

Ma'heonemòxe'estoo'o

Cheyenne Scripture

Cheyenne Bible Translation Committee  
Busby, Montana

Copyright © 2007 by  
Cheyenne Bible Translation Committee

Latest revision: December 30, 2006

Other copies of this Cheyenne Bible  
may be purchased at this Internet website:

<http://www.lulu.com/ccep>

If you are a Cheyenne speaker, you can get  
a free copy of this Cheyenne Bible,  
as well as the translation recorded on  
CDs or cassettes, from:

Cheyenne Bible Translation Committee  
P.O. Box 50  
Busby, MT 59016  
Telephone 406-592-3643

*Illustrations by Horace Knowles (c) The British & Foreign  
Bible Society 1954, 1967, 1972*

*Additions and amendments by Louise Bass (c) The British &  
Foreign Bible Society 1994*

*Horace Knowles images are on these pages: 3, 17, 29, 30, 33, 54, 102,  
116, 117, 124, 131, 134, 137, 138, 139, 147, 148, 149, 150, 151, 152,  
153, 155, 174, 181, 184, 186, 187, 193, 194, 197, 199, 200, 205, 219*

*Comic style illustrations are legally used from the  
Art Explosion collection by Nova Development.*

*Other line drawings are by Hazel Shorey.*

## Contents

Genesis .....	1
Exodus.....	81
Ruth.....	90
2 Kings .....	99
2 Chronicles .....	100
Psalms .....	101
Proverbs .....	106
Isaiah .....	109
Jeremiah .....	109
Lamentations.....	109
Daniel .....	110
Micah .....	115
Zephaniah.....	115
Zechariah.....	115
Malachi .....	115
Matthew .....	116
Luke .....	124
John.....	204
Acts .....	217
Romans .....	229
1 Corinthians.....	233
2 Corinthians .....	234
Galatians .....	235
Ephesians .....	241
Philippians.....	244
Colossians .....	250
1 Thessalonians.....	251
1 Timothy.....	252
2 Timothy.....	253
Titus .....	254
Hebrews .....	255
James.....	258
1 Peter .....	264
2 Peter .....	272
1 John .....	273
Revelation .....	280
Glossary .....	281



## Introduction

This book has parts of the Bible which have been translated so far into the Cheyenne language, as it is spoken in Montana and Oklahoma. Work on this new translation of the Cheyenne Bible has taken more than thirty years. We can all say "Hahoo" for every person who has helped with this translation. Each person was important for each part of the translation process, from the first draft translations made by Cheyenne speakers, to checking of those translations with other Cheyennes, and then to revision so that it would speak even better Cheyenne.

Some of those who worked on this translation are gone from us now. We miss them. But we can honor them by reading this translation or listening to the recordings of it.

Others prayed for the translators. Some encouraged us, "Neve'nehnnetanome," "Don't give up." Many gave money to pay for salaries of the translators and production of the translation. Each one has been an important member of the Cheyenne Bible translation team. Hahoo, thank you.

There are a few places in this book which are marked as not revised yet. They should still be helpful for understanding those parts of the Bible. We hope that those parts can be revised in the future and that other parts of the Bible can be added to this book in the future as they are translated. And we invite you to tell the Cheyenne Bible Translation Committee about places where we can revise this translation even more, so that it will speak even better Cheyenne.

This Cheyenne Bible is not translated from any one of the many English Bible translations. Instead, this Bible focuses on translating the *meaning* of the Bible in its original languages, Hebrew, Aramaic, and Greek. We tried to express that meaning in a way that Cheyennes actually would say it in a natural way.

Ma'heo'o has given us our beautiful Cheyenne language. Ma'heo'o can speak to us today through the words of this book, Ma'heonemöxe'estoo'o.

Netavovehone Ma'heo'o! "Hahoo," netähetone.



**Genesis**

1

**Creation**

<sup>1</sup> Hákó'e tótseha tséssáa' éshéstanovéhane Ma'heo'o móhmanèstséhéhe netao'o hová'éhe he'ama naa ho'eva. <sup>2</sup> Otaxa móhma'xemáhoovátóhanéhe netao'o néhéóhe ho'eva naa mó'ohkeno'hoháa'hánéhe. Móhno'ma'xenéhpea'enó'netóhanéhe. Naa Ma'heónemáhta'sóoma mó'ohkeeévoésenahéhe netao'o.

**The first day**

<sup>3</sup> No'ka éseeva Ma'heo'o móstatséhéhéhe, "Táaxa'e éme'-vó'ho'eho'ta," néhe'še mósto'néševó'ho'eho'táotséhanetséhe.

<sup>4</sup> Tséstavóóhto tséheševó'ho'eho'tatse, móstaoseepévatséstóhe. Móstanéhešeéxanohéhe tséstó'seohkevó'ho'eho'tatse naa tséstó'seohkea'enó'netotse. <sup>5</sup> Móstatšeheševéstóhenótse hé'tóhe tséhvó'ho'eho'tatse "éseeva" naa tsé'a'enó'netotse "taa'eva."

**The Second Day**

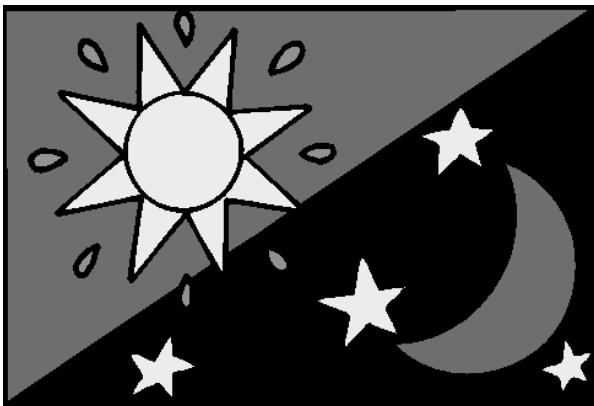
<sup>6</sup> Nexa éseeva Ma'heo'o móstahósétséhéhéhe, "Emé'onésováto hé'tóhe mahpe hóséstse he'ama tséstó'sésééha naa hóséstse ho'eva tséstó'sésééha. <sup>7</sup> Naa móstanéhesóhanéhe. <sup>8</sup> Hé'tóhe he'ama "vo'e" móxhestöhéhe.

**The Third Day**

<sup>9,13</sup> Na'ha éseeva Ma'heo'o móstahósétséhéhéhe, "Táaxa'e, éme'ho'eve tséssáamáhoovátóhane. Naa móstanéhesóhanéhe. <sup>10</sup> Naa "ho'e" móxhestöhéhe. Naa héne mahpe tséhmáhóevátotse "tséhmáhóomoeha" móxhestöhéhe Ma'heo'o. Naa móstamáhepévatséstöhéhe. <sup>11</sup> Naa néhe'še móstahósétséhéhéhe, "Táaxa'e, naa hétséheno ho'eva éme'hóné'o hová'éhe netao'o heva hoóhtseto naa heováestse hešemo'é'éstse. Naa móstahósenéhesótséhanetséhe. <sup>12</sup> Naa Ma'heo'o móstapévatséstöhéhe.

**The Fourth Day**

<sup>14,19</sup> Neva éseeva Ma'heo'o móstahósétséhéhéhe, "Táaxa'e, neše éme'hoéséne éše'heo'o naa hotóhkeo'o he'ama. Naa tsé'tóhe na'éstse éše'he tseohkéhóése éseeva, naa taa'eva néhe na'éstse tseohkevo'ho'eho'he naa hótóhkeo'o tseohkevó'ho'kásé'še'o'o. Naa tsevé'shéhéne'enohe tséhe'xóveéšeévetse, naa tséstó'se-



matsé'omévetse naa méaneva naa tonóéva naa aénéva, naa máto

## Genesis

tsésto'séhe'kotoéstovetse. <sup>15-16</sup> Naa móstanéhesóhanéhe. <sup>17-18</sup> Naa Ma'heo'o móstamáhepévatséstöhéhe.

### The Fifth Day

<sup>20,23</sup> Nohona éseeva Ma'heo'o móstahósétséhehéhe, "Táaxa'e éme'ma'xéhestao'o heováestse nomá'ne naa vé'késeho." <sup>21</sup> Naa móstanéhesóhanéhe. Naa Ma'heo'o móstahósepévatséstöhéhe.

<sup>22</sup> Naa néhe'sé Ma'heo'o móstatséhetóhevóhe néhe nomá'ne naa vé'késeho, "Néstaohkevovohnéhešéhatséme naa ma'xeasemanáha'óhéne."

### The Sixth Day

<sup>24</sup> Naesóhtoha éseeva Ma'heo'o móstahósetséhehéhe, "Eme'némé'eohtseo'o heováestse hováhne." Naa móstanéhesóotséhanéhe.

<sup>25</sup> Naa Ma'heo'o móstapévatséstöhéhe. <sup>26</sup> Móstahósétséhehéhe, "Naa



hétsetseha  
nátamanéhoo'o  
vo'éstaneo'o.  
Ta'se náhtsé-  
séestáme.  
<sup>27</sup> Naa tsé'tóhe  
vo'éstaneo'o  
tsemáho'e-  
maovovo  
vé'késeho,  
nomá'ne, naa  
máto hováhne."  
Naa tsé'éše-

manéóse <sup>28</sup> móstséhetóhevóhe, "Néstseohkeamepéve'tovatséme. Naa ma'xéhenésónéhéhéne nonohpa tóeneeto nevo'éstánémevoo'e netao'o ho'eva tsevo'éstánéheveo'o. Naa máho'emaovohéne nomá'ne, vé'késeho, naa máto hováhne. <sup>29</sup> Naa he'tohe tséhóé'to hoóhtsetseva ohkeméséhéne naa máto héva pénóheonévó'éstse!

<sup>30</sup> Naa he'tohe netao'o tséhóne'otse tseohkemésénóvo tsé'tóhe hováhne naa vé'késeho," móxhehéhe Ma'heo'o. <sup>31</sup> Naa móstanéhesóhanetséhe. Naa Ma'heo'o móstamáhepévatséstöhéhe.

## 2

<sup>1</sup> Naa móstanéhešemanéstséhéhe Ma'heo'o netao'o hová'éhe ho'eva naa he'ama.

### The Seventh Day

<sup>2</sup> Naesóhtohéé'éše mó'amemanéstséhéhe netao'o hová'éhe. Naa néhe'sé tséstanésóhtoha'ónetotse móstahosótomoehéhe. <sup>3</sup> Naa Ma'heo'o móhnéhesétséstöhéhe héne éseeva tsésto'se-ma'heóneéšeévetse. Öhtáho'néhe'xóvetsee'éstse mósto'seohké-hosótomoehévóhe vo'éstaneo'o hápó'e Ma'heo'o tséxhešé-hosótomoo'ese tséstanésóhtohééšeévetse. <sup>4</sup> Naa énèhetóseme Ma'heo'o tséhešemáheéxáno netao'o hová'éhe.

## The Garden of Eden

Hetsetseha éto'sené'evemé'emetse Ma'heo'o tsétó'tae-hešemanéóse vo'éstanóho. Ma'heo'o tséssáa'éšemanéhoése vo'éstanóho<sup>5-6</sup> hová'éhe móho'nó'éshéné'o. Móho'nó'ohke-éshéhoo'koho, naa oha ho'hámé'éstse móxho'táhanevótse héne tsévé'shéhe'kóovóma'ene ho'e. Néhe'se móhmónneasétóne'óhanéhe hová'éhe.<sup>7</sup> Naa néhe'se móstšéhešemanéhohevóhe néhe vo'éstanóho. Ma'heo'o móxhestanóhéhe hóséstse héše'ke naa héne móhvé'semanéhohevóhe na'éstse hetanóho. Móstáese-ómotómóhevóhe, naa móhne'ametanéneotséhéhe néhe hetane. Vovóehetane (Adam) móxheševéhohevóhe Ma'heo'o.<sup>8</sup> Néhe'se Ma'heo'o móstaénanóhevóhe néhe Vovóehetanóho hénéhéóhe tsé'oseepévatamano'etse. Eden móxhestóhéhe. A'e hénéhéóhe



éše'he tséhne'ohkéhésémé'éhnése móxho'táhanéhe.<sup>9</sup> Móhma'xpévéhoóhtsetsévo'o'éhanéhe. Héováestse tséhesoo'éstse menótse, móxhoe'tóhanevótse. Naa hénéhéóhe taesétóve Eden neše hoóhtseto móhnéehevóhe. Naa tsé'tóhe na'éstse hoohtséstse tsénéé'éstse hová'éhe tséhoe'totse mó'ohkevé'seametanénéstovéhanéhe. Naa tsé'tóhe na'éstse hová'éhe tséhoe'to mó'ohkéhéne'enóhenovóhe tsépéva'etse naa tséhávéséva'etse.<sup>10</sup> Naa ó'he'e mó'amé-sóhpo'sevóhanéhe hénéhéóhe tsévé'shéhe'kóovóma'óohe héne ho'eo'o, Eden tséohkéhestohe.<sup>11</sup> Naa póno'e héne ó'he'e mósta-néavóeotséhanéhe. Na'éstse ó'he'e héne Pishon mó'ohkéhestóhehanéhe, néhéóhe móstaamésóhpo'sevóhanéhe netao'o ho'eva Havilah, tsé'ohkéhestohe.<sup>12</sup> Hénéhéóhe ho'eva móxho'táhanéhe tséoseema'xepéva'e heóverma'kaeta, naa heováestse tséhésóhe'keméeotsestótse, naa heováestse ho'honáeo'o tséhoháomese.<sup>13</sup> Naa héne tsétanéxa'ónéto ó'he'e Gihon, mó'ohkéhestóhehanéhe. Hénéhéóhe móstaamésóhpe'sevóhanéhe hénéhéóhe ho'eva, Cush, tsé'ohkéhestohe.<sup>14</sup> Naa héne tséna'ha'ónéto ó'he'e Tigris, mó'ohkéhestóhehanéhe. Móstaaametséheše'sevóhanéhe hénéhéóhe éše'he tséhne'ohkéhésémé'éhnése hénéhéóhe ó'he'e, héne ho'e Assyria mó'ohkéhestóhehanéhe. Naa héne tséstanéva'ónéto ó'he'e Euphrates, mó'ohkéhestóhehanéhe.<sup>15</sup> Naa hénéhéóhe móxho'táhanéhe Eden tséhvo'estanéhevése Vovóehetane (Adam). Móstose-

## Genesis

ohkevovóhnéhešestséhéhe. <sup>16</sup> Naa Ma'heo'o móstséhetóhevóhe Vovóhetanóho, "Naa ohkeméseo'o tséhoe'to hétséhéóhe hoóhtsetseva, <sup>17</sup> naa oha tsé'tóhe na'éstse hoohtséstse sétóve tsénéé'éstse tséhoe'to néstsevéméséotse! Néhe hoohtséstse évé'shéhéne'enohe tséhávéséva'e naa tsépéva'e. Naa máhvé'méseto néstsenóhpáhovánée'e tó'néhe'xóvéva." <sup>18</sup> Néhe'se Ma'heo'o móstséhešetanóhéhe, "Ésáapéhéra'e'hane tsé'tóhe hetane tséhno'kaese. Táaxa'e, náhtamanéhamóho tséto'seohke-pévevéstomaese." <sup>19</sup> Móxhóséhestanóhéhe héše'ke tséto'seovóevé'semanéóse hováhne naa vé'késeho. Néhe'se móstahévoo'séhóhenotóhe Vovóehetanóho. Móstéhetóhevóhe, "Máheoeveséšéshenano! Naa onémoomóóna heva na'éstse tséto'sepévevéstoma'e!" <sup>20</sup> Naa néhe Vovóehetane móstaosánemáheoeveséhohevóhe. Naa móhno'eonémoomóhevóhe hováhne naa vé'késeho éme'pévevéstoma'a'ese. Naa heva na'éstse móho'nóhnéhesétámótse. <sup>21</sup> Naa néhe'se Ma'heo'o móstanáóotsé'séshévaenóhevóhe néhe Vovóehetanóho. Móstané'ta'ó'-tomovohéhe na'éstse hestse'pe. Naa móstaévanéhpa'o'tséhéhe tséhnéhxéhóesta'o'tséhe héne he'pe. <sup>22</sup> Naa hestse'peva móhvé'semanéhóhetsenotóho he'óho. Ma'heo'o móstséhe'otséhóhevóhe néhe he'óho, móhchévoo'séhóhenotóho Vovóehetanóho.

<sup>23</sup> Naa Vovóehetane móstséhehéhe, "Nea'háanéhe, tsévé'semaneese tséhnéehovévóto! Nátatshéheševého "He'e" Tséhnéhxéstaese Hetaneno. <sup>24</sup> Hena'háanéhe hetaneo'o tséohkéhésenootovóse héhevóho naa heškevóho óhtáhevésevoonévoséstse. Naa éohkeasetaomevo'éstaneheveo'o hetaneo'o naa he'eo'o. Óhtavéstomaéhtsévoséstse ta'se éohkeno'kóváheo'o. <sup>25</sup> Néhe'xóvéva Ma'heo'o tséhmanéóse néhe hetanóho naa he'óho, móhvóvo'káhehevóhe naa oha móho'nóhtanéhetséstováhtsévóse.

### 3

#### The first sin

<sup>1</sup> No'ka ésheeva néhe he'e móhvóomóhevóhe šé'senovoto. Móxhoháohstsétsévöhéhe néhe šé'senovótse. Mónéséhanéhe Heávohe. Móstéhetóhevóhe néhe he'óho, "Móhe Ma'heo'o nénéhetaeve tséstoséssáaméséhésé tséhetaa'hoe'to hétséhéóhe netao'o hoóhtsetseva?" <sup>2</sup> "Hová'áháne, násáanéhetaehéne. Náto'se-ohkemáhemésénóna tséhetaa'hoe'to <sup>3</sup> naa oha na'éstse tsé'tóhe hoohtséstse taesétóve tsénéé'éstse tséhoe'to hénséhéóhe náto'séssáaméséhénóna naa náto'séssáano'tónéshemáxanóhéne, naa máhvé'néhešévétse náhtsenaéme," náhetaene. <sup>4</sup> "Eee, néme'hénaéme, <sup>5</sup> máhvé'mésése tséhoe'to néstsevéméséotse! Néhe šé'senovoto.

<sup>6</sup> Néhe he'e móhma'xéhetósev'é'hoomóhevóhe néhe hoóhtseto. Móstáho'áhótséháne'hénéhóhe tséhoe'totse naa máto móstaoseehéne'enátanóotsé'tohéhe tséstoséháne'eno tsépéva'etse

naa tséhávéséva'etse. Móstaosáaneméseotséhéhe héne tséhoe'totse. Naa móstano'hoxomeváénóhevóhe tsévéstoemose Vovóehetanóho (Adamevaho). Máto móstaméseotséhéhe.<sup>7</sup> A'e tséstaéšeéne-méseotsévöse móstahéne'enáotsé'tóhenovóhe tséhešenéše-vóvo'káhévöse. Véhpotseva móstaonésev'šéhóomanáhtséhenovóhe.<sup>8</sup> Tséstahetóevetse móstanéstovóhevovóhe Ma'heónева tséhnèxhoó'heaméhnetsése. Mó'osee'e'e'tóhtahéotséhevovóhe, móstaahoeotséhevovóhe hénéhéhéhe hoóhtsetseva.

### The trouble with sin

<sup>9</sup> Ma'heo'o móhnèxhoó'hevéhohevovóhe néhe hetanóho, "Vovóehetane (Adam), tósa'e néhoo'e?"<sup>10</sup> Tséhne'évamé'eoese móstséhetóhevovóhe Ma'heónева, "Nétanéstovátse tséhnèxhoó'heaméhnetséme. Nátanéheotséme tséhvé'vóvo'káhétse, héne náhéseahoeotséme."<sup>11</sup> "Néváaso tsénéhetaése tséheševovó'káhése? Mónééseméseotsénovo tséméhaehóestomévatsése?" móxhetaehevovóhe Ma'heónева.<sup>12</sup> "Naa, néhe he'e tsémétseto náhoxomaa'e hóséstse," móxhetóhevovóhe.<sup>13</sup> Néhe'se Ma'heónева móstséhetaehevovóhe, "Hénová'e tséhéméseotseto?" "Naa néhe šé'šenovótse éoseepévo'óhta, návonohóha'ova," móxhetóhevovóhe Ma'heónева.<sup>14</sup> Naa néhe'se tséstó'néhe'xóvetse Ma'heo'o móhnéstséheto'emanéhéhe. Móstséhetóhevovóhe néhe šé'šenovoto, "Tséhvé'vonohóha'ósaneto nétao'setséhešehóomátse. Néohkeméhaeametomóseohtse, naa mé'tó'e hétsetseha heše'eva néstseohkeamevonehne.<sup>15</sup> Naa máto tséhneehóveto naa tsé'tóhe he'e nonámé'tó'e néstseohkésáaho'ahé'továhtséhéme, naa tseamenéheso tóoneeto nevo'éstanéhévéstovévo."<sup>16</sup> Néhe'se Ma'heo'o móstséhetóhevovóhe néhe he'óho, "Naa tséssáavé'e-áahtovéhéto ma'óhketo'séhenésonéheto néstseohkeónéšeohhtse. Naa hó'nésekánameónéšeohhtse néstseohkésó'ho'áhenótse tsévéstoemötse. Naa néstseohkeno'eameáahtovo."<sup>17-19</sup> Néhe'se Ma'heo'o móstséhetóhevovóhe Vovóehetanóho, "Naa tséssáavé'e-áahtomónéheto náto'seehóóhta ho'e. Hétsetseha mé'tó'e néstseohkéhoháotse'ohé'ta hé'tóhe ho'e tséto'sevé'šeamáheto méséhestötse.<sup>20-21</sup> Néhe'se Ma'heo'o móhvé'šee'sanénóhevovóhe ho'eeveva Vovóehetanóho naa tsévéstoemose. Vovóehetane móxhésenéheševéhohevovóhe tsévéstoemose Ametané'e (Eve) tséhvé'máhehéstahétse tóoneeto tséhneehovése.<sup>22-23</sup> Néhe'se Ma'heo'o móstshéhešetanohéhe, "Tsé'tóhe tsémanéhono he'e naa hetane ésáaméhaehéne'enohénovo tsépéva'etse naa tséhávéséva'etse. Naa hétsetseha ééshéhéne'enánovo hápó'e tséhešéhéne'enomovo. Hétséhéóhe máhvé'néševo'éstanéhévétöse hea'e tseonaháxeméseotsénovo hénéhéhéhe tséhoe'totse na'éstse hoóhtsetseva tséto'sevé'sea'eneametanénévöse. Naa násáanéhesétamóheo'o. Naa hétsetseha nátao'séhéhoenée-náhnoo'o."<sup>24</sup> Naa hénéhéhéhe tséhméhaevo'éstanéhévétöse Eden, tséhne'óhkéhéstsemé'éhnéstse éše'he, Ma'heo'o mó'énanóhevovóhe

# Genesis

ma'heónéhotse'ono tsésto'senéhp'a'omevòse héne tsépévata-man'o'etse (Eden) nonohpa vo'èstane tsésáa'éséhémeseotséhe hénéhéóhe tséhoe'totse hoóhtsetseva tséto'sevé'šea'ene-ametanénéstovetse.

## 4

### Cain murdered Abel

<sup>1</sup> Néhe'še Adam naa Eve móxhetanévoehnèhevóhe. Eve móstséhehéhe, "Ma'heo'o návéstahema tséhmétá'èstse tsé'tóhe hetanéka'eškóneho, Amáhéstovéstse (Cain) tsetáheševéhe."

<sup>2</sup> Nenóveto Eve móstáhóséhetanévoehnèhéhe. Omotome (Abel) móstáheševéhohevóhe. Tséstaéšeéše'e'še Abel móstaohke-kósáevé'ho'evéhéhe. Naa Cain mó'énano'eve'ho'evéhéhe. <sup>3</sup> No'ka éšeева Cain móstáho'héháoenavemétöhéhe hóséstse hesto'eo'o Ma'heóneva. <sup>4</sup> Hápó'e Abel tséstáho'héháoénáse, móhna'hohevóhe tsévovóhehestáotsésese kósáne, naa tséto'tšéšetaepéva'etse móstáho'héhaoenaveéxo'ásénohéhe. Naa Ma'heóneva móhmásetanó'töhetséhe Abel tséheševése. <sup>5</sup> Naa mé'tó'e Cainevaho tséstáho'hémetaa'e'še móho'nóxhoto'átsésto. Cain móstavé'še-momáta'eotséhéhe héne. <sup>6</sup> Ma'heo'o móstséhetöhevóhe Cainevaho, "Névé'eomáta'eotse! <sup>7</sup> Vé'péveméato hová'éhe hétséhéóhe néme'v'e'sepévetano. Naa táaxa'e, né'áahtóvéstse! Naa hétsésetseha néomáta'etano. Naa héne névé'eéxa'é'oo'e." <sup>8</sup> Néhe'še Cain móstáhéve'hoomöhevóhe hevásemo Abelhevaho, móstséhetöhevóhe,



"Táaxa'e, hétséhéóhe nétatséhe'óhtsémáne!" Naa tséstaéše'ho'ehnèvöse tsé'énano'éstovetse, hénéhéóhe móstana'xevae-nóhevóhe. <sup>9</sup> Nenóveto Ma'heóneva móhnéstóe-hevóhe Cain, "Naa ésemáhe?" "Násáahéne'enóhe. Náohkésáane'eváoomóhe!" Cain móxhehéhe. <sup>10</sup> Naa néhe'še Ma'heóneva móstséhetae-hevóhe, "Néhoháo'eétahe, néne'to'éná'ho

tséhevásemeto. Hemáhta'sóomaho énèxhoó'hetséhevoo'o, "Tséhe'néheto nána'ha, taometónéše'toveha!" <sup>11</sup> Naa Ma'heo'o móstséhetöhevóhe Cainevaho, "Hétsetseha nétatséhetátse, "Néstsetaomenéhešéhahtse: Hétséhéóhe tsé'ohkeénano'eto hová'éhe móme'évatšehe'séhémóné'o, nátanéhešehóóhta. <sup>12</sup> Naa máto néto'sésáa'eváhestó'o'óhtséstovéhe tósa'e." <sup>13</sup> Naa móstséhetaehehevóhe Cainevaho, "Hé'tóhe tséhešeto

éoseehótoanáto.<sup>14</sup> Néasetàxe'ove tséhméhaehoéto, naa ta'se néto'senooxe. Netao'o náhtseéóhtse, naa vo'estane tsévóomá'estse náhtseonáháxena'xévaena."<sup>15</sup> Naa Ma'heo'o móstséhetöhévóhe, "Hová'aháne, ésáanéhesoháne. Vo'estane mähve'na'háta'e mé'tó'e néhe tseaséto'éehahtse ta'se nésöhtoha tséhehpemométséstóvetano. Néhe'še Ma'heo'o móstane'evátóxe'ohnöhévóhe Cainevaho komaahé vo'estanóho tsétóo'e'óese tséhéne'enánóvo tséto'sésáaheše-na'haeese.<sup>16</sup> Naa néhe'še Cain móstaosáanenoo'otséhenotóhe Ma'heónева néhóhe Eden. Móstatséhe'óhtséhéhe tséhne'óhkéhésé-mé'éhnetséše éše'hóho, Nodeveno, mó'óhkéhestóhehanéhe. Néhóhe móstavo'estanéhevéhéhe.

### **More people**

<sup>17</sup> Naa néhe'še Cain móstáhevésevoonéhéhe. Naa móstáhee'hahevéhe. Enoch móstáheševéhohevéhe. Naa Cain móstano'-manéstséhéhe máhoestötse. Naa héne móstano'evéhe'töhetséhe hee'haho Enoch tséheševéhetséše.<sup>18</sup> Enoch móstaéshéhe, naa hápó'e móstáhevésevoonéhéhe. Naa hápó'e móstano'hee'hahevéhe. Naa móstanonóvo'xévéhanetséhe Cain hápó'e tóoneeto móstama'xéháestoxéhevéhe hevo'estanemo.<sup>19 20</sup> Néhe hevo'estanemo móskösáevé'ho'évhevéhe naa hóséstse mó'óhkenémenéhevéhe. <sup>21</sup> Mó'óhkeévo'sóestséhenovótse heováestse tákpenótse (flutes) tséohkéhestóhee'estse.<sup>22</sup> Naa néhe máto mó'óhkemanéstséhenovótse heováestse tséhetaneonótse. Ma'kaataeva mó'óhkevé'šemanéstséhenovótse.<sup>25</sup> Vovóetane naa Ametané'e (Adam naa Eve) móssó'hoónose'ótaehevovóhe hee'hahevóho Abel tséhna'haa'èse he'neho Cainevaho. Naa móxhóséhee'hahevovóhe, Seth, móxheševéhohevovóhe. Naa néhe máto móstaéshéhe, naa móstáhevésevoonéhéhe.<sup>26</sup> Naa móstáhee'hahevéhe. Enosh móxheševéhohevéhe. Enosh naa néhe hevo'estanemo móstaovóeévhóseaséháona'tovóhevovóhe Ma'heónева.

### **5 (summary)**

<sup>1-29</sup> Naa néhe na'estse Enosh tóoneeto hevo'estanemo Enoch móxhestóhehéhe. Naa tsé'tóhe Enoch tséhvé'néhevo'estanéhévé'tóvóse Ma'heónева móho'nóhvéséhovánee'estse. Ma'heónева móstaaseohé'toehevóhe hétséheno ho'eva. Naa vo'estanóho móho'nó'evatšehe'şevóomaa'estse. Naa néhe Enoch tséno'ké-há'a'éhahétséhe hee'haho Methusaleh móxheševéhehevéhe. Naa Mathusaleh móhnaehéhe 969 tséhnéhe'éhaeše. Naa Enoch hevexaho Noah móhnéhxéstahéhe.

### **6**

### **God will send a flood**

<sup>1</sup> Naa tséstaéšeame'xóvetse hóséstse ka'ëskóného móstáhestáotséhevéhe, he'eka'ëskóného naa hetanéka'ëskóného. Naa tsé'tóhe máto móstaóešehevéhe naa móstáhenésonéhehevéhe.

## Genesis

Nonó'hónó'e móstama'xeasevonéstoxéhevóhe vo'estaneo'o hétséhéóhe tsévo'estanéhevese ho'eva. Naa néhe'se tsé'tóhe vo'estaneo'o móstáhe'kenonó'keaseohtséhevóhe. Hénéhéóhe móstamaevo'estanéhevéhevóhe netao'o ho'eva.<sup>2</sup> Naa néhe'se hó'ótóva ma'heónéhotse'ono móstavóomóhevovóhe tséhešemomó'onáhetsése tsé'tóhe káse'éeheho, néhe vo'estaneo'o hestónáhevóho. Móstáho'ahéotséhenovóhe. Naa néhe'se néhe tsého'ahévose móstavéstoomóhevovóhe.<sup>3</sup> Ma'heo'o móho'nospévátséstó héne néhe ma'heónéhotse'ono naa néhe vo'estaneo'o tséhvéstoomáhtsevóse nonámé'tó'e. Néhe'se Ma'heo'o móstséhehéhe, "Eme'sánéhesoháne. Tósé'e tsésáa'éváháa'éševe'estanéhevéheo'vo'estaneo'o. Esáanéhe'xóve-ma'heónnevéheo'tséhe'xóvema'heónnevovo. Naa mé'tó'e hétsetseha vo'estaneo'o tsésáahehpevo'estanéhevéheo'no'ka máhtóhtähnó'e hóhtähnésó'eaa'e."<sup>4</sup> Naa néhe'xóvéva naa máto móstanéshóse-nenóve'xóváhanéhe hétséhéóhe ho'eva móhvo'estanéhevéhevóhe ma'xevo'estaneo'o. Naa tsé'tóhe néhéóhe móhnéhxéstáhehevóhe tséhvéstoomáhtsevóse ma'heónéhotse'ono naa tsé'tóhe vo'estaneo'o hestónáhevóhe. Móhma'xéhoháa'éše-vo'estanéhevéhevóhe. Móxhoháatamaehehehevóhe naa móhno'máhe-héne'enóseonéváhevóhe.<sup>5</sup> Naa néhe'se Ma'heo'o tséstavóómóse néhe vo'estanóho tsé'améhávésévo'eétáhetsése naa tséohkéhávéséveoo'hetanotsése,<sup>6</sup> móstshéhešetanóhéhe, "Náme'sánéshéhó'keénanóheo'vo'estaneo'o hétséhéóhe ho'eva."<sup>7</sup> Móstshéhehéhe, "Eme'sáahó'ketséhesoháne. Naa tsé'tóhe vo'estaneo'o tsémanéhono hétsetseha náhtamáhevovanoo'o, máto tsé'tóhe hováhne naa vé'késeho.<sup>8</sup> Oha na'estse hetane Noah móstano'kepévatamaehehevóhe Ma'heóneva.<sup>9</sup> Móhna'hehevóhe hee'haho: Shem, Ham, naa Japheth, móxheševéhehevóhe.<sup>10</sup> Noah móho'nó'ohkevéséhávésévo'eétaestse. Móhnéšeno'ke-péváhetanéváhéhe néhe'xóvéva. Móhnéhevo'estanéheve'tovóhevóhe Ma'heóneva.<sup>11-12</sup> Naa néhe'xóvéva netao'o vo'estaneo'o móhne'ase-máséháneehehevóhe naa móho'nó'ohkeévano'áahrovovótse Ma'heóneva. Móho'nóstanéheševo'estanéhevévótse Ma'heóneva tséhesétamaevótse. Netao'o néhe vo'estaneo'o hénéhéóhe móhma'xéhávésévo'eétáhehevóhe. Ma'heo'o móho'nospévátséstó.<sup>13</sup> Néhe'se Ma'heo'o móstséhetóhehevóhe Noahvaho, "Náto'semáhevovanoo'o tsé'tóhe héstanéheo'o, tséhvé'eamé-hávésévo'eétáhévóse netao'o. Naa oha tséhnéehoveto asemanéstöhóotáhahtse ma'xésémo. Hotse'óhtomeo'o tséoseepéva'e káhamaxe.<sup>14</sup> Tshéhešemanéstseo'o, hé'tóhe sémo tseová'e'sene'ho'ta. Naa hé'tóhe netao'o páhoenomeo'o mo'ohtáeahke hotóma'e naa anóséma.<sup>15</sup> Naa heta'háanéhe tséto'séhešétaeváname, 450 feet tsenéhe'estóneo'e, 75 feet wide, naa 45 feet tsenéhe'ého'oésta, mósto'senéhetaa'óhanéhe.<sup>16</sup> Naa manéstseo'o hovéo'heo'vo tsétáhpé'o, táho'kemanéstseo'o

hénéhéóhe sémónéva. Naa néhéóhe tsetávetšéške'po'o'ta 18 inches tséhetaa'po'o'ta. Naa néhešemanéstseo'o ta'se na'ha tsé'amemáheóneve hotómá'e. Naa néhéóhe he'nétoonaneo'o heama hénéhéóhe sémónéva.<sup>17</sup> Naa hé'tóhe netao'o hétséhéóhe ho'eva náto'semáhóována. Naa tsé'tóhe vo'èstaneo'o naa hováhne tsemáheméméstaneo'o.<sup>18</sup> Naa oha nénéehove néstseno'ke-vo'èstanévehátse, naa nonámé'tó'e néstavéstoméváhtsémáne. Naa



tsétó'tae'éehetaa'ëse Ma'heónева.

## 7

<sup>1</sup> Naa néhe'še a'e nenóve'xóvéva Ma'heo'o móstséhetóhevóhe Noahevaho, "Naa tsévé'senéhesétamátse néno'kahe tséno'kepéraestse hétsésetseha. Néto'seno'kevo'èstanévehátse, tsema'xemáhóováto. Naa hétsésetseha taanaéstséhne hénéhéóhe sémónéva tséhnéehóveto naa nevo'èstanemo. <sup>2</sup> Naa nésóhtóhnóve tsé'tóhe heováestse hováhne tséohkemévese, tano'eéseotšéšenano sémónéva! Naa oha no'kove tsé'tóhe tséohkésáamévhese hováhne. Oha no'kove tano'eéseotšéšenano! <sup>3</sup> Naa máto nésóhtóhnóve néhe heováestse vé'késeho tséhestase néhe máto tano'eéseotšéšenano. Naa tsé'tóhe netao'o hováhne naa vé'késeho tsemáhevo'èstanéveo'o ma'tamáhóovátotse. <sup>4</sup> Naa néhe'še ma'taéšeévaanóhóováto hápó'e tsetaohkeeváhóséhenésonéheo'o naa tsetama'xeéváhóse-vonéstóxeo'o hétséhéóhe ho'eva. <sup>5</sup> Naa nésóhtóhéé'ëše ma'táho'néhe'xove tsene'aséhoo'koho. Tsenéšema'xeamoo'koho hákó'e névo'ée'ëše. Móho'nóstónéšeénoo'koho ta'e tsemáhóováto. Tsé'tóhe vo'èstaneo'o naa hováhne tsemáheméméstaneo'o.<sup>6</sup> Naa

néhéóhe taéstséhnéhéne  
nénéehove naa  
tsévéstoemótse naa  
nee'haho naa néhe  
tsévéstoemóvose.<sup>19</sup> Naa  
máto tano'eéseotséhoono  
hénéhéóhe sémónéva  
tséhe'ke'haméhevéstse naa  
hetané'hame, netao'o  
heováestse hešéhováhne,  
<sup>20</sup> naa vé'késeho, nonohpa  
hápó'e tséhnéehóvévöse  
naa tóoneeto tseéváhóse-  
vo'èstanéheveo'o.<sup>21</sup> Naa  
máto netao'o méséhestötse  
tano'táhanomáhéné  
tséto'semésése nénéehove  
naa tsé'tóhe hováhne.  
<sup>22</sup> Naa Noah móstaosáane-  
máhenéheto'eétáhehéhe

## Genesis

néhe'še Noah móstamáhetó'taenéhešévéhéhe tséhetaa'še  
Ma'heónева.<sup>7</sup> Noah naa tsévéstoemose naa hee'hahevóho naa  
tsévéstoemóvoose móstamáheeéstséhnéhevóhe hénéhéóhe sémónéva  
tsésto'sevo'éstanévévöse.<sup>8-9</sup> Naa netao'o néhe hováhne naa  
vé'késeho, he'ké'hame naa hetané'hame, naa máto tséohkemévese  
naa tséohkésáamévéhese, néhe móstamáheeéstséhnéhevóhe  
hénéhéóhe sémónéva tsétó'hetaa'še Ma'heónева.<sup>10</sup> Naa néhe'še  
tséstaaésemáheeéstséhnévöse hénéhéóhe Ma'heo'o móhnèx-  
hoo'o'tséhéhe héne he'nétoo'o.<sup>11</sup> Naa néhe'še tséstanésöhtöhe-  
eno'etse hénéhéóhe, tséstaaéshoévöse, móhne'asé-  
hoo'kohóhanetséhe. Naa néhe'xóvéva Noah naesohto máhtóhtähnó'e  
(600) mó'éšenéhe'éhahehéhe. Naa néhe'še móhne'ase-  
máhóovátóhanéhe hóhtähnésoto (17th) tséstáho'oemëse néhe  
tséstähóseasétoemëse éše'he. Netao'o totáhoesta  
móhnèxhésohanéhe ta'se héne ho'hámé'éstse naa tséhnéhpo'ane  
ta'se móhnéšema'xeta'ta'eotséhanéhe tséstaasemáhóováto.<sup>12</sup>  
<sup>19</sup> Névo'éé'še móstanéšema'xéhetóseamoo'kohóhanéhe. Naa  
móstamáhóovátóhanéhe névo'éé'še. Naa héne mahpe  
mó'oseeháo'étaméhanéhe, heva tsétó'séšemae'éeháa'é-  
ho'o'oéstatse hétséhéno ho'eva. Héne sémo móstaéeamóe'ohanéhe.  
<sup>20</sup> Naa móhnéšema'xeaméhetóséhoháo'étaméhanéhe ta'e 25 feet  
tséstaaésenéheto'etame hoéhose.<sup>21</sup> Naa netao'o vo'éstane naa  
vé'késeho naa néhe hováhne móstamáhemémestanéhevóhe.<sup>22</sup>  
<sup>23</sup> Ma'heo'o móhma'xemáhevonanóhevóhe oha néhe tséhe'eotsese  
mónéséhanévóhe Noah naa tsévé'óhtsémaese.<sup>24</sup> No'ka  
máhtóhtähnó'e nónhónó'éé'še (150 days) móstanéhe'xóvéhanéhe  
tsé'amemáhóováto.

## 8

### The flood dried up

<sup>1</sup> Naa Ma'heo'o móhnéšeameetoetanó'tovóhevóhe Noah evaho naa  
néhe hováhne hénéhéóhe tséhöese sémónéva, móstaaséháa'há-  
hanéhe, héne mahpe mósto'seévaasepónoe'ohanéhe.<sup>2</sup> Naa Ma'heo'o  
móstaévanéhpo'a'o'tséhenótse hétséhéno ho'eva naa máto vo'eva.  
Móstaaéno'kohóhanéhe.<sup>3</sup> Naa héne mahpe móstaéváhe'kease-  
pónoe'ohanéhe. No'ka máhtóhtähnó'e nónhónó'éé'še (150)  
móstanéhe'xóvéhanéhe.<sup>4</sup> Naa héne hohtähnesoto (17)  
tséstáho'oemëse néhe nésöhtoha éše'he tséstähóseasétoemëse héne  
ma'xésémo móstaénoe'ohanéhe hénéhéóhe táketo tséxhoéhosevetse  
Ararat móxhestóhehanetséhe.<sup>5</sup> Naa móstanéšeamepónoe'ohanéhe.  
Naa máhtohto éše'hóho tséstano'keéšeevetse héne hoéhoséstse  
móstaéváhósevóoméhanevótse.<sup>6</sup> Naa tséstaaésenévo'eenoo'etse Noah  
mósta'ta'enohéhe tsétshéške'he'nétoonéhevetse he'ama hénéhéóhe  
ma'xésémóneva.<sup>7</sup> Naa néhéóhe móssóhpeéneváenóhevóhe ókohkeho.  
Naa móho'nóhne'éváho'e'háooehetséstse. Móhnéšéhetóse-  
éve'hahéhe hánáháóhe ta'e tséstamáhepónoe'otse.<sup>8</sup> Naa néhe'še

nenóveto Noah móstáhóséhóeéneváenóhevóhe hemeno komááhe tséstó'séhéne'eno tsééshetaa'pónoe'otse.<sup>9</sup> Naa netao'o ho'eva móssó'háa'étaméhanetséhe, tósa'e móho'nóstónéšeoešestse néhe hemene.<sup>10</sup> Naa móstaévatšéheše'háoohehéhe néhéóhe sémónéva.<sup>11</sup> Naa Noah móstáhóehe'onáotséhéhe hénéhéóhe tséstshéské'e he'nétoonéhéva. Néhe hemene móhne'évatáxeoéšenáhéhe naa móhne'évaéseeéneváenóhevóhe.<sup>12</sup> Naa néhe'se tséstáhóse-nésöhtóheeno'etse Noah móstaévháséhóe'éneváenóhevóhe néhe hemeno. Naa néhe'se tséstáhetóevetse móhne'éváho'e'háoohehéhe. Móhnémotóhtohéhe vehpótse. Naa néhe'se Noah móstanéheše-héne'enohéhe tsééšeéváhešepónoe'otse.<sup>13-16</sup> Naa néhe'se tséstahósenésöhtóheeno'etse Noah móstáhóséhóe'éneváenóhevóhe néhe hemeno. Naa móho'nóhne'éváho'e'haoohetséstse. Naa no'ka éseeva tséstamónéhóseasétoemése néhe éše'he móstaéšeévamáhepónoe'óhanetséhe. Naa Noah móstaévaasétanohéhe tséméhaevé'seahto'hohe héne sémo. Móstaévhóetséhetóo'ohéhe naa móstavóohtohéhe ho'e tsééšeéváhešeó'eohtsetse. Noah 601 móhnéhe'éhahéhe néhe'xóvéva. Naa néhe'se 27th tséstáho'oemetsése néhe éše'he tséstahóseasétoemetséstse móstaéšeévamáheó'eotséhanéhe ho'e. Naa néhe'se Ma'heo'o móstséhetóhevóhe Noahevaho, "Sá'eéváhóéhne hétséhéóhe sémónéva! Néhxóeotšéšenano tsévéstoemótse naa nee'hahevoo'o naa néhe tsévéstoemóvose.<sup>17</sup> Naa máto néhe vé'késeho naa hováhne néhmáhehóeotšéšenano! Naa néhéóhe taévaéneváenóóno komááhe tsetaévhósevonéstóxeo'o netao'o ho'eva.<sup>18</sup> Naa néhe'se Noah naa hevo'estanemo móhnéhxóehnnéhevóhe sémónéva<sup>19</sup> naa néhe hováhne naa vé'késeho máto tséhestóhtoxévöse móhnéhešéhóehnnéhevóhe.

### **God's promise for the Earth**

<sup>20</sup> Naa néhéóhe Noah móstáhóne'óhehevóhe ho'honaa'o, tséstó'seohkéhéséháóná'tívöse Ma'heónева. Naa nonóna'éstse hováhne naa néhe vé'késeho tséohkemévetse móstana'hohevóhe naa móstaéxo'ásénóhevóhe ho'honaa'o tséhxóneetsése.<sup>21</sup> Naa Ma'heo'o móspévatséstóhéhe tsé'tóhe tséhešeméeho'hetsése hováhne naa vé'késeho tsééxo'ásénotsése Noahevaho. Naa néhe'se Ma'heo'o móstatshéshétanohéhe, "Naa hétsésetseha tséstaasetséhe'xove vo'estaneo'o hó'néshéhávésévo'eétahévötse náhtsésáatshéhe'seehóomóheo'o tséstó'semáhevonanono tsé'tóhe vo'estaneo'o naa hováhne. Náhéne'enovoo'o vo'estaneo'o tséohkéhešéhávéséveoo'hetanóvöse hákó'e tséssó'tshéhe'kéhahévöse naa tséstanésháá'éhahévöse. Naa hétsésetseha oóxesta tseohkéheso ta'e ma'taénevo'estanéhevéstove.<sup>22</sup> Tseohkeameénano'eo'o naa tseohkeooneneo'o naa máto tseohketonéto naa tseohkéhá'o'ho'ta naa tseohkeméaneve naa tseohkeaéneve naa tseohkeéševe naa tseohketaa'eve," móxhešetanohéhe Ma'heo'o.

## Genesis

9

### God's promise to Noah

<sup>1</sup> Naa néhe'še Ma'heo'o móstséhetóhevóhe Noahevaho naa hee'haho, "Ma'xevonéstóhnóehnénéhéne komaahe tóoneeto nevo'éstanémevoo'o hétséhéohe netao'o ho'eva tsevo'éstanéheveo'o. <sup>2</sup> Naa hétsetseha tsé'tóhe netao'o hováhne, vé'késeho, naa máto nomá'ne néstseohkee'haevoo'o, néstseohkého'emáovóvoo'o. <sup>3</sup> Naa ohkeno'mévöhéné naa máto hé'tóhe netao'o tséhóné'o. <sup>4</sup> Oha na'estse hová'éhe néstseohkésáaméséhénóvo, tsósó'ma'eve ho'évohkótse. Tséhéséhoéstomévatséhéhe hé'tóhe tsésó'ma'eve ho'évohkótse, hé'tóhe ma'e évé'séhetáohaméstove ametanénestötse, mässáavé'hestsema'eméhése néme'tóné'séhámetanénéme. <sup>5</sup> <sup>6</sup> Nánéhešemanéhoo'o vo'estaneo'o tsénéhestávóse hápó'e tséhestavo. Hena'háanéhe éhéséhóehe ne'to'éná'hanestötse. Vo'estaneo'o naa hováhne mähvén'a'hovótse vo'estanóho hápó'e tseevana'heo'o. <sup>7-9</sup> Naa nótavéstomévatsénóvo tséhneehovése naa tóoneeto nevo'éstanémevoo'o naa netao'o hováhne tsévéséhóhnesé ma'xésémónéva: <sup>10</sup> Mónáme'evahósetshé'şéhénéheševonanoo'o vo'estaneo'o naa máto netao'o hováhne naa vé'késeho <sup>11</sup> tséhma'xemáheméméstánévóse. <sup>12-17</sup> Naa nonónó'o' tsenéé'e vo'eva ma'öhkevóohtomáse néstsemé'etanóotsé'tánóvo tséheševéstomévatséhéhe hákó'e tótseha. Naa hápó'e náhtsemé'etanóotse tséheševéstomévatséhéhe. <sup>28</sup> Tséstaéšeénemähóováto Noah móstáhóseahtse'vo'éstanéhevélhéhe, na'he mähtóhtáhnó'e nónhónó'e (350) tsénéhestóheaénoo'etse. <sup>29</sup> Néhe'še sóohto mähtóhtóhnó'e nónhónó'e (950) tséstanéhestóheaénámáse móhnaehéhe.

### 10 (summary)

#### The descendants of Noah

<sup>1-32</sup> Tséstaéšeémá'seénemähóováto néhe Noah hee'haho naa tsévéstoemóvose móstáhenésonéhehevóhe naa tóeneeto hevo'éstanémevóho móstavonéstóxéhevóhe. Néhe tóeneeto hevo'éstanémevóho hénéhéohe móhvo'éstanéhevélhéhe netao'o ho'eva.

11

#### The tower of Babel

<sup>1</sup> Néhe'xóvéva netao'o vo'estaneo'o mó'öhkéséešenéstséhevóhe. <sup>2</sup> Hóséstse vo'estaneo'o tsénéšenáameaseehevóse, móstaame-tséhe'éhehevóhe hénéhéohe éše'he tséhne'öhkéhémé'éhnése. Móstáho'eohtsé'tóhenovóhe tósa'e tséspévetóhtoonóma'o'etse Babylon mó'öhkéstóhehanetséhe. Móstáhámöhtséhnéhehevóhe, móstavo'éstanéhevélhéhe hénéhéohe. <sup>3</sup> Naa néhe'še móstséhehevóhe, "Naa nómónéhe'še, néstáhotse'ótone vóetséna'e. Naa néstáhonótone ta'e ma'éséhe'koného'honáeveotséstse. <sup>4</sup> Naa

néstavé'šemanéstsénone máhoéve'ho'énō naa anóhónoestótse  
tsésto'séhéséháónátse.



Héne anóhónoestótse  
tsetaooseehohá'a'-é-  
ho'oesta a'e  
he'amo'oméénō, naa  
komááhe néstatshéheše-  
mano'evo'éstáné-  
hévémaáne máhoé-  
ve'ho'énō. Naa  
néstano'máhehéne'enó-  
seonévémaáne tsésto'se-  
no'kevo'éstánéhévétse  
hétséhéóhe. <sup>5</sup> Naa  
néhe'se Ma'heo'o  
tséhne'anóhevé'hoohto  
héne máhoéve'ho'énō  
naa anóhónoestótse  
tséoseehá'a'ého'oes-  
tatse tséto'seohkéhésé-  
háónávóse tsé'tóhe  
vo'éstaneo'o,  
<sup>6</sup> móstshéhešetanóhéhe,  
"Násáaxaeho'ahévóhe

tsé'tóhe vo'éstaneo'o tséhešévévóse. Eno'kóváheo'o naa émáhe-  
šéešenéstseo'o. Naa móéšeáahztse'tséhetaa'manéšévaenóhenovóhe.  
Naa tsetahósetónéshévésesto? Tsetaohkéhósénehéševeo'o taamááhe  
tséhešetanóvóse. Hová'éhe móme'eváhóséhótséhéséhetanánóvo,  
tséhoháatamaaheo'o. <sup>7</sup> Táaxa'e, nátaanóheohe naa nátahénetáhévé-  
néstsé'séhoo'o nonohpa tseohkésáá'eváhéné'enóhénóvo  
nonámé'tó'e tséhévóse," móxhehéhe Ma'heo'o. <sup>8</sup> Naa néhe'se  
móstatóxeméahénotóhe tsé'tóhe vo'éstánóho netao'o hénéhéóhe  
ho'eva. Naa móstanéhešeénenémanéstséhenovóhe héne  
máhoévo'ho'énō. <sup>9</sup> Naa hénéhéóhe Babylon Tséhmáhenétáhévé-  
néstséotsévóse, mó'ohkenéhešétséhéséváhehanéhe, tséxhomá'xe-  
onétáhévenéstsé'séohztse vo'éstánóho Ma'heo'o.

### The descendants of Shem

<sup>10-26</sup> Naa na'éstse Noah hee'haho Shem móxhešéváhehéhe.  
Tséstanéšeáénoo'etse tséhe'šemáháoovátotse no'ka máhtóhtóhnó'e  
(100) móhnéhestóheaénamáháhe. Móxhee'hahehéhe. Arpachshad,  
móxhéshéváhehevóhe. Hákó'e nóhona máhtóhtóhnó'eáá'e (500) Shem  
móstaaahztse'hósevo'éstánéheváhehéhe. Naa  
móstaaahztse'hóséhenésonéheváhehéhe.

### The descendants of Terah

<sup>27</sup> Naa tséstanéšeame'xóvetse néhe na'éstse tóeneeto  
hevo'éstánemo, Terah, móxhéshéváhehéhe. <sup>28</sup> Naa Terah

## Genesis

móhna'nóehnèhéhe, Abram naa Nahor naa Haran, móxhestóhehevóhe néhe hee'haho. Haran móxhee'hahénotóhe Lot móxheševéhehevóhe. Naa móhno'néšéhevóhe hestónaho, Milcah naa Iscah móxheše-véhehevóhe néhe káse'éeheho. Naa néhéóhe Haran móhvo'estanéhevéhéhe Ur tséohkéhestóhetse, naa hénéhéóhe móhnaehéhe. Naa oha heho Terahevaho, móssó'eametanénéhevóhe. Néhe Terah móhvo'estanéhevéhéhe ho'eva Babylonia tsé'öhkéhestóhetse.<sup>29</sup> Naa Terah hee'haho Abram mósta-véstomohevóhe Saraiевaho, heho Terah hestónaho. Naa oha mó'onétahéváhehevóhe heškevóho, néhe Abram naa Sarai. Naa Abram hevásemo Nahor móstavéstomohevóhe he'hameho, Milcah hestónaho néhe Haran.<sup>30</sup> Naa Sarai móho'nóstónéšéhenésonéstse. <sup>31</sup> Naa néhe'se nenóve'xóvéva Terah móstaaseehehéhe, hénéhéóhe ho'eva Ur, tsé'öhkéhestóhetse. Hénéhéóhe ho'eva Canaan tsé'öhkéhenóvetse mótao'setséhe'éhehehéhe. Naa móstaasev'é'öhtsémaehevóhe hee'haho Abramevaho, naa tsévéstoemótsese Saraiевaho, naa Terah hevexaho, Lotevaho. Naa hénéhéóhe móstáho'eohtséhevóhe máhoéstóva Haran tsé'öhkéhestóhetse. Naa néhéóhe móstavo'estanéhevéhevóhe.<sup>32</sup> Naa néhe'se tséstanenóve'xóvetse hénéhéóhe móstanaehéhe Terah, néxa máhtóhtóhnó'e hóhtähnho (205) móhnéhestóheaénamáhéhe tséhnaa'ese.

## 12

### God chooses Abram

<sup>1</sup> Ma'heo'o móstséhetóhevóhe Abramevaho, "Hétséhéóhe Haraneveno tséhvo'estanéheveto hétsetseha aseeestse, máhenooxenano nevóohestoto. Néstavoo'sehátse tsésto'se-tséhe'heto. <sup>2</sup> Néto'seoseepéve'továtse, tóeneeto nevo'estanemo tsema'xevonéstóxe'o. Naa néstseno'héne'enóseoneve, néstseohkemáhepéve'tovoo'o vo'estaneo'o. <sup>3</sup> Naa náhtano'-péve'tovoo'o néhe tsépévé'tóése, naa mé'tó'e tséhetaa'-ehóomata'óse néhe hápó'e náhtaévaehóomoo'o. Naa tséhnéehoveto náhtsevéné'sepéve'tovónóvo netao'o vo'estaneo'o," móxhehéhe Ma'heo'o. <sup>4</sup> Abram néhe'xóvéva nésóhtóhnó'e noho (75) móhnéhestóheaénamáhéhe. Móstaoasáaneaseehehéhe hénéhéóhe tséhméhaev'o'estanéhevése. <sup>5</sup> Móstaaasev'é'öhtsémaehevóhe tsévéstoemose Saraiевaho naa hetsénotaho Lotevaho. Naa máto móstano'easeohtséháhehevóhe hemomónamo naa netao'o hová'éhe tséhetaa'eá'enomévóse móstano'eehehenovóhe. Tséstaésého'eohtsévóse Canaan, <sup>6</sup> móstanéshóseameohtséhevóhe ta'e tséstáho'eohtsévóse hénéhéóhe máhoéstóva Shechem tsé'öhkéhestóhetse. Néhe'se hénéhéóhe ma'xéhoóhtseto tséhnéetséhe hénéhéóhe móstató'hovóhenéhevóhe. Néhe'xóvéva Canaanites hénéhéóhe móssó'vo'estanéhevéhevóhe, mó'öhkenése-máhevóhe hénéhéóhe hoóhtsetseva. <sup>7</sup> Naa hénéhéóhe Ma'heónева

móxho'éhótaehevóhe Abram. Móstehetaehevóhe, "Heta'háanéhe hé'tóhe ho'e tséto'semétóno nenésoneho naa tóeneeto nevo'estanemo." Naa Abram móstahóne'hohevóhe ho'honaa'o tsésto'séháóéná'tóvöse Ma'heónева. <sup>8</sup> Hénéhéóhe tséhméhaevee'ese móstaévavévoheotséhéhe, néhe'se móstaéváhóseaseohtséhéhe. Móstahóséhámöhtséhnéhéhe hénéhéóhe tséhxéhosévetse taesétóve neše máhoestotótse tséxho'taa'estse. Tséstaohkéhésata'ehnëse éše'he hénéhéóhe móxho'táhanéhe máhoestötse Bethel móxhestóhehanéhe. Naa tséhne'óhkéhésémé'éhnëse héne máhoestötse Ai móxhestóhehanéhe. Hénéhéóhe Abram móstahóséhóne'hohevóhe ho'honaa'o tsésto'séhéséháóéná'tóvöse Ma'heónева. <sup>9</sup> Móstanéšenenóveameehehéhe, móstatséhe'hehéhe otáxa tséstóhtoo'évetse.

### **Abram and Sarai in Egypt**

<sup>10</sup> Naa néhe'xóvéva hénéhéóhe Canaaneveno hová'éhe móho'nóxxaepévóné'o, méséhestötse móxhová'áhanéhehanéhe. Néhe'se Abram naa tsévestoemose móstatshéseehehevóhe Néhpa'ósanéhetaneno (Egypt) tsésto'sevo'estanéhévévöse, hénéhéóhe Néhpa'ósanéhetaneno móssó'ho'táhanéhe méséhestötse. <sup>11</sup> Tséstaešeto'sého'eohtsévöse Egypt, Abram móstséhetóhehevóhe Saraihevaho, "Néoseemo'onahe. <sup>12</sup> Naa néhe Néhpa'ósanéhetaneno'o (Egyptians) máhvóomata'óse tséhešemo'onáheto néstsenáháxé-ho'ähéotsé'tó'e, naa tsetséhevoone, 'Tsé'tóhe móvéstöömäh-tséhevóhe. Néme'tana'hone tsé'tóhe oha hetane.' <sup>13</sup> Naa tséhetoono, 'Náhestatanémenötse,' komááhe náhtsésáana'haeheo'o.' <sup>14</sup> Naa tséstahö'eohtsévöse, néhe Néhpa'ósanéhetanóho móstaosáane-vóomahehevóhe Sarai tséhešemo'onaese. <sup>15</sup> Naa tséma'xevéhonevéstse hevéhonotse'onamo móstahö'éhéhohta'haóehevóhe tséhešemo'onatsése Saraihevaho. Naa móstahö'ähéotséhenotóhe néhe tséma'xevéhonevéstse. "Tatséhe'ótseha hénéhéóhe màhéóne tséxhoévöse néhe he'eo'o tsévestoemono!" móxhetóhehevóhe hevéhonotse'onamo. <sup>16</sup> Naa tséhvé'šenéehovése Sarai, néhe tséma'xevéhonevéstse mó'oseepéve'tovóhehevóhe Abramevaho, móstama'xemétóhénötóhe kósáne, naa vé'ho'éotoa'o, naa a'keevó'hame, naa máto pa'e'pa'onáheho, naa momóono tséto'séhotse'ótötse Abram. <sup>17</sup> Tséhvé'néhešéhestanöse Saraihevaho néhe tséma'xevéhonevéstse, Ma'heóneva móstahámöhtahé'sé-hahehevóhe naa máto néhe vo'estanóho hénéhéóhe tsévéséstanovemaese, móhmáheháomöhtahéhehevóhe. <sup>18</sup> Néhe tséma'xevéhonevéstse móstatvöhéne'enáotsé'tohéhe, néhe'se móstaonómóhehevóhe Abramevaho. Móstehetóhehevóhe, "Hénová'e tséhésenéhešévet?" Néme'hó'kemé'estomeve tséheševéstöömötse tsé'tóhe he'e.

<sup>19</sup> Néme'sáahó'kenéhéhe tséhešéheaxaa'éhemeto nonóhpa námésáahestanóhe. Naa tsea'háanéhe tsévestoemötse. Taanáeváhestaneha naa taase! <sup>20</sup> Naa néhe tséma'xevéhonevéstse móstanéheto'emaovóhehevóhe néhe hestotse'onamo tsésto'sease-

## Genesis

neenáhnívöse Abram naa tsévestoemose naa tsésto'seno'eva-  
aseotséstomevovöse netao'o tséá'enomevovöse.

### 13

#### Abram and Lot separate

<sup>1</sup> Abram naa Sarai móstaévähósemáheaseehehevóhe hénéhéóhe Egypt. Móstaévatséhe'hehevóhe Canaan. Abram hetsénotaho Lotevaho móssó've'ohtsémaehévovóhe. Móstahósé-hámöhtséhnéhevóhe hénéhéóhe tséstóhtoo'évetse. <sup>2</sup> Abram móxhoháoováhehéhe. Móhma'xeá'enóhevóhe hováhne naa máto móhma'xéhema'kaataaméhéhe. <sup>3</sup> Naa hénéhéóhe tséstóhtoo'évetse totáhoesta mó'ohkeváehéhe. Nenóve'xóvéva móstaévatséhe'hehéhe nestá tséhméhaevee'ese taesétóve neše máhoéstóva Bethel naa Ai. <sup>4</sup> Hénéhéóhe nestá tséhxóné'ose ho'honaa'o, móstahósé-háoena'tovóhevóhe Ma'heónева. <sup>5</sup> Naa Lot máto móhma'xe-á'enóhevóhe háesto hováhne naa máto móxhemomónaméhéhe. <sup>6</sup> Naa móho'nóhnéhetaa'óma'o'etse tséstó'senéšenéeto'hamévovöse. <sup>7</sup> Naa Abram naa Lot hestotse'ónevóho tséohkene'eváoomótsese hestotóamevóho móstaohkeaseóo'evóxevaenáhtséhevóhe. Mó'ohketséhetáhtséhevóhe, "Esáanéhetaa'óma'o'éhane hétséhéóhe tséstó'senéšenéeto'hamétse." (Néhe'xóvéva Canaanites naa Perizzites máto móhvo'estanéheváhevóhe hénéhéóhe.) <sup>8</sup> Néhe'se Abram móstséhetóhevóhe Lotevaho, "Néhevóohestove'továhtsémáne, naa tsé'tóhe néstotse'ónaneo'o éme'ohkésáahó'keóo'evotáhtséheo'o. <sup>9</sup> Naa hésetseha néstseonésovaohsémáne. Vé'hoohtötse hé'tóhe ho'e, naa néhmé'estomevéstse tsého'aheto. Naa hénéhéóhe tanéhe'ohtseo'o naa hápó'e hétséhéóhe o'xe náhtséhe'ohtse." <sup>10</sup> Lot móstaosáanepévev'hoohtöhéhe héne ho'e. Móstavoohtöhéhe tóxeo'hé'e Jordan tséxhestohe, móhnéhešepévatamano'éhanetséhe Adam naa Eve tséhméhaeve'estanéhevévovöse naa máto néhe Egyptians tséhvo'estanéhevévovöse. (Abram naa Lot tsé'onésovaohsévovöse móho'nó'éshévonano Ma'heo'o neše máhoéstotótse, Sodom naa Gomorrah, tsé'ohkéhestóhee'estse néhe'xóvéva.) <sup>11</sup> Naa Lot móstamonéhéhe héne tóxeo'hé'e Jordan tsépévatamano'etse. Naa hénéhéóhe móstatséhe'hehéhe. Naa néhe'se hénéhéóhe mó'onésovaohséhevovöse. <sup>12</sup> Abram móstanéšeamevo'estanéhevéhéhe Canaan naa Lot a'e hénéhéóhe Sodom móstahámöhtséhnéhéhe. <sup>13</sup> Naa hénéhéóhe tsévo'estanéhevese Sodom mó'oseehávésévev'o'estanéhevéhevovöhe.

#### Abram moves near Mamre

<sup>14</sup> Lot tséstaéšeaseohtsése, Ma'heo'o móstséhetóhevóhe Abramevaho, "Pévev'hoohtötse netao'o hé'tóhe ho'e!

<sup>15</sup> Néstsemetátse netao'o ho'e tséhetaa'vóohtomo, a'e máto nevo'èstanemo tóeneeto.

<sup>16</sup> Tsevonès-tóxeo'o.

<sup>17</sup> Nómonehe'se, netao'o hétséhéóhe ho'eva totáxe-ohtséstse tséto'se-

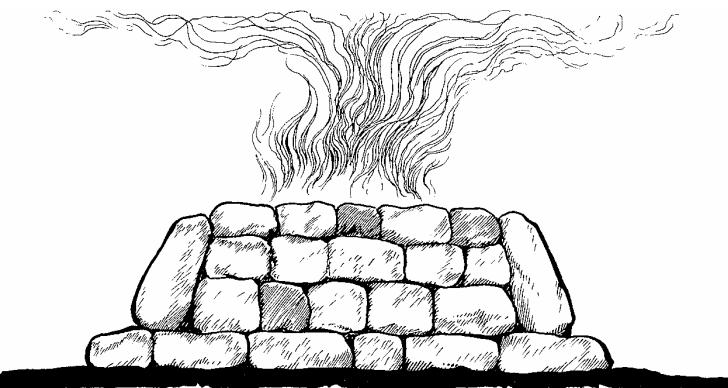
métatseto." <sup>18</sup> Néhe'se Abram móstaaseehéhé, hénéhéóhe a'e móstahámóhtséhnéhéhe tséhma'xenéetsése hoóhtseto, mó'énanóhevóhe néhe hoóhtseto na'éstse hetane, Mamre mó'óhkéhestóhehéhe. Máto hénéhéóhe Abram móstahóséhóne'hohevóhe ho'honaa'o tsésto'séhóséháóná'tóvose Ma'heónева.

14

### Abram Rescues Lot

<sup>1</sup> Néhe'xóvéva móhnévéhevóhe tséma'xevéhonevese naa móhno'névéhanevótse ho'estse hénéhéóhe móhnonó'kého'emáohtöhenevótse. Móstšeheševéhehevóhe néhe tséma'xevéhonevese: Amraphel móxho'emanéhevéhéhe Babylonia, naa Arioch móxho'emanéhéhéhe Ellasar, naa Chedorlaomer móxho'emanéhéhéhe Elam, naa Tidal móxho'emanéhéhéhe Goiim. <sup>2</sup> Naa máto oxése móhnóhonéhevóhe tséma'xevéhonevese móhnonó'kého'emáohtöhenevótse noho máhoéstotótse. Móstšeheševéhehevóhe néhe tséma'xevéhonevese: Bera móxho'emanéhéhéhe Sodomeveno, naa Birsha móxho'emanéhéhéhe Gomorrah, naa Shinab móxho'emanéhéhéhe Admah, naa Shemeber móxho'emanéhéhéhe Zeboiim, naa máto na'éstse móxho'emanéhéhéhe Bela naa Zoar móxhestóhehanéhe héne máhoestótse. <sup>3</sup>

<sup>4</sup> Máhtóhtöhóhtähnéséaa'e tséma'xevéhonevéstse Chedorlaomer naa néhe tséna'hese tséma'xevéhonevese móxho'emaovóhevovóhe néhe tséma'xevéhonevetsese hénéhéóhe máhoéstóva. Néhe'se tséstamáhtóhtöhóhtähna'heaénoo'etse néhe noho tséma'xevéhonevese móstamámóheveotséhevovóhe hénéhéóhe Siddim Valley tsésséhatse Vóhpoma'óhtsémahpe. <sup>5</sup> Néhe'se tséstano'ke-aénoo'etse néhe neve tséma'xevéhonevese móstáho'e-a'eotsé'tovóhevovóhe Rephaites tséhéstáhétseysé Ashteroth-Karnaim. Naa móxhó'táhnóhevovóhe néhe Rephaites, naa máto Zuzites tséhéstáhétseysé Ham, naa Emites tséhéstáhétseysé Shaveh-Kiriathaim. <sup>6</sup> Máto móxhó'táhnóhevovóhe Horites tséhéstáhétseysé tséxhoéhosévo'omenotse Edom tséxhestóhetse, hákó'e El-Paran a'e



## Genesis

tséstóhtoo' évetse.<sup>7</sup> Néhe'še móstaéváhóseévavetséhe'óhtséhevóhe hénéhéóhe máhoéstóva En mishpat, móspévhéne'enóhehanéhe Kadesh tsé'óhkéhestohe. Móstamáhehó'táhnóhevovóhe Amalekites, naa máto Amorites tséhvo'éstanéhevetséhe Hazazon-Tamar.<sup>8</sup>

<sup>9</sup> Tséstaéváhó'eohtsévöse Siddim Valley móstaméoxevaenóhevovóhe néhe tsénóhonetsese tséma'xevéhonevetsese.<sup>10</sup> Mo'óhtáveaméške netao'o mósséeháhanéhe. Naa néhe nótáxévé'hó'e tséhéstahese Sodom naa Gomorrah móstaévaaseohováoohehevovóhe. Hóséstse móstaohkéhe'késenáhevovóhe hénéhéóhe mo'óhtáveaméškeva, naa néhe hóséstse móstatshéshésóhpa'xéhevovóhe hénéhéóhe tséhxöhosévetse.<sup>11</sup> Néhe tséméoxevaenóvose móhmáhehestanóhetséhe netao'o hová'éhe tsépéra'etse hénéhéóhe Sodom naa Gomorrah, hestámévo móhno'ovóhponéhestanóhetséhe.

<sup>12</sup> Móhno'náha'enóhevovóhe Abramevaho hetsénotaho Lot evaho tsévo'éstanéhevetsese hénéhéóhe Sodom, móstaaseotséhaehevovóhe naa netao'o tséhetaa'eá'eno.<sup>13</sup> Na'éstse hetane mó'asé-sóhpa'xéhéhe, móstáhahotoneváenóhevovóhe Abramevaho.  
(Néhe'xóvéva Abram móhvo'éstanéhevéhéhe a'e hoóhtseto tséhnéetsese tséá'enótsese Mamrehevaho. Mamre naa hevésesonon Eshcol naa Aner móxhevésenéhe'tovóhevovóhe Abramevaho.)

Mó'amorites-évéhevovóhe.<sup>14</sup> Tséstanéstomónese Abram tséxheseváenetsese Lot evaho, móstaasev'é'oohémóhevovóhe na'he máhtóhtohnó'e máhtóhohtáhna'nóhtoha (318) henótáxemo. Hákó'e móstáho'néheohé'tovóhevovóhe notama tséxho'tatse máhoestótse Dan tséhestóhetse.<sup>15</sup> Tséstataa'évetse Abram mósta-onésovanóhevovóhe henótáxemo. Netao'o móxhésea'eotsé'tóhenovóhe héne máhoestótse Dan tséhestóhetse, naa móhma'xé-hó'táhnóhevovóhe. Hóséstse néhe tsého'ea'eotsé'tovose Abram móstshéshésóhpa'xéhevovóhe hénéhéóhe Hobah, tséxhestóhetse, nótama Damascus tséxho'tatse.<sup>16</sup> Hénéhéóhe Abram naa henótáxemo móstáhahotameváenóhevovóhe. Naa móhne'-évaotséhohevovóhe Lot evaho naa máto netao'o tséá'enótsese, naa néhe vo'éstano'ho tsévé'óhtsémaese tséhéstahétsese Sodom naa máto tséhetaa'eá'enomévöse.

### Abram is blessed by Melchizedek

<sup>17</sup> Abram móstaéváhó'eohtséhéhe tséstaésemá'séhó'táhnóse Tséma'xevéhonevetsese Chedorlaomer naa máto néhe na'he tséma'xevéhonevetsese. Naa na'éstse tséma'xevéhonevetsese Sodomeveno móhnéxho'hétoo'e'óhehevovóhe Abram hénéhéóhe Shaveh Valley, máto mó'óhketséhestóhehanéhe King's Valley.<sup>18</sup> Máto tséma'xevéhonevetsese Melchizedekevaho tséhéstahétsese máhoestótse Salem móhvésého'hétoo'e'óhehevovóhe Abram. Móhno'-ma'heónévé'ho'évéhéhe néhe Melchizedek. Móhno'ho'eotséstséháhe ma'heónékóhkonóhe'o naa manestótse tséto'sevé'seestsnénese.

<sup>19</sup> Móstséhetóhevovóhe Abramevaho, "Hétsetseha návéstomevo Ma'heo'o tsésto'sépéra'továta'e, Ma'heo'o Tséháá'ého'óese, naa

tséhemanèstóoneestse vo'e naa ho'e.<sup>20</sup> Náno'vového'ótó Ma'heo'o tséhvéstahémata'e tséxhó'táhnóse nenótamo." Néhe'še Abram móhmétóhéhe néhe ma'heónevé'hó'e hóséstse tséhetaa'no'eohtsése.<sup>21</sup> Naa mé'tó'e néhe na'éstse tséma'xevéhonevéstse Sodomeveno tséstavóóhto tséhetaa'métaa'ese néhe ma'heónevé'hó'e Abramevaho, móstséhetóhevóhe, "Tséhnéehovéto, néhvá'neévaénanenano navo'èstanemo! Naa netao'o hová'éhe tséhetaa'náha'enomo nésého'tseo'o!"<sup>22</sup> Naa Abram móstséhetóhevóhe, "Hová'áháne, násáaho'áhéhe hová'éhe. Netao'o hová'éhe tséá'enomáse náéváho'eotsestse. Nánéheševéstomevo Ma'heo'o<sup>23</sup> hová'éhe tséá'enomo náme'héestana, heva tséohkevé'şetoo'ehe nemo'kéhanótse naa máto héva tséške'ónee'éstse ho'tanono, komááhe néststsáanéhéhe, 'Abram éhéséhehpéháoovahe tséhnéehovévo.'<sup>24</sup> Naa oha tséme'hetaa'eamáhéto tsé'tóhe nanótàxemo tsééshetaa'mésévöse. Naa nátavé'öhtsémáá'e tsé'tóhe na'he navéseneo'o, Aner, Eshcol, naa Mamre. Tséévhetaa'ho'eotséstsétse éme'métsénóvo hóséstse," móxhehéhe Abram.

## 15

### **God's promise to Abram**

<sup>1</sup> Nenóve'xóvéva Abram móhvoo'séhaehéhe hová'éhe Ma'heóneva, móstséhetaehevóhe, "Névé'ee'tóhtahe! Néstahótooma'ovátse. Naa néstaoseeno'pévo'eehátse."<sup>2-3</sup> Abram móstšehešeno'éstovóhevóhe, "Ma'heo'o Tséne'táheto, náme'tónéshépeva'oo'e tséto'séhetaa'métseto? Tséssáa've'eéshéhenésónéhéhéto, tsé'tóhe namomóoname Eliezer tséhéstaease Damascus, tsemáheamahe netao'o tséá'enómo mähnaéto."<sup>4</sup> Móstséhetaehevóhe Ma'heóneva, "Naa tsé'tóhe nemomóoname Eliezer móme'hémáhenáha'ena hová'éhe, oha néhe nee'ha tsetaomemáhenáha'ena hová'éhe netao'o."<sup>5</sup> Naa néhe'še Ma'heóneva móstahóeotséhaehevóhe, móstséhetaehevóhe, "Táhe'atoo'ótse naa onéséhoemenano hotóhkeo'o, tsenéhestóxeo'o tóoneeto nevo'èstanemo. Mónéme'tónésemá'séhéhoemoo'o tsevonéstóxeo'o."<sup>6</sup> Abram mó'oné'seómáhahtovóhevóhe Ma'heóneva, naa héne móhvé'šeono'átamaehevóhe Ma'heóneva.

### **God makes another promise to Abram**

<sup>7</sup> Néhe'še móxhósétséhetaehevóhe Ma'heóneva, "Nénéhxé'otsehátse Ur tséhvo'èstanéhévöse Chaldeans naa hé'tóhe németátse ho'e."<sup>8</sup> Abram móstséhetóhevóhe Ma'heóneva, "Náhtsetónéshéne'ena tséto'séhešeoné'seómenéheso?"<sup>9</sup> Móstséhetaehevóhe Ma'heóneva, "Néhxémetséstse tséna'heaénámáse vé'ho'éotoa'e, naa he'ékosa tséna'heaénámáse, naa hetanékosa máto tsena'heaénámáse, naa neše heméneo'o."<sup>10</sup> Abram mó'áahovóhevóhe Ma'heóneva. Móhnéxho'eotséhohevóhe néhe hováhne. Móstaoó'xásóhevóhe néhe kósáne naa vé'ho'éotoa'o

## Genesis

taesétóve. Néhe'še móstanovóseeénanóhevóhe hénéhéóhe ho'eva. Naa oha néhe vé'késeho móho'nóstséhetaxótse.<sup>11</sup> Néhe'še vé'késeho móhnéxho'e'háoohehevóhe, móstaaséméséhenovóhe héne ho'évohkötse. Abram móstaasétóxe'ovóhevóhe.<sup>12</sup> Eše'he tséstaešeto'seta'ehnèse Abram móstama'xenaóotséotséhéhe. Netao'o móhma'xenéhpea'enó'neotsétohanéhe, naa móhno'héhpóheotséhanéhe.<sup>13-15</sup> Tséhnéšenánaóotsé Abram, móhxósevóo'séhaehevóhe hová'éhe Ma'heónева. Móstséhetae-hevóhe Ma'heónева, "Abram, néto'seoseevone'ésévo'éstanéheve, naa néstseována'xaehováne'e. Naa hétsetseha néoné'seómé'mé'éstomevátse, tóoneeto nevo'éstanemo oxése hóséstse tsevo'éstanéheveo'o hénéhéóhe ho'eva tsésáa'á'enoméhévöse. Tsenótseveo'o. Naa néhéóhe máto tsévo'éstanéhevese tsemomóonaotaevóho. Tseno'mométséstóvo'eéhaevóho neva máhtóhtóhno'eaa'e. Naa tséhvé'néhešemométséstóvo'eéháévöse hápó'e náhtaévanéheto'eéhoo'o. Tsetaomenéhešéhahtseo'o. Naa tóoneeto nevo'éstanemo náhtseévaaseohséhoo'o hénéhéóhe tséhnéševátamo'eéhévöse. Naa tséno'ma'xevonéstóhatse, netao'o hová'éhe tsema'xemétaenovo néhe tsénéševátamo'eéhaevose.<sup>16</sup> Naa tsénéva'ónese tóoneeto nevo'éstanemo hétséhéóhe tseéváho'eohtseo'o. Néhe'xóvéva tséhóhe tsévo'éstanéhevese tsenáha'enovo Amorites tséohkéhestóhetsese. Tseoseehávésévevo'éstanéheveo'o. Naa néhe'xóvéva náhtsevéstáhémoo'o tóoneeto nevo'éstanemo, naa néhe Amorites tsetaomenéhešéhahtseo'o," Ma'heónева móxhetaehevóhe Abram.<sup>17</sup> Eše'he tséstaešeta'ehnèse, mó'oseea'enó'netóhanéhe. Néhe'še na'éstse homósévetohko móstaasésé'tová'eoahanéhe naa káhamaxe mó'exo'áséhanéhe. Héne homósévetohko naa káhamaxe móstanéšeamésóhpoéstaotsé-hanevótse hénéhéóhe taesétóve héne ho'évohkötse tsééšeáhtse'tséhetaxótse Abram.<sup>18</sup> Naa taenéhe'xóvéva Ma'heo'o móstšeheševéstomevóhevóhe Abramevaho, "Hé'tóhe netao'o ho'e náhtamétónóvo tóoneeto nevo'éstanemo. Hé'tóhe étséhetaa'óma'o'e hákó'e tákáóhe ho'xó'e Egypt tséameohéto ó'he'e Shihor, tséohkéhestohe, naa tséhóhe mé'tó'e hákó'e náháóhe tséameohéto ma'xeó'he'e, Euphrates, tséohkéhestohe, énélhetaa'óma'o'e hé'tóhe ho'e.<sup>19</sup> Naa hénéhéóhe hétsetseha évo'éstanéheveo'o néhe Kenites, Kenizzites, Kadmonites,<sup>20</sup> Hitties, Perizzites, Rephaites,<sup>21</sup> Amorites, Canaanites, Gergashites, naa Jebusites.

## 16

### Hagar and Ishmael

<sup>1</sup> Abram naa Sarai mó'ésévo'éstanéhevéhevóhe Canaan máhtóhtóheaa'e, naa Sarai móxho'nóhkéhenésónéstse. Naa Sarai móxhemomónaméhenotóhe káse'éeheho móxhéstáhehevóhe hénéhéóhe Egypt, Hagar mó'óhkéhestóhehéhe. "<sup>2-3</sup> Néhe'še Sarai móstséhetóhevóhe Abramevaho, "Hea'e Ma'heo'o tóséé'e

náhoéstomoo'o henésonéhestótse. Táaxa'e naa tsé'tóhe namomóname tavéamoo'o kómááhe tsetáhenésone naa hénéhéóhe náhtavésenéhešéhenésone. Naa Abram mótapévatséstomovöhéhe tséhetaa'ese Saraihevaho.<sup>4</sup> Naa néhe Hagar tséstahéne'eno tséhxóse'ese móstaasepévatamáhtséhéhe, móstaasepétóhevóhe Saraihevaho tséhemomónamé'toese.<sup>5</sup> Néhe'se Sarai móstséhetóhevóhe Abramevaho, "Néhávésévo'eeše! Naa tséstahéne'eno tséhešéhóse'ese namomóname náne'oseeasépéota. Néhávésévo'eétahe naa Ma'heo'o néstsetaometónéše'tova.<sup>6</sup> Naa Saraihevaho móstséhetaevóhe Abram, "Naa épéva'e, néhemomónamenötse naa néohkého'emáoévo. Taometónéše'toveha tséhešetanoto." Sarai mó'e'hanótóhevóhe hemomónamo tséhvé'hóse'etsése, móstaoseeaséhávéséve'tovóhevóhe, néhe'se néhe hemomónamo móstaaseohováhéhe.<sup>7</sup> Naa tóhtoo'e tsé'ameohtsése méóne tséttatséhe'otsetse Shur, móstáho'eohtséhéhe tséxho'hamé'evetse. Naa hénéhéóhe móhnéxho'ehé'toehevóhe Ma'heónéhotse'ono.<sup>8</sup> Naa móstséhetaehevóhe, "Tósa'e nénéxhé'óhtse naa tósa'e néametséhe'óhtse?" Naa móstséhetóhevóhe néhe Ma'heónéhotse'ono, "Naa tsé'tóhe he'e náasevo'e'ova tséméhaemomónaotá'éstse.<sup>9</sup> Móstsehetaehevóhe, "Naa taévanáho'óhtsévehal! Naa nétsenéšeaméhemomónamé'tova.<sup>10</sup> Tsevonéstóxeo'o tóoneeto nevo'éstanemo.<sup>11</sup> Néto'séhee'hahe, Ishmael ohkéhetoo'o, tsénéhestohe Ma'heo'o Ohnéstomónéstse, tséhvé'néstováta'e Ma'heo'o tséxhoó'henéshévátametanoto.<sup>12</sup> Naa nee'ha éto'séésee'e. Naa tseonótováhe naa tseohkeno'méoto vo'éstanóho naa hápó'e tseohkeévanéhešeméótáá'e, a'e máto taamahe hevóhehestoto."<sup>13</sup> Naa néhe'se néhe Ma'heónéhotse'o tséstaéšeévaaseoese Hagar móstatshéhešetanóotséhéhe, "Nóoo! Heá'eháma náoné'seómevóómo Ma'heo'o tséohkevóomá'éstse naa násáanaeotséhe. Ma'heo'o Tsévóomá'éstse, móxheševéhohevóhe néhe ma'heónéhotse'ono.<sup>14</sup> Naa héne ho'háme'e móstaohkevé'se-néhestóhehanéhe Ho'hamé'éva Tséhvóomá'éstse Ma'heo'o. Móxho'táhanéhe sétóve neše máhoéstotótse tséxho'ta Kadesh naa Bered, mó'ohkéhestóhehanevótse.<sup>15</sup> Naa néhe'se Hagar móstaéváhóo'óhtséhéhe. Nenóveto móstáhenésonéhehéhe. Ishmael móstáhešeoevesevéhohevóhe hee'haho Abram.<sup>16</sup> Néhe'xóvéva Abram móhna'nóhtohno'naesóhtóheaénamáhéhe.

## 17

### **God's promise to Abraham**

<sup>1</sup> Naa néhe'se Abram tséstaéšeésoohtóhnó'ésóohtóheaénámáse Ma'heóneva móxhósého'ehótaehevóhe, móstséhetaehevóhe, "Nánéehove Ma'heo'o Tséhoháatamaestse. Ohkeáahtoveo'o naa no'eonó'evo'éstanéhevo'o.<sup>2</sup> Néésetshéheševéstomevátse tóoneeto nevo'éstanemo tséto'sevonéstóxévóse naa tsetó'néheso.<sup>3</sup> Naa Abram móstama'késtá'éoesé'tovóhevóhe Ma'heóneva hénéhéóhe

## Genesis

ho'eva. Naa máto Ma'heóneva móstséhetaehévóhe,<sup>4</sup> "Tóoneeto nevo'èstanemo tséhéstáhe'o totáhóésta.<sup>5</sup> Naa hétsetseha Abraham nèstseohkéhetane (énéhestohe Öhtäháenóoestse) tsésto'sevé'-vonéstoxévéose tóoneeto nevo'èstanemo.<sup>6</sup> Naa hóséstse tóoneeto nevo'èstanemo tsema'xevéhoneveo'o.<sup>7</sup> Náme'hévonetanó'ta tséheševéstomevátse naa máto tóoneeto nevo'èstanemo. Nánéehove tséhema'heónéhameto naa máto náhtsema'heónéhamé'tóó'e tóoneeto nevo'èstanemo.<sup>8</sup> Naa hétsetseha tséhvo'èstanéheveto nésáahéstáhéhe. Naa oha néto'semetátse naa tóoneeto nevo'èstanemo hé'tóhe netao'o ho'e, Canaan tséhestohe. Naa máto tóoneeto nevo'èstanemo tseno'eá'enánóvo tséhe'éše-vo'èstanéhevévóse.<sup>9</sup> Naa nénéehove naa tóoneeto nevo'èstanemo hápó'e nèstseévanéheševéstomévéme tsésto'senéhe'ovése.<sup>10-12</sup> Naa tsetshéhešéhéne'enohe tséheševéstomevésé: tséhestáotsese hetanéka'ěskóného ma'ohkeéšenésóhtóheenéšenávótse tseovóhponetséhetáxeo'o, naa máto nénéehove naa nemomóonamo.

<sup>13</sup> Naa ma'ohkeovóhponeamenéheto'eétáhése tséhe'éše-vo'èstanéhevésé, hápó'e náhtsésáavonetanó'tóhe tséheše-véstomevátse.<sup>14</sup> Naa heva na'èstse hetane mässáavé'néhešévééstse tsésáahó'xéstoeméhe.<sup>15</sup> Naa hétsetseha tsévéstoemótse Sarai tsésáá'a'éváheševéhéhe, Sarah ohkéhetoo'o, mó'ohkenéhestóhehéhe Véhóná'e.<sup>16</sup> Naa náto'sepévo'eého, éto'séhenésone, tséhetanévóéhne. Tóoneeto hevo'èstanemo tsevonéstoxóho, totáhóésta tséhéstáhóho, hóséstse tseno'ma'xevéhónévóho," móxhetaehévóhe Ma'heóneva.<sup>17</sup> Abraham móstáhóse-ma'késta'eoésenáháhe ho'eva, móhnéxóohtatséstöhéhe tséhetaa'ëse Ma'heóneva tsé'ësev'ééná'hévéose, móstshéhešetanóotséháhe, "Šaa! Náésheto'seno'kamáhtóhtóhnó'eaénáma naa Sarah sóohtóhnó'e ééšenéhestóheaénáma, náme'xaetónéshéhenésónéháme?!"<sup>18</sup> Móstshéhetóhevóhe Ma'heóneva, "Heá'éháma mé'tó'e tsé'tóhe tséhee'hahéto Ishmael éme'máhenáhá'ena netao'o tséhetaa'máhevéstomeveto?"<sup>19</sup> Naa móstséhetaehévóhe Ma'heóneva, "Hová'áháne, tsé'tóhe tsévéstoemótse Sarah éto'setaoméhenésone, naa Isaac heševéhohéne (Hohátsema'hááhe mó'ohkenéhestóhehanéhe), naa tséheševéstomevátse máto náhtseno'vestomévo nee'ha Isaac naa henésono naa tóoneeto henésonéhevóho."<sup>20</sup> Naa móxhósétséhetaehévóhe Ma'heóneva, "Naa nénéstovátse tséhešéheto, tsé'tóhe nee'ha Ishmael máto náto'sepévo'eého. Måhtóhtóhóhtähneše tsenéhestoxóho hee'haho, tsemáhevéhonoemóho. Naa tóoneeto hevo'èstanemo tseno'vonéstoxóho."<sup>21</sup> Naa oha Isaac nea'háanéhe tséto'semáheamaestse tséhetaa'vestomevátse, naa máto tóoneeto hevo'èstanemo. Tséhestáotse ma'tähóseaénevetsé," móxhetaehévóhe Abraham.<sup>22</sup> Ma'heóneva tsé'ëneéestséstoo'ëse Abraham, móstaévanoo'o'tsé'toehevóhe.<sup>23,26-27</sup> Néhe'se Abraham naa hee'haho Ishmaelhevaho naa tséhetaa'vestséhnémaese naa

hemomónamo móstamáhenéhešévéhevóhe tséhetaa'ese  
 Ma'heónava, móhmáhetséhetáxéhevóhe.<sup>24</sup> Néhe'xóvéva Abraham  
 móssoohtóhnó'ésoohtóheaénamáhéhe (99),<sup>25</sup> naa hee'haho Ishmael  
 móhmáhtóhtohóhtahna'heaénamáhéhe (13).

## 18

### God promises Abraham a son

<sup>1</sup> No'ka tsé'énésétovoestatse mó'oseehoháho'táhanetséhe Abraham móhnéhpónoehéhe hevénótse. Móhvéehéhe a'e hoóhtseto tséhnéetsése tséá'enótsese Mamrehevaho.<sup>2</sup> Móstavóomóhevóhe na'he hetanóho hénéhéhéhe vó'héé'ese tsé'amónoo'ese.  
 Móstanóhto'ahéotsé'tovóhevóhe naa móstama'késtá'eoésenáháhe ho'eva. Móstamássetséstovóhevóhe.<sup>3</sup> Móstsehetóhevóhe, "Nenáase,<sup>4</sup> tanéše'se'hahtávóováhéné, tano'hovéo'oehéne hétséhénó hoohtséstse tséhnee'ese.<sup>5</sup> Néhe'se néstaméséhémáne kómáahe néstaéváhósepéveaséhoxovéstáváme." Móstsehetaehevóhe, "Naa épéva'e. Néá'ëšemeno."<sup>6</sup> Abraham móstanonótovéesta'xéhéhe, móstséhetóhevóhe Sararevaho, "Onótovékóhkonóheonanéooestse!"<sup>7</sup> Néhe'se Abraham móstatséheto'ahéotséháhe hénéhéhéhe tséhnéeto'hamése. Naa móstamonéhenotóhe na'ëstse mo'késá'eho tséhe'keómetse. Néhe'se móstséhetóhevóhe hestotse'ono, "Onótovépeva'o'ha tsé'tóhe!"<sup>8</sup> Tséstaéxanenéstovetse Abraham móstataoméhoxomóhevóhe néhe hetanóho, ho'évohkótse, naa matana naa he'koneame. Tséhnéšenáameméséhetsése a'e móstanée'tovóhevóhe.<sup>9</sup> Naa néhe'se móstséhetaehevóhe, "Naa Sarah, tsévéstoemótse?" "Naa vé'ho'éomé'e éhoo'e," móxhetóhevóhe.<sup>10</sup> Hotáhtse néhe na'ëstse hetane móhnéehovéhéhe Ma'heo'o naa móstséhetóhehevóhe Abrahamevaho, "Nánésto'sesoné'seómeéváhósého'eohtse ma'táhoseaénéve. Naa néhe'xóvéva Sarah tseéshéhenésonéhenoto hetanéka'ëskóného." Sarah he'pa'óne Ma'heónava móhnéehéhe, mó'áahomóneohéhe.  
 Móstanéstovóhevóhe tséhetótse Abrahamevaho.  
<sup>11</sup> Tsé'éševé'eéná'hévöse<sup>12</sup> móstaémooséhohátseotséháhe, móstséhehéhe, "Náoseeésháá'éhahe, náme'tónéshéhenésoné."

<sup>13</sup> Ma'heónava móhnéstoehevóhe Sarah. Néhe'se móstséhetóhevóhe Abrahamevaho, "Sarah éme'sáanetséstóhe tséstó'séhešéhenésonése, hó'nésekánomeéšeéna'héstse.<sup>14</sup> Netao'o hová'éhe éhe'anátotse tséhnéehovése Ma'heo'o. Naa ótahe, nétáhosenéhetátse, ma'táhoseaénéve náhtseéváho'eohtse. Naa néhe'xóvéva Sarah tseéshéhenésonéhenoto hetanéka'ëskóného," móxhehéhe Ma'heo'o.<sup>15</sup> Sarah móstae'tóhtáhéotséháhe tséhvé'néstoo'ese Ma'heónava tsé'emooséhohátseotsése. Néhe'se móstséhehéhe, "Násáhohátseotséhe." "Hová'aháne, néoné'seóméhohátseotse," móxhehéhe Ma'heo'o.

**Abraham Prays for Sodom**

<sup>16</sup> Naa néhe'se néhe na'he hetaneo'o móstaaseohtséhevóhe.

## Genesis

Abraham móstanenóveamevé'öhtsémöhevóhe. <sup>17</sup> Naa tséstanéšenenóveameohtsévöse néhe hetaneo'o móstatséhetóó'öhevóhe héne máhoéstóva, Sodom tséhestohe. Naa néhe na'éstse hetane tséoné'seómema'heónnevéstse móstatšehešetanóotséhéhe, <sup>18</sup> "Náéšemé'éstomevo Abraham tóoneeto hevo'éstanemo éto'sema'xemanáha'óho. Naa náno'néheto náhtapéve'tovoo'o netao'o vo'éstaneo'o tséhvé'šenéehovëse. <sup>19</sup> Naa náhésemonenótse Abraham tséstoseohkevovéstomévöse henésono naa tóoneeto hevo'éstanemo tséto'séhešenéhe'oo'etsëse. Naa hová'éhe néme'héetséstomevo Abraham tséto'séhešé'tomovo Sodom." <sup>20</sup> Néhe'se Ma'heo'o móstséhetóhevóhe Abrahamevaho, "Nánéstomónenoto néhe vo'éstaneo'o tsévo'éstanéhevese máhoéstóva Sodom naa Gomorrah tséhešeoseehavésévevo'éstanéhévévöse. <sup>21</sup> Nátao'setaoméhöhene'ena eóhetóméstove," móxhehéhe Ma'heo'o. <sup>22</sup> Naa néhe neše hetaneo'o móstaovóeaseohehehevóhe. Oha Ma'heo'o móstahósenenóvéeeststovóhevóhe Abrahamevaho. <sup>23</sup> Naa Abraham móstséhetóhevóhe Ma'heóneva, "Mónéto'seoné'seómémáhevonanoo'o néhe vo'éstaneo'o hóséstse hó'néšeéše-kánameonó'evo'éstanéhévévötse? <sup>24</sup> Heva nóhónó'e vé'néhestoxévötse tséonó'evo'éstanéhevese hénéhéóhe mónto'senéšemáhevonanoo'o? <sup>25</sup> Nátšehešetano, 'Néme'sáavonanóheo'o néhe nóhónó'e tséonó'evo'éstanéhevese. Naa tséhvé'máheho'emáohtomo netao'o, heá'éháma néme'néhešéve tséhešepéva'e?" <sup>26</sup> Naa móstséhetaehevóhe Ma'heóneva, "Nóhónó'e máhvé'néhestoxévötse tséonó'evo'éstanéhevese hénéhéóhe Sodom náhtsásá'a'evavonanóhe héne máhoestötse." <sup>27</sup> Abraham móstatšeške'háatamaahétanóotséhéhe, móxhósetséhehéhe, "Nátavá'néhósetséške'éestseotse náhéne'ena tséhešema'heónneveto naa náva'néhetaneve, násáahová'éhévéhe. <sup>28</sup> Táaxa'e oha névó'éhóhtáhnó'e noho máhvé'néhestoxévötse tséonó'evo'éstanéhevese mónto'sésó'máhevonana héne máhoestötse?" "Naa néme'hévonana vé'néhestoxévötse tséonó'evo'éstanéhevese," móxhetaehevóhe. <sup>29</sup> "Naa máto héva oha névó'e máhvé'néhestoxévötse tséonó'evo'éstanéhevese, mónto'sésó'néševonanoo'o?" móxhehéhe Abraham. "Naa néme'hévonanoo'o máhvé'néhestoxévötse," móxhetaehevóhe Ma'heóneva. <sup>30</sup> Abraham móxhósetséhetóhevóhe, "Ma'heo'o, néstsevémomáta'eotse. Nátavá'néhósetséšeke'éestseotse. Naa máto oha na'no'e vé'néhestoxévötse mónto'sésó'néševonanoo'o?" "Naa néhósetséhehehe Ma'heo'o, nééšema'xeameéestséstovátse hétsetseha naa táaxa'e nánavá'néhósetséhéoohe, oha nésó'e tséonó'evo'éstanéhevese máhvé'néhestoxévötse mónto'sésáavonanóheo'o?" "Naa néme'hévonanoo'o," móxhehéhe Ma'heo'o. <sup>32</sup> Abraham

móstaéshéhó'kéhósetséhetóhevéhe, "Ma'heo'o, nèstsevé'e-omáta'etanóotsé'tove, nátavá'ného'óxétséhéoohe, táaxa'e máhvé'máhtóhtóxévótse móntéto'sésó'néševonanoo'o?" "Naa náme'hévonanoo'o," móxhehehéhe Ma'heo'o.<sup>33</sup> Néhe'še mósta'omenoo'o'tsé'toehevóhe Ma'heónева, naa móstaévá-hó'o'óhtséhéhe Abraham.

## 19

### The evil city of Sodom

<sup>1</sup> Naa hetóéva néhe neše ma'heónéhotse'ono mósta'ho'e-ohtséhevóhe Sodom. Abraham hetsénotaho Lot mó'amónoehéhe tséstaohkéhéseeéstó'eohtséstovetse. Tséstavóómöse móstaohaéta'öhéhe, mósta'hétoo'e'ovóhevóhe, móstanéšenéstanéoletsé'tovóhevóhe, naa móstano'má'kést'a'eóešéšenáháhe ho'eva.

<sup>2</sup> Lot móstséhetóhevéhe, "Hóovéhaséstse, vá'ohtama! Namáheónéstséhe'ohtse, néhéóhe náhtanéšé'sé'hahtávóéváháne, naa tano'eohtaanéhéne. Naa tamóneéváhóseaseohtséhéne mähvóona'o." "Hová'äháne hétséhéhéhe anóse náhtavá'néšéešenáme," móxhetaehevóhe. <sup>3</sup> Naa Lot móho'nóhnehnetaméstse, móxhetósenéstséstovóhevóhe, ta'máhove'sé'móstaahhéhehevóhe, mósta'hóosevé'óhtsémaehéhevóhe. Lot móstséhetóhevéhe hestotse'ono, "Homóhtova, naa no'kóhkónóheonane!" Tséstaaésemáhe-éxanenéstovetse móhmáheméséhehevóhe. <sup>4</sup> Tséssáa'éše-ovéšenáhévóse háesto kásováahého naa tsééshátaa'éhahese móhmóheechnéhevóhe Loteveno. <sup>5</sup> Néhe'še móstaése-pe'pe'esta'toehevóhe Lot. Móstséhetaehevóhe, "Naa tóvasévoono néhe hetaneo'o tséto'seohtaanese? Néhxéotšéšenano komááhe náhtaná'so'eéhoneo'o." <sup>6</sup> Lot mósta'hóchéeestséstovóhevóhe. Tséstaaéshóva'xése móxhoó'o'tséhéhe héne he'nétoo'o.

<sup>7</sup> Móstséhetóhevéhe, "Hee, hóovéhaséstse, névé'néhešé-hávésévo'eétáhétanóme! <sup>8</sup> Enéše'o'o náhtónaho, ésó'koomáheo'o. Náhtsenéxhóeotséhoo'o, naa taometónéšé'tovóhéne. Oha tsé'tóhe hetaneo'o néto'sésáatónéšé'tovóhevoo'o! Náohtaané'séhoo'o, naa náto'sene'evávoomoo'o," móxhehéhe Lot. <sup>9</sup> Naa néhe hetaneo'o móho'nóhnéheto'ahévótse. Móstséhetóhevovóhe Lotevaho, "No'héhnéstse! Oxése néhéstahé, hénová'e éme'hésséáhtóvatsése! Naa máto héva néstáhehpéháo'éahahtséme." Móstaaohke-ésého'hamaehevóhe Lot, mó'éstsehnétanóhevéhe. <sup>10</sup> Néhe neše hetaneo'o mósta'hóehe'onáotséhevóhe, móhne'evaésé-hesta'hamóhevovóhe Lotevaho. <sup>11</sup> Néhe hetaneo'o tséméhae'éstsehnétanose móhmáheó'o'eneotséhevóhe, móho'nó'evavóohtomévótse tséxhe'nétoonéhevetse. <sup>12-13</sup> Naa néhe neše hetanóho móstséhetaehevóhe Lot, "Hé'tóhe mähoeštótse náto'sevonanánóne. Ma'heo'o éhéne'enovóho tsé'tóhe vo'ëstanóho tséoseehešéhávésévevo'ëstanéhevetséhe hétséhéhéhe. Naa taonótovéhóestó'eohé'tovenano nevo'ëstanemo!" <sup>14</sup> Lot

## Genesis

móstanó'oohé'tovóhevóhe hetanóho tséto'sevéstoomótse  
hestónaho. Móstéhetóhevóhe, "Onótovanéne, néhvé'oohéme!

Ma'heo'o ééšéto'sevonana hé'tóhe máhoestótse."

Móho'nó'oné'seómáhahtoo'éstse, "Ee, évá'nenéhevoo'o,"  
móxhesétamaehevóhe. Néhe'se Lot móstaévahó'oohehéhe.

<sup>15</sup> Móhméosé'a'ó'haehevóhe néhe ma'heónéhotse'ono,  
móstséhetaehevóhe Lot, "To'éotse! Onótovanene!"

Tamáheasevénó'ótanó'tovenano tsévéstoemótse naa néstónaho  
komaahe néstsésáavésevovanananéhéme. <sup>16</sup> Lot móstávè-

hestomémanéhéhe. Néhe'se néhe ma'heónéhotse'ono  
móstáhesevánotséhenótse he'áhtsenótse. Móstahóstó'e-  
oohé'toehevovóhe hénéhéóhe máhoéstóva tséhnéehovése naa  
hevo'éstanemo. <sup>17</sup> Naa néhe'se nehe na'éstse ma'heónéhotse'ono  
móstséhetaehevovóhe, "Taonótovésóhpa'xe, nétsenéhvé'eévá-  
hótóetséme! Néstavé'eénehéme tósa'e hétséhéóhe o'évao'hé'e.

Tatshéheševénó'ótáno tséxhoéhoseve!" <sup>18</sup> Lot móstséhétóhevóhe,

"Šaa, hóovéhaséstse, néosee'éšepéve'tovemeno,  
névo'éstanévěšemeno. Naa hé'tóhe étaooseeháa'éhoma'o'e  
tsésto'séhésésóhpa'xétse. <sup>19</sup> Tseéšeáhtse'máhevonane hé'tóhe  
máhoestótse tsétáhe'éšeohstsétsé, naa náhtsevéséhováneehéme.

<sup>20</sup> Otahe, tatséhetóó'o hâtaháóhe étšéske'máhoéstove. Heá'éháma  
hénéhéóhe ma'tavá'ného'eohtsétsé nahtsevo'éstanévěhanéme?"

<sup>21</sup> "Naa nómónéhe'se! <sup>22</sup> Naa oha onótovanéne hétsetseha!

Náme'tónéshévonana hé'tóhe máhoestótse ta'e ma'taéšepévě-  
ho'eohtsése," móxhetaehevóhe néhe ma'heónéhotse'ono. Lot  
tséhvé'néheese étšéske'o máhoestótse, Zoar (Tšéške'máhoé-  
ve'ho'eno tsénéhestohe) móstaohkeasenéhestóhehanéhe.

### Sodom and Gomorrah are destroyed

<sup>23</sup> Eše'he móhnéhmónemé'éhnéhéhe tséstáho'eohtsévöse Zoar. <sup>24</sup>

Néhe'se Ma'heo'o móhmónévonanóháhe netao'o hová'éhe  
hénéhéóhe héne neše máhoéstotótse Sodom naa Gomorrah. <sup>26</sup> Naa  
Lot tsévéstoemose móho'nó'aahtomónéstse tséméhaehetaevöse  
néhe ma'heónéhotse'ono, "Néstsevé'eéváhótóeoetséme." Naa  
móstaéshó'keéváhótóeoetséháhe, móstanóhpa-  
vóhpoma'óhtséveotséháhe. <sup>27</sup> Tséssé'seotsése Abraham  
móstaévatséhe'oohehéhe tsé'éestséstovöse Ma'heónéva.

<sup>28</sup> Móstahétséhetóó'ohéhe tséxho'tatse máhoéstotótse Sodom naa  
Gomorrah, hotáhtse móhmáhevonáhó'táhanetséhe netao'o hová'éhe  
hénéhéóhe. Otaxa móhma'xésé'tová'eoehanetséhe. <sup>29</sup> Ma'heo'o  
móstanéheševonanóhenótse héne neše máhoéstotótse. Ma'heo'o  
móhmé'etanó'tóhéhe Abrahemvaho tséheševéstomoo'ése. Naa  
móxhésenéheševo'éstanévěhóhetsenotóhe hetsénotaho Lotevaho.

### Moab and Ammon

<sup>30</sup> Lot mó'e'sevo'éstanéhevěháhe hénéhéóhe Zoar.

Móstamáhetséhe'éhehevóhe hénéhéóhe hoéhoseva. Tséhvóxevetse  
hénéhéóhe móstaasevo'éstanéhevěhevóhe. <sup>31</sup> Naa no'ka éšeeva néhe

tséháa'éhaestse hestónaho móstséhetóhevóhe hevásemo, "Nátshéhešétano. Éhane ééšeéna'he. Hétséhéóhe néno'kevo'éstanéhevema. Heá'éháma hovánee'e néststsásáavéstoméhene naa néststsásaanóhpáhenésonéhémáne?"<sup>32</sup> Táaxa'e néstatshéhešévema: Tsé'tóhe tséhéhétse néme'taonótovásé'hamone, naa néststataomevámone nonohpa néstáhenésónéhémáne."<sup>33</sup> Naa tséstataa'évetse móstaosáaneonótovásé'hamóhevovóhe héhevóho. Néhe tséháa'éhaestse móstavámóhevovóhe heho. Mó'oseehoháa'sé'shéhé Lot, móho'nó'evéhéne'eno tséévéheševéamóse hestónaho.<sup>34</sup> Naa tséstavóna'otse néhe tséháa'éhaestse móstséhetóhevovóhe hevásemo, "Taa'eva návéamo tséhéhétse. Naa ma'táhósetaa'eve néstáhósenonótovásé'hamone, hápó'e néhe'xóvéva tavéamoo'o nonohpa néstanéshéhóse'émáne."<sup>35</sup> Tséstáhósetaa'évetse móstáhóseonótovásé'hamóhevovóhe. Naa néhe tsétshé'kéhaestse hápó'e móstáhósevámóhevovóhe heho. Móho'nóxhóséhéne'eno Lot tséévéhešévetsése.<sup>36</sup> Naa móstanéhešenéshéhóse'éhevovóhe hestónaho Lot.<sup>37</sup> Nenóve'xóvéva néhe tséháa'éhaestse móstaanéotsé'tovóhevovóhe hetanéka'ěskóného, Moab móstáheševéhohevovóhe. Naa hénéhéóhe móhnéhxéstáhehevovóhe tsé'tóhe Moabites tséhestóhese.<sup>38</sup> Naa néhe tsétshé'kéhaestse máto móxhetanévoehnénéhé, Benammi, móxheševéhohevovóhe. Naa hénéhéóhe móhnéhxéstáhehevovóhe tsé'tóhe Ammonites tséhestóhese.

## 20

### **Abraham and Sarah at Gerar**

<sup>1</sup> Abraham móstatséhe'hehéhe nomáhéstó'e tséstóhtonóma'o'etse. Hénéhéóhe móstáhámöhtséhnéhéhe taesétóve neše máhoestotótse, Kadesh naa Shur, mó'ökéhestóhehanetsevótse. Nenóveto móstáhósetséhe'hehéhe Gerar. Naa hénéhéóhe móstséhetóhevovóhe vo'éstanóho,<sup>2</sup> "Tsé'tóhe Sarah naaxaa'éhéme." Hénéhéóhe tséma'xevéhonevéstse Abimelech tséohkéhestoestse móstaosáanevéemóhevovóhe Sarahevaho.<sup>3</sup> A'e móstano'o'eováxenáhenotóhe Ma'heónéva, móstséhetaehevovóhe, "Tsé'tóhe he'e ééšeáahztse'-hevésevoone. Naa héne néstsevé'shéhésenaa'e!"<sup>4</sup> "Néstsevé'na'xe! Násáa'éshévámóhe. Ta'séhótse énéhenove tséhešéhevésésóné-továhtsese (Sarah naa Abraham). Násáahávésévo'eétáhéhe." móxhetóhevovóhe.<sup>5</sup><sup>6</sup> A'e móstáhóseno'o'eováxenáhe'tovóhevovóhe Ma'heónéva, móstséhetaehevovóhe, "Nénéheševéstáhemátse tséstó'sésáavámóhevové Sarah, naa nésáano'eó'óhto'eétáhéhe."<sup>7</sup> Taévháhóosemea'átse! Tsévéstoemose Abraham éma'heóné-hóo'xeváheho. Néstséháoenavomotaha komaahé néststsásáanaéhe. Naa máto ma'tsésáavé'eévháhóosemáaheto nénéehove naa nevo'éstanemo néstsemáhenaéme."<sup>8</sup> Tséstaméovóna'otse néhe tséma'xevéhonevéstse móstaonóomóhevovóhe hestotse'ono. Tséstamáhemé'estomevové hová'éhe mó'e'tóhtáhéotséhevovóhe.<sup>9</sup><sup>10</sup> Móstáhóseonóomóhevovóhe Abrahamevaho, móstséhetóhevovóhe,

## Genesis

"Néhávésévo'eéshemeno! Eohkésáanéhešévéstovéhane. Náhohto'sevé'šemáhenaénone." <sup>11</sup> Abraham móstséhetóhevóhe, "Naa, náhésenéhešéve ta'se hétséhéóhe máhoéstóva hovánee'e ésáá'aahtóvóheho Ma'heónava. Mátó náno'néhešetano, "Vo'éstane náhtsenéhvé'šena'ha mahnèxho'ahéotséstse tsévéstoemamo.

<sup>12</sup> Nétávee'hahtóvatseme, náhésenéheve. Náoné'seómé-hevésésóne'váhtséme o'xe. Eséesta tséhémétse, naa oha éonétáheo'o tséheškétsee'e. <sup>13</sup> Ma'heo'o tséhnéhetaétse, "Háá'éše tatséhe'ehe hétséhéóhe tséhméhaevó'estanéhevése tséhémétse," nátséheto tsévéstoemo, "Nóhásóháma tósa'e ma'táho'eohtsétse, tséheo'o, "Tsé'tóhe náhtatánéme." Vé'néheto ta'se néstséhótooma'ove." <sup>14</sup> Naa néhe tséma'xevéhonevéstse Abimelech, móstama'xevovéehaehevóhe Abraham, móhmétaehénotóhe kósáne, vé'ho'éotoa'o, naa momónonotse'ono. Mó'évano'métaehénotóhe Sarahevaho. <sup>15</sup> Móhno'-tséhetaehevóhe, "Náma'xéhesto'e. Tséhetóó'ótse, tsénéhešetanoto énéméhóhe hámóhtséhneo'o!" <sup>16</sup> Naa móstséhetóhevóhe Sarahevaho, "Náésemétonótse néstatánéme no'ka vonoéstónéstóva vó'kommá'kaeta. Naa néhe tsev'éshéne'enohe nésáa'ó'óhto'eétahé tósa'e." <sup>17</sup> Néhe'se Abraham móxháoenavomotáhohevóhe néhe tséma'xevéhonevetsese. <sup>18</sup> Ma'heo'o móhnéhméhaenéhesé-tamóhevóhe néhe (tséma'xevéhonevéstse) tsévéstoemose naa hemomónonotse'ono tsésto'sésáahenésonéhehetsese. Naa tséhxáoenavomotáhaa'ése Abrahamevaho, Ma'heo'o mó'eváhóseasenéhesétamóhevóhe tsésto'séeváhenésonéhetsese.

## 21

### Sarah has a son

<sup>1</sup> Ma'heo'o tséheševéstormevóse Abrahamevaho, tsévéstoemose Sarahevaho móstáhóse'éhevóhe, móhnéhešepévo'eéhaehevóhe Ma'heónava. <sup>2</sup> Hó'néšeéshékánomenéhešéháa'éhahevóse, Sarah móstáhenésonéhehéhe, móxhetanévoehnáhevóhe. Hee'hahevóho móxxaetaenéhe'xóváhestáotséhevóhe tséhxetaa'ése Ma'heónava néhe Abraham. <sup>3</sup> Isaac móxheševéhohevóhe Abraham néhe mé'ësvoto, Hohátsema'haahe móxhešetséhéséváhehéhe. <sup>4</sup> Naa tséstano'kema'heónéešeevetse tséhe'séhestáotsése Isaac, heho móhvovóhponetséhetáxéehéhe tsétó'taehtaa'ése Ma'heónava.

<sup>5</sup> Abraham no'ka māhtóthóhno'e móhnéhestóheaénamáhéhe tséxhestáotsetsése néhe hee'haho. <sup>6</sup> Naa Sarah móstséhehéhe, "Ma'heo'o hétséseteha náhetótaehohátse'seha naa netao'o vo'éstane máhnéstomónéstse tséhešéhenéshéhéto hápó'e tsenéhešé-hetótaehohátseo'o. Nooo, hea'e vo'éstaneo'o éhóovenéhesétamovo Abrahamevaho tsévéstoemótsese tsésto'sésáatshéhe'še-néstovóháhetsése. <sup>7</sup> Naa oha ééšeóné'seómenéheso, hó'néshé-kánomeéshéháa'éhahétse. <sup>8</sup> Naa néhe'se néhe hetanéka'ëskóne tséstapo'otanése, Abraham móstama'xemó'ëhéhe.

## 22

**God tests Abraham**

<sup>1</sup> Tséstaéšenenóvé'xóvetse Ma'heo'o móxhéne'enátanó'-tovóhevóhe Abrahamevaho tséhe'xóvene'étamé'too'èse. Móstsehetóhevóhe, "Abraham." "Hénová'éto?" móxhetaehévóhe.

<sup>2</sup> "Náhéné'ena néoseeméhótó nee'ha Isaac. Naa hétsetseha tatséhe'otshéseha hénéhéohe Moriah tséxhestóhetse. Hénéhéohe néstavóo'sehátse hoéhose tséstoséhaoenato. Hénéhéohe ho'honáeo'o hone'hóono néhe'še éxo'ásénéhneo'o tséstoséhaoenato. Naa hénéhéohe táxeéxo'ásénoo'o nee'ha." <sup>3</sup> Tséstameovóona'otse Abraham mósto'eotséhéhe. Mó'oo'xoemáhané-oohenótse káhamaxéstse tséstoséhxéexó'ásénahnéstse. Tsé'ésemá'séhova'ó'xéstoono'hamése móstaasetáhovotóhevovóhe a'kéevó'hame héne káhamaxéstse. Néhe'še móstséhetóhevóhe hee'haho naa neše hestotse'ono, "Nóheto!" Móstaozáanease-tséhe'ohtséhevóhe hénéhéohe Ma'heónava tséhmé'estamoo'estse tséstosétséhe'ohtséhe Moriaheveno. <sup>4</sup> Tséstana'heenoo'etse Abraham háá'léše móstahésevóohthóhéhe hoéhose Ma'heónava tséhešémé'estomoo'èse. <sup>5</sup> Móstsehetóhevóhe néhe neše hestotse'ono, "Tséhéohe ne'evávooma tsé'tóhe a'kéevó'ha. Nánéehove naa nae'ha náto'seno'kee'èhéháónáme. Naa néhe'še náhtsene'eváho'eanóheohtséme." <sup>6</sup> Tséssáa'éšeasee'eohtséhevóse Abraham móhmétóhenótse héne káhamaxéstse hee'haho tséstoseno'eohtsetsése. Naa móhno'eohtséhéhe héne ho'esta naa motshéške. Néhe'še móstaasenéšeohséhevóhe. <sup>7</sup> Tsénéšená-ameohsévóse Isaac móstséhehéhe, "Ného'e." "Hénová'éto,"



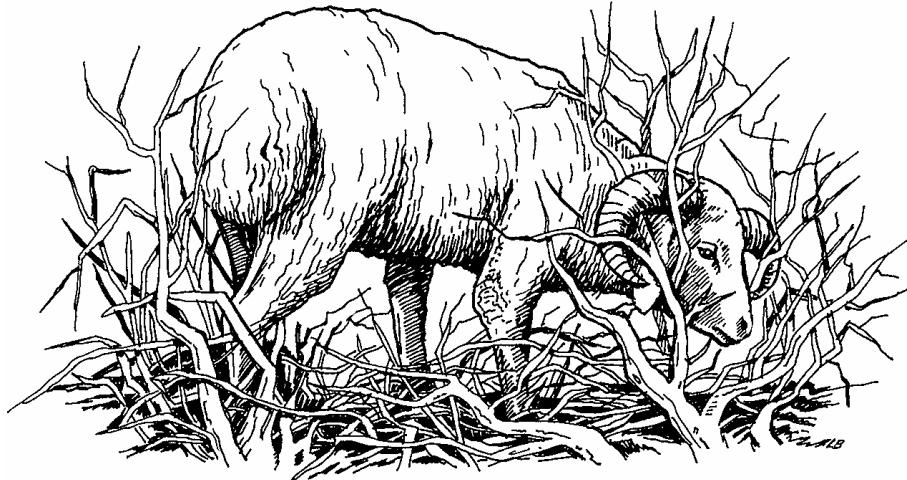
## Genesis

móxhetaehevóhe. "Néno'eohtsénónéstse káhamaxéstse naa ho'esta, naa oha tóasévoo'o kósáéso tséto'sevé'šeháóénátse." <sup>8</sup> "Naa Ma'heo'o néstsemétaenone na'éstse," móxhetóhevóhe.

<sup>9</sup> Tséstáho'eohtsévöse hénéhéóhe hoéhose Abraham móxhóne'-hohevóhe ho'honaa'o tsésto'séhéseéxo'ásénánèse. Móspévanóhe-nótse héne káhámáxéstse tséto'setáxeéxo'ásénahnéstse. Néhe'še móstatoo'etóhevóhe taamááhe hee'haho, móstanovöse-táxeénanóhevóhe hénéhéóhe tsésto'seéxo'ásénáhnèse. <sup>10</sup> Héne motšeške móxhestanohéhe tséto'sevé'sena'xéváénóse hee'haho.

<sup>11</sup> Naa oha tséssáa'ésena'xéváénóse taenéhe'xóvéva na'éstse ma'heónéhotse'ono móxhoo'heanóhepe'pe'éstá'toehevóhe he'amo'omééno, "Abraham! Abraham!" "Hénová'éto?" móxhehéhe.

<sup>12</sup> "Névé'ná'ho nee'ha, naa máto néstsevétónéshétóvo! Hétsetseha nátanéhešéhéne'ena tséhešeoné'seómeáahovöse Ma'heo'o. Nésáahohamátamóho tsé'tóhe nee'ha. Névoo'šeše hétsetseha tséhe'xóvene'étameto Ma'heo'o," móxhetaehevóhe néhe ma'heónéhotse'ono. <sup>13</sup> Naa néhéhéhe a'e Abraham



móstavóomóhevóhe hetanékósáne. Móstóoneeotséhevóhe tséhmáhó'o'etse. Móstséhe'oohehéhe, móstana'xévaenóhevóhe néhe kósáne. Naa néhe mé'tó'e móstaéxo'ásénóhevóhe. <sup>14</sup> Naa héne hoéhose Abraham móstatshéhešeoesevestöhéhe Ma'heo'o Tséhvéstáhémösánèse. Naa hétsetseha móhkésó'néhestóhehanéhe.

<sup>15</sup> Naa néhe'še tsénéxa'ónetotse néhe ma'heónéhotse'ono móxhósetséhetaehevóhe, <sup>16</sup> "Nánéehove Ma'heo'o. Naa hétsetseha nétavéstomevátse néstaohkeamepéve'továtse, névoo'šeše tséhešeoné'seómene'étamé'toveto. Nésáahohamátamóho nee'ha.

<sup>17</sup> Máto nátanéheševéstomevátse téoneeto nevo'éstanemo tsetama'xevonéstóxeo'o. Naa tseohkevovónanovo henótamevóho.

<sup>18</sup> Naa tséhvé'şenéehóvédöse tooneeto nevo'éstanemo náhtsepéve'tovamóho vo'éstanóho netao'o ho'eva," móxhehéhe néhe ma'heónéhotse'ono. <sup>19</sup> Naa néhe'še Abraham naa hee'haho móstaévatséhe'óhtséhevóhe hénéhéóhe néhe hestotse'ono

tséstonóomaevóse. Naa móstaévamáhetšéhešéhoo'öhtséhevóhe hénéhéóhe Beersheba.

### 23 (not revised)

Hittites mó'öhkéhestóhehevóhe. Móstsehetóhehevóhe, "Hétséhéóhe névésevo'éstánéhevematséme naa oha hétséhéóhe násáahéstahéhe naa hétsetseha néxhóhtovoxe hóséstse ho'e komaahe [nonohpa] néhéóhe náhtaah to'hóhno tsé'tóhe tsévestoemo. Móstsehetaehevóhe, "Hóovéhe, hétséhéóhe névhonoemáne. Ahto'hoheha tsé'tóhe tsévestoemotse tsétshésétaepéva'e ahto'hohéhestóva hétséhéóhe naa náme'máhepévátsévátséstánóné tsésto'semétatsése ahto'hohestótse. Naa néhe'se Abraham móstanéšenéstanéoeotséhéhe néhéóhe naa móstamáxa'éšenáhéhe ho'eva tsésto'sevoo'seose tséheše-ono'átamóse néhevo'éstánóho. Naa móstséhetóhehevóhe, "Naa tsé'tóhe tséméhaevéstoemo hétséhéóhe tséto'seéšehešeah to'hoe se naa hea'áhama néme'táhéeestséstovovo Amfram? Zoars? hee'haho. Néstséstovohéne hea'éhama he'tohe náme'hohtóvotaa'e voxé. énénxánéstse hénéhéóhe ého'tanetótse tséstato'setó'éenéhesto'se Naa náme'hohtóvota'e tsétó'taehetoemetse éme'saavá'né-sóvoestohe kómáhe [nónóhpa?] tsetaomeá'éna tsetaoméhe-áhto'hohéstove. Naa Ephram? hénéhéóhe móhvéstonóemóhevóhe néhe hóséstse vo'éstánóho Hittites néhéóhe móhmóheeotséhevóhe tséstaohkéhesésto'éohtsénovetse hénéhéóhe máhoéstóva. naa mó'eveáahtovóhevóhe Abrahamevaho tsé'eestsetsése naa néhe'se móstatshésheno'éstahéhe, "Tsé'tóhe hetaneo'o hétséhéóhe tséhoese tsetamáhepáhoehéne'enováhe'o. Móstsehetóhehevóhe Abrahamevaho, "Hóovéhe, he'tohe néstonéšemáhemetátse netao'o ho'e naa he'tohe mato vóxéva néstametátse. Naa tsé'tóhe vo'éstaneo'o hétséhéóhe émáhepáhoehéne'enánóvo naa néhéóhe tákéah to'hohéha tséméhaevéstoemotse naa Abraham móstahósenéše-néstanéoestséhéhe néhéóhe móstahósemáxa'éšenáhéhe ho'eva tséheta'éetsése néhe hetanóho. Naa néhe'se Abraham móstatáhpe'éestséhéhe komaahe tsé'tóhe hetanóho tsemáhe-néstoo'e móstatséhetóhehevóhe Ephramevaho, "Táaxa'e né'ešeáahtovéstse! He'tohe náto'seénanomóhta ho'e naa he'tohe voxé naa he'tohe tákhestanótse nama'kaetáá'e komaahe náhtaá'éna he'tohe ho'e naa néhéóhe náhtaah to'hóhno tsé'tóhe tséméhaevéstoemo." Naa Ephriamevaho móstséhetaehevóhe, "Naa hóovehe, he'tohe ho'e oha néva máhtóhtohno'e énéhetoeme. Naa nétsésáá'évatotóxéstóhenone naa mato néstsev'eéva-mé'emo'éehaa'e tséhetoeme. taanaaséstse tákéah to'hohéha tsé'tóhe tséméhaevéstoemotse. Abraham móstaosáaneamáhtahéhe naa hene móstaonéñoxóhemevóhevóhe néhe Ephanevaho tséhetoéstonsése. Naa héne móstanéhešéhohtováhahéhe Abraham héne ho'e tséméhae'a'éno Ephon. Móstamáhehohtováhahéhe héne ho'e naa héne voxé naa néhe hohtseto hénéhéóhe tsémaenéese néhéóhe ho'eva.

## Genesis

Naa néhe hetaneo'o Hittites móhmáhepáhoehéne'enováhehehevóhe héne tséstáhohtováhovetse naa móstapévatséstóhenovóhe. Abraham tsésta[t]o'semáheá'énó héne ho'e. Naa néhéóhe Abraham móstaáhto'hohnóhehevóhe tséméhaevéstomose hénéhéóhe vóxéva naa néhéóhe ho'eva Canaan tsé'öhkéhestóhetse. Naa móstanéheše-á'enohéhe héne ho'e naa héne voxé tséméhaeá'enómévóse néhe Hittites. Naa hétsésetseha móéseá'enohéhe Abraham mósto'sé-heáhto'hohéstovéhéhe héne. Naa néhe'sé Abraham mó'osee'éše-éna'hehéhe naa Ma'heónéva mó'oseepéve'toehevóhe netao'o hová'éhéstónéhéva. No'ka ésheeva móstaonóomóhevóhe néhe tsévéhonotse'ótose tséohkemáhevovóhnéhešésetsese netao'o hová'éhe tséá'énó móstséhetóhevóhe, "Naa néhnéheševéstoméveo'o hétséhéóhe hé'e tséhéstaaestse nátásáamonetáhóhenoto nae'ha isaac tsésto'sevéstomose naa máhnéševéstomeveto Ma'heo'o néstsenéstova tsé'tóhe Ma'heo'o Tséma'heónévéstse he'ama naa ho'eva. Naa néstseoné'séómenéhešetano he'tohe tséheše-véstoméveto. Tséhéóhe taévatséhe'ohtséstse háá'léše tséhméhaehéstaheto naa né'eváho'eotséhoo'ó héé tséto'sevéstomose Isaac tséhéstaaese hénéhéóhe navóohéstóva. Naa tsé'tóhe hestotse'ono móstséhetaehevóhe, "Naa tsé'tóhe káse'ééhe másáavé'easeotsétanóéstse tséhéóhe másáavé'tséhe'ohtsétanéóstse móhe néhe'sé náhtatséhe'otseho náháóhe nee'ha tséhméhaehéstaheto ho'eva. Abraham móstatséhešeno'éstovóhevóhe "Hová'áháne, néstavé'eévatséhe'otsého náháóhe tsé'tóhe nae'ha. Ma'heo'o tséhoo'éstse he'amo'oméé'e tséhéóhe náho'eotseha náháóhe náhnéxhéseaseotseha ného'éehe hemáheóné naa navóohestoto tséhvo'estanéhévévóse hétséhéóhe náho'eohtseha naa Ma'heo'o návéstomoo'e he'tohe ho'e éto'emáhemeto tóoneeto nanésoneho. Naa Ma'heo'o tsetanéstaméanoto na'éstse ma'heóné-hotse'ono tsésto'senéstaaexanomévata'e hánáháóhe ma'táho'eohtséto komaahe néstsemé'ovo hé'e tséto'sevéstomase tséhee'haheto. Naa tsé'tóhe káse'ééhe másáavé'-tséhe'ohtsétanóéstse tséhéóhe naa tséméhaenéheševéstoméveto néstséšeotse. Naa oha nésáatónéšétséhe'ohtséhéóhe náháóhe tséhee'haheto, "Móxhehéhe Abraham. Naa néhe'sé néhe hestotse'ono móstséheševéstomóhehevóhe." Naa náhtaoné'seóme néhešéve tséheto'áheto, "Móxhetóhevóhe Abrahamevaho. naa néhe'sé néhe hestotse'ono móstavévota ovóhevóhe máhtohta Abraham hepa'e'pa'onáhamo netao'o tséháoemetsee'éstse méahtotótse móstaméahenótse Abraham naa mostaoseeháá'é-homa'o'éhanéhe néhéóhe máhoéstóva tséhvo'estanéhevetsése tsé'tóhe Abraham hevóohestoto Nahor, móxheševéhehéhe hénéhéóhe máhoéstóva Mesopotamia mó'öhkéhestóhehanetséhe. Naa tséstáho'eohtsévóse néhéóhe móstaéna'haso'hehevóhe vó'héé'ése máhoéstóva naa néhéóhe móstamanóhehehevovóhe néhe tsétáhoevose pa'e'pa'onáheho néhéóhe móxho'táhanéhe ho'háme'e.

Naa öhtaéshéhetóevee'éstse he'eo'o mó'öhkého'hémanóhehevóhe.  
 Naa néhe Abraham hestotse'ono móstáháoena'tovóhevóhe  
 Ma'heónева móstséheháoenáhéhe, "Ma'heo'o, naa nénéehove



Abraham tséhe-  
 ma'heónéhamese  
 naa péve'toveha  
 tsé'tóhe  
 tsého'emáótá'éstse  
 naa néhvéstáhá-  
 meo'o he'tohe  
 náhtsepévé-  
 ho'éshé'ta  
 hétséhéohe tséhésé-  
 hého'eohtséto. Naa  
 tsé'ohke-  
 manóhévose  
 káse'éeheho.  
 Táaxa'e, naa  
 éme'tséhesóotse.  
 Náhtatséhéto  
 tsé'tóhe na'ástse  
 káse'éehe  
 hétséhéohe

néstséhe'otsešéstse hemanóhevetohko naa néhmanoxéstse. Naa  
 máhnéhvé'tséheta'éstse, "Manéstse! Naa náhtamanotoo'o tsé'tóhe  
 nepa'e'pa'onáhamo. Nétsenéheháne'ena nea'háanéhe tsénée-  
 hovéstse tséto'sevéstoométse Isaacevaho. Naa máhvé'tséhesóotse  
 náhtaháne'ena néoné'seómésóhpenéheto'eétahe tséheševéstomé-  
 vose Abraham. Tséhnéšenáaméháónáse káse'éehe  
 méhnéxho'óemanóhehéhe Rebekah mó'öhkéhestóhehéhe. Móhmo'o-  
 náhehéhe naa móssó'no'káhehéhe hénéhéóhe mósta-  
 anóhóemanóhehéhe naa móstaó'otómo'enóhtséhéhe  
 hemanóhevetohko Naa néhe'se móhne'eévaamee'eohtséhéhe Naa  
 Abraham néhe hestotse'ono móstanóhto'ahéotsé'tovóhevóhe  
 móstatséhetóhevóhe, "Táaxa'e, néhmanoxéstse naa néhe'se  
 móstséhetaehevóhe, "Hééhe'e, manéstse móstaana'ó'tséhéhe héne  
 hemanóhevetohko móhnéhméhaoemetáho'táhanetséhe hemé'kóne.  
 Naa móstaenomóvöhéhe hénéhéóhe komake tséstosese-  
 maneotsetsése. Naa tséstaešeénemanése móstséhetóhevóhe néhe  
 hotse'ono, "Naa náhtano'manóhoo'o tsé'tóhe nepa'e'pa'onéhamo  
 ta'e ma'tamá'tásé'sévótse. Naa néhe'se héne tsééseméhaenóoho  
 mahpe móstamáhehé'e'o'tséhéhe hénéhéóhe hováhne tsé'ohkevé'se-  
 manévose. Naa néhe'se móstaévähóseametséhe'oohehéhe  
 móstáhóséhenoestóhahéhe mahpe naa móstanéshetóseame-  
 nóohohéhe mahpe móstaohkeévähóséhenoetóhehéhe ta'e  
 tséstaeésemáhemanévose pa'e'pa'onáheo'o. Naa néhe hetane

## Genesis

móhnéšenéehéhe móho'nóoxóheestse móhvé'hoeéo'tovóhevóhe néhe káse'éehehe, "Heá'eháma tsea'háanevóhe tséto'sevéstomose Isaac," móxhešétanónaoohéhe. Naa néhe'se néhe pa'e'pa'onáheo'o tséstamá'semanévöse néhe hetane móstané'tanohéhe heóve-ma'kaeta mo'eško móhvé'šemanéhéhanéhe naa néhéóhe móstapáhoenomovöhéhe he'evóne néhe káse'éeheho. Naa neše hóhonótse mato móhvé'šemanéhéhanevótse heovema'kaataeva he'öhtseneva móstapáhoenomovöhénötse. Naa néhe'se móstséhetöhévóhe, "Neváeso tséhöheto? Epo'o'tahe hénéhéóhe hemáheóne? Heva náme'ohtaenéme nánéehove naa tsé'tóhe náhtotse'ono. Néhe'se móstséhetaehevóhe], "Ného'éehe Bethuel éheševéhe, Nahor naa Milcah hee'hahevóho naa épo'ó'ta namáheónáne néhxéohtaene nénéehove naa tsé'tóhe néstotse'ono. Naa mato éhoháahpe'o hoxomóho'hamestötse he'tohe tsésto'séhoxomóno tse'tohenepa'e'pa'onáhamo. Nehe heméshemo Nahor naa Abraham móxhevésésóne'továhtséhevóhe. Naa néhe'se néhe hetane móstanéšenéstanéoeotséháhe móstamáxa'ésenahéhe ho'eva móstaháoen'a'tovóhevóhe Ma'heónева. Móstséhetáoenahéhe, "Ma'heo'o, nénéehove, Abraham tséhema'heónéhamese névovéhatséme. Háhoo nétähetséme[no] tséssóhpeotséshemenoto tséheševéstomevöse Abraham. Naa ného'ne'evátseše hétséhóhe hevóohestoto tséhvo'estanéhevetsése," móxhešéháoenahéhe. Naa néhe'se néhe káse'éehe móstahóohto'ahéotséhóhe naa móstamáhemé'estöhéhe netao'o hová'éhe. Naa tsé'tóhe káse'éehe Rebekah móxho'hohevóhe hestatanemo móxháá'ehahehevóhe. Laban, óhvó'komaestse móxhešetséhéséhevéhe. Naa tséstavóohto he'tohe mo'eško he'evóne tsépáhoenoe'totsése naa hevóhonötse heóve-ma'kaetaeva tsévé'semanáhee'estsenéhe heaxaa'ehemo tséhóne'ótseséstse naa tséstanéstovöse tséhetóhta'hanetsése tsé'tóhe hetanóho tséhetaa'ese. Mostahéve'hoomöhevóhe néhe hetanóho néhéóhe móssó'hoehevóhe néhéóhe ho'hamé'éva. Naa Laban móstatséhetöhévóhe tsé'tóhe hetanóho, "Nexhóose-vé'öhtseméstse Ma'heo'o néoseepéve'tova. Néhéóhe névé'hetóseamóeo'e. épo'ó'ta tácháóhe namáheónáne. Eéšeéxananéstove. Néhéóhe tsésto'seohtaenése naa mato tsésto'senéevöse tsé'tóhe nepa'e'pa'onáhamo. Naa néhe'se néhe móstahóosevé'öhttsémöhevóhe Labanévaho. Naa néhe'se Laban móstaanovöhetséháhe netao'o néhe pa'e'pa'onáheo'o tséméhaeamo'xéohtsévöse naa tséstáešemáheanovöhito'hése móstahóxomöheméhe néhe pa'e'pa'onáheho naa néhe'se mahpe móhnéxho'eotséstséháhe néhe Abraham hestotse'ono naa néhe hetanóhe tsévé'öhtsémaese tsésto'sevé'senéšešéhahtávovávöse. Naa néhe'se méséhestötse tséhnéxho'eotsetsése néhe Abraham hestotse'ono móstséhahéhe, "Náhtsésáa'éséméséháhe ta'e ma'taésemé'estomévatsése hétséhóhe tséheso tséhóhe tséhéséhó'eohtsétse. Néhe'se Labanévaho móstséhetaehevóhe,

nóohé'še naa sá'éestséstse! Móstsehehéhe, "Nánéehove Abraham hestotse'ono. Ma'heónева éoseepéve'tó'o' tsého'emáótá'éstse ééshoháováhéséháá'e naa éma'xemétaenoto netao'o hováhne, hoháesto kósáne naa vé'ho'éotóao'o naa pa'e'pa'onáheho naa a'évo'háme. Naa évonéstoxóho hetanóho naa he'óho hestotse'ono. Naa matovó'komema'kaeta naa heóvema'kaeta éma'xeá'éná. Naa Abraham tsévéstoemose Sarah éossee'éséháá'éhahe tséxhee'haese naa tsé'tóhe tséá'ená'éstse Abraham émáhemeto netao'o tséhetaa'e'eno hee'haho. Naa tsé'tóhe tsého'emáótá'éstse nánéhetta nátó'sevéstomeva hová'éhe. Nátséheta, néstsevémonenötse kásé'éehe tséto'sevéstomeva nae'ha tséhéóhe tsévo'éstánéhevese Canaan. Mé'tó'e tséhéóhe tatséhe'ohtséstse nanóohestoto ttséhéstáhese ného'éehevéno naa néhéóhe kásé'éehe néhmoneo'o tséto'sevéstomeva tsé'tóhe nae'ha. Naa néhe'še tsé'tóhe nátséheto tséá'ená'éstse naa náhtatónéšéve tsé'tóhe kásé'éehe ma'tásáavé've'óhtsématanó'too'éstse naa náhtatónéšéve tsé'tóhe kásé'eehe mánésáavé've'óhtsématanó'too'éstse Abraham nátséheta, "Naa tsétohe nama'heóname tséohkeameáahovo tséméaoohénoto Ma'heónéhotse'onotséto'sevé'óhtsémata'e naa Ma'heo'o tsenéhešétanó'ta he'tohe tsenéhesótse tséhešétanóto. Naa néhéóhe néstseoné'seómémé'óvo kásé'éehe tséto'sevéstomeva nae'ha hénéhéóhe tséhxestaese [tséhe] navóohéstóveto naa [navóohestoto] naa énó'ka'e máhvé'néhesótse másáatónéšenéheto'eétáháheto ttséheševéstomeveto. Naa heta'háanéhe ma'táhéve'hoomovótse navóohestoto naa másáavé'e-amáhtovohévótse tsé'tóhe kásé'éeheho tsésto'seévahóosevé'óhtsémata'e. Naa néhe'še néstsésáá'évatoor'étanéhe hétséhéóhe tséméhaheševés'omeveto," náheta tsé'tóhe tséá'ená'éstse. Naa hétsésetha tséhéóhe tséhnéxho'eohtséto ho'hamé'éva nátshéhešéháóéna, "Ma'heo'o, nénéehove Abraham tséhema'heónéhamé'tovose néhvéstáheméstse hétséhéóhe tsétó'néhesótse tséhého'eohtséto naa hétséhéóhe tséhnéšešenánééto hétséhéóhe ho'hamé'éva kásé'éehe máhnéxho'óemanoestse hétséhéto néhmanoxéstse hénéhéóhe néhvé'semanoxéstse tsévé'séhemanóheto. Naa néhe'še máhnéhvé'tséhetá'ëse manéstse naa mato náhtamanotoo'o tsé'tóhe nepa'e'pa'onáhamo naa néhe tsenéehove tséto'sevéstomeva tsé'tóhe tséá'ená'éstse hee'haho, "Naa nánéhešéháóéna. Tséstaésemá'séháóénáto tsé'tóhe kásé'éehe Rebekah énèxho'eohtse he'tohe hemanohévetohko étáho'tatse hestatamóóna naa néhéóho'hame'éva étatséhe'ohtse naa énèhnóóho mahpe naa tséhne'évóho'ee'ehnèse nátséhéto néhmanoxéstse naa néhe'še étaanóheenevááéna hemanohévetohko néhe'še nánéstseheta, "Manéstse! Naa mato náhtamanotoo'o tsé'tóhe nepa'e'pa'onáhamo. Néhe'še nátamane naanéhe'še étaasemanohóho hováhne. Naa néhe'ßenátseheto néváése tséhéheto. Naa néhe'še nátséheta,

## Genesis

"Ného'éehe Bethuel éheševéhe, Nahor naa Milcah hee'hahevóho. Naa néhe'še héne nátapáhoenomovo mo'eško he'évóne naa hóhonótse he'áhtseneva nátapáhoenomónotse. Naa néhe'še nátamáxa'še ho'eva. Nátaháónén'tóvo Ma'heo'o. Nátséhešháóéna, "Ma'heo'o, néneehove, tséhema'heónéhamé'továta'e Abraham nétavovéhatséme háoo, nétáhetatséme. Né'eváotsésemeno hétséhéóhe na'éstse hevóhestoto tséhvo'éstánéhev[ets]ése naa tsé'tóhe tséstamé'ovo káse'éehetsésto'sevéstoomose tséá'ená'éstse hee'haho.

Nánéhešháónén'tóvo Ma'heo'o, Naa hétsetseha néhmé'éstomevéstse heva naa mátó-héva hová'áháne néto'sepéve'tovóvo tséá'ená'éstse naa néstsenéhešévéme tséhetaa'péva'e komaahe náhtáhéne'ena tsésto'séhóséhešévéto. Naa Rebekah heho naa hestatanemo móstséhetaehevóhe, "Naa Na'heo'o tséstséhešétanóse naa tséxho'ne'eváotséháto'e tséhnéehovétse náme'hósetónéshéhéoxóheve naa móstséhešéhohtóva'tóhehéhe Rebekah naa tsea'háanéhe Rebekah. Taanaaseotšéseha naa taéváhéó'óhtse naa tsevéstoomóho néhe tséá'enáta'e hee'haho. Tsétó'hešetanóse ma'heo'o naa néhe'še néhe Abraham hestotse'ono tséstanéstomónese tséstanéstovóse tséhetsése móhnéše-néstanéoeotséháne naa móstmáxa'ésenáhéhe ho'eva móstaháoena'tovóhevóhe Ma'heóneva. Naa néhe'še móstané'tovóhto'hehéhe héne tséno'eohtseséstse hheóvema'kaeta naa vó'komema'kaeta naa netao'o tsépéva'etse hone'óonótse naa héne móstméttóhenótse Rebekahevaho. Naa mato hová'ehótse tséháuemétsee'éstse móstamétóhenótse néhe hestatanemo naa heške. Naa néhe'še néhe Abraham hestotse'ono naa néhe hetanóho tsévé'óhtsémaese móstaméséhehevóhe naa néhe'še móstaovéšenáhevóhe. Naa néhe'še tséhméovóona'otse tsástato'evóse tsé'tóhe hetane móstatséhetóhevóhe rebekahevaho hevo'éstánemoo naa hétsetseha nátaévaaséhóó'óhtséme hátaháóhe tséá'ená'éstse tséhvo'éstánéhevése naa Rebekah heške naa néhe hestatanemo móstséhetóhhé vovóhe tsé'tóhe hetanóho, "Heá'áháma tsé'tóhe káse'éehe náme'ésenenóvevó'óhtsémaene heva máhtóhtohéé'ëše naa néhe'še néme'tamóneasevé'óhtsémaeve naa tse'tahe Abraham hestotse'ono móstséhetóhevóhe névé'hestometanó'tovéme Ma'heo'o náéševéstáhema naa éésenéhésó hétséhéóhe tséhéséhého'eohtséto. Naa néhe'še hétsetseha néhnétse'ovemeno tsésto'séévatséhe'óhtsétse hétséhéóhe tséhxéstaese tséá'ená'éstse. Móstséhetóhevovóhe, "Táaxa'e naa nétaonóomone rebekah naa néstanéststovone tséhešetanóse. Naa néhe'še móstaonóomóhevovóhe rebekahevaho móstatséhetóhevovóhe, "Móhe hétsetseha tsé'tóhe hetane néstseasevé'óhtsémo?" Naa móstséhehéhe, "Hééhe'e," naa néhe'še móstanétsé'ovóhevovóhe móstaosáanenétse'ovóhevovóhe Rebekah tsésto'se asevé'óhtsémose tsé'tóhe Abraham hestotse'ono, naa néhe hetanóho tsého'vé'óhtsémose. Naa néhe he'óho tséohke-

véstáhérae Rebekah mato móstaasevé'hahtséhéhe. Naa néhe'še  
 móstaáestséstovóhevovóhe Rebekeahévaho komaahe  
 tséto'séhešepéve'tóó'ese Ma'heónéva. Naa tséhevásémé'továtse  
 néstanéhešetová'tovatséme tséto'séhešéhešké'tóése vonesto  
 tóoneeto nevo'éstanemo tsevonoemeo'o naa mato tsé'tóhe tóoneeto  
 nevo'éstanemo tseohkemáhehó'táhnovo netao'o henótamevóho. Naa  
 néhe'še naa néhe hestotse'ono hé'e mó'ésháa'éhahehéhe naa  
 hóséstse káse'éeheho mato hestotse'ono móstatáxevonéhnéhevóhe  
 néhéóhe pa'e'pa'onáhéstóva naa néhe'še móstaasevé'óhtsé-  
 móhevovóhe nehe Abraham hestotse'ono. naa néhéóhe  
 tséstaaméhoxovéstavávóse. Naa néhe'xóvéva hápó'e Isaac  
 hénéhéóhe móstanenóvéheohéhe tóosa'e vótahééno Ametanéne-  
 Ma'heo'o Tséohkevóomá'éstse mó'óhkéhestóhehanéhe. Néhe'še  
 móstaévháhó'ohtséhéhe hénéhéóhe tséhvo'éstanéhevése  
 nómáhéstó'e hénéhéóhe ho'eva Canaan tsé'óhkéhestóhetse. Naa  
 no'ka hetóéva néhéóhe móstaáeameohtséhéhe tóhtoo'e naa  
 móxháoenaveoo'hetanóhhéhe. Naa néhe'še tséstatséhetóó'ose  
 móstavóomóhevovéhe tse'tohopa'e'pa'onáheho. Hápó'e vétséno  
 néhe'xóvéva tséhnésenáametáhoo'ese Rebekah mósta-  
 tséhetóó'ohéhe naa móstavóomóhevovéhe Isaacevaho.  
 Móstahómeka'a'xéhéhe. Móstsehetóhevovéhe Abrahamevaho  
 hestotse'ono, "Tsé'tóhe névááeso hetane tséne'améhétoo'e'óétse  
 móstséhetóhevovéhe, "Nea'haanéhe tséá'ená'éstse hee'haho Isaac."  
 Rebekah móstavé'şéhooméne'ó'hahtséhenotóhe hestséva'kéehéstoto.  
 Naa néhe'še néhe Abraham hestotse'ona naa Isaac mósta-  
 tó'e'óváhtséhevovéhe naa néhe hotse'ono móstamáhe-  
 mé'éstomóhehevovéhe netao'o hová'éhe. Naa néhe'še Isaac  
 móstatséhe'óhtséhohevovéhe Rebekahevaho hénéhéóhe heške  
 tséhvéetsése tséhméhaevo'éstanéhevetsése. Naa  
 móstavéstoomóhevovéhe. Isaac móxhoháeméhotóhevovéhe  
 Rebekahevaho. Naa héne móhvé'şéhéestáhahéhe  
 tséhmé'etanó'tívóse heške tséhnaetsése. Naa Sarah tsé'éšenaa'ese  
 Abraham móstaévhósevestoomóhevovéhe he'óho Keturah  
 mó'óhkéhestóhehevovéhe. Móstanaesóhtóhnóehnáhevovéhe tsé'tóhe  
 móhmáhehetanéváhevovéhe. Naa Abraham tséssó'eámetanénése  
 móhmaemétóhenotse hová'ehótse néhe hee'haho  
 tséssáahetaa'heškéhevovéhe sarahevaho. Naa néhe'še  
 móstaaseméahénotóhe ho'eva néhéóhe móstatshéhešemáhénotóhe  
 ése'he tséhne'óhkéhésemé'éhnése. Móhnéhešetanó'tovóhevovéhe  
 hénéhéóhe a'e tsésto'sésáavo'éstanéhéévovéhe hee'hahho Isaacevaho  
 tséhvo'éstanéhevetsése. Isaac nea'háanevovéhe hee'haho netao'o  
 hová'éhe tséhetaa'eá'énó móhmétóhéhe. Naa Abraham  
 mó'osee'éseeána'héhéhe no'ka máhtóohtóhnó'e nésóhtóhnó'e  
 hóhtahnohe móhnéheštóheaénamáhéhe tséhnaa'ese. Naa néhe  
 hee'haho Isaac naa Ishmael néhéóhe mó'áhto'óhoehevovéhe  
 tsé'áhto'óhehetsése tséméhaevéstomose Sarahevaho hénéhéóhe

## Genesis

vóxéva tséxhohtováse áhto'óhehestôte. Naa Abraham  
hevovónohtseto Ishmael móhmáhtóhtohhnéshéhevóhe hee'haho  
móhmáhtóhtoxéhevóhe móxhóhtähnélshéhevóhe] óxése hénéhéóhe  
möhvo'éstanéhevéhevóhe tséhvo'éstanéhevévöse néhe hóséstse  
Abraham tóoneeto hevo'éstanemo täháóhe éše'he  
tséhne'óhkéhéssem'éhnése hénéhéóhe móhvo'éstanéhevéhevóhe.  
Naa Ishmael tsé'ésheno'kamáhtóhtohhnó'e [hóhtoh] na'nó'e  
hóhtähnésöhtóheaénámase móhnaehéhe. Naa Ma'heo'o  
móstanéšeamepéve'tovóhevóhe Isaacevaho hénéhéóhe  
móhvo'éstanéhevéhéhe votähéénóné Ametanéne-Ma'heo'o.  
Tsé'óhkevómá'lëse tséohkéhestóhetse. Naa heta'háanetséhe  
tséhetósemése Abraham hee'hahoo Isaac. Isaac tséhnévo'eaénámase  
néhe'xóvéva móhvéstöemóhevóhe Rebekahevaho naa néso'eaa'e  
mó'éshévestöemáhtséhevóhe. Naa Rebekah móho'nóešenésonéstse  
néhe'še Isaac móstäháoenavomotáhohevóhe néhe tsévestöemose  
tsésto'séhenésonéhetsése Ma'heo'o móstapévatséstóhehéhe  
tséheševéestomo'hëse naa Rebekah móstähóse'éhéhe. Naa néhe'še  
tséstamomó'otsetsése henésono hotómá'e ta'se mó'óhkeee-  
néshévemomó'otséhevóhe hótähktse mósto'séhestähkéhnevoehnélhéhe  
naa ta'se mó'óhkéxaeméotähtséhevóhe hotómá'e tséohkéheše  
momó'otsévöse. Naa hé'tóhe móxho'nópévástséto Rebekah naa  
móstséhehéhe, "Násáapévástséstóhe tsé'tóhe tséhešemomó'otsévöse  
hotómá'e naa tseoseehávéséva'e tséhnéehovéto tsé'tóhe hestähkeho  
mähvédéseméotähtsévötse hotómá'e naa tseohkenéšeame-  
méotähktseo'o ma'taéshéhestáotsévötse. Naa néhe'še móstähé-  
haoena'tovóhevóhe Ma'heónava móstanéstséstovóhevóhe,  
hénová'étsénése hé'tóhe tséhéssetséhesotse." Naa néhe'še Ma'heo'o  
móstséhetaehevóhe, naa tsé'tóhe hestähkeho ma'taéšeóéshévötse  
tsenésováheo'o vo'éstaneo'o tóoneeto hevoo'éstanémevóho  
tsema'xevonéstóxeo'o vo'éstaneo'o tséhóhe tséhnésováhévöse naa  
tseohke taomeméotähktseo'o nonámé'tó'e naa néhe na'éstse  
hestähkeho naa néhe tóoneeto hevo'éstanemo tseosee-  
hoháatamaahóho. Naa néhe na'éstse tsésáanéhe'xóvè-  
hoháatamaahéheo'o naa néhe tséhoháatamaahese vo'éstameo'o  
tséhéstáheo'o néhe hestahke tsétshéhe'kéhaestse naa néhe  
vo'éstaneo'o tséhéstáhese néhe hestahke tséháá'éhaestse tóoneeto  
hevo'éstanemo tsemomóónéheveo'o tseohkéhotse'ótovo néhe  
tsétshéhe'kéahétsese hestähkeho naa tóoneeto hevo'éstanemo  
tseohkéhotse'óhevomotáhovo, "Ma'heónava móxhetaehevóhe. Naa  
néhe'še Rebekah tséstaéšenéhestóhe-éše'hámáse néhe hestähkeho  
móostähestáotséhevóhe naa néhe tsévovóhehestáotséstse  
móhmáhema'o'éeváhéhe naa móhma'xemáhemé'hováhehéhe Esau  
móstaohkéhestóhehéhe. Naa néhe'še néhe tsénéxa'ónéstse  
tséhnéxhestáotsése móhnéxhéootoonóhevóhe Esauhestséstóne, néhe  
Jacob móstaohkéhestóhehéhe óxhóetootséstánónénéstse  
móxhešetséhéséváhehéhe Isaac móhnaesóhtohhnó'eaénamáhéhe

tsé'tóhe hestáhkeho tséxhestaotsévöse. Naa tsé'tóhe hetanéka'ěskóného tséstaešéevöse naa tséstaešehetanévévöse Esau mó'ohkéhoháenöhtóveémöhónéhéhe naa hénéhéhéhe mó'ohképétatséstohéhé tóhtoo'e tsé'ohkevo'ěstanéhevéstovetse naa móhnéheševo'ěstanéhevéhéhe. Naa mé'tó'e Jacob mó'ohkéhe'kéhohéhé mó'améhe'kotoevo'ěstanéhevéhéhe [móxhe'kotse] naa Isaac móxhehpéhoháeméhotóhevöhe néhe hee'haho Esauhevaho tsé'ohkéhomá'xepévé'átose tsé'tóhe netao'o hováhne Esau tséohkého'o'xese. Naa mé'tó'e Rebekah móxhoháeméhotóhevöhe Jacobevaho. Naa no'ka éšeева Jacob tséhnéšenáma'xe'héesevöhohnöse móneskeho Esau móhnéxho'ěhoo'ohséhéhéhe móhne'eéváho'héeneémöhóméhéhe naa mó'oseehoháeanähéhe. Jacobevaho móstséhetóhevöhe, "Náoseema'xéhoháéána ta'se náto'séxamaeávooneotse táaxa'e héne hóséstse [nátamaneotse or nátanomenéotse] tséma'óome hohpe tshéeesevóho'homo. Naa Esau tséhvé'néheese Edom máto mó'ohkéhestóhehéhe Tséma'etátse móxhešetséhésévöhöhéhe. Jacobevaho móstséhetaehevöhe naa néstáhoxomátse naa oha néxhohtóvóxeo'o hé'tóhe tséhvovónéhtseveto komááhe hová'éhe netao'o tséto'seméhaenáha'enomo náhtanáha'ena ma'taéšenaa'ěstse tséhöhétse.

## 25 (not revised)

<sup>32</sup> Naa Esau móstatséhehéhe, "Naa nómónéhe'še, néstamétátse héne náme'tónéshéhotse'óhta hé'tóhe tséto'séhetaa'náha'enomo ma'táavooneotséto," móxhehéhé. <sup>33</sup> Néhe'še Jacob móstatséhetóhevöhe, "Naa hétsésetsha né'oné'seómévestomevéstse hé'tóhe netao'o hová'éhe tséto'séhešemétseto tséto'séhetaa'náha'enomo. Naa néhe'še Esau móstavéstomevöhevöhe naa móstamáhemétöhéhe netao'o hová'éhe Jacobevaho tséto'séhetaa'náha'eno. <sup>34</sup> Naa néhe'še Jacobevaho móxhoxomaehévöhe kóhkonóheo'o naa héne hohpe. Esau móstamáha'hahtséhéhéhe héne méséhestötse naa móstamaneotséhéhéhe naa néhe'še a'e móstaéva'háeta'ohéhe. Néhe'še móstaévahóseaseohtséhe. Naa néhéóhe móstanéheše-vóo'ěstómanéhéhe Esau ta'se tséhéóhe tsésoáahová'ěhetséstóése netao'o tséto'semáhenáha'eno. Tséohkenáhe'enomévöse vovóehnóhtseto.

## 26 (summary)

<sup>1</sup> Naa móstanéšeame'xóvohanéhe néhéóhe móstama'xe-ovávoonéstovéhanéhe ho'eva naa móstatónéstóheaénoo'ehanéhe tséssó'eametanénése Abraham máto néhe'xóvéva móhma'xeovánéstovéstovéhanéhe Ma'heo'o móstáho'eo-hé'tovóhevöhe Isaacevaho. Móstatséhetóhevöhe, "Néstsevé'tséhe'ohtse hétséhéóhe Néhpa'ósané-ho'eva Egypt tséhnéšenáameávoonéstove. Hétséhéóhe néšeamevo'ěstanéhevéstse

## Genesis

tséhéóhe ho'eva. Néstavé'öhtsemátse naa néstapévo'eehátse. Naa he'tohe náhó'tse tséheševéstomevo eho Abraham naa hé'tóhe netao'o ho'e Canaan tséohkéhestohe tséto'semáhemétamo netao'o tóoneeto hevo'estamo. Néstapéve'továtse eho ná'ameáahtova néhéssepéve'továtse eho ná'ameáahtova. Naa Ma'heo'o móstaoseepéve'tovóhevóhe Isaacevaho móstama'xe-asétóováhehéhe móhma'xeá'enóhevóhe netao'o hováhne naa hotse'ono. Naa néhe'se Esau tséhnévo'eaénámáse móhvéstoomóhevóhe neše he'óho, móstanéše'eváhéhe néhéóhe móxhéstáhevóhe néhéóhevo'estaneo'o a'e tsémaeve'estanéhevese. Hittites tséohkéhestóhetsése.<sup>35</sup> Naa tsé'tóhe néše he'eo'o mó'öhkéhávéséve tanóhohehevovóhe Isaacevaho naa Rebeccahevaho.

### 27 (not revised)

#### Isaac blesses Jacob

Naa Isaac móstaéšeéna'hehéhe naa móstano'eó'o'enéhéhe no'ka éseeva móstaonómóhevóhe néhe hee'haho tséháa'éhahétsese Esau móxhetóhevóhe tséhee'hahé'továtse hee'haho móstséhešeno'estóehevóhe, "Hénová'eto?" Naa móstséhetóhevóhe, "Náéšeéna'he hétsetseha. Naa a'e náto'séhovánee'e. Naa néhxéstánótse nematšeške naa maahótse naa taaseémóhónéstse hová'ehé né'éxáho'o'xévomotáxeo'o naa hé'tóhe hóséstse ho'evohkóhtse ho'oestseo'o néhetáho'homeo'o tséohképeve'áhtómo. Naa néhe'se néhxéoxomeo'o naa ma'taéseméséto hénéhéóhe néhnéševéstomeo'o. Naa néstaháoenavomotahtse. Náhtavéestomevo Ma'heo'o néstsepéve'tova hápó'e tséhešepévé'too'ëse. Naa nétsenéhešého'óxéháoenavomotahtse tséssáaehe'şéhováneehéheto. Naa Isaac tséhnéšenáame-éestséstóvöse Esauhevaho Rebecca móstávenéstovóhevóhe Isaacevaho tséhetsése. naa néhe'se tséstaášeaseémóhónése<sup>6</sup> Esau móstséhetóhevóhe Jacobvaho, "Naa nátávenéstóve eho étséhetóhe Esauhevaho,<sup>7</sup> "Táhéemöhénéstse naa né'eváho'o'xévomotáxeo'o naa hé'tóhe ho'oestseo'o ho'evohkóhtse tséohketó'tae-hešepévé'áhtómo. Naa ma'taésemá'seméséto néstaháoenavomotahtse néstsého'óxéháoenavomotahtse. Naa néhe'se tséssáaehe'şéhováneehéheto náhtavéestomevo Ma'heo'o tsésto'sepéve'továta'e éhetáho Esauhevaho, "Móxhehéhe Rebecca. Naa Rebecca móstanéšeamene'hóvováhéhe móstatséhehéhe, "Jacob, tséhee'hahé'továtse, né'áah továestse naa néhešéve'o' tséto'séhetátse. Naa tséhéóhe tatséhe'ohtséstse tséhnéévöse tsé'tóhe kósáne. Naa néhe'se neše kósáne tsétó'nésetaehe'keómese né'eváho'eotséhóóna naa náhtanéhetáho'noo'o tséohketó'taeheše-pévé'atose naa néhe'se hé'tóhe ho'evohkóhtse táhémétoo'eho táhéoxomoo'o kómááhe mé'tó'e néstaháoenavomotaha, "Naa Jacob móstéhetóhevóhe heške, "Náhko'e, naa Esau éoseema'xemé'hovahe naa návéssemé'hováhéhe. Ného'eehe náhtsene'onáxemáxana naa

tsetanéhešéhéne'ena tséheševá'neoe'kéhé'tovo. Naa náhtsenéhnóhpaehóoma. Náhtsésáá'evavéestomevóheha Ma'heónева tséstó'sepéve'too'etsése. Naa néhe'še heške móstséhetaehevóhe, "Tséhee'hahé'továtse, naa ého máhvé'eehóomáta'e mé'tó'e héne náhvé'eehóomáta'e mé'tó'e héne náhtsého'ehótaa'e. Naa néstsésaaho'ehótaéhe. Naa nómónéhe'še sá'néhešévéstse tséhetátse. Néhxéno'otšéšenano tsé'tóhe kósáne." Naa néhe'še Jacob móstatséhe'öhtséhéhe naa neše néhe kósáne tsétó'nésetáepévhétsese móhnéxho'eotséhohevóhe. Naa heške héne ho'évohkóhtse móstáho'oestséhéhe. Tséohketó'taeheše-peve'ahtotsése heéháme móstanéhetáho'hohéhe. Naa néhe'še Rebecca móstáheseváenomóvóhenótse Esau hestone'ónónótse tsétó'nésetaepéva'étsee'éstse néhéóhe tsého'tátsee'éstse hotámá'emóstséhetóhevóhe Jacobevaho, "Hé'tóhe ésta'háhtséstse Esau hestone'ónónótse naa néhe'še héne móstáhestanóhenótse kósáne hesto'éeve naa néhéóhe mótapáhoenomóvóhenótse páhoenóhéhe Jacob he'áhtseneva naa néhéóhe hehané'e tséssáamé'rováháése kómááhe éméstamé'rováhe tséhešemé'rováhetsése Esauhevaho. Naa néhe'še héne móstamétóhéhe ho'évohkóhtse tséšeéxáho'tatse naa héne kóhnóheo'o tséno'honóhto. Néhe'še Jacob móstatsé-he'oohehéhenéhéóhe Isaacevaho tséxhoetsése. Móstatséhetóhevóhe, "Ného'e," Naa heho móstséhetaehevóhe, "Hénová'éto?" Tséhee'hahé'továtse nénéehóvehe?" Naa Jacob móstatséhetóhevóhe, "Naa nánéehove Esau tséháá'éhaestse naa náéshenéhešéve tséhešéheto tséto'séhešévéto naa sá'to'éotséstse naa meséstse hé'tóhe ho'évohkóhtse tséna'tóné'tóme tséhnéehóveto kómááhe néstsenéxháoenavomotaxe. Náhtavéestomevo Ma'heo'o tséto'séhešépévé'tóó'èse néhe'še Isaac mostatséhehéhe, tséhee'hahé'továtse nétaoseetónéshená'tónehe. Naa Jacob móstséhetóhevóhe, "Naa nátaomenonótovahe, naa néhe nema'heóname návéstáhema." Isaac móstséhetóhevóhe Jacobevaho, "Tséhee'hahé'továtse káhkése táaxa'e néxho'éhnéstse kómáhenéstamáxanátse kómáhe náhtaoné'seóméhéne'ena hea'e néoné'seóme=Esau=hene tséhee'hahéto naa móhe hea'e hová'äháne. Néhe'še Jacob a'e kahkése móstáhoo'néeo-tsé'tovóhevóhe heho. Móhnéhmáxanaehevóhe naa néhe'še móstséhetaehevóhe nétávenanéahtovátse ta'se néxaenéhe'še'hahe Jacob tséheše'haese naa oha ne'áhtsenótse ta'se Esau's. Naa móho'nó'oné'seóméhéne'eno tsé'tóhe tséva'néheše-néhesémanetséhe hee'haho. Jacobevaho tséhvé'mé'rováhétse héne he'áhtsenótse hápó'e tséhešemé'rováháhe'anatsése Esauhevaho. Naa mó'éséto'setó'néšeaséháoenavomotáhevóhe néhe Jacobevaho. Móssó'távetshéshé'eoo'hetanóhéhe móstáhósenóhtséstovóhevóhe Jacobevaho, "mónéoné'seómenéehove Esau?" Naa Jacob móstatséhehéhe, "Naa héehe'e nánéehove. Isaac móstéhehéhe, "Naa

## Genesis

táaxa'e néssá'hoxoméstse! Naa ma'taéšeéne'hanáto  
néstaháoenavomotahtse náhtavéestomevo Ma'heo'o  
tséto'séhešepéve'továta'e." Naa néhe'še móstáhoxomóhevóhe héne  
ho'évohkótse naa móstanoo'manóhohevóhe. Naa néhe'še Isaac  
tséstaaéšeéne'hanáse móstséhetóhevóhe Jacobevaho,  
"Tséhee'hahé'továtse néxhévöseméstse. Néhe'še Jacob a'e  
móstáho'éhnéhéhe móstavösémoohevóhe heho. Naa heho  
móhmatóthohetséhenótse hestone'ónonótse. Naa héne  
tséhešeméa'hatse móstananomóvöhenótse Esau hestone'ónonótse.  
Naa néhe'še móstaaséháoenavomotáhohevóhe Jacobevaho  
móstséhešéháoenáháhe, "Táaxa'e naa tséhee'hahé'továtse  
tséohkepéveméa'xeto ta'se héše'ke hé'tóhe Ma'heo'o tsépévé'to naa  
Ma'heo'o nétanéheševéestomevátse hétséhéóhe tséto'seohké-  
he'kóovéne'o'e kómáhe tsetao'hkevé'séhe'kóova hé'tóhe ho'e  
kómáhe hová'pehe netao'o tsétaohkepévöhóné'o. Naa mato  
nétanéheševéestomevátse Ma'heo'o hone'ó'séstséstse netao'o  
héováestse pénöhéó'o tséohketo'semésévöse vo'estaneo'o. Naa  
mato tsema'xéhoé'tónéstse menótse naa matto héováestse  
tséohkeo'enee'estse. Naa náhtano'néheševéestomevo Ma'heo'o  
tsé'tóhe netao'o vo'estaneo'o néstsenéxhotse'óhevomotähéé'e naa  
netóoneeto nevo'estanemo. Naa tseohkemáxa'éséne ho'eva  
tséhnéehovése naa tóoneeto nevo'estanemo. Tsésto'seohke-  
ono'átamaése naa Ma'heo'o mato nétanéheševéestomevátse  
nénéehove naa tóoneeto nevo'estanemo néstsého'emaótoo'o  
tsé'tóhe ésemáhe hevo'estanemo naa tóoneeto néhe neško tóoneeto  
hevo'estanemo. Naa vo'estane máhvé'eehóomaése héne néstseéva-  
taomého'ehótaa'e ehóosanestótse naa máhvé'pévé'tóése naa  
Ma'heo'o náváestomevo hápó'e tseévapéve'tovóho néhe  
móhnéhetóena'tovóhevóhe Isaac hee'haho. Naa Isaac tséstaaéše-  
má'séháóénáse a'e Jacob móstanoo'otséhenotóhe heho. Naa Esau  
móstaosáaného'oestséhéhe ho'évohkótse móstanéhetähá'enéhéhe  
tséohkéhešepéve'ásenetséhe heho. Tséstaaéšeéxähá'énése  
móstaáseotséstovöhéhe néhéóhe heho tséxhoetsése.  
Móstséhetóhevóhe, "Ného'e, tomóhtóeotséstse naa hé'tóhe méséstse  
ho'évohkótse tsého'eotséstomótähátse kómáhe néstsenéx-  
háoenavomotaxe taváestomevoo'o Ma'heo'o tséto'séheše-  
pévé'tóó'ëse. Isaac móstséhetóhevóhe, "Néváeso nénéehone? Naa  
móstatséhetóhevóhe heho, "Nánéehone Esau tséháa'ëhaestse  
nee'ha." Naa Isaac ta'se móstaononoveotséhéhe móstatséhehéhe,  
"Naa nevá'eseéestse tsé'tóhe tsééšeáahtse'na'hótse hováhne naa  
náho'héoxomaa'e hé'tóhe ho'évohkótse tsépélééno'etse  
náéšeáahtse'mese tséhóóhe tséhe'sésáa'ësho'éhnéheto naa  
náéšeáahtse'no'háoenavomotaho Ma'heo'o nátavéestomevo  
tséto'séhešepéve'too'ëse naa tseoné'seómenéheso  
mónáme'tóméšeévähéestana naa mato náname'tónéšeévá-

hémenanóne. Naa néhe'še Esau tséstanéstovóse heho tséhetaa'ese  
 móstama'xetáhpe'e'hahehéhe móstaoseehávésévetanóotséhéhe  
 néhe'še móstséhehéhe, "Naa ného'e hápoo'e tséhnéehovéto  
 néhnéšeonéséháonavomotaxéstse tavéestomeveo'o Ma'heo'o hápó'e  
 náhtsenéspéve'tove. Naa Isaac móstséhetóhevóhe, "Naa tsé'tóhe  
 ésemahe ééšeáahztse'ho'eohe naa mónane'oe'kéhé'toehéhe ta'se  
 ééšeáahztse'nomáhtseohe tséto'seméhahestséhové naa mé'tó'e  
 ma'heóneva tseoseepévé'tóó'e naa néméhnéehové Ma'heo'o  
 tséto'seoseeméhaepévé'tovóse. Naa Esau móstséhetovóhe heho,  
 "Naa Jacob móspévenéheševéhehéhe Jacob énéhesévone Oe'kéhéhe  
 néxa náne'šeoe'kéhé'tova. Návovóemáhehestanomoo'e netao'o  
 tséto'seméhaenáha'enómo máhnaeto tséheševovóoehnéhtsévéto naa  
 hésetseha náne'šeéhóséhestanomooo'e hé'tóhe tséto'seméhae-  
 véestomó'hevomótáxeto Ma'heo'o tsésto'sepévé'tóó'ese mó-  
 hová'éhe-ésáa'eváho'táháne éme'hósennétséstovótse Ma'heo'o  
 tséhnéehovéto. Naa Isaac móstséhetóhevóhe, "Tséhee'hahé'továtse  
 hová'éhe nésáaxaetónéšeévavé' sevéstáhématséhe náéšeáahztse'-  
 néheve tséto'séhešého'emaóvata'e naa nevóohestoto  
 tseohkéhotse'óhevomotáhovo naa tóoneeto nevo'éstanemo  
 tsemomónéheveo'o. Náéšeáahztse'no'néheše véestomevo Ma'heo'o  
 tsésto'sepévone'otse heénano'estótse. Naa néhe'še Esau  
 móstanéšema'xeamemomóhtsemóhevóhe heho. "Ného'e hea'e  
 na'éstse hová'éhe ésó'he'eotse tséto'sevéestomó'hevomotáxeto  
 Táaxa'e onéséháoena'toveha Ma'heo'o háoenavomotaxéstse." Naa  
 néhe'še Esau móstama'xeasetáhpe'a'xanéhéhe. Naa néhe'še Isaac  
 móstséhetaa'mé'éstomevóhevóhe Esauhevaho tséto'séhesotse  
 vo'éstanéhevestótse. Hová'éhe tseohkésáahésöháne he'ama  
 tséto'seohkevé'séhe'kóovóma'o'e nésto'e. Hová'éhe  
 tseohkésáapévhóne'óhane hénéhéóhe nésto'eva. Nénéehové naa  
 tóoneeto nevo'éstanemo tseméo'evo'éstanéheveo'o.  
 Tseohkevó'seméo'énovótse mótséškehótse tsétótáhpe'ótsee'éstse  
 Jacob naa néhe tóoneeto hevo'éstanemo tseohkého'emaóevoo'o  
 nénéehové naa néhe tóoneeto nevo'éstanemo. Naa néhe'še hó'ótóva  
 nénéehové naa néhe tóoneeto nevo'éstanemo hé'tóhe  
 néstseméóhtánóvo néstseohkésáa'évaaahtóvóhevoo'o naa néhe'še  
 tseéného'emaóevoo'o ma'óhkésáa'évaaahtóvóhése naa Esau  
 mó'ohkeoseepéotóhevóhe hevásemo, tséxhomá'xe-  
 néhešéháoenatsése heho netao'o tséháoenavevéestomevotsése  
 Ma'heóneva tsésto'sepévé'tovóse Jacobevaho. Móstsehešetanohéhe,  
 "Ného'éehe a'e éto'senovóséhovánee'e naa náhtanéšéshéme naa  
 néhe'še náhtana'ho tsé'tóhe tséhevásemet. Naa oha na'éstse  
 móstahéne'enáotsé'tohéhe tséto'séhešévésé Esau naa  
 móstahéhohta'haovóhevóhe Rebekahevaho.

## 28 (not revised)

Néhe'še móstaonóeoesemöhevóhe Jacobevaho.

Móstséhetòhevóhe, "Nae'ha naa tsé'tóhe tséhe'néheto mónéévaooxóhe'éexatanó'toehéhe naa mónéna'hátanó'toehéhe naa hésetseha né'áahтовéstse: taonótovaseohe'o ta'se taasésóhp'a'xo'o hétséhéóhe tatséhe'öhtseo'o háá'ěše tséhvo'ěstanéhevèse tséhe'néheto Laban éheševéhe hénéhéóhe máhoéstóva Haran éohkéhestóhetse naa néhéóhe néše[vése]vo'ěstanéhevemoo'o Laban ta'e ma'ěšeénemomáta'eestse tsé'tóhe tséhe'néheto naa ma'ěšeno'vonetanó'to tséheš'e'tovose naa néhe'še ma'ěsenéheso vo'ěstano náhtatséhešéméanótse něstahéhohta'haova naa néhe'še né'eváhoo'öhtseo'o naa néhéseaseméa'továtse kómáhe/nonohpa séetó'e'še něstsésáavona'ó'hatséhéme tsénéshéhee'hahé'tovatsése. Naa Rebekah móstahévé'hoomóhevóhe heéháme naa móstséhetòhevóhe, móstaohkeonéhamó'anéhéhe, "Náoseeoetsetanó'tovamóhe tsé'tóho nótá'oho Esau tsévestoemose. Naa Jacob ma'tavé'hósevéstoemotse néhe na'ěstse káse'éeheho hétséhéóhe tséhéstahétsese Hittites tséohkéhestóhetsese hápó'e tséheto'eétahetsése he'neho navo'ěstanéhevèstötse tseoseehávéséva'e tséhnéehóveto, náme'néshenaa'e. Naa néhe'še Isaac mostaonóomóhevóhe hee'haho Jacobevaho tséstaéšemá'semássetséstovose móstséhetòhevóhe, "Něstsevé'vestoemo káse'éehe hétséhéóhe tséhéstaaestse tséhéóhe vo'ěstaneo'o tsémaeve'ěstanéhevèse. Mé'tó'e hétséhéóhe tatséhe'ohtséstse neméšéme Bethuel tséhvo'ěstanéhevèse Mesopotamia éohkéhestóhetse hénéhéóhe tséhvo'ěstanéhevèse naa néhéóhe tséhešéheto Laban máto évo'ěstanéheve néhe na'ěstse hestónaho véstoemamoo'o. Naa náhtanéhešéháónená'tovo Ma'heo'o tséno'keoné'seóméhoháema'heónnevěstse něstsepéve'tova ma'táhevésevoonevótse naa něstsema'xevoněstóhnóéhne naa tsé'tóhe téoneeto nevo'ěstanemo heováestse tséhestao'o. Naa náhtanéhešéháónená'tovo Ma'heo'o, hápó'e něstsenéhešepéve'tova tséxhešepéve'tovose neméšémevaho Abrahamevaho. Naa náhtano'néhešéháóna hé'tóhe netao'o ho'e něstsemáheá'éná tséhvo'ěstanéheveto. Tséhéóhe nésáakánoméhéstahéhe hé'tóhe ho'e Ma'heo'o éhméto Abrahamevaho. Naa móhnéhetòhevóhe Isaac Jacobevaho. Naa móhnéhešéháoenavomotáhohevóhe naa néhe'še Isaac móstaase méahénotóhe Jacobevaho hénéhéóhe móstaaséhóxověstaváháhe móstatséhe'ohtséhéhe hénéhéóhe ho'eva tséhvo'ěstanéhevetsése hešeho Labanevaho, tséhee'hahé'toese Bethuelhevaho, Aramean vo'ěstaneo'o mó'öhéstóhehevóhe naa Rabekah móxhe'néhehénotóhe tsé'tóhe Labanevaho. Naa Rebekah éheš'e'tóó'e Jacob naa Esauhevaho. Naa néhe'še Esau tséstahéne'eno Isaac mó'áahctse'hóséháoenavomotáhohevóhe Jacobevaho, móstahóseněstséstovóhevóhe móstahóse-véestomevóhevóhe Ma'heónava tséstosépe've'toetsése naa máto

móstähéne'enöhéhe Isaac tséstäheseasemea'áse Jacobevaho, tsésto'séhéevésevoonetsèse hénéhéóhe ho'eva Mesopotamia tsé'öhkéhestóhetse. Naa héne móstano'héne'enöhéhe máto Isaac tséstséhétose Jacobevaho hétséhóhe tséhéstähese kàse'éeheho néstsev'évestoemo na'éstse naa Isaac máto móstähéne'enöhéhe Jacob tséhešeáahtovöse heške naa heho naa móstašeáahtse - assetséhe'öhtséhóhe hénéhéóhe ho'eva Mesopotamia tsé'öhkéhenóvetse. Naa néhe'se hénéhéóhe Esau móstähéne'enöhéhe heho tséohkésáahešého'ahéhetsèse tsé'tóhe he'óho hénéhéóhe a'e tsévo'éstanéhevetsese tséhxéstähévöse Naa néhe'se Esau móstatséhe'öhtséhóhe henéhéóhe hešeho Ishmael's hevo'éstanemo tséhvo'éstanéhevévöse naa néhéóhe móstahósevéstöemöhevöhe na'éstse hešeho hestónaho móstavéstöemöhevöhe. Naa néhe'se Jacob móstaaseeohtséhóhe hénéhéóhe Beersheba mó'öhkéhestóhehanéhe máhoestötse hénéhéóhe heške naa heho móhméhaevo'éstanéhevéhevöhe néhéóhe móstaassetséhešéhoxovéstavahéhe Haran tséhvo'éstanéhevetsese hešeho Labanevaho. Naa néhe'se éše'hóho tséstaešeta'éhnetsèse móstáho'eohtséhóhe hénéhéóhe tósa'e tséhma'heónoometse naa néhéóhe móstavéehéhe móstahámöhtséhnéhéhe naa néhe na'éstse ho'honaa'o móhnéxhestanóhevöhe naa móstahotse'ótóhevöhe móstama'éstanéhénötöhe néhe'se móstaovéšenahéhe. Naa tséhnéšenánaóotsèse móstaováxenahéhe naa hétséhóhe heováxéstóva móstavóohtohéhe e'evonóho'o he'amo'oméé'e móhnéxhéseanoheestóhanéhe naa móstaxóoneeháhanéhe ho'eva. Naa hóséstse ma'heónéhotse'ono móhne'ameanóhevonéhnéhevöhe hénéhéóhe he'amo'oméé'e naa mé'tó'e hóséstse móstaevaamee'evonéhnéhevöhe. Naa néhe'se hénéhéóhe heováxéstóva Ma'heo'o móhnéhvoo'éstómané'továhtséhóhe hénéhéóhe a'e móstanée'toehevöhe Jacob naa néhe'se móstséhetaehevöhe, "Nánéehove Ma'heo'o neméšéme Abraham tséhema'heónéhamé'tovose naa máto eho Isaac naa hé'tóhe néto'semetätse nénéehove naa tóoneeto nevo'éstanemo hé'tóhe ho'e tsésséešenato. Naa tóoneeto nevo'éstanemo néstsevónéstöxe'o' tsetshésepévevoneomeo'o tsema'xeasemanáha'oo'o. Totáhéósta tséhestanánovo hé'tóhe ho'e. Naa tséhnéehóveto naa tóoneeto nevo'éstanemo náhtapéve'tovoo'o tsé'tóhe netao'o vo'éstameo'o netao'o hétséhóhe ho'eva. Táaxa'e naa hétséhóhe naa néhe'se néstavésevátse naa néstaohkeno'hóoma'ovátse netao'o ma'tatséhe'öhtseto naa tséhóhe néstseno'evapévëho'eho'otsehatse tséhóhe ho'eva. Naa mónéme'tséhe'séhénootätse naa náhtamáhenéhéševe netao'o tséheševéstomevátse. Naa néhe'se Jacob tséstásé'eotsése móstatséhahéhe, "Šaa! Ma'heo'o tséhóhe móoné'seóméhoehéhe naa nássááxae'eenéhešetanóhe naa nássáanéšékánoméhénéhe'enohe Ma'heo'o hétséhóhe éhoo'e, "móxhešetanohéhe." Naa Jacob móstávee'tóhtahehahéhe

## Genesis

móstšéhešetanohéhe, "Shaaa! hé'tóhe éoseehoháatamáno'e  
hétséhéóhe móoné'seomevo'èstanéhevéhéhe Ma'heo'o Hétséhéóhe  
mótaohkéhéseeéstséhnéstovéhanéhe he'amo'oméé'e.  
Naa néhe'še tséstaméovóona'otse Jacob móstató'éhéhe néhe  
móstáhestanóhevóhe ho'honaa'o tséma'éstonese néhéóhe  
móstanéehohevóhe. Móstavé'şéhetáohaméhenotóhe  
tsésto'sésáavonetanó'tovoese Ma'heónева néhéóhe  
tséhešého'éhótaa'ése. Naa néhe'še móstatáxéhénenohéhe améške  
hénéhéóhe ho'honáéva naa ta'se móstahéóhe ho'honáéva naa ta'se  
móstaháoenavemétóhenotóhe Ma'heónева. Naa héne Bethel  
móstáheševéstohéhe, Ma'heo'o tséhvo'èstanéhevëse, nésta hé'tóhe  
máhoestötse Luz mó'óhkeméhahestóhehanéhe Turn Aside Place,  
No'héohtsévéno. Naa móstaoné'seómemétóhéhe heéestsestötse  
Ma'heónева móstséhetóhevóhe, "Naa máhnéhv've[óhtsémeto naa  
néhxótooma'oveo'o tséhéóhe tsé'améhxoxéstaváto naa  
néhxoxomeo'o naa néhxóne'ónaoveo'o naa máta hétséhéóhe  
né'évapévého'éhoo'otšéšeo'o naa néhe'še  
néstáhemá'heónéhamé'továtse. Naa tsé'tóhe ho'honáá'e hétséhéóhe  
tséneeho hénéhéóhe néstseohketşéheşéháóéná'tóne naa netao'o  
hová'éhe tsémétseto hová'éhe néstaohkeeávametátse heva tóhtome  
hová'ehótse máhnéhmétseto na'sestse héne néstaévametátse  
népéveá'ěšemeno naa hahoo néhetatséme[no]móhnéhešé  
háoenáháhe Jacob.

### 29 (not revised)

Naa néhe'še Jacob móstahóseaséhóoxovéstaváháhe hénéhéóhe  
ho'eva éše'hóho tsé'óhkéhémé'èhnetsése móstaame-  
tséhe'óhtséhéhe. Néhe'še no'ka éšeeva tséstáešeto'sého'eohtsése  
hénéhéóhe tséstatséhe'ohtsése móstáho'éhóhtöhéhevótähéénóné  
hénéhéóhe tóhtóó'e néhéóhe móstavóomóhevóhe  
móhna'nóváhehevóhe kósane néhéóhe móšséešeňáhevóhe'a'e  
vótähéénóné. Naa néhéóhe mó'óhkemanéhevóhe naa ho'honaa'e  
tsétähpetátse héne mó'óhkevé'şenéhpo'óhehanéhe héne vótähéénó. Naa néhe'še néhe kósáeve'ho'e óhnéxho'éhémanóhévoséstse néhe  
hekósáemevóho mó'óhkeasetanóhevovóhe néhe ho'honaa'o  
tsévé'šešenéhpo'óhenésttovetse naa ohtaéšemá'se-  
manohé'hamévoséstse mó'óhkeeváhósetáxeénanóhevovóhe néhe  
mó'óhkeeváhósevé'şenéhpo'óhenéhenovóhe. Naa néhe'še Jacob  
móstahého'éhótöhéhevóhe néhe kósáevé'hó'e. Móstatşéheše-  
néstséstovóhevóhe, Nésenéhaséstse, tósa'e nénéxhé'óhtsémé?" Naa  
móstséhetaehevovóhe, "Naa néhéóhe náhéstáháme Haran-city.  
móstséhetóhevóhe," šéaa, néhéne'enovovohe Laban  
tsoehee'hahé'too'èstse Nahor hénéhéóhe tsévésevo'èstanéhevëstse  
Haran-city. Naa héehé'e náhéne'enovone móxhetaehevovóhe. Naa  
épévomóhtáhe" nóxhetaehevovóhe. "Táháóhe tatséhetoo'ohtse  
néa'háanevóhe hestánaho Rachel éne'améhémanóhóho heho

hekósaemo. Néhe'še Jacob móstséhetóhevóhe, "Naa éoseeso'háa'xove ta'se ésáa'ésého'néhe'xóvöháne kósáne tsé'öhkemano'manévöse tséhéohe vótähéénóné. Naa hétsésetsehaéme'néshemanóhe'o tsé'tóhe kósáne tséhéohe tsééshoese. Naa néhe'še náháóhe náhtaéva tséhe'öhtséhohéne tsé'öhkenée'to'hamese náháóhe móstséhetaehevóhe éohkésáanéhešévestovéháne náohketonóomóneo'o tsé'tóhe netao'o kósáne ta'e öhtséhešemáheho'öhtsévoséstse hétséhéohe naa néhe'še tsé'tóhe ho'honáá'e éohkemónearasetane náháóhe vótähéénóné naa náháóhe náohkemónemáhemano'máheméme. Naa Jacob tsénéssó'néshemáheameéestséstovöse néhe kosáhetanpóho Rachel móstáho'ehnáháhe náháóhe móstáho'eotséhohevóhe heho hekósaemo. Naa Jacob tséstavóómöse Rachevaho ného tséhnéxho'eotséhotséhe hešeho hekósaemo náháóhe nóstatséhe'oohehéhe vótähéénó móstaaséta'ó'hohevóhe néhe ho'hona'o naa móstamanottóhevóhe néhe ho'honaa'o naa móostamanottóhevóhe néhe hešeho hekósaemo.

Naa néhe'še móstavósémöhevóhe Rachelhevaho mó'oseepévetanóotséháhe móstanésea'xáaméotséháhe móstséhetóhevóhe Rachelevaho eho néhetsénotáhe[nótse] hevásemo Rebekah néhe náheškenötse. Naa Jacob tséstanéhetóse Rachelhevaho Rachel móstáhoohto'aeotséháhe naa móstamé'éstomevöhéhe heho Labanevaho móstséhetóhevóhe ného'e netsénota Jacob ésemáhe Rebekah hee'haho ého'eóhtse. Naa néhe'še tsétató'méheše-néstomóneotsése Laban móstáhoohtahéotséhe móstatséheto'ahé-otséháhe hénáháhe vótähéénóné móstáhétó'é'ovóhevovóhe hetsénotaho. Naa móstamásetséstovóhevóhe naa móstano'vósémöhevóhe naa néhe'še móstáhoo'otséhóhevóhe. Naa néhe'še tséstaésemáhemé'éstomévöse Jacob Labanevaho netaso'o hová'éhe hénáháhe tséhesóotsetse. naa ttséhéséhó'eóhtséhe hénáháhe naa Labanevaho móstséhetaehevóhe natsénota kahkése néoné'seóméhevóhehestove'továhtsema. Naa Jacob néháóhe móstatshéshoehéhe na'éstse éše'he móxhotse'óhevomotáhehehevóhe hešeho. Naa hešeho móstséhetaehevóhe Jacob nékánomé-hevóhehestóve'továhtsema naa móhe néme'aestoméhéhotse'ötätse néstatónéšeonénéxóhemevátse naa mátóhéva néto'sétónetoéstóne. Naa Laban móhnáháheévóhe hestónaho néhe tséháa'éhaestse Leah mó'öhkéhehestóheháhe naaa néhe tsétséhe'kéhaestse Rachel. Naa Leah móstavéhoómetáheháhe móho'nóoseemo'onaestse Rachelhevaho tséhešemo'onáhetsése naa mé'tó'e Rachel mó'oseepéva-tamaahehéhe. Naa Jacob móstaésho'ahéotséhenotohe Rachelhevaho. Naa néhe'še móstséhetóhevóhe hešeho néstséheše-onénéxóhemeveo'o nésöhtóheaa'e néstahotse'óhevomotahtse. Naa néhe'še néháóhe ma'taésemá'totse'óheto néhmétseo'o nestóna tséstséhe'kéhaestse Rachel. Náhtavéstóémo. Naa néhe'še móstséhetaehevóhe, naa épeva'e. Héne nátapévátsésta tséheto. Naa

## Genesis

tséhéóhe tanéšéhoo'o naa néxhotse'óhevomotáxeo'o. Naa néhe'se nésóhtóheaa'e móxhotse'óhehéhe tsésto'séhestanóse Rachelhevaho tsésto'sevéstoomésoe ta'e móxho'nóxaehoháa'xóvetse.

### 30 (not revised)

Naa mé'tó'e Rachel móxho'nóstshé'e'séhenésonéstse naa móstae'hanótóhevóhe néhe hemeho. Naa móstséhetóhevóhe Jacobevaho, "Nexhóse'étaovéstse naa máto héva náhtanéšenaa'e." Jacob móstamomáta'eotséhéhe tséhetaa'ese Rachelhevaho. Néhe'se móstséhetóhevóhe, "Náne'séhéra'héonévéhe. Nea'háanéhe tsénéehovéstse tséssáahésétshé'e'séhenésonéheto. Néhe'se móstséhetóhevóhe Jacobevaho, naa tsealháanéhe tsé'tóhe namomóoname Bilhah véameha naa tsetáhenésone ta'e náhtsetshéhešéhenésone. Néhe'se móstaosáanevámóhevóhe Jacob naa móstahóse'éhéhe naa móstaanéotsé'tovóhevóhe hetanéka'ëskóného. Rachel, Dan, móstáheševéhohevóhe néhe mé'ëševoto. Naa néhe'se móstáaahtse'hósé'éhéhe móxhóséhetanévoehnénéhe naa Rachel móstahóseoevesévohevóhe Naphthali móstahóséheše-véhohevóhe naa Leah tséstaéšeánéotse'tovóse judehevaho móxho'nóévatséhe'séhenésonéstse naa néhe'se móstséhetóhevóhe Jacobevaho, véameha tsé'tóhe namomóoname Zilpah naa móstahóse'éhéhe naa móstaanéotsé'tovóhevóhehetanéka'ëskóného Leah móstaesévohevóhe néhe Gad, móstáheševéhohevóhe. Naa néhe'se móstaaahtse'hóséhetanévoehnénéhe naa néhe Leah mósta = Asher = heševéhohevóhe naa héne pénohéó'o tséstaésemáhehexone'o Leah hee'haho tséháa'éahétsese néhe Reuben néhéóhe móstaéetséhe'óhtséhéhe tóhtoo'e naa móstamé'óhenótse hóséstse mo'é'ëstse tséohketo'sevé'séhóse'ëstovetsee'ëstse nehe'xóvéva mó'óohkeoné'seómáhtáhevóhe mo'é'ëstse mó'óhkevéstáhémáhenovótse he'eo'o tsésto'seohkéhese'ëvóose naa Reuben he'tohe hóséstse móxho'ëhoo'otséstomótáhohenovótse heške Leahevaho. Naa Rachel móstséhetóhevóhe Leahevaho, "Hóséstse ne'tohe néhmetséstse tséohkevéstáhémósanétoo'ëstse he'tohe nee'ha tsého'eotséstomótáhaa'ese. Naa Leah móstséhetóhevóhe, "Nóoóo, nééséhestanomevenótse tsévéstoemo naa he'tohe móné hóséto'séhestanomevenótse tséohkevé'séhóse'ëstovee'ëstse tsého'eotséstomótáha'ese nae'ha. Néhe'se Rachel móstséhetóhevóhe hemeho naa he'tohe máhnéhvé'métseto hétsetseha taa'eva tavéamoo'o Jacob. Naa tséstáhetóevetse Jacob tséhnéxho'héenotse'óese Leah móstahóehétoo'e'ovóhevóhe móstséhetóhevóhe hétsetseha taa'eva néstseváame. Náéšéhohtóvoto Rachel námétonótse tséohkevé'séhóse'ëstovetsee'ëstse mo'é'ëstse. Naa néhe'se tséstataa'ëvetse Jacob móstavámóhevóhe. Leah móstahóséhóse'éhéhe naa móstahóseanéotsé'tovóhevóhe hetanéka'ëskóného, Isachar móstáheševéhohevóhe. Naa néhe'se móstaáaahtse'hóséhetanévoehnénéhe naa néhe Zebulun néhe móstáheševéhohevóhe. Naa néhe'se nonóveto móstáhe'ëvoehnénéhe

naa néhe Diana móstáheševéhohevóhe. Naa néhe'še tá'máhove'še Ma'heo'o móstano'éstovóhevóhe móstano'éstáhéhe Rachel tséhetáónáse tsé'ohkevéstomevóse ka'éskóneho. Naa néhe'še móstáhóse'éhéhe naa móstáhetanévoehnélhéhe Joseph móstáheševéhohevóhe Ohtséevaamáhéstovéstse móxhešetséhéséhevéhehéhe. Naa néhe'še tsé'éséhestáotsése néhe Joseph, Jacob móstséhetóhevóhe Labanevaho. Naa hétsésetha néssá'eévaénánéstse komááhe náhtaéváhó'óhtse, tséhnélhé'óhtséto. Naa tsé'tohe tsévéstoemono naa nanésoneho tsémétseto tséxhotse'óhevomotáhátse néhe náhtseno'easeohtséhoo'o naa néhéne'ena népévéhotse'óhevomotahtse vonéstóheaa'e. Naa Laban móhnélhésetanó'tovóhevóhe Jacobevaho, éme'néshéhoo'e naa náme'néšeaméhotse'óhevomotaha. Tséhe'seasse-vovóhnélhéhotsése Jacobevaho hekósáemo móhma'xe-aséttóováhélhéhe. Laban móstséhetóhevóhe Jacobevaho. Naa hétsésetha néhnélhésetha tónetaa'e néstseonénéxóhemevátse naa máto néstatónéšeonénéxóhemevátse naa tséhnélšeame-tootóxéstomevóse Jacob éme'hešeonénéxóhemevóse naa máto tséstaéšeamahtóváhtsévóse nonómé'tó'e Laban móstato'seonésoe'kéhénnotóhevóhe Jacobevaho. Naa mé'tó'e Ma'heónева mó'oseepéve'toehevóhe Jacob naa móstama'xeaséttóováhélhéhe móstoma'xeá'enóhevóhe kósáne. Móstáhehpéháooováhélhéhe Laban tséhetóovaese. Móhno'eá'enóhevóhe pa'e'pa'onáheho a'évo'hámé naa momónamo.

### 31 (not revised)

Ma'heo'o móstséhetóhevóhe Jacobevaho, "Taanáévá-hóó'óhtséstse táchááhe tséhnélhé'óhtseto. Naa néstsevé'óhtsemátse. Naa néhéóhe téhtoo'e Jacob tséhne'evávóómóse hekósáemo móstaonómóhevóhe néhe tsévéstoemose naa henésono naa vétséhóhe hápó'e néhe'xóvéva Laban móxhováneehehéhe. Mó'oo'kásóhevóhe hekósáemo tósa'e. Naa Rachel móstanomáhtseohéhenotóhe néhe netao'o héovaestse ma'heono heho tséohkéháona'tovótsese naa néhe he'eo'o naa ka'éskóneho móstatséhe'óhtséhevóhe hénélhéóhe Jacob tséxhoo'ese. Naa Jacob móstamáhetáhanóhevóhe hénélhéóhe pa'e'pa'onáheo'otséhnéévóse naa néhe'še móstaonótovéaseohehevóhe móxho'nótanó'néhetóvótse Labanevaho. Naa néhe'še Jacob móstaaséta'ovóhevóhe néhe hekósáemo naa netao'o hová'éhe tseamaese hénélhéóhe ho'eva Mesopotamia móstaéšena'heeno'éhanetséhe Laban móstanéhestóhehéhe Jacob tsétáhešeaseohtsése móstama'xemomáta'eotséhe. Móstano'héne'enáotse'tohéhe hema'heónamo móhmáhehváneehehevóhe. Naa néhe'še tséstaméovóona'otse Laban móstáhéve'hoomóhevóhe Jacobevaho naa móstané'ho'étová'tovóhevóhe móstséhetóhevóhe, "Néme'sáahó'keoe'kéhé'tovéhe. Néme'sáá'aseno'áseohéhenoto

## Genesis

náhtónaho ta'se násáanóhpavé'öhtsémóheo'o tsé'tóhe  
tséhevésahéto naa náhtónaho. Tsésto'seaseohsévöse naa  
náhéne'ena néévaonótovéhoo'öhtsétáno naa náhéne'ena  
néhávésévo'eétahe tsé'tóhe tséhne'asenomáhtseto nama'heónamo.  
Naa Jacob móstséhetóhevóhe Labanevaho, "Naa  
nánéhxoseémooseaseohhtse nee'hátse tsé'tóhe tsetaéváhestanóho  
hestónaho. Naa néhe nema'heónamo naa tséhéohe vo'estane  
máhvé'hó'öhtse néhe tsetana'he. Naa nóohe'še tsé'tóhe  
náhtotse'ono épáhohéhé'enováheo'o hétséhéohe netao'o  
máheévenoestse naa netao'o tséhetaa'eá'enomo  
taévaaseotséstseo'o. Jacob móho'nóhene'eno Rachel  
tséhnéxhesenomahtsése néhe ma'heónamo. Néhe'še Laban  
móstaosáanema'xeévenóhehéhe móstavovóe'évenóhehéhe  
hénéhéhéhe Jacob hevé'ho'éoméé'e naa néhe'še hénéhéhéhe Leah's  
hevé'ho'éoméé'e móstahóseévenóhehéhe naa hénéhéhéhe néhe neše  
he'eo'o hestotse'onévevóho [hestotse'onevóho] néhéhéhe  
móhvééhehvóhe mato hénéhéhéhe máto móstahóseévenóhehéhe. Naa  
móho'nótonéšemé'óvtseenéhe hema'heónamo. Naa néhe'še  
hénéhéhéhe Rachel's hevé'ho'éoméé'e móstahóseéstséhnéhe. Naa  
hotáhtse Rachel néhe móstano'ootóhevóhe néhe ma'heóno  
hénéhéhéhe hevé'ho'seono hénéhéhéhe hotómá'e vé'ho'éoméé'e  
móxho'táhanéhe héne vé'he'seo'o naa náhéhéhe móstáxe'séehéhe.  
Laban móstama'xeévenóhehéhe vé'ho'éoméé'e naa  
móxho'nómé'óvtse néhe hema'heónamo. Néhe'še Rachel  
móstséhetóhevóhe, "Ného'e néstsev'é'eomáta'ehe. Násáa  
tónésepévenéhoveóéhe, hétsetseha nánáhestóne," móxhetóhevóhe.  
Naa Laban tósa'e móxho'nótamé'óvtse néhe hema'heónamo.  
Naa néheše Jacob móstamomáta'eotshéhéhe Labanevaho  
móstatséhetóhevóhe, "Násáatónéshávésévo'eétahéhe naa mátóhéva  
nátónéshávésévo'eétahe hétséhéohe hákó'e tséhxósého'néhoveto  
naa hétséhéohe néne'ésémáhevé'hoohta netao'o tséhetaa'eá'enomo.  
Néne'ésééveno'xéme naa hová'he nésaamé'óhe tséá'enomo.  
Néso'eá'a néosee hoháotse'óhevomotahtse nekósaemo  
éma'xemanéheotseo'o tséhe'ésene'eváoomóno naa máhtohto  
hohtáhnéveá'a néhotse'óhevomotahtse tsésto'sevéstoomóno  
néstónaho. Naa néhe'še naesóhtóheaa'e nátanéšseahtse'-  
hóseamotse'ohe. Náamene'eváoomoo'o nekósaemo naa hákó'e  
máhtohtoha néno'nétáhévána tséohkéhešeonénéxomeveto. Naa  
tsé'tóhe ma'heo'o tséhema'heónamese ného'e naméšéme Abraham  
naa ného'éehe Isaac sáévevé'öhtséma'eestse tótseha  
néme'éséévavóvo'keaseméa'tove. Naa Ma'heo'o éhéne'anonótse  
he'tohe naoetsetanóhtotötse naa éhéne'ena tséhešé-  
hoháotse'óhevomotáhátse naa taa'eva ma'heo'e émonénoto  
tsépévo'eétahétsese nénéehove naa <sup>42</sup> mátóhéva nánéehove naa  
námoné'tova. Néhéhéhe ta'se mónápévo'eétahéhéhe néhéhéhe  
ta'semónápévo'eétahéhéhe. Néhe'še Laban móstséhetóhevóhe

Jacobvaho. Naa tsé'tóhe néhestónáhénoto naa henésonéhevóho ta'se náá'enoo'o naa tsé'tóhe nekósaemo ta'se námáheá'enoo'o naa he'tohe tséhéóhe netao'o námáheá'éna. Naa néhe'se tsésto'sésáatóné'oesanéheto tséhéóhe tsésto'senéshéhó'hónó náhtónaho naa henésonéhevóho. Néstatshéhešenésepévatséstanone. Hétséhéóhe tsé'tóhe ho'honáeo'o nétháhone'honeo'o [mano'é'honeo'o] tsésto'seohkemó'ovo'séhaétse he'tohe nééshenésepévatséstanone. Hová'éhe naa nééšeévananóváhtsémáne. Naa néhe'se móstáhone'hohevovóhe néhéóhe néhe ho'honaa'o naa néhéóhe móstanéše'hanaehevóhe. Naa móstaévano'-nanóváhtséhevóhe. Naa móstanéhetáhtséhevóhe nonámé'tó'e tséto'seohkésáa'evatséhe'séméotáhtséhevóse. Naa Laban naa néhe hestotse'ono néhéóhe móstanéšeohtaenéhevóhe néhéóhe hóehoseva tséxhoetsése Jacob naa néhe hevo'estanemo. Naa néhe'se tséstaméovóona'otse Laban móstavósémöhévóhe néhe hevexaho naa hestónaho. Naa néhe'se móstaévaaséhoo'öhtséhéhe.

### **32 (not revised)**

Naa Jacob tséstanéšenáameóhtsése hóséstse ma'heónéhotse'ono móstoo'e'oehevóhe. Naa néhe'se tséstavóómóse móstséhehéhe, "Hétséhéóhe móhétséséhanetséhe Ma'heo'o tsé'öhkveeese. Naa néhe'se héne móstatséheševéstöhéhe néše manaho móstaohketséhešetséhéséhevéhehanéhe. Naa hóséstse néhe hestotse'ono móstavovóeasemáhenotóhe hóséstse hetanóho. Tséstao'séhéhotonotóse néhe he'neho Esauhevaho tósa'e néhéóhe tséhvo'estanéhevése [vetsése] ho'eva Edom, mó'öhkéhestó-hehanetséhe Ma'ého'e, móhkéhešetséhéséhevéhehanetséhe Móstsehetóhevóhe néhe hestotse'ono, "Tséhetóhéne tséhe'néhe'továtse nánéehove Jacob ta'se na'éstse néstotse'ono naa hétsésetseha náéváho'ehoo'öhtse. Táháóhe náméhaea'ene-vo'estanéheve návestónémo [návéséstánóvémo] tséhešéhétse Laban. Naa ta'e náháóhe náhestomeotse naa hétsésetseha náma'xé-hestotvame vé'ho'éotóvao'o naa tooxo'hámésono naa kósáne naa mato náma'xéhemomóoname, he'eo'o naa hetaneo'o. Naa tséhevésésóne'továtse hétsésetseha nétanéstamé'estomévatse náévaaméhoo'öhtse kómáhe néstsenéhmáséstovemeno. Naa néhe'se Jacob hestotse'ono tséstaeváho'ehótaa'ëse ho'ehoo'öhtsévose émóstséhetóhevovóhe. Naa nátaéshého'ehótóne tséhe'néheto naa néne'éšeáhtse'eaméhétoo'e'ova néva mbahtóhtóhno'o hetanóho éne'amevé'öhtsémáá'e. Jacob móstaetóhtáhéótséhéhe naa

### **37**

#### **Introduction**

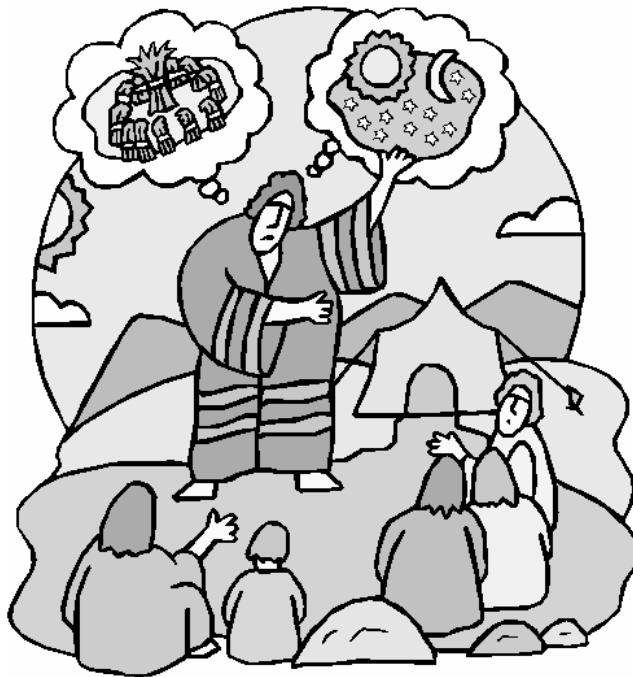
Hákó'e totseha móhvo'estanéhevéhéhe na'éstse hetane, Jacob mó'öhkéhestóhehéhe. Hoóma hákó'e hánaháóhe móhvo'estanéhevéhéhe Canaan tsé'öhkéhestóhetse. Naa heho Isaac

## Genesis

móxhestóhehevóhe, naa heméšemo Abraham. Móxhee'hahehéhe, màhtóhtohohtähneše móhnéhestoxéhevóhe. Móhnéše'eváhhéhe, Leah naa Rachel. Naa móhmomónotse'ótóhevovóhe neše he'óho, Zilpah naa Bilhah, mó'óhkéhestóhehevóhe. Naa màhtohto Jacob hee'haho móhnéhxéstahéhevóhe tsé'tóhe na'he he'e'o'o, Leah, Zilpah, naa Bilhah. Naa Rachel oha móhnésoehnnéhéhe, móxho'óxe-tshéhe'kéhahehevóhe, Joseph naa Benjaminhevaho. Naa Jacob móxhehpeméhotóhevóhe Rachelhevaho.

### Joseph and his brothers

<sup>1</sup> Naa tsé'éšenaetsése heho Isaacevaho, Jacob móstanéševo'èstanéhevéhéhe hénéhéhéhe Canaan. <sup>2</sup> Naa Jacob hevo'èstanemo étshéhešemé'emeo'o. Hee'haho Josephevaho móhmónekássováahéhevéhéhe, móhmáhtóhtohóhtahnésóhtóheaénamáháhehe (17). Mó'óhkevéstahémóhevóhe he'neho, mó'óhkene'evávoomóhevovóhe kósáne. Naa hó'né'éváho'éhoo'ohtséstse Joseph, mó'óhkemé'émóhevóhe he'neho. (Tsé'tóhe móxhee'hahehenovóhe Jacob naa tsémomóone'tovose Bilhahevaho naa Zilpahevaho. Naa mé'tó'e Joseph heške móhnétáhehevóhe, Rachel, mó'óhkéhestóhehéhe.)  
<sup>3</sup> Naa Jacob móxhohameméhotóhevóhe Josephevaho tséstó'hestoxetsése hee'haho, tséhvé'hestátsetsése



tsé'éšeéna'hése  
Jacob. Naa Jacob  
tséxhohameméhotose  
Josephevaho  
móhmétóhénnotóhe  
véhoneéstse'heno.

<sup>4</sup> Naa he'neho  
tséstahéne'enotsése  
tséhešeno'kéhoháem  
éhotaa'ese néhe  
héhevóho  
móstavé'sease-  
péotaehevóhe naa  
mó'óhkeno'e-  
óoxohetaehevóhe.

<sup>5</sup> Naa no'ka Joseph  
móhno'o'ováxe'-  
tovóhevóhe he'neho.  
<sup>6</sup> Móhmé'èstome-

vóhevóhe tséhešeováxexe, "Naa né'áahtove! Néto'semé'èstomé-vatsénovo tséhešeováxenáto. <sup>7</sup> Néhéóhe néhotse'óhema pénóheonévo'eva, néhohpo'óestsénonéstse pénóheonévó'èstse. Naa hé'tóhe tséhohpo'óestséto éxaetaomepévetomóhto'tátse. Naa hé'tóhe tséhohpo'óestsése énéma'óneeóeo'tsé'tánóvo hé'tóhe tséhohpo'óestséto, naa éma'késta'éoeo'tsé'tánóvo sétóve

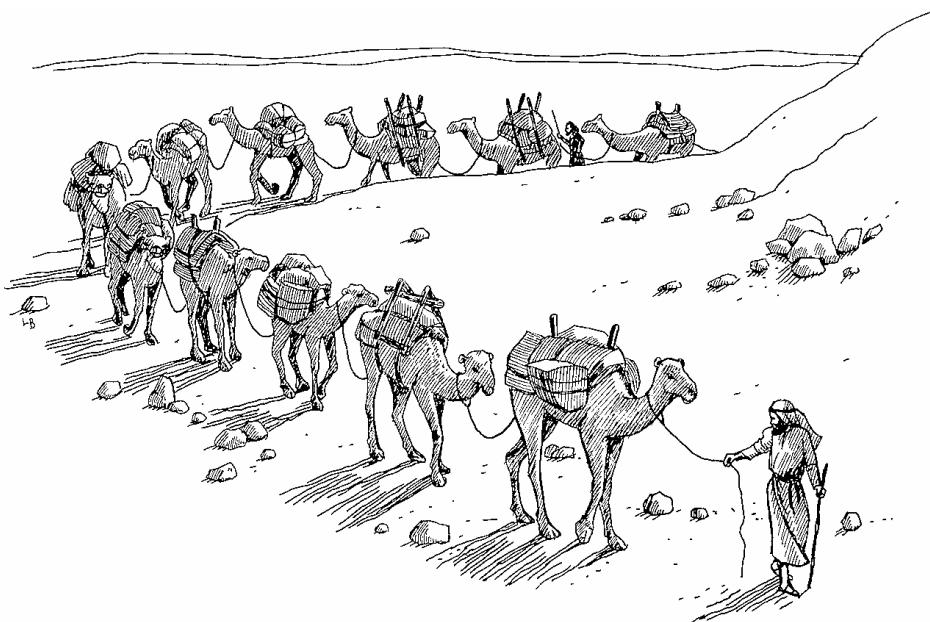
tsého'tatse, ta'se móvéhonevetóhanéhe." Naa tséstamá'se-mé'éstomevóse Joseph, héne máto móxhósevé'šepéotaehéhe he'neho.<sup>8</sup> Móstšehešetotó'hosemaehevóhe, "Heehe, néohké-hoháo'ótahktse, mónéto'sevéhoneve hó'ótóva, naa mónéto'seohke-no'ho'emaoovéme?" móxhetaehevóhe.<sup>9</sup> Naa néhe'še móstáhósetšehešeováxenáhéhe, naa móstáhósemé'éstomevóhevóhe he'neho tséhešeováxéese, "Náhósetšehešeováxe: néše éše'heo'o taa'eva tséohkéhoseséstse naa na'éstse éšeeva, naa máhtóhtó-hóhtähna'éstse hotóhkeo'o nánéhvéseanóhema'késtá'eóé'too'e."<sup>10</sup> Naa héne tséhešeováxéese máto móstáhóhta'haovóhevóhe heho. Naa móstséhetaehevóhe heho, "Hénová'e tséhéséhetósenéheše-ováxenato? Mónéto'senéhešema'késtá'eóé'tóvatséme tséhnéehovéto naa neško naa tsé'tóhe tséhe'néhe'tovóse, móhe tsenéheše-héne'enohe tséhešehevéhoveneto?"<sup>11</sup> Naa Joseph he'neho móxhoháe'-e'hanótaehevóhe, naa "Hénová'énése tséhetóséhešetšeheše-ováxéese?" móxhešetanóhevóhe heho.

### **Joseph is sold by his brothers and taken to Egypt**

<sup>12</sup> Naa tsestanenóve'xóvetse he'neho móstáháne'evá-voomóhevovóhe héhevóho hekósaemo a'e nérhóhe Shechem tsé'óhkéhenóvetse.<sup>13-14</sup> Naa no'ka éšeeva Jacob móstséhetóhevóhe Josephvaho, "Táhéve'hoomenano nevésesononaa no've'hoomoono kósáne, naa ne'eváhóhta'haoveo'o!" "Nómónéhe'še," móxhetaehevóhe. Hénéhóhe móstáhéseaseohtséhéhe Hebron, hénéhóhe móhvo'éstaneváhevóhe. Tséstáho'eohtsése Shechem<sup>15</sup> na'éstse hetanóho móhvóomaehévóhe ta'se móhnöhtsevóohtóhéhe hová'éhe, móstséhetaehevóhe, "Hénová'e tsénöhtse'omo?"<sup>16</sup> "Naa nánöhtse'ovo'o tséhe'néhetono. Hétséhóhe tósa'e éne'evá-voomovo kósáne. Mónésávóomóheo'o?"<sup>17</sup> "Naa étaéšeáhtse'eéva-aseohtseo'o. Nánéstovoo'o, éhoó'hetséhevoone, 'Táaxa'e, nétatséhe'óhtsémáne Dothan,'" móxhetaehevóhe. Naa hénéhóhe Joseph móstamé'ovohevóhe he'neho.<sup>18</sup> Tséssáa'éše'eohtséése hénéhóhe háá'éše, móhne'éšeáhtse'vóomaehévóhe he'neho, móstaémooseéxo'emanéoohehevóhe tséto'séhešena'haa'ese.<sup>19</sup> Móstšehešetotó'hosemóhevovóhe, "Heehe, éne'éše'eohtse tséohkeováxéstse!<sup>20</sup> Néstana'hone naa néstaéseóešemone hétséhóhe tséhvósóhetse. Naa móme'óhkeeéveéváhováxe! Néstavá'enéhetone tséhétse, 'Hea'éháma éna'haa'e hováhne naa móno'máha'hamaehévóhe."<sup>21</sup> Naa na'éstse he'neho Reuben mo'óhkéhestóhehéhe, móxháa'éhahehéhe. Móstanéstovóhevóhe hevásemo, mósto'seonésevéstahémóhevóhe Josephvaho. Mostséhetóhevóhe hevásemo, "Névé'na'hovo,<sup>22</sup> naa mato névé'eónéxanóvo. Mé'tó'e nétavá'neéseóešemone hétséhóhe tséhvósohe." Móstšehešetanóháhe, "Náhtsenéhmóneéváhéoestano nenóveto. Ma'taéšeéváhóesta'ó'hóto náhtaéváhóo'otseho."<sup>23</sup> Joseph tséstáho'eohtsése móhné'seéstse'hená'hamaehévóhe he'neho.<sup>24</sup> Naa néhe'še móstaéseóešemaehevóhe tséhvósóhetse.<sup>25</sup> Móst'o'se-

## Genesis

méséhehevóhe he'neho, hénéhéóhe ho'eva móstáháméstoehevóhe.



Naa néhe'še móstavóomóhevovóhe vo'éstánóho móhne'ameoh-tséhevóhe, Ishmaelites, mó'ohkéhestóhehevóhe. Móstáhoehenovo-vóhe pa'e'pa'onáheho, mó'ohkéhohtóvotóhevovóhe vo'éstánóho, néhéóhe móxhé'óhtséhevovóhe Gilead. Naa hóséstse pa'e'pa'onáheo'o mó'amo'xéohtséhenovóhe hová'éhe heva heo'keméetsestótse naa máto heséeo'ótse. Móstaméhéohtóváhenovóhe hé'tóhe néhéóhe Egypt.<sup>26-27</sup> Na'éstse Joseph he'neho Judah móstséhehéhe, "Naa máto heva néme'tašéhešévémáne: Nétavá'néhohtóvanone kómááhe néstsésáa'ónéxanóhene, néhevásseménone. Hová'éhe néme'héamáhénone ma'tavé'na'hótse naa máto ma'tavé'netsé'étse tséhešéhvánee'ése." Naa néhe hóséstse móstapévatséstóhenovóhe.<sup>28</sup> Naa néhe'še néhe tséohkéhohtóvatsese tséstáho'ehótaevóse, néhe he'neho móhne'eváhóestanaehevovóhe Joseph hénéhéóhe tséhvósóhetse naa móxhohtóva'toehevovóhe Ishmaelites. Móhnéso'oeméhéhe naa néhe'še móstatséhe'otséhaehevovóhe hénéhéóhe Egypt.<sup>29</sup> Naa Reuben móho'nóxhoo'éstse tséstáhohtóvávóse Josephevaho. Móstaméhae'évá-héhoestanaehevovóhe, mó'éšeáhtse'hováneehéhéhe hénéhéóhe.<sup>30</sup> Tséstáeváhósého'ehná'tóvóse néhe hevásemo móstséhetóhevovóhe, "Ehovánee'e tséhevássemétse, naa náme'tatónéshévémáse?"<sup>31</sup> Néhe'še na'éstse kósáne móhna'hohevovóhe, móstanovésemome'aévéshemóhevovóhe Josephevaho heéstse'heno.<sup>32</sup> Naa néhe'še héhevóho móstavóo'séhohenovóhe néhe éstse'heno, móstséhetóhevovóhe, "Tsé'tóhe námé'ovone, mó-heéstse'heno nee'ha?"<sup>33</sup> Tséstavóómóse móstananovóhevovóhe. "Héehe'e, heéstse'heno! Móoné'seómena'haehevovóhe hováhne, hea'élama éma'xepéa'hamáá'e naa mótonséeno'máhaetaehevovóhe," móxhehéhe."

<sup>34</sup> Naa móstama'xevone'éséánovetanóhhéhe. <sup>35</sup> Naa néstoxetsése hevo'éstanemo mó'onésevovóešeemahevóhe, naa móho'nó'-áahsovótse. Móstsehehéhe, "Náhtanéshéhetóseameánovetano ta'e ma'tanaéto." <sup>36</sup> Naa néhe'xóvéva hápó'e vétséno tséhohtóva'toese Joseph móstaéshého'eohtséhehevóhe Egypt. Naa néhéóhe móstahóseo'oméhohtáva'toehevóhe, na'éstse hetane Potiphar, móxheševéhehéhe. Néhe Potiphar móhvéhonematanáeve'ho'evéhéhe tséhemáheónetsése tséma'xevéhonevetsese.

**38**

### **Judah and Tamar**

<sup>1</sup> Néhe'xóvéva hápó'e na'éstse Joseph he'neho Judah tséhestoestse móstatséhe'hehéhe Adullam hénéhéóhe hevésenóho tséhvo'éstanéhevetsése Hirahevaho. <sup>2</sup> Naa tséstaéshenenóvoo'ése móhvóomóhehevóhe na'éstse káse'éeheho, heho Shua mó'óhkéhestóhehevóhe. Mós-Canaanit-évéhevóhe. Judah mósta-véstoemóhehevóhe <sup>3</sup> naa móhna'nóehnáhehevóhe, móhmáhehetanéváhehevóhe. Tséháá'éhahétsese Er móxheševéhohevóhe. <sup>4</sup> Naa tsénéxa'ónéstse heške móstaomeoeseváhaehevóhe Onan, móxhestóhehéhe. <sup>5</sup> Tséhvo'éstanéhévévóse Chezibeveno, hénéhéóhe móxhestáotséháhe tsétshéhe'kéhaestse. Naa heške móxhósetaomeoeseváhaehevóhe Shelah. <sup>6</sup> Naa tséstaéshésee'ése Er, heho móstamonéhetsenotóhe he'óho tséto'sevéstoemose, Tamar móxhestóhehéhe. <sup>7</sup> Naa oha mó'ameóo'ósevo'éstanéhevéháhe Er, naa tséhvé'néheševo'éstanéhevése móhvé'šena'haehéhe Ma'heónava móstaomenéhešéhahtséháhe. <sup>8</sup> Naa néhe'se Judah hee'haho tsénéxa'ónetsese móstséhetóhehevóhe, "Naa hétséháhe tséhvo'éstanéhévétse étséháso mé'tó'e néstsevéstóémo tsé'tóhe tséméhaevéstomose tséhe'néheto. Naa máxhenésónéháse máxhetanéveséstse Er hee'haho tsehesétame, naa tsemáheamahe netao'o hová'éhe tséméhae'á'énótse Er." <sup>9</sup> Naa héne móho'nóxho'aestse heho tséhetaa'ése. Móskánomeváamóhehevóhe Tamarhevaho naa oha tósé'e móho'nóxhenésónaovótse. <sup>10</sup> Naa Ma'heónava móho'nóhpévatséstotsése. Naa héne móhnóhpavé'sé-hováneehéháhe. <sup>11</sup> Judah móho'nóhnéheto'áhetséstomemovótse néhe hee'haho tsétshéhe'kéhahétsese Shelahevaho tsésto'séhosenéhešé-hováneehetsése. Móstsehetóhehevóhe Tamarhevaho, "Taévatshéhešé-hóó'óhtséstse tséhxéstáheto. Naa néhéóhe néshéhoeo'o, néstsev'ééváhósevéséhevoone ta'e ma'taéshésee'éstse tsé'tóhe Shelah. Naa néhe'se néstavéstoma," móhvá'nénéheše-netsé'e'tovóhehevóhe hevexáho. <sup>12</sup> Tséstaésháestóheaénoo'etse Judah tsévéstoemose móhnaehevóhe. Naa tséstaéshésee'néshéshévésé móstao'setshéheševé'óhtsémóhehevóhe hevésenóho Hirahevaho hénéhéóhe Timnaheveno. Móstao'séháve'hoomóhehevovóhe Judah hekósaemo tsésto'seoo'káxetsése. <sup>14b</sup> Naa néhe'xóvéva néhe tséméhaehevéxahese Tamarhevaho mó'óhketséhešetanóhhéhe, "Shelah móéšeéshéháhe naa hováne'e hová'éhe násáaho'hé-

## Genesis

mé'éstomóéhe. Naa hea'e náto'sésáatónéševéstomoéhe." <sup>13</sup> Naa tséstanéstomónése Judahevaho tsést'o'sého'eohtsetsése  
<sup>14a</sup> móstané'tanóhenótse hestone'ónótse tsévé'šéhéne'enoese tséhešenéšéhevése, naa móstanéhešee'sanéoohéhéhe ta'se mátaháa'e, naa móhno'hóoménenahtséhéhe. Naa móstanovósé-héamónoehéhe méónéva a'e Enaimeveno, naa héne meo'o móttatséhe'otséhanéhe Timnaheveno. Móxhéne'enohéhe hénéhéóhe tséto'séhešeamésóhpeohtsetsése tséméhaeheméšémese Judahevaho.

<sup>15</sup> Naa Judah tséhnéšenáameohtsése móstavóomóhevóhe néhe he'óho naa oha móho'nóhnanovótse tséhvé'hóoménenahtsetsése. Hotáhtse móneséhanéhe tséméhaehevéxahese Tamarhevaho. "Mátaháa'e," móxhešetanóotséhéhe Judah. <sup>16</sup> Móstáho'eohé'-tovóhevóhe, "Naa mónestsenéhváame?" móxhetóhevóhe. "Naa hénová'e tséto'semétseto?" móxhetaehevóhe. <sup>17</sup> "Naa na'éstse kósáeso," Judah móxhetóhevóhe. "Naa hénová'éto éme'métseto hétsésetha ta'e máhnéxho'eotsehótse kósáeso?" móxhetaehevóhe.

<sup>18</sup> "Naa hénová'e tsého'áheto?" móxhetóhevóhe. <sup>19</sup> "Naa nemáxanenestótse tséhevo'ótané'tomo naa néstó'köhtóhe," móxhetaehevóhe Tamarhevaho. "Naa nómónéhe'se," móxhetóhevóhe. Móstaozáanevámóhevóhe. Naa tséstaéváho'éhó'o'óhtsése Tamar móstaéváhóseéstanóhenótse nestá hestone'ónótse. Nenóveto móxhéne'enohéhe tséstahóse'ese. <sup>20</sup> Néhe'se Judah móstséhetóhevóhe hevésenóho Hirahevaho, "Tsé'tóhe kósáeso tatséhe'otshésetha, tákémetsetha néhe mátaháa'e. Naa né'eváhestanomeo'o navo'ota naa náhtó'köhtóhe." Naa tséstáho'ehnese móxhováneehehéhe néhe mátaháa'e. <sup>21</sup> Néhe'se móstatóxenéststovóhevóhe néhe hetanóho a'e néhéóhe tsémaevo'éstánéhevétsese Enaimeveno, "Naa tósa'e étóne'oohe néhe mátaháa'e tséhéóhe tséméhaemónoo'éstse méóne?" "Naa hovánee'e ésáamátaháa'évéhe hétséhéóhe," moxhetaehevóhe. <sup>22</sup> Naa móstaévatsehe'óhtséhéhe hevésenóho Judah néhéóhe tséxhoetsése. "Násáamé'ovóhe. Nánéhetaa'e, 'Hovánee'e ésáamátaháa'évéhe hétséhéóhe,'" móxhehéhé Hirah. <sup>23</sup> "Naa éme'nésho'tse tséméto. Naa tsé'tóhe kósáeso tsétaméhaemeto náhtanéšeévaá'éno. Naa ma'tanéšeéve'hetóseamenóhtsemótse néstsenéxhohátse'toeneo'o," móxhetóhevóhe Hirahevaho. <sup>24</sup> Mó'éšeáahet'se'na'heéše'hamáháhe Tamar, tséstanéstomónése Judah, "Tséméhaehevéxaheto Tamar tséhmátaháa'évétánose móstahéséhóse'éhéhe." Naa móstamomáta'eotséhehéhe Judah, "Tákéesto'éstósema naa vonáho'nóhéné!" <sup>25</sup> Naa tséstanéšenáaméhéstósemése Tamar móstséhehéhe, "Tákéhotoneváena naméšeme Judah, naa hé'tóhe tano'métóhéne ho'ota naa hó'köhtóhe, naa tséhetóhéne, "Vé'hóóhtótse! Néhe tséá'éno hé'tóhe, nea'háanéhe tséoxése'étaóéése."<sup>26</sup> Naa tséstavóóhto Judah móstséhehéhe, "Šéaa, hésévávóno'e, navo'ota naa náhtó'köhtóhe!" Néhe'se móstséhehéhe, "Tsé'tóhe tséméhaehevéxaheto

ésáa'oné' seómemátáháa' évéhe. Evá'nenéhesémáne. Naa tséhnéehovéto náma' xeó' óhto' eého tsé' tóhe tséméhaehevéxahéto. Nánets'e tséhnéheto tséto' sevéstoomése tsé' tóhe nae'haho tsétshéhe' kékéhahétsese Shelahevaho, naa néhe' še násáanovóse-métóhénoto." Naa Tamar mó' évaénanéhéhe naa Judah mé'tó'e móstaévaasevovóhnéhešéhohevóhe.<sup>27</sup> Tséstaéšeto' seanéotsésé Tamar móstahéne'enóhehanetséhe tsésto' séhestáhkéhnévóhnése.<sup>28</sup> Na' éstse néhe mé' éshévtse móhnéhxóhe' onáotséhéhe. Naa néhe tsétoenovátse móstatoo' éshévaenóhevóhe tséma' onéehétsese ho'tanono hénéhéóhe he' áhtseneva. "Tsé' tóhe éovóhehestáotse," móxhehéhe.<sup>29</sup> Naa oha móstaévaéséhe' onáotséhéhe naa mé'tó'e néhe tsésáahévóhonééstse móhne' ovóhehestáotséhéhe. Naa néhe tsétoenovátse móstséhehéhe, "Nooo, étatónéšenéhesóotsénésel?" Naa tsé' tóhe tséovóhehestáotséstse Perez móstáhešeoeveséhehéhe, mó' öhkenéhestóhehanéhe tséhóevésétánótse.<sup>30</sup> Naa néhe' še mé'tó'e néhe na' éstse tséxhóséhestaotsésé móssó' pähonoe' tóhevóhe he' áhtseneva néhe ho'tanono. Zerah móstáheševéhehéhe, mó' öhkenéhestóhehanéhe Eše' he Öhmé' hnéstse. Néhe Perez naa Zerah móhnéšéhetanévéhevóhe.

### 39

#### **Joseph and Potiphar's wife**

<sup>1</sup> (Naa éto' seéváhóséhósemé Joseph.) Hénéhéóhe móstaéshého' eohtséhehéhe Egypt tsésto' semomónéhevése. <sup>2</sup> Naa Ma'heónava móxháhané' oehevóhe naa mó' öhkeno' véstáhémäehevóhe netao'o tséhešévésé. Hénéhéóhe hemáheóné Potipharhevaho móxhotse' óhevomotáhóhevóhe. <sup>3</sup> Naa Potiphar móstahéne' enáotsé' tóhéhe Ma'heónava tséheševéstáhémáa' ése Joseph naa tséohkéhešeno' vé' shépévotse' oese. <sup>4</sup> Naa móstaoseepévatamaehevóhe naa móstahóna' oveváhoneve' séhaehevóhe hénéhéóhe taamááhe hemáheóné naa máto netao'o tséstaomeá' éno. <sup>5</sup> Naa tséhvé' se-néehóvetsésé Josephevaho, Ma'heo' o móstaasepéve' tomóvöhéhe Potiphar netao'o hevo' éstanéhevestótse hénéhéóhe hemáheóné naa hesto' eva. <sup>6</sup> Naa Joseph tséhvé' néhe shépévotse' oese, néhe Potiphar hová' éhe móho' nō' öhkeóetsetanó' to, oha tséto' semesésé. Naa Joseph mó' oseeono' áhehéhe. <sup>7</sup> Naa a'e nenóveto néhe Potiphar tsévestoomése móstapévatamaehevóhe, naa néhe' še móstáho' áhé-oetsé' toehevóhe. "Néhxéveaméstse!" móxhetaehevóhe.

<sup>8</sup> "Hová' áháne, náme' hénéhéshé' tóvo tsé' tóhe tséhotse' ótá' éstse. Naa náhóna' oveváhoneova. <sup>9</sup> Nánéhešene' étamé' tova tsésto' semáhe-ne' evávóóhtómo hová' éhe, oha tsévestoomótse néno' keá' ena. Mónáme' néhe shéhémáhavésévo' eétahe. Esáanéheto' áhéhéhe Ma'heo' o, móxhetóhevóhe Joseph. <sup>10</sup> Naa móho' nóhnéhnetaméstse néhe he' e, móhváhtomeamého' áhéhenotóhe. "Hová' áháne," mó' öhkéhetóhevóhe Joseph, móho' nō' öhkeno' háhane' ovótse. <sup>11</sup> No'ka éshéeva tséstaéséhémáhovéhe.

## Genesis

hehevóhe hénéhéóhe.<sup>12</sup> Potiphar tsévéstoemose móhno'kéhoehéhe. Móstanáha'enóhevóhe Josephevaho, móstahósenehetóhevóhe, "Néhxéveaméstse!" Naa móstama'xéshéxa'xéhéhe, heéstse'heno móhné'seotséhevóhe. Móstahoo'ahéotséhéhe, móstanoohto'ahé-otséhenotóhe hepésó'hestoto. Naa néhe he'e mósshéšétoenóhevóhe néhe hepésó'hestoto.<sup>13-14</sup> Móstaaasepe'pe'estahéhe naa néhe hóséstse hotse'ono móhne'éstó'ahéotséhevóhe. Móstséhetóhevóhe, "Nooo, tsé'tóhe kásaváahe tsé-Hebrew-hevéstse, tséhéhéhe tséhotse'ótaese tsévéstoemo, névá'ného'hétanéhevo'eéhaene. Náohto'sena'so'eéshaena, néhe'sé náma'xeaseéskóse'hahe.

<sup>15</sup> Néhe'sé étanovóséhoo'ahéotse, étanoo'hováoo'hénoto hepésó'hestoto, tsea'háanevóhe," móxhehéhe néhe he'e.<sup>16-18</sup> Naa néhéhéhe néhe hepésó'hestoto móhnésho'hohevóhe ta'e tséhnéxho'éhoo'ohsetsése tsévéstoemose.<sup>19</sup> Naa tséstánéstomónése Potiphar mó'oseemomáta'eotséhéhe.<sup>20</sup> Móstae-óesemóhevóhe Josephevaho too'éhémáheóne, tsé'ohketoo'éhetsése néhe tséma'xevéhonevéstse hestotse'ono óxhávésévo'eé-táhévosséstse.<sup>21</sup> Naa hénéhéóhe móssó'eamevéstahémaehevóhe Ma'heónava, naa móhnéseameméhotaehévóhe, naa héne móhvé'sé-pévatamaehevóhe tsévéhonene'evávoosanétsese.<sup>22</sup> Naa néhe'sé hápó'e móstanéhetotse'ótaehévóhe tséstosene'evávóómóse néhe tsétoo'éhetsése, naa móhmáhevovóhnéhešéstséhéhe netao'o hová'éhe hénéhéóhe hotómá'e too'éhémáheóne.<sup>23</sup> Tséhvé'néheše-pévtse'oese Joseph, néhe tsévéhonene'evávóosanétsese hová'éhe móho'nó'ohkeóetsetanó'to. Ma'heónava móhnéheševéstahé-maehevóhe Joseph.

## 40

<sup>1</sup> Tséstanenóve'xóvetse tséma'xevéhonevéstse móho'nós-pévátsésto neše hevéhonotse'ono tséhešévertsése. Na'estse mó'ohkého'hénoohomóehevóhe naa néhe na'estse móhvéhonéhomósévé'ho'evéhéhe.<sup>2</sup> Móstaháestáhaotsé'tovóhevóhe hestotse'ono<sup>3</sup> naa néhéhéhe móstaéseóešemóhevóhe tséstoo'éhetsése Josephevaho.<sup>4</sup> Naa néhe tséohkevéhonene'evávóósánéstse móhnéhetóhevóhe Josephevaho tséstosene'evávóómóse tséhnésetsése. Móxhoháa'éhoehehevóhe.

<sup>5</sup> No'ka taa'eva móhnéšeováxenáhevóhe.<sup>6</sup> Tséstaméovóona'otse tséstáho'éhótaevóse Josephevaho móstahéne'enáotsé'toehevovóhe tséhešéhávésévetanóvóse.<sup>7</sup> "Hénova'e tséhéséhávésévetanóse?" móxhehéhe Joseph.<sup>8</sup> "Naa nánéšeováxenáme, hovánee'e ésáahéne'enóhe tséhešétováto," móxhetóhevovóhe. "Nama'heóname éhéne'enanótse ováxéstotótse tséhešétovátotse. Nétónéšeováxenáme?" móxhetaehevóhe.<sup>9</sup> Naa néhe na'estse tséohkeméhaehénoohemovose tséma'xevéhonevetsése móstséhehéhe, "Naa náno'ó'eováxe na'estse hohpáhaa'éhemeno'e<sup>10</sup> he'ama éna'hánéstse hestaenótse, étavéhpotséveotsénéstse, naa

néhe'še a'e héne hohpáhaa'éhemenótse énèxhoe'toetsénéstse naa étano'péveéxáho'oetsénéstse.<sup>11</sup> Naa hé'tóhe náno'eóó'e hetohko tseohkevé'šemanéstse tséma'xevéhonevéstse naa héne nátaaseo'ósé'o'tsenótse hetóhkonéhéva. Néhe'še nátamanoho tséma'xevéhonevéstse," móxhehéhe.<sup>12</sup> Naa Joseph móstséhetóhevóhe, "Naa étšehešétováto tséhešeováxenato. Héne na'he hestaenótse évé'šéhetáhaméstovénéstse na'hee'še.

<sup>13</sup> Néhe'xóvéva néstseévahóe'énana tséma'xemáho'emánéstse. Naa néstseohkeévahóséhenoohomevo.<sup>14</sup> Néstsevé'vonetanó'tove, néhetóhta'haovoo'o tséma'xevéhonevéstse tséheševéstahémátse nonohpa hápó'e náhtseonáháxevé'šeévahóe'énana.<sup>15</sup> Ná-Hebrew-heve, hétséhéhéhe (Egypt) náho'nomáhtsé'tóné tséstó'semomónéhévéto. Násáa'ó'óhto'eétahéhe tósa'e, hénová'e éme've'šéhéto'o'ehéto?" móxhehéhe Joseph.<sup>16</sup> Naa néhe homóséve'ho'e tséstanéstomóné'to héne ováxestótse tséhešétovátotse móstapévatséstohéhe, naa hápó'e mótaosánamé'éstomévóhevóhe Josephevaho tséhešeováxése. "Naa hápó'e nátséhešeováxe: éna'hanéstse kóhkonóheonótse tsé'óhkevé'hó'ta, étotóovo'tánéstse, namé'kóne étáho'tánéstse.<sup>17</sup> Naa héne tsétáho'ko'ta netao'o' hová'éhe tséohkéhonóhtomovo tséma'xevéhonevéstse émáhevé'še-ó'otómo'enatse. Naa vé'késeho éohkeaseméseotsénóvo," móxhehéhe.<sup>18</sup> Néhe'še Joseph móstséhetóhevóhe, "Naa étšehešétováto héne tséhešeováxenato: Hé'tóhe na'he tséohkevé'hanenéstovee'estse

évé'šéhetáhaméstovénéstse na'hee'še.

<sup>19</sup> Ma'tana'heéno'etse tséma'xevéhonevéstse néstsee'enotovávo'ohe. Naa néhe'še néstseenovóséhoésema hoóhtsetseva, naa néstsého'éhéméváá'e vé'késeho," móxhehéhe.<sup>20</sup> Naa tséstana'



heéno'etse móstáheaénamáhéhe néhe tséma'xevéhonevéstse. Móstamáhemó'otóhevóhe tsévéhonotse'óhetsese. Néhe'še móstséhehéhe, "Néhxéhoeotseha néhe néše hetaneo'o, tséohkéméhaehotse'ótóno."<sup>21</sup> Móstaméhetóhevóhe néhe tséohkéhenoohomóese tséstó'seévahósénéhetotse'ótose.<sup>22</sup> Naa néhe

## Genesis

na'èstse mé'tó'e móhna'hehéhe, móhnovóséhoéseméhéhe  
hoóhtsetseva. Móstó'taemáhenésóhanetséhe Joseph tséhešémé'esto.

<sup>23</sup> Naa néhe tséohkéhenoohomevose tséma'xevéhonevetsese  
móho'nóstáxae'évamé'etanó'tovótse Josephevaho.

**41**

### Joseph interprets the king's dreams

<sup>1</sup> Naa tséstanéshaénoo'etse néhe tséma'xevéhonevéstse hápó'e  
móstaosáaneováxenáhéhe. Móstšehešeováxenáhéhe: hénéhéóhe  
móhnéehéhe téxo'hé'e, Nile mó'ökéhestóhehanéhe héne o'hé'e.

<sup>2</sup> Naa nésohto vé'ho'éotáo'o móhnéhmé'eonóhnéhevóhe hénéhéóhe  
o'hé'e, móhma'xéhe'keóméhevóhe. Hénéhéóhe a'e téxo'hé'e  
móstaaseévenó'tséhevóhe. <sup>3</sup> Naa néhe'sé nésohto  
móhne'áahktse'hósemé'eonóhnéhevóhe. Naa mé'tó'e néhe  
mó'oseetóhkona'hehevóhe. <sup>4</sup> Naa néhe'sé sé'ea'e  
mótaasemáha'hamóhevovóhe néhe vé'ho'éotáo'o tséhe'keómetsese.  
Naa hénéhéóhe móstásé'seotséhéhe néhe tséma'xevéhonevéstse.

<sup>5</sup> Naa néhe'sé móstaévhósénáootséhéhe. Móstáhóseováxenáhéhe.  
Móstšehešeováxenáhéhe: nésohto móhnéhestáhanevótse  
pénoheonéma'óhkeenáhtotótse móspáhonoe'tóhanevótse na'èstse  
pénoheonévó'éva. Mó'ésepéveéxáho'táhanevótse. <sup>6</sup> Naa néhe'sé  
nésohto ma'óhkeenáhtotótse móxhósemé'páhonoe'tóhanevótse. Naa  
héne mé'tó'e mó'áhanáho'táhanevótse. <sup>7</sup> Naa hé'tóhe  
tséáhanáho'taa'èstse móstamáha'hahtséhenovótse héne  
tsépeveéxáho'tátsee'èstse. Naa hénéhéóhe néhe tséma'xe-  
véhoneyvéstse móstaévhósé'seotséhéhe. Móstahéne'enohéhe  
tsévá'néhešeováxése. <sup>8</sup> Naa tséstavóna'otse móstaóetsetanó'tohéhe  
tséhešeováxése naa máto tséhešétovátotse. Móstamóhee-  
móhevóhe ma'heónovo'èstanóho naa tséháehéne'enováhétse  
hénéhéóhe Egypt. Móxhóhta'haovóhevóhe tséhešeováxése, héva  
na'èstse móho'nóxhéne'enotséstse heováxéstotótse  
tséhešétovátotse. <sup>9</sup> Néhe'sé tséohkéhenoohomevose  
tséma'xevéhonevetsese móstáxaetae'évamé'etanóotséhéhe.

Móstsehetóhevóhe néhe tséma'xevéhonevetsese, "Otséhámóhe  
néto'seméhaehóhta'háovátse. <sup>10</sup> Nésó'héne'enahe tsé'omáta'eotseto,  
néoešememeno, nánéehove naa tsé'tóhe véhonéhomóséve'ho'e  
too'éhémáheóne? <sup>11</sup> No'ka taa'eva nánéšeováxenáme. <sup>12</sup> Naa  
néhéóhe na'èstse kásovááhe évéstoo'ehe, é-Hebrew-heve."

Móxhóssetséhehéhe, "Ehotse'ótá'a' tséne'evávoosanétsese.

Tséhxóhta'haovótse tséhešeováxenávótse námé'èstomóene  
tséhešétovátotse. <sup>13</sup> Naa étó'menéhesotse tséhešémé'esto.

Hámó'óhtse hétséhéóhe néohkeévhóséhenoohomevátse, naa  
mé'tó'e néhe véhonéhomóséve'ho'e néná'ho," móxhetóhevóhe.

<sup>14</sup> Naa néhe'sé néhe tséma'xevéhonevéstse móstaonóomóhevóhe  
Josephevaho. Naa Joseph móstaovóeo'kemé'hahtsenáootséhéhe  
naa móstano'nétahévee'sanéoohehéhe. Naa néhe'sé hénéhéóhe a'e

móstatséhe'oohé'toehevóhe tséxhoetsése tséma'xevéhonevetsese.

<sup>15</sup> Naa néhe'se móstséhetaehevóhe tséma'xevéhonevetsese,

"Náováxe, naa hováne'e ésáahéne'enóhe tséhešétovátotse.

Nánéstomóne móneohkéhéne'enóhéhéhe hé'tóhe ováxéstotótse

tséhešétováto." <sup>16</sup> Naa Joseph móstséhetóhevóhe, "Naa

násáataoméhhéhene'enóhenótse hé'tóhe ováxéstotótse tséhešétováto

oha nánéhetóhóota nama'heóname." <sup>17</sup> Naa néhe'se néhe

tséma'xevéhonevéstse móxhóhta'haovóhevóhe tséhešeováxése.

Móstsehetóhevóhe, "Tséstaováxenáto náné'e téxo'hé'e Nile. <sup>18</sup> Naa

návóomoo'o nésohto vé'ho'éotóao'o, énéhmé'eonóhneo'o o'hé'e,

éma'xéhe'keóme'o'o. Etaaseévenó'tseo'o téxo'hé'e. <sup>19</sup> Naa néhe'se

nésohto énèhxósemé'eonóhneo'o hénéhéhéhe o'hé'e, mé'tó'e

tsé'tohe éma'xetóhkona'heo'o. Násáatshéhe'ševóomóheo'o

tsénéhešetóhkona'hese hétséhéhéhe netao'o Egypt. <sup>20</sup> Naa néhe

tsétóhkona'hese tséma'xéhe'keómetsese étamáha'hamovo.

<sup>21</sup> Tséstaésemáhemáha'hamovóse ésó'eáhtse'néhešetóhkona'heo'o.

Naa néhe'se nátášé'šeotse. <sup>22</sup> Néhe'se tséstaéváhósenaóotséto

nátáeváhóseováxe. Návóohtanótse nésohto pénóheoné-

ma'óhkeenáhtotótse, épáhonoe'tónéstse na'éstse pénóheonévé'eva.

Eésepéveéxáho'ónéstse. <sup>23</sup> Naa néhe'se nésohto pénóheo-

néma'óhkeenéstotótse énèhxósemé'páhonoe'tónéstse na'éstse

pénóheonévé'eva. Mé'tó'e héne énoónónéstse. <sup>24</sup> Naa héne

tsénoóno'o'ee'éstse étamáha'hahtsénovótse héne tsépéve-

éxáho'tátsee'éstse. Tséhmé'éstomevono tsé'tóhe

ma'heónévo'éstaneo'o ésáahéne'enóhénóvo tséhešétovátotse

tséhešeováxenavo." <sup>25</sup> Joseph móstséhetóhevóhe, "Hé'tóhe

tséhešeováxenato nexa éséesónéstse. Ma'heo'o mónevoo'séhaehéhe

tséto'séheso. <sup>26</sup> Tsé'tóhe nésohto vé'ho'éotóao'o

tséma'xéhe'keómese évé'séhetáohaméstoveo'o nésóhtóheaa'e,

hová'éhe netao'o éto'seóótáhómo. Naa hé'tóhe nésohto

pénóheonéma'óhkeenáhtotótse tséésepéveéxáho'taa'éstse máto

héne énéhešétovátónéstse nésóhtóheaa'e tsésto'seóótáhómo

hová'éhe. <sup>27</sup> Naa mé'tó'e tsé'tóhe nésohto vé'ho'éotóao'o

tséma'xetóhkona'hese tsénehmé'eonóhnesa naa hé'tóhe nésohto

pénóheonéma'óhkeenáhtotótse tsénoóno'o'ee'éstse

évé'senéhešéhetáohaméstovénéstse nésóhtóheaa'e

mótosema'xeovávoonéstovéhanéhe. <sup>28</sup> Naa éto'seoné'seómenéheso

tséhetátse. Ma'heo'o névá'nevoo'seha. <sup>29</sup> Naa nésóhtóheaa'e netao'o

hétséhéhéhe Egypt tseoseeóótáhómo hová'éhe. <sup>30-31</sup> Naa néhe'se

nésóhtóheaa'e mé'tó'e netao'o tsema'xeovávoonéstove.

Tséhótoanávetanóhtove. Hová'éhe tsemáhehová'áháne, naa

tseno'venetanó'tánóvo tsé'ootáhómanomévóse hová'éhe. <sup>32</sup> Naa

tséhvé'néhešeováxenato nexa tseoné'seómenéheso a'e. <sup>33</sup> Mónéstse

na'éstse hetane tséoto'xovaestse tseto'semáhenéhešene'evávóóhta

hová'éhe netao'o hétséhéhéhe Egypt. <sup>34</sup> Naa máto monotse'ónánéstse

hóséstse tséto'sevéstáhémäese tsé'tóhe tséoto'xovaestse

## Genesis

tséovóemoneto. Naa nésóhtóheaa'e tséto'séhešéhótoanáto naa ma'taame'xove ma'öhkeo'eno'estove néhéóhe nónhona nèstsenéhešeová'e'šeénanánóvo. Na'estse hóvóhto'tséhéne héne méséhestótse. <sup>35</sup> Naa netao'o tséhéóhe Egypt tsemáhenéhešéve'o o tséhvé'néheto'emaneto, némáhevéhoneve. <sup>36</sup> Komááhe ma'taaseovávoonéstove tsého'tatse tséto'seméséhévóse," móxhehéhe Joseph.

### **Joseph becomes governor of Egypt**

<sup>37</sup> Naa néhe tséma'xevéhonevéstse naa néhe tsévéhonotse'óhese móstatépatséstóhenovóhe tséhetsése Josephevaho. <sup>38</sup> Naa néhe tséma'xevéhonevéstse móstatséhetóhevóhe, "Eháhane'óó'e Joseph hemá'heónamo. Náhésomonenótse tséto'sene'evávóóhto netao'o Egypt." <sup>39</sup> Naa néhe'še móstséhetóhevóhe Josephevaho, "Mónénéhešeovó'séhaehéhe Ma'heo'o hé'tóhe netao'o.

Néoto'xovahe. <sup>40-41</sup> Naa hétsésetseha nétanéhetátse, néstséhóna'ovevéhoneve hétséhéóhe netao'o Egypt. Naa netao'o vo'estaneo'o nèstseohkeáahtó'e." <sup>42</sup> Naa néhe tséma'xevéhonevéstse móstané'tanohéhe taamááhe hemo'eško. Naa néhe'še móstaéstanomóvohéhe Josephevaho hemo'eškónéva, komááhe tsevé'séhéne'enohe tséhešeóna'ovevéhonevésé. Naa móstano'péveváxeenóhevóhe, móstano'hevo'ótanóhevóhe tsévé'semanéhetsése véhonema'kaataeva. <sup>43</sup> Naa néhe'še mósta-vóo'estómané'toehevóhe. Tséhóna'ovevéhonevéstse heamó'eneóné móstáhoehéhe tséstoxéshése Joseph. Naa véhonénótáxevé'hó'e mó'ameovóeohtséhevóhe, mó'amepo'anomóehevóhe tsésto'sésóhpetáhoo'ése Joseph. <sup>44</sup> Naa néhe tséma'xevéhonevéstse móstséhetóhevóhe Josephevaho, "Nákánomema'xemáho'emané hétséhéóhe Egypt naa oha tséhnéhóveto nèstseohkemáhevésé-áahtóne tséheto." <sup>45</sup> Naa "Zaphenath-Paneah", móxheševehéhevóhe tséma'xevéhonevetsé. Naa móhno'métaehénotóhe he'óho, Asenatéhevaho móxheševehéhevóhe. Naa móxhéhehénotóhe Potipherahevaho, móhma'heónévého'éváhevóhe hénéhéóhe máhoéstóva On tséhestohe. <sup>46</sup> Néhe'xóvéva Joseph móhna'no'eaénamáhéhe. Móstaaasetóxeohtséhéhe netao'o Egypt.

<sup>47</sup> Naa móstaoné'seómenéhesóhanetséhe tséhešemé'esto héne ováxestótse, nésóhtóheaa'e netao'o hová'éhe mó'oseepévone'óhanéhe hénéhéóhe Egypt. <sup>48</sup> Netao'o Egypt Joseph naa hestotse'ono móstaaséhóvóhto'tséhenovóhe hóséstse tséhetaa'énano'óhetse. Naa hénéhéóhe netao'o máhoéstóva Egypt móxho'táhanevótse tsésto'seánanomevóse héne tséhóvóhtsévóse.

<sup>49</sup> Naa móhméhae'améhoéstohéhe tséhetaa'énanetse naa móstaoseeháahpe'óhanetséhe móstavonoéstonéhéhe. Néhe'še tséhvé'néhešeóótáhómo móho'nó'öhkeéváhoéstó. <sup>50</sup> Naa tséssáá'e'seáseovávoonéstovéhanéhetse Joseph naa tsévéstoemose móhnésoehnáhevóhe, móhnéshetanéváhevóhe.

<sup>51</sup> Tséovóehestáotsétsé Manasseh móxheševehéhevóhe,

mó'öhkenéhestóhehanéhe Tsévé'ševonetanótó. Náhéséheševého tséhvé'néheševéstähémá'ëse Ma'heo'o tsésto'sésáa-hetósemé'etanó'töhémo tséhxhotoanávetanótó naa máto ného'ééhe naa navo'ëstanemo. <sup>52</sup> Naa néhe'še néhe tsétshéhe'kéhaestse Ephraim móxheševéhohehevóhe, mó'öhkenéhestóhehanéhe 'Ma'heo'o námétaenoto ka'ëskóného'. Náohkeméhaehávésévetano tséxhohtívota'évöse tséhe'néhetono naa tsésto'seno'-momónéhévéto naa mé'tó'e hétsésetseha náohkeoseepévetano hétséhéhéhe Egypt tséhvé'métá'ëstse Ma'heo'o neše hetanéka'ëskóného. <sup>53</sup> Tséhnésóhtóheaénoo'etse <sup>54</sup> móstáho'-néhe'xóvéhanéhe tsé'aseovávoonéstove. Móstó'taenéhesóhanetséhe Joseph tséxheese. Naa netao'o ho'eva móstama'xease-ovávoonéstovéhanéhe naa oha hénéhéhéhe Egypt móhma'xéhovóh'to'sanéhevóhe. <sup>55</sup> Naa néhe'še tséstaase-ovávoonéstove hénéhéhéhe Egypt móstanéševátamóena'-tovóhevovóhe tséma'xevéhonevetsese, "Néhxoxomemeno," móxhetóhevovóhe. Naa néhe'še móstséhetaehevovóhe, "Táhéve'hooma Joseph." <sup>56</sup> Naa Joseph mósta'ta'enóhenótse hénéhéhéhe tséhxhovóh'to'sanévöse, naa mó'öhkéhohtívotóhevovóhe vo'ëstanóho. <sup>57</sup> Naa máto vo'ëstaneo'o tsésáhéstähéhese Egypt mó'öhkého'héohtívotáhenovóhe méséhestötse.

## 42

### **Joseph's brothers go to Egypt to buy food**

<sup>1</sup> Naa néhe'xóvéva tsé'aseovávoonéstovetse Joseph heho, Jacobevaho, móssó'vo'ëstanéhevéhevóhe hénéhéhéhe Caanan. Tséstanéstomónese tsé'öhkéhohtíváhtovetse méséhestötse hénéhéhéhe Egypt, néhe'še móstséhetóhevovóhe hee'haho, "Névé'néshéhe'keamónóéme, éme'tónéshévéstove! <sup>2</sup> Hénéhéhéhe nánéstomóne Egypt móoootähámohanéhe méséhestötse. Naa tanéhe'ohitse hánaháóhe, táhéohtóva komááhe néstsésáavése-ávoonéhema." <sup>3,5</sup> Móstavé'óhtsémóhevovóhe hóséstse tsétähéohtívatsese. <sup>4</sup> Naa Jacob móxhestomanóhevovóhe néhe tsého'óxetshéhe'kéhahétsese hee'haho, Benjaminevaho. "Ma'tavé've'háhtséstse tséhósetóneto'omenehe hámó'öhtse tséxheto'omenéhetsese he'neho Joseph," móxhešetanóhéhe Jacob. <sup>6,8</sup> Naa Jacob hee'haho tséstáho'eohtsévöse Egypt móstähéve'hoomóhevovóhe néhe tséhóna'ovevéhonevetsese, Josephevaho, naa oha móho'nóhnanovovótse tséhešéhevásémevöse. Móstavóómóse néstanéoeotséhevovóhe, móstamá'késta'éoešenáhevovóhe ho'eva hénéhéhéhe a'e maeto tséhnéetsese, komááhe tsénéhešéhéne'enotsése tséhešeono'átamovöse. <sup>7,8</sup> Naa Joseph tséstavóómóse he'neho móstähöhneenanovóhehevovóhe, móhvá'nénéhesémanéhéhe ta'se móho'nóxhéne'enovötse. Mó'éeststomótáhaehevovóhe na'ëstse hénéhéhéhe tséhéstähétsese, ta'se mó'omáta'néstséstovóhehevovóhe,

## Genesis

"Tósa'e néhéstáháme?" "Naa náhéstáháme Canaan. Náho'éhé-ohtovánóne méséhestótse," móxhetaehevóhe.<sup>9</sup> Joseph móstáxaetaemé'etanóotsé'tohéhe tséhno'ó'eováxése hákó'e tótseha. "Eee, hea'e nénetsé'eme, hea'e névá'neémoosého'hétséhetoo'óme, hea'e néto'sea'eotsé'tovemeno," móxhehéhe Joseph.<sup>10</sup> "Hová'áháne, násáanéhešéhého'eohtséhéme, nává'nevésého'ehéohtováme.

<sup>11</sup> Námáhevésésóne'továhtséme. Námáhepévéhetanévéme. Mónáme'évéhénéhešévéme," móxhetaehevóhe.<sup>12</sup> "Ee, hea'e névá'nénéhéme. Nésáatáveoné'seómáhahtovatséhéme. Hea'e névá'ného'éhéoo'hátamemeno," móxhetóhevóhe.<sup>13</sup> "Naa tséhóna'oveváhoneveto, náhetóméme, násáa'emoosého'éhé-tséhetoo'óhéme. Náméhaemáhtóhtohóhtahnéshéme tséxhevésésóne'továhtsétse. Naa tséhéstse Jacob éso'vo'éstanéheve hénéhéhéhe Canaan. Naa oha na'éstse tséhevásémétse ééshéhvánee'e. Naa na'éstse ésétoo'e tsého'óxetshéhe'kéhaestse," móxhetaehevóhe.

<sup>14</sup> "Naa nésó'néhesétamatséme, hea'e névá'neémoosého'éhé-tséhetoo'óme. <sup>15</sup> Naa náhtatshéhešéve. Hétséhéhéhe néstamáhehestomanatséme too'éhémáheóné. <sup>16</sup> Oha na'éstse tsetaéváhó'ohtse, tsetanó'otséhóho tséhevásémése. Naa máhne'éváho'eotsévótse náhtanéhešéhéne'ena tséhešéhetómese. Naa néhe tsésétoese too'éhémáheóné tsetatonóomaevovo," móxhetóhevóhe. <sup>17</sup> Naa néhe'se Joseph móstaéstanóhevóhe too'éhémáheóné. <sup>18</sup> Tséstana'heeno'etse móstaéváhóséhéve'hoomóhevóhe, mé'tó'e móstaéváhósénétahévemóhevóhe, "Tsé'óhkevé'eáahtovo Ma'heo'o nénéshévatamatséme néhésenéshévatamatséme nééšeévatávenétahévatamatséme. <sup>19</sup> Oha na'éstse néstáhehestomanatséme. Naa hóséstse tséhnéehovése taévaaséhóo'otsestse néstámévo komááhe nevo'éstanémevoo'o tseméséheo'o. <sup>20</sup> Naa oha né'évaéshéhó'kého'eotséhóhéne nevásemevo. Náhtsevé'senéhešéhéne'ena tséhešéhetómese, naa tséhméhaeoe'kéhévatamatsése héne néme've'séhéná'hatsénóvo," móxhetóhevóhe. "Hééhe'e," móxhehevóhe.<sup>21</sup> Naa móstatséhetáhtséhevóhe, "Heá'éháma nétaomenéhešéhahtsémáne tséhvé'hešé'tovótse tséhevásémétse na'éstse, Joseph, hákó'e tótseha. Néhe'xóvéva névéstáhémáhtsétanó'toene naa néxaeno'eomóhtsemaene, naa oha nésáa'áahtovóhene. Naa hea'éháma hena'háanéhe tséhéséhótoanáotsétse hétsésetseha."<sup>22</sup> Naa Reuben móstséhetóhevóhe hevásemo, "Néméhaenéhetatséme névé'eónéxanóvo tséhevásémétse, naa nésáa'áahtovéhéme naa hétsésetseha móneéshétaomeomáxéhahtséhemanéhe tséhešéhávéséve'tovótse."<sup>23</sup> Naa Joseph móhmáhe-nanéahtomóvöhéhe tséhévöse, naa oha móho'nóxhéne'enotséstse, tséhvá'nénéhesémánése, na'éstse vo'estanóho'm'éestséstomótáhaehevóhe.<sup>24</sup> Naa néhéhéhe oxëse Joseph móstatshéhešeaseohehéhe naa móstaa'xaaméotséhéhe. Naa néhe'se a'e móhne'éváhósého'héeestséstovóhevohe. Naa

móstamonéhenotóhe na'éstse he'neho Simeonevaho  
tsésto'sésétoetsése, móstaéstanóhevóhe too'éhémáheóne.  
Móhmáhevé'hoeóe'toehevóhe he'neho.

### **Joseph's brothers return to Canaan**

<sup>25</sup> Naa néhe'se Joseph móstséhetóhevóhe hestotse'ono, "Héne  
hestoo'henóvevótse o'otómo'enonóhtova héne méséhestótse, naa  
no'eémooseévaéstanomóvohéne héne hema'kaataemevo, naa  
tano'novó'e'séhohéne." <sup>26</sup> Naa Joseph he'neho tséstaésemá'se-  
táhovotovóse a'kéeve'hame móstaévahóseaséhóo'óhtséhevóhe.  
<sup>27</sup> Hénéhéóhe tséstaohtaanévóse na'éstse móstata'ta'enohéhe  
hestoo'he tsésto'séhoxomóho'hamése. Hotáhtse hénéhéóhe  
mostáho'ko'táhanetséhe ma'kaata. <sup>28</sup> Móstatséhetóhevóhe  
hevésésono, "Šéaa, néxhéve'hoohtome hé'tóhe ma'kaata tséno'o'ta!"  
Móstamáhevé'séhéhpóheotséhenovóhe. Móstséhetáhtséhevóhe  
nonámé'tó'e, "Šéaa, nénéhešéhahtsémáne. Mónééseméšéhahenéhe  
Ma'heo'o?" <sup>29</sup> Naa tséstaeváho'ehóo'óhtsévóse  
móxhóhta'haovóhevovóhe héhevóho, <sup>30</sup> "Tséhóna'ovevéhonevéstse  
hénéhéóhe Egypt náxae'eemomáta'eéestséstóéne, naa  
náno'néhetaene, "Naa hétséhéóhe mónevá'neémoosého'éh-  
tséhetoo'oheméhe." <sup>31</sup> Naa nátséhetóne, "Héne násáavé'séh-  
ho'eohtséhénóne hétséhéóhe tsésto'seémoosetséhetoo'ótse.  
Násáanéhestáhevonó'évéhéme tsé'ohkeémoosetséhetoo'ose.  
<sup>32</sup> Náméhaemáhtóhtohóhtáhnéshéme tséhevésésóne'továhtsétse.  
Na'éstse éhvánee'e. Naa na'éstse ésétoo'e, tsého'óxé-  
tšehe'kéhaestse," náhetóne. <sup>33</sup> Néhe'se nátséhetaene, "Na'éstse  
tsetásétoo'e. Taévaaséhóo'otsestse néstámévo komááhe  
nevo'estanémevoo'o tseméséhe'o. <sup>34</sup> Naa néhe'se  
né'evatséhe'otséhohéne néhe tsého'óxétšehe'héhaestse.  
Náhtsevél'senéhešéhéne'ena tséhešéhetómése. Naa néhe'se  
náhtaévaénáno tsé'tóhe tséhestomano, naa néhe'se táhósé-  
hohtávahéne méséhestótse,' náxhetaene," móxhetóhevovóhe  
héhevóho. <sup>35</sup> Néhe'se tséstané'to'enóhtsévóse hestoo'henóvevótse  
mó'evamáhevésto'táhanetséhe hema'kaataemevo tsévé'sé-  
hohtovávóse. Naa héne móstaoseemáhevé'séhéhpóheotséhenovóhe.  
<sup>36</sup> Héhevóho móstséhetaehevovóhe, "Šéaa, náoseehótoanávetano,  
névovóevona'ó'hovo Joseph, naa néhe'se Simeon. Naa néhe'se  
hétsetseha néto'séhoseaseotséhovo Benjamin." <sup>37</sup> Naa Reuben  
móstséhetóhevóhe heho, "Naa táaxa'e, néhnéšenétse'oveha  
Benjamin. Náhtataomene'evávóómo, naa náhtsene'evá-  
ho'ehóo'otseho. Naa másáavé'néhesoháne tana'hoono taamááhe  
nae'haho, énéše'o.o." <sup>38</sup> Naa Jacob móstséhetóhevóhe hee'haho,  
"Náme'xaetónéshéhénétse'ovo. Eno'kéhe'eotse, he'neho Josephevaho  
ééshéhváneehóho. Naa náéšeéna'he, vé'tóneto'omeneestse Benjamin  
héne náme'na'haa'e."

**43**

<sup>1</sup> Naa tséstanéšeame'xóvetse móstásó'néšema'xeame-ovávoonéstovéhanéhe Canaan. <sup>2</sup> Naa Jacob hevo'éstánemo móstaésemáheéstóhenovóhe tséhetaa'hohtovávose hénéhéóhe Egypt. Jacob móstao'séhósetshésheméahénénotóhe hee'haho Egypt tsésto'séhóséhéohtóvatsése hóséstse méséhestótse, "Taévhósétséhe'ohtse, tákhséhéohtóva!" <sup>3-5</sup> Néhe'sé Judah móstséhehéhe, "Ného'e, mahvé've'háhtséstse Benjamin hánaháóhe náhtáhóséhéohtováme, naa mé'tó'e másáavé'hahtsééstse náhtanéšeheóme. Nátséhetaene néhe hetane, "Oha mahvé've'háhtséstse nevásemevo nétséhosenéheéhohtováme!" <sup>6</sup> Naa héhevóho móstséhetaehevovóhe, "Néoetsetanoxéme! Héná'a'e tséhésém' emóse ésemáhévo?" <sup>7</sup> "Naa ného'e, néhe tséhóna'ovevöhonevéstse éhetósenéstánoto nevo'éstánemanóho. Náno'tséhetaene, 'Mó-éhévo ésó'eametanéne? Mónétséhestoxéme naa móhe hóséstse ésétoeo'o?' Náhetóseovóhpona'óéne, hová'éhe hó'néstséstótse náohkemé'estomevónóne. Náme'tónéshéhene'enánóne tséto'séhešenéhetaétse, tsésto'sého'eotséhótse tséhevásémétse!" <sup>8</sup> Naa Judah móxhósétséhehéhe, "Ného'e, néhnéšenétse'oveha Benjamin. Naa a'e náhtaaséhéohtovánóne méséhestótse kómááhe néstsésáavéseávoonéhema. <sup>9</sup> Náhtataome-ne'evávóomo. Naa mahnéssáavé'eéváho'éhoo'otséhóhevo néxho'é'seo'o naa náhtsetaomenéheéhahtse. <sup>10</sup> Néma'xevone'ésétotoxéstánone. Naa vé'eénanótse Benjamin, néhe'xóvéva tsé'ovónéhetatsése náme'ne'éséáhtse'eváho'éhéotáváme heva hákó'e nexa." <sup>11</sup> Ta'máhove'sé Jacob móstséhetóhevóhe hee'haho, "Naa nómomonéhe'se. Táhémétóhéne néhe hetane méahtotótse, tséoseepéva'e, heva heo'keméetsestótse naa oó'xéseonótse, naa háhnomáhépoano'éhaseo'o, naa šestotóeahke. <sup>12</sup> Naa ma'kaata háahpe'e tano'no'eohtséhéné tséto'sevé'séhohtováse naa évamétóhéne tsééváho'no'o'ta nésttoo'henovévo. Hea'e éo'öseésta'hahtsénovo. <sup>13</sup> Naa taanáve'öhtsema ésemáhévo. Taonótovéohstséhéne! Naa tsetaometóneso. <sup>14</sup> Náhtanéhešévéestomevo Ma'heo'o hánaháóhe ma'táho'eohtsése néhe hetane néstsenéševátamaevo, tsene'onáháxéévaénanóho Simeonevaho, naa Benjamin tsene'évaasevé'háhtse." <sup>15</sup> Móstaosáane-éváhósétséhe'öhtséhevóhe tséxhoetsése Josephevaho hénéhéóhe Egypt. <sup>16-17</sup> Naa Joseph tséstavóómöse Benjaminevaho tséhvé'hahtsetsése, móstatséhetóhevóhe hevéhonotse'ono, "Tatséhe'otshéshenano namáheóne. Ma'xeéxanomáhéné méséhestótse. Ma'tásétovoésta náhtavése'hanámoo'o." <sup>18</sup> Móstáné'evéhéhpóheotséhevóhe tséstavé'tséhe'öhtséhaevóse Josephevaho hemáheóne. "Hea'eháma hétséhéóhe néhésétséhe'otséhaeneo'o tséhvé'no'o'ta ma'kaata nésttoo'henovane. Hea'e néto'semáhehestomanae, tseno'máhehestanóho tsé'tóhe a'kéeo'hame, hea'e néto'seasenovósemomónaotaene,"

móxhešetanóhevóhe.<sup>19</sup> Tséstao'seéstséhnévöse móstséhetóhevovóhe Josepheaho hevéhonotse'ono,<sup>20</sup> "Hóovéhe, hétséhéóhe tsé'ovóeho'éhéohtovátse náénanomóhtánóne.<sup>21-22</sup> Naa néhe'še tséstaevaaséhoo'öhtsétse, tséstaohtaanétse, tséstata'ta'enomátse náhtoo'henóvanótse, hotáhtse ma'kaatanéstse étáho'ko'tánéstse hotómá'e. Násáahéne'enohénóné tséhxéso. Naa oha hétsésetseha náévanó'ho'eotséstsénóné naa máto hóséstse náho'eotséstsénóné ma'kaata tséto'séhósevé'séhohtovátse."<sup>23</sup> Naa móstséhetaehevovóhe, "Naa ééshépéra'e, nééšeonénéxomevéme. Névé'eévaötsetanó'tánóvo. Hea'e nema'heónamevo nééva-métaenovo nema'kaataamevo." Naa Simeon móhne'évá-hoeotséhehéhe too'éhémáheóne.<sup>24</sup> Naa néhe'še móstamáhe-éseotséhaehevovóhe Joseph hemáheóne. Móhmétahenovóhe mahpe tséto'sevé'shenéše'hahtávóovávöse naa móstano'hé-hoxomóhetsenotóhe hetáhoestovevóho.<sup>25</sup> Naa néhe'še Joseph hevésésono móhnéhmé'eotséstséhenovóhe tséto'semétovöse tséhóna'ovevöhonevetsese.<sup>26</sup> Naa Josepheaho tséstáho'éhnetsése móstamáhemétóhenovótse tséhetaa'ho'eotséstsevöse naa móstano'má'késta'éoešenáhevóhe ho'eva.<sup>27</sup> Móstséhetaehevovóhe, "Mónémáhepévomóhtáhéme? Naa néhe ma'hákéso tsétotóxemóse, éhévo, mó-ésó'eametanéne? Naa éno'pévomóhtáhehe?"<sup>28</sup> "Héehe'e, ésó'eametanéne tséhétse, naa éno'pévomóhtahe," móxhehevóhe. Naa néhe'še móstahósemá'késta'éoešenáhevóhe tséheta'éoetsése.<sup>29</sup> Joseph tséstamáhevóómöse hevésésono, móstano'kenóhtsevóomóhevóhe hevásemo Benjamineaho móhnéshé-heškéhenovóhe Rachelhevaho. Naa tséstavóómöse móstséhahéhe, "Naa néno'mé'emovo tséhevásämése tsésétoo'ëstse. Mót-se'a'háanéhe?" Naa Joseph móstséhetóhevóhe Benjamineaho, "Nenáaséstse! Néstavéestomó'hevomotaahitse néstshótooma'ova Ma'he'o'o."<sup>30</sup> Néhe'še Joseph móstaoseeóeometanóootséhahéhe, hénéhéóhe móstaaséta'xéhéhe tsé'a'e'sene'ho'tatse, naa móstaa'xaaméotséhahéhe.<sup>31</sup> Tséstaevaována'xaeotsése móstaévanéše'sévoenéhéhe. Néhe'še móstaévaéstséhnéhéhe hénéhéóhe tséxhoetsése hevésésono. Móstséhetóhevóhe hestotse'ono, "Néssá'hoxomemeno!"<sup>32</sup> Naa tséstaméséhévöse hevésésono móhmano'e'hanáhevóhe, naa Joseph móhno'ke'hanáhéhéhe. Néhe'xóvéva néhe Egyptians, mó'óhkéshénetamóhevovóhe Hebrews.<sup>33</sup> Tséheta'ee'ëse Joseph mó'amóneohevóhe hevésésono, móhnéheto'hohevóhe tséhetó'ahéhetsése. "Naa étónéshéne'enánose tséhetó'éhahévítse," móxhešetanóotséhahéhe.<sup>34</sup> Móhnéhxéséhoxoméhevóhe Joseph tsé'ohkevéhoneméseese. Naa Benjamin móxhehpéhoxoméhéhe nónona tséhetaa'hoxometsése he'neho. Naa móhma'xepévé-vése'hanámóhevovóhe Josepheaho.

### Joseph's missing cup

<sup>1</sup> Tsé' éšeéne'hanávóse Joseph móstséhetóhevóhe hestotse'ono, "He'koneó'otómo'enóhtomóvöhéne hestoo'henóvevótse. Naa hemá'kaataemevo no'eévähoseéstanomóvöhéne. <sup>2</sup> Naa nanome-névetohko tsévé'šemanéhe vó'komema'kaataéva, éstanomóvöhéne tsého'óxetshéhe'kéhaestse hestoo'henóvo, máto hemá'kaataéme no'eévaéstanomóvöhéne." <sup>3</sup> Naa tséhméovóona'otse móstaosáane-évähoseaséhoo'otséhevóhe. <sup>4</sup> Naa tséstaešenenóveaseohtsetsése Joseph móstséhetóhevóhe hestotse'ono, "Taévanéheohé'tova. Naa ma'taéváhohtameváenóse tséhetoono, 'Néhávésévo'eétahéme. Mónénomáhtséhenovóhe henomenévetohko tséhóna'ovevého-nevéstse? <sup>5</sup> Eohkevé'šemané naa éohkeno'vé'šéhéne'ena tseto'séhe-sotse maeto."



<sup>6</sup> Tséstaevá-hohtameváé-nóse móstató'-menéhetóhevóhe Joseph-evaho tsé-hetaa'èse tsésto'séhetóse. <sup>7</sup> Naa mó'éva-tséhetaehevóhe, "Šeaa, násáaxahéne'enohénóné tsénéhes-tomo. Náme'-hénéhešévéme.

<sup>8</sup> Hámó'óhtse náéváho'eotséstsénóné héne ma'kaata tséhno'o'ta náhtoo'henováne tséhéóhe tsé'ovóeho'èhéohtovátse. Hénová'éto éme'hésenomáhtséhótse néhe hetane?! <sup>9</sup> Táaxa'e, naa hétséhéóhe māhee'kóóhtótse náhtoo'henóvanótse, naa héne nomenévetohko ma'tavé'mé'enomo, héne tséá'énō hoo'he tana'hoo'o, naa néstoxétse tséhé'eotsétse náhtamáhemomóonhévéme." <sup>10</sup> Naa móstséhetóhevóhe, "Oha néhe tséá'énō hoo'he tséhvéstotatse nomenévetohko tseno'kemomóonéheve." <sup>11</sup> Móstanonótova-na'a'ó'tséhenovótse hestoo'henóvevótse, móstanonótova-ta'ta'e'ó'tséhenovótse. <sup>12</sup> Naa néhe'še néhe Joseph hestotse'ono móstaaseévenohéhéhe hénéhéóhe hoo'henóva. Móstaoovóeeve-no'hohevóhe tséháá'éhahétsese. Naa néhe'še móstanéheše-éveno'hohevóhe tséhetó'èhahetsése. Hotáhtse néhe tsého'óxetshéhe'kéhaestse, Benjamin, hestoo'henóva, hénéhéóhe móstamé'e'ó'tséhéhé. <sup>13</sup> "Naa néoseehótoanátsema," móxheše-tanóotséhevóhe Benjamin he'neho. Naa néhe'še móstaéváhóse-táhovotóhevovóhe a'kéevó'hame, naa móstaévavé'öhtsémöhevovóhe

Josephevaho hestotse'ono. <sup>14</sup> Tséstaéváho'éhnévöse Joseph hemáheóne, Joseph móssó'hoehéhe, naa móstahóse-má'késta'éoešenáhevóhe ho'eva. <sup>15</sup> Joseph móstséhetóhevóhe, "Hénová'e tséhésenéhešévése? Móho'nóhnéhešéhéne'enomáse tséohkéhešeáhtse'ésemáhehéne'enómo tséto'séhesotse."

<sup>16</sup> Néhe'se Judah móstséhešeno'estovóhevóhe, "Tséhóna'ove-véhoneveto, náme'tónéšeno'estáme? Mónéme'héoné'seómáhahtovéme. Naa hea'e nátaomenéhešéhahtséme, Ma'heo'o móhéne'enohéhe tséhxávésévo'eétahévótse. Naa náhtanésemáhemomóonéhévéme, Benjamin móme'no'kéhémomóonéheve."

<sup>17</sup> Naa móstséhetóhevóhe Joseph, "Hová'áháne, éto'sésánnéhesóhane, oha tsé'tóhe hestoo'henóva tséno'o'tatse nomenévetohko tseno'kemomóonéheve. Oha néstoxése taévháoo'óhtse, taévanáho'óhtséva éhévo."

#### **Judah pleads for Benjamin's release**

<sup>18</sup> Judah a'e móstáho'néeotsé'tovóhevóhe, móstséhetóhevóhe, "Tsévéhoneveto, nátatšéške'éestseotse. Néstsenéhvé'eomáta'eotse. Náhéne'enánóne hápó'e nénéhe'xóvevéhoneve tsé'tóhe tséma'xevéhonevéstse tséheševéhonevésé. Naa tséhnéehovétse násáahová'éhévéme. Naa néhnéševátamemeno.

<sup>19</sup> Tséhmóneovóeho'éhéohtovátse nénéstséstovemeno, "Mó-éhévo ésó'eametanéne? Naa mó-nétséhestoxéme?" <sup>20</sup> Naa néhe'se nétséhetatséme, "Esó'eametanéne tséhétse, oha ééšeéna'he. Naa néno'mé'éstomévatsénóvo na'estse tsésétoo'estse. Exhestátse tsé'éšeéna'hése tséhétse. Eméhaenéše'o, naa na'estse ééshovánee'e. Heškevóho Rachel mó'óhkéhestóhehevóhe. Tsé'tóhe tsého'óxétséhe'kéhaestse éhoháeméhótá'a ného'eehevaho.

#### **Judah continues talking**

<sup>21</sup> Naa néno'néhešéme, "Mahnéhxósého'éhéohtovásé né'éshó'kého've'óhtsémöhéne ésemáhévo komááhe náhtavóómo!"

<sup>22</sup> Naa néno'tséhetatséme néhe'xóvéva, "Tsé'tóhe tsého'óxetséhe'kéhaestse hó'ótova máhvé'easeohtséstse tséhétse

<sup>23</sup> Naa néno'tséhešéme, 'Néstsenéhvé'eévhósého'éhéohtovámé oha ta'e máhvé'hätséstse tsétséhe'kéhaestse.' <sup>24</sup> Naa

tséstaéváho'éhoo'óhtsétse námáhenéhetóhta'haovone tséhétse netao'o tséheto. <sup>25</sup> Nenóveto náne'eváhósetshéseméá'tóéne Naa

nátséhetóné, "Ného'e, néso'héne'enahe tséhetaétse néhe

tséhóna'ovevéhonevéstse tséstaovéhéohtovávótse? Étséhevoo'o, 'Néstsenéhvé'eévhósého'éhéohtovámé ta'e máhnéxho'-

vé'háhtséstse tsého'óxétséhe'kéhaestse,'"<sup>27</sup> Naa nátséhetáéne tséhétse, "Néhéne'enánóvo <sup>28</sup> Naa na'estse ééshovánee'e.

Hováhne móhna'haehevóhe. Naa étaésháa'xove

tséhe'séhovánee'ese. <sup>29</sup> Naa ma'tavé'nétse'ovo tsé'tóhe

tsétséhe'kéhaestse Benjamin, vé'tóneto'omeneestse,

náme've'sená'tsetano," móxhehéhe tséhétse. <sup>30</sup> Naa Judah móstahósétséhetóhevóhe, "Tséhóna'ovevéhoneveto,

## Genesis

nétaoseemomóhtsemátse hétselsetha, tsé'tóhe tséhevásémétse, náme'eváhóosev'é'óhtsémaene. Eoseehoháeméhótáá'e ného'eehevaho. <sup>31</sup> Naa ma'tásáavé'eéváho'ehóosev'é'hahtsééstse héne tsevé'sená'tsetano. <sup>32</sup> Nátséheto ného'eehe, "Néhnéšenétse'oveha tsé'tóhe tsétshéhe'kéhaestse tsésto'sevé'óhtsémaétse naa náhtataomene'evávóomo. Naa máhnéssáavé'eéváho've'hahtsééstse néhmáheho'é'seo'o," náheto.

### Judah ends his speech

<sup>33</sup> Naa nétáhosenéhešemomóhtsemátse, "Tsé'tóhe tséhevásémétse tanéšeéváhóoseénaneha, mé'tó'e náhtanéehove tséto'semomónéhevése. <sup>34</sup> Náme'xaetónéšeéveéváhévé'hóomo tséhététo tsé'tohe mässáavé'eéváho'ehóosev'é'hahtsééstse. Naa násáanéheševóomátanó'tovóhe tséhxóséhávésévetanóse," Judah móxhetóhevóhe tséhóna'ovevhonevetsese.

## 45

### Joseph tells his brothers who he is

<sup>1</sup> Naa héne tséhetaa'ése Joseph móho'nóstónéšeévavé'sé-he'konetanóse, móstamáhehóeneenáhnóhevóhe hénéhéóhe tsémaehoétsese hotómá'e. Oha tséhnéehovése naa hevésésono mósshéshéhoehevóhe. <sup>2</sup> Néhe'še móstama'xetáhpe'a'xanéotséhéhe, móhnéstoehevóhe Egyptians, néhe'še móstahé-hohta'haoohé'tovóhevovóhe tséma'xevéhonevetsese naa néhe máto hénéhéóhe tsémaehoétsese hemáheóne. <sup>3</sup> Néhe'še Joseph móstséhetóhevóhe hevésésono, "Nánéehove Joseph. Mó-ésó'eoné'seómeametanéne tséhétse?" Móho'nóxxaetónéše-óxohévtse, ta'se móstó'omáehaehevovóhe. <sup>4</sup> "Névé'ee'tóhtahéme, nenáase!" móxhetóhevóhe. Hevésésono móstaosáané-ho'eohe'toehevóhe a'e. Joseph móhxósetséhéhéhe, "Nánéehove nevásémévo tséxhohtóva'tovóse tsésto'semomónéhévéto hétséhéóhe Egypt. <sup>5</sup> Névé'ho'é'etáhtséme. Ma'heo'o módnánéhesétamaehéhe tsésto'sého'eohtséto hétséhéóhe komááhe vo'estaneo'o tsésáamáheovávoonéheo'o. <sup>6</sup> Néšeaa'e étaéšeameovávoonéstove, naa nóhoneaa'e étaáahitse'só'he'eotse.

<sup>7</sup> Hétséhéóhe Ma'heo'o mónhésevovóhe'o'mea'toehéhe komááhe nevo'estanémevoo'o tsésáavéseeovávoonéheo'o. <sup>8</sup> Naa nétaévhósenéhetatséme, hétséhéóhe nésáaho'mea'tovhéme, Ma'heo'o nea'háanéhe tséhéóhe tsého'eohtséhá'ése. Naa máto Ma'heo'o énéehove hétséhéóhe tséhéséhóna'ovevhónévéto naa máto tsésto'semáhene'evávóóhtómo hová'éhe netao'o hétséhéóhe Egypt. <sup>9</sup> Nómónéhe'še, tanonótoveévaaséhoo'oohe, tséhetóhéne ného'eehe, 'Nee'ha Joseph nénéstséheta, "Ma'heo'o módnánéhesétamaehéhe tsésto'semáhene'evávóóhtómo Egypt.

Hétselsetha néhmáheaseeestse, néstavovóhnéhešéhatséme.

<sup>10</sup> Tséhéóhe tavo'estanéheveo'o Goshen, a'e tséhvo'estanéhévéto. Néhmáheasétovóhtséstse netao'o tséhetaa'eá'enomo, heva netao'o

nevo'éstánemo, naa hováhne heováestse tséhestase.<sup>11</sup> Nóhoneaa'e étaaahtse'he'eotse tséto'sésos'hešeameovávoonéstove, komááhe néstavovóhnéhešéhatséme."<sup>12</sup> Naa néhe'še móxhósétséhetóhevóhe, "Tséhe'néhe'tovatsése naa tséhevásémétse Benjamin, naa hea'e nééšeévapévenanovéme tséhvé'eéestséstóvatsésé tséhe'enéstsése.<sup>13</sup> Naa no'mé'éstomevóhéne tséhchéto hétséhéóhe tséheše-vóoseonévéto, naa máto taamááhe tséheševo'éstánéhévéto. Né'évaonótového'eotséhohéne ného'éehe," móxhetóhevóhe hevésésono.<sup>14</sup> Naa néhe'še Joseph naa Benjamin móstaé'kotseváenáhtséhevóhe naa móstanéše'a'xaaméotséhevóhe.<sup>15</sup> Naa Joseph móssó'ea'xaaméhéhe, móstanésetóxee'kotsenóhevóhe he'neho. Naa néhe'še ta'se móstavéhpanaeotséhevóhe, móstaéváhóseaseéestséstóhehevóhe.<sup>16</sup> Naa tséstanéstomónése tséma'xevéhónevéstse naa hevéhonotse'ono móhvé'še-pévetanóotséhenovóhe tséstaévamáno'eotsévóse Joseph naa hevésésono.<sup>17</sup> Naa néhe'še néhe tséma'xevéhónevéstse móstséhetóhevóhe Josephevaho, "Tséhetóone nevésésono, 'Hóseaseeto'éhéne, naa ma'tanenése taévatshéshéhoo'óhtséhéne Canaan.<sup>18</sup> Naa néhe'še né'evatséhe'otséhohéne éhévo naa netao'o hevo'éstánemo," néhetoone. Naa néhe'še máhne'eváho'eohtsévótse náhtamétónóvo tséto'tsésetaepéva'etse ho'e hétséhéóhe Egypt. Naa tsepévéstao'omenéheo'o naa tsésáano'eéváháeanáheo'o.<sup>19</sup> Naa ésésono tsetano'easeotséstsénovótse amó'eneonótse tsésto'seéváho'táhóevóse tsévestoemóvose naa henésonéhevóho naa éhévo.<sup>20</sup> Tsenésemáhenoohtánóvo tséá'enomevótse netao'o, máhne'eváho'eohtsévótse hétséhéóhe náhtamóné-éváhósemáhemétónóvo hová'éhe," móxhetóhevóhe Josephevaho.<sup>21</sup> Naa Joseph hevésésono móstamáhepévatséstóhetséhe tséhetsése tséma'xevéhónevetsese. Joseph mó'osáanemétóhenótse héne amó'eneonótse, naa móhno'novo'é'séhohevóhe.<sup>22</sup> Naa móhno'métóhenótse hone'ónótse no'ka tsé'öhkenétáhéve-e'sanéstovetse, naa Benjaminevaho móhmétóhenótse nónona tsé'öhkenetáhévee'sanéstovetse, naa na'he máhtóhtáhnó'e ma'kaatánéstse.<sup>23</sup> Naa heho móstano'métóhénatóhe nésó'e a'kéeo'hame. Máhtohto mósto'seno'máheamo'xéohtséhenovóhe netao'o hová'éhe tséto'tséshetaa'péva'etse hénéhéóhe Egypt, naa néhe hóséstse máhtohto mósto'seamo'xéohtséhenovóhe pénóheo'o, naa máto méséhestótse tséhnésto'seévanovo'evóse mahne'evaase-tséhe'öhtsévótse hénéhéóhe Egypt.<sup>24</sup> Naa néhe'še hevésésono móstséhetóhevóhe, "Naa taévapéveaséhoo'óhtse, néstsevé'ho'é'etáhtsénóvo hová'éhe!"<sup>25</sup> Naa tséstaéváho'é-hoo'öhtsévóse,<sup>26</sup> móxhóhta'haovóhevovóhe héhevóho tsésó'hešeameanénetsése Josephevaho, "Návóomóne Joseph. Éhóna'oveváhóneváhóne hénéhéóhe Egypt." Móstanésepév-soséveotséhéhe tséhnéhetovóse, naa móho'nóhno'e-oné' seómáhahtóevótse.<sup>27</sup> Naa ta'e tséstamáhemé'estomoo'ese

## Genesis

netao'o Josephevaho tséhetsése naa tséstano'vóóhto héne amó'eneonótse tséto'seévavé'šemáhetséhetó'eohtsévöse hénéhéóhe Egypt, héne móstaévavé'šepéveotséháhe. <sup>28</sup> Néhe'še móstséhahéhe, "Joseph mósó'eametanénéháhe. Nóheto, nétaaseohémáne, náéváhósevóomátanó'tovo tséssáahe'šenaéháhe."

### 46

#### Jacob and his family moves to Egypt

<sup>1</sup> Néhe'še tséstamá'setáhovóhto'hévöse móstaaseehéhevöhe. Naa tséstáho'eohtsévöse Beersheba hénéhéóhe Jacob móstáháoenáháhe. Móstáháoená 'tovóhevöhe Ma'heónava, hápó'e tsé'öhké-háoená 'tovótsese heho Isaacevaho. <sup>2</sup> Naa néhe'še tséstaešetaa'évetse Jacob móhnéstovóhevöhe Ma'heónava, "Jacob, Jacob!" "Hénová'eto?" móxhetaehevöhe. <sup>3</sup> "Náno'kema'heónave, nánéehove eho Isaac tsé'öhkéháoená 'tovose. Névé'ee'sétséhe'ohtse Egypt. Néstaosepé'e'evatse nonohpa tóoneeto nevo'éstanemo tsetama'xemanáho'oo'o. <sup>4</sup> Naa néhéhéhe néstatshéheše-ne'eváoomátse Egypt. Hó'ótova ésheeva néhe tóoneeto nevo'éstanemo náhtsene'évatséhe'otséhoo'o tséhnéxhéstáheto hénéhéóhe Canaan. Naa máhnaeto Joseph néstsevovóhnéhéhešeha," móxhehéhe Ma'heo'o. <sup>5</sup> Naa tséstavóna'otse móstaéváhóse-aseohtséhehevöhe. Mó'amó'eohtséhehevöhe Jacob naa néhe he'eo'o, naa ka'éskóného móhmáhevéstoehevöhe. <sup>6-7</sup> Móhno'máhe-aseotséhóhevovóhe netao'o hováhne tséá'enóvose. <sup>8</sup> Naa Jacob hevo'éstanemo tsévé'öhtsémaese naesóhtóhnó'e naesohto (66) móhnéhestóxéhevöhe. Mónéséhanevöhe tsé'tóhe: Jacob naa tsévéstoemose Leahovaho móhnaesóhtóxéhevöhe hee'hahevöhe, tséháá'éhahétsese, Reuben, mó'öhkéhestóhehéhe. <sup>9</sup> Naa Reuben hee'haho móhnévéhevöhe, móstshéheševéhehevöhe: Hanoch, Pallu, Hezron, naa Carmi. <sup>10</sup> Naa néhe'še Simeon móstáhósenéhe'éhahéhe. Móhnaesóhtóxéhevöhe hee'haaho, móstshéheševéhehevöhe: Jemuel, Jamin, Ohad, Jachin, Zohar, naa néhe na'éstse hee'haaho Shaul tséheševéhetsese, heške móxhéstáhehevöhe hénéhéóhe Canaan. <sup>11</sup> Naa néhe'še néhe tséna'ha'onéstse Levi móxheševéhehéhe. Hee'haaho móhna'hehevöhe, móstshéheše-véhehevöhe: Gershon, Kohath, naa Merari. <sup>12</sup> Naa néhe'še néhe tsénéva'onéstse Judah móxheševéhehéhe, móhméhaenóhonéhevöhe hee'haaho. Naa hénéhéóhe neše móhnaehevöhe tséhnéxhé'öhtsévöse, Er naa Onan móxheševéhehevöhe néhe tséhováneehese. Naa néhe tsévé'hahtsese móstshéheševéhehevöhe Shelah, Perez, naa Zerah. Naa néhe Perez móhnéshéhevöhe hee'haaho, móstshéheševéhehevöhe Hezron naa Hamul. <sup>13</sup> Naa néhe'še néhe tsénóhona'onéstse Issachar móxheševéhehéhe, móhnévéhevöhe hee'haaho, móstshéheše-véhehevöhe Tola, Puvah, Jashub, naa Shimron. <sup>14</sup> Naa néhe'še néhe tsénaesóhtóha'onéstse Zebulun móxheševéhehéhe, móhna'hehevöhe hee'haaho, móstshéheševéhehevöhe Sered, Elon, naa Jahleel. <sup>15</sup> Naa

oha móhno'káhehevóhe hestónáhevóho Jacob naa Leah, Dinah, móxhestóhehéhe. Naa hénéhéóhe tsénèxhéstáhese Leaheveno na'nó'e hóhtáhna'he (33) móhnéhestoxéhevóhe.<sup>16</sup> Naa Jacob naa Zilpah móhnéshéhevóhe hee'hahevóho, Gad naa Asher, móxheševéhehevóhe. Néhe Zilpah mó'öhkéhotse'óhevo-motáhohevóhe Leahevaho. Naa néhe Gad móhnésóhtoxéhevóhe hee'haho, móstšeheševéhehevóhe Ziphion, Haggi, Shuni, Ezbon, Eri, Arodi, naa Areli.<sup>17</sup> Naa néhe na'ëstse Asher móhnévéhevóhe hee'haho naa na'ëstse móxhe'evéhevóhe. Hee'haho móstšeheševéhehevóhe Imnah, Ishvah, Ishvi, Beriah, naa heaxaa'éhemevóho Serah móxheševéhehevóhe. Naa néhe Beriah móhnéshéhevóhe hee'haho, móstšeheševéhehevóhe Heber naa Malchiel.<sup>18</sup> Naa hénéhéóhe tsénèxhéstáhese Zilpaheveno móxhóhtähnaesóhtoxéhevóhe (16).<sup>19</sup> Naa Jacob naa tsévéstoemose Rachelhevaho móhnéshéhevóhe hee'hahevóho, Joseph naa Benjamin móxheševéhehevóhe.<sup>20</sup> Joseph móneséhanéhe néhéóhe tséhoo'ëstse Egypt. Hee'haho Manasseh naa Ephraim móxheševéhehevóhe.<sup>21</sup> Naa néhe Benjamin móhmáhtohtóxéhevóhe hee'haho, móstšeheše-véhehevóhe Bela, Becher, Ashbel, Gera, Naaman, Ehi, Rosh, Muppim, Huppim, naa Ard.<sup>22</sup> Naa hénéhéóhe tsénéhmáhehéstáhese Racheleveno móxhóhtähnitéhevóhe (14).<sup>23</sup> Naa Jacob naa Bilhah móhnéshéhevóhe hee'hahevóho, Dan naa Naphtali, móxheševéhehevóhe. Néhe Bilhah mó'öhkéhotse'óhevomo-táhohevóhe Rachelhevaho. Naa Dan móhno'káhehevóhe hee'haho, Hashum móxheševéhehevóhe.<sup>24</sup> Naa néhe Naphtali móhnévéhevóhe hee'haho, móstšeheševéhehevóhe Jahzeel, Guni, Jezer, naa Shillem.<sup>25</sup> Naa hénéhéóhe tsénèxhéstáhese Bilhaheveno móhnésóhtoxéhevóhe.<sup>26</sup> Naa Jacob tséstamáhehoemetséhe hevo'ëstanemo naesóhtohnó'e naesohto (66) móhnéhestoxéhevóhe tsévé'ohtsémaese. Hétséhéóhe hee'haho tsévéstoemovose móho'nóhno'oemevótse.<sup>27</sup> Naa néhe'se hénéhéóhe Egypt tséstano'oemetsése Joseph, naa móhnéshéhevóhe hee'haho, naa taamááhe tséhnéehovése Jacob, nésóhtohnó'e móhnéhestoxéhevóhe.<sup>28</sup> Tséstaešéto'sého'eohtsévose Goshen, Jacob móstatséhe-séahénotóhe Judahevaho tséstao'séhéhotonóse Josephevaho, "Naa néstséhétoo'e'óene komááhe néstseésto'eohtséhaene Goshen."<sup>29</sup> Naa tséstánéstomónése Joseph móstahóhneeasetséhetó'eohehéhe, móstahétoo'e'ovóhevóhe heho. Naa néhe'se tséstavóómose heho, mó'óeometanáotséhéhe, móstaé'kotsévaenóhevóhe heho, naa móhnenóveno'a'xané'tovóhevóhe.<sup>30</sup> Heho móstséhetaehevóhe, "Nétaéšetaomeéváhósevóomátse naa néhe'se hó'néšenaéto." Tséstaešééna'xanévose Joseph móstaésto'eohtséhohevóhe hénéhéóhe Goshen.<sup>31</sup> Néhe'se Joseph móhmáhetséhetóhevóhe hevo'ëstanemo, "Hétsetseha náhtatséheto tsémáho'emanéstse, 'Ného'éehe naa navóhehestoto ééšého'eohtseo'o.<sup>32</sup> Ekósáehetanéveo'o, naa éno'ho'eotséhovo hekósáemevóho naa

## Genesis

máto hestotóamevóho, naa máto netao'o hová'éhe tséá'eno-mévótse," náhtáhéto. <sup>33</sup> Naa néstsemáheonóomaev. Néstse-néstséstóévo tséohkéhetotse'óhévóse. <sup>34</sup> Naa éshéhó'ketséhetóhéne, 'Tséma'xevéhoneveto, námáhekósáehetanévéme. Tóoneeto navóohestonaneo'o móskósáehetanévéhevóhe,' hetóhéne tséma'xevéhonevétse, naa nonohpa néhéhéhe néstseénanaev Gosheneveno, hénéhéhéhe néstsepévevo'estanéhévéme, néstsetaomea'e'sevo'estanéhévéme. Tsé'tóhe Egyptians éohkésénetamovo kósáehetanóho," móxhehéhe Joseph.

### 47

<sup>1</sup> Naa néhe'se Joseph noho he'neho móstatshéheševé'óhtséma-hevóhe tséstahéeeséstovovóse tséma'xevéhonevetsese. Joseph móstséhetóhevóhe, "Tséma'xevéhoneveto, ného'éehe naa tsé'tóhe tséhevésésónetono ééshéhó'eohtseo'o, énèxhé'óhtseo'o Canaan. Emáheho'eeheo'o, éno'ho'eotséhovohekósáemevóho naa hestotóamevóho. Naa hétséhóhe éhoeo'o Goshen.

<sup>2</sup> Nea'háanevóhe tséhevésésónetono." <sup>3</sup> "Naa néohketóneto-tse'óhémé?" móxhetaehevovóhe tséma'xevéhonevetsese.

Móstshéhešeno'éstovóhevovóhe, "Tséma'xevéhoneveto, námáhe-kósáehetanévéme. Tóoneeto navóohestonaneo'o móskósáe-hetanévéhevóhe. <sup>4</sup> Naa hétséhóhe náho'eehéme. Tséhnexhé'óhtsétse Canaan éovávoonéstove. Naa tsé'tóhe kósáne naa netao'o hováhne tósa'e éohkésá'a'évenó'tséheo'o. Naa heá'eháma hénéhéhéhe náma'néševo'estanéhévéme Goshen," móxhetóhevovóhe. <sup>5</sup> Naa Joseph móstséhetaehevóhe tséma'xevéhonevetsese, "Tséxho'ee-hévóse eho naa ésésongo <sup>6</sup> tséstó'taomenéhesétséstomévóse hénéhéhéhe éme'vo'estanéheveo'o, naa oha hénéhéhéhe Goshen étó'tséhetaeno'kepévého'eve, nátanéhesétamoo'o hénéhéhéhe éme'vo'estanéheveo'o. Naa monéstse hóséstse ésésongo tséohkepévotse'óhese, naa heá'eháma éme'óhkeno'ne'evávoomovo nakósaemo naa náhtotóamo," móxhetaehevovóhe. <sup>7</sup> Naa néhe'se Joseph móhmóného'eotséhovohevóhe heho tséxhoetsese tséma'xevéhonevetsese. Joseph móstséhetóhevóhe, "Tséma'xevéhoneveto, tsé'tóhe ného'éehe, Jacob, éheševéhe." Naa néhe'se Jacob móxháoenavomotáhohevóhe néhe tséma'xevéhonevetsese. <sup>8</sup> Naa néhe'se móstséhetaehevóhe, "Hóovéhe, néitatónéstóheaénáma?" <sup>9</sup> "Naa tséma'xevéhoneveto, no'ka máhtóhtóhnó'e na'nó'e (130) nátanéhestóheaénáma. Ného'éehe naa naméshéme móxhehpéhá'a'éhahevóhe, oha móho'nóx-hótoanávevo'estanéhévévotse," móxhetóhevovóhe. <sup>10</sup> Naa Jacob tsésto'seévaasevóse móxhóséháoenavomotáhohevovóhe. <sup>11</sup> Naa Josephevaho mó'osáanemétahenovóhe héne ho'e hénéhéhéhe Goshen tsésto'sevo'estanéhévévovése. <sup>12</sup> Naa móhno'máhe-métahenovóhe méséhestótse.

## Famine in Egypt

<sup>13</sup> Naa néhe'xóvéva móssó'máheameovávoonéstovéhanéhe néhéóhe netao'o Egypt naa Canaan. Naa vo'éstaneo'o mó'oseemae'éehótoanávetanóhevóhe. <sup>14</sup> Naa netao'o Joseph tséhetaa'hovóhto'tsése mó'óhkého'éhéohtováhenovóhe. Naa héne ma'kaata tsévé'sého'éhéohtovávöse Joseph mó'óhkeénanohéhe néhe tséma'xevéhonevetse tsé'óhkého'tsetsëse hema'kaatáeme. <sup>15</sup> Tsé'ésemá'séhema'kaataamévöse néhe vo'éstaneo'o móhnéxhého'éhótóhevovóhe Josephevaho, móstséhetóhevovóhe, "Násáa'éváhema'kaataaméhème, heá'élháma néme'néshéhósemétsemeno méséhestötse komááhe náhtsésáa'ávóónéhème." <sup>16</sup> Naa móstséhetaehevovóhe, "Naa néstáhohtovatáhtsémáne. Néhmétséhéné néstotóamevoo'o naa néstáhósemétatsénovo pénóheo'o." <sup>17</sup> Naa mó'osáanenéhešéhohtovatæhevovóhe. No'keaa'e móstanéhešemá'séhohtováhenovóhe hestotóamevóho. <sup>18</sup> Móstaévahósého'éhéve'hoomóhevovóhe Josephevaho tséstaésheno'keaénoo'etse, móstséhetóhevovóhe, "Hová'éhe nésáa'éváhohtovatatséhénovo. Néésemáheá'enoo'o náhtotóamaneo'o. Oha tséhnéehovétse naa náhto'ane éhe'eotse. <sup>19</sup> Naa heá'élháma néme'vé'séhohtovatsénovo méséhestötse, komááhe náhtsésáa'ávóónéhème. Hétséhénéhe náhta-momónéhémé, naa náhto'ane néstseá'éná, móxhehevovóhe néhe vo'éstaneo'o. <sup>20</sup> Naa néhe'sé tséma'xevéhonevéstse móstanéhešemáheá'enohéhe héne ho'e netao'o Egypt. <sup>21</sup> Naa móstano'máhenéhešemomóoneá'enohévóhe. <sup>22</sup> Naa oha ma'heónéhetanóho móho'nóhno'momóoneá'enötse tsé'óhkevé'hotse'otose naa mó'óhkeno'eonénexomevóhevovóhe. <sup>23</sup> Naa Joseph móstséhetóhevovóhe netao'o vo'éstánóho, "Naa hétséhéné tsémáho'emanéstse éésemáheá'éná netao'o Egypt. Néstamétatsénovo tséto'seénano'óhtomáse. <sup>24</sup> Naa ma'óhkeo'eno'ése óhkéhetotáevánomáhéne nónhona, naa héne na'éstse métöhéné tsémáho'emanéstse, naa tséhetaa'he'eotse méséhéné naa máto énano'óhtomáhéne. Naa nonohpa néstsemáhetaéotsé'tánóvo." <sup>25</sup> Naa móstséhetaehevovóhe, "Hahoo, névo'éstánévëshemeno. Naa náhtamomónéhémé." <sup>26</sup> Naa néhe'sé Joseph móstanéhešeéxanohéhe ho'emanestötse tsé'óhketo'semétovöse tséma'xevéhonevetse hóséstse héne tséénano'óhtomévöse.

## The last days of Jacob

<sup>27</sup> Naa tséstaame'xóvetse Jacob naa hevo'éstánemo móstaaséháoováhehevovóhe, naa móstano'easéháestoxéhevovóhe. <sup>28</sup> Jacob hénéhéhéhe Egypt móhvo'éstánéhevéhéhe máhtóhtóhohtähnésöhtöhe-aa'e (17). <sup>29</sup> Naa tséssáa'éshenaéése móstaonómóhevovóhe Josephevaho. Móstséhetóhevovóhe, "Máhnaéto hétséhénéhe néstsev'éáhto'hohe Egypt, <sup>30</sup> oha taévahoo'otséše'o'otséhxéstahétse Canaan, tsé'áhto'hohévöse navóohestoto, heva

## Genesis

ného'éehe Isaac naa naméšeme Abraham naa tsévéstoemo Rachel."

"Naa épéva'e, náhtanéhešéve," móxhetaehevóhe.

<sup>31</sup> "Mónéstseoné'seómenéhešéve?" móxhešenéstséstovóhevóhe.

"Naa héhe'e, néstaévaoné'seóméhoo'otsehátse," móxhetaehevóhe.

Jacob móstavé'sepévomóhtáhécotséhéhe, móstaaséháoenahéhe,

"Hahoo," móxheséháoena'tovóhevóhe Ma'heónava.

## 48

### **Jacob blesses Joseph's sons**

<sup>1</sup> Tséstanenóve'xóvetse Joseph móstáho'éhéme'estomóhehéhe heho tséhešéhoháomóhtáhetsése. Naa néhe'se móstahé-

ve'hoomóhevóhe. Móhvé'ohtsémaehevóhe hee'haho, Manasseh naa Ephraimevaho.

<sup>2</sup> Tséstáho'éhnévöse mótahotoneváenéhéhe Jacob, "Nee'ha Joseph ného'éhéve'hooma." Móstáehéhó'keéše-

tomóhtoehéhe, móstamásetséstovóhevóhe.

<sup>3</sup> Móstáehetóhevóhe Josephevaho, "Tótseha Ma'heo'o náxho'éhota hénéhéohe máhoéstóva Luz, tsé'óhkéhestóhetse, néhéóhe Canaan. Nástséheta,

'Néstaoosepéve'továtse.

<sup>4</sup> Néstáehestóhnóéhne, naa tóoneeto nevo'estanemo tséháestóxeo'o.

Hé'tóhe ho'e néstsetóonee-

á'enánovo," Nástséheshotséov'sema, 'Néstáehestóhnóéhne, naa

hénéhéohe tsenéhxéstáheo'o tóoneeto nevo'estanemo

tsema'xemanáho'oo'o.' Naa máto náno'tséheta, "Hé'tóhe ho'e

néstseá'éna naa tóoneeto nevo'estanemo tsenáha'enánovo

tséhe'ésamevo'estanéhevöse," náxheta Ma'heo'o.

<sup>5</sup> "Nééšeáhtse'nésóéhne tséhmóného'eohtsétse Egypt.

Náhtsenéhesétamoo'o ta'se nátaoméhee'hahénoto tsé'tóhe nee'haho, Ephraim naa Manasseh. Naa máhnaéto hová'éhe tsevéseamáhénovo

tséá'enomovo.

<sup>6</sup> Naa máhvé'hóséhenésonéheto héne tsenáha'enánovo hová'éhe tséá'enomáse tsé'tóhe nee'haho naa

tséhnéehóveto.

<sup>7</sup> Hena'háanéhe ta'se tséhxésemónóehnétó nee'haho

tséhvé'hoháeméhoto néškevo Rachel. Náhméhaevéséstánóvémóne

tséhvo'estanéhevetséhe heho. Néhe'se náhne'améhéhéme. Naa

éhxovánee'éhéhe Canaan, tséssáa'ésého'eohtséhétse

Bethlehemeveno. Hénéhéohe a'e tsé'améhhétse nááhto'hohno,"

moxhehéhe.

<sup>8</sup> Máto móxhóséhetóhevóhe Josephevaho, "Neváaseo'o

tsé'tóhe tsého've'hahtsese?"

<sup>10a</sup> Móho'nó'óhkéévpévó'ótse, móho'nóxhésenanovótse néhe tsévé'ohtsémaese Joseph.

<sup>9</sup> "Ného'e, nae'haho. Tséhéohe éhestáotseo'o Egypt. Nánéhešepévo'eeha

Ma'heo'o," móxhetaehevóhe. "Néstáehé'otshéšenano,

náhtáháoenavomotáhoo'o," móxhétóhevóhe Josephevaho.

<sup>10b</sup> A'e tséstáho'nééotsé'too'ëse, mó'é'kotseváenóhevóhe.

<sup>11</sup> Néhe'se Jacob móstséhétóhevóhe Josephevaho, "Ná'óhkéhóovenéhešétano

náme'évatshéhe'shéhevóómo, hotáhtse néévahósevóomátse,

náno'vóomoo'o nee'haho. Ma'heo'o móntanéhešepévo'eehaehéhe."

<sup>12</sup> Néhe'se Joseph móstano'héveenáhnóhevóhe hee'haho, naa

hénéhéohe mé'tó'e tséheta'éetséhe heho móstama'késta'é-

oešenáhéhe ho'eva.<sup>13</sup> Naa tséstaévaoháá'ëse móhne'évahóse-néehohevóhe hee'haho hénéhéóhe maeto tséheta'éetsése heho. Tsétše'kéhahétsese, Ephraimevaho, hénéhéóhe henamósésto móstanéehohevóhe Jacobevaho. Naa tséháá'éhahétsese Manassehevaho mé'tó'e o'xe móstanéehohevóhe. Naa néhe'xóvéva móhnéhešhéne'enóhehanéhe néhe tsénéé'éstse mé'tó'e ó'xe henamósésto mó'öhkéhehpeamáhehéhe hová'éhe.<sup>14a</sup> Naa oha tséssáá'ëseaséháóénáése Jacob móxhátóxóvéhe'onáotséhéhe.<sup>17</sup> Joseph tséstavóómóse heho tséhátóxóvéhe'onáotsetsése móho'nóhpévástsésto. Móstalonéévanétahévéhe'oná'o'hohevóhe heho.<sup>18</sup> Móstsehéhéhe, "Ného'e, nénétahévo'eétahe. Tsé'tóhe henamósésto tsénéé'éstse Ephraim étšehe'kéhahe. Héne néstséhenamóséstóva néme'vé'setáxéhe'oná'ó'tóvo máxháoenavomotahtse."<sup>19</sup> Naa móho'nó'áahtoo'éstse heho, móstséhetaehevohe, "Tóséé'e nánéhešéve. Tséháá'éhaestse tseoseeháestóxóho téoneeto hevo'ëstanemo. Naa tsétšehe'kéhaestse tséhehpéháestóxóho," móxhetóhevóhe.<sup>14b</sup> Néhe'še móhmónemáheháoenavomotáhohevóhe.<sup>15</sup> Móstsehésháoenáhéhe, "Ma'heo'o, néameonó'eotšeše. Naa hétsésetseha nétanéheše-véestomevátse tséheševéstahémeto hápó'e néheše-ovohnéhešétanó'tovhéne Joseph hee'haho<sup>16</sup> naa téoneeto hevo'ëstanémevóho tséháestóxóho."<sup>20</sup> Néhe'še Jacob móstséhetóhevóhe Josephevaho, "Naa ame'xóvéva téoneeto navo'ëstanemo tsetséhetáhtseo'o, 'Nonámé'tó'e nétaháoenavomo-táhahtsémáne komááhe nétsenéhešépáve'toene Ma'heo'o hápó'e tséhešepévé'tovóse Ephraim naa Manassehevaho."<sup>21</sup> Náéseto'sé-hovánee'e, Ma'heo'o néstseamev'öhtsémáévo, naa néstseévano'tséhešhó'otséhaevó Canaan tséhxéstahétse.<sup>22</sup> Naa tsé'tóhe ésésono tséto'séhetaa'náha'enomevóse ho'e, tsésáanéhe'xóvao'óhanéhetse tséto'séhetaa'náha'enomo. Héne ho'e tséto'senáha'enomo náxhó'táhnónóvo néhe Amorites, éméhae'á'enánóvo, éno'kepévoma'o'e, éno'hoéhoseve," móxhehéhe Jacob.

## 49

### Jacob blesses his sons

<sup>1</sup> Néhe'še Jacob móhmóheévamóhevóhe hee'haho, móstséhetóhevóhe,<sup>2</sup> "Néspéveáahtove. Nétao'semé'ëstoméva-tsénóvo tséhnonó'kevétováhése tséto'séheso nevo'ëstanéhévéstóvévo.<sup>3</sup> Reuben, néhxéstáotse tséhmónepévekássováahhévéto. Nékánoméháá'ëhahe naa máto néméhaeono'átamane,<sup>4</sup> naa oha nónáséháma nétaometónéšéve, néovóhponeno'veámo tsévéstoemo (oha néhe móho'nóxheškéstse).<sup>5-7</sup> Simeon naa Levi, néséestoéstmó'héme, néohkenésháahétanóme. Néme'hévéséoematséme. Momáta'eotsésee'ëstse néohkena'tómanéme. Néohkeovóhponeno'ee'ëskóhtáhnóvoo'vé'ho'éotóao'o. Naa tséhvé'néheše-

## Genesis

vo'èstanéhévése nèstaomenéhe'séhahtséme: naa máto tóoneeto névo'èstanémevoo'o totáhoesta tséhoeo'o tséhvo'èstanéhevetsése navóohestoto tóoneeto.<sup>8</sup> Naa Judah, tsé'òhkea'eotsé'toneto néohkéhóseovónanova, héne nèstsevé'šeono'átamáá'e nevésésono.<sup>9</sup> Naa tsé'òhkeéševé'péveéxaneneto, néohkee'semé'emo'eéháá'e vo'èstaneo'o.<sup>11-12</sup> Naa tóoneeto nevo'èstanemo hesto'eónévo tseohkeoseepévone'otse, tseootáhómotse.<sup>10</sup> Naa tseno'máho'e-manéheveo'o. Tseáahtóheo'o. Tseohkema'xého'hémétseo'o.<sup>13</sup> Zebulun, tóoneeto nevo'èstanemo tsevo'èstanéheveo'o tóxeo'hé'e tséhmáhóomoehatse, hánaháóhe Sidon tsetáho'vo'èstanéheveo'o. Ma'xésémonótse tseohkého'óe'ónéstse.<sup>14</sup> Naa Issachar, hétsetseha hóvotse néohkésáhaéshétanóhe,<sup>15</sup> naa hó'ótóva nèstsevo'èstanéheve tsé'oseepévatamáno'e, naa néoseema'xéhotse'ohe.<sup>16a</sup> Dan, tóoneeto nevo'èstanemo<sup>17</sup> ésáakánoméháestoxhéeo'o naa oha tséhoháata-maaheo'o naa tseohkeno'ee'hahtóheo'o,<sup>16b</sup> tsého'emanéheveo'o, tseohkeno'eonó'eotséhovo hevóohestovevóho," móxhetóhevóhe Jacob.<sup>18</sup> "Ma'heo'o, néxho'èhéo'èstanévésémenoo'o," Jacob móxhešéháoenáhéhe.<sup>19</sup> "Gad, šéenovávé'hó'e nèstsea'eotsé'tóó'e, naa nèstseovánanoo'o naa nèstseévano'easevo'e'e'ovoo'o.<sup>20</sup> Asher, nèsto'eo'o tseohkeoseepévóné'o. Tséháooováhese tseohkého'èhéo-ohtovánovo.<sup>21</sup> Naphtali, nèstsetaomeó'tósétáno, nenésoneho tsemomó'onáheo'o.<sup>22</sup> Naa Joseph, tóoneeto nevo'èstanemo tséháestoxeo'o.<sup>23</sup> Néméhaea'eotsé'tóne, nékánomeamé-hávésévo'èháne,<sup>24-25</sup> nésáanéhnetametanóhe. Néo'tósétáno. Nénéšeamene'étamenótse Ma'heo'o. Néoseepévevéstáhema. Ehozáatamaahe Ma'heo'o. Éohkevéstáhémósáne. Éohkevovóhnéhe-šéstómáne. Tseno'pévoo'koho nonohpa nèsto'eo'o tseoseepévóné'o naa nèstseno'ma'xéhestotóame.<sup>26</sup> Ma'heo'o néohkepéve-vovóhnéhešeha, naa nèstsetó'néšenéhešéamepéo'eeha. Naa nèstseno'péveameohtséhoo'o tsé'tóhe nevésésono.<sup>27</sup> Benjamin, nevo'èstanemo tsepévenótáxéveo'o. Tseohkého'táhevao'o, naa tséhetaa'náha'enomevóse hová'éhe tseohketoxéméánovo," Jacob móhnéhešeéestséstovóhevóhe hee'haho.<sup>28</sup> Móhmáhtóhtó-hóhtáhnéshéhevóhe, naa néhe Israelites tséhestóhese móhnéx-héstáhehevóhe hétséhéóhe néhe Jacob hee'haho tséhestoxetsése.

### Jacob's death

<sup>29-32</sup> Néhe'še Jacob móstséhetóhevóhe hee'haho, "Náéseto'séhovánee'e. Taévátšéhešéhoo'otšéshéne Canaan. Hénéhéóhe vóxéva véseéstanéhéne tsé'èstanévóse navóohestoto naa máto néhe tséméhaevéstotoemo, Leah. Naméšéme Abraham móxhohtováhéhe ho'e héne tséxho'tatse voxé, móhméhae'á'enohéhe na'èstse hetane, Ephron mó'òhkéstóhehéhe, hénéhéóhe móxhéstáhehéhe Hittites. Héne voxé Machpelah mó'òhkéstóhehanéhe a'e móxho'táhanéhe máhoestotse Mamre, mó'òhkéstóhehanéhe," móxhehéhe Jacob.<sup>33</sup> Naa tséstaésemá'semé'èstomevóse hee'haho netao'o, tséstaéváhóséhánóseovešése

móstanaeotséhéhe. No'ka máhtóhtohnó'e névó'e nésóhtoha (147) móhnéhestóheaénamáhéhe tséxhovánee'ese.

## 50

<sup>1</sup> Tsé'éšenaeotsetsése heho, Joseph móhno'a'xanéhenotóhe.  
<sup>2</sup> Néhe'še Joseph móstséhetóhevóhe néhe tséohke-ovohnéhešéstomanétsese, "Sá'pévana ného'éehe." <sup>3</sup> Néhe Egyptians mó'öhkepévanöhevovóhe tsénaétsese, névo'ee'ëše mó'öhkenéhe'xóvéhanetséhe. Naa má'sepévanóvoséstse na'nó'ée'ëše mó'öhkésó'néšeamenéšéhevéhevóhe néhe Egyptians.  
<sup>4</sup> Naa tsé'éšemá'senéšéšévívose Joseph móstséhetóhevóhe néhe tséma'xevéhonevetsese hevéhonotse'ono, <sup>5</sup> "Tséssáa'éšenaéése ného'éehe nánéheta taéváhoo'otšéseo'o. Naa heá'äháma néme'tanéhešéhénéststovovo tséma'xevéhonevéstse, komááhe náme'néhešenétse'ova naa náhtsene'eváho'eohtse, hetohéne," móxhetóhevóhe. <sup>6</sup> Naa néhe tséma'xevéhonevetsese móstshéhešeno'éstóhehevóhe, "Naa náhtanéhešenétse'ovo tsésto'seéváhoo'otséóse heho." <sup>7-9</sup> Móhmásóve'óhtsémaehévóho hoháesto vo'estanóho, néhe tséma'xevéhonevéstse háesto hestotse'ono móstavé'hahtséhevóhe, naa máto háesto tsééshátaa'éhahetsese móhvé'hahtséhevóhe, hópahpa nótáxévé'hó'e móhno've'hahtséhevóhe, naa néstoxetsése Joseph hevóhehestoto, oha móhno'késétohehevóhe ka'ëskóneho naa hestotóamevóho máto móstanootóhevóhe. Móhma'xe-vonéstoxéhevóhe tsétáhooosevé'óhtsémaese. <sup>10</sup> Tséstaéšéto'sé-ho'eohtsévívose hénéhéóhe máhoéstóva Atad, móstavéhehevóhe tsé'öhkéséa'hametse pénóheo'o. Naa hénéhéóhe éše'he tséstaohkéhésata'ehnáse mó'ame'sevóhanéhe ó'he'e Jordan. Tséstaéševéevívose móstáhósemé'etanó'tovóhevóhe Jacobevaho, naa nésóhtohéé'ëše móhxósea'xaaméhevóhe. <sup>11</sup> Naa néhe Canaanites hénéhéóhe tsévo'estanéhevese tséstavóomovóse tséhma'xea'xaametsése, móstséhehevóhe, "Šéaa, tsé'tóhe Egyptians mó'öhkéháa'éšenéšéšéhevóhe." Abel-mizraim móxheše-véstóhenovóhe, mó'öhkenéhestóhehanéhe Egyptians tséhma'xea'xaamévívose. <sup>12-13</sup> Naa néhe'še Joseph naa hevésésono móstáho'héestanóhevovóhe héhevóho hénéhéóhe vóxéva máto tsé'estanetsése heméšemo naa heho hákó'e tótseha. Móstó'taenéhešéváhevóhe tséhetaevívose héhevóho. <sup>14</sup> Naa néhe'še Joseph naa néhe tsévé'óhtsémaese móstaévaasétshéhešé-hoo'óhtséhevóhe Egypt.

### **Joseph's promise to his brothers**

<sup>15</sup> Néhe'še Joseph he'neho móstséhetáhtséhevóhe, "Hea'e Joseph néóhnetséstóone. Hápó'e hea'e néto'seévatónéše'toene tséhvé'hávésévo'eehótse, hétsetseha tsé'éshovánee'ese tséhétse." <sup>16</sup> Móstáhotonöhevovóhe Josephevaho, "Tséssáa'éšenaéése tséhétse," <sup>17</sup> nátséhetáne, "Tséhetohéne

## Genesis

Joseph, 'Vonetano'tótse ésésono tsénéškánoméhávésévo'eé-hata'óse,'" éhevoo'o. "Naa hétsetseha nétataomenéstséstovatséme, heá'eháma néme'venetanó'ta tséhxávésévo'eéhatsése. Naa náohkeno'háoena'tovone néhe Ma'heo'o tsé'óhkéháoena'tovose tséhéheto," móxhetóhevovóhe Josephevaho. Naa tséstanéstomónése Joseph mó'óeometanóotséhéhe.<sup>18</sup> Naa néhe'se móstataomé-ho'ehéve'hoomaehévóhe he'neho. Móstama'késtá'eoésenáhevóhe ho'eva, néhe'se móstséhetaehevóhe, "Ného'ehnéhetatséme, náhtamomónéhévéme."<sup>19</sup> Naa Joseph móstséhetóhevóhe, "Naa névé'héhpóhetanóme, Ma'heo'o énéehove tsémáhetshéhešeéxáno netao'o hová'éhe.<sup>20</sup> Néhe'xóvéva nékánoméhávésévo'eéséme, Ma'heo'o mónáhpéve'toehéhe komááhe tséto'séheševéstáhémónovo'éstaneo'o ma'aseovávoonéstove.<sup>21</sup> Naa névé'héhpóhetanóme, néstamáhevovóhnéhešeáhatséme." Héne móstaévavé'şepévomóhtáhé-otséhenovóhe nehe he'neho.

### **Joseph's death**

<sup>22</sup> Móstanéševo'éstánéhevéhevóhe hénéhéóhe Egypt Joseph, hevésésono, naa hevo'éstánémevóho.<sup>23</sup> Joseph mó'ésé-héne'enovóhevóhe hevexaho, hee'haho Ephraim naa Manasseh henésonéhevóho, naa máto hevexahévóhe hee'haho. Machir móxheševéhevóhe Manasseh hee'haho. Naa móhmáheméhotóhevóhe.<sup>24</sup> Naa tséssáa'ésenaéése móstséhetóhevóhe hevóohestoto, "Náéšéto'séhovánee'e. Ma'heo'o néstseamenéhešeovóhnéhešeáhávo naa hó'ótóva ésheeva néstseévano'hóo'óhtséháávo tséhxéstáhétse Canaan. Hénéhéóhe Ma'heo'o tséhvéstomóevose tséhchéto Jacob, tséheméšéméto Isaac, naa heho Abrahamevaho."<sup>25</sup> Naa mato Joseph móstséhetóhevóhe he'neho, "Néhnéhešeéstomeve, hó'ótóva ma'evatshéheše-hóo'óhtsése Canaan taévano'hóo'otshéhéhéne," móxhehéhe.<sup>26</sup> Naa Joseph hénéhéóhe móhnaehéhe Egypt, no'ka máhtóhtáhnó'e máhtohto (110) móhnéhestóheaénamáhéhe tséhxovánee'ese. Máto móhnéhešepevöhóxe'anéhéhe heho Jacobevaho tséheše-hóxe'anetsése tséhnaetsése naa mó'no'eéstánóhevovóhe vé'hoéstóva.

**Exodus (needs more revision)****1**

<sup>1</sup> Naa tséstaame'xóvetse Joseph naa he'neho naa néhe hevo'èstanémévóho tsétatséhe'hese Egypt hénéhéóhe tséhxhése-aseehevóse Canaan. Mó'ésenaehevóhe. Naa oha tóoneeto hevo'èstanémévóho Israelites tséohkéhestóhese móhma'xe-vonéstóehnnéhevóhe. Naa nenóve'xóvéva móstama'xease-vonéstoxéhevóhe Israelites néhéóhe netao'o ho'eva Néhpa'ósaného'eva móhmáhevo'èstanéhevéhevóhe naa móhno'hoháatamaahehevóhe. <sup>2 3 4 5 6 7 8</sup> Naa tséstaame'xove na'èstse hetane hénéhéóhe tséhéstaaestse Néhpa'ósaného'eva móstamáho'emanéhevéhéhe. Móho'nóxxae'ésépévéhéne'enotséstse Josephevaho, naa máto tséstaéenéstomónéstovetse. Móho'nó'ésé-héstaaestse Josephevaho hénéhéóhe tséhxhóna'ovevéhonevetsé, naa néhe tséheševéstahémotsé Néhpa'ósanéhetanóho néhéóhe tsé'ováoonéstovetse. <sup>9</sup> Naa néhéóhe tsé'tóhe tsémáho'emané-hevéstse móstséhetóhevóhe hevéhonotse'ono, "Táaxa'e, tsé'tóhe Israelites éma'xevonéstóxeo'o naa éoseehoháatamaaheo'o. <sup>10</sup> Naa nétsene'onáháxeomáxaeneo'o tsénéhpa'ósanéhetanévtse. Ma'tavé'easeméoxevaenáhtséstovetse tseonáháxevéstahémotsémovo hánaháóhe o'xe naa nétsenéhvéseméoxevaenaeneo'o. Naa néhe'se tsetanovóseasésóhpa'xeo'o hétséhéóhe tséméhaehéstahéhvóse nésto'ane. <sup>11</sup> Nómonéhe'se naa, ta'se nétao'seonéseasé-hoháóhtsésvémáne tséstoo'seonésétó'hanotsé tsema'xease-manáha'ovóse. Naa néhe'se néhe Israelites móstanomó-notse'onévéhevóhe. Naa néhe tsémáho'emanéstse hestotse'ono móstanéhetóhevovóhe hoséstse tséto'sene'eváoomaevose tséstoo'sevé'şemétséstómévóse hoháotse'óhéstóva. Naa néhe Israelites móhma'xemanéstséhenovótse neše máhoéstotótse, Pithom naa Rameses, mó'óhkéhestóhehanevótse. Hénéhéóhe hová'éhe tséstoo'séhovóhto'tséstse tséhnéehovése néhe tsema'ho'emanéstse. <sup>12</sup> Naa néhe Néhpa'ósanéhetaneo'o tsénéshéhetóseamenéşevátamo'-eéhóvóse Israelites móstanéshéhósema'xeasemanáha'áhevóhe. Naa néhéóhe totáhóésta Néhpa'ósaného'eva móhvo'èstanéhevéhevóhe. Naa néhe'se Néhpa'ósanéhetaneo'o móstaohkee'hohevovóhe tsé'tóhe Israelites. <sup>13</sup> Naa tsé'tóhe Néhpa'ósanéhetaneo'o móstaoseemométséstóvo'eéhohevovóhe tsé'tóhe Israelites, mó'óhkéhoháotse'ótóhehevovóhe. <sup>14</sup> Mó'óhkemétséstómóhehevovóhe tséstoo'semanéstóo-táháévóse hová'éhe heva máheonótse naa hová'ehótse, naa héne mó'óhkeno'eameno'eohtséhenovóhe bricks tséhoháananetátsese, naa héne máto tséohkevé'séhóna'ooovóse néhe bricks naa netao'o mó'óhkéhoháotse'óhehevovóhe. Móho'nóxxaetónéşenéşevátamovótse. Mó'óhkéhoháotse'ótóhehevovóhe. <sup>15</sup> Naa néhe'se néhe tsémáho'emanéstse móstséhetóhevovóhe neše he'óho, Shiphrah naa Puah, móxhéşevéhehevovóhe, néhe Israelite women taanéotsévoséstse, tsé'tóhe neše he'eo'o mó'óhketoonováhevovóhe. <sup>16</sup> "Naa máxhósé-

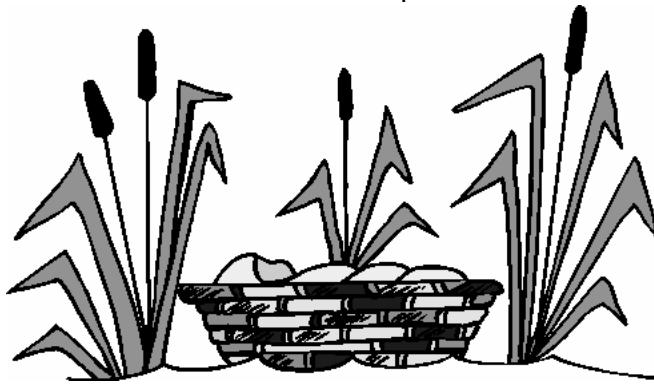
## Exodus

toonováse, mähvéd'hestáotséstse hetanéka'ěškóne, na'hohéne! Naa mähvéd'hestáotséstse he'ěka'ěškóne, tsenéšeametanéne!" Naa tsé'tóhe he'eo'o mó'ohkeáahtovóhehevovóhe Ma'heónева. Naa néhe'še móho'nó'áahrovovótse tsé'tóhe tsémáho'emanétsese tséhetaevóhe. Móho'nó'ohkena'hovótse néhe hetanéka'ěškóneho.<sup>17</sup> Naa néhe'še tsé'tóhe tsémáho'emanéstse móstaévhóseonóomóhevóhe tséohketoonovátsese. Naa móstama'xeomáta'tséhetóhevóhe, "Hénová'e tsésáahése'áahrovéhé? Mó-tsé'tóhe hetanéka'ěškóneho éněšeametanéneo'o?<sup>18</sup> <sup>19</sup> Naa néhe'še móstséhetóhevóhe, "Nooo, tséma'xene'táheto, tsé'tóhe Israelites he'eo'o naa tsé'tóhe Néhpa'ósanéhe'eo'o éohkeonétáhévéhenésonéheo'o. Tsé'tóhe Israelites éohkenéheanéotseo'o naa hó'ótóva éohkeéšeáahstse'-má'seanéotseo'o nátaohkemóného'eohevone. Naa néhe tséohketoonovase tsé'ohkev'éáahrovovóhe Ma'heónева, móspéve'toe-hevovóhe naa móstaaméhenésonéhehevóhe.<sup>20</sup> Naa néhe Israelites móhnéšema'xéhetoséhenésonéhehevóhe.<sup>21</sup> Naa néhe Israelites móhnéšema'xéhetosemanáha'ohévóhe. Naa mó'oseeno'-hoháatamaahehevóhe.<sup>22</sup> Naa néhe'še néhe tsémáho'emanéstse móstatséheto'emaovóhevóhe néhe hevo'ěstanemo, "Tatóxéhestanohéne tsé'tóhe tsémónéhestáotsese hetanéka'ěškóneho! Naa néhéóhe taohkésé'a'hamohéne o'hé'e, Nile, tséohkéhestohe, komááhe tsetaméméstaneo'o! Naa oha tsé'tóhe he'ěka'ěškóneho tseohkenéšeametanéneo'o."

## 2

### Moses is born

<sup>1</sup> Naa néhéóhe néhe'xóvéva na'ěstse hetane móhxéstáhehéhe Levi hemanáhéstóva. Móhvéstooméhevóhe he'óho, máto hénéhéóhe tséhéstáhetsese. <sup>2</sup> Naa móxhee'hahehevóhe. Naa tséstavóómóse hee'haho néhe he'e, tséhešepéváhetsese, na'he éše'hóho mó'ame-nó'oetóhevóhe.



<sup>3</sup> Néhe'še tséssáa'evatónéše-nó'oetoeese, móstamanéstséhéhe hová'ěhe tséstó'sevé'hoetsese. Móhvéd'semané-hanéhe hesésevá-vónó'ěva. Naa hé'tóhe mo'ohtáeahke móstama'xepáhoenohéhe néhéóhe netao'o "tar" komááhe tséstó'sésáa'ěše'sevóhanéhetse. Naa néhe'še móstaéstánóhevóhe hee'haho hénéhéóhe. Néhe'še móstásé'oenóhevóhe hénéhéóhe tséhma'xetó'ěstó'o'etse mähpeva, hénéhéóhe tóxeo'hé'e, Nile River.

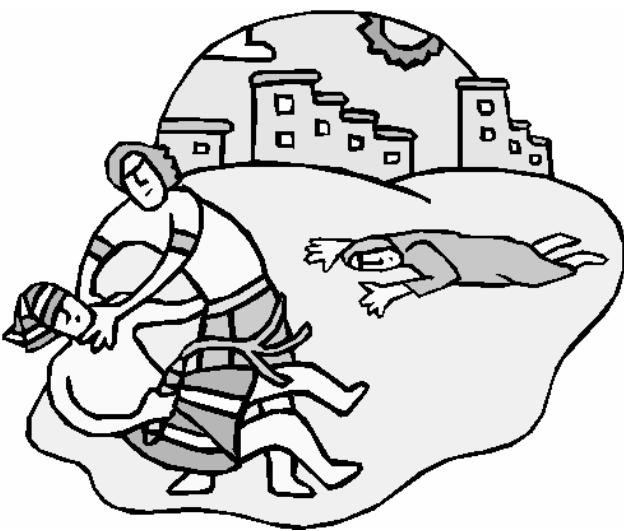
<sup>4</sup> Naa néhe hemeho néhe mé'ěševótse vó'héé'ěše hénéhéóhe

móhnéehéhe. Móhne'evávoomaehévóhe.<sup>5</sup> Naa néhe tsémáho'e-manéstse hestónaho móstásé'hetoo'haméhéhe hénéhéóhe o'hé'e. Naa néhe káse'éeheho tséstaaéeametóxéhnévóse hénéhéóhe tóxeo'hé'e néhe tsémáho'emanéstse hestónaho móstavóohtóhéhe hénová'etótsénese hénéhéóhe móxhoéstóhanetséhe mágpeva. Néhe'se móstséhetóhevóhe néhe káse'éeheho hestotse'ono, "Há'tóhe néxhónovónénótse!"<sup>6</sup> Naa néhe'se néhe tsémáho'emanéstse hestónaho tséstata'ta'e'o'tsése tsé'onóvoenomevóse hótáhtse hénéhéóhe mé'ëševótse móxhoehéhe hotóma'e! Móxhetanévéhéhe. Naa móhnéšená'aaméhéhe néhe káse'éehe móstanéševátamóhevóhe. Móstsehehéhe, "Nooo, tsé'tóhe mé'ëševótse mó-Hebrew-évéhéhe."<sup>7</sup> Naa néhe'se néhe mé'ëševótse hemeho móhnéxho'eohehevóhe hénéhéóhe. Móstsehetóhevóhe néhe káse'éeheho, "Mó-na'ëstse tsé'tóhe náhtsenéxhónóeoeseemo Hebrew he'e tseohkenéno'séhóho?"<sup>8</sup> "Naa héehe'e, néhnó'otshéseha na'ëstse!" móxhetaehevóhe. Néhe'se néhe hemeho móstataomenó'oohé'tovamóhevóhe heške.<sup>9</sup> Naa néhe'se néhéóhe tséstahó'eoes o'hé'e, néhe tsémáho'emanéstse hestónaho móstséhetaehevóhe, "Tsé'tóhe táhestaneha mé'ëševótse naa ohkevá'nénéno'séhoo'o! Naa néstano'eonénéxomevátse." Naa néhe'se móstahó'o'ohséhohevóhe, mó'ohkenéno'séhohevóhe.<sup>10</sup> Naa néhe'se tséstanenóve'xóvetse, néhe hetanéka'ëskóne tséstaaésháa'éhaestse, heške móstatséhe'otséhaehevóhe hénéhéóhe néhe tsémáho'emanétsese hestónaho tséxhoetsése. Naa móstamonóehnétóhehevóhe. Móstsehehéhe, "Naa tsé'tóhe náonovóéno hétséhéóhe mágpeva, naa Moses tsetáheševehe, Öhtonovónénéstse, móxhešetséheseváhehéhe.

### Moses flees to Midian

<sup>11</sup> Naa no'ka éseeva Moses tséstaaéšeésee'ese móstahéve'hoomóhevóhe taamááhe hevo'ëstanemo, Hebrews. Naa mósta-

vóohtóhéhe tséheše-hoháotse'ohetsése. Máto móstano'-vóomóhevóhe néhe na'ëstse Néhpa'ósané-hetanóho móhne'enéséhohevóhe néhe na'ëstse Hebrew hetanóho, taamááhe hevo'ëstanemo.<sup>12</sup> Naa néhe'se móstané-ma'o'tséhetó-eotséhéhe hénéhéóhe netao'o, hováneehóho móho'nóstavóómótse.



Naa néhe'se tsé'tóhe móstane'to'éná'xévaenóhevóhe Néhpa'ósané-hetanóho. Naa móstanó'oetóhehevóhe tósa'e tséxheséovó'oma'o'etse.

## Exodus

<sup>13</sup> Naa tséstavóona'otse móstaévhóssetséhe'öhtséhéhe hevo'ësta-nemo tséxhoetsése. Naa hotáhtse móstavóomóhevóhe néhe neše hetanóho, móstaameméotahtséhevóhe, Hebrew hetanóho. Móstséhetóhevóhe néhe na'ëstse hetanóho tséhávésévo'eétahétsese, "Névé'ne'enésého tsé'tóhe taamááhe na'ëstse nevo'ëstane!" <sup>14</sup> Naa néhe'se néhe hetanóho móstséhetaehevóhe, "Naa névááhe tsénéhetáta'e tsésto'sého'emaovése? Naa néváéso tséhnéehovétse tséhávésévo'eétaestse? Mó-máto néstsenéhna'xévaene tséhešena'xéváénose néhe Néhp'a'ósanéhetane éseeva?" Naa néhe'se Moses móstaetóhtahéotshéhe, móstséhešetanóootshéhe, "Šeaa, heá'éháma návóomáá'e naa heá'áháma nátaéšeno'mé'emáá'e tséhešévevo." <sup>15</sup> Naa néhe'se tsémáho'emanéstse tséstanéstomónese Moses tséhešéváse, móstaoseeonésena'hohevóhe, oha Moses móstaéšeáhtse'easésóhp'a'xéhéhe. Naa néhéóhe móstahévo'ëstané-hevéhéhe éše'he tséhne'öhkéhéssemé'éhnése, hénéhéóhe ho'eva Midian tséohkéhestóhetse. <sup>16</sup> Naa no'ka éseeva hénéhéóhe tsénéšená-amónoo'ëse a'e vótáheenone, <sup>17</sup> naa néhe na'ëstse ma'heónéhetane Jethro móxheševéhehéhe, móhnésöhtoxéhevóhe hestónaho, néhéóhe móhvo'ëstanéhevéhevóhe Midian. Néhe hestónaho móhnéx-ho'ómanóhevóhe. Móstao'otómo'enetséhenovótse hénéhéóhe tsé'öhkéhésmanetsése néhe héhevóho hekósaemo. Naa néhe'se hénéhéóhe néhe kósáne móstamanéhevóhe. Naa tsénéšenámanévóse, naa hóséstse kósáevé'hó'e móhnéxho'eohtséhohevovóhe hekósaemevóho. Naa móstaasevo'e'ovóhevovóhe néhe kásé'éeheho. (Naa néhe'se) Moses móstanéhoveéotséhéhe naa móstahóone-vótóhevóhe néhe kásé'éeheho. Néhe'se móstavéstahémóhevóhe, móstano'taomemanetóhevóhe néhe kósáne. <sup>18</sup> Naa néhe'se néhe kásé'éeheho tséstaéváho'éhoo'öhtsévóse, héhevóhe móstséhetae-hevovóhe, "Šeaa, mónééšeáhtse'eéváho'eénéhémanóho'haméme hétsésetha!" <sup>19</sup> Naa néhe'se móstséhetóhevovóhe, "Naa hénéhéóhe Néhp'a'ósanéhetane éhoo'e néhéóhe vótáhéénóne. Naa néhe kósáehetaneo'o tsé'öhkeasevo'e'ötse, náhoonevótaene, naa náno'vestahémaene tséhmanóho'hamévótse. <sup>20</sup> Naa néhe'se móstatséhetóhevóhe hestónaho, "Naa tósa'e hétsésetha éhoo'e? Mónéhéóhe ésó'eamónoo'e? Névé'néšenootóvo hénéhéóhe! Táhemo'ota!" <sup>21</sup> Naa tséstaéšeéne'hanávóse Jethro móstatséhetóhevóhe Mosesvaho, "Naa heá'éháme hétséhéóhe néme'néšéhoo'e. Naa néme'véséstanovéméme. Naa Moses móstséhehéhe, "Naa épéva'e." Naa néhe'se móstaéšenenóve'xóvéhanetséhe, tséstaéše-véséstanovóse, Jethrohevaho móstamétaehénotóhe na'ëstse hestónaho tsésto'sevéstóómóse, Zipporah, mó'öhkéhestóhehevóhe. <sup>22</sup> Naa néhe'se nenóve'xóvéva móstáhee'hahehevóhe. Naa tséxhestáotsetsése, Moses móstséhehéhe, "Naa hétséhéóhe nánótseve, tséhéóhe násáhéstahéhe. Naa tsé'tóhe nae'ha náhtshéheševého Gershom, Nótse, móxhešetséhéséhevéhehéhe." <sup>23</sup> Naa néhe'se móstaosee'ésháestóhnó'eaénoo'éhanéhe, hénéhéóhe

tsémáho'emanéstse Néhpa'ósaného'eva, móhnaehéhe. Naa néhe Israelites móhnéšeame totóxéstóhenovóhe tséhešéhoháemomónéhévévöse. Naa móxxaenéšeomómoena'tovóhevovóhe Ma'heónева. Móhnéhetóhevovóhe, "Néhvéstáhémemeno!"<sup>24</sup> Naa Ma'heo'o móhnéstovóhevovóhe, naa móstamé'etanóotsé'tóhéhe tséheševéstomevotsése néhe tósa'e tséhxéstahévöse Abrahamevaho, naa Isaacevaho, naa Jacobevaho.<sup>25</sup> Naa móstanó'voohtóhéhe tséhešéhoháhávésévemomónéhevetsése, naa móstanéševátamóhevovóhe.

### 3

#### **God Speaks to Moses At the Burning Bush**

<sup>1</sup> Naa néhe'se móstanenóve'xóvéhanéhe Moses móhnéšenáne'evávoomóhevovóhe néhe heméshemo hekósaemo. Tsé'tóhe kósáne móstatséhe'otséhohevovóhe hákó'e vone'se móstaamésóhpeohtséhohevovóhe tséxhoéhosévetse hénéhéóhe móstaametséhe'öhtséhéhe éše'he tséstaohkéhésata'ehnëse. Naa néhe'se néhéóhe móstáho'e-öhtséhevovóhe na'estse hoéhoseva, Sinai mó'öhkéstóhehanetséhe, tósa'e néhéóhe Ma'heo'o tsé'öhkéháoena'toese.<sup>2</sup> Naa hénéhéóhe Ma'heo'o Tséne'táhëtsese Ma'heónéhotse'ono móxho'eohe-tohehevovóhe móhma'xeéxo'áséhanetséhe tséheškívone'otse. Naa Moses móstanó'voohtóhéhe, héne heškóvó'éstse tséssáavona'ásé-otséhanéhetse.

<sup>3</sup> Moses móstéhešetanóotséhéhe, "Šéaa, hé'tóhe éxae'-otoéso! Hé'tóhe heškóvó'éstse ésáavonáho'táhanehótse. Táaxa'e táháóhe o'xe nátatséhe'ohmse komááhe náhta-pévevé'hoohtse."

<sup>4</sup> Naa néhe'se Ma'heo'o



tséstahéne'eno néhe Moses a'e kahkëse tséhne'asého'eohtsése, móstatséhetóhevovóhe, móstahéseeestséstovóhevovóhe hénéhéóhe tsé'exo'asetse héne heškóvó'éstse, móstséhehéhe, "Moses, Moses!" Naa néhe'se móstatséhetóhevovóhe, "Hénová'éto?"<sup>5</sup> Naa néhe'se Ma'heo'o móstséhetaehevovóhe, "A'e kahkëse néstsevé'ho'ehne! Né'tó'éstse, tséhéohe nétáxeó'o'ho'eva Ma'heo'o tsého'eohe-továta'e.<sup>6</sup> Tséhnéxhéstaheto nánéehove nea'háanevovóhe tséhxháoena'tovóvose, Abraham naa Isaac naa Jacob, tséhema'heónéhamé'tovóvose." Néhe'se Mostanéhpéne'o'hahtséhéhe tséhomá'xe-

## Exodus

e'sevé'hóómose Ma'heónева.<sup>7</sup> Néhe'še Ma'heónева móstséhetae-hevóhe, "Náhéne'ena tsé'tóhe navo'èstanemo tséhešéhoháe-hávéséve'tohévóse naa máto tséhešeéhévóse hénéhéohe Néhpa'ósaného'eva. Nánéstovoo'o tsé'óhkemomóena'too'evóse naa nátséhetá'e, 'Névéstáheme! Néhvo'èstanéveše tsé'tóhe hetaneo'o náohkéhoháo'emaóeneo'o tséhvé'momónéhévétse. Námáhe-héne'ena tséhetaa'mométséstóvetanóvóse naa hétsésetseha náhésého'eanóhehého'èstanévöhoo'o tsésto'seévahóeotséhono hétséhéóhe Néhpa'ósaného'eva. Naa tsésto'seévatséhe'otséhono hénéhéohe ho'eva Canaan tséohkéhenove hénéhéohe netao'o ho'e épéveénano'ého'eve. Hénéhéohe heováestse heševo'èstaneo'o évo'èstanéheveo'o. Naa tsé'tóhe étséhestóheo'o Canaanites, Hittites, Amorites, Perizzites, Hivites, naa Jebusites. Naa hétsésetseha nétähósénéhetátse, tséhešenéstovono tsé'tóhe navo'èstanemo tsé'omómóena'too'evóse, naa náhéne'ena tsé'tóhe Néhpa'ósané-hetanóho tséhešemométséstóvo'eéháevóse.<sup>8 9 10</sup> Naa hétsésetseha nénéhesétamátse, nátanéhešemoné'továtse. Tsé'tóhe tsémáho'e-manéstse Néhpa'ósaného'eva tákheve'hoomeha, naa tséhetoo'o, 'Enananenano tsé'tóhe navo'èstanemo komááhe náhtaévaaseohtsé-hoo'o hétséhéóhe Néhpa'ósaného'eva (Egypt).<sup>11</sup> Naa Moses móstséhetóhevóhe Ma'heónева, "Šéaa! Násáaxaehová'éhévéhe, naa máto nátónéshéhéve'hoomóhe tsé'tóhe tsémáho'emanéstse, naa máto tsésto'seévaaseohtséhóno tsé'tóhe vo'èstaneo'o hétséhéóhe Néhpa'ósaného'eva."<sup>12</sup> Naa néhe'še móstséhetaehevóhe, "Naa néstavé'óhtsemátse. Néstsevé'setšehešhéne'ena tséhešeméa'-továtse tsé'tóhe máhne'éšeévaaseohtséhóse navo'èstanemo Néhpa'ósaného'eva, nénéehove naa néhe vo'èstaneo'o tsévé'óhtsé-mata'ose hétséhéóhe néstshéséháoena'tovéme hétséhéóhe hoéhoseva.<sup>13</sup> Néhe'še Moses móstséhetóhevóhe Ma'heónева, "Naa tsé'tóhe ma'tákheve'hoomono nevo'èstanemo, naa ma'tatséhetono, "Tsé'tóhe Ma'heo'o tséháoena'tovóvose tséxhéstáhése nea'háanéhe náho'méa'tova." Naa néhe'še náhtsetséhetá'a'e, "Naa étónéševéhe tsé'tóhe, naa náhtseóxóhetoo'o?"<sup>14</sup> Naa néhe'še móstséhetaehevóhe, "Tséhetóóno, 'Nánéehove tsénéehovéstse hetóóno néhe navo'èstanemo. Naa nea'háanéhe tséhéóhe tsého'méa'too'èstse. Naa no'tséhetóóno, "Ma'heo'o Tséne'taestse nea'háanéhe tséháoena'tovóvose nérhéóhe tséhnéxhéstáhése tséhema'heónéhamé'tovóvose Abraham, Isaac, naa Jacob. Nea'háanéhe hétséhéóhe tsého'méa'-tóo'èstse. Nánéehove Tséhnéehovéto, náheševéhe. Naa tósé'e'náhtsenéheševéhe.<sup>15 16</sup> Naa néhe tóoneeto nevo'èstaneo'o hétsésetseha néstseohkenéheševéhá'a'e. Naa nenáase naa tsé'tóhe navo'èstanemo Isrealites tséhátaa'éhahese móhéévamenoho, naa néhe'še tséhetóóno, 'Ma'heo'o Tséne'taestse nérhéóhe tséxhéstáhése tséohkéháoena'tovóvose naa máto tséhema'heónéhamé'toesse Abraham, Isaac, naa Jacobevaho, hétséhéóhe náho'eohé'tova. Nátséheta, 'He'ama nánéxhé'óhtse tséhéóhe náho'eanóheóhtse, naa

nátaéševóóhta netao'o hová'éhe hé'tóhe tséhešenéševá-tamo'eéhaese tsé'tóhe Néhpa'ósanétaneo'o. Naa hétsetseha nétavéstomévatséme tsé'tóhe navo'éstanemo Tsémonéstovese (Israelites) náhtsene'évaaseohtséhoo'o hétséhéóhe Néhpa'ósaného'eva tséhnéševátamo'eéhévöse naa néststséhe'otséhatséme hétséhéóhe ho'eva tósa'e tsé'oseepéva'e hová'éhe tséohkéhóné'o. Hénéhéóhe ééšemaevö'estanéheveo'o heováestse heševo'éstaneo'o. Eohketséhestóheo'o Canaanites, Hittites, Amorites, Perizzites, Hivites, naa Jebusites, néhetóóno néhe," éhevoo'o Ma'heo'o. Néhe vo'éstaneo'o néstseáhtoo'e, naa tatšeheševé'öhtsémóóno néhe tséhátaa'éahese hénéhéóhe hénéhéóhe tséhoo'éstse néhe tsémáho'emanéstse Néhpa'ósaného'eva naa tséhetóhéne, "Tsémáho'emaneto, Ma'heo'o Tséno'kene'taestse tsé'tóhe tsé-Hebrew-hévétse (Tsémoné'toétse Ma'heo'o) tséhema'heónéhamétse naa tséohkéháoenatovótse náho'éhotaene. Naa hétsetseha ne'énanovemeno tséhéóhe náhtstséhe'öhtséme tóhtoo'e tsésto'séhaháónatse naa máto hová'éhe tsésto'séénanomátse tséhnéehovëse nama'heónéhamáne na'héé'éše tsetanéhe'xove tsétáho'xóveohsétse.<sup>17 18 19</sup> Naa náhéne'enovo néhe tsémáho'emanéstse Néhpa'ósaného'eva néstsésáa'énaehevo. Naa náhtamétséstooesemo.<sup>20</sup> Náhtáhotse'ohta náhtoháatamaahestötse naa néhe náhtamétséstómoo'o Néhpa'ósanétaneo'o naa náhtavoo'séhónone hová'éhe tséhoháatamano'etse hénéhéóhe hesto'evo. Naa néhe'sé néhe'xóvéva néhe tsémáho'emanéstse néstseénanáévo.<sup>21</sup> Naa ma'tamomé-tséstóvo'eéhóno Néhpa'ósanétaneo'o néstseoseeono'átamaevoo'o tsésto'seaseohtsévöse néstsemétaenovo hová'ehötse.<sup>22</sup> Naa tsé'tóhe Tséhetaa'monéstovese (tséhetaa'-Israelites-évévöse) he'eo'o éme'héve'hoomóho tsé'tóhe Néhpa'ósanéhe'óho néhéóhe a'e tsémaevö'estanéhevetse. Naa nóhásöháma vo'éstanóho néhéóhe máto tséhoétsese hemáheónevótse naa éme'veestomevónovótse hone'ónótse naa hová'éhe tséhetaa'péva'etse tséto'séhone'o-mévöse heva vo'ótanótse naa máto héva hóseestötse naa máto hóhonótse tsévé'semanétsee'éstse véhonema'kaataeva naa vó'komema'kaataeva. Naa hé'tóhe hóne'ó'séhohéne nee'hahevoo'o naa néstónáhevoo'o. Naa néstsenéhešeamähénovótse tsé'tóhe Néhpa'ósanétaneo'o tséhetaa'eá'enomévöse tsépéra'etse," móxhetaehevóhe Ma'heónева Moses.

## 4

<sup>1</sup> Naa néhe'sé Moses móstséhetóhevóhe, "Ma'heo'o, nevo'éstanemo nésáa'oné'seómáhahtóheheo'o, násáa'áahtóheheo'o, náhtsetséhetáá'e, "Hee, Ma'heo'o, móho'nó'oné'seómého'eo'hé'továta'e," nává'nenéhešeoo'hetano. <sup>2</sup> Naa néhe'sé móstséhetaehevóhe Ma'heónева, "Naa hénová'e héne tsétoenomo?" "Naa náhtó'kótóhe, móxhetóhevóhe. <sup>3</sup> Naa néhe'sé móstséhetaehevóhe, "Óehahtséstse

## Exodus

(hénéhéóhe ho'eva)! Néhe'še Moses tséstanéhešeóehahtsése, móstášé'šenovotséveotséhanetséhe. Moses móstaaseka'a'xé'-tovóhevóhe.<sup>4</sup> "Mó'eváhósetséhetaehevóhe, "Heseváeneha hestsevá'xéva!" Moses tséstaanóheheséváénóse, móstaéváhetó'köthöhénéneveotséhanetséhe.<sup>5</sup> Naa néhe'še Ma'heónева móstséhetaehevóhe, "Ma'táho'héve'hoomóse navo'éstanemo hósénéheto'eétáheo'o! Néstsevó'o'séhónóvo néhe navo'éstanemo Tsémónestovese tséhešenéhóvevo néhe Ma'heo'o tóoneeto hevo'éstanémevóho tséohkéháoená'tovóvose néhe hema'heóné-hamevóho, Abraham naa Isaac naa Jacob, tséhešeoné'seómé-ho'ehé'továtse.<sup>6</sup> Táaxa'e naa hénéhéóhe éséhe'onáotséstse neéstse'henova!" Tséstáéséhe'onáotsése, naa tséhne'evá-hóehe'onáotsése, móhma'xéhemánóhanetséhe he'ahtse.<sup>7</sup> Naa néhe'še Ma'heónева móxhósetséhetaehevóhe, "Naa éváhóseésé-he'onáotséstse hénéhéóhe neéstse'henova!" Móstáévhóseésé-he'onáotséhéhe naa néhe'še tséhne'eváhóehe'onáotsése, mó'evapéveotséhanetséhe.<sup>8</sup> Naa néhe'še móxhósetséhetóhevóhe Mosesevaho, "Tsé'tóhe navo'éstanemo mássáavé'eoné'seómáhahtáhévótse, hé'tóhe ma'éševóohtomévótse tséhešema'heóné-exo'eétáhéohevo, naa néhe'še tseonáháxeoné'xeómáhahtao'o hé'tóhe ma'táhósevóohtomévótse, tséto'séhóséhešévevo. Naa hé'tóhe nexa tséhma'heóno'eétáhéohevo, mássáavé'tónéšé-vé'séhóseoné'seómáhahtáhévótse, naa mássáavé'eáahtóvata'óhése, níoohomeo'o hóséstse mahpe o'hé'e Nile tséhestohe naa néhéóhe ho'eva hée'ó'tseo'o! Naa hé'tóhe mahpe tsema'eveotse."<sup>9</sup> Naa néhe'še Moses móstséhetóhevóhe, "Ma'heo'o, névé'méa'tove naa máto névé'néhesétame! Ta'se náohkésáapéveéestséhe. Naa hétselsetha hámó'öhtse tsé'ameéestséstoveto násáaxaepéveéestséhe. Náhávéséveéestséstove, náohkéhe'keéestse, naa máto náohkeóe'tovenestse."<sup>10 11</sup> Néhe'še Ma'heónева móstséhetaehevóhe, "Névé'néheve! Nánéehove Ma'heo'o, tséohkéhéseéestsénove tsémanestsése. Naa máto nánéehove tséonáhtámanéstómánéstse, naa máto nánéehove tséohkevóosané'séhánéstse, naa máto tséohkeó'o'enéstovetse. Naa táanáaséstse! Néstavéstáhemátse tsésto'sééestseto. Naa néstamé'estomevátse tséto'séheto."<sup>12</sup> Naa néhe'še Moses móstahósetséhetóhevóhe, "Ma'heo'o, névé'néhesétame, névé'tséhešemá'tove, vo'éstane tsénétaestse éme'taméa'-tohe!"<sup>13</sup> Néhe'še Ma'heo'o móstaomáta'etanóotsé'tovóhevóhe Mosesevaho. Móstáévhóseéséhe, "Naa néhe tséhe'néheto Aaron hénéhéóhe tséhéstaeastse Levites éohkepéveéestséhe, naa éhéne'ena tséohkéhešéveéestséstovetse. Naa hétselsetha tséstsehá'e'xóveo-tsetse hétséhéóhe éne'ametséhe'ohtse néne'améhéve'hoome. Naa néstseosepétanóotséhe, Néstsepévemásetséstova."<sup>14 15</sup> Naa taévanéšetséhe'óhtséhéne hétséhéóhe Néhpá'ósaného'eva. Hénéhéóhe néstseéestséstova naa néstsemé'estomevo tséto'séheese. Hénéhéóhe néstseéestséstomótaha. Naa néstanéševéstáhématséme

tsésto'seéestsése. Naa néstamé'estomévatséme tséto'séhešévése.

<sup>16</sup> <sup>17</sup> Naa hé'tóhe néstó'kóhtóhe tano'eohtséstse!

Néto'sevé'sema'heóno'eétahe.

### Moses returns to Egypt

<sup>18</sup> Naa néhe'se Moses móstahéve'hoomóhevóhe heméšemo Jethrohevaho naa móstséhetóhevóhe, "Táaxa'e naa, ne'évaénánéstse náhtseévatséhe'ohtse Néhpá'ósaného'eva. Navóohestoto hea'e ésó'eonáháxevo'estanéheveo'o hénéhéóhe." Naa néhe heméšemo móstséhetaehevóhe, "Naa épéva'e. Taévatévhoo'óhtseo'o!"

## 20

### The Ten Commandments

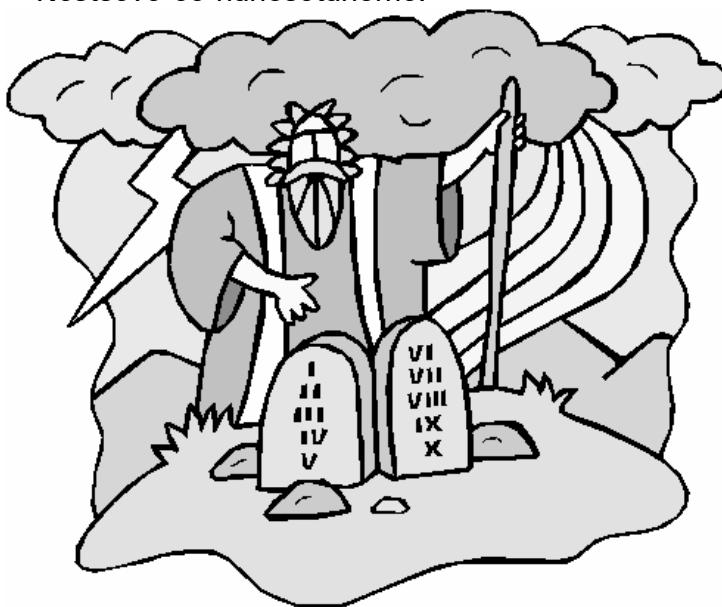
<sup>3</sup> Ma'heo'o nétséhetaene, "Oha no'kéháoena'tove!

<sup>4</sup> Névé'háoéná'tánóvo nóláséháma hová'éhe, naa máto névé'hema'heónéhaménóvo, oha tséhnéehovéto! <sup>7</sup> Névé've'séhávésévo'anénóvo navéhestótse! <sup>8</sup> Ono'átséstome máhma'heóneéseeve. Ohkéhosotómoo'e néhe'xóvéva. <sup>12</sup> Ono'átama éhevoo'o naa néškevoo'o nonohpa néstséháa'éševo'estanéhévéme hétséheno ho'eva tsémétatsése. <sup>13</sup> Néstsevé'ne'to'éná'hanéme.

<sup>14</sup> Néstsevé'nooseoe'kéhénovoo'o tsévéstoemósee'e.

<sup>15</sup> Néstsevé'nomáhtséme. <sup>16</sup> Néstsevé'eaéstomého'é'etovo vo'estane.

<sup>17</sup> Néstsevé'ee'hanósetanóme.



## 34

<sup>8</sup> Moses tséstamá'esta'éoešése ho'eva, móstshéhešháoenáháhe,

<sup>9</sup> "Ma'heo'o, máhvé'pévatamemenoto, néhvé'óhtsémemenoo'o!

Néohkésáaméhae'áahtóvatséháme, naa oha hétséháme,

ne'évaasétanomevemenoo'o náhtávésévo'eétahéstonane! Naa mónéstsenéhno'henésonéhe'tovemeno?"

**Ruth** (needs revision)

1

1 Naa hákó'e néhéóhe évaveto Israel tséssáa'éshéhoehevóse ho'emanéheo'o hová'ehe móxho'nómésévótse hová'éhe, móho'nómaehone'ónéstse. Naa na'estse hetane Elimelech móxheševéhehéhe néhéóhe móxhéstáhehéhe, tsé'tóhe Ephrath vo'éstanéhévéstóva naa néhéóhe móhnéxhéstáhehéhe Bethlehem in Judea. Naa néhe'se móstáhévo'éstanéhevéhehéhe hénéhéóhe oxése máhoéstóva Moab mó'öhkéhestóhehanéhe. Tsévéstoemose naa hee'haho mósta-vé'öhtsémaehevóhe. Naomi móxheševéhehevóhe hestse'emo naa Mahlon naa Chilion mó'öhkéhestóhehevóhe, hee'haho. Naa hénéhéóhe tséhvo'éstanéhévévóse Moab móhnahéhe néhe hetane. Naa Naomi móstáxaenéšeno'keotséhéhe. Oha tséhnéehovése naa hee'haho naa néhe'se mósta véstoemöhehevovóhe káse'éehého néhéóhe tséhestahétsese, Moab, Orpah naa Ruth mó'öhkéhestóhehevóhe. Naa néhéóhe móstavo'éstanéhevéhehevóhe máhtóhtóheá'a'e naa mato móstanaehevóhe kássováahého. Naa néhe'se Naomi móstáxaenéšeévahóseno'keotséhéhe. Naa néhe'se móstanéstomónéhéhe Ma'heo'o tséhešsepéhéve'tovóse hevo'éstanemo móstaéšeévamaehóne'óhanéhe hová'éhe hénéhéóhe tséhméhaehéstaese. Naa néhe'se móstaéxanenehéhe mósto'séeváhoo'öhtséhéhe mósto'seasevé'öhtsémöhehevóhe néhe hevexaho. Móstaosáane aseohtséhevóhe néhéóhe méónéva móstaaneoh-tséhevóhe. Naa tséstanéšen ameohtsévóse móstaameéestséstovéheváhe éme'tanéšeévahóo'öhtséstove móxhetóhehevóhe. Náésháónéná'tóvo Ma'heo'o nánéhešéháónéná'tóvo Ma'heo'o néstsepéhévo hápó'e tséhešpehéve'tovése naa neéhamevoo'o tséhešpéve'tovóse. Naa náno'néhešéháónéná'tóvo Ma'heo'o néstseévahósemétaenovo néstseévahósepévéhevévevoonéme tósa'e móxhehéhe néhe'se móstae'kotseváenóhehevóhe. Naa móstaa'xaameotséhevóhe. Néstanešév'öhtsématséme hénéhéóhe nevo'éstanéhévéstóva, móxhetaehevóhe. Néxahe, éme'tanéšeévaohtséstove. Násáa'evá-hee'hahéhe. Hovánee'e néme'eváhóséhévéstóemove náéshéhoháá'ehahe náme'sáa'óvahósetónéhevésevoonéhe. Hétséstseha mátóhéva hó'tanéšehevésevoonéto taa'eva naa néhe'se hó'táhe-e'hahéto. Mónéme'tonóomóvoo'o ta'ama'taésháa'eahévótse naa néhe'se néstaevahósevéstóemovoo'o hová'äháne, néxaheséstse. Ma'heo'o náéšeóoxo'eeha naa néhnéšeévátamétanó'tovatséme, móxhetóhehevóhe. Naa móstáhósea'xaameotséhevóhe. Orpah (evaho) móstae'kotseváenaehevóhe naa mópstaévanáho'öhtsévóhe taamaahéhevo'éstanemo. Naa Ruth evaho móstanéšehe'konetoenasehevóhe. Tsé'tóhe neaxaa'éhemo étaéše évanáho'öhtsevo hevo'éstanemo naa hemá'heóname. Naa hápó'e éme'tanéšeévavévavésetséhe'öhtsénove, móxhetóhevohe Naomi. "Naa névé'névé'néheše tsésto'senootátse Ruth móxhehéhe. Névé'néheše tsésto'senootátse. Tósa'e

tséhé'óhtseto náhtseto'vésenéhe'ohtse naa tósa'e tséhvo'éstané-heveto hénéhéóhe náhtsevésevo'éstanéheve. Naa nevo'éstanemo náhtséhevo'éstanémenoto naa nema'heóname náhtséhema'heónamenötse. Naa tósa'e tséhnaeto hénéhéóhe hápó'e náhtsenaa'e naa néhéóhe néstseáhto'hohéne. Hová'éhe násáatónéšeonésova-naehénone oha máhnaétse móhehehe Ruth. Naa Naomi tséstáhéne'eno mó'oné'seómenéhešetanóhéhe (tséhešeoné'seómenéhešetanóse) Ruth tséstó'sehóosevé'óhtsémaa'ese móho'nóstaevaohoeséstse (móxho'nóovaoxóhoseséstse). Naa móstanéše-amoohtséhevohe ta'e tséstáho'eohtsevo hénéhéóhe Bethlehem. Naa ne-vo'éstaneo'o hénéhéóhe tséhméhae-vo'estaméhevése Naomi tséstavóomaa'eso móspéhévetanótséhevóhe. "Móhe tsé'tóhe nea'háanéhe Naomi?" móxhehevóhe. "Naa névé'évanéhešéme Vé'óhkeméóná'e (Marah), oohkéheše (?) Ma'heo'o náoóxo'eeha. Hétséhéóhe tséstamóneasaohstséto náoetahámáne hová'éha hová'éhe násáa'á'enóhe. Naa névé'eevanéhešéme Naomi. Ma'heo'o néášeooxo'eeha náhávésévetano móxhehéhe. Naa móstaéva-néhešehe'éhóo'óhtséhéhe Moab móxhé'óhtséhéhe ne-Ruthevaho móhvé'óhtsemaehevóhe. Tséstáho'éhóo'óhtsévóse vétséóhe móstaéshéto'seaseo'eno'éhevóhe néhéóhe tsé'óhke énano'ese. Naa ne-Naomi tséméhaevéstomose móxhevóohestovéhehenéhevóhe Boaz mó'óhkéhestóhehéhe. Móxhoháoovalhéhéhe. Naa no'ka éšeeva Ruth móstatséhetóhevóhe Naomihovaho. Hétséhéóhe nátatséhe'óhtse tsé'énanó'éstove náohtaamemáheénéna héne énano'estótse tsé'tó-tséo'eno'ese tséohkeo'ha'e-nomévóse. Naa néhéóhe vo'éstane hea'e éonáháx-hotse'ohe vo'éstane tséstó'senéhešeméta'éstse he'to-tséstó'semáhe énenómó énano'estótse, tséo'ha'enomevóse, móxhehéhe. Naa taanaaséstse móxhetaehevóhe Naomihovaho. Naa Ruth móstatséhe'óhtséhéhe néhéóhe énano'éstóva. Móstamé-hó'eohtsé'tovóhevóhe ve-hotse'ono tséamemáheénenoséstse héne énano'estótse.?? Naa tséo'ha'enomévoséstse mó'óhkemáhe e e'otséhéhe. Hotáhtse héne énano'éstóva móstáhéné'enohéhe mó'á'enohéhe néhe Boaz. Naa néhéóhe tséhnéšén ame máhe enenénéstse Boaz móstáho'éhnéhéhe néhéóhe énano'éstóva. Móhnéhmóneévéhe'óhtséhéhe Bethlehem. Naa néhe hestotse'ono móstatséhétóhevóhe, Ma'heo'o névé'óhtsémaevo, móxhehehe. (éohkenéhešemássetséstováhtsésestonéhe'xóvéva).?? Naa hápó'e móstaéva tséhetaehevóhe Ma'heo'o néstsepéheve'tova naa néváeso tá't" - káse'ééhe móxhehéhe Boaz, mósáhetóhevóhe néhe hetanóho néhéóhe tséo'eno'étsese. Naa nea'háanehe nótá'e tsého'éhoo-vé'óhtsémaese Naomi. Nánéstséstava hea'élama éme'amé-hé'eohtsé'tovóho tsé'tóhe tséhotse'óhetsese naa ts to'se amemáheénéno héne énano'estótse naa hákó'e éasetotse'ohe tséhe'se méovóona'otse ésáa'éeno'vese - hosotómoetséhhéhe, móxhehéhe. -He'kotóetséhhéhe, " móxhehéhe. Néhe'se Boaz móstaéestséstovóhevóhe Ruthhevaho. "Né'áahtóvéstse. Hétséhéóhe

néšeamemáheénenomeo'o hé'tohe énano'estótse. Tósa'e oxése néstaohkové'hémáheénéna. Tse'tohe he'eo'o véstotse'óhémóóno hétséhéóhe. Tsé'tóhe taaméhó'e'ovóóno hetaneo'o tséo'énó'ese. Naa tse'tohe hetaneo'o náésheno;néhetoo'o néto'sésáamé'emo'eé-haeheo'o naa ma'óhkemanétanoto tséhéóhe taokhéhémaneo'o mahpe éeo'o'otómo'ena móxhetaehevóhe. Naa mó'oseepévetanootséhéhe. Móstaxaemáxa'éšenáhéhe ho'éva. Hénova'e tséhetóséhešépöhéve'toveto? Naa néhéne'ena tséhešenótseveto, móstáhehéhe. Naa nénéstomóne'továtse tséheševovóhnéhéshose éskeme tséhešenaa'ese neéháme. Naa ts nèxhešenootóse naa néhé ého naa neško naa taamaaahe nemáhoestótse naa tséhéóhe ného'hévo'éstanéheve. Tse'tóhe vo'éstaneo'o nésáatšéhe'shéhéne'eno-vóhe'o. Ma'heo'o népéve'tova. Naa éhéne'ena tséhešene'étaméto, móxhéhe??móxhetaehevóhe. Naa néoseepéhéve'tove nátaoseepvomóhtahéotse tsé'oseepéhéveéestséstoveto hó'saanéše-vésenéehovéhéto na'éstse néstotse'ono, móxhehéhe Ruth. Naa móstaéšéto'seméséhéstovéhanéhe Boaz móstamó'otóhevóhe Ruthevaho. Néhxévèse'haname heta'háanehe kóhkonóheo'o naa tásé'hasenéhéne, móxhehéhe. Naa néhe'se néhéóhe móstáháméstoehevóhe néhotse'ono tséxhoetsése móhnéhmétaehéhe héne máhtáme. Naa móhméséhehéhe ta'e tséstaéšená'so'enohéotsése naa hoséstse móstoáah'tse'he'eotséhanetséhe. Naa néhe'se tséstaéše-éne'hánóse móstahósease máheénenohéhe héne énano'estótse naa Boaz móstoáah'tovóhevóhe hestotse'ono, hé'tóhe énano'estótse néstsenésemáheénéna hé'tóhe tséová'koohétsee'éstse tsé'éváhetse. Naa néstsev'é'eoxóhetovo naa mato néstsev'é'to'hanovo, móxhehéhe naa aéstome - (tósé'e) noohtomáhéne héne énano'estótse komááhe (nónóhpa) néstsemáheénéna, móxhehéhe. Naa Ruth móstama'xe-máheénenohéhe énano'estótse ta'e tséstaéšéto'seta'éhnése éše'he. Héne tséstamá'semáheénéno énano'estótse nésó'e hóhtánoho móstanéhe'xóvanovéhanetséhe. Naa héne énano'estótse móstahóo'otséstséhéhe naa móstavoo'séhohéhe hevëškemo. Tséhetaa'-máheénéno. Naa héne móstano'hoxomohéhe máhtáme tséhe'óhto. Tósa'e hé'tóhe némáheénéna énano'estótse móxhetaehevóhe. Náhtanéhešháóná'tovo Ma'heo'o tsetapéhéve'tovóho néhe hetamóho tsépöhévetováta'e móxhehéhe Naomi. Naa Ruth mósta-tséhetóhevóhe Naomihevaho, "Naa néhéóhe énano'estóva tsé'tóhe hetane Boaz éheševéhe hénéhéohe náo'enó'e," móxhehehe. Naa náhtanéhešháóná'tovo Ma'heo'o tsepéhéve'tovóho Boazevaho. Ma'heo'o néhnéhetaene néto'sevéstahémaene hó'néšeametanénétse naa matóhéva hó'néšenaetse. Néhe hetane éhevóohestovenoto tséméhaevéstomo. N-tsévovóhnéhešhata'e móxhehéhe Naomi. Naa náno'néheta néšeamemáheénenomeo'o hé'tóhe énano'estótse, tsé'tóhe náhtotse'ono ta'e ma'tamá'seo'eno'evótse, móxhehéhe Ruth. Naa héhe'e náxashe néhéóhe tákéhotse'óheo'o n-he'eo'o tavéstotse'óhoemóóno hénéhéohe énano'estóva. Néme'-

ónëxa'ó'háá'e oxëse tavé'héhotse'óhéto móxhehéhe Naomi. Naa Ruth móstaameo'enó'éhéhe. Hénéhéóhe móstaamemáheenénöhéhe héné énano'estótse, ta'e tsestamá'seo'eno'estovetse naa néhe'se néhéhéhe móstanéšeaseamevéstse'enámöhevóhe hevéškemo. Naa tséstaame'xóvetse Naomi móxhóséhetóhevóhe Ruthevaho, "Naa nátó'senöhrtsevóómo hetane tséto'séhósevestoemótse komaahé néstaaméhestó[ 'öhtséstove tsé'tóhe néhéne'enóvo Boaz néhehéhe nétaamevéstotse'óhemamáho he'óho hénéhéóhe tséhotse'ótose. Néhe néhevóohestóvenone. Naa ótahe né'áahtomónéstse.

Hétséstseha hetóéva éto'sepéenenéstove hénéhéóhe naa tatoo'hameo'o naa tähéo'keméanáhtseo'o naa tapéhévee'saneo'o. Naa néhéhéhe tavéssetséhe'öhtseo'o tsésto'seénenéstove. Naa néstsevé'héne'enova hénéhéóhe tsétáheševésého'éhneto ta'e ma'éšeéne'hanátse naa ma'éšeénemanéstse. Naa oha néshene'evávoomoo'o naa tósa'e néhéhéhe tséstaovéšése tsésto'senaóotsése ma'éšenaóotséotséstse tatséhe'oohévoo'o naahéne'hamóvoo'o (hene'hánomoo'o) henóhoomáxéstoto naa néhéhéhe taovéšemeotseo'o tséxhešé'hahtáxése naa néhe'se néstsemé'éstomeva tséto'séhésévívöse. Ruth móstséhetóhevóhe hevéškemo, naa náhtanéheto'eétahe hé'tóhe tséhetaa'néhešeto. Naa néhe'se Ruth hénéhéóhe móstatséhe'öhtséhéhe tséspéenenéstovetse. Naa tsétó'hetaa'ese hevéškemo móstanéhešévöhéhe. Boaz tséstaéše-ne'hanáse naa tséstaéše énemanése móspéhévomóhtáhehéhe (móstanomone'hanáotséhéhe?) hénéhéóhe móxhóne'táhanéhe héné énano'estótse hénéhéóhe móstaovéšenahéhe tsésto'senaóotsése. Ruth móstáhe'keémoosetséhe'oohehéhe móstáhéne'éhá'ho'ho-hevóhe n-hestóvo'šéstoto (henóhoomáxéstoto). Naa néhéhéhe tséxhešé'hah-táxematsése móstaovéšeméotséhéhe. Naa néheše néhéhéhe sétóhtaa'eva móstáxaetaešé'seotséhéhe móstaméhae-é'ósévoneohehéhe. móstavóomóhevóhe tsé'tóhe he'óho tsésséšenatsése tséxhešé'hahtaxése. Nénéeváeve móstáhehéhe. Nánéehove Ruth, móhnéxhešeno'estáhéhe Ruth. Naa káhkése néhevóohestovenótse tsé'tóhe tséméhaevéstomo. Naa néstsevovóhnéheše. Naa héá'eháma néme'vestoeme. Naa Ma'heo'o néésepéhéve'tova, móxhetaehevóhe Boazevaho. hétaséstseha névoo'estómáne hevóohestovestötse tséhešéhoháoeme naa hétséstseha tséheto'eétaheto héne néhehpepéháp'eétahe tséhešépéhévo'eehöse éskome. Némestséhe'eenóhtse'óvo hetane tsésó'tséhe'kéhaestse héva (naa) hó'nésh'aovaestse (tsé??) naa máto héva hó'sáanésháoováhéstse naa nésaanéhéše. Naa néstsevé'eóétsétáne, Ruth, náhtanéheto'eétahe tséheše-nóhtséstoveto. Naa hétséhéóhe máhoéstova émáhehéne'enohe tséhešépáháváhe'éveto. Naa néhetóme, tséhešeoné'seóme- kahkése hevóohestoveto tsé'tohe tséméhaevéstomoetse naa tséto's he4evovóhnéhešénátse. Naa hétséhéóhe na'estse hetane éhoo'e tséhehpéháp'e=a'e=hevóohestovéstse naa novóse nánéhe'xóv-

hevóohestovenótse. Naa tséhéóhe néséshééshéhoe'o hétsétseha taa'éva. Naa ma'taméovóona'o néstahéne'enánone tse'tohe hetane tséhéóhe heva tséto'sevovóhnéhešéhatá'e. Naa ma'táháne'enomátse máhto'sésáa'vé'vóvhnéhešéhata'e naa náhtanéheto Ma'heo'o, ametanéne-ma'heo'o, néstavovóhnéhešéháhéhe tséheše'hahtáxe-natsése naa móstaméoméoto'éotséhéhe móho'nóešomóhmóneto'sé-hosóvoomano'éhanetséhe vo'estane náhtsésáavóomaéhe móxhešetanohéhe, Boaz móho'nóhene'eno móxhestamohéhe vo'estanoho tsésáahéne'enóéhe móxhešetanohéhe, móxhetaehevóhe. Naa né'seéstse'henátse naa tséhéóhe séoxemeha móxhetóhevohe. Naa tséstanéhéšévèse móstahénenohéhe nóhónó'e móhnéhe'xóvanánovéhanetséhe pénohéó'o naa móstavéstahémahehevóhe móstaaseotséstséháhe naa néhéóhe móstaévatséhe'óhtséháhe néhéóhe máhoéstóva tséhxestaese. Naa tséstáho'éhoo'óhtsése hevéskemo móstanéstséstohehevóhe, "naa nétaéšeéetónéšévéme. Naa Ruth móstamé'estomévóhehevóhe netao'o tséévéhešé'too'ése néhe Boazevaho. Naa néhe'še móstahóssetséhetóhehevóhe naa nánéheta oha néstavé'eéváhoo'óhtse [otáxa] naa he'tohe námáhe métaa'e énano'estótse. Naomi móstatséhetóhehevóhe naa néstáéšenéše-tonóomone éto'setónéševeséstse naa mato he'tohe éto'setóné-sóotsénése Boaz móme'héhe'kotoo'e héstsetseha éšeëva, naa he'tohe ma'taéshéhoxe'ane. Boaz néhéóhe móstatséhe'óhtséháhe tséhmóheehtséstovetse hénéhéóhe máhoéstóva néhéóhe móstaháméstoehéhe. Naa néhe Elimelech a'e kahkëse hevóohestoto n'ehe hetahóho Boaz tsétotóxemose móhne'améhnéháhe naa Boaz móstaonóomóhehevóhe. Hóovehe tséhéóhe néxhéhoo'éstse, naa néxháméstoo'éstse, móxhetóhehevóhe. Naa móstatséhe'oohehéhe néhéóhe naa móxháméstoehéhe. Naa néhe'še Boaz móstaonóo-móhehevóhe máhtohto hénéhéóhe tsého'emane mahoéstóvanéhéóhe né'amónoo'e, móxhetóhehevóhe. Naa tséstaéše máheamónoëvöse móstatséhetóhehevóhe néhe hevóohestoto. Naa néhéne'ena Naomi ééšeéváho'éhoo'óhtse énëxhé'óhtse Moab. Naa éhohtóvatanó'ta héne ho'e tséméhae'á'éno tsévnéhaevéstomose Elimelech. Naa nánéhéšetaus, némehéne'ena héne kómááhe néstseonáháxého'ahe. Naa máhvé'ho'aheto héstsetseha hohtovátse tse'tohe hetaneo'o tséhéóhe tséamóneóese tsetapáhoehéne'enováheo'o. Naa mah've'-sáaho'áhéheto héstsetseha néhnéhéseha. Ta'se névovóemétáne tséstoséhohtovato he'tohe ho'e naa máhto'sésáavé'hohtováheto naa mé'tó'e náhtáhohtóva. Naa néhe hetane móstséhehéhe, naa náhtáhohtóva néhe'še Boaz móstséhetóhehevóhe, épéhéva'e naa he'tohe ho'e hohtovotótse Naomi naa néhe a'e hevexaho Ruth néstse [no'oh] hohtovanötse néstsehohtová'tóvo, kómááhe he'tohe ho'e tsetóea'enánove néhe tséméhaevéstomose hevo'estanemo naa néhe hetane móstatshéhešeno'estahéhe naa máhvé'néhešetovató náhtanéšeénána héne ésáa'éváhohtováhe ho'e. Móme'hého'éhotaenovo nanésoneho máhnaéto naa éme'hohtováhtove náhtsésáa-

néshéhohtováhe. Naa hénéhéóhe néhe'xóvéva móhnésóhanéhe hová'he hó'to'séhohtováhtove naa mato hó'to'seonésovanomevótse móhnéhesóhanetséhe néhe tséto'séhohtovátse hová'he móhkené'to'éhéhe naa mó'óhkemétöhéhe néhe tséto'séhohtovatsese naa hétséstseha móstanéhešéhéne'enóhenovóhe néhe Isrealites he'tohe tsétaéshéshépéhévéhotse'óhe'tohetse. Naa néhe'se néhe hetane tséstatséhétose Boazevaho éme'hohtováhtove móstané'-to'éhéhe naa móstamétöhéhe Boazevaho, Oxhe'konáhétssese, hemo'keha. Naa Boaz móstatséhetóhevóhe néhe tséamónéoetsese hetamóho, "Naa hétséstseha tséstséhe'xove náphoehéne'enováhéme he'tohe náéshéhohtovóto ho'e Naomi naa netao'o tséméhae'á'énó Elimelech, naa néhe mato hee'haho naa a'e néhe Ruth tséno'-véstoemo," móxhehéhe. Komááhe he'tohe ho'e tséhetaa'hohtováto tsetóeneeameá'enánóvo hevóóhestoto tse'tohe hetane tséésé-hováneé'estse. Héne náphoehéne'enánóvo. Naa néhe néhéóhe tséamónéoese móstséhehevóhe, "Naa héhe náphoehéne'enováhéme naa Ma'heo'o éme'néhešé'tovóho néhe tsévéstoemose like Rachel and Leah. Móhma'xéhevónéstóh-nóehnáhvóhe tsévéstoemótse Jacobevahe. Hápó'e néme'ma'xé-hevonéstóhnáhvóhe naa náestamáhehéne'enónéhehe Bethlehem. Naa ka'éskóneho ma'heo'o tsésto'seméatá'e tsétohe tséstavéstomose káse'ééhe nevo'estanéhevestótse hápó'e tsénéhése tséhesotse Perez tséhee'hahé'toese Judah naa Tamar. Naa néhe'se Boaz móstáhoo'otséhohevóhe Ruthevaho hénéhéóhe tséstaéševéstomose Ma'heónéva móstatóhévé'tohehevóhe naa móstáhóse'éhéhe móstáhá'a'éhahehéhe naa néhe he'eo'o móstatséhetaehávhe, "Vovésha Ma'heo'o, nééshémétaenoto néhevéxahe, némétaenoto néhe nevexáho. Tséto'sevovóhnáhvéhata'e. Naa tse'tohe hetanéka'éskóne tsetamáhehéne'enohe hénéhéóhe Isreal naa tse'tohe exáhe néhaháméhota naa néhaháe popéhévo'eeha. naa néhe'se nééshéhósemétaenoto tse'tohe exáho. Néstsého'eotséstomótáhaha'e tsépéhéva'etse vo'estanéhevestótse. Naa péhémovóhtáhestótse hénéhéóhe tsé'éna'heto. Naa Naomi móstséhetanóhevóhe néhe mé'éševoto móstatónetoemóhevóhe naa móstavovóhnáhvéhahéhe. Naa néhe he'eo'o néhéóhe tsémaehéstáhese móstaesevéhohevovóhe néhe mé'éševoto Obed móstáhetóhevovóhe vo'estanóho tséheševéhetsése ééshóséhestáotse hetanéka'éskóne Naomi henésono. Naa néhe Obed móstaéšeéhéhe naa hápó'e móstáhee'hahehéhe Jesse móxhešéváhehevóhe naa néhe Jesse móstáhee'hahéhenotóhe Davidevaho. Naa he'tohe tóoneeto Ohmáhohetsese móstaame'xóváhoeméhe, Perez ta'e David.

# 1 Kings

## 1 Kings

### 18

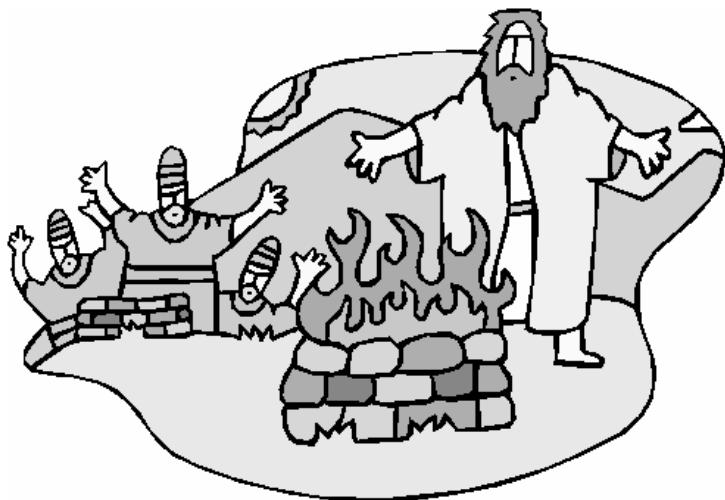
#### Elijah and the prophets of Baal

##### Introduction

Hákó'e évaveto hénéhéóhe Israel tsé'óhkéhenove vo'éstaneo'o móhnéhešeovéstomóhehevohe oha tséhešeno'káhetsése Ma'heónева. Naa hósétse mó'óhkéháoena'tovóhevovóhe tsénétáhetsese ma'heono, Baal mó'óhkéhestóhehevóhe. Néhe'se Ma'heo'o mó'óhke-néhešetanohéhe, "Oha náme'óhkehó'keéváhóséháóná'tóó'e.

<sup>1</sup> Néhe'se Ma'heo'o móstanéhešeéxanohéhe na'heá'a' e móho'nosto'séhoo'kóhotse. Hová'éhe móho'nóxhóné'o. Na'éstse hetane Elijah mó'óhkéhestóhehéhe, móhma'heónéhoo'xeváhevéhéhe. Mó'óhketó'-tséšeéenéhešévéhéhe tséévéhetaa'ese Ma'heónева. <sup>2</sup> Tséstaéše-na'heaénoo'etse móstahévé'e'oomóhevovóhe tséma'xevéhonevetsese hénéhéóhe Israel, Ahab mó'óhkéhestóhehéhe. <sup>19</sup> Elijah móstséhe-tóhevovéhe, "Néhešenano nevo'éstanemo, "Tsetatséhe'óhtseo'o Hoéhose Carmel tséxhestohe. Tseno'v'é'hahtseo'o néhe ma'heónevé'hó'e hápó'e tséohkéháoena'tovóvose hemá'heónamevóho Baalhevaho, névó'e hóhtóhnóhónó'e (450) móhnéhestóxéhevovéhe. Néhe'se néhe tséma'xevéhonevéstse móstaosánanéhešévéhéhe tséhetaa'ese Elijahhevaho. <sup>20</sup> Tséstaéše-ho'eohtsévose <sup>21</sup> Elijah móstséhešenéstséstovóhevovéhe néhe vo'éstanóho, "Tóne'se néto'seéváhóseaséháoena'tovovo Ma'heo'o? Naa máhvé'eoné'seómema'heónatamóse, háoena'tova! Naa máto héva tsé'tóhe Baal máhvé'ma'heónatamóse háoena'tova!" móxhetóhevovéhe. Néhe vo'éstanóho móho'nóhno'éstoo'éstse. <sup>22</sup> Elijah móxhósétséhetóhevovéhe, "Évanéhe'ome tséhešeovéstomónése tsé'óhkéhešeáoenáhtove. Náohkésó'no'kema'heónéhoo'xevoto nama'heóname. Naa tsé'tóhe tsénétáhémama'heónetanose éma'xevonéstóxeo'o. <sup>23</sup> Naa táaxa'e neše vé'ho'éotóao'o néstséhe'otseha. Na'éstse hestanohéne naa na'éstse náhtáhestano. Naa na'hohéne. Naa ma'ésemá'seéxanomáse hénéhéóhe tsé'óhkeéxo'ásénáhnéstove táxeénanomáhéne héne ho'evohkótse hénéhéóhe tséxhóné'ta káhamáxéstse. Naa oha néstseéševé'tsé'hánóvo! Naa hápó'e náto'sétó'taenéhešéve. <sup>24</sup> Naa tsé'tóhe ma'heónevé'hó'e tséháoena'tovovo hápó'e hemá'heónamevóho Baalhevaho naa hápó'e náto'séháóná'tóvo nama'heóname. Néstanéhešeéestomevóneo'o nema'heónamaneo'o tseéxo'ásé'ó'tse. Naa héne ma'éxo'ásé'ó'tse tsevé'séhéné'enohe tséhešeone'seómema'heónevéstse," móxhehéhe Elijah. <sup>26</sup> Naa néhe vo'éstaneo'o móspévatséstóhenovóhe tséhetsése. Mó'osáaneaséháoenáhevovéhe. Móhma'xepe'pe'éstáhevovéhe. Móstanésháá'xóváhanéhe, nonó'hónó'e mó'asetáhpe'e'hahehevovéhe. "Baal, néhno'éstove!" móxhehevovéhe. Móhno'néma'óhomó'he'tóhe-

novóhe héne tsépévanomevöse. Naa hováneehóho móho'nóh-no'éstóévötse.<sup>27</sup> Tséstaéshésétovoéstatse Elijah mó'asetotó'hose-móhevóhe, "Háahpe'e'hahe! Hea'e nema'heónamevo étaéóhtse, naa móhea'e énaótse. Onéséšé'šema! Ma'xéhósetähpe'e'hahe!" Elijah móxhetóhevóhe.<sup>28</sup> Mó'osáanema'xené'evepe'pe'éstáhevóhe. Móhno'eováne'öhestséhevóhe ta'e tsé'ëšemomé'aévenóohévöse. Móstanešéhetóseamepe'pe'éstáhevóhe naa móhno'néma'öhomó'-hehevóhe ta'e tséstáhetóevetse. Naa móho'nóstónéšeno'éstóévötse hemá'heónamevöho.<sup>30</sup> Néhe'se Elijah móxhósetséhetóhevóhe néhe vo'ëstanóho, "Nenáase! Néhxéhe'hoome!" Elijah móstaasepévanohéhe tsésto'setáxeéxo'ásénáhnése. (Tótseha móho'táhanetséhe héne tsé'öhkeéxo'ásénáhnéstove naa héne móstavovéeévapévanohéhe.)<sup>31</sup> Móhmóheeotséhohevóhe máhtóhtohóhtáhneše ho'honaa'o, néhe nonóna'ëstse ho'honáeo'o ta'se mósto'senéehovéhevóhe Jacob hee'haho. (Tsé'tóhe Jacob nea'háanehe Israel tséheševéhaa'ëse Ma'heónava.) Naa néhe'se Elijah móstanéma'o'vósóhehéhe.<sup>33</sup> Móstatáxeénanóhenötse káhamaxéstse hénéhéhéhe ho'honáeva. Héne ho'ëvohkötse móstséhetáxohéhe. Néhe'se móstatáxeénanohéhe héne ho'ëvohkötse hénéhéhéhe káhamaxéstse tséstotóovo'tatse. Móstséhetóhevóhe néhe vo'ëstanóho, "Néhxénoohome mahpe, hé'tóhe hotse'óhtomáhéné neve hemanohévetóhkonötse tséstó'taetótáhpe'ó'enaa'ëstse! Naa táxéhéa'hahtséhéne héne mahpe hétséhéhéhe tséstotóovo'ta káhamaxéstse naa ho'ëvohkötse." Naa tséstaeßenéhešévévöse<sup>34</sup> Elijah móxhósetséhetóhevóhe, "Néhxéhénénoohome naa hósetáxéhéa'hahtséhéne káhamaxéhéva naa ho'ëvohkótse." Naa néhe'se tséstana'ha'onetotse tséhxósenéhetaévöse hotáhtse mósta-



máhehe'kóova-otséhanevötse héne káhamaxéstse naa ho'ë- vohkötse, naa máto móstanéše- péveó'otómoo- váotséhanéhe hénéhéhéhe tséstaméhae- néma'o'vósóhé nése.<sup>36</sup> Tséstae- ésemá'ta-

nenése mó'ëshéhetóevéhanetséhe néhe'xóvéva mó'öhkeasé-háoenáhevóhe vo'ëstaneo'o. Naa hénéhéhéhe a'e Elijah móstáho'ëh-néhéhéhe tsé'öhkeéxo'ásénáhnéstovetse. Mó'aséháoenáhéhe, "Ma'heo'o, Tséhema'heónéhamé'toese Abraham, Isaac, naa Jacob,

## 1 Kings

vóo'šéšenano tsé'tóhe vo'éstaneo'o tséhešeno'keoné'seómema'heónneveto, naa máto tseno'néhešéhéne'enánóvo  
tséhešeoné'seómema'heónéhoo'xeváhévéto naa  
tséno'hešenéhešévéto tséheto'áheto.<sup>37</sup> Naa néssá'no'estótse  
náhtáoenahahtótse, komááhe tsetáhéne'enánóvo tséhešeno'ke-  
ma'heónneveto naa héne néstseevano'v'é'šeaséháoenatoo'e!"  
móxhešéháoenahéhe.<sup>38</sup> Néhe'še Ma'heo'o móhne'anóheéxo'ásé'o'-  
tséháhe. Hová'éhe netao'o móstamáhevoneoestáho'táhanéhe hene  
káhamaxéstse, ho'évohkótse, naa hópahpa ho'honáeo'o naa  
hová'éhe mahpe móho'nóssééha.<sup>39</sup> Nehe vo'éstaneo'o  
tséstavóohtomevóse, móstama'késta'éoešenáhevóhe ho'eva naa  
móstséhehevóhe, "Tsé'tóhe Ma'heo'o móneséhanéhe tséno'ke-  
oné'seómema'heónnevéstse!"<sup>40</sup> Naa Elijah móstséhetóhevóhe,  
"Néhmóheeotseha tsé'tóhe aéstomema'heónnevé'hó'e, naa  
taévaanóheotseha hoéhoseva!" Naa tséhvé'nétáhéve-  
ma'heónetanovóse móhvé'séhováneehehenovóhe  
móstaomenéhešéhahtséhevóhe.

## 2 Kings

4

**Elisha helps a poor widow**

<sup>1</sup> No'ka éšeeva na'èstse he'e móstséhetòhevóhe Elishahevaho, "Néhéne'ena ééshenaa'e tséméhaevéstomo. Eméhaevésema'heóné-hóo'xeváheve. Naa néohkeméhaevéstotse'óhema. Éohkeméha-háoena'tovóho Ma'heónева. Na'èstse hetane náho'èhéve'hooma, móaméhahtomevóhevóhe tséméhaevéstométo. Naa hová'éhe násáaxae'evavé'šeonénéxomevóhe. Naa néhe hetane énéstosého'nó'otshéhoho nae'haho tsénésetsétsé tséstoséevavé'šeonénéxomoese. Hea'èhama néme'néshévestaheme?" <sup>2</sup> Naa móstséhetaehevóhe Elishevaho, "Naa néstatónéshévestahemátse? Naa máto hénová'e tsého'tseto nemáheóné?" "Naa oha na'èstse étséshke've'hó'ta améške náhó'tse," móxhetòhevóhe. <sup>3</sup> "Naa táaxa'e, tatóxevéestomevoone tsévestotsémaooéese améškévetóhkónotse!" <sup>4</sup> Naa mähne'èshého'eotséstsé, taéstséhnéhéne nemáheónévo, oha tséhnéhóveto naa nee'haho. Néxoónomáhéne. Naa éshéhenenomáhéne améške tsého'tseto hétséhéóhe tsého'eotséstsésee'e améškévetóhkónotse," móxhehéhe Elisha.

<sup>5</sup> Mó'osáanenéhešévéhevóhe tséhetaevóse. Hotáhtse héne améške tsétshéshke've'ho'tatse tsého'tsése néhe he'e móstaaséhénénöhéhe móstamáheó'otómo'enohtséhenótse héne tséhetaa'ho'eotséstsévose améškévetóhkónotse. <sup>6</sup> Néhe'se móstséhetòhevóhe na'èstse hee'haho, "Táaxa'e, na'èstse néhxósétséhe'oohé'tótse!" Móstséhetaehevóhe, "Náhko'e, hová'éhe éssá'a'eváho'táhane, éésemáheó'otómo'enánéstse." Naa tó'néhé'se héne móstaénéhó'e sevóhanéhe améške. <sup>7</sup> Néhe'se néhe he'e móstahéme'estomevóhevóhe tséhesótsetse Elishahevaho. Móstséhetaehevóhe, "Naa héne tâhéohtóvátse, évaonénéxomevoo'o tséhetaa'eaméhahtoese néhe hetane. Naa tséhe'eotse hotse'óhtomáhéne vé'sevo'estanéhévéhéne!"

## 2 Chronicles

### 2 Chronicles

7

<sup>14</sup> Ma'heo'o étséhevoo'o, "Máhvé'néševátamóena'too'évótse, máhvé'sáa'évaoo'o'ösevo'ëstanéhévéhévótse, naa máhvé'no'eévano'néhe'oo'evótse, naa náhtseeévhóse-no'ëstá'tomóvonötse hestáoenáhtovevótse, naa netao'o hestávésévo'eétahéstovévo náhtsevonetanó'tomovo, naa tseno'eévapévéstao'omenéheo'o.

**Psalms****1**

<sup>1</sup> Ma'heo'o éohkepéve'tovóho tsésáa'áahtóhese vonóhóha'óváhtestótse, naa máto tsésáa'a'ovó'séhaehévose hávésévo'eétáhé'heono, naa máto tsésáavésetotó'hosemóhevose Ma'heónева. <sup>2</sup> Nea'háanevóhe tséoné'seómenéhevo'ëstanéheve'tomevóse Ma'heo'o hesto'emaneštótse, éno'eametoetanó'tomovónovo oešeeva naa totaa'eva.

<sup>3</sup> Éto'sevé'šépévéstao'omenéhénóvo. <sup>4</sup> Naa mé'tó'e hávésévo'eétáhé'heono hová'éhe tsésáa'amáhénóvo, hóvotse tséohkésáahešetanóhese. <sup>5</sup> Naa máxho'óxeéšeetvse Ma'heónева tséaséto'eéhaevóho, tsésáavésépévéstao'omenéhénéheo'o tséto'séhešepévéstao'omenéhetsése tséáahtovóvose Ma'heónева, tsetaomenéhešéhahtseo'o. <sup>6</sup> Ma'heo'o éhótooma'ovóho tsémahene'étamé'toese.

**4**

<sup>3</sup> Ma'heo'o émásetséstovóho tsénéhevo'ëstanéheve'toese, éohkeáahtósáne tséhešéháoenáhtvse. <sup>8</sup> Ma'heo'o, hó'to'seovéšenáto néohkene'evávoome náohkéhéseována'xaenaótse.

**16**

<sup>1</sup> Ma'heo'o, nénó'hová'továtse. Néhxóoma'ovéstse.

<sup>2</sup> Néhema'heónéhamé'továtse. Netao'o hová'éhe tsépéra'e énèxheso tséhnéehóveto. <sup>3</sup> Návé'séhetótaetanónoto tséáahtovata'óse. <sup>4</sup> Naa tséháoená'tovóvose nétähévema'heono nea'háanevóhe tséto'séhávésévetanose. Mónáme'véséháeoena'tovamóho herma'heónamevóho. <sup>5</sup> Tséhno'kenéehóveto néne'étamé'továtse. Néohkevovóhnéhešeše. <sup>6</sup> Népévéstao'omeneše. <sup>7</sup> Hahoo, néhetátse tsé'ameonó'eotšéšeto. Hó'néšekánomea'enó'néto néso'eameonó'evame. <sup>8</sup> Násáa'e'tóhtáhéhe tsé'ohkevé'e-amevé'óhtsémeto. <sup>9</sup> Hena'háanéhe náohkéhéséhetótaetano. Návé'seována'xaestáha tséhomá'xenéhešéhéne'enómo néstsésó'eamevovóhnéhešeše hó'néšekánomeéšenaéto. <sup>11</sup> Naa néso'no'eamevovéstomeve éme'hešepévenéhe'ómo nemeo'o. Naa néstsea'enéhetótaevéséstanovemátse.

**23****The good shepherd**

<sup>1</sup> Ma'heo'o, néohkenéheševovóhnéhešeše tséohkéheše-vovóhnéhešéhévose kósáne. Násáa'o'hémetanóhe. <sup>2</sup> Tsé'éše-ná'so'enohéto, néhe'se néhosótoméšeme tséhxoxo'óhtsévo'o'e. Néhémanoxe tséxhe'kotóomóéha. <sup>3</sup> Néohkeváhetótaetanoxe. Néohkeameonó'eotseše tséheševéstomeveto. <sup>4</sup> Hó'néšekánome-néhpea'enó'néto tsé'améhnéto, násáa'e'tóhtáhéhe tséhvé'eame-vé'óhtsémeto. Néstó'köhtöheneva névé'séhótooma'ove. <sup>5</sup> Némó'oxe. "Vá'óhtáma," néheše. Tséohkenésétama'ese návé'hoomáá'e,



naa násáa'e'hóheo'o tséhvé'vé'óhtsémeto. Néná'so'enoxe.

<sup>6</sup> Tsétó'he'éseametanénéto néstseamevovóhnéhešeše. Naa néhe'se néstsea'enevéséstanomevátse.

## 25

<sup>10</sup> Ma'heo'o, tóséé'e néohkeamevovóhnéhešéhoo'o tsénhévo'èstanéheve'tovata'óse.

## 31

<sup>23</sup> Tsémáheoné'seómáhahtáse, méhota Ma'heo'o! Éhótooma'ovóho tséne'étamé'toese, naa mé'tó'e tséohkéhoháepévatamáhtsese tseaseto'éeo'o, naa tsetaomenéhešéhahtseo'o.

<sup>24</sup> Tsémáhene'étamése Ma'heo'o, vé'shéhéestáha!

## 46

<sup>10</sup> He'kotoo'èstse, hene'enóhtse tséhešema'heónévéto.

## 51

<sup>1-2</sup> Ma'heo'o, tséhvé'méhoxeto, néhnéševátaméstse. Néhmáhe-asetanomevéstse náhtávésévo'eétáhestótse. <sup>3</sup> Náhéne'ena tséhešéhávésévo'eétáhéto. <sup>4</sup> Nénéehove néhávésévo'eehátse. Nésáa'áahtóvatséhe tséhešetanó'toveto. Eoné'seómenéheso tséhešéhéne'enoveto, naa nátaomenéhešéhahtse.

<sup>5</sup> Tséhmónéhestáotséto hákó'e mónáhne'asenéhešéhávéséve-vo'èstanéhevéhéhe. <sup>6</sup> Naa tséhvé'néhesétameto náme'onó'evo'èstanéheve, naa néhnéhešépévevovéstomeveo'o.

<sup>7</sup> Néhmáheasétanomevéstse netao'o tsésáaho'áhetséstomevéheto!

<sup>8</sup> Né'eváhetótaetanoxéstse! <sup>9</sup> Máhevonetanó'tótse náhtávésévo'eétáhestótse. <sup>10</sup> Né'evavóhetanéstse naa néstseévá-hósepéveasene'étamé'továtse. <sup>11</sup> Névé'venetanó'tove naa mato névé'nooxe. <sup>12</sup> Tséhmónevo'èstanévéséto náoseevé'şepévetano. Naa né'eváhósenéhešépévetanoxéstse. Naa néhvéstáheméstse tséstoseéváhóseáaseáahtovátse. <sup>13</sup> Náhtavovéstomevónóvo Ma'heo'o hesto'emanestótse tsé'tóhe hávésévo'eétáhé'heono nónóhpa tseéváhóseáahtomóneo'o. <sup>14</sup> Násáanaétanóhe, néhvéstáhémeo'o. Néstavového'otátse tséheševo'èstanévéstómaneto.

<sup>15</sup> Néhvéstáhémeo'o tséstoseéestséto naa néstavovehátse.

<sup>16</sup> Heováestse hó'néšékánomema'xéheto'eétähéto,  
móneme've'shéhémasetstove. <sup>17</sup> Naa  
máhvé'eoné'seómeánovetanótó néstseévanéhešemássetséstove.

## 86

<sup>15</sup> Ma'heo'o, tóséé'e néameméhoxemeno.

## 92

<sup>1</sup> Ma'heo'o, "Hahoo," néhetátse. Naa máto néno'easénootátse.  
<sup>2</sup> Méovóona'oo'éstse náohkemé'ésta neméhosanestótse. Naa taa'éva  
mato náohkemé'ésta neóehnováhestótse <sup>3</sup> hó'némenéto. <sup>4</sup> Netao'o  
tséohkéhehévetó náohkevé'şepévetano, hena'háanéhe  
náohkéhéséhetótaenéméne.

## 95

<sup>6</sup> Nétáháoena'tovone Ma'heo'o tséhemanéstóonéhé'tóétse.  
<sup>7</sup> Néhema'heónéhaménone naa néohkepévevovóhnéhešéhaene.

## 100

<sup>1</sup> Nétamáheasénoótone Ma'heo'o! <sup>2</sup> Nétanóhtséhótone!  
Nétáhetótaháaoena'tovone! <sup>3</sup> Ma'heo'o nea'háanehe tséoné'seóme-  
ma'heónnevéstse, naa nétanéhešemé'etanó'tovone. Némanéhaene.



"Nanésoneho"  
néohkéhetaene. Naa  
néohkeno'ne'evá-  
voomaene. <sup>4</sup> Nétáhé-  
éstséhnémáne  
ma'heónemáheón.  
"Hahoo," nétahéhetone  
Ma'heo'o. Naa  
nétano'vového'ótone!  
<sup>5</sup> Ma'heo'o éhoto'ahe,  
néméhotaene, naa  
tsévéstomósánese  
tóséé'e  
tseamenéhesotse.

**103**

<sup>1</sup> Nátao'sevového Ma'heo'o. <sup>2</sup> Náme'tšéhe'šéhévonetanó'tomóvo tséohkéhešepopévé'ttó'ëse. <sup>17</sup> Ma'heo'o émehoto tóséé'e tsénhéhevó'estanéhevë'toese. Naa tóoneeto hevo'estanémevóho tsévestomóhévöse tseamähénovo <sup>18</sup> mähvë'eame-néhevo'estanéheve'tovovötse Ma'heónева.



**107**

<sup>1</sup> "Hahoo," nétähetone Ma'heo'o tséohkéhešepévé'toétse. Naa tóséé'e néméhotaene. <sup>2</sup> <sup>8</sup> "Hahoo," nétähetone Ma'heo'o tséhvé'méhotaétse naa máto tsé'ohkevovóhnéhešéhaétse. <sup>9</sup> Ma'heo'o éná'so'enotóho tséháeanátsese.

**116**

<sup>15</sup> Ma'heo'o éhoháeméhoto tséne'étamé'toese naa hó'naevötse éohkevéseánovetano.

**119**

<sup>9</sup> Tsétó'kéhahese vé'eáhtomevötse neéestsestótse tsevé'šeonó'e-vo'estanéhévénovo. <sup>10</sup> Ma'heo'o, névé'šéháoena'továtse netao'o

tséhnéehóveto. Naa néhno'eameonó'eotse-šéstse nesto'emanéstóva. <sup>11</sup> Ma'heo'o, náohke-toetanó'ta neéestsestótse nonohpa násáavé'šé-hávésévo'eétahéhe.

<sup>105</sup> Ma'heo'o, neéestsestótse návéstahémaa'e tsé'ameohtséto, ta'se náohkeanóhevó'ho'ëho'hee'e naméónéva.



**121**

<sup>1</sup> Tséhvéstähémáhtsétanótó hoéhoseva nátatshéheše ma'heono tsé'óhkéhoévöse éohkévoone vo'estaneo'o. "Heá'eháma náhtsevéstähémáá'e," náhešetano. <sup>2</sup> Naa oha ésáanéhesóhane, oha éno'kahe ma'heo'o tsévéstähémá'éstse. Nea'háanéhe tsémanestséstse netao'o hová'éhe. <sup>3-4</sup> Ma'heo'o néohkeamene'evávoomaene oešeeva naa totáa'eva, móho'nóhkevésenaóotséstse. <sup>5</sup> Néohkéhovéo'a'óene éše'he nonohpa nésáa'oné'xáho'heehene, <sup>6</sup> naa hová'éhe móné'me'hée'tánone taa'eva. <sup>7</sup> Ma'heo'o néstseno'hótooma'óene netao'o hová'éhéstónéhéva tséhótoanátotse. <sup>8</sup> Néohkeno'ne'evávoomaene tséévéhe'öhtsévótse hétsetseha naa ame'xóvéva.

**139**

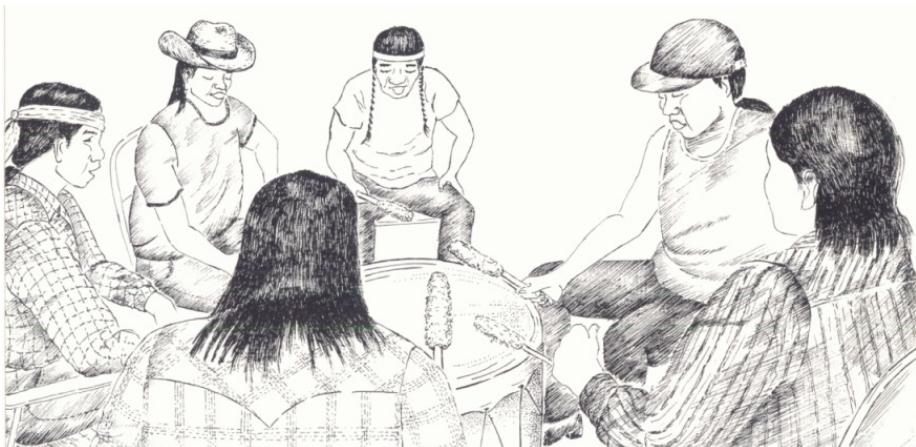
<sup>13-15</sup> Ma'heo'o, móné'éšeáah'tse'péveéxanéhéhe tséssáa'éše-kánoméhestáotséhéto. Naa hahoo nétavé'séhetátse! <sup>16</sup> Mónééšeáah'tse'héne'enóháhe tséto'séheševo'estanéhévéto. <sup>17</sup> Mónépévataméhéhe. <sup>18</sup> Hó'meošé'seotséto nésó've'öhtseme. Naa hahoo nétavé'séhetátse. <sup>19-23</sup> Ma'heo'o, tséhešetanótó néspéveoo'hátséstóhtse! <sup>24</sup> Tsé'ó'öhto'eétahéto néhvoo'séshéstse! Naa né'ameonó'eotshéseo'o neméónéva.

**145**

<sup>3</sup> Ma'heo'o, néoseehoháatamaahe. Netao'o vo'estane néme'öhkevového'ota, násáakánomepévöhéne'enóhénóné tséhe'xóvöhoháatamaaheto. <sup>4</sup> Naa hápo'e tóoneeto navo'estanémaneo'o néme'öhkenéhešetotóxemáá'e tséhešehoháatamaaheto.

**150**

<sup>4</sup> Vového'ota Ma'heo'o ho'sóéstóva tsénéšenáamepó'ponohe onéhavo'e.



## Proverbs

### Proverbs

1

<sup>10</sup> Tséhee'hahé'továtse, néstsev'eéxa'e'óó'e hávésévo'eé-táhé'heono! <sup>23</sup> Néspéveáahtovéstse! Nétao'seoo'háevamátse.

3

<sup>5</sup> Mähene'étaméstse Ma'heo'o. Néstsevetaomeametano.  
<sup>6</sup> Mähvé'eamemé'etanó'tovótse Ma'heo'o, néstseameonó'eotseha.  
<sup>7</sup> Néstsevénéheve, "Náésemáhehéne'ena hová'éhe"! Onétáhtse, néšeameáahtova Ma'heo'o, naa néstsevénó'hávésévo'eétahe!  
<sup>12</sup> Ma'heo'o éohkeévaméseevamo tséméhotose, hápó'e tséohkéhešeméseevamóše hetane tséhvé'méhótose hee'haho.  
<sup>28</sup> Vo'estane mähvéstähémáhtsétanótováta'e, sé'ea'e véstähéotsémoo'o. Néstsevetonóóhta tsésto'séhósevóna'o!  
<sup>29</sup> <sup>30</sup> Vo'estane néstsev'eáéstomeoó'evóto. <sup>33</sup> Ma'heo'o éehóomóho hávésévo'eétáhé'heono, naa épéve'tovóho tséonó'evo'estanéhevetse. <sup>34</sup> Ma'heo'o ésáahová'éhevátamóheho tsépévata máhtsétsese, naa épéve'tovóho tsésáapévatama máhtsétsese. <sup>35</sup> Tséháatamaahese vo'estaneo'o tseono'átameo'o, naa mé'tó'e tsésáa'ono'etanóhese tsésáahová'éhevátaméheo'o.

10

<sup>4</sup> Mähvé'hónestséstato néstsenéstamenóohéheve. Naa mé'tó'e mähvé'nóhtóvotse'óheto néstsepévestao'omenehe.  
<sup>12</sup> Péotáhtsestótse éohkepe'pe'anováto, naa mé'tó'e méhosanestótse évé'seo'omóómetse vo'estaneo'o tséhávésévo'eéstomanese.  
<sup>27</sup> Mähve'eáahtovótse Ma'heo'o néstseháa'éševo'estanéheve, naa mé'tó'e mähvé'néšeamehávésévo'eétáheto néme'héhaa'ésetanéne.

11

<sup>1</sup> Ma'heo'o épéóhta oo'kéhéno'estótse, naa mé'tó'e épévástsásta tséssáao'o'kéhéno'eétáhéstovéhanéhetse. <sup>13</sup> Névé'máhtsénáne, no'kéhéne'enótse hová'éhe. <sup>20</sup> Ma'heo'o épéoto tséhoháohsétsevetse, naa mé'tó'e éméhoto tséonó'evo'estanéhevetse. <sup>27</sup> Tséo'tósétanose éono'átameo'o, naa mé'tó'e tséhé'heetovánovese tsého'ehóhtánovo tséhávéséva'etse, tsetaomenéé'tánovo hová'éhe.

12

<sup>13</sup> Netsé'e'heono étaomésé'oonáhtseo'o, naa tsépéveoo'hetanóse mópévestanovéhevóhe. <sup>14</sup> <sup>15</sup> Eohkemáhehéne'enánóvo hová'éhe tsésáa'ésepévetóxetanóhese, naa tsétóxetanose mohkepéveáahtomónéhevóhe öhtseéestséstóhevoséstse.  
<sup>16</sup> Esáapéva'éhane néhestáhestótse, naa vo'estane mähvé'eóoxóhetáta'e néstsevénó'estovo he'kenootoo'o.  
<sup>25</sup> Öhtóetsetanóhtovee'estse ta'se éohkéháenano, naa mé'tó'e vo'estane öhpéveéestséstósaneséstse éohkevé'sevéhpanaeotsénove.

**13**

<sup>24</sup> Mähvē'méhótóse nenésonéhevoo'o óo'haávama. <sup>25</sup>

**14**

<sup>7</sup> Névé'néma'e'ovóvoo'o hóvótse tsésáhašeštanóvoséstse, hová'éhe néme've'séhémene'ena.

**15**

<sup>1</sup> Váhtomepéveéestséstova tsémomáta'emaesee'e nonohpa néstseéavé'šeována'xaetanóotsénóvo. Naa mé'tó'e mähvē'eévano'éstovóse ta'se néstséxaetsé'eoestóhnóvoo'o.

<sup>2</sup> <sup>3</sup> Ma'heo'o éohkemáhevóóhta netao'o tséohkéhešeéstovetse heva mähvē'pévo'eétáhéstovetse naa máto heva mähvē'hávésévo'e-táhéstovetse. <sup>4</sup> Mähvē'péveéestséstóhevoséstse vo'éstaneo'o éohkevél'sepévomóhtáhénóvo, naa mé'tó'e mähvē'momáta'e-eéstséstóhevoséstse éohkevél'séhávésévetanóotsénóvo.

<sup>17</sup> Néstsepévomóhtáhémé mähvészehanámévoséstse tséméhotaesee'e hó'néškánomeo'hémáhévótse. Néme'hépeveméséhémé vé'vészehanámóse tsépéotaesee'e. <sup>18</sup> Tsénéhestááhtse éohkéhóneaseméó'etanó, naa mé'tó'e tséována'xaetanótse éohkeéváxanánono'he. <sup>19</sup> Mähvészehónetséstato néstséhótoanávetano, naa mähvészehoné'evo'éstánéheveto néstséhémé'anávetano.

**16**

<sup>3</sup> Mähvészehékonene'étamése Ma'heo'o netao'o tséhešeštanóse, tsenéhešeézána. <sup>7</sup> Naa Ma'heo'o mähvészehévátsést tséheševo'éstánéhévévótse heva tséméhaenésétamaetsee'e néstseévananóeneo'o. <sup>8</sup> Hó'néšháo'omenéhémé oha néšeameonó'etano, névé'vészeháoováhénóvo oe'kéno'éstötse.

<sup>9</sup> Tséhnéehóvétse néameéxanenema oha Ma'heo'o énéehove tséézáno éme'hešévévótse. <sup>28</sup> Mähtsénanestötse éoseehávéséva'e. Eohkevél'senésétamáhtséstove, hámó'öhtse tséméhahehevénéhe'továhtsese héne éonésovanaenovo mähtsénanestötse. <sup>31</sup> Vóhpa'estötse ta'se éhone'a tsémo'óna'e hóhkéha'e naa héne évé'šeamáhéstove tsé'amepévevo'éstánéhevéstove.

**20**

<sup>1</sup> Nonótovášé'şestötse éhávéséva'e. Eohkevél'séhoháahetanóhtove naa éohkeno'vészehépe'pe'anovato.

**21**

<sup>23</sup> Mähvészehohnaveéestséstovetee'éstse éohkevél'seována'xaetanóhtove.

**22**

<sup>6</sup> Onó'eéshéha nenésonéhevoo'o komááhe héne tsésáanooseéhénóvo. <sup>9</sup> Ma'heo'o tsepéve'tovóho tséhohneoxomóvose tsénéstamenóohhéhevetsese. <sup>12</sup> Ma'heo'o éne'evávoomóho tsépéveoo'hetanótsese, naa éohkepe'pe'a'o'ho

## Proverbs

netsé'e'heono.

**25**

<sup>18</sup> Ta'se éohkèxaeováne'óheo'o vé'netsé'e'tóhevoséstse  
vo'estane'o. <sup>21</sup> Vo'estaneo'o hó'néšenésétamaesee'e  
váhtoméhoxomohéne, naa mähvé'háóónévótse no'manohhéne.  
<sup>22</sup> Mähvé'néhešepéve'tóhevoséstse éohkevé'šetanéheotsénóvo, naa  
néstsevé'šepévo'eéhaa'e Ma'heo'o.

**Isaiah****9**

<sup>6</sup> Mé'ěševótse émónéhestátse. Ehetaneve tséto'semáhe-hevéhonamé'tovótse. Tseohketséhestohe: Tsépéveó'o'haahtóoestse, Hoháatamae-ma'heo'o, Tséa'enéhéhestovéstse, Tséohkeována'xeéestséstósánéstse.

**26**

<sup>3</sup> Ma'heo'o, vo'ěstaneo'o tsétoetanó'tovata'óse néohke-ována'xaetanóhoo'o, tséhvé'ne'étame'tovata'óse.

<sup>31</sup> Mähvé'ne'etamése Ma'heo'o něstséhéstáha'óévo. Hó'něshótoanáto něstsésaanéhnetameotséheme.

**55**

<sup>8-9</sup> Ma'heo'o móstséhehéhe, "Tséohkéhešeoo'hetanóse naa hápó'e tséohkéhešeoo'hetanóto éhehpéháá'ého'oésta. Naa hétsésetseha néme'nétáháveoo'hetanóme naa néme'no'nétáhávevo'ěstanéhévéme!"

**Jeremiah****17**

<sup>14</sup> Ma'heo'o, tséohkeno'keamevovéhátse, Néhvo'ěstanévešéstse naa néhno'énomóhtáhé'sešéstse.

**Lamentations****3**

<sup>22</sup> Ma'heo'o tóséé'e néméhotaene. Tséhe'xóvenéševátamaétse něto'sésáavonanaehene vo'ěstane. <sup>23</sup> Nětsenéhešene'étaménone néhestoha éšeeva tséstó'senéševátamaétse. <sup>24</sup> Náohkeametséheve, "Ma'heo'o éno'kahe tséne'étaméto." <sup>25</sup> Ma'heo'o émáheovóhněhešeho netao'o vo'ěstanóho tséne'étamé'toese.

# Daniel

## Daniel

3

### Introduction

Hoháá'ěše évaveto Jews móhmomónéhevéhevóhe oxése hénéhéóhe ho'eva, Babylonia tsé'óhkéhestóhetse. Na'he kásovááheho, móstšéheševéhehevóhe Shadrach, Meshach, naa Abednego. Móxhoháenéhevo'ěstanéheve'tovóhevovóhe Ma'heónева.

### The three men in the fiery furnace

<sup>1</sup> Néhéóhe móhmáhevéhonevélhéhe Nebuchadnezzar, mó'óhkéhestóhehéhe. <sup>2</sup> No'ka éseeva móhmáhemóheevamóhevóhe hestotse'ono tsémaevéhonotse'óhetsese máto. Móstose-voo'ěstómanéhenotóhe néhe tsémanéhétssese, tséhestáse. <sup>3</sup> Tséstamáheho'ěhnetsese néhe tsémóheevamose móstanéehevóhe hénéhéóhe néhe tséheta'eoetsesse tsémanéhétssese. <sup>4</sup> Móstatáhpe'-hoo'xeváhtovéhanéhe, "Netao'o" <sup>5</sup> ma'tanéstomáse hé'tóhe po'ponóheo'o naa hová'éhe máto tsénéstonevone, máhemáxa'ěsnáhéné naa háoena'tovóhéne tsé'tóhe tsémaneestse! <sup>6</sup> Naa vo'ěstane tsésáavésenéhešháoena'tovóěstse tseéseóešeme ma'xého'ěstáva, énélheto'emane néhe tséma'xevéhonevěstse." <sup>7</sup> Naa móstaosáane-néhešháoena'tovóhevovóhe néhe vo'ěstaneo'o, oha na'he kásovááheho, mós-Jews-évéhevové móho'nóhvéséháoena'tovóvótse.

<sup>8</sup> Naa hosěstse tsévéhonoemese móstáhéme'emóhevovóhe tsé'tóhe na'he kásovááheho. <sup>9</sup> Móstséhetóhevovóhe tséma'xevéhonevetsese, "Tséma'xevéhoneveto, <sup>10</sup> nénélheto'emane netao'o vo'ěstane tsemáxa'ěšenao'o naa tseno'háoena'tovovo tsé'tóhe tsémanéhétssese. <sup>11</sup> Naa vo'ěstane tsésáanéheševéséháoena'tovóěstse tseéseóešeme ma'xého'ěstáva. <sup>12</sup> Naa ótahe, éna'heo'o kásovááheho ésáavéséháoena'tovóhevo, é-Jewsséveo'o. Shadrach, Meshach, naa Abednego éheševéheo'o. Hóvotse ésáahesétséstohénovo něsto'emanestótse. Énétáhóho tséóhkéháoena'tovóvose." <sup>13</sup> Naa néhe tséma'xevéhonevěstse tséstánéstomonése móstamomáta'eotséhéhe. Móstséhetóhevové hestotse'ono, "Néhxétséhe'otseha néhna'hévose!" <sup>14</sup> Naa tséstáho'eotsetsese móhněstséstovóhevové, "Mónésáavéséháoena'tovóhévo tsé'tóhe tsémaneestse? <sup>15</sup> Nómónéhe'še hétsetseha ma'tanéstomáse po'ponóheo'o máxa'ěšenáhéné naa no'háoena'tovóhéne tsé'tóhe tsémaneestse! Naa máhvé'néheševése tsemáhepéva'e hová'éhe! Naa mássáavé'néheševéhése něstseéseóešemanéme ma'xého'ěstáva. Naa táaxa'e něstsetónéševo'ěstanévélháévo nema'heónamevo?" <sup>16</sup> Naa móstšéhešeno'ěstóehhevové, "Tséma'xevéhoneveto, hová'éhe nésáavé'setóněsétamatséháme, <sup>17</sup> naa oha nama'heónamane něstsevo'ěstanévélháene máhve'néhešetánó'tóétse. <sup>18</sup> Naa tsetaometónéso, naa oha náme'tóněséháhaoena'tovóneo'o nema'heónamo naa néhe máto tsémaneestse," móxhetaehevové.

<sup>19</sup> Naa móstaaméhótsenaeotséhéhe tséhešeomáta'eotsèse tséma'xevéhonevèstse. Móstsehetóhevóhe hestotse'ono, "Ma'xého'ëhahtse ta'e máxhoháho'ta!" <sup>20</sup> Néhe'še móhnéhetóhevóhe henótáxéve'ho'amo, "Too'eta naa néhéóhe taéseóešema tséhma'xeéxo'åsetse!" <sup>21,23</sup> Móhnéshemáhenéhesésanéhevóhe tséstoo'ëhevóse naa hénéhéóhe tséstaéšeéšeóešemevóse.

<sup>22</sup> Tséhvé'ma'xéhoháho'tatse néhe tsééšeóešemaevose mó'áhanevo'ëho'hehevóhe. <sup>24</sup> Naa tséma'xevéhonevèstse tséstae'kóó'óse hénéhéóhe tsé'ëxo'åsetse móstavóomóhevóhe neve hetanóho mó'ée'améhnéhevóhe hotómá'e. Mó'otóesetanóotséhéhe, mótaévamásónehoveóeotséhéhe, móstséhetóhevóhe tsévéseóemaese, "Ta'sótse oha na'he ééšeóešemeo'o, <sup>25</sup> naa návóomoo'o neve hetaneo'o. Esáa'évano'too'ëhéheo'o, ééeaméhneo'o hotómá'e tsé'ëxo'åsetse. Esáa'ónéxáho'héheo'o. Naa na'ëstse éma'heónenóhe," móxhehéhe. <sup>26</sup> Naa néhe tséma'xevéhonevèstse a'e móstáho'ëhóhtóhéhe tsé'ëxo'åsetse.



Móstae-táhpe'e'ha-hehéhe, mósta-véhohevóhe néhe kásováa-heho, "Shadrach, Meshach, naa Abednego, tséháoena'-tovóse móoné'-seómema'heónnevéhéhe. Nenáase! Né'ëváhóhéhe!

" <sup>27</sup> Naa nehe heováestse tséheševehonoemese, naa nótáxévé'hó'e, naa hestotse'ono naa tsévéseóemaese tsémáhehoneyvèstse móhmó-hehéhe'e'hoeotsé'tovóhevovóhe néhe kásováaheho. Móho'nó'-éxáho'hévótse naa móho'nóhno'ho'ëstámea'xévótse. <sup>28</sup> Naa nehe tséma'xevéhonevèstse móstséhehéhe, "Tsé'tóhe na'he kásováaheho hema'heónamevóho móneséhanéhe tséoné'seómema'heónnevèstse. Móho'méahénotóhe hema'heónéhotse'ono tséstoséhótooma'ovóse tsé'tóhe tséne'ëtamé'toese. Ésáa'áahtóhénóvo tséheto'emanévo. Ésáavéséháoena'tovóhevo tsé'tóhe tsémanéhétse, éváhtome-améháoena'tovovo hema'heónamevóho. <sup>29</sup> Naa hétsetseha náto'senétáhhévo'emane: vo'ëstane tsévé'eoóoxóhetötse néhe kásováaheho hema'heónamevóho tsevonaneo'o. Naa máto hovánee'e móme'tónéshénéheševo'estanévéháne tsé'tóhe tséheševo'estanévéhaevóse hema'heónamevóho," móxheto'emanéhéhe. <sup>30</sup> Naa nehe na'he kásováaheho móstamonotse'onanéhenotóhe, mósta-véhonotse'óhehevóhe.

## Introduction

Háko'e tótseha néhe Babylonians tséohkéhestóhese móhma'xenáha'enóhevovóhe néhe Jews. Móstó'semomónáotóhevovóhe, móstatséhe'ohtséhohevovóhe háko'e hénéhéóhe tséhxéstahévöse, Babylonia mó'öhkéhestóhehanetséhe. Tséstaame'xóvetse mósta-onétahéváhehevovóhe tsémáho'emane. Na'estse Belshazzar mó'öhkéhestóhehéhe, móhne'to'éna'hehéhe. Naa néhe'sé néhe tsétahósema'xevéhonevéstse Darius mó'öhkéhestóhehéhe. Hénéhéóhe móhnéhxéstahéhéhe Medes tséohkéhestóhetsese.

### Daniel in the lions' den

<sup>1</sup> Nehe Darius móhmonéhenotóhe no'ka máhtóhtóhnó'e néso'e (120) hetanóho móstáhe'némeahénotóhe tsésto'séhóna'ovevéhonevetsese tséhetaa'óma'o'etse hénéhéóhe Babylonia. <sup>2</sup> Néhe'sé móstahósemonéhenotóhe na'he hetanóho mósto'seohkene'evávoomóhevovóhe tsé'tóhe tséhóna'oveváhonevetsese. Na'estse mósJewévéhéhe Daniel mó'öhkéhestóhehéhe (Ma'heóno'emane stse móxheševéhéhéhe).

<sup>3</sup> A'e móstahéne'enóseonéváhenetséhe Daniel tséohkéhešeoseepévtse'oese naa móhno'eoto'xováhehéhe. Naa néhe tséma'xevéhonevéstse móstanéhešetanohéhe, "Tsé'tóhe Daniel tséhóna'oveváhoneve." <sup>4</sup> Naa tséstanéstomónévöse néhe hóséstse hotse'ono tséhešetanotsése tséma'xevéhonevetsese mó'e'hanótaehevovéhe. Mó'öhkeonénésonöhtsevóohtóhenovóhe hová'éhe tséto'sevé'semomáxemovóse Danielhevaho. Naa móho'nóstónéše-néhešenáha'enovótse tséssáavé'veséo'óhto'eétahéstovéése. <sup>5</sup> Néhe hotse'ono nonámé'tó'e móstséhetáhtséhevovéhe, "Hová'éhéstónéhéva nésaatónéševé'semomáxemóhenone, naa heá'eháma néme'tavé'seomáxemónone tséohkéhešeáónáse." <sup>6-7</sup> Néhe'sé móstahéve'hoomóhevovóhe Dariusevaho, móstséhetóhevovóhe, "Tséma'xemáho'emane heveto, néme'a'enevo'estanéheve! Tséhetaa'hotse'óxése nátséhešetanóme néme'néheto'emane, néme'no'kenéehove tséto'semáheháoenatose. Na'nó'éé'ëše néstseaméháóná'tóne naa vo'éstane tséssáavé'néhešévééstse tseešeóešeme hénéhéóhe tséhnéhpo'anévöse nanóse'hameho.

<sup>8</sup> Néhetóxe'óhomeo'o hé'tóhe ho'emane stse tséssáavé'évatónéšenétahévanéhane. (Mónéhesóhanéhe hénéhéóhe tóneto'emane voséstse móho'nó'öhketónéšeéveévanétahévane.)

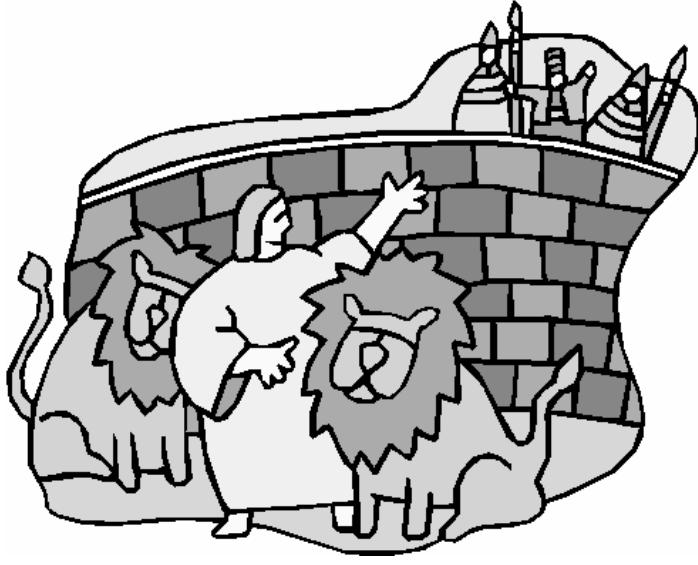
<sup>9</sup> Mó'osáanenéhetóxe'óhehéhe néhe tséma'xevéhonevéstse naa móhno'máxanené'tohéhe. <sup>10</sup> Tséstanéstomónése héne ho'emane stse néhe Daniel móstahóoséhaoenahéhe. Naa hénéhéóhe hemáheóne tséxhe'amemáheónevetse móhvó'náhanéstovéhanetséhe móstatséheta'é'táhanéhe Jerusalem. Naa hénéhéóhe mó'öhkenéšenéstánéoehéhe, mó'öhkéháoenahéhe na'he no'ka éšeava. <sup>11</sup> Naa néhe hetanóho tséohnetséstóese móstahóosého'e'óhehevovéhe. Móhvé'hoomaehevovéhe

tséhxóséháoénáse.<sup>12</sup> Tséstavóomaa'ese móstaonótovéhé-hotoneváenóhevovóhe néhe tséma'xevéhonevetse. Móstsehetóhevovóhe, "Tséma'xemáho'emanéheveto, ta'sótse némónenéhe-to'emane oha néto'seohkeno'kéháoéná'tóna na'nó'éé'ëše, naa tsésaanéhešévééstse éto'seeéseéšeeme hénéhéhéhe vóxéva tséhnéhpo'anévóse nanóse'hameho." "Naa néhetóméme, naa tsésáa'évatónéšenétáhavanéhane hé'tóhe ho'emanestótse," móxhetaehevovóhe.<sup>13</sup> "Naa tsé'tóhe Daniel ésó'néhešéháoéna tséohkéhešéháoénáse na'he óešeeva. Ésáa'ónéstóhe nésto'emanestótse," móxhehevóhe néhe hetaneo'o.<sup>14</sup> Néhe tséma'xevéhonevéstse tséstanéstomónese móstaóetsetanóotséhéhe. "Náme'taévatónéševe'ëstanévöhöséstse?" móxhešetanóhéhe. Naa mó'amemé'etanó'tohéhe éme'heševe'ëstanévéóse.

<sup>15</sup> Tséstaéšéhetóevetse néhe hetanóho móhne'eváhósého'éhéve'hoomaehevovóhe. "Tséma'xemáho'emanéheveto, nénéhešéhéne'ena

hé'tóhe ho'emanestótse ésáa-tónéšeévanétáhavanéhane," móxhetaehevovóhe.

<sup>16</sup> "Naa nómonéhe'se, néhxé-tséhe'otseha!" móxhehéhe néhe tséma'xevéhnevéstse. Tséstáho'éhnetsése móstséhetóhevovóhe Daniel-hevaho, "Naa nema'heóname



néme'vo'ëstanéveha."<sup>17</sup> Néhe'se móstaéseéšeemóhevovóhe hénéhéhéhe vóxéva tséhnéhpo'anetsése nanóse'hameho. Móstavé'se-néhpo'óhehenovóhe ma'xého'honáéva. Néhe'se néhe tséma'xevéhonevéstse naa néhe tséhóna'ovevéhonevetse móstamáxané'-tóhenovóhe tséstaéšemá'senéhpo'anetse.<sup>18</sup> Néhe'se néhe tséma'xevéhonevéstse móstahóoséhovéšenáhéhe. Naa móho'nóstonése-naótséstse, naa máto móho'nóhno'méséhétánótse, naa máto hová'éhe hóvitse móho'nó'hetsésésto tséhešévéstovetse.

<sup>19</sup> Tséstaméovóona'otse mósto'ëotséhéhe,<sup>20</sup> Tséstáho'eoese vóxéva móstaésetahpe'e'hahétséstovóhevovóhe, "Daniel, mó-nema'heóname néhótooma'ova?"<sup>21</sup> "Héehe'e, tséma'xemáho'emanéheveto.

<sup>22</sup> Nama'heóname ého'eanóheméao'hénoto hema'heónéhotse'ono, naa énèhpo'áhtsenahno tsé'tóhe nanóse'hame. Hóvitse násáahesétamaeheo'o. Násó'eametanéne tsé'óhkésáavé'e-ó'óhito'eétahhéhéto. Nama'heóname naa máto nénéehove hea'e

## Daniel

nénéhešéhéne'enánóvo," móxhetaehevóhe Danielhevaho.

<sup>23</sup> Tséstanéstívöse néhe tséma'xevéhonevéstse mó'oseepévetanóotséhéhe. Néhe'se hestotse'ono móstséhetöhévóhe, "Évané'tana Daniel." Tséhmá'séhóestanaa'ese móstavóomóhevovóhe tséssáahésetónéstähéhetsé. Tséhvé'ne'etamése Ma'heónéva móhnéheševéstähémahevóhe. <sup>24</sup> Naa néhe'se mé'tó'e néhe tséma'xevéhonevéstse móstséhetöhévóhe hestotse'ono, "Heséváena tsé'tóhe hetaneo'o tséonéseomáxéhovose Danielhevaho. Mé'tó'e néhéóhe taéseóešema vóxéva." Sé'ea'e móhne'ohkeno'-otómäehevovóhe néhe nanóse'hame taameéseana'óvoséstse.

<sup>25</sup> Néhe'se néhe tséma'xevéhonevéstse móstaévanétähévanóhéhe ho'emanestótse. Móhnéhešeéestsévöxe'óhehéhe hénéhéóhe netao'o ho'eva tséhe'enéstsevöse. "Hé'tóhe ho'emanestótse émóna'e tséstao'séheto'emanéto. Hétsetseha tséháona'tohe Daniel hemá'heónamo." <sup>26 27 28</sup> Naa néhe Daniel móstanéhešepévestanovéhéhe tséhe'éseamemáho'emanéhevetsé Dariusevaho naa máto tséstähóséhóna'ovemáho'emanéhevetsé Cyrusevaho.

## 7

<sup>13</sup> Daniel móstséhetöxe'óhehéhe, "Máto hé'tóhe návoo'séhane: návóómo ta'se hetane. Ene'ameanóhoése vo'eva. Etaóešé'tovóho a'e A'eneametanénema'heónéva. <sup>14</sup> Tséstaešeóéšese néhe hetane tsévóomo, Ma'heónéva émé'néeháá'e véhónoéstóva, éno'holháatamaahé'séháá'e, naa éno'vó'ho'ého'hévatamaahe. Eto'semáheáahtó'o netao'o vo'éstánóho heováestse tséhe'enéststsétsé. Tóséé'e éto'sevéhonoo'e."

**Micah**

**5**

<sup>2</sup> Ma'heo'o mó'éestséstohéhe na'èstse máhoestótse, "Bethlehem Ephrathah, tsévésto'ta Judaheveno, nékánometšéške'máhoéstove, mé'ěševótse tséhestátose hénéhéóhe nemáhoéstóva, tsemáhevéhonamé'tóó'e Israelites. Hevo'èstanemo tsenèxhéstahóho hákó'e évaveto."

**Zephaniah**

**3**

<sup>17</sup> Ma'heo'o tséhvé've'óhtsémaése nevo'èstanévéhaevo. Naa néstseno'mássetséstoevo. Tséhvé'méhotaése néstsevovóešemaevó. Naa néstsevového'ótaevo. <sup>18 19 20</sup>

**Zechariah**

**4**

<sup>6</sup> "Tséhvé'hoháatamaema'heónévéto néstsvé'taomene'étaménóvo taamááhe néstoháatamaahéstovévo. Oha ne'étame nama'heónemáhta'sóomanéhame," éhevoo'o Ma'heo'o.

**Malachi**

**4**

<sup>6</sup> "Tséhvé'hoháatamaema'heónévéto néstsvé'taomene'étaménóvo taamááhe néstoháatamaahéstovévo. Oha ne'étame nama'heónemáhta'sóomanéhame," éhevoo'o Ma'heo'o.

Matthew

## Matthew

1

### An angel comes to Joseph

<sup>18</sup> Etšéhešemé'eme tséxhestáotsése Jesus. Na'ěstse hetane Joseph móxheševéhehéhe, móhnèxhéstáhehéhe David hemanähéstóva

Tséma'xevéhonevetsese. Móst'o sevéstomo'hevohe Maryhevaho.

Hotáhtse mó'ěšeáah'tse'hóse'éhevóhe, Joseph móstao'seévavé'sé-nétahévetanóotséhéhe héne. Móho'nóxhene'eno tséheševé'sé-

hóse'etsése Ma'heónemáhta'sóomáhéva. <sup>19</sup> (Néhe'xóvéva

káse'eeheho mó'ohkeméhaehávésévataméhevóhe tséémooh-tóse'ese). Naa Joseph tséhvé'pévoéstomo'hése móho'nós-

to'seéemé'éstötse, mósto'seéváhe'kenootóhevóhe Maryhevaho.

<sup>20</sup> Móhnenóveoo'hetanohéhe. Naa néhe'se tséstanaóotsése móstatšéhešeoováxenahéhe, na'ěstse ma'heónéhotse'ono

móxho'ehotaehevóhe, "Mary éněsto'sevé'séhenésone Ma'heónemáhta'sóomáheva. Névé'tóněšétáno oha váhtomevéstomeha."

móxhetaehevóhe. <sup>21</sup> Naa máxhestáotséstse Jesus heševéhoo'o

éohkenéhestohe Vo'estanévéstómáne. Naa nea'háanéhe

éto'sevo'estanévéstómáne," móxhetaehevóhe néhe ma'heónéhotse'ono. <sup>24</sup> Tséstaévásé'seotsése Joseph mó'osáane-

to'seněševéstomo'hevóhe Maryhevaho. <sup>25</sup> Naa oha móho'nóhvéámóhtse ta'e tsé'ěséhestáotsetsése néhe mé'ěševoto. Jesus

móxheševéhohevóhe Joseph. <sup>22</sup> Naa mó'oné'seómenéhesóhanetséhe

hákó'e tótseha na'ěstse ma'heónéhoo'xeváhe tséhetóxe'ěstónése.

<sup>23</sup> "Káse'eehe tsésó'koomaestse tséhenésone naa Immanuel

tséheševéhoho Ma'heo'o Tsévéseóemaétse, móhkenéhestóhehanéhe

héne Immanuel," éhetóxe'ohe ma'heónóxe'ěstoo'o.

2

### The wise men

<sup>1</sup> Jesus móxhestáotséhéhe Bethlehem tséno'oeme Judea. Néhe'xó-

véva Herod móhma'xevéhonevéhéhe, móxhoehéhe Jerusalem. Hósěstse

hetaneo'o tséháehéne'enováhese móstáho'eohtséhevóhe hénéhéóhe

Jerusalem, móhno'eeněstá'tovóhevóhe néhe mé'ěševoto. <sup>2</sup> "Tósa'e

éhoo'e tsé'tóhe mé'ěševótse

tséto'sema'xevéhónévé'tovóvose tsé'tóhe Jews. Háá'ěše éše'he

tséhne'ohkéhémé'ěhnése

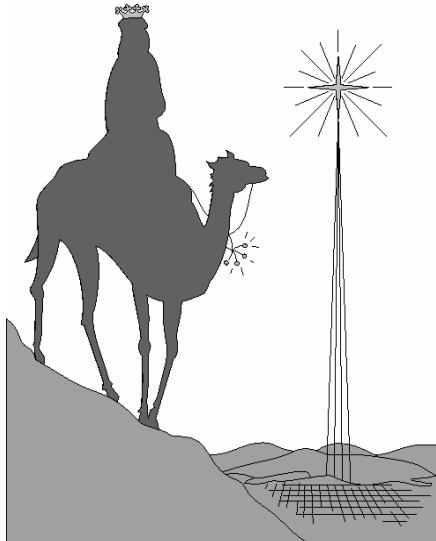
návóomone na'ěstse hotohke,

návě'ěhéne'enánóne tsééshéšé-

hestáotsése, naa náho'hé-

haoena'tovone," móxhehehevóhe.

<sup>3</sup> Herod naa tsémae'ěevo'ěstané-



hevese Jerusalem tséstanéstomónévöse, móstavé'šeóetsetanóotséhenovóhe.<sup>4</sup> Néhe'še Herod móhmóheévamóhevóhe ma'heónévé'hó'e, mósto'senéstestovóhevóhe, "Tós'a'e éto'séhestátse tsé'tóhe Tséto'sého'méase Ma'heo'o?"<sup>5</sup> "Naa Bethlehem.<sup>6</sup> Na'estse ma'heónéhóo'xeváhe étséhetòxe'éstóne, 'Naa Bethlehem tséno'oeme Judeaheveno, tsema'xemáhehéne'enóseoneve tséstosev'é'hestáotsé hénéhéhéhe tsé'tóhe mé'ëševótse. Tsé'tóhe mé'ëševótse tsema'xevéhoneve naa tseonó'eotséhóho Israelites (néhe Israelites mó'ëšeáhtse'moné'toehevovóhe Ma'heóneva tótseha)," móxhetaehevóhe néhe ma'heónévé'hó'e.<sup>7</sup> Néhe'še Herod móstaémooseonóomóhevohe néhe hetanóho tséháehéne'enováhétse. Tséhvá'nénéhesémánése móstanéstovóhevóhe, "Tón'e'še névóomovo néhe hotohke?" Naa móhmé'estomóehevóhe tséhetaahéne'enomévöse.<sup>8</sup> "Naa táhénóhtsevóoma néhe mé'ëševótse hénéhéhéhe Bethlehem. Naa máhmé'ovóse, né'ëváhémé'estomevéhéne nonohpa náhtavéséháháéná'tóvo," móxhehéhe Herod.<sup>9</sup> <sup>10</sup> Naa tséstaévaaséhóseaseohtsévöse néhe hetaneo'o mó'ëváhósevóomóhevovóhe néhe hotóhkeho naa mó'oseepévetanóotséhevóhe. Móstaamenéhe'ovóhevovóhe néhe hotóhkeho tséstaamoésenatsése, néhe'še he'ama móstató'omoésenáháhe hénéhéhéhe màheóné tséxhoo'ëse nehe mé'ëševótse.<sup>11</sup> Tséstaéstséhnévöse, móstavoómöhé

voovóhe néhe  
mé'ëševoto naa  
heške Maryhevaho.  
Naa móhmásó-  
metóhenovóhe  
tséháoemetse  
hová'ëhe, heóve-  
ma'kaata, naa  
tséohkevé'še-  
tséhetáho'hováh-  
tovetse, naa  
tséheo'keméeotsetse,  
móstavé'šeho'hé-  
masetstovóhe-  
vovóhe.<sup>12</sup> Tséhvá'nénéhesémánése Herod, néhe hetaneo'o móhnéheše-  
ováxenáhevóhe oxése tsést'o'sééva-



tséhešeaséhó'o'öhtsévöse komááhe tsésáahéhotonóhevo Herodevaho.  
**Escape to Egypt**

<sup>13</sup> Naa néhe hetaneo'o tséháehéne'enováhese tséstaéšeéva-  
aseohtsévöse Ma'heo'o mó'anóheméaoohéhenotóhe ma'heóné-  
hotse'ono Joseph tsést'o'séhéhotonaa'ëse ováxéstóva.

## Matthew

"To'éotséstse!" móstséhetaehevóhe. "Tatséhe'otshéšenano tsé'tóhe ka'ěskóne naa heške Egypt. Naa hénéhéóhe néséhoéhéne ta'e ma'taévahósého'ěhénéhetatsése tsésto'seéváho'ěhoo'ohtsése.

Herod énöhtsevómóho tsé'tóhe ka'ěskóného, éna'hátanó'tovóho.

<sup>14</sup> Naa héne taa'eva Joseph móstó'nésheto'éotséhéhe naa móstatséhe'otséhohevóhe tsévestoemose naa néhe ka'ěskóného Egypt.

### The killing of the children

<sup>15</sup> Naa hénéhéóhe móhnéshéhoehevóhe ta'e Herod tséhnaa'ese.

Móhmáhenéhesóhanetséhe tséheševestomósánese Ma'heo'o tsénéhetóxe'ěstónése ma'heónéhoo'xeváhe Jeremiah, móstséhétóxe'ěstónéhéhe ma'heónoxe'ěstónonéháva, "Náne'eváhé'otseho nae'ho Egypt." Néhe'se Herod tséstanéstomónese néhe hetaneo'o tséháhéne'enováhese tséssáaho'ěheme'ěstomóééese hová'éhe mó'omáta'eotséhéhe. Móstaneheto'emaovóhevóhe hestotse'ono tsésto'semáhena'hotsése hetanéka'ěskóného hénéhéóhe tsémaevéséstanovese Bethlehem, tsénéseaénamase naa tsétó'kéhahese. Hé'tóhe móstavé'šenéhéshetáohaméhéhe tséhetaa'ese néhe hetanóho tséháhéne'enováhetsese tséhmé'ěstomoo'ese. <sup>16</sup> Naa Ma'heo'o tséheševestomósánese móhmáhennéhesóhanetséhe, naa néhe ma'heónéhoo'xeváhe Jeremiah móstséhétóxe'ěstónéhéhe ma'heónoxe'ěstónonéháva,

<sup>17 18</sup> "Hénéhéóhe Ramah, énéstohe éma'xého'hetáhpe'a'xane vo'ěstane. Mónéséhanéhe Rachel móhxésta'xanéhenotóhe henésono. Naa vo'ěstanóho móho'nóstónéševovóešemaa'ěstse tséhvé'-na'hetsése henésono."

### The return from Egypt

<sup>19</sup> Naa tsé'ěsenaa'ese King Herod ma'heónéhotse'ono móxho'ěhótaehevóhe Joseph ováxéstóva hénéhéóhe tséhvo'ěstanéhévévóse Egypt. <sup>20</sup> Móstsehetaehevóhe, "To'éotséstse naa taévatséhe'otshéšenano tsé'tóhe ka'ěskóne naa heške Israel. Hénéhéóhe

vo'ěstanóho tséhméhaena'hátanó'toese éésemáhenaeo'o." <sup>21</sup> Joseph mósto'éotséhéhe naa néhe'se móstaévatséhe'ohtséhevóhe Israel.

<sup>22</sup> Naa tséstanéstomónese néhe Herod hee'haho Archelaus tséhešemáho'emanetsése hénéhéóhe Judea, móstae'se-tséhe'ohtséhéhe. Néhe'se ováxéstóva mó'eváhosenéhestóhehéhe tsésto'sétséhe'ohtsése Galilee. <sup>23</sup> Naa hénéhéóhe móstáháévo'ěstanéhevéhevóhe máhoéstóva Nazareth tséohkéhestóhetse. Naa Ma'heo'o tséheševestomósánese móhmáhenéhesóhanetséhe, naa néhe máto ma'heónéhoo'xeváhe tséheese móxhesóhanetséhe, "Nazarene tseohkéhestohe," móxhehéhe.

5

### The Sermon on the Mount

<sup>1</sup> Jesus tséhvóóhtötse tséhešeöhoháetanevoo'etse, móstae'ěhnéhéhe tsésto'séhéseanóhema'heónééestsése. Hénéhéóhe

tséstäháméstoeotsése hevovéstomóseono a'e móxhoehevóhe.<sup>2</sup> Naa móstatséhehéhe,<sup>3</sup> "Ma'heo'o éohkepéve'tovóho tséne'étamé'toese, éhevéhonamé'too'e.<sup>4</sup> Eohkepéve'tovóho tséháo'omeeotsétsese, évovóešemóho.<sup>5</sup> Eohkepéve'tovóho tsésáapévatamàhtséhetsese, hová'éhe tteamáhénóvo tséhetaa'vestomevóse hétséno ho'eva.

<sup>6</sup> Eohkepéve'tovóho tséonó'evo'éstanehevetanótsese, tsého'éše'tánóvo.<sup>7</sup> Ma'heo'o éohkenéševátamóho tsénéševátséstahé'heónnevetsese.<sup>8</sup> Naa Ma'heo'o éohkepéve'tovóho tséma'heónetanótsese, tsevóomá'a'e.<sup>9</sup> Ma'heo'o mato éohkepéve'tovóho tséoo'haahtóohétsese. "Tsé'tóhe nanésoneho," tséhetóho.<sup>10</sup> Eohkepéve'tovóho tséhávésévo'eéhetsese tséhvé'néhevo'éstaneheve'too'ëse, éhevéhonamé'too'e."<sup>11</sup> Néhe'še Jesus móstähóssetséhehéhe, "Nétatséhetatséme, hó'néšekánomé-hávésévo'eéhanése tséhvé'ne'étamé'tovése,<sup>12</sup> váhtomé-hetótaetanóhéne. Naa mé'etanó'tomova ma'heónéhoo'xeváheo'o tséheševéséhávésévo'eéhévóse naa héne vé'séhéstaháhéne. Naa néstsevé'seamáhénóvo hová'éhe tséoseepéva'e he'amo'oméeno."

## Love

<sup>43</sup> Naa móstähóssetséhehéhe Jesus, "Eohketséhevoone vo'éstaneo'o: 'Méhota tséhó'xatamaesee'e naa péota tsénésétamaesee'e.'

<sup>44</sup> Mé'tó'e nétatséhetatséme: 'Méhota tsénésétamaesee'e naa háoenavomotaha tséohkemométséstóvo'eéhaesee'e.'"

<sup>48</sup> Éme'néhešepéváhéstove Ma'heo'o hápó'e tséhešepévaese.

## 6

### The Lord's Prayer

<sup>9</sup> Ma'heo'o Tséhéhé'tovatsemenoto tséhestoéstoveto he'amo'o-

méeno, néme'só'hovemáhe-ma'heóno'ótáne.<sup>10</sup> Néxho'hé-vehonoe'o. Eme'néheso tséhešetanoto hétséhénó ho'eva hápó'e tséhésó hénéhéohe he'amo'oméeno.<sup>11</sup> Oešeeva néhxoxomemenoo'o.<sup>12</sup> Néhvone-tanó'tótse tsé'ó'óhto'eétahétse hápó'e tsééváheševonetanó'-tomovótse vo'éstaneo'o tséó'óhto'eéhaetse.<sup>13</sup> Hótooma'-ovemenoo'o máxhávéséve-vonohóha'ónétse, naa máto ne'aseotšéšemenoo'o tósa'e tséhxávéséva'e. Némáhe-véhonoo'e, néhoháatamaahe, naa néno'vó'ho'ého'hévata-maahe hétsésetha naa a'ene'-

xóvéva.<sup>14</sup> Naa nétatséhetatséme, ma'évananovóse tséó'óhto'eé-



## Matthew

haesee'e hápó'e nèstseeévanéhešenanóévo Ma'heo'o.<sup>15</sup> Naa mässáavé'eévananovohése hápó'e Ma'heo'o nèstsésáa'évananóéhévo.<sup>16</sup> Ma'ávóónése émoosenéheto'eétähéhéne. Hóséstse éohkeménöhketanoo'o öhtávoonevoséstse. Naa hová'éhe móme've'šéhámahénovo.<sup>17</sup> Naa tséhnéehovése váptoméhóxe'anáhtséhéne hó'neseávóónése, hovánee'e móme'héene'ena oha Ma'heo'o. Naa nèstseamähénovo tsévé'šeávóónése.

### Worry

<sup>31</sup> Névé'eóetsetanó'tánovo hová'éhe, heva méséhestótse naa máto hone'oo'o.<sup>32</sup> Vo'éstaneo'o tsésáane'étaméhevose Ma'heóneva éohkenéhešeóetsetanoo'o. Névé'vesenéhešetanóme! Ma'heo'o éohkeéšeáahktse'héne'ena tséo'hémahé'tomóvóse naa nèstsenéheševéstahémáévo.<sup>33</sup> Måhvé'vovóanóse Ma'heo'o hová'éhe néme'héoetsetanó'tánovo.<sup>34</sup> Naa máto névé'eóetsetanó'tánovo tséto'séheso måhvóona'o. Tsetaometóneso. Onétáhtse oešeeva ameována'xaevo'éstanéheve.

## 7

### The Golden Rule

<sup>12</sup> Ohkepéve'tova vo'éstaneo'o hápó'e tséhešepéve'tóváhtsétanóse, énèhetòxe'éstóneo'o Moses naa máto hóséstse ma'heónéhoo'xeváheono.

### The narrow door

<sup>13</sup> Onésésóhpéhné'tomáhéne héne he'nétóo'o tsétshéseké'o. Naa hé'tóhe na'éstse he'nétoo'o tsétahpé'o háesto vo'éstaneo'o ééšeáahktse'sóhpéhné'tánovo. Héne he'nétoo'o éhe'anáto tséssóhpéhné'tohe, naa oha étáho'eotséstómanéto aséto'eéstóva.

<sup>14</sup> Naa hé'tóhe tsétshéseké'o étáho'eotsésánéto a'enevo'éstanéhévéstóva. Oha tsésáaháestoxéheo'o vo'éstaneo'o tsésóhpéhné'tose hé'tóhe he'nétoo'o.

## 11



<sup>28</sup> Måhvé'måhovo'xéohtsése tséamo'xése, éno'xe naa néhe'še néhnáho'öhtsévhéne, nèstséhosótoméšematséme.

**16****Who is Jesus?**

<sup>13</sup> Tséstáho'eohtsévóse hénéhéóhe Caesarea Philippiheveno, Jesus naa hevovéstomóseono, "Nátónésétamá'a'e tsé'tóhe vo'éstaneo'o?" Jesus móxhetóhevóhe hevovéstomóseono. <sup>14</sup> "Naa hoséstse énéhevoone mónéséhanéhe na'éstse ma'heónéhóo'xeváhe, héva John Tséohkee'óestaáhovátse, naa mó-hea'e Elijah, naa mó-hea'e Jeremiah, naa máto héva na'éstse tsénétaestse," móxhetaehevóhe hevovéstomóseono. <sup>15</sup> "Naa hápó'e tséhnéehovése nétónéšetanóme?" móxhešenéstséstovóhevóhe. <sup>16</sup> "Nénéehove Tséhee'hahé'too'éstse Ametanéne-Ma'heónева, ného'eanóheméa'tova," móxhetaehevóhe Peterhevaho. <sup>17</sup> "Néhetome, naa oha nésáataoméhéné'enóhe, Ma'heo'o mónénéheševóo'séhaehéhe. <sup>18</sup> Naa ótahe néspéveáahtomónéstse: Ho'honáá'e néheševehátse, naa hénéhéóhe néhe ho'honáéva náhtsevé'šemóheevamoo'o netao'o vo'éstaneo'o tsésto'séhema'heónemanáhéstovéto. Heávohe hestotse'ono móme'tónéšéhévónanánóvo," móxhehéhe Jesus.

**20****Workers in a vineyard**

<sup>1</sup> Jesus móhmé'estöhéhe tséheševéhonoetsése Ma'heónева, móstšéhešéhetáohaméhéhe: No'ka tséhméovóona'otse na'éstse énano'éve'ho'e móstanóhtse'ovóhevóhe tséto'séhotse'ótose. <sup>2</sup> Naa tséstaešemonotse'onanése mósto'senéhešeonénéxomevóhevóhe tóséé'e tséohkéhešeonénéxanéstovetse. Móstaašétotse'óhehevóhe. <sup>3</sup> <sup>5</sup> Naa tséstanéšenáame'xóvetse héne eše neva móstähóse-monotse'onanéhéhé. Móstoo'semáheséešeonénéxomevóhevóhe. <sup>6</sup> <sup>7</sup> Néhe'se tséstanóhonóxe'öhetsése hóséstse móssó'eáhtse'e-amóeohehevóhe tséhotse'óhetanose. Móstähósemonotse'o-nanéhenotóhe. <sup>8</sup> Tséstáhetóevetse néhe énano'éve'ho'e móstséhetóhevóhe hevéhonotse'ono, "Taonóomenano tséhotse'óhese naa onénéxomevóóno. Vovóeonénéxomevoo'o tséhestóxemonotse'onanéto." <sup>9</sup> Hotáhtse móstáséeše-onénéxemevóhevóhe néhe tséhešeonénéxomóhetsése tséméoasétotse'óhetsese. <sup>10</sup> Néhe tséméoasétotse'óhese móxhóovenéhešetanóhevóhe, "Náhtséhehpeonénéxomónéme." Oha móhmáheséešeonénéxomóhehevóhe. <sup>11</sup> Néhe'se móstshéhetóhevóhe néhe énano'éve'ho'e, <sup>12</sup> "Tsé'tóhe oha éhotse'óheo'o no'ka tséhnéma'oéstatse, naa nénéhešeonénéxomevoo'o tséheše-onénéxomevésé. Tséhnéehovétse náméoasétotse'óhéme naa éoseeno'hoháoho'ta. Naa némáhešešeonénéxomevéme." <sup>13</sup> Néhe'se néhe énano'éve'ho'e móstshéhešeno'estovóhevóhe, "Hóovehe, nésáa'oe'kéhénotatséhe. Nénéhešeonénéxomevátse tséohkéheše-onénéxanéstove no'ka éseeva. <sup>14</sup> Névé'mé'etanó'ta tséheše-onénéxomevono, náhotse'ótoo'o, <sup>15</sup> naa taamááhe hé'tóhe nama'kaatáeme tsévé'seonénéxomevono. Táhestanótse

## Matthew

nema'kaatáeme naa tákóó'óhtséstse!" móxhešéhetáohaméhéhe Jesus. <sup>16</sup> Néhe'se Jesus móstséhehéhe, "Eto'senéheso, tséhóovevovóehnétanose tséhestóxéhneo'o, naa mé'tó'e hétsetseha tséhestóxéhnese tsevovóehneo'o."

## 21

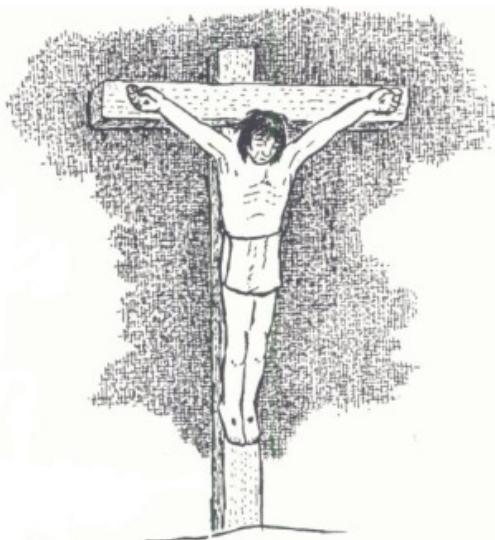
### Two sons

<sup>28</sup> Jesus móstséhetóhevóhe néhe ma'heónév'hó'e, "Náto'séhósé-tséhešéhetáohemenótse hetane, móhnéšéhevóhe hee'haho. Tséháá'éhahétsese móstséhetóhevóhe, "Tákéhotse'óheo'o ho'eone hétsetsha!" <sup>29</sup> "Hová'áháne," móxhetaehevóhe, naa oha nenóveto móstaévanétáhévetanóháhe, móstaéváhéhotse'óhehéhe. <sup>30</sup> Néhe'se mé'tó'e móxhósétséhetóhevóhe néhe tsétséhe'kéhahétsese, "Tákéhotse'óheo'o ho'eone hétsetsha!" "Héehe'e," móhvá'né-hetaehevóhe, naa oha móho'nóstáháhétse'óhetséstse," móxhešéhetáohaméhéhe Jesus. <sup>31</sup> Néhe'se Jesus móstshéheše-néstséstovóhevóhe néhe ma'heónév'hó'e, "Taasévoono hee'haho tséáahtóese?" "Naa néhe tséháá'éhahétsese," móxhehevóhe. "Néhetóméme, naa énéhésos. Néhéne'enovóneo'o tséhešéhávésé-vo'eétáhé'heónévévöse tsé'tóhe ma'kaataevé'hó'e naa máto mätäháá'eo'o. Naa oha tséhvé'eévanétáhévetanóvöse tsevovóehneo'o Ma'heónévestóva. Naa hea'e tséhnéehovése néme'-onáháxého'hémanéstsénovo. <sup>32</sup> Nésó'héne'enanovohe tsé'óhke-ma'heónééestsé John tséohkee'óestaáhovátse, tséto'séheše-onó'evo'estanéhévése, naa oha nésáa'áahtovohévo? Naa mé'tó'e tsé'tóhe hávésévo'eétáhé'heono heva hámó'ótse ma'kaataevé'hó'e naa mätäháá'eo'o mó'áahtóehevóhe. Naa nékánomevóomóvoo'o tsé'tóhe hávésévo'eétáhé'heono tsé'áahtovovöse John tséohke-e'óestaáhovátsese, naa oha nésáa'áahtomónéhéme!" móxhehéhe Jesus.

## 27

### The death of Jesus

<sup>45</sup> Tséssétovoestatse naa ta'e tséstana'nóxe'óhetse mó'a'enó-neotséhanéhe netao'o. <sup>46</sup> Néhe'se Jesus móstahpe'e'hahehéhe, "Nama'heóname, hó'ótóva hénová'e tséhéseno'o'tsé'toveto?" <sup>47</sup> Tséstánestoo'ese néhe hóséstse vo'èstanóho tsévésenéetsese hénéhéhéhe móstséhehevóhe, "Ta'se éhoó'heonóomóho Elijahevaho." (Tótseha móhma'heónéhóo'xeváhevéhéhe.) <sup>48</sup> Naa na'èstse tséstánéstoeše móstaéséhe'kóova'ó'tséhetséhe



hénéhéóhe tsévé'öhkeéno'etse hová'éhe, mótanovösého'a'ó'to-móvohéhe Jesusevaho hestseneva. (Mó'öhkenéhešévéstovéhanéhe vo'éstane öhtséséto'senaeotseséstse.)<sup>49</sup> Tséstavóomaa'ese néhe vo'ëstanóho, móstséhetaehevóhe néhe hetane, "Nóxa'e, hea'e tsene'eváho'hévo'ëstanévháá'e Elijahevaho."<sup>50</sup> Jesus móxho'óxetähpe'e'hahehéhe, néhe'še móstanaeotséháhe.

## 28

### **Jesus is alive**

<sup>5</sup> Naa ma'heonéhotse'ono estséhetaevosesto nehe he'eo'o, "Neve'ee'tohtäheme! Nehene'enovatseme tsehešenöhtsevoomose Jesus tsemehaehotòxase'hoestse.<sup>6</sup> Esaahoehe. Eevaametanene tseto'heese. Nenaase, heve'hoohtomova tsehmehaešeešese."

### **The Great Commission**

<sup>18</sup> Jesus móstséhetöhévohe hevovéstomóseono, "Námáhenéhetöhóota Ma'heo'o netao'o hová'ehéstónéhéva tsésto'seohkema'heóneéxo'eétähéto hétséháno ho'eva naa he'amo'omééno.<sup>19</sup> Naa tséhvé'néhésø, vovéstomevöhéne vo'ëstaneo'o netao'o éme'hešenéhe'oo'evóse. No've'see'óestaáhnöhéne hevöhéstóva Ma'heo'o Tséhéstovéstse naa máto Hee'haho naa Ma'heónemáhta'sóomáheva.<sup>20</sup> Vovéstomevöhéne netao'o tséheševovéstomévatsése. Naa tóséé'e néstsevé'öhtsématséme."

Luke

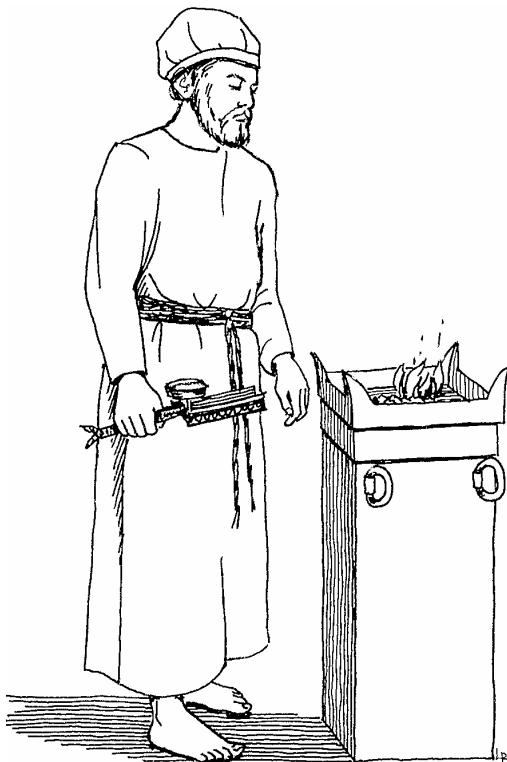
Luke

1

<sup>1,4b</sup> Theophilus, néhéne'enóseoneve. Háesto vo'éstaneo'o ééšemóxe'ohánóvo netao'o tsévéhešévetsése Jesusevaho tséhéóhe ho'eva tséhvéséstanovése. <sup>2</sup> Enéhxésenéstomónénóvo Jesusevaho tséxhóhta'haóevóse néhe tséohkeamev'éohtsémaese. Naa máto nánéhetóhta'haóó'e néhe tséohkeamev'éohtsémaese Jesus, netao'o tsévéhešévóomóvóse Jesusevaho tsévéhešévetsése tséhmónease-ma'heónéestsetsése, naa hétsetseha émáhetóxemé'estánóvo. <sup>3</sup> Naa nátaomeésepéveeo'hátsésta netao'o tséhetáhtomónéto naa hápó'e nátao'senéhetóxe'oha tsétó'taeheso, <sup>4a</sup> nonohpa néstsenéhešé-héne'ena tséhešéhetóméto netao'o tséhetáhtomóneto.

### The birth of John the Baptist is announced

<sup>5</sup> Herod tséhmáho'emanéhevése Judea na'éstse hetane Zechariah mó'ohkéhestóhehéhe hénéhéóhe móhvéséstanovéhéhe. Móhma'heónévého'évélhéhe, móxho'xéstáhehéhe ma'heónenótáxévestóva, móhno'evéhehenovóhe Abijahevaho. Naa tsévestoemose Elizabethevaho móhnéhxéstáhehevóhe Aaroneveno.



<sup>6</sup> Zechariah móhma'heónévo'éstanéhevéhevóhe naa Ma'heónéva mó'ono'átamae-hevovóhe tséhvé'eamenéheše-vo'éstanéhevévóse tséheto'e-manetsése. <sup>7</sup> Móho'nó'ohké-henésonéstse Elizabeth naa mó'ésheno'néšeéna'hehevóhe. <sup>8</sup> No'ka éshéeva Zechariah naa hevésema'heónévé'ho'amo móxhotse'ohhehevóhe hénéhéóhe ma'xema'heóné-máheóné. <sup>9</sup> (Hénéhéóhe hotómá'e mó'a'e'sene'ho'-táhanéhe, móho'nó'ohkétóhtoo'éstsehnéstove.) Naa Zechariah móhnéheše-monéstovéhéhe tséstos'e-séhétshetáho'hováse naa tséstoseno'héhaoenavomótáxéváse. <sup>10</sup> Anóséma hénéhéóhe ma'xema'heóné-

máheóné tséma'xenéese móhvéséháoenáhevóhe. <sup>11</sup> Tséhnésená-tséhetáho'hováse Zechariah, heamáxésto tsé'ohketséhetáho'hováh-tovetse móssó'hovemé'néotséhevóhe na'éstse ma'heónéhotse'ono. <sup>12</sup> Tséstavóómóse móstó'omáehaehevóhe. <sup>13</sup> Móstshetaehevóhe, "Névé'héhpóheatse! Ma'heo'o néto'senéhetóhóota tséheševéestomo,

tsévéstoemótse éto'séhenésone, tséhetanévéhne. John, hešévéhoo'o.<sup>14</sup> Mákhestáotséstse něstseoseepévetano naa netao'o tsemáhehoháepévetanóhtove.<sup>15</sup> Eto'seoseeono'átamáá'e Ma'heónéva. Naa tseohkésáavésemanéhe tsévé'keéno'etse naa tséháatamano'etse, énéheto'ahétséstomóó'e Ma'heónéva. Naa másáá'éšekánoméhestáotséstse Ma'heónemáhta'sóomaho tseéšeáhtse'háhane'óó'e.<sup>16</sup> Naa ma'óhkema'heónééestséstósánéstse hétséhéno Israel, tseévaonó'evamóho hoháesto vo'ěstanóho nonohpa tseéváhóseaseáhtovovo Ma'heónéva.<sup>17</sup> Eto'senéstaéxanovomótáhóho Tséne'táhátsese. Nee'ha tseohkema'heónééestse hoháatamaahéstóva tséohkehešéméhaema'heónéhoo'xeváse Elijah hákó'e totseha. Naa ma'óhkepéve-áahtoo'ěstse vo'ěstanóho tseévavé'šeméohtovóhénóvo naa tseévanó'áahtóevóho henésonéhevóho. Naa vo'ěstaneo'o tseéváhóseonó'evo'ěstanéheveo'o nonohpa tseéšeéxaneneo'o mahnéxho'ěhnetséstse Tséne'táhátsese," móxhetaehevóhe néhe ma'heónéhotse'ono Zechariah.<sup>18</sup> "Šeaa! Naa náéšenéšeéna'héme. Táaxa'e, naa néhvoo'šeše tséto'séhešenéheso!" móxhehéhe Zechariah.<sup>19</sup> Naa móstséhešeno'ěstóehevóhe, "Heehe, éto'setó'-néméso. Nánéehove Gabriel, návéhonotse'ota Ma'heo'o. Nánéhešého'méá'tóné tséstó'semé'ěstomevátse tséto'séhešéhenésónéhése.<sup>20</sup> Naa oha tséssáavé'eoné'seómáhahtáheto néto'sésáanóhpaévatónéšeéestséhe ta'e mákhestáotséstse nee'ha," móxhetaehevóhe.<sup>21</sup> Naa hénéhéhéhe anóséma néhe vo'ěstanóho móstonóomaehévóhe Zechariah, "Etónéšéveséstse? Eoseeháá'éhanene," móxhešetanóhevóhe.<sup>22</sup> Ta'máhove'še móhne'evamé'hóehnéméhéhe, móho'nóstónéšeéestséstse, oha mó'óhkeévóhónéméhéhe. "Móvoo'séhehéhe hová'éhe hotómá'e," móxhešetanóhevóhe.<sup>23</sup> Naa Zechariah tsé'ěsemá'tanenéše móstaaséhoo'óhtséhéhe.<sup>24</sup> Naa a'e tsévéstoemose Elizabethevaho móstáhóse'ěhevóhe. Mó'óhkéxaehe'kéhoehéhe ta'e tséstánóhoneéše'hamáse.<sup>25</sup> "Ma'heo'o módnánehešenéšeheváta-mahéhe tsé'ěšekánomeéná'hétse tséstó'séhenésónéhétse, naa héne náoseevé'šepévetano. Naa hovánee'e náme'óhkeéváhétotóxema," móxhešetanóhéhe Elizabeth.

### An angel tells about the birth of Jesus

<sup>26</sup> Naa tsé'ěshenaesóhtóheéše'hamáse, Ma'heo'o móstáhóse-tšehešeméahénotóhe ma'heónéhotse'ono Gabrielhevaho hénéhéhéhe Nazareth, tséhno'oeme Galileeheveno.<sup>27</sup> Mósto'séhóséhahotonóhevóhe na'ěstse kásse'éeheho, Mary móxhéševéhehéhe, móssó'koomáhehéhe. Naa mósto'sevéstoemóhevóhe Josephevaho, móhnéxhéstáhehevóhe David hemanáhéstóva.<sup>28</sup> Mary tséstáho'ěhóttaa'ěše Gabrielhevaho móstséhetaehevóhe, "Népévevóoseoneve naa Ma'heo'o néno'eno'átama."<sup>29</sup> Naa Mary móho'nóhpévhéne'eno tséhetaa'ěše, "Etónéšétovátónéše?" móxhešetanóhéhe.<sup>30</sup> "Névé'héhpóhetano! Ma'heo'o néoseeono'átama.<sup>31</sup> Naa néto'séhenésone. Jesus heševéhoo'o.<sup>32</sup> Eto'séhoháatamaahe naa

## Luke

Ma'heo'o Hee'haho, tseohkeno'hestohe. Tsenéhetöhóotaa'e Ma'heónева tsésto'sevéhonoo'èse hápó'e tséxheševéhonoetsésé hevóohestoto Davidevaho tótseha.<sup>33</sup> Néstsea'enéhevéhonaménovo tsé-Israelites-évése." <sup>34</sup> "Náme'tónéshéhenésone! Násáa'a'enóhe hetane," móxhehéhe Mary. <sup>35</sup> "Naa Ma'heonemáhta'sóomáheva néhéóhe nénesto'séhéséhóse'e. Ma'heóne-ka'éškóne naa Ma'heo'o Hee'haho tseohkéhéséhestohe. <sup>37-36</sup> Ma'heo'o éohkema'heóneéxána hová'éhe, hámó'óhtse, tséhevésésóneto Elizabeth éésekánameéna'he éto'séhenésone. 'Móme'tséhe'séhénésone,' móhkéhóové-hesétaméhéhe, naa hétsésetseha ééšeáhtse'naesóhtóheéše'hama."

<sup>38</sup> "Nooo, tséhvé'néševátamemoné'too'èse Ma'heo'o, éme'sá'néheso," móxhehéhe Mary.

### Mary visits Elizabeth

<sup>39-40</sup> Mary móstató'néšeasenáho'óhtsévóhevóhe Elizabethevaho, hénéhéóhe móhvéséstanovéhevóhe máhoéstóva tséxhoéhosévetse, tsévésto'tatse Judeaheveno. Tséstáho'eohtsése móstamássetsésto-vóhevóhe Elizabethevaho. <sup>41</sup> Naa tséstanéstoo'èse, hemé'éševotamo móhma'xemomó'otséhevóhe. Naa Ma'heonemáhta'sóomáheva <sup>42</sup> móstavé'šeaséháahpe'ónováháhe, "Nooo, Mary, tséhma'xe-vonéstóxevóse he'eo'o, mónxetaetaemoné'toehéhe Ma'heo'o. Néstseoseepéve'tova naa tseoseeno'péve'tovóho nenésono. <sup>43</sup> Naa móneséhanéhe navo'éstánévéstómanéhame, naa, nooo, heške náno'ho'náho'óhtsévaetsenoto! <sup>44</sup> Tséstanéstovátse naneso éma'xeasemomó'otse, móvésépétanótséhéhe. <sup>45</sup> Tséhvé'e-oné'seómáhahtato tséheševéstomévata'e Ma'heo'o néstseoseehése-péve'tova," móxhetaehevóhe Elizabethevaho.

### Mary praises God

<sup>46</sup> Naa néhe'sé Mary móstaasevového'ótóhevóhe Ma'heónева, <sup>47</sup> "Ma'heo'o tsévo'éstánévhá'éstse, <sup>48</sup> mónnéšeavátamaehéhe. Naa náto'seno'eno'átamane netao'o. <sup>49</sup> Ma'heo'o náohkeoseepéve'tova naa éno'keoné'seómema'heóneve. <sup>50</sup> Enéšeavátamóho tséohkeamé-háoena'toese. <sup>51</sup> Eholáatamano'etse netao'o tséohkéheševéstáhá-maétse. Easéta'ovóho tséohkéhoháepévatamáhtsétsese. <sup>52</sup> Naa mé'tó'e tséována'xaevo'éstánéhevetse énéšeavátamóho. <sup>53</sup> Naa tséháeanátsese éohkená'so'enotóho, naa tséhoháoováhétse-hová'éhe éohkésáamétóhe. <sup>54</sup> Ma'heo'o énéhešenéšeavátamóho Abrahamevaho naa tóoneeto tsé-Israelites-évétsé. <sup>55</sup> Móhnéheše-véstomevóhevóhe Abrahamevaho hákó'e tótseha," Mary móxheševového'ótóhevóhe Ma'heónева.

### The birth of John the Baptist

<sup>56</sup> Tsé'éseto'seanéotsésé Elizabeth, móstaéváhóo'óhtséhéhe Mary. <sup>57</sup> Elizabeth móxhetanévoehnáháhe. <sup>58</sup> Naa hevóohestoto naa hóséstse néhe vo'éstaneo'o a'e tsévo'éstánéhevese móstanéstomóné-henovóhe tséhešéhoháepéve'too'èse Ma'heónева naa móhvémamé-hetótaetanóhevóhe. <sup>59</sup> Tséstaéšeno'kema'heóneéšeetse tséhe'sé-hestáotsésé móhvovóhponetséhetáxéhéhéhe, naa mósto'seno'e-

oesevéhehéhe. "Zechariah éme'heševéhe," móxhehevóhe.

<sup>60</sup> "Hová'ahane, John éto'séheševéhe," móxhehéhe Elizabeth.

<sup>61</sup> "Hovánee'e ésáanéheševéhéhe," móxhetaehevóhe. <sup>62</sup> "Eto'se-tónéševéhe?" móxhétöhóovaehéhe Zechariah. <sup>63</sup> Móhvéestöhéhe tséstó'setáxemóxe'éstónése. Naa móhnéhetóxe'óhehéhe, "John éto'séheševéhe." Héne móhmáheotoéssetséstóhenovóhe tséheševéhetsése.

### Zechariah's prophecy

<sup>64</sup> Tó'néhé'še Zechariah mó'évaaseéestseotséhéhe. <sup>67</sup> Móstaaase-vového'ótóhevóhe Ma'heónева, <sup>68</sup> "Nétavovéhone Ma'heo'o, tséhema'heónéhamétse tsé-Israelites-évétsé. Néstsenéheše-vo'éstánévéhaene" <sup>69</sup> a'e énésto'sého'eánóheméanoto Vo'éstánévés-tómanéheho tséhoháatamaahétsé. Tsénéxhéstahé hemanáhéstóva tséma'xevéhonevéstse David, mó'óhkeáhtovóhevóhe Ma'heónева.

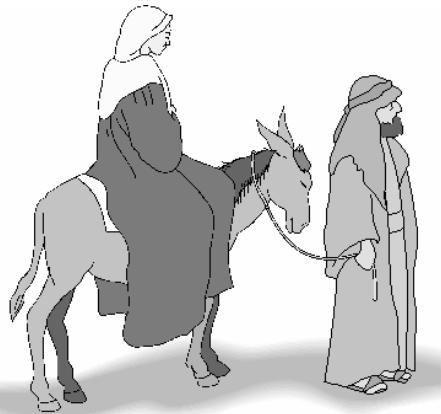
<sup>70</sup> Naa hákó'e tótseha ma'heónéhóo'xeváhe'o móhmé'éstóhenovóhe Ma'heo'o tséheševéstomóétse, <sup>71</sup> Néto'séhótooma'óene tósa'e tséspéotanévótse. <sup>72</sup> Ma'heo'o móhno'néheševéstomevóhevóhe tsénéxhéstahévótse tséto'séhešenéševátamaévóse, naa móne'éše-áahktse'eamenéhesóhanéhe. <sup>73</sup> Ma'heo'o móhnéheševéstomevóhevóhe Abrahamevaho <sup>74-75</sup> tséstó'séhešéhoonevótaétse nonohpa néstseována'xaenéhe'omóvonone hemeo'o naa néstsenéhešeonó'e-vo'éstánéhevema tséhe'éšeamevo'éstánéhévétse, mónenéheše-véstomóehenenéhe Ma'heo'o. <sup>76</sup> Néhe'še Zechariah móstséhe-tóhevóhe hee'haho, "Naa tséhnéehóveto, ma'heónéhóo'xeváhe, néstséhetane. Néstseohkéhóo'xevóto Ma'eho'o Tséháa'ého'oéséstse. Néstsenéstaéxanomótáho Tséne'taestse tséto'sého'ehnéstse. <sup>77</sup> Naa néstseno'néhešémé'éstomevoo'o tsé'tóhe Israelites, "Ma'heo'o néstsevo'éstánévéháévo ma'asétanomóése néstávésévo'eé-táhéstovévo. <sup>78-79</sup> Naa néhe'xovéva Ma'heo'o tséhvé'néševátamaétse néstseanóhevó'ho'ého'heene tsé'a'enó'netotse naa máto naéstóva nonohpa néstseována'xaevo'éstánéhevema," móxhetóhevóhe hee'haho. <sup>65</sup> Naa néhe vo'éstaneo'o hénéhéóhe tsémaeve'éstánevese móhnéstovóhevovóhe Zechariahevaho, móxhoháa-tséstóhenovóhe, naa móstatóxemé'eméhanéhe netao'o tséxhoéhosé-vetse, tsévésto'tatse Judeaheveno. <sup>66</sup> Naa móstanéheše'héne'enáo-tsé'tóhenovóhe tséheševé'óhtsémaa'ëse Ma'heónева John. Móstsehešétanóhevóhe, "Heá'éháma tsé'tóhe mé'ëševótse éto'séhoháatamaahe ma'taéseeëee'éstse?" <sup>80</sup> Naa néhe mé'ëševótse John móstapéveéseehéhe. Tsé'éšéhetanevésé móstahévo'éstáné-hevéhéhe tóhtoo'e ta'e tsé'asema'heónééestsése hénéhéóhe Israel.

## 2

### The birth of Jesus

<sup>1,3</sup> Néhe'xovéva Augustus tséohkéhestoese móhmáhe-véhovevéhéhe tséhetaa'óma'o'etse Rome. Naa móhnéheto'e-manéhéhe netao'o vo'éstane mósto'setshéhešéhévéstóxe'óhehéhe

tósa'e tséhxéstáhévöse. <sup>2</sup> Móho'nó'öhketshéhe'senéhešévéstove, móhmónenéheto'emanéstovéhanéhe. Néhe'xóvéva Quirinius tséohkéhestoese móhxóna'ovevhoneyvöhéhe hénéhéhéhe Syria. <sup>4</sup> Naa



na'estse hetane Joseph móhvéséstanovéhéhe hénéhéhéhe máhoéstóva Nazareth tséno'oeme Galileeheveno.

Mósto'setshéhešéhé-véstöxe'óhehéhe hénéhéhéhe Bethlehem tséhv'hétaese David hemanahéstóva, néhe David tséma'xe-véhoneyvéstse hénéhéhéhe móhnex-

hestáhehéhe. <sup>5</sup> Móhvé'óhtsémöhovohe Maryhevaho tsévéstoemose, móhxóse'éhevóhe. <sup>6-7</sup> Naa tséstáho'eohtsvöse Bethlehem tósa'e móho'nó'óhtaanevótse. Tséstanenóve'xóvetse Mary hee'haho móstáhestáotséhevóhe hotómá'e tsé'óhkenéetsese hováhne.

Tsé'éšeénéhóheetöse mó'ovéshemanóhevóhe hoxomóho'haméstóva.

### The shepherds

<sup>8</sup> Néhéhéhe a'e tósa'e tóhtoo'e kósáehetaneo'o móhvónene'evávoomöhovohe hekósáemevóho. <sup>9</sup> Taehó'ótova móhmé'néeotsé-toehevovóhe na'estse ma'heonéhotse'ono. Móhma'xevó'ho'eho'hévatamaeotséhanetséhe hénéhéhéhe tséxhoévöse. Néhe kósáehetaneo'o mó'oseehéhpöhetañóotséhevóhe tséhnéhesóotsetse.

<sup>10</sup> Móstsehetaehevovóhe néhe ma'heónéhotse'ono, "Névé'héhpöhéo-séme, ného'éhéhotonatsénóvo hová'éhe tséoseepéva'e, tséto'sevé'şemáhehetótaetanóhtove. <sup>11</sup> Hétsetseha taa'eva néhéhéhe tséhxétaese tséma'xevéhoneyvéstse David Bethlehem éhestáotse nevo'éstanévéstómanéhamévo. Nea'háanehe Tséne'taestse, Tsémoné'toese Ma'heóneva. <sup>12</sup> Néstsetséhehéne'enovovo: máhvóo-



móse néhe mé'éšeovótse tséhóheehe naa tséšeéše hoxomóho'-haméstóva," móxhehéhe.

<sup>13</sup> Móssó'hvema'xené'e-vemanéheo-tséhevóhe hoháesto ma'heoné-

hotse'ono hénéhéhéóhe tséhnéé'ése néhe na'èstse ma'heónéhotse'o.

<sup>14</sup> "Nétavovéhone Ma'heo'o tséhestoéstovéastse he'amo'omééno. Naa hétséheno ho'eva tsémássetséstóevose Ma'heónéva éme'ována'xae-tanoo'o," móxheševového'ótóhevovóhe néhe ma'heónéhotse'ono.

<sup>15</sup> Naa néhe ma'heónéhotse'ono tséstaéváhe'amoésenavóse, néhe kósáehetaneo'o móstséhehevóhe, "Nóheto, nétahétséhetóeotsémáne!" <sup>16</sup> Tséstáho'eohtsévóse móstavóomóhehevovóhe Mary naa Josephevaho, naa néhe mé'éševoto hénéhéhéóhe mó'oné'seómé-šéešenáhevóhe hoxomóho'haméstóva. <sup>17</sup> Néhe'še néhe kósáehetaneo'o móstamé'estóhenovóhe tséhetaévóse ma'heónéhotse'ono.

<sup>18</sup> Tsénéstomónese mó'otoéstatséstóhenovóhe. <sup>19</sup> Naa Mary móhmáhetoetanó'tohéhe netao'o hová'éhe tséhesótsetse. <sup>20</sup> Tséstaévaaséhóneváohtsévóse néhe kósáehetaneo'o, móstaamevového'ótóhevovóhe Ma'heónéva. Naa netao'o tséheševóohtomévóse móstó'taemáhenéhesóhanetséhe tséhetaévóse néhe ma'heónéhotse'ono. <sup>21</sup> Naa tséstano'kema'heónééšeevetse tséhe'še-héstáotsése Jesus móhvovóhponetséhetáxéhéhé. Naa néhe'xóvéva móhno'mé'eméhanetséhe hevéhestótse. Tséssáa'éshéhestáotséése heške mó'éšeáah'tse'mé'estomóehevóhe ma'heónéhotse'ono "Jesus" tséto'séheševéése.

### Simeon praises the Lord

<sup>22,24</sup> Naa máto móhnéhesóhanéhe Ma'heo'o hesto'emanestótse, he'eo'o ho'éšeanéotsévóse mó'öhkenáhestóhehevóhe névo'éé'ëše. Tséstaéshéhpe'xóvetse névo'éé'ëše Joseph naa Mary móstatséhe'otséhohevovóhe Jesusevaho ma'xema'heónemáheóné hénéhéhéóhe Jerusalem. Mó'öhkeno'vovóhponemáhenovóhe neše vé'késeho tsétótšésketátsese, tsésto'sééváháhaoenaveméávóse Jesusevaho. <sup>23</sup> Enéhetóxe'ohe Ma'heo'o hesto'emanestótse: hetanéka'éškóne tséháa'éhaestse mó'öhkeévavovóhponé-hémetóhenovóhe Ma'heónéva. <sup>25</sup> Néhéhéhéóhe Jerusalem na'èstse hetane Simeon mó'ökéhestóhehéhé. Móhma'heónévo'èstanéhevéhéhé. Móstónóomóhehevóhe Vo'èstanévéstómanéheho, tséto'sého'ëhénéševátamótsese vo'èstanóho hénéhéhéóhe Israel. Mó'ökéháhané'oehevóhe Ma'heónemáhta'sóomaho,

<sup>26</sup> móstséhetaehevóhe, "Néstsevóómo Vo'èstanévéstómanéhe mässáa'ëšenaéheto." <sup>27</sup> Mary naa Joseph tséstaéváho'hé-haoenaveméávóse Jesusevaho, vétséno hápó'e néhe'xóvéva Simeon móstatséhe'otséhaehevovóhe Ma'heónemáhta'sóomaho hénéhéhéóhe ma'xema'heónemáheóné. <sup>28</sup> Simeon móxhestanóhehevóhe néhe mé'éševoto, móstaasevového'ótóhevovóhe Ma'heónéva, <sup>29</sup> "Néame-néhevo'èstanéheve'továtse. 'Hahoo,' néhetátse, tséxheševéstomeveto tsésto'sevóomo Vo'èstanévéstómanéhe tséssáa'-ëšenaéheto. Naa étaéšenéhešepéva'e. <sup>30</sup> Tó'hétsetseha néášetaomevóómo tsé'tóhe tsého'eanóheméato. Nea'háanéhe tséto'sevo'èstanévéhaétse tsés-Jews-hévétsé <sup>31</sup> naa máto oxése tséhéstáhátsese netao'o. <sup>32</sup> Tséhvé'şenéehovése tsés-Jews-hévétsé

náhtsevé'šéhéne'enóseonévéme," Simeon móxheševového'ótóhevóhe Ma'heónева.<sup>33</sup> Mary naa Joseph mó'otóestatséstóhenovóhe tséhetsése.<sup>34</sup> Naa tséhxáoenavomotáose Simeon móstséhetóhevóhe Maryhevaho, "Tsé'tóhe mé'ěševótse ma'taésee'ěstse, hoháesto tseoné'seómáhahtóó'e hétséhéóhe Israel, naa tsenéheševo'ěstanévéhaevóho Ma'heónева. Naa mé'tó'e háesto tseóhnetséstóó'e, naa nea'háanevóhe tsésáa'oné'seómáhahtáhese.<sup>35</sup> Héne tsevé'šéhéne'enóheo'o. Naa Mary, néstsevé'šéhoháehávésévetano tsésto'seevöheto'eeese," móxhehéhe Simeon.

### **Anna speaks about Jesus**

<sup>36</sup> Mátó na'ěstse he'e móhvéséhoehéhe hénéhéóhe ma'xema'heónemáheóne, Anna, móxheševéhehéhe. Móhma'heónéhóó'xeváhe'evéhéhe. Heho Phanuel móxheševéhehevóhe, móhnéhxéstáhehevóhe Ashereveno. Mó'ěséhevésevoonéhéhe nésóhtóheaa'e, naa móhnaehevóhe tséméhaevéstomoemose.<sup>37</sup> Móhna'nóhtóhnó'néveaénamáháhe (84). Oešeeva mó'óhketséhe'óhtséhéhe hénéhéóhe ma'xema'heónemáheóne. Hó'néšenáaméháónatse mó'óhkenéšeno'eameávoonéhéhe.<sup>38</sup> Mátó néhe'xóvéva vétséno néhe Simeon tsé'ěševóómóse néhe mé'ěševoto, Anna hápó'e móstavóomóhevóhe. Móstasevového'ótóhevóhe Ma'heónева. Móhno'easemé'ěstomevóhevóhe néhe vo'ěstanóho, "Tsea'háanéhe tsétonóomótse tséto'sevo'ěstanévéhaétse tsés-Jews-hévétse."

### **The return to Nazareth**

<sup>39</sup> Joseph naa Mary tsé'ěsemá'sésóhpo'eétáhévóse tséto'-hetóxe'óhetse Ma'heo'o hesto'emanestótse, móstaévatšéhešéhóó'óhtséhevóhe Nazareth tséhno'oemetse Galileeheveno.<sup>40</sup> Jesus mó'oto'xoveéshéhe naa móhno'ono'átamaehevóhe Ma'heónева.

### **The boy Jesus in the Temple**

<sup>41</sup> Néhestóheaa'e Mary naa Joseph móstaohketséhe'óhtséhevóhe Jerusalem, óxho'néhe'xóvetsee'ěstse tsé'óhkeméséstovetse ma'heónekóhkonóheo'o, Passover tsé'óhkéhestohe.

<sup>42</sup> Tséhxóhtáhnéshaénámáse Jesus,<sup>43</sup> tsé'ěšeéno'eétáhénovetse Mary naa Joseph móstaévaaséhóó'óhtséhevóhe. Móho'nóxhene'enomevótse tsésáaheševé'hahtséhetsése Jesusevaho.<sup>44</sup> "Hea'e étaéšeasevé'háhtse," móxhešetanóhevóhe. Tséstáhetóeveohtsetse móstaasenóhtsevóomóhevovóhe.<sup>45</sup> Tséssáamé'ovohévóse tósa'e, móstaéváhénóhtsevóomóhevovóhe Jerusalem.<sup>46</sup> Tséstavóona'otse móstamé'ovohevovóhe hénéhéóhe ma'xema'heónemáheóne. Móhvéséstonoémóhevóhe ma'heónevovéstomósanéheono.

<sup>47</sup> Tséhetaa'néstoo'ěše hénéhéóhe móxhoháatséstóhenovóhe tséhešema'xepévhéne'enovaestse naa máto tséhešepévenóhtséstohová'éhe.<sup>48</sup> Tséstavóoma'a'ěše Mary naa Josephevaho tséhvéstonoémóse ma'heónevovéstomósanéheho, móxhoháatséstóhenovóhe. "Tósa'e nétoné'ohtse? Náma'xeóetsetanóme tséhnóhtse'óvatsétse," móxhetaehevóhe heške.<sup>49</sup> "Hénová'e

tséhésenóhtsevóomése, naa móhéá'e nésáahéne'enohénóvo tséhéóhe tsésto'séhoéto Tséhchéheto Ma'heo'o hemáheóne!" móxhetóhevóhe.<sup>50</sup> Móho'nóhpévhéne'enomévótse tséhetsése.  
<sup>51</sup> Néhe'se Jesus móstaévhóosevé'ohtsémöhévóhe tséhvo'estanéhevévóse Nazareth. Naa mó'ohkeoseeono'átamöhévóhe heške naa heho. Naa heške móhmáhetoetanó'tohetséhe netao'o hová'éhe.  
<sup>52</sup> Naa Jesus móstanéšeaméhéné'enováhevéhe. Naa mó'ono'átamaehevóhe Ma'heónева naa máto vo'estanóho.

### 3

#### The preaching of John the Baptist

<sup>1</sup> Na'estse tséma'xevéhonevéstse, Tiberius, mó'ohkéhestóhevéhe, mó'ésamevéhonevéhēhe máhtóhtóhóhtáhnóhoneaa'e (15). Néhe'xóvéva Pontius Pilate móxhóna'ovevéhonevéhēhe hénéhéohe Judea, naa Herod móxhóna'ovevéhonevéhēhe Galilee. Naa néhe Herod he'neho Phillipévaho móxhóna'ovevéhonevéhevóhe hénéhéohe Iturea naa Trachonitis. Naa Lysanias móxhóna'ovevéhonevéhēhe

hénéhéohe Abilene.

<sup>2</sup> Naa máto néhe'xóvéva neše ma'heónévé'hó'e Annas naa Caiaphas, móxháhá'eho'oše-náhevóhe ma'heónévé'ho'eno hénéhéohe Jerusalem. Naa néhe'xóvéva John tséohkee'óestaáhó-vátse, Zechariah hee'haho, móh-



vo'estanéhevéhēhe tóhtó'o'e. Hénéhéohe Ma'heónева móhmé'estomóehéhe tséto'séhešema'heónéeestsése.<sup>3</sup> Naa néhe'se móstaase-tóxema'heónéeestséhēhe hénéhéohe tóxeo'hé'e, Jordan, tsé'ohkéhestohe. Vo'estanóho tsého'eháahtóese mó'ohketséhetóhevóhe, "Néma'xeaméhávésévevo'estanéhevéme, névé'eváhosenéhešévéme! Máhvé'eáahtovóse Ma'heo'o naa máhvé'ee'oéstaáhése, Ma'heo'o tsemáheasetana hová'éhe tséhešéhávéséve'eétahévóse," móxhetóhevóhe.<sup>4</sup> (Mó'ohkenéhešema'heónéeestséhēhe tséxhešéhósemaa'ese hákó'e totseha na'estse ma'heónéhoo'xeváheho, Isaiahevaho, tséhetóxe'ohe ma'heónóxe'estónéhéra, "Nevá'eséstse hénéhéohe tóhtó'o'e éhoó'henéhetó'o'xeva, 'Exanomova meo'o tsésto'seamehnése Ma'heo'o.<sup>5</sup> Exanene, évaonó'evo'estanéheve<sup>6</sup> nonohpa tsemáhenéheševóometse tséheševo'estanévéstómánése Ma'heo'o," móxhetóxe'estónéhéra Isaiah.)<sup>7</sup> Háesto vo'estaneo'o mó'ósáaného'ehée'óestaáhehevóhe naa oha John móstséhetóhevóhe,

"Néó'koméhévéme! Eohkésáaxaevá'neáéstomee'óestaáhestovéhane, éme'oné'seómetanóhtove nonohpa néstsésáavéseaséto'eéhanhéhéme ma'aséto'eéstove. <sup>8</sup> Voo'éstómáne tsééséhešeénéhávéséve-vo'éstánéhévése. Hó'néshéstahése Abraham hemanáhéstóva nésáavé'séhótooma'óéhénóvo. Esáanéhesóhane, oha Ma'heo'o émássetséstovóho tséoné'seómene'étamé'toese hápó'e Abraham tséhešene'étamése. <sup>9</sup> Eéseto'sého'néhe'xove tsésto'seaséto'eése máhvé'hetósenéheševo'éstánéhévése, néstsetaome-néhešéhahtséme," móxhehéhe John. <sup>10</sup> "Naa náhtsetónéše-vo'éstánéhévéme?" móxhetaehevóhe néhe vo'éstánóho. <sup>11</sup> "Naa véstáhema vo'éstane tséévetónéševo'hémeotséstse," móxhetóhevóhe. <sup>12</sup> Naa máto tséxho'éhée'óestaáhévése ma'kaataevé'hó'e móstséhetaehevóhe, "Naa tséhnéehovétse náhtsetónéshévéme?" <sup>13</sup> "Naa névé'eévaoe'kéhénnotovoo'o vo'éstaneo'o," móxhetóhevóhe. <sup>14</sup> Naa máto hóséstse nótáxévé'hó'e móstséhetaehevóhe, "Naa hápó'e tséhnéehovétse náhtsetónéshévéme?" "Naa névé'eévavé'sé-héhpóhehóvoo'o vo'éstaneo'o tsésto'sevovéeháese, oha ohkepévatséstome tséohkéhetaa'eonénéxöhemoése," móxhetóhevóhe John. <sup>15</sup> Tséhnéhešeéestsése, néhe vo'éstánóho néhéóhe mó'otóestatamaehevóhe, "Naa héá'éháma John nea'háanéhe tséto'sého'éhévo'éstánévéstómánése," móxhešétanóhevóhe. <sup>16</sup> "Násáanéehovéhe tséto'sého'éhé-vo'éstánéváháese. Násáanéhe'xóváháatamaaháhe tséhe'xóvema'heónéhoháatamaaese Tséto'sého'éhévo'éstánévéstómánéstse. Nea'háanéhe tséno'kene'taestse. Násáahohtamés-ta'tovóhe. Tséhnéehovéto oha máhpeva néohkevé'se-e'óestaáhetséme, naa tséhnéehovése Ma'heónemáhta'sóomáháeva néstsevé'shee'óestaáheenovo, naa néstseno'ho'emaóévo.

## **Jesus is baptized**

<sup>21</sup> John tsé'éšeénee'óestaáhnóse néhe vo'èstanóho, hápó'e Jesus móhvésého'éhée'óestaáhehéhe. Néhe'še Jesus tséhnéšenáamé-háoénáse he'amo'omééno móhnèxhe'keaseta'ta'eohtséhanetséhe.  
<sup>22</sup> Naa Ma'heónemáhta'sóomaho éhvé'késéheveotsésesto ta'se hemene, mó'óesé'toehevóhe Jesus, néhe'še nevá'èsesto he'ama móhnèxhoó'heéestseotséhevóhe, "Néhee'hahé'továtse naa néméhotátse," móxhetaehevóhe. <sup>18</sup> Naa John móhnéšeamé-hetósema'heónééestséhéhe. <sup>19</sup> Naa máto móxhósetséhetóhevóhe tséhóna'ovevéhonevetse Herodevaho mó'òhkéhestóhehevóhe, "Eohkésáa'évenéhešévestovéhane tséhešeaséta'éva'tovoto tséhe'néheto tsévéstoemose, Herodias, naa máto tséévéhešeamé-hávésévo'eétáheto." <sup>20</sup> Néhe'še Herod hómöhtána móstatoo'e-tóhevóhe Johnevaho tséxhoma'xéhetómemaa'ëse. Naa tséhvé'néhešévëse Herod móstahóséhóna'ovéhávésévo'eétáhehéhe.

### The ancestors of Jesus

<sup>23</sup> Néhe'se Jesus mó'asema'heóneéestséhéhe, heva mó'éšena'nó'eaénamáháhe. "Móhee'hahé'toehevóhe Josephevaho," móxhóovemáhehešetanóhtovéhanéhe, naa oha móhnéxhéstahéhéhe heške Mary hemanáhéstóva. Naa Mary móxhéhehénatóhe Helihevaho, naa néšearmetóoneeto móxhoháestoxéhevóhe: <sup>24</sup> Heli móxhee'hahé'-toehevóhe Mathatevaho, Mathat móxhee'hahé'toehevóhe Levihevaho, Levi móxhee'hahé'toehevóhe Melchihevaho, Melchi móxhee'hahé'-toehevóhe Jannaihevaho, Jannai móxhee'hahé'toehevóhe Josephevaho, Joseph móxhee'hahé'toehevóhe Mattathiasvaho,

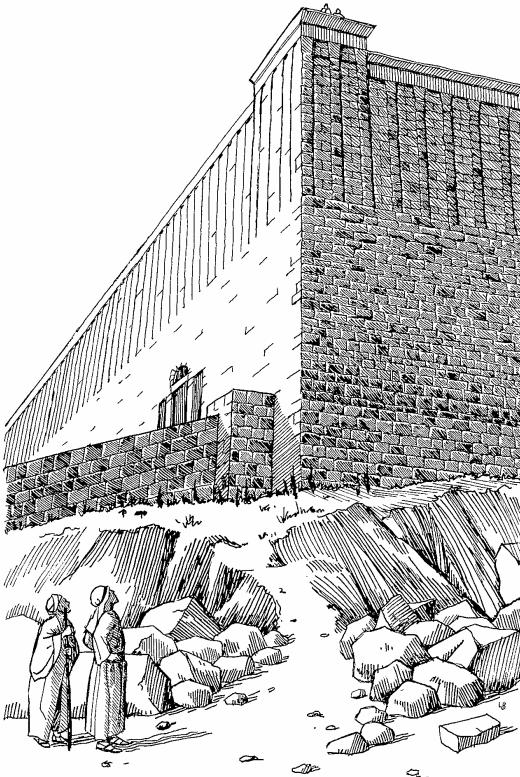
<sup>25</sup> Mattathias móxhee'hahé'toehevóhe Amosevaho, Amos móxhee'hahé'toehevóhe Nahumevaho, Nahum móxhee'hahé'-toehevóhe Eslihevaho, Esli móxhee'hahé'toehevóhe Naggaihevaho, Naggai móxhee'hahé'toehevóhe Maathevaho, <sup>26</sup> Maath móxhee'hahé'toehevóhe Mattathiasvaho, Mattathias móxhee'hahé'-toehevóhe Semeinevaho, Semein móxhee'hahé'toehevóhe Josephevaho, Joseph móxhee'hahé'toehevóhe Jodahevaho, Joda móxhee'hahé'toehevóhe Joananevaho, <sup>27</sup> Joanan móxhee'hahé'-toehevóhe Rhesahevaho, Rhesa móxhee'hahé'toehevóhe Zerubbabelvaho, Zerubbabel móxhee'hahé'toehevóhe Shealtielhevaho, Shealtiel móxhee'hahé'toehevóhe Nerihevaho, Neri móxhee'hahé'toehevóhe Melchihevaho, Melchi móxhee'hahé'toehevóhe Addihevaho, Addi móxhee'hahé'toehevóhe Cosamevaho, Cosam móxhee'hahé'-toehevóhe Elmadamevaho, Elmadam móxhee'hahé'toehevóhe Erevaho, Er móxhee'hahé'toehevóhe Joshuahevaho, <sup>29</sup> Joshua móxhee'hahé'toehevóhe Eliezerhevaho, Eliezer móxhee'hahé'-toehevóhe Jorimevaho, Jorim móxhee'hahé'toehevóhe Matthatevaho, Matthat móxhee'hahé'toehevóhe Levihevaho, Levi móxhee'hahé'-toehevóhe Simeonevaho, <sup>30</sup> Simeon móxhee'hahé'toehevóhe Judahevaho, Judah móxhee'hahé'toehevóhe Josephevaho, Joseph móxhee'hahé'toehevóhe Jonamevaho, Jonam móxhee'hahé'-toehevóhe Eliakimevaho, Eliakim móxhee'hahé'toehevóhe Meleahevaho, <sup>31</sup> Melea móxhee'hahé'toehevóhe Mennahevaho, Menna móxhee'hahé'toehevóhe Mattathahevaho, Mattatha móxhee'hahé'-toehevóhe Nathanevaho, Nathan móxhee'hahé'toehevóhe Davidevaho, David móxhee'hahé'toehevóhe Jessehevaho, <sup>32</sup> Jesse móxhee'hahé'-toehevóhe Obedevaho, Obed móxhee'hahé'toehevóhe Boazevaho, Boaz móxhee'hahé'toehevóhe Salmonevaho, Salmon móxhee'hahé'-toehevóhe Nahsonevaho, Nahson móxhee'hahé'toehevóhe Amminadabevaho, Amminadab móxhee'hahé'toehevóhe Adminevaho, Admin móxhee'hahé'toehevóhe Arnihevaho, Arni móxhee'hahé'-toehevóhe Hezronevaho, Hezron móxhee'hahé'toehevóhe Perezevaho, Perez móxhee'hahé'toehevóhe Judahevaho, Judah móxhee'hahé'-toehevóhe Jacobevaho, <sup>34</sup> Jacob móxhee'hahé'toehevóhe Isaacevaho, Isaac móxhee'hahé'toehevóhe Abrahamevaho, Abraham móxhee'hahé'toehevóhe Terahevaho, Terah móxhee'hahé'toehevóhe

Nahorevaho, Nahor móxhee'hahé'toehevóhe Serugevaho,<sup>35</sup> Serug móxhee'hahé'toehevóhe Reuhevaho, Reu móxhee'hahé'toehevóhe Pelegevaho, Peleg móxhee'hahé'toehevóhe Eberevaho, Eber móxhee'hahé'toehevóhe Shelahevaho, Shelah móxhee'hahé'-toehevóhe Cainanevaho,<sup>36</sup> Cainan móxhee'hahé'toehevóhe Arphaxadevaho, Arphaxad móxhee'hahé'toehevóhe Shemevaho, Shem móxhee'hahé'toehevóhe Noahevaho, Noah móxhee'hahé'-toehevóhe Lamechevaho, Lamech móxhee'hahé'toehevóhe Methuselahevaho,<sup>37</sup> Methuselah móxhee'hahé'toehevóhe Enochevaho, Enoch móxhee'hahé'toehevóhe Jaredvaho, Jared móxhee'hahé'-toehevóhe Mahalalelevaho, Mahalaleel móxhee'hahé'-toehevóhe Kenanevaho, Kenan móxhee'hahé'toehevóhe Enoshevaho,<sup>38</sup> Enosh móxhee'hahé'toehevóhe Sethevaho, Seth móxhee'hahé'-toehevóhe Adamevaho, nea'háanéhe tsévovóemanéhaese Ma'heónева.

## 4

### The temptation of Jesus

<sup>1</sup> Jesus tséhne'éváhé'óhtsése hénéhéohe o'hé'e, Jordan tsé'óhkéstóhe, Ma'heónemáhta'sóomaho móxhone'ovóhevóhe, hénéhéohe móstatséhe'otséhaehévóhe tóhtóó'e.<sup>2</sup> Névo'éé'eše mó'amevonóhóha'óhehvóhe Heávohóho tsénéšenáávóónéšése. Naa mó'oseeno'hoháeanáháhe. <sup>3</sup> "Hee, tséhvé'hee'hahé'továta'e



Ma'heo'o, táaxa'e, na'éstse ho'honáá'e néskóhkónóheonéva'ó'xeha," móxhetaehevóhe Heávohóho. <sup>4</sup> Jesus móstséhehéhe, "'Eohkésáano'kevé'sevo'éstanéhevés-tovéhane méséhestótse,' éhetóxe'ohe Ma'heónóxe'éstoo'o."<sup>5</sup> Néhe'še néhe Heávohóho móstahóse-e'eotséhaehévóhe tséxhoháé'ého'oestatse, naa móhvoo'éšévaenaehéhe netao'o ho'eva. <sup>7</sup> "Naa máhnéhvé'háoena'toveto hé'tóhe néstamáhemetátse<sup>6</sup> naa néstseno'máho'emane. Héne náhnéhetóhóótáne naa vo'éstane náme'néše-néhetohóoto," móxhetaehevóhe Heávohóho. <sup>8</sup> "Hová'áháne, 'Ma'heo'o éto'seno'keaméháoena'tohe naa máto éto'seameáahtohe,'

éhetòxe'ohe Ma'heónòxe'éstoo'o," Jesus móxhetóhevóhe. <sup>9</sup> Néhe'se Heávohóho móstahósetséhe'otséhaehevóhe Jerusalemeveno, móstatáxenéehaehevóhe tséstó'néshetóhevóhe tséstó'néshetóhevóhe. "Tséhvé'hee'hahé'továta'e Ma'heo'o, táaxa'e, taanóheka'a'xéstse! <sup>10</sup> Eno'tséhetòxe'ohe, "Ma'tásaa'éšeoešenáheto ho'honáeva Ma'heo'o hestotse'ono néstsenáha'enáá'e <sup>11</sup> komááhe néstsésáaháeošešenáhe,"" móxhetaehevóhe Heávohóho. <sup>12</sup> "Naa máto éno'néhetòxe'ohe, 'Ma'heo'o éto'sésáavonóhóha'óhéhe,"" móxhetóhevóhe Jesus. <sup>13</sup> Mó'énevonóhóha'óhehevóhe Heávohóho, naa néhe'se móhnenóvenoo'o'tsé'toehevóhe.

### **Jesus begins his work in Galilee**

<sup>14</sup> Jesus móstaévahósetséhe'óhtséháhe Galilee. Ma'heónemáhta'soomáheva mó'óhkéhéséve'séma'heónexó'eétáhehéhe. Móstamáhenéstomóne'tohéhéhe netao'o. <sup>15</sup> Naa mó'óhke-vovéstomósanéhéhe totáhoesta móheeohstsémáheóne naa máto móhmáheono'átaméhéhe.

### **Jesus is rejected at Nazareth**

<sup>16-17</sup> Néhe'se Jesus tséstáevatséhe'ohtsése Nazareth tséhxésee'ése móstahósetséhe'óhtséháhe móheeohstsémáheóne tséstahósema'heónééšeévetse. Ma'heónòxe'éstoo'o móhmétséháhe tsémoxe'oho ma'heónéhóo'xeváhe Isaiah. Tséstáséhpáno héne móxe'éstoo'o tséstó'séhéséhooéstónese, <sup>18</sup> móstséhetòxe'óhéhanetséhe, "Ma'heo'o ého'eanóheméanoto Ma'heónemáhta'soomaho tséstó'séhone'ó'séhá'ese, náno'moné'tova tséstó'semé'éstomevono hová'éhe tsépéva'e tséháo'omenéhese. Náno'néhe'sého'méa'tova tséstó'senéhetono tsesto'séhešeévaénanévöse tsémomóonéhevese, naa tséstó'seno'eévavóosanévöse tséó'o'enese, naa tséstó'seno'e-évaována'xaetanóvöse tsémométséstóvo'eéhese. <sup>19</sup> Naa náto'seno'mé'esta tsééshéshého'néhe'xove tséstó'sého'éhénéševátamaétse Ma'heo'o," móhnéhetòxe'óhéhanetséhe héne ma'heónòxe'éstoo'o.

<sup>20</sup> Jesus tséstáevahohpo'ema'eno móstaévamétohéhe tséameotsés-tesesete tséhmóheeohstsévöse. Naa tsestaévaháméstoo'ese mó'onémoomaehévóhe tsémaehoétsese. <sup>21</sup> "Tsétamóneénéhoéstómo ééšeoné'seómeamenéheso," móxhehéhe Jesus. <sup>22</sup> Naa néhevo'éstaneo'o néhéóhe tséhoese mó'otoésetanóotséhevóhe tséhetsése Jesusevaho, "Etónéshéhóaatamaaheséstse naa évá'né-hee'hahé'tóó'e Josephevaho?" móxhehevóhe. <sup>23</sup> Jesus móstséhétóhevóhe, "Nétséhešetanóme, 'Hétséhéóhe tséhxéstaeše éme'-néhe'sema'heónexó'eétahe tséhešévëse hénéhéóhe Capernaum."

<sup>24</sup> Névé'néhešetanóme! Hó'néshema'heónexó'eétahe hétséhéóhe mónméme'héoné'seómáhahtáme. Oxëse náohkepéveáahtone. Eno'néhe'séhéné'enohe, "Ma'heónéhóo'xeváheo'o éohkésáa-ho'ahéstovéheo'o tséhxéstahévöse." <sup>25</sup> Móxhósétséhahéhe, "Hákó'e tótseha hámó'óhtse na'éstse ma'heónéhóo'xeváhe, Elijah, mó'óhkéhestóhehéhe móxhéstahéhéhe hétséhéóhe Israel. Háesto

móho'nó'ohkeáahtoo'éstse. No'ka móho'nóstshéhe'séhoo'koho na'heaa'e naa o'xe, netao'o mó'ovávoonéstovéhanéhe. Naa néhe'xóvéva móxhoháestoxéhevóhe hotóxaa'é'eo'o hétséhéhéhe Israel. <sup>26</sup> Oha na'éstse néhe he'óho móhmássetséstóehevóhe Elijah, oxése máhoéstóva móhvo'éstánéhevéhéhe, móhnóta'evéhéhéhe. Elijah móstatshésheméa'toehevóhe Ma'heónéva hénéhéhéhe tséhvo'éstánéhevetséne néhe nóta'óho Zarephath a'e Sidon. <sup>27</sup> Naa máto na'éstse ma'heónéhóo'xeváhe Elisha, máto móxhéstáhehéhe hétséhéhéhe Israel, naa oha móho'nóxheto'etanó'toestse. Néhe'xóvéva móhma'xéhemanetáhevóhe vo'éstaneo'o. Naa oha na'éstse hetane, Naaman, máto móhnótsevéhéhéhe, oxése móxhéstáhehéhe Syriaheveno, móhno'keévaénomóhtahé'séhaehevóhe Elishahevaho," móxhehéhéhe Jesus. <sup>28</sup> Néhe vo'éstaneo'o tséstáhéné'enomevöse tséhešetotóxemaevöse Jesusevaho, mó'omáta'eotséhevóhe. <sup>29</sup> Móstamáhe-oháata'óhevóhe, móstahóestó'éstósemaehevóhe hénéhéhéhe móstatshéshétósemaehevóhe ó'xeanóéva. Tséssáa'éšeana'há-hamaaése, <sup>30</sup> móstaéváhe'keaseohehéhéhe Jesus, móhnésekánoméháetanevoo'éhanetséhe.

### A man with a bad spirit

<sup>31</sup> Néhe'se Jesus móstatséhe'óhtséhéhéhe Capernaum tséno'oeme Galileeheveno. Tséhma'heónééšeetse móxhósevovéstomósanéhéhe móheeohtsémáheóné. <sup>32</sup> Naa hénéhéhéhe vo'éstaneo'o móxhoháatsés-tóhenovóhe tséxhešéhoháatamaema'heónééestsetséne. <sup>33</sup> Na'éstse hetane móhvéséhoehéhéhe, naa móxhone'ovóhevóhe hávésévé-máhta'sóomaho. Móstahpe'e'hahétséstóehevóhe Jesus, móstséhetaehevóhe, <sup>34</sup> "Hee, tséhéstáheto Nazaretheveno, névé'ho'éhéme'emo'eéshemeno! Hénáá'e tséhésého'éhévonanése? Néhéne'enovátse, nénéehove tsého'eanóhemea'átse Ma'heo'o, móxhetaehevóhe. <sup>35</sup> "Névé'hetósenéhetonova, oha nooxeha tsé'tóhe hetane!" Jesus móxhetóhevóhe néhe hávésévemáhta'sóomaho. Néhe hetane móhma'xeáva'hamaehevóhe néhe hávésévemáhta'sóomaho tséhmaenéestovetse. Néhe'se mó'eváhóa'xé'toehevóhe néhe hávésévemáhta'sóomaho naa móho'nóstónéšeónéxa'ó'haa'éstse. <sup>36</sup> Néhe vo'éstaneo'o móstahósemáheotóesetanóotséhevóhe, móstséhetáhtséhevóhe, "Hénová'énése tséhésenéheso tsé'ohkeáahtoo'ése hávésévemáhta'sóomaho?" <sup>37</sup> Naa móstamáhe-néstomóne'tóhehéhéhe Jesus totáhoesta.

### Jesus heals many people

<sup>38</sup> Naa néhe'se Jesus tséhmá'tanenése móheeohtsémáheóné móstatséhe'óhtséhéhéhe Simon hevénótse. Naa Simon hevéshkemo móxhoehevóhe, móxhoháomóhtahéhevóhe. Jesus móhmé'éstomóhehénotóhe tséhešéhámomóhtahetséne. <sup>39</sup> Tséstáho'éhótose mó'évaénomóhtahé'sóhehevóhe. Sé'ea'e tsé'éšeévaénomóhtahéotséne móstaaséhomomóhtáohé'tovóhevóhe Jesusevaho naa néhe vo'éstánóho tséhoétsese. <sup>40</sup> Naa tséstáhe-tóvetse móhmásomóheeohtséhohehevovóhe heováestse tséheto-

móhtáhétse hénéhéóhe tséxhoo'èse Jesus. Tséstaohkemáxanöse móstaohkeévaénomóhtáhéotséhevóhe.<sup>41</sup> Móhno'eaméhóesta'-hamóhevóhe hávésévemáhta'sóomaho, mó'óhkema'xetáhpe'e'hahé-tséstóhehevóhe Jesus, "Néhéne'enovatséme: nénéehove Ma'heo'o Hee'haho," mó'óhkéhetaehevóhe. Naa tséhvé'eéshéne'enoo'èse, "He'kotoo'e!" móxhetóhevóhe néhe hávésévemáhta'sóomaho.

### **Jesus preaches in the synagogues**

<sup>42</sup> Tséstaméovóona'otse Jesus móstatséhe'óhtséhéhe hénéhéóhe tóhtó'e. Naa hoháesto vo'estanóho móhnöhtse'óhehevóhe. Tséstamé'oo'èse mó'onéséhestomanaehevóhe.<sup>43</sup> "Hová'áháne, násáatónésenéhešévéhe. Tósé'e náhésého'mea'tone tsésto'setóxemé'éstómo tséto'séhešého'éhévéhonoo'èse Ma'heo'o," móxhetóhevóhe.<sup>44</sup> Naa néhe'se móstaohketóxema'heóneéestséhéhe netao'o Judea tsé'óhkemóheeotséstovetse.

## **5**

### **Jesus calls the first disciples**

<sup>1</sup> Naa néhéóhe no'ka ésheeva Jesus mó'amóeoéhéhe téxo'hé'e, Gennesaret, mó'óhkéhestóhehanéhe, mósto'sema'heóneéestséhéhe. Tséhvé'hoháatanevoneese<sup>2</sup> móstanöhtsevóohtóhéhe tsésto'séhésééestsése. Naa néhéóhe vó'-héé'èse mósta-vóohtóhenótse neše sémo-nótse móstoo'éhéhanetsevótse, néhe hetaneo'o tséá'enomé-voséstse móx-hóxe'anóhe-novótse tsé-ohkevé'se-oó'hamovóse



nomá'ne.<sup>3</sup> Jesus mósta'e'evonéhnéhéhe sémonéva Simon Peter tséá'eno, móstséhetóhevóhe néhe Simonevaho naa tsévestotse'-óhemaese, "Né'e'evonehne, tše'ske'e sé'oeha'ene!" Néhe'se mósta-hámestoehéhe, móstaasema'heóneéestséhéhe.<sup>4</sup> Tséstaeéšeéema'heóneéestsése móxhóssetséhetóhevóhe Simonevaho, "Hovéhno vó'héé'èse tähóssetséhetóeha'ene tséxháo'étame naa héne tsévé'se-oo'hamóse nomá'ne, hénéhéóhe tásé'a'hahtséhéne!"<sup>5</sup> "Hee, hóovehe, návóonenonónéme naa hová'éhe násáanáha'enohénóne. Naa oha tséhnéhvé'néhešéheto náhtaéváhósésé'a'hahtsenótse," móxhetaehevóhe.<sup>6</sup> Sé'ea'e móstaó'otómo'enáotséhanetséhe tseohkevé'se-oo'hamévóse nomá'ne, móstanéšepeveno'easeoo'xeohséhanetséhe.

<sup>7</sup> Móstaonóeoesemöhevovóhe hevésenéhevóho, "Néhxévestáhéo-tsémemeno!" Naa tséstáho'óeha'enéoohévöse néhéóhe móstahé-véstáhéootsémöhevovóhe tsé'onóvóénovöse nomá'ne naa néhe'še hénéhéóhe sémónéva tséstataxeoešemovöse nomá'ne móstaó'otomo'enáotséhanetsevótse, mósta'o'seaseestsévoe'óhanevótse héne sémonötse. <sup>9-10a</sup> Héne tséhesótsetse mó'otõesetséstóhenovóhe Simon Peter naa néhe hevésenóho tsévé'óhtsémaese, James naa Johnevaho, naa Zebedee hee'haho. <sup>8</sup> Tsé'ésemá'ta'ó'sanévöse Simon Peter móstanésenéstanéoeotse'tovóhevóhe Jesusevaho, "Tséne'táheto, tanooxéstse! Násáahová'éhévéhe, náohkeó'óhto'-eétahe," móxhetóhevóhe. <sup>10b</sup> "Simon, névé'ee'tóhtahe, hétselsetha néstseéneóo'hamoo'o nomá'ne, mé'tó'e vo'estaneo'o néstsease-móheeotséhoo'o," móxhetaehevóhe. <sup>11</sup> Néhe'še néhe tsénonónese móstaévaonóvoha'enéhevóhe. Naa móstamáhenoohtóhenovótse héne sémonötse naa móstaasevé'óhtsémöhevovóhe Jesusevaho.

### Jesus heals a man

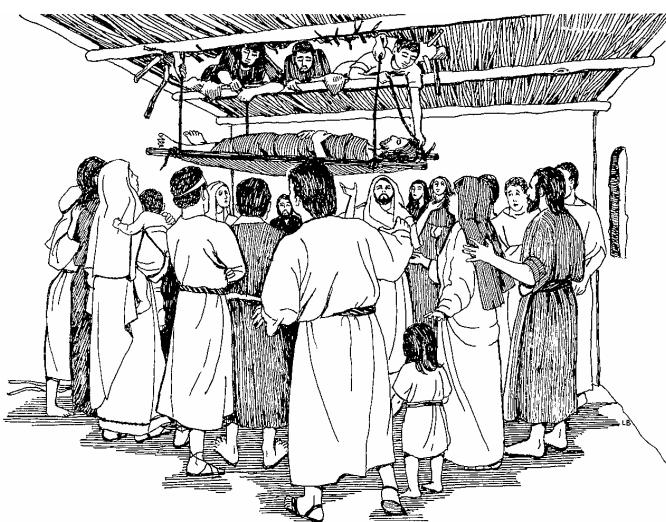
<sup>12</sup> Jesus tséstahósého'eohtsése hénéhéóhe máhoéstóva na'estse hetane móxhoehéhe móhma'xemáhehemanetáháhe. Tséstavóómöse Jesusevaho móhnésenéstanéoeotsé'tovóhevóhe, "Tséne'táheto, máhvé'néhešetanoto néme'évaénomóhtáh'šeše," móxhetóhevóhe.

<sup>13</sup> Tséstamáxanaa'ése Jesusevaho, móstséhetaehevóhe, "Héehe'e, hétselsetha néévaénomóhtahe." Sé'ea'e móstaévamáhepéveotséháhe néhe hetane. <sup>14</sup> Naa néhe'še Jesusevaho móxhósétséhetaehevóhe, "Néstsevémé'ésta tsééváhešepévomóhtáhétseto, ónétáhtse táchéve'hoomoo'o ma'heónevé'ho'e naa vóo'séhoo'o tséssáa'évá-hešéhemanetáheto. Naa hénéhéóhe ma'xema'heónemáheóne no'háoenaveméao'o hova, éhnéheto'emane Moses, nonohpa tsenéhešéhéné'anánóvo vo'estaneo'o netao'o tsééšeéváheše-pévomóhtáheto." <sup>15</sup> Móstamáhenéhešenéstomónéstovéháhe Jesus. Hoháesto vo'estanóho móstaohkého'héaahtóehevóhe tsé'óhkevovéstomósánese naa tsé'óhkeno'eénomóhtáh'séhaevöse.

<sup>16</sup> Néhe'še Jesus móstaohkease-no'kéhé-haoenáháhe tóhtóó'e.

### Jesus heals a paralyzed man

<sup>17</sup> No'ka éšeева Jesus tséhxóse-vovéstomósánese hotómá'e máheóne, hóséstse vovóhpónahétaneo'o naa ma'heónevovéstomósánéheono



móhvéseáahtomóneehevóhe. Móhmaehé'óhtséhevóhe Jerusalem, Galilee, naa Judea. Jesus móhnéhetóhótaehevóhe Ma'heónева tsésto'seohkeénomóhtáhé'éstómánese.<sup>18</sup> Naa hóséstse hetaneo'o móxho'eotséhohevovóhe na'estse hetanóho tsénanéhétseysé. Móstao'néséhéeseotséhohevovóhe Jesusevaho tséhxeta'éetsése.<sup>19</sup> Naa oha tséhma'xéhoháetanevoo'etse móho'nóstatónéshésóhpeotséhovóse. Naa néhe'se móstae'eotséhohevovóhe tsé'é'evonohó'onévetse máheóne. Móstao'taa'ó'tséhenovóhe héne he'ama máheóne. Hénéhéóhe móstásóhpeanohóneanohéhevovóhe tséhneetsése Jesusevaho.<sup>20</sup> Jesus tséstahéne'enáotsé'tovóse tséhešemáhe-ne'etamé'too'ese móstséhetóhevóhe néhe tsénanéhétseysé, "Hóovéhe, tséhešeó'óhoto'eétáheto hétsetseha nééšeévaasétanomevátse."<sup>21</sup> Móstsehešetanóotséhevóhe néhe vovóhponahétaneo'o naa ma'heónnevovéstomósanáheono, "Eee tsé'tóhe Jesus éaéstoma-ma'heónévétáno. Ma'heo'o éno'kenéehove tséohkeévavonano ó'óhoto'eétáhestótse."<sup>22</sup> Jesus tséhxéne'enáotsé'tovóse tséheše-tanotsése móstséhetóhevóhe, "Névé'néhešetanóme!"<sup>23</sup> Vé'néheto tsé'tóhe hetane, "Neó'óhoto'eétáhestotótse éésemáhevonanénéstse," héne ésáavóoméhane, naa mé'tó'e vé'eénomóhtáhé'seho héne néstsemáhevóóhtánóvo.<sup>24</sup> Naa hétsetseha náto'seénomóhtáhé'seho tsé'tóhe hetane tsésto'senéheševóo'séhatsése Ma'heo'o tséheše-néhetóhótá'ese tsésto'sevonanómo havése naa máto tsésto'se-énomóhtáhé'éstómanéto," móxhetóhevovóhe. Naa néhe'se móstséhe-tóhevovóhe tsénanéhétseysé, "Oháeta'óhtse, táchoo'otsestse tséméhae-táxéšeésenato!"<sup>25</sup> Naa móstaoháeta'óhéhe tséhnéšenáve'hoomaa'ese néhe vo'estanóho. Naa móstamáheheséváenohéhe héne tséméhaetáxéše. Naa tséstaaméhóó'óhtsése mó'amevového'ó-tóhevovóhe Ma'heónева.<sup>26</sup> Néhe vo'estaneo'o tséstavóohtomévóse

tséhesóotsetse,  
móstaasevésé-  
vového'ótóhevovóhe  
Ma'heónева, "Hétsetseha  
éhoháema'heón-e-  
éxo'eétáhéstove!"  
móxhehevovóhe.

### **Jesus calls Levi**

<sup>27</sup> Néhe'se Jesus tséhnéhmé'hóéhnése móstavóomóhevovóhe ma'kaataevé'hó'e, Levi mó'óhkéhestóhehéhe. "Nenáaséstse! Néhvé'óhtseméstse!" móxhetóhevovóhe.

<sup>28</sup> Móstató'néshemáhe-noohtohéhe hová'éhe oha



móstaasenéhe'ovóhevóhe Jesusevaho. <sup>29</sup> Hénéhéóhe Levi hemáheóne móstamó'otóhevóhe Jesusevaho, naa hópahpa mósta-no'onóomóhevóhe hóséstse néhe tséohkevésepo'óxe'ohétsese ma'kaatanéstse. <sup>30</sup> Néhe vovóhponahétaneo'o naa ma'heóne-vovéstomósanéheono móstaasétotóxemóhevovóhe Jesusevaho, naa móhno'tséhetóhevovóhe Jesus hevovéstomóseono, "Eme'sáa-vése'hanámóheho; éhávésévo'eétahé'heóneveo'o!" <sup>31-32</sup> Naa móstséhetaehevovóhe Jesusevaho, "Oha náhésého'ehne tsést'o'seonóomon hávésévo'eétahé'heono. Nea'háanevóhe tsévéstahémáhtsétanose."

### A question about fasting

<sup>33</sup> Néhe'še móxhósétséhetaehevovóhe, "Vovóhponahétaneo'o naa John tséohkee'ooestaahovátse hevovéstomóseonevóho éohkeame-ávooneo'o. Hápó'e éme'ohkenéhešéveo'o tsé'tóhe nevovéstomó-seono." <sup>34-35</sup> Móstséhetóhevovóhe, "Naa hétsetseha tséssó've'ohtsé-móno náohkepévemano'e'hanáeme, éohkésáavéseávoonéheo'o navovéstomóseono, naa oha máxho'néhe'xove máxho'ehé-eseváenanéto néhe'xóvéva tsemóneaseávooneo'o." <sup>36-39</sup> Néhe'še Jesus móxhósétséhetóhevovóhe, "Né'áahtove, tsévovóhponahé-tanéhévése naa tsévovéstomósanéhévése, tséheševovéstomósanése ésáanéhesóhane, totós'a'e hová'éhe ésáavá'nepo'énóhehane. Naa tséheševovéstomósanéto émóna'e naa éno'hetóméto," móxhehéhe.

## 6

### A question about the Sabbath

<sup>1</sup> No'ka tséhxósema'heóneéšeévetse, Jesus tséstaamevé'oh-tsémóse hevovéstomóseono móstaohkeo'e'ó'tséhenovótse pénóheonévó'ó'éstse. Móstaohkéhóxe'a'ó'tséhenovótse naa móstaohkeméseotséhenovótse. <sup>2</sup> "Naa éohkésáanéhešévéstovéhane ma'heóneéšeéva," móxhetaehevovóhe néhe Vovóhponahétanóho.

<sup>3</sup> Naa móstséhetóhevovóhe Jesus, "Mónésáa'evamé'etanó'tohénóvo Tséma'xevéhoneyévtse David hákó'e tótseha tséhešévése tséhxáeanávóse? <sup>4</sup> Tséstaéstséhnése ma'heónemáheóne móxhestanóhéhe ma'heónékóhkonóheo'o, tséohkeno'kemésévótse ma'heónevé'hó'e. Móhméséhehéhe naa hóséstse móstáhoxomóhéhe tsévé'ohtsémaese. Naa hámó'ohíse David éso'méhótáá'e Ma'heóneva tséshánomenéheto'eétaese, naa hápó'e néme'-néhešetanóme. <sup>5</sup> Nánéehove Tsého'eanóheméa'too'éstse Ma'heóneva. Nánéhetóhóota tsést'o'semé'éstómo tsést'o'seohké-hešévéstove ma'heóneéšeévee'éstse," móxhehéhe Jesus.

### A man with a paralyzed hand

<sup>6</sup> Tséhxósema'heóneéšeévetse, Jesus tséhxósevovéstomósanése hénéhéóhe móheeohsémáheóne na'éstse hetane móhvéséhoehéhe, móhmomé'konéhe'onáhéhe hestteamáxésto. <sup>7</sup> Naa hóséstse vovóhponahétanóho naa ma'heónevovéstomósanéheono móxxaenéšene'evávonoé'toehevóhe, "Táaxa'e éotaénomóh-

táhé'séóhtse tsé'tóhe hetanóho," móxhesétamaehevóhe, kómááhe mósto'séhéomáxeoesemaehévóhe tséhvé'ma'heónéešeévetse.

<sup>8</sup> Jesus tséhxéne'enovóse tséhešétanotsése, móstatséhetóhevóhe néhe tsémomé'konéhe'onátsese, "Nenáaséstse!" <sup>9</sup> Naa néhe'še móstséhetóhevóhe néhe vo'éstanóho tséxaenéševé'hoomaese, "Ma'heóného'emanestótse étónetóxe'ohe: óhma'heónéešeévee'éstse móhe tséstó'sevéstahématanó'toese vo'éstane naa móhe hóvotse éto'sésáahesétaméhe?" <sup>10</sup> Naa néhe'še móstanéma'o've'hooóhevóhe néhe vo'éstanóho, móstatséhetóhevóhe néhe tsémomé'konéhe'onátsese, "Néstshéheše'he'oná'ótse!" naa a'e mósto'néšeévapéveotséhanetséhe. <sup>11</sup> Néhe'še néhe vo'éstaneo'o móhma'xemomáta'eotséhevóhe, naa nomámé'tó'e móstséhetáhtséhevóhe, "Néme'tatónéše'tovóneséstse tsé'tóhe Jesus?"

### **Jesus chooses the twelve apostles**

<sup>12</sup> Néhe'xóvéva Jesus móstavónéhéhaoenáhéhe hénéhéóhe tóhtoo'e. <sup>13</sup> Naa tséstavóona'otse móhmóheeámóhevóhe tsévé'ohtsémaese. Móhmonéhenotóhe máhtóhtohóhítahneše (12) tséstó'seohketóxema'heónéeestsétsese. <sup>14</sup> Na'éstse Simon móxheševéhehéhe, Peter móxhóséhóna'ovéheševéhaehevóhe Jesusevaho, naa máto hevasemo Andrewhevaho. Naa máto Jesus móxhósemonéhenotóhe Jamesevaho, John, Philip, Bartholomew, <sup>15</sup> Matthew, Thomas, naa na'éstse máto James tséhee'hahé'toese Alpheusevaho, naa máto na'éstse Simon tséohkéhóhneeméo'étánótse, <sup>16</sup> naa Judas tséhee'hahé'toese Jamesevaho, naa néhe máto Judas Iscariot tséto'séhávésévo'eéhaese Jesus.

### **Jesus teaches and heals**

<sup>17</sup> Tséhne'éváho'eanóheohtsévóse, tséstóhtonóma'o'etse Jesus móstanéhéhe. Mó'éšeáah'tse'ma'xetonóomaehévóhe vo'éstanóho tsémaehéstahétsese Judea, Jerusalem, naa máto hénéhéóhe Tyre naa Sidon, hé'tóhe neše máhoestotótse móxho'táhanevótse hénéhéóhe téxo'hé'e tséhmáhoemooha, naa máto hoháesto tsévé'ohtsémaese móhvéséhoehevóhe. <sup>18</sup> Móhmásóho'ehéaahtóehevóhe naa tséstó'seno'énomóhtahé'séháévóse tséévéhetomóhtahévóse, naa tséstó'seno'hóesta'hamótsese hávésévemáhta'sóomaho. <sup>19</sup> Tséhvé'ma'heónévése Jesus móstaohkeonésemáxanaehévóhe tsé'énomóhtahátanóvóse.

### **Happiness and sorrow**

<sup>20</sup> Naa néhe'še Jesus tséstavé'hóómóse hevovéstomóseono, móstséhehéhe, "Ma'heo'o néstsepévé'tóévo hó'néšékánomé-háo'omenéhése, néstsevéstahémáévo tséstó'sepévestao'o-menéhevóse. <sup>21</sup> Naa máto hó'nésháeanáse néstsená'so'enotaévo. Naa máto Ma'heo'o néstsepévé'tóévo hó'nésea'xaamévóse, néstseéváhetótaetanóháévo. <sup>22</sup> Naa máto vo'éstane hó'néšékánomé-hávésévo'eéhaése tséhvé'néétamé'tovése, néstsepévé'tóévo Ma'heo'o. <sup>23</sup> Naa oha néševáhtomeamepévetano, hó'ótóva néto'seamáhénóvo hová'éhe tséoseepéva'e ma'táho'eohtsése

he'amo'omééno. Hámó'óhtse hákó'e tótseha tsé'tóhe móhnéheš-amáhehenovóhe ma'heónéhoo'xeváheono tséhxavésévo'eéhaevóse nevo'éstanémevóho.<sup>24</sup> Naa mé'tó'e tséhoháoováhése hó'ótóva éseeva néstaoováhéstovévo éto'sésáahová'éhevéhanéhetse.

Nééšeamepévevo'éstanéhévéme, néhohamátséstánóvo néstaoováhéstovevo, naa mé'tó'e hó'ótóva éseeva héne néstsevé'seaseto'eénóvo, néstsetaomenéhešéhahtséme.<sup>25</sup> Naa hóséstse néstsehóovenéhešetanóme, "Náéšená'so'enohéme," naa oha néstseéváhóséháeanáme. Naa hétselsetseha "Náhetótaetanóme," hóséstse néhóováhešetanóme naa ame'xóvéva éněsto'sého'-néhe'xove néstsehótoanávetanóme, néstseohkea'xaaméme.<sup>26</sup> Naa tsé'tóhe aéstomema'heónéhoo'xeváheo'o mó'óhkéhoháepéva-tséstóhenovóhe pévo'óhevoséstse, naa oha Ma'heóneva móhna'-haehevovóhe, móstaomenéhešéhahtséhevovéhe. Névé'vésenéhešetanóme kómááhe néstseáavésenéhešého'éhóhtohénóvo tsé'tóhe aéstomema'heónéhoo'xeváheo'o tséhešého'éhóhtomévóse naestótse."

### **Love for enemies**

<sup>27</sup> Naa néhe'sé Jesus móhxósetséhehéhe, "Naa néspéveáahtove: Méhota tsénésétamaesee'e! Péve'tova tsépéotaesee'e!<sup>28</sup> Háoena-vomitaha tséhóomáta'óse naa máto tsémométséstóvo'eéhata'óse. <sup>29</sup> Vo'éstaneo'o máhvé'poénéheta'óse, néstsevé'eévaa'seoomóvoo'o. Naa vo'éstane máhvé'nomáhtséstse neéstse'heno néstsevé'eóxohéto oha váhtoméhósemétoo'o na'éstse neéstse'heno.<sup>30</sup> Naa máto vo'éstane máhvé'veestomévata'e hová'éhe métoo'o. Naa máto hó'néšenomáhtséhaneto néstsevé'eévavéésta.<sup>31</sup> Péve'tova vo'éstaneo'o hápó'e tséhešépe've'továhtsétanóse.<sup>32</sup> Hávésévo'eé-táhá'heono éno'keméhotovo néhe tséméhotaevose.<sup>33</sup> Naa máto éno'kepéve'tovovo néhe tsépéve'toevose. Névé'vésenéhešetanóme, oha máheméhota naa péve'tova néšemáheto, néstsenéhešé-ono'átamaévo Ma'heo'o.<sup>34</sup> Máto tsé'tóhe hávésévo'eétáhá'heono éohkéhotsévatano'o, névé'vésenéhestáme.<sup>35</sup> Mé'tó'e, méhota tsépéotaesee'e, váhtomepéve'tova. Vé'vestahémáhtsétanovótse aéstomevéstahémóóno. Vé'néhešévo'éstánéhévése néstsehetaevo Ma'heo'o, "Tsé'tóhe nanésoneho." Ma'heo'o éhotómenéševátamóho hávésévo'eétáhá'heono naa máto "hahoo" tséohkésáahéhese. Máhvé'néhešéhetovóse Ma'heo'o néstsevé'seamáhénóvo hová'éhe tséoseepéva'e.<sup>36</sup> Hápó'e néhešenéševátséstáhá'heóneve tséhešenéhešenéševátséstáhá'heónnevése éhévo Ma'heo'o.

### **Judging others**

<sup>37</sup> Naa vo'éstane másáavé'ho'é'e'tohése hápó'e Ma'heo'o mónéme'eváhého'é'etaévo. Névé'eoóoxóhetóvoo'o vo'éstaneo'o nonohpa hápó'e vo'éstane néme'héooxóhetaévo. Máhvé'eévamáhe-vonetanó'tomásse tséhešeó'óhto'eéhanése, hápó'e tseévanéheše-vonetanó'ta Ma'heo'o tséhešeó'óhto'eétáháse.<sup>38</sup> Máhvé'hoto'áháse, hápó'e hová'éhe néstseévapévóhe'éhótaa'e," móxhehéhe Jesus.

<sup>39</sup> Naa máto móstšéhešéhetáohaméhéhe, "Tséó'o'enese nonámé'tó'e móme'tónéshéameotséhahtseo'o. Eme'onaháxea'séehahtseo'o. Hósétse aéstomema'heónnevé'hó'e néonéssenéhešeno'héoh-tséhaevoo'o. Névé'eáahtovóvoo'o! <sup>40</sup> Náésemáhehéne'enánóne netao'o hová'éhe," hósétse vo'éstaneo'o éme'hóovenéhešetanoo'o. Esáanéhesóhane ta'e máxhestanomáse navovéstomósanestótse naa néhe'se hénéhéhéhe néstsemónepévhéne'enánovo. <sup>41</sup> Naa máto néonéseonó'evamóvoo'o vo'éstaneo'o hétsetseha, naa oha néo'omóóhtánovo tséheševo'éstanhévése. <sup>42</sup> Néme'sáa-néhešévhéhéme! Vovóevé'hoohtome tséheševo'éstanhévése naa néhe'se móneonó'évámöhéne vo'éstaneo'o," móxhehéhe Jesus.

### A tree and its fruit

<sup>43</sup> "Náto'sevé'séhetáohaménoto héováestse hešéhoóhtseto: hósétse épévhéménameo'o naa hósétse ésáapévhéména-méheo'o. <sup>44</sup> Hoóhtseto évé'séhéne'enóheo'o heménamevótse. Hámó'öhtse nénéhešéhéne'enánone menótse éohkésáahoe'tó-hanenótse tséxheškóvo'o'e. <sup>45</sup> Naa hápó'e netao'o vo'éstaneo'o évé'séhéne'enohénovo tséhetoéstomó'hévöse. Mähvé'pévoéstomó'hése héne néstsevé'séhéne'enónénovo, naa máto héva mässáa've'pévoéstomó'héhése máto héne néstsevé'séhéne'enóseonénovo. Máto ma'ohkevé'hávéséveoo'hetanóse néstseohkeno'hávéséveéestséme. Hó'ótóva néstsemáhe-héne'enónéme tséhetoéstomó'hése."

### Two house builders

<sup>46</sup> Máto móxhósetséhehéhe Jesus, "Tséne'táheto, néohkéhešéme, naa néohkeno'néhéme tséhešeáahtovése, néohkevá'néhetósenéhéme. Nésáa'oné'seómeáahtovéhéme. Naa vo'éstane tsépáveáahtoo'éstse éohkenéshéváhtomeo'tósétáno hó'néshéhótoanátotse. <sup>47</sup> Otahe, hámó'öhtse nátao'setshéhešéhetáohamenótse vo'éstane tsépáve-áahtoo'éstse, tseono'átamáá'e Ma'heóneda. <sup>48</sup> Ta'se tsenéehove tséohkepévhé'konemanestséhe hemáheo'o. Naa néhe'se hó'néshéhótoanátotse naa hó'nésheno'eamóováotsétotse hemáheo'o éohketó'omo'tatse. <sup>49</sup> Naa mé'tó'e tsé'tóhe na'éstse tsésáapáve-áahtoo'éstse nójásöháma hemáheo'o éohkéxaenéshévá'ne-tónéshemanestse. Naa néhe'se hó'néshéhótoanátotsee'éstse naa taamóováotsétsetsee'éstse hemáheo'o éohkemáheasétóeotsetse. Netao'o hová'éhe émáhevona'ó'tse. Enéheso tsésáapáve-áahtomónéhese netao'o hová'éhe tsemáhevona'ó'tsénovo," móxhehéhe Jesus.

## 7

### Jesus heals a Roman officer's servant

<sup>1</sup> Jesus tséstaésemá'sééveéestsése móstatséhe'öhtséhéhe Capernaum. <sup>2</sup> Néhéóhe na'éstse véhonenótáxéve'ho'e hestotse'ono móxhoháomóhtáhehevóhe, mó'éséto'senaehevóhe, naa móhméhotóhehevóhe. <sup>3</sup> Tséstanéstomóné'tóvöse Jesusevaho

## Luke

tséohkéhešeénomóhtahé'éstómanetsése, móstaonóomóhevóhe hóséstse Jews tséhéne'enóseonévetsese. "Tanó'otseha Jesus tsene'éváhénomóhtahé'séhóho náhtotse'ono," móxhetóhevóhe.

<sup>4</sup> Naa néhe Jews tséstáho'ehótovóse Jesusevaho, móxxaenéše-momóhtsemóhevovóhe, "Na'éstse hetane néonóoma, évéhonenótáxéve'ho'eve. Na'éstse hestotse'ono móosee-háomóhtahéhehevóhe, heá'eháma néme'héhaoenavomotaho. <sup>5</sup> Naa tsé'tóhe nótáxéve'ho'e éohkenéševátséstahe, néméhotaene, naa néno'manéstöhótaháenone móheehtsémáhéo'o," móxhehevóhe néhe Jews. <sup>6</sup> Néhe'se Jesus móstaosáaneasevé'öhtsémóhevóhe. Tséstaéséto'sého'ehnénvóse hemáheóné, néhe véhonenótáxéve'ho'e móstanéhetóhevóhe hóséstse hevésenóho, "Táhétoo'e'ova Jesus. Tséhetóhéne, 'Enéstséhevoo'o tsé'tóhe nótáxéve'ho'e, 'Tséne'táheto, néé'hahtovátse, néme'vovóhponéhéestséhne namáheóné, násáahová'éhévéhe. <sup>7</sup> Hena'hánéhe nésáahésétaoméhét oo'e'ó-vatséhe. Néhvá'nénéhešeha, tseévapévomóhtahéotse náhtotse'o.

<sup>8</sup> Náhéne'ena öhtoxóhenóvee'éstse éohkenéheso. Návhone-nótáxéve'ho'eve hénéhéóhe náhésenéhešéhéne'ena, "moxhehéhe néhe nótáxéve'ho'e. <sup>9</sup> Jesus tséhnéstómónese, mó'otoéssetséstöhéhe tséheese néhe nótáxéve'ho'e, móstséhetóhevohe tsévé'öhtsémaese, "Tsé'tóhe nótáxéve'ho'e tséhešeöháeoné'seómáhahtáse! Esáa-Jew-hévéhe, heva na'éstse násáatshéhe'séhéne'enovóhe Jew tséheßenéhešeoné'seómáhahtoo'ëse." <sup>10</sup> Naa néhe véhonenótáxéve'ho'e hevésenóho tséstáváho'ehoo'öhtsévóse hestotse'ono mó'éšeáhtse'évaénomóhtahéotséhevóhe.

### **Jesus bring a widow's son back to life**

<sup>11</sup> A'e Jesus naa hevovéstomóseono mótao'séhósé-tséhe'öhtséhevóhe máhoéstóva Nain, hoháesto vo'éstano ho móstaamevé'öhtsémaehevovóhe. <sup>12</sup> Tséstáho'eohtsévóse he'nétóóné móhne'améhóeotséhehéhe kásovááhe, móhmónenaehéhe, heho mó'éshéhováneehehevóhe, móhno'kóehnóhtsevéhahéhe. Naa háesto vo'éstano ho mó'amevé'öhtsémaehevóhe néhe hotóxa'a'e'e. <sup>13</sup> Jesus tséstavóómóse néhe he'óho móstanéševátamáotsé'tovóhehevóhe, "Névé'hetósea'xaame," móxhetóhehevóhe. <sup>14</sup> Móstató'ha'ó'öhehevóhe néhe tséameotséstósanétsese, móhnéeotséhevóhe. Néhe'se Jesus móstséhetóhevóhe néhe kásovááheho tsééshenaétsese, "Ne'évato'éotséstse!" <sup>15</sup> Tséhnéstomóhtónoeotsetsése móhne'ase-éestseotséhéhe. Naa néhe'se Jesus móstséhetóhevóhe néhe he'óho, "Tsea'hánéhe nee'ha." <sup>16</sup> Naa móhma'xemáhehéhpóheotséhevóhe, naa móstano'easevového'ótóhevovóhe Ma'heónева, "Móného'ehé-véstahémahenéhe Ma'heo'o, mó-tsé'tóhe ma'xema'heónéhoo'xeváhe," móxhehevóhe néhe vo'éstaneo'o.

<sup>17</sup> Jesus móstamáhenéstomónéstovéhéhe Judea naa totáhóesta.

### **John the Baptist**

<sup>18</sup> John tséohkee'óestaáhóvátse hevovéstomóseono móxho'óhta'haóehevóhe tsééváhešévetsése Jesusevaho. John

móstatšéhešetanohéhe, "Heá'eháma nea'háanéhe Tséoné'seómé-ho'méase Ma'heo'o?" Néhe'se móstatšéhešeméahenotóhe neše hevovéstomóseono,<sup>19</sup> tséstao'séhénéstséstovóvóse Jesusevaho, "Mónénéehove Tsého'méase Ma'heo'o?"<sup>21</sup> (Néhe'xóvéva Jesus mó'ohkeénomóhtáhé'éstómanéhéhe, naa mó'ohkeno'-hóesta'hamóhevóhe hávésévemáhta'sóomaho, naa mó'ohkeno'eévavóo'sané'séhohevóhe tséméhae'ó'o'enetsese.)<sup>20</sup> Tséstahó'ehótívóvóse Jesusevaho, móhnéhešenéstovóhevovóhe.<sup>22</sup> Móstshéhešeno'éstóehevovóhe, "Táheme'éstomeva John netao'o tséheševóohtomáse naa máto tséhešenéstomóne'tomáse: Tséméhae'ó'o'enese éévavóosaneo'o, naa tséméhaenonó'atamáhese éévaaméhne'o, naa tséméhaehemanetase ééšeéváhová'áhanéhetse, naa tséméhae'onéahtase éévanéstomóne'o. Máto hóséstse tsééseméhaenaese éévaametanáneo'o, naa tséhoháo'omenéhese ééšenéstomóné'tánóvo hová'éhe tsépéva'etse. Taéváhénéheta John, 'Nésó'héne'enahe hákó'e tótseha tséhetóxe'ešese tsé'tóhe Vo'estanévéstómanéhe?'<sup>23</sup> Ohkenéšeameoné'seómáhahtá'tove hó'néškánomenétáhévatséstomáse tséévéhešévéto. Néstsenéhešepévé'tóevo Ma'heo'o," móxhetóhevóhe Johnevaho hevovéstomóseono.<sup>24</sup> Néhe'se tséstaéšeévaaseohtsetsese, Jesus móstséhe-tóhevóhe néhéóhe tséhoétsese, "Nétamé'éstamévatsénóvo tsé'tóhe John. Nea'háanéhe tsétahéaahtovóse hénéhéóhe tóhtó'o' tséh-ma'heóneéestsese. Hénová'e tsétahéséháaahtovóse? Nétatséheta-tséme. Móho'nó'ohkéhetsevemé'émötse Ma'heóneva.<sup>25</sup> Naa máto móho'nó'ohketaomépétamahtséstse. Ta'se móhnéstamenóohé-hevöhéhe tséhešenóoese.<sup>26</sup> Nétavá'nemé'avó'sematséme: nétahésé-héaahtovovo John tséhvé'héne'enomáse tséhešema'heóné-hoo'xeváhevèse. Naa énéhésó. Naa óotama énáno'tahe tséma'xéhestóxevóse tsé'tóhe ma'heónéhoo'xeváheo'o, ého'ehéexanomótáhóho Vo'estanévéstómanéheho.<sup>27</sup> Enéhetóxe'ešese Ma'heónóxe'éstóonéhéva, "Ma'heo'o étséhevoo'o, 'Náhtamonenótse na'éstse hetane. Tsenéstahééxanomótáhóho maeto Tséto'sého'ehnëtsese, Vo'estanévéstómanéheho.' Naa nea'háanehe tsé'tóhe hetane, John.<sup>28</sup> Nétahéaahtovovo. Eholáeono'átamáá'e Ma'heóneva, naa oha hétssetseha máhvé'eáahtovése néstshéhehpeono'átamáévo Ma'heo'o tséhe'xóveono'átámóse Johnevaho," móxhehéhe Jesus.<sup>29</sup> Naa néhe vo'éstaneo'o tséstanéstovovóse, móhmé'etanóotséhevóhe tséhešéháaahtovovóse Johnevaho, máto hópahpa tséohkéhestanomévovóse ma'kaata mó'ohkeno'vésého'héaahtóehevóhe. Móhno'e'óestaáhnóhevóhe tsé'éséhestanomevóse Ma'heo'o heéestsestótse.<sup>30</sup> Naa mé'tó'e néhe vovóhponáhétaneo'o naa néhe ma'heóné-vovéstomósanéheono móho'nóxxae'ée'áahtomónévótse, naa móho'nóhvesee'óestaáhévótse.<sup>31</sup> Néhe'se Jesus móstahósé-tséhetóhevóhe tséáahtomónetsese, "Otahe, né'áahtove,<sup>32</sup> nétséhes-táme ta'se ka'éskóného tsésá'aáhtomónéhese. Eévo'sóeo'o néhéóhe tséxhohtováhtovetse, nonámé'tó'e éohketséhetáhtseo'o,

'Néamenémeóvatséme naa nésáaho'sóhéhéme, naa máto nánéševátamenonéme, naa oha nésáano'ea'xaaméhéme,' mó'óhkéhetáhtséhevóhe néhe ka'éskóneho. Nétó'taenéhestáme, nésáa'áahomónéhéme.<sup>33</sup> Hámó'óhtse, tsé'tóhe John tsé'óhkésáavé'méseese kóhkonóheo'o, naa tsé'óhkésáavé'maneese tséohkevé'senonótovášé'séstovetse, "Ee, éhone'ovóho hávésévemáhta'sóomaho," néohkéhesétamovo, nésáa'áahtóvohévo.<sup>34</sup> Naa mé'tó'e tséhnéehovéto Tsého'méahovéstse náohkemáhemese hová'éhe, naa nétséheséme, "Eee, tsé'tóhe Jesus éháo'pohe naa éno'hevénéhenoto tséohkéhestanótsese ma'kaatánéstse naa néhe hóséstse hávésévo'eétáhé'heono," néhešéme. Nésáa'áahtóvohévo John naa hápó'e nésáa'áahtóvohéme.<sup>35</sup> "Naa oha névoo'éstómanénóvo tséheševo'éstánéhévése," éohkéhenove," móxhehéhe Jesus.

### Simon the Pharisee

<sup>36</sup> No'ka na'éstse Vovóhponáhétane, Simon, móxheševéhehéhe, móhmó'otóhevóhe Jesusevaho. Tséstaéseto'seaseméséhvöse<sup>37</sup> na'éstse mátáháa'e tséstanéstomónese móhnéhvéstséhe'óhtséhéhe. Móxho'tséhéhe heo'keméeotsestötse tséohkeoseehoháoemetse.<sup>38</sup> Móstanéeotsé'tovóhevóhe Jesusevaho he'pa'one. Tsénéšenáa'xaamése móstavé'šenéše'sé'hahtávoovotóhevóhe Jesusevaho henéhaénéstóva. Néhe'sé móstaévávé'šenóhehomóvohenótse hestse'konótse hemé'koneva. Naa néhe'séhéne heo'keméeotsestötse móstähénenomóvohéhe hestse'koneva.

<sup>39</sup> "Ee, tsé'tóhe vé'eoné'seómema'heónéhó'xeváhevéstse, éme'héne'enovóho tsémáxanaese tséhešemátáháa'évetsése," móxhetáhtséhéhe néhe Vovóhponáhétane.<sup>40</sup> "Naa, Simon, hová'éhe néto'semé'éstomevátse," móxhehéhe Jesus. "Naa hénová'éto?" móxhetaehevóhe.<sup>41</sup> Jesus móstséhetóhevóhe, "Náto'séhetáohaménoto neše hetaneo'o. Móhnéšeamáhesenéhevóhe. Na'éstse móhma'xeamáhesenéhéhe naa néhe na'éstse móho'nóhxáe'-amáhesenéstse.<sup>42</sup> Móho'nó'évatónéšeonénéxanévötse. 'Néševonetanó'tome,' móxhetaehevovóhe néhe ma'kaataévé'hó'e." Naa néhe'sé Jesus móstshéhešenéstovóhevóhe Simonevaho, "Tsé'tóhe hetaneo'o, taasévoo'o tséme'hehpeono'átámötse tsé'tóhe ma'kaetaevé'hó'e?" móxhehéhe Jesus.<sup>43</sup> "Naa hea'e néhe tséháahpe'eamáhesenéstse," móxhehéhe Simon. "Néhetome."

<sup>44</sup> Otahe, hé'tóhe péveoo'háséstötse tséhésétshéhévëse tsé'tóhe he'e. Návé'šenéše'sé'hahtávoovota hea'xaaméstóva naa éévano'vé'šenóhehanótse hemé'koneva. Naa mé'tó'e tsé'éstsehnéto nemáheóne nésáamétséhe mahpe tséstó'sevé'šenéše'sé'hahtávóváto, tséohkéhešévëstove.<sup>45</sup> Nésáamássetséstovéhe, ónétáhtse tsé'tóhe he'e nápévemássetséstova.<sup>46</sup> Naa máto nésáaxo'éstáénéhe, tséohkéhešévëstove, ónétáhtse tsé'tóhe he'e tsé'éšeéne-néše'sé'hahtávoovotá'ëse éno'heo'keméananótse.<sup>47</sup> Tséhvé'-ne'étamé'tóó'ëse náévamáhevónanomóvonótse hestátavésévo'eé-táhéstotötse, naa héne návé'séhoháeméhotaa'e. Otahe, mähvé'-

hóovetšéhešetanoto, "Násáaháeó'óhto'eétáháhe," néhetá'a'e tšeške'e néstseasétanomónenótse néstávésévo'eétáhéstotótse naa máto tšeške'e néstsenéhešetšéške'méhoxe." <sup>48</sup> Néhe'še Jesus móstséhetóhevóhe néhe he'óho, "Tséstónéshávésévo'eétáheto náeshemáhevonanótse néstávésévo'etáhéstotótse." <sup>49</sup> Naa néhéóhe tsévése'hanámaese móstséhetáhtséhevóhe, "Neváaso tsé'tóhe, hópahpa éno'néhevoo'o tséohkéheševonano hávésévo'eétáhéstotótse?" <sup>50</sup> Jesus móstséhetóhevóhe néhe he'óho, "Tséhvé'ne'etamé'toveto névo'estanévehátse. Hena'háanehe. Taanáaséstse."

## 8

### Women who helped Jesus

<sup>1</sup> Totáhóésta Jesus móssó'eammé'emóhevóhe Ma'heónava tséhešeoné'seómevöhonoetsése, hevovéstomóseono mó'amevé'óhtsémaehevóhe, <sup>2</sup> naa máto hóséstse he'óho tséévaénomóhtahé'séhose móhvé'hahtséhevóhe naa máto néhe tséméhaehone'ovóvose hávésévemáhta'sóomaho tsééváhóesta'hamótsese. Naa na'éstse Mary móxheševéhehéhe, móxhéstáhehéhe Magdala, hákó'e nésohto hávésévemáhta'sóomaho móxhóesta'hamóhetsenotóhe. <sup>3</sup> Naa háesto he'eo'o máto móhvé'hahtséhevóhe. Na'éstse Joanna móxheševéhehéhe, tsévestoemose Chuzahévaho móhvéhonotse'ótaehevóhe tséma'xevéhonevetsese, Herodevaho, naa na'éstse máto Susanna móxheševéhehéhe. Tsé'tóhe he'eo'o tséméhevé'hahtsese mó'ohkevéstáhémóhevovóhe Jesusevaho naa hevovéstomóseono hová'éhéstónéhéva tséhetaa'hohtaméstomévose.

### An illustration about a farmer

<sup>4</sup> Háesto vo'estaneo'o totáhóésta móhnéhxé'óhtséhevóhe, móxho'éháahtóhehevóhe Jesus. Móstséhetóhta'haovóhevóhe,

<sup>5</sup> "No'ka na'éstse hetane mó'énano'éhéhe. Móstaaaméhe'né'-hahtséhenótse énano'éstotótse. Hóséstse móstaóeháhanéhevótse

tsé'ohkeaméhnéstove.

Héne móstatotáho'né'éstovéhanevóhe naa

hóséstse vé'késeho

mó'evamáhéstóhe-

novótse. <sup>6</sup> Naa hóséstse

móstaóeháhanéhevótse

tséxho'honáevóma'o'etse,

naa móhnéšeasetóné'óha-

nevótse naa oha mósta-

évanaétóhanevótse tsés-

sáavé'he'kóovöhéhane.

<sup>7</sup> Naa hóséstse énano'éstotótse móstaóehá-

hanevótse tséxheškó-

vo'o'éše'eve naa héne



máto móstaasetóné'óhanevótse naa oha tséhvé'ma'xepe'pe'heš-

## Luke

kóvo'o'e héne máto móstanaétóhanevótse.<sup>8</sup> Naa hóséstse móstaóeháhanevótse tséspévoma'o'e naa héne móstaose-pévone'óhanevótse." Néhe'se Jesus móstséhetóhevóhe néhe vo'estanóho, "Naa hea'e nééšeonáxenéstovéme, hétsésetseha néspéveáhtove!"

### The purpose of the illustrations

<sup>9</sup> Naa Jesus hevovéstomóseono móstséhetaehevóhe, "Naa hénová'e tsénéhestomo?"<sup>10</sup> Naa móstséhetóhevóhe, "Tséhnéehovése néohketáhtanovemé'estomévat-sénóvo tséheševéhonoo'ese Ma'heo'o, naa mé'tó'e tsénétáhese vo'estaneo'o náohkéhetáohame-éestséstovoo'o, tséhvé'tséhetóxe'ohe ma'heónoxé'estoo'o: 'Tsé'tóhe vo'estaneo'o ékánometséhetoo'oo'o naa oha hová'éhe ésáavóohtohénóvo, naa máto éohkekánomenéstomóneo'o naa oha ésá'aáhtomónéheo'o.' Enéhestao'o tsé'tóhe vo'estaneo'o.

### Jesus explains the illustration about the farmer

<sup>11</sup> Tséhešéhetáohaméto étséhésó: Hé'tóhe énano'estotótse étshéheševé'séhetáohaméstovénéstse Ma'heo'o heéestsestótse.

<sup>12</sup> Héne énano'estotótse tséóehaa'estse méónéva ta'se nea'hánevóhe hoséstse vo'estaneo'o étávenéstomóné'tánóvo Ma'heo'o heéestsestótse. Naa oha Heávóhevaho éohkeévanétáhéva'é'oevóho naa éohkeévamáhevonetanóotsé'tánóvo tséhešenéstomévóse, naa ésáatónéshé'séhe'konné'e'tovóhevo Ma'heóneva.<sup>13</sup> Naa hóséstse hé'tóhe énano'estotótse tséóehaa'estse tséxho'honáeše'eve nea'hánevóhe vo'estaneo'o ééšenéstomóné'tánóvo Ma'heo'o heéestsestótse naa émáséhestanánóvo, naa oha ésá'a'ame-néhešétanóheo'o. Eohkevá'nenevóné'veoné'seómáhahtao'o, naa éohkeévanéhnetameotseo'o óxho'ehoé'tomévoséstse tséhótoanátotse.<sup>14</sup> Naa máto hóséstse énano'estotótse móstaóeháhanevótse néhéóhe tséxheškóvo'o'etse. Nea'hánevóhe vo'estaneo'o ééšekánomenéstánóvo Ma'heo'o heéestsestótse, naa oha éohkésó'e-óetsetanó'tánóvo nónhásóháma hová'éhe, éohkeno'ho-háoováhétanoo'o, naa máto ésó'taomeametanoo'o, netao'o hová'éhe éhohamátséstánóvo, ésá'a'evamé'etanó'tovóhevo Ma'heóneva.<sup>15</sup> Naa hé'tóhe énano'estotótse tséóehaa'estse tséspévoma'o'etse nea'hánevóhe vo'estaneo'o ééšepévenéstomóné'tánóvo Ma'heo'o

heéestsestótse naa  
ééšeno'eame-toetanó'tánóvo,  
ésáanéhnetaméheo'o,  
naa tósé'e énéhe'ovovo  
Ma'heóneva.

### Light

<sup>16</sup> Móxhósetséhehéhe Jesus, "Vó'ho'kásénahnestótse éohkésáanó'oohéhane áhtóno'e



šéešéstóva naa máto éohkésáavé'šeáhto'óhehéhane hetóhkónéhéva. Mé'tó'e héne vó'ho'kásénáhnestótse éme'mé'táho'ta nonohpa vo'éstane tsého'ehnèstse máheóne tsevóósáne. Héne vó'ho'kásénáhnestótse évé'séhetáohaméstove navovéstomósanestótse. Hová'éhe násáanó'oestséhe. Nétáhtanovemé'éstomévatséme netao'o hová'éhe<sup>17</sup> nonohpa néstsemáhehéne'enánóvo. Hová'éhe tséhóovenó'oestsése tsemáhehéne'enohe.

<sup>18</sup> Mähvé'néšeameáahtovése nétsené'evéhéne'enánóvo, naa mé'tó'e tsésáapéveáahtomónéhese hová'éhe tseévamáhevonetanó'tánóvo. Péveáahtomóné tséévéhetatsése!" móxhehéhe Jesus.

### **Jesus' family**

<sup>19</sup> Jesus hevásemo naa heške móstaméhaeho'éhéve'hoomae-hevóhe. Naa móho'nóstónéševoómaa'estse, mó'o'ema'óhehevóhe vo'estanóho. <sup>20</sup> "Ného'éhéve'hoomaa'e neško naa nevásemo, nétonóomáá'e," móxhestóhehéhe Jesus. <sup>21</sup> "Naa épéva'e tséxho'eohtsévöse, naa oha nétatséhetatséme, vo'estaneo'o tséáahtomónese náno'máhehevóohestovenoto," móxhehéhe Jesus.

### **A storm**

<sup>22</sup> No'ka Jesus móstséhetóhevóhe hevovéstomóseono, "Nétáhóxovóeha'enémáne!" Néhe'se móstáxevonéhnéhevóhe sémónéva. <sup>23</sup> Naa tséhnéšenáaméhóxovóé'óvöse Jesus móstanáootséotséhehéhe.

Néhe'se móhnéhma'xého'éhoháatamaeoestséhanéhe, ta'se héne



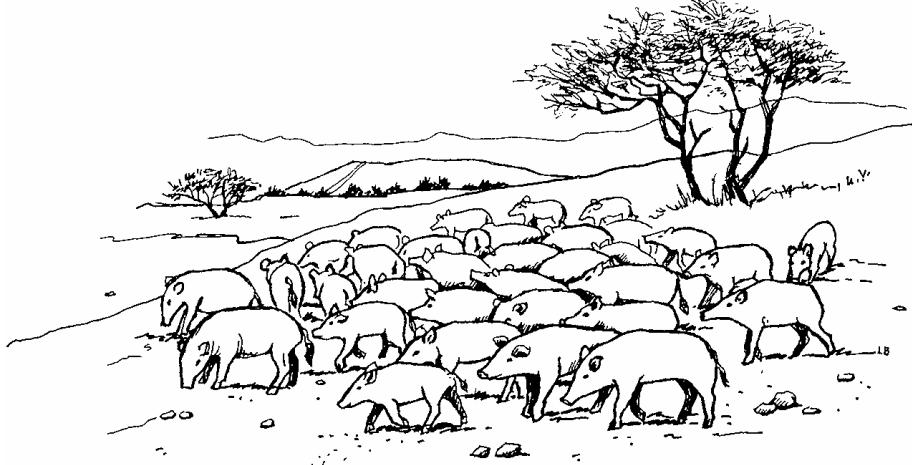
sémo mósto'se-estsévoestsé-hanéhe. Mo'osee-héhpóheotséhe-vóhe Jesus hevovéstomóseono.  
<sup>24</sup> Móstasé'a'ó'-hohevovóhe Jesusevaho, mótséhetóhevovóhe, "Hea'e nééšeto'sé-hováneehema!" Tséhnéššé'seo-tsése móstaného-

veóeotséhéhe, néhe'se móstséhehéhe, "Hétsetseha éme'énoosta'ha!" Móstató'néšeénéháeoesta'háhanéhe! <sup>25</sup> Néhe'se móstséhetóhevóhe hevovéstomóseono, "Néme'hó'kene'étamé'tovéme!" Móxhoháatséstóhenovóhe tséhesóotsetse, móstséhehevóhe, "Šaa! Nevá'eséstse tsé'tóhe? Hópahpa éno'eáhtoo'e tséhxáa'hatse, éévaénéháeoesta'hatse!"

### **A man with a demon**

<sup>26</sup> Naa móstanéšého'hóxovóé'óhevóhe hénéhéóhe máhoéstóva Gerasa tséhestóhetse. <sup>27b</sup> Na'estse hetane hénéhéóhe tséhéstaeastse, móxhone'ovóhevóhe hávésévemáhta'sóomaho.

Mó'öhkevóvo'káhehéhe, móho'nóxhéne'eno tséohkéhešenéhešévèse. Mó'öhkéhoehéhe vo'ëstanóho tsé'öhkeáhto'hohetsèse. Naa néhe hávésévemáhta'sóomaho mó'öhkema'xemé'emo'eéševaenaehevóhe néhe hetane. Mó'öhkene'evávooméháhe naa mó'öhkeno'too'ëhehéhe. Naa oha mó'öhkeeëshéhó'keéshéšeotséháhe. Néhe'se móstaohkema'xéhésésóhpa'xéháhe tóhtóó'e. Néhe hávésévemáhta'sóomaho tséhone'ovose mó'öhkenéheta'ë'oehevóhe.<sup>27a</sup> Naa Jesus tséhnéxhómévonehnése sémónéva, néhe hetanóho móhnéxho'ë-hétoo'e'ë'oehevóhe. "Naa nétónéshéve?" Jesus móxhetöhéhevóhe. "Háesto, náhešéve," móxhetaehevóhe. (Mó'öhkéhése-néhestóhehéhe tséhvé'hone'ovose háesto hávésévemáhta'sóomaho.)<sup>29</sup> Néhe'se Jesus móstséhetöhéhevóhe néhe hávésévemáhta'sóomaho, "Néhmáhehóva'xe!"<sup>28</sup> Néhe'se néhe hetane móhma'xe-néhpe'e'hahehéhe, móstapoo'ësemáhtséháhe tséheta'eoetsése Jesusevaho. Tséhnéšenáma'xetähpe'e'haese néhe hávésévé-máhta'sóomaho móhne'äähtse'héséhóeeestséhevóhe tséhnéehovése, móstséhehevóhe, "Jesus, néhee'hahé'tova Ma'heo'o tséhestoéstovéstse he'amo'omééno. Névé'hetósemométsés-tovo'eéshémeno!"<sup>31</sup> móxhetaehevóhe néhe hávésévemáhta'sóomaho.<sup>32</sup> Hénéhéóhe a'e hoéhoseva éškóseeséhotáme mó'ée'ame-



méhnóhenéhevóhe, móxháestoxéhevóhe. Onétáhtse néhe hávésévé-máhta'sóomaho móstséhešenéstóehevóhe Jesus, "Ma'taéshéhóva'-xé'tovótse tsé'tóhe hetane, néstsenéhvé'tséhešeméa'tovéme áhtóno'omééno. Heá'ëháma mé'tó'e náme'taésta'xé'tovóneo'o tsé'tóhe éškóseeséhotáme?" "Hééhe'e," móxhehéhe Jesus.<sup>33</sup> Mé'tó'e móstaosáanemáheésta'xé'tovóhevovóhe néhe éškóseeséhotáme. Néhe'se néhe éškóseeséhotáme móstama'xetshéhešeaset'a'xéhevóhe ó'xeanóéva, móstamáheo'omeana'óhevóhe tsé'ó'xeanóevetse, naa hénéhéóhe móstamáheáhaneoešésenáhevóhe.<sup>34</sup> Naa néhe tséne'evávoomovose néhe éškóseeséhotáme tséstavóohtomevöse tséhesóotsetse móstama'xésé'easeta'xéhevóhe, móstama'xetóxe-néhetóhta'hanéoohehevóhe hénéhéóhe netao'o.<sup>35</sup> Néhe'se hénéhéóhe tsémaeve'ëstanéhevese móstataomého'ëhéve'hooh-

tóhenovóhe tséhešenéstomónévöse. Tséstáho' éhnevöse móstavoo-móhevovóhe néhe hetanóho tséméhaehone' ovótsese hávésévé-máhta'soomaho. Hénéhéhéhe a'e móhvéstonoémóhevóhe Jesusevaho. Mó'évano'hestone' óonéhehéhe, naa móho'nóhno' évamáséhá-née'éstse. Móstahéhpóheotséhevóhe néhe vo'éstaneo'o, móho'nóx-héne'enomevótse tséhésenéhesotse.<sup>36</sup> Naa néhe vo'éstaneo'o tsévohtose tséhesótsetse móxhóhta'haovóhevovóhe tsé'tóhe vo'éstánóho tsétamóného'eohtsese Jesusevaho tsééváheše-énomóhtáhéséhaa'ése, tséhešemáhené'ta'hamotséše hávésévé-máhta'soomaho.<sup>37</sup> Naa néhe tsémáhevo'éstánéhevese hénéhéhéhe Gerasa móssó'hoháehéhpóhetanóhevóhe, móstséhetóhevovóhe Jesusevaho, "Táaxa'e, hétselsetha néme'taévaseohtse!" Jesus tséstaévaametáxevonehnéše sémónéva,<sup>38</sup> néhe hetanóho tséévaénomóhtáhéséhose móxho'ehénéstóehevovóhe, "Hea'éhama néme'taasevó'óhtsemátse?"<sup>39</sup> Jesus móstséhetóhevovóhe, "Tanéšeéváhó'óhtséstse, naa máhetóxemé'éstomeo'o tsééváhešeénomóh-táhéséháta'e Ma'heo'o." Naa móstaosáanenéhešévöhéhe.

### A dying girl and a sick woman

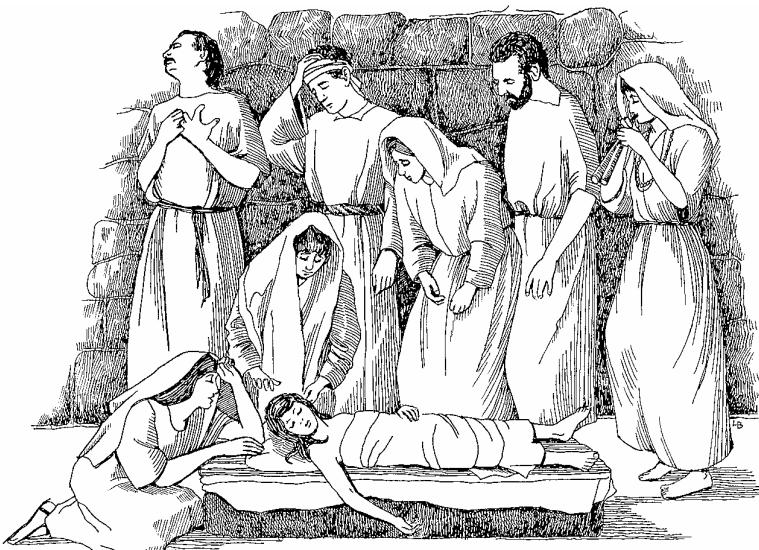
<sup>40</sup> Jesus naa hevovéstomóseono tséhne'eváho'óeha'enevöse Galilee, móstonóomaehéhevovóhe háesto vo'éstánóho, móhma'xe-mássetséstóehevovóhe.<sup>41</sup> Naa néhéhéhe na'éstse hetane Jairus, móxheševéhehéhe, móhnéhmóného'eohehéhe. Móxho'emané-hevéhéhe hénéhéhéhe tsé'óhkemóheeohstséstovetse. Móstánéše-néstanéoeotsé'tovóhevovóhe Jesusevaho, móxhoháeono'átamóhevovóhe. Móstakávoena'tovóhevovóhe, "Néstséhe'ooestse namáheóne!"<sup>42</sup> Eno'kahe náhtona, énaétáno. Etamáhtóhtohóhtáhnéšeaaénáma," móxhehéhe Jairus. Jesus móstaosáaneasevó'óhtsémóhevovóhe Jairus-evaho. Tséstanéšeaaameohstsévöse móhma'xéhého'a'óváhtséstovéhanéhe.<sup>43</sup> Na'éstse he'e hénéhéhéhe tséamevé'háhtséstse máhtóhtó-

hóhtáhnéšeaa'e mó'éšeamé-hóehótaehéhe ma'e. Naa tsé'-óhkeaméhévé'góómöse naa'evé'hó'e, netao'o hová'-éhe mósta-néhešemá'ta-nóhhe tsé-méhaehetaa'e-á'eno, naa oha hová'éhe mó-ho'nóhvéstáhémáa'éstse.<sup>44</sup> Naa móstaémoosého'eohe'hovéhevovóhe Jesusevaho. Móstaešéhó'kemáxa'ó'hamóhevovóhe Jesusevaho heéstse'heno. Naa



hénéhéóhe sé'ea'e móstaénéhóehótaehéhe héne ma'e.<sup>45</sup> "Névááhe tsémáxaná'éstse?" Jesus móxhehéhe. "Nésáamáxanatséhéme," móxhehevóhe néhe vo'éstaneo'o. Peterevaho móstshéhešeno'éstóehevóhe, "Eoseeháetanevóhnéheo'o vo'éstaneo'o, éhe'konéhého'a'-óváhtséstove. Móme'héhene'enohe tsémáxanáta'e?"<sup>46</sup> Naa Jesus móstséhetóhevóhe, "Nánéhetomóhtähéotse, ééšeévaénomóhtähéotse nevá'eséstse."<sup>47</sup> Naa néhe he'e tséstanéstovóse Jesusevaho tséhetsése, móhnéxho'eho'tovóhevóhe Jesusevaho, móspévémahenonoma'xéhéhe. Móstamáxa'ésenáhéhe ho'eva tséxho'e'-hahtáoetsése Jesusevaho. Naa móstamáhenéhetóhevóhe néhe vo'éstano, "Nánéhove tsémáxánótse Jesus, naa náne'évaénomóhtähéotse."<sup>48</sup> Jesusevaho móstséhetaehevóhe, "Naa tséhvé'ne'étamé'toveto nééváhéseénomóhtahe. Naa taanáéváhóó'óhtséstse."<sup>49</sup> Naa tsénéšenáameéestsése Jesus, na'éstse vo'éstane móhnéxhóséhé'oohehéhe Jairus' hemáheóne, móxho'ehéhotonaehéhevóhe, hestónaho tsééšehešenaeotsetsése, naa móhno'néhetaehevóhe, "Móme'évatónéshéhvéstähémáá'e Jesusevaho."<sup>50</sup> Naa Jesus tséstanéstomónese móstséhetóhevóhe Jairusevaho, "Névé'tónésetanótse, mähv'éoné'seómene'étamé'toveto, tseevapéveotse néstoná."<sup>52</sup> Tséstáho'éhnevóse Jairus hemáheóne, hénéhéóhe tséhoese móhmáhea'xaaméhevóhe. Jesus móstséhetóhevóhe,

"Névé'e-a'xaaméme, tsé'tóhe ka'éškóne évá'nenaó-otse."<sup>53</sup> Naa móstotó'hosmaehevóhe tséhomá'xéhéne'eno-mévóse tsééšehešenaetsése.  
<sup>51</sup> Néhe'še tséstaéstsh-



névóse tsésshééshése néhe ka'éškóne, Peter, John, James, naa néhe ka'éškóne heho naa heške móstanó'keésev'éóhtsémaehevovóhe.  
<sup>54</sup> Néhe'še Jesus móstáhestanomóvhéhe he'ahtse naa "To'é-otséstse!" móxhetóhevóhe. <sup>55</sup> Móhne'évaametanéneotséhéhe sé'ea'e, móhne'évato'éotséhéhe. Néhe'še Jesus móstséhehéhe, "Hoxome-váéna hová'éhe!"<sup>56</sup> Néhe he'éka'éškóne heške naa heho móxhoháátséstóhenovóhe. "Oha néstsevémé'éstánóvo tséhéóhe tséhesótse!" Jesus móxhetóhevóhe.

## 9

**Jesus sends out his twelve disciples**

<sup>1</sup> Jesus móhmóheeavamóhevóhe hevovéstomóseono, móhmáhtóh-tóhóhtähnéshéhevóhe (12). Móstó 'senéhetöhötöhevóhe tséstose-ohkeeévaénomóhtähé' éstomanetséesse naa tséstoseohkeno'hóesta'hamovóse hávésévemáhta'soomaho. <sup>2</sup> Móstséhetöhevóhe, "Tatóxé-enomóhtähé' éstómanéhéne naa ohkeno'mé' éstomáhéne Ma'heo'o hevöhonoestötse. <sup>3</sup> Hová'éhe néstsevénno'eohtsénóvo, heva hó'kóhtóhe, naa ka'emestötse, naa méséhestötse, naa héva ma'kaata. Máto néstsevénno'eohtsénovótse néststone'ónonéhevótse. <sup>4</sup> Naa tósae tséhmássetséstónéesse hénéhéhéne ohkenéshéhéne ta'e ma'éváhóse-aseohtséesse. <sup>5</sup> Naa máto mé'tó'e tósae tséssáamássetséstónéhéhese, évaaseohtséhéne naa oha éshéhó'keovéhahtáxenáhéne ma'éva-aseohtséesse, tsenéheshéhéne'enánovo néhe vo'éstaneo'o tséssáanéhešeáahtomónéhevóse, tsevé'seaseto'eéheo'o naa tsetaomenéhešeáahhtseo'o," móxhehéhe. <sup>6</sup> Naa néhe'se móstaosáane-aseohtséhevóhe, hénéhéhéne totáhóesta móstaohkéhéma'heóné-éestséhevóhe naa móstaohkeno'enomóhtähé' éstómanéhevóhe.

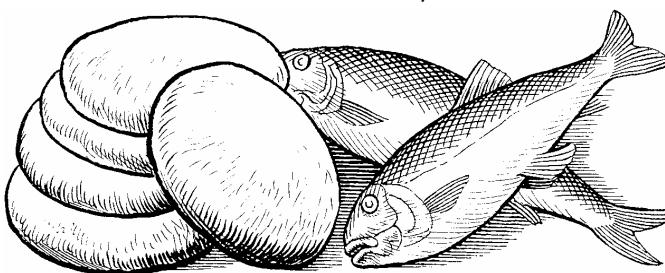
**Herod is worried**

<sup>7</sup> Naa Herod hénéhéhéne tséma'xeváhonevéstse Galilee tséstanestmónéesse Jesusevaho tséaméhešévertséesse, móstséhešetanohéhe, "Nevá'eséstse tsé'tóhe Jesus?" Hóséstse énëhevoone, "Hea'áhama John tséohkee'óestaahovátse éeváhóseametanéne," <sup>8</sup> naa mé'tó'e hóséstse énëhevoone, "Hea'Elijah naa móhéá'e na'éstse ma'heóné-hóo'xeváhe néeváhósého'ehótaene." <sup>9</sup> Tséstanéstomónéesse néhe Herod móstamé'etanóotséhéhe, "Móme'héneehove John, tótseha náésee'eno'továvo'ohno." Naa mó'oseevóomáatanó'tovóhevóhe Jesusevaho.

**Jesus feeds more than 5000 people**

<sup>10</sup> Naa Jesus hevovéstomóseono tséstáenetóxema'heónééestsévóse móstaéváho'eohtséhevóhe Galilee. Hénéhéhéne móxhóhta'haovóhevóhe Jesusevaho tsééváhešévévóse. Néhe'se móstaasetséhe'otséhohevóhe Bethsaida tséstoseohkeno'hóesta'hamovóse. <sup>11</sup> Naa háesto vo'éstánohó tséstáhéne'enotséesse móstatshéshéhó'e'oehevovóhe. Móhmássetséstóhehevovóhe Jesusevaho. Móhmé'éstomóehenovóhe Ma'heónéeva tséhešeheváhonoetséesse naa móhno'eévaénomóhtähé'sé-haehevovóhe. <sup>12</sup> Tsé'aséhetóeveohtsetse Jesus hevovéstomóseono móhnéxho'ehétséhetaehevóhe, "Tsé'tóhe vo'éstaneo'o tatshéheše-

neenáxenano  
máhoéstóva. Etóh-  
too'eve hétséhé-  
óhe. Nonohpa  
hénéhéhéne tse-  
ohtaaneo'o naa  
tseno'méséheo'o."  
<sup>13</sup> "Hová'áháne,



ónétáhtse hoxoma!" móxhehéhe Jesus. "Naa oha énóhonánéstse kóhkönöheonótse naa énéše'o' nomá'ne naa oha étótšéšketa'o'. Enéhetao'o méséhestötse. Mónátao'seévahóséhéohtovánóne hoséstse méséhestötse?" móxhetaehevóhe hevovéstomóseono. <sup>14</sup> <sup>15</sup> Hákó'e nöhnevonoéstónéstóva móhnéhestoxéhevóhe hetaneo'o, (móho'nóhno'oemevótse he'eo'o naa ka'éskóneho). "Nohónó'e amenéhešéháméstovanohéne," móxhetóhevóhe hevovéstomóseono. (Móstaoasáanenéhešévéhevóhe.) <sup>16</sup> Néhe'se Jesus móstáhestanóhenotse héne kóhkönöheonótse naa néhe nomá'ne, móstáhe'améháoenahéhe. Néhe'se móstanovósemétóhevóhe hevovéstomóseono, "Sá'votséno'hova!" móxhetóhevóhe. <sup>17</sup> Móhmáhetáeotséhanetséhe héne méséhestötse, móstaáahatse'hé'eotséhanetséhe, máhtohtohóhtahneše ma'xevé'hanenéstóva.

### **Who is Jesus?**

<sup>18</sup> No'ka tséhno'kéháoénáse Jesus, hevovéstomóseono móxho'ehótaehevóhe. "Náohkeóxóhetane?" móxhetóhevóhe. <sup>19</sup> "'He'a John tsée'óoestaahovátse naa móhe hea'e Elijah éevaametanéneotse naa móhéá'e na'éstse ma'heónéhoo'xeváhe, éohkéhevoone," móxhetaehevóhe. <sup>20</sup> "Naa tséhnéehovése, néohkeóxóhešéme?" móxhetóhevóhe. "Nénéehove Vo'éstane néstséxaevé'tónésemé'éstomevovo!" móxhetóhevóhe hevovéstomóseono.

### **Jesus speaks about his suffering and death**

<sup>22</sup> Néhe'se Jesus móxhósetséhetóhevóhe, "Náto'senéševátamo'eéháá'e mé'kono, naa ma'heónevé'hó'e, naa ma'heónevovéstomósanéheono. Náhtséssáá'aahtóeheo'o, naa náhtseno'na'háá'e, naa oha na'héé'ëše náhtseévaametanéne." <sup>23</sup> Néhe'se móstséhetóhevóhe tsého'ehéaahtóese, "Máhto'sevé'-néhe'ovése, vovóanahéne. Oešeeva váhtomeamene'étamé'tovéhéne hó'néshéhsto'omenéhé'tovése. <sup>24</sup> Mähvé'vovóanése néstsea'éné-pévestao'omenéhéme. Naa mé'tó'e mássáavé'vovóanahése néstsenóhpavona'ó'tsénóvo nevo'éstanehévéstovévo. <sup>25</sup> Hó'néshé-kánomema'xéhoháoováhése, héne móme'héhová'ëheve mähvé'vona'ó'tsése nevo'éstanehévéstovévo. <sup>26</sup> Naa mássáavé'eoneméhése hétséhéóhe hétsetseha hápó'e mé'tó'e néstsésáá'evavé'hoomatséhéme ma'eváhósého'éhnéto hétséhéno ho'eva. Néhe'xóvéva náhtsevó'ho'ëho'hévatamaahévöse Ma'heo'o Tséhchéto he'amo'oméeno naa ma'heónéhotse'ono hénéhéóhe. <sup>27</sup> Otahe néssá'péveáahtomóne, hoséstse tséhnéehovése néstsésáá'ëše-naéhéme ta'e néstsevóomovo Ma'heo'o tsehvéhonoo'ëse," móxhehéhe Jesus.

## The true glory of Jesus

<sup>28</sup> Tséstahóseaméstóhééno'e Jesus móstatséhe'otséhohevóhe Peter, John, naa Jamesevaho hénéhéóhe hoéhoseva tséstahé-háoénáse. <sup>29</sup> Naa tsénésenáháoénáse móstaasenétahévenoohehéhe,



naa hestone'-ónótse móh-no'ma'xe-vó'omeo-hasé'ha-netsevótse.  
<sup>30</sup> Móstásé'-hoven'o'mé'-néeotsé'toe-hevóhe Mosesevaho naa Elijah-evaho, ma'heóné-

hóo'xeváheo'o hákó'e tótseha. <sup>31</sup> Móhvésevó'ho'ého'hévatamaahehevóhe tsé'éestséstovóvöse Jesusevaho. Móhmé'éstomevóhevovóhe Jesusevaho tsééseto'séhešéhováneehetsése hénéhéóhe Jerusalem, tséhešeéxanomótáhaa'ëse Ma'heónева. <sup>32</sup> Óoséhéóvo móhnaóotséo-tséhevóhe Peter, James, naa John. Naa néhe'sé tséstaxaetae-ssé'šeotsévöse móstavóomóhevovóhe Jesusevaho naa néhe neše ma'heónéhóo'xeváheho tséhvó'ho'ého'hévatamaahetsése.

<sup>33</sup> Tséssáa'ëšeévavoneotséhetsése néhe ma'heónéhóo'xeváheho, Peter móhxóovetséhetóhevóhe Jesusevaho, "Epéva'e tséhvóomatse-menoto. Hea'ëhama náme'tató'hovéhoné'tanonéstse na'he véenótse, néstsenonó'kéhoé'tanovótse héne véenótse." Mó'ononéstó'anéhéhe.

<sup>34</sup> Tséhnéšenáeestséstovóse Jesusevaho, móhnéxho'néhpóomaeo-tséhanetséhe, héne móhvé'séhéhpóheotséhenovóhe Jesus hevovéstomóseono. <sup>35</sup> Hénéhéóhe tséhnéhpóomano'etse móhnéxhésého'heeestséstóhehevovóhe nevá'ësesto, móstséhetae-hevovóhe, "Tsea'háanéhe tséhee'hahéto, námonenótse, ohkeáahtovohéne!" <sup>36</sup> Tsé'ëneéestséstóévöse oha Jesus móhno'kenéhéhe. Móstánéšeame'xóvéhanetséhe, móho'nóstshéhe'şemé'estomévötse tséheşevóohotsése hevovéstomóseono.

### Jesus heals a boy

<sup>37</sup> Tséstavóona'otse Jesus naa néhe na'he hevovéstomóseono móhne'ëvaanóheohtséhevóhe. Vonesto vo'ëstanóho móhnéxho'ëhé-too'e'óhehevovóhe. <sup>38</sup> Na'ëstse hetanóho móhma'xetáhpe'e'-vovéhaehevovóhe, "Vovéstomósanéhe, néoseemomóhtsemátse, néhxéve'hoeotsé'toveha tséhee'hahéto, tséno'kaestse.

<sup>39</sup> Eohkésáa'ëneésta'xé'toeheho hávésévemáhta'soomaho. Eohkema'xeasetáhpe'e'hahe. Naa máto éohkeno'péveaséhesésa'xe.

Naa máto éohkeno'ma'xeaséhé'heenáhtsenáóhtse. Hó'òhkeéše-énaa'éstse éohkeevanovósenoo'o'tsé'tóó'e néhe hávésévé-máhta'sóomaho. Tséhee'hahéto étaohkeno'sóséveotse.<sup>40</sup> Naa náohthökene'etameotsénoto nevoléstomóseono naa ésáatónéšé-tóne'ootóhevo," móxhehéhe néhe hetane.<sup>41</sup> Néhe'se Jesus móstséhetóhevóhe néhe vo'estanóho tséhoétsese, "Tsé'tóhe ka'éskóne ésáahéseénomóhtahé'séhéhe tséssáavé'ne'é-tamé'tovéhése naa máto nésó'hávésévevo'estanéhévéme. Héne návé'semomáta'etanóotse." Néhe'se móstséhetóhevóhe néhe hetanóho, "Néstséhe'otshéseha nee'ha."<sup>42</sup> Néhe hetanéka'éskóne tséstaaméhévé'góómose Jesusevaho, móxhóseésta'xé'toehevóhe néhe hávésévemáhta'sóomaho, móspoo'ësemæhevóhe ho'eva, naa móhno'ma'xéheseotséhéhe. Jesus mó'evahóesta'hamóhetsenotóhe naa tséstaévatéveotsése, "Taanáévahóó'óhtse," móxhetóhevóhe néhe hetanóho.<sup>43a</sup> Néhe vo'estaneo'o móxhóháatséstóhenovóhe tséhešema'heóneéxo'eétáhetsése Ma'heoneva.

### **Jesus again speaks about his death**

<sup>43b</sup> Néhe'se Jesus móstséhetóhevóhe hevoléstomóseono,  
<sup>44</sup> "Néstsevé'vonetanó'tánóvo tséto'séhetatsése, 'Na'éstse hetane náto'semé'ema tsésto'séhéeeseváena'evóse tsépéota'ese."<sup>45</sup> Jesus hevoléstomóseono móho'nóxhéne'enotséstse tsétotóxésto, móhno'ee'senéstséstóehévóhe.

### **Who is the greatest?**

<sup>46</sup> Néhe'se Jesus hevoléstomóseono nonámé'tó'e mó'ase-tséhetáhtséhevóhe, "Náhehpene'tahe hétséhéóhe tséhestoxétse."  
<sup>47</sup> Naa Jesusevaho móxhéne'enohetséhe tséhešetanovóse, na'éstse ka'éskóneho móhmé'néehohevóhe.<sup>48</sup> Néhe'se móstséhehéhe, "Otahe, nátao'sevé'setshéshéhetáohamenótse tsé'tóhe ka'éskóne. Esáahová'éhevéhe'o ka'éskóneho, éohkéhóovéhešetanoo'o vo'estaneo'o. Mé'tó'e vo'estaneo'o tséne'táhese éohke-mássetséstóhe'o. Naa oha náttatséhetatséme, mássetséstova tsé'tóhe ka'éskóne hápó'e tsééshésemássetséstovése, néshéhéne'anánóvo tséhešene'táheto. Naa tséhvé'mássetséstovése, néno'néheše-mássetséstovovo tsého'méá'tóó'éstse. Otahe, névé'vehónevetanóme tséhestoxése. "Násáahová'éhevéhe," máhvé'hóovéhešetanótse vo'estane, nea'háanéhe tséoné'seómene'taestse, tseno'eno'átamáá'e Ma'heoneva," móxhetóhevóhe hevoléstomóseono.

### **For or against Jesus**

<sup>49</sup> Néhe'se John móstséhetóhevóhe Jesusevaho, "Tséne'táheto, návóomóne hetane éhóesta'hamóho hávésévemáhta'sóomaho nevöhéstóva. Naa náohtó'honóne, tséssáavé'ho'xéstahé'tóhétse."<sup>50</sup> "Naa néshenétse'ova, néhe vo'estaneo'o tsésáá'óhnetstóéhése néoné'seómévéseóemaevo'o," móxhehéhe Jesus.

### **A Samaritan village refuses to receive Jesus**

<sup>51</sup> Naa tséstaéseto'sého'néhe'xóvetse Jesus tsésto'seéváhe'amé-

hóó'óhtséše he'amó'omééno, móstséhešetanohéhe, "Náto'seéše-hó'kevovóetséhe'ohtse Jerusalem." <sup>52</sup> Naa néhe hóséstse tsévé'óhtsémaese móstséhetóhevóhe, "Néstatséhe'ohtse hénéhéóhe O'xevé'hó'e (Samaritans). Táhénóhtsevóohtomáhéné naa néstaéxanomáhéné néhéhéhe tsésto'seohtaanéto." <sup>53</sup> Tséstáho'eohtsévöse móhnéstovóhevovóhe néhe o'xevé'hó'e, "Náametséhe'óhtséme Jerusalem. Naa hea'eháma náme'néše-ohtaanéme?" Naa móho'nó'amáhtóévötse tséhvé'eame-tséhe'óhtsévöse Jerusalem tséhvo'èstanéhevetsése Jews. (Néhe o'xevé'hó'e naa néhe Jews móho'nó'òhkého'ahé'továhtsévötse.) <sup>54</sup> Neše hevovéstomóseono James naa Johnevaho tséstahéne'enotséše, móstséhetóhevovohe Jesusevaho, "Tséne'táheto, mónahtavé'ševoneoestáho'nóneo'o ho'èstava tsénexhéso he'amo'omééno?" <sup>55</sup> "Hová'aháne, névé'néhešetanóme!" móxhetóhevóhe. <sup>56</sup> Oxése máhoéstóva mé'tó'e móstahóssetséhe'óhtséhevóhe.

### **Three people who wanted to be followers**

<sup>57</sup> Tséstavóona'otse tséstaéšenenóveameohtsévöse móstséhetaehevóhe nevá'ésesto Jesus, "Nóhásöháma tósa'e tséstséhe'óhtseto néstsevé'óhtsemátse." <sup>58</sup> Naa móstséhetóhevóhe néhe vo'èstanóho, "Otahe nétatséhetátse, heovaestse hešéhováhne éhestoo'óhtséstoveo'o, heva vé'késeho naa máto hováhne, naa tséhnéehováto násáahestoo'óhtséstovéhe, totáhóesta náohkevá'néhoo'e. Mónéme'néheševo'èstanéheve mahnéhvé'óhtsémeto?" <sup>59</sup> Néhe'še Jesus móxhóssetséhetóhevóhe na'èstse hetanóho, "Néhvé'óhtseméstse!" Naa móstshéheše-no'èstoehevóhe, "Tséne'táheto, náme'taéváhoo'óhtse ta'e ma'éšenaa'èstse tséhchéheto." <sup>60</sup> Naa Jesus móstséhetóhevóhe, "Névé'háa'ésetonóóhta hová'éhe, néstseéšeonáxeáahtsé'hovánee'e, hétselsetha néhvé'óhtseméstse, taametoxemé'emeha Ma'heo'o!" móxhetóhevóhe. <sup>61</sup> Naa a'e na'èstse móxhóssetséhetaehevóhe, "Tséne'táheto, néstavé'óhtsemátse naa oha náme'taéšeéváhóose-vovóehévé'hoeotsé'tovoo'o navóohestoto." <sup>62</sup> "Hová'aháne, ésaánéhesóhane, vo'èstaneo'o tsévé'hetóséhóotoo'ose tsésáahová'éhevátamaehevo Ma'heóneva," móxhehéhe Jesus.

## **10**

### **The work of the 72 followers**

<sup>1</sup> Naa néhe'še Jesus móhmonéhenotóhe nésóhtohno'ehóhtahneše (72) tsévé'óhtsémaese, móstséhetóhevóhe, "Totáhóesta tatshéheše-nónéšeohstse tsésto'setséhe'óhtséto. <sup>2</sup> Hánaháóhe éoseeháatanevóhnéheo'o vo'èstaneo'o, énéstomónetanó'tánóvo Ma'heo'o heéestsestótse. Naa oha étóhkomóxeo'o tsémé'èstose. Naa éme'néheševéestomohe Ma'heo'o tséhósého'méanoto hóséstse tséto'semé'èstotsese heéestsestótse. <sup>3</sup> Naa oha mé'tó'e hóséstse ésá'a'éšeáahtomónetanóheo'o, néhe távenáhahétséstovóhéne, ta'se

## Luke

néstsekósáévéme tsého'ahé'toevoo'o ó'komého. Nátanéhešé-hetáohaménoto tsé'tóhe tsésáa'áahtomónetanóhese.<sup>4</sup> Hová'éhe néstsev'easeno'eohtsénóvo, heva ka'emestótse naa mo'kéhanótse, néstséhestomo'eéhaenovótse. Taváhtomeameohtséhéne tséstatséhe'öhtsése, hová'éhe néstsev'éta'oméhestomo'eéhaenovo, heva tséstaaéestséstoevo vo'estane tsénésenáameohtsése.<sup>5</sup> Naa ma'taésho'eohtsése tséstatséhe'öhtsése, ma'taohkého'éhnése máheóne, máhvé'mássetséstónése, hénéhéóhe tséhoese ohkéháoenavomotáhóhéne, tseována'xaetanóhaevóho Ma'heóneva.

<sup>6</sup> Naa máhvé'pévatséstomévose tséhešháoenavomotáhóse, tsepéve'toevóho Ma'heóneva. Naa mé'tó'e tsésáaho'ahéhese, tséhótovanávetanoo'o, tsetaomenéhešéhahtseo'o.<sup>7</sup> Naa ma'táho'éhnése tósa'e máheóne tsé'ovóhnéhešéhanése, tséhno'eohtaané'séhanése hénéhéóhe néséhoéhéne, néstsevé'-tóxeohtaanéme.<sup>8</sup> Naa méséhéne hová'éhe tséhoxomanése, Ma'heo'o éohkenéheševovóhnéhešeho hestotse'ono.<sup>9</sup> Naa no'eéva-

énomóhtáhéséhóhéne tséháomóhtáhese. No'tséhetóhéne néhe vo'estaneo'o, 'Éxanene, ééseto'sého'éhévehonoo'e Ma'heo'o.'

<sup>10</sup> Naa tséssáamássetséstónéhese néhe vo'estaneo'o tséhetóhéne,

<sup>11</sup> "Máhnèxho'éhévehonoo'estse Ma'heo'o, tséssáavé'e-áahtomónéhese, néstseaseto'eéme, néstsetaomenéhešéhahtséme."

<sup>12</sup> Mátó Jesus móhxósetséhetóhevóhe néhe tséto'setóxema'heóneéestsétsese, "Máhnèxho'éhévehonoo'estse Ma'heo'o tsého'emaovóho tsé'tóhe vo'estanóho tsésáa'áahtomónéhetsese, tséhehpeaseto'eeheo'o hámó'öhtse éohkemé'emeo'o tséxhešeaseto'eehévose vo'estaneo'o tséméhaevo'estanéhevese Sodomeveno, móhmáhevonáho'hehevóhe," móxhehéhe Jesus.

### The unbelieving towns

<sup>13</sup> Naa néhe'se móhxósetséhehéhe Jesus, "Nétatséhetatséme, néhéne'enánone vo'estaneo'o hénéhéóhe tséhvo'estanéhevese Tyre naa Sidon, tséhvé'háoena'tovóvose aéstomema'heono énóhpaseto'eeo'o. Naa oha vé'voohtomevótse tséhešema'heóne-éxo'eétáhevo éme'éšeáahtse'aseoné'seómáhahtao'o tótseha. Naa tséhnéehóvése tséhéstáhese Chorazin naa Bethsaida, náma'heóneéxo'eétahe tséhvo'estanéhévése naa oha nésáa'oné'seómáhahtáhémé. <sup>14</sup> Otahe, máhne'eváho'ehnéstse Ma'heo'o néstseho'emaóévo, néstsehehpeaseto'eéme

tséto'séhe'xóveaseto'eehévose néhe vo'estaneo'o hénéhéóhe Tyre naa Sidoneveno.<sup>15</sup> Naa mátó tséhéstáhese Caperneum, héne névé've'sepévatamáhtsénóvo. Esáapéva'éhane, Ma'heo'o mátó héne néstsev'ésho'emaóévo. Néstsetsehe'öhtséme áhtóno'omééno.

Néstsetaomenéhešéhahtséme tséssáavé'eáahtovéhese," móxhehéhe Jesus.<sup>16</sup> Néhe'se Jesus móstséhetóhevóhe néhe tséto'séhéhétóxema'heóneéestsétsese, "Vo'estaneo'o tsééemássetséstóeo hápó'eta'se náhtsenéhešemássetséstóo'e, naa mé'tó'e vo'estaneo'o tsésáa'éemássetséstohése hápó'e ta'se náhtsésáanéheše-

másestséstóéhe naa máto Tséhéhéto." Néhe'še Jesus hestotse'ono móstaosáaneasetóxema'heóneéestséhevóhe.

### **The return of the 72**

<sup>17</sup> Tséstaéváho'eohtsé'tovovóse Jesusevaho, móxhetótaetanóotséhenotóhe tanóhevóhe. Móstsehetóhevovóhe, "Náénomóhtahé'éstómanéme, naa hópose náno'hóesta'hamóneo'o hávésévemáhta'sóomaho nevéhestóva." <sup>18</sup> Naa móstséhetaehevovóhe, "Naa épéva'éneho. Nétatséhetatséme, néhe hávésévemáhta'sóomaho, hevénenamevóho, Heávohe, náhvóomo tséhxóesta'hamése he'amo'omééno. <sup>19</sup> Naa néésenéhetóhóotatsénovo tsésto'sésáa'ónéxanaehése Heávohe. <sup>20</sup> Epéva'e tsé'améhóesta'hamóse hávésévemáhta'sóomaho, oha éhóséhehpepéva'e tsésto'sea'enepévéstao'omenéhése he'amo'omééno," móxhetaehevovóhe Jesus.

### **Jesus thanks God his Father**

<sup>21</sup> Naa néhe'še Jesus móstaoseevé'šéhetótaetanóotséhenotóhe Ma'heónemáhta'sóomaho naa móstaasevé'šetšehešháoenáhéhe, "Ného'e, Ma'heo'o, tsévéhonoeto netao'o he'amo'omééno naa ho'eva, "Hahoo," nétahetátse, névovo'séhónovo neéestsestótse tséháo'omenéhese naa máto tsésáháehéne'enováháhese. Naa mé'tó'e nésáavóo'séhóheo'o tséhóovenéhešetanose, "Náésemáheháne'ena." Mónénéhesétséstóháhe," móxhóováhešetanóhevóhe.

<sup>22</sup> Néhe'še Jesus móstséhetóhevóhe tséhoétsese, "Ma'heo'o Tséhéhéto námáhenéhetóhóota hová'éhe. Tséhéhéto náno'kepévéháne'enova. Naa mé'tó'e hápó'e náno'kepévéháne'enovo. Naa náohkéhésenéhešemé'emo nonohpa hápó'e tsenéhešéháne'enovovo néhe tséháo'omenéhese." <sup>23</sup> Néhe'še Jesus móstséhetóhevóhe hevovéstomóseono, "Vé'šéhetótaetano tsé'amevé'óhtsémése naa tséhvé'no'vóohtomáse netao'o hová'éhe tséhešepévo'eétahéto.

<sup>24</sup> Hákó'e tótseha háesto tsééshováneehese, ma'heónéhóo'xeváheo'o naa tséma'xevéhonevese, hápó'e mó'óhkeméhaenéhešemomé'hemetánóhevóhe," móxhetóhevóhe Jesus.

### **The good Samaritan**

<sup>25</sup> No'ka na'éstse ma'heónevovéstomósanéhe móhvá'netšehešenéstséstovóhevóhe Jesusevaho, "Vovéstomósanéhe, náme'tónésea'eneametanéne?" <sup>26</sup> "Naa étónetóxe'ohe ma'heónoxe'éstoo'o?" móxhešeno'éstóehevóhe Jesusevaho. <sup>27</sup> "Naa étsehetóxe'ohe, 'Eto'seoné'seóméméhohe Ma'heo'o, naa máto éno'néhetóxe'ohe néhéóhe tsévésto'tsémaóése vo'éstaneo'o éto'seméhoheo'o hápó'e tséhe'xóveméhotáhtseto," móxhetaehevóhe. <sup>28</sup> "Naa népévéháne'ena, mähvé'néheševo'éstaneheveto néstsea'eneametanéne," móxhehéhe Jesus. <sup>29</sup> Naa néhe hetane móxhéne'enohéhe tséhešésáa'éšenéheševo'éstanehévéése, móstahóseváhtomenéstséstahéhe, "Neváaseo'o tsévésto'tsémóno?" <sup>30</sup> Jesus móhno'éstovóhevóhe, móstšehešehetáohaméháhe, "Na'éstse Jew móhnéxhé'óhtséháhe Jerusalem. Hénéhéóhe tséstanéšenáametséhe'ohtsése Jericho, naa néhéóhe

## Luke

néhpa'éehévé'hó'e móhma'xeta'omene'enéséhaehevóhe.<sup>31</sup> Naa na'éstse ma'heónnevé'ho'e, máto móh-Jew-hevénéhe, mó'ameohtséhéhe. Tséstavóómose móstanéše'o'omeohtséhéhe.<sup>32</sup> Néhe'se na'éstse Jew móhnéhxóseameohtséhéhe. Mó'öhkéhotse'óhehéhe ma'xema'heónemáheóne. Néhe máto tséstavóómose móstanéše'o'omeohtséhéhe.<sup>33</sup> Néhe'se na'éstse ó'xevé'ho'e (Samaritan) móhnéhxóseameohtséhéhe. (Néhe Samaritans ó'xe móhmáhe-Jewhévéhevóhe, móho'nó'öhké-ho'ahé'továhtsévótse Jews naa Samaritans.) Néhe ó'xevé'ho'e tséstavóómose néhe hetanóho tséta'omeévéšenatsése móstáhóme-voneohehéhe. Móhvovóhnéhešéevaenóhevóhe.<sup>34</sup> Naa néhe'se mó'e'anóhevóhe hetáhoéstóva, móstatséhe'otséhohevóhe ohtaanémáheóne, naa hénéhéóhe móstaomevovóhnéhešéhohevóhe no'ka taa'eva.<sup>35</sup> Tséstavóona'otse néhe ó'xevé'ho'e mó'onénéxome-vóhevóhe néhe tséá'enótsese héne ohtaanémáheo'o. Naa móstséhetóhevóhe, "Amevovóhnéhešéhoo'o. Naa mähne'évá-ho'eohtséto néstshóseonénéxomevátse," móxhetóhevóhe," móxhešéhetáhaméhéhe Jesus.<sup>36</sup> Néhe'se Jesus móstséhetóhevóhe néhe ma'heónnevovéstomósanáheo'o, "Nééshéheše, tséhetóxe'ohe ma'heónóxe'estoo'o, "Tsévésto'tsémaése vo'estaneo'o éto'seméhoheo'o hápó'e tséhe'xóvatamáhtseto. Naa nétanéstséstovátse, "Néhe hetane tséne'enéseestse, neváesóho tsévésto'tsémose?"<sup>37</sup> "Naa néhe tsévovóhnéhešéhaese," móxhetaehevóhe. "Naa néhetóme. Hápó'e néheševo'estanéheveo'o," móxhehéhe Jesus.

## Mary and Martha

<sup>38</sup> Jesus naa hevovéstomóseono móstásó'eameohtséhevóhe. Móstáho'eohtséhevóhe tséhmáhoéstovetse, hénéhéóhe móhvo'estanéhevéhevóhe neše he'eo'o, na'éstse Martha móxheševéhehéhe naa néhe na'éstse, hevásemo, Mary, móxheševéhehevóhe. Móhmássetséstóehhevovóhe Marthahевaho. "Né'ésta'xe!" móxhetaehevovóhe.<sup>39</sup> Tséhne'éstséhnévöse, Mary móstáháméstoeotséhéhe tséxho'é'hahtáetsése Jesusevaho. Móstoseáahtovóhevóhe ma'taaseovéstomósanetsése.<sup>40</sup> Naa Martha móho'nóspévátsésto Maryhevaho tséxxaevá'néhe'keamónoetsése tséheta'éetsése Jesusevaho. "Mó'ésáatónésóháne tséssáavé'vestahémahéto Mary? Mó'eme'néšenéheso?" móxhetóhevóhe Jesusevaho.<sup>41</sup> "Martha, névé'néhešetano!<sup>42</sup> Mary hétsésetseha tséxhohameáahtoo'ëse éoseehohamepéra'etse, náme'hénetáhéva'é'óvo," móxhetaehevóhe Jesusevaho.

## 11

### Prayer

<sup>1</sup> No'ka Jesus tséhxáónáse tósa'e, tséstaéšeénéháónáse na'éstse hevovéstomóseono móstséhetaehevóhe, "Tséne'táheto, John Tséohkee'óestaahovátse évovéstomevóho hevovéstomóseono

tséto'séhešéháoenatsése. Hápó'e néme'vovéstomevéme tséto'seohkéhešéháónátse." <sup>2</sup> Jesus mó'osáanetshéheše-vovéstomevóhevóhe, "Ohketshéhešéháéóna, Ma'heo'o Tséhéhe'tovatsemenoto, néme'máheono'átamane.

Néxho'hévehonoeo'o. <sup>3</sup> Oešeeva néhxoxomemenoo'o.

<sup>4</sup> Néhvonetanó'tótse tséhešeó'óhto'eétahétse hápó'e tsééváheševonetanó'tomovótse tséó'óhto'eéhaetsee'e.

Hótooma'ovemenoo'o tséhxávéséevonohóha'óváhtséstove."

<sup>5</sup> Néhe'se Jesus móstshéhešéhetáohaméhéhe, "Táaxa'e hámó'óhtse hétséhéóhe néme'tatséhe'ohtse éséne hemáheóne sétóhtaa'eva naa néme'tséheto, "Hóovéhe, heá'éháma néme'métsenótse na'he kóhkónóheonótse? <sup>6</sup> Na'estse navéséne náho'náho'óhtseva, naa hová'éhe násáahoxomóhe." <sup>7</sup> Naa néhe'se néme'tshéhešeno'éstova, "Hee, hóovéhe, névé'héme'emo'eeše. Náéšeáahtsé'máheovéšenáme. Hová'éhe nésáatónéshémétatséhe." <sup>8</sup> Naa néhe'se Jesus móstséhetóhevóhe hevovéstomóseono, "Étséhésó, nékánomé-hevésenéhenótse sé'ea'e éto'sésáato'éotséhe. Naa mássssáavé'háhtaheto ta'máhove'še néstsemónemétaa'e kóhkónóheo'o tséveestomevótse. <sup>9-10</sup> Nétatséhetatséme: máxhetóseamevéestomevóse Ma'heo'o hová'éhe néstsemétaenovo.

<sup>11-12</sup> Néhéne'enánone énélhéso tséhéhestovese éméhotovo henésonéhevóho, hová'éhe éohkésáahoestomevohénóvo. Hámó'óhtse málhvé'háéánátse neneso néme'héoxomónoto sé'senovoto vé'ho'aestse nomá'ne. Naa máto néme'héoxomónoto háhnomaho vé'ho'aestse vovótse. Enéhešéhéhestove Ma'heo'o, énélhéshéheméhosanéstove. Nésáakánomemá'heónévöhéme naa oha néohkemétónóvo hová'éhe tsépéva'etse nenésonéhevoo'o. Naa néstseoseehohamepévé'tóévo, Ma'heo'o Tséhéhétse, tsemétonoto Ma'heónemáhta'sóomaho tsévéestomóese."

### **Jesus and the ruler of demons**

<sup>14</sup> Na'estse hetane móho'nó'óhkeéestséstse. Jesusevaho móhxóesta'hamóhetsenotóhe néhe hávésévemáhta'sóomaho tséméhaehone'ovose. Mó'évaaseéestséhéhe sé'ea'e. Naa néhe vo'estanóho tsévóomaese móxhoháátséstóhenovóhe. <sup>15</sup> Naa hóséstse néhe vo'estaneo'o móstséhehevóhe, "Eee, hea'e énélhetóhótáá'e Heávöhóho tsésto'seohkéhóesta'hamóse tsé'tóhe hávésévé-máhta'sóomaho. Néhe hávésévemáhta'sóomaho éhotse'ótaevóho Heávöhóho." <sup>16</sup> Naa mé'tó'e hóséstse móstséhetóhevovóhe Jesusevaho, "Táaxa'e, néhvoo'seše tséohkéhešeoné'seómema'heónéexo'eétaheto, nonohpa náhtanéhešéhéné'enánone tséhešenéhetóhótáá'e Ma'heo'o." <sup>17-18</sup> Naa Jesusevaho móhxéne'enóehevovóhe tséhešetanovóse, móstséhetaehevovóhe, "Esáanéhesóhane. Ótahe, nétamé'estomévatséme: Heávohe mónáme'hémonotse'ónané'tova tséhvé'héne'eno tséto'séheše-hóesta'hamono hestotse'ono. <sup>19</sup> Nétatshéhešenéstóvatséme: Mó-tsé'tóhe nevovéstomóseonevoo'o tsé'óhkéhóesta'hamovose

hávésévemáhta'sóomaho, mó-néhe máto éohkéhotse'óhevomotáhovo Heávohóho? Naa hová'áháne, néme'héme. Naa hápó'e néme'néhesétaméme tséssáahešéhotse'óhevomotáhóhevo Heávohe.

<sup>20</sup> Tséhvé'néhetohótá'èse Ma'heo'o tséto'seohkéhóesta'hamono hávésévemáhta'sóomaho, héne énélhvé'séhéne'enohe Ma'heo'o tsééshéshého'hévehonoo'èse. <sup>21</sup> Heávohe éhoháatamaahé, éohkéhótooma'ovóho hestotse'ono. <sup>22</sup> Naa oha Ma'heo'o éhehpéhoháatamaahé. Nea'háanéhe tséhotse'óhevomotaho.

Náéshévovónáno Heávohe. <sup>23</sup> Naa tósa'e ného'xéstahétanóme? Mó-Heávohéstóva naa mó-Ma'heónévéstóva?" móxhešenéstovóhevóhe Jesus.

### **Return of an evil spirit**

<sup>24</sup> Jesus móxhósetshéshéhetáohaméhéhe, "Na'èstse hávésévé-máhta'sóoma tséhóesta'haméstse mó'éohtséhéhé téhtoo'e, móhnóhtsevóohthéhe tsésto'séhosótomoo'èse. Naa tósa'e tséssáamé'óese, móstshéshésetanóotséhéhe, "Nátanéšeévatséhe'ohtse tséhnékhé'óhtséto." <sup>25</sup> Tséstaéváho'eohtsése móstáhohae-pévatséstohéhe, néhe tséméhae'ésta'xé'tovose mó'eváhóséhohamé-hehpepévenóohehevóhe. <sup>26</sup> Móstáevaaseohehéhe, móstaáhtse'hénóhtsevóomóhevóhe hóséstse hávésévemáhta'sóomaho tséto'sevéstse'anámaese. Móstavóomóhevóhe nésohto hávésévé-máhta'sóomaho. Móxhehpéháetséhestáhevóhe tséhe'xóvaese. "Nenáase, néhxévéstse'ename!" móxhetóhevóhe. Naa néhe hetane hóvtose tséssáavé'hešetanóese, naa móhnóhpaévahósemáhéstá'xé'toehevóhe néhe hávésévemáhta'sóomaho, naa máto mé'tó'e hevo'èstanéhevestótse móxhehpéhávéséva'éhanetséhe," móxhešéhetáohaméhéhe Jesus. "Naa névé'vésenéhešetanóme! Oha óo'haatanó'tovahtse," móxhetóhevóhe néhe vo'èstanóho tséhoétsese.

### **Being really blessed**

<sup>27</sup> Tséhnéšenáameéestsése Jesus, na'èstse he'óho móhnéhmé'-tähpe'e'hahétséstóehevóhe, móstséhetaehevóhe, "Népéveahtame, neško móoseeono'átamaehevóhe Ma'heóneva tséhvé'hee'hahé-továta'e." <sup>28</sup> "Naa néhetome, naa oha máhvé'péveáahtomóne'tomáse Ma'heo'o heéestsestótse, něstséhehpeono'átamáévo Ma'heo'o," móxhehéhe Jesus.

### **A sign from God**

<sup>29</sup> Jesus móhma'xého'éhéaahtóhehéhe, móstséhehéhe, "Hétsetseha éhávésévevo'èstanéhevestove, hamó'ohhtse nésáa'ésesoné'seómáhahtovéhéme. Néó'òseoo'hetanóme tséhvé'hetóse-néstovése tsésto'séhósema'heónéexo'eétáheto. Néno'néhéme 'Náhtanéhešhéne'enánóne tséhešeóné'seómého'méa'továta'e Ma'heo'o.' Naa oha na'èstse ma'heónéexo'eetáhestótse néto'séhósevóóhtánóvo, hápó'e ta'se tsenéheso tséheto'omeneese ma'heónéhóo'xeváhe, Jonah, hákó'e tótseha. <sup>30</sup> Tséssáavé'e-áahtovoeeese Ma'heóneva, móhnóhpamáha'hamaehevóhe ma'xenomá'ne, néhe'se na'héé'ëše mó'eváhóeóese'haenótaehevóhe

hénéhéóhe téxo'hé'e. Naa néhe'se Jonah móstamónenéheš-oné' seóméáhtovóhevóhe Ma'heónева, móstaosáaneasetoxema'heónéeestséhéhe hénéhéóhe máhoéstóva Ninevah tséhestóhetse. Móho'nóhméhae'oné' seómáhahtávótse néhe vo'estaneo'o ta'e tséstanéstomón'e'tovóvose tséheto'omenéhetsése Jonahevaho. Ma'heónева héne móhvé'sevoo'séhaehenovóhe. Néhe'se móstamónenaseáhtóehévóhe. Naa hápó'e Ma'heo'o néstsenéheš-voo'séháévo tséhešeoné' seómého'mea'too'ëse. <sup>31-32</sup> Naa mássáavé'eáahtovéhésé mahne'éváho'ehnéstse Ma'heo'o néstseho'emaóévo. Naa máto néhe vo'estaneo'o tséméhae-vo'ëstanéhevese Ninevah tsé'ëshé'eoné' seómáhahtávóse néstsevéseeoo'hátamaevoo'o. Jonah ékánameáhtóseoneve, hétsésetseha néme'hehpeáahtovéme," móxhehéhe Jesus. "Naa máto néésemáhenéstomónenone na'estse véhóná'e tsénéhxéstaestse hakó'e Sheba. Móxho'ëháahtátanó'tovóhevóhe tséma'xe-véhonevetse Solomonevaho tsé'ohkevémáhehéne'enotsése hová'éhe. Ekánameoseehéne'enóseoneve Solomon, naa oha náhehpéhéne'enóseoneve, naa hena'háanéhe tséme'héséaahtovése. Máxho'óxeéšeévetse néhe véhóná'e néstsevéseeoo'hátamáévo tsé'ëshé'e'véséoné' seómáháhtáse, tséssáavé'eéshéaahtovéhésé," móxhehéhe Jesus.

### **Light**

<sup>33-36</sup> "Nésáa'ëshépévevóóhtohénóvo tséhvó'néto. Nésó'eaméhnéme tsé'a'enó'néto ta'e ma'aseoné' seómáhahtovése néstsemónévóóhtánóvo tséhvó'néto," móxhehéhe Jesus.

### **Jesus condemns the Pharisees and Bible teachers**

<sup>37</sup> Jesus tsé'ëshéneéestsése na'estse Vovóhponáhétanóho móhmó'otaehévóhe. Jesus móstaháméstoehéhe, naa néhe'se mósto'seaseméséhehevóhe. <sup>38</sup> Néhe Vovóhponáhétane móxxaenéshé'e'oomóhevóhe Jesusevaho, "Šaa, ésáanéše'ëshé'onáhe!" móxhešetanóotséhéhe tséhvé'oháevovóhponáhévóse.

<sup>39</sup> Jesus tséstahéne'enáotsé'tovóse tséhešetanotsése, móstséhetóhevóhe, "Naa tsévovóhponáhétanévése, oha névá'nepévenóohhéme anóse, naa hotómá'e néhávéséváhéme.

<sup>40</sup> Nénétahéveoo'hetanóme. Ma'heo'o éohkemáhevé'hóóhta hotómá'e naa anóse tséhnéehóvévótse. <sup>41</sup> Naa mähvé'vestahémóse tséháo'omenéhese néstsevë'seono'átamaenovo Ma'heo'o. <sup>42</sup> Naa nékánameoseevovóhponáhémé, hámó'öhtse néohkekáname-no'métónóvo Ma'heo'o hóséstse tséá'enomáse, naa oha nézáa'oné' seóméméhótóhévo, naa néno'eoë'kéhnotóvoo'o vo'estaneo'o. <sup>43</sup> Néohkevovóehnétanóme naa máto néohkepéve'-továhtsétanóme. Máto héne néstsevë'seaseto'eénóvo. <sup>44</sup> Néose-hávéséváhéme!" Jesus móxhetóhevóhe néhe Vovóhponáhétanóho.

<sup>45</sup> Naa na'estse ma'heónnevovéstomósanéheono móstséhetaehévóhe, "Vovéstomósanéhe, tséhxávésévo'ótose tsé'tóhe Vovóhponáhétaneo'o, névéséhávésévo'óxemeno." <sup>46</sup> Jesus móstséhetóhevóhe,

"Naa tséhma'heónevovéstomósanéhévése máto nénéhešé-hávésévahéme. Tséohkéheševovéstomósanéše éoseehótoanáto, naa néohkéssáanovósevéstahémósanéhéme.<sup>47</sup> Héne néstsevé'ševése-aseto'eénovo. Naa éoseehávéséva'e, néohkekánometáxepéve-nóestsénóvo tsé'tóhe ma'heónéhoo'xeváheo'o tsé'áhto'óhehévöse, taamááhe névo'éstanevoo'o tséne'to'éna'hóvose hákó'e tótseha.

<sup>48</sup> Néohkevá'nénéhesémanéme, néméhvésene'to'éna'hóvoo'o.

<sup>49</sup> Enéhetóxe'ohe ma'heóneóxe'estoo'o, "Ma'heo'o étséhevoo'o, náto'sého'méanoto ma'heónéhoo'xeváheo'o, naa oha tséhótoanáve-tanoo'o, hóséstse néstse 'to'éna'hóvoo'o, naa hóséstse néstseno'néshévátamo'eéhovoo'o," éhetóxe'ohe.<sup>50</sup> Naa tsésó'hetaa'e-ametanénése ta'se néxaevéseomáxéhaevoo'o tsé'tóhe tséhna'hóvose ma'heónéhoo'xeváheho hákó'e tótseha.<sup>51</sup> Naa tsé'tóhe ma'heónéhoo'xeváheo'o tsémáhene'to'éna'hese évaveto Abel mó'ovóene'to'éna'hehéhe, naa Zechariah móxho'óxe-ne'ta'éna'hehéhe, hénéhéóhe móhna'hehéhe sétóve ma'xema'heónemáheóne naa tsé'óhkéhéhaoenáhtóvetse. Naa héne néstsevé'še-aseto'eénovo.<sup>52</sup> Mátó néhéne'enomóvónóvo Ma'heo'o hemeo'o naa oha nésaanéhe'óhénovo, naa néno'hestomo'eéhovoo'o vo'éstaneo'o tsésto'senéhe'omevöse. Mátó héne néstsevé'šeaseto'eénovo," móxhehéhe Jesus.<sup>53</sup> Néhe ma'heónevovéstomósanéheono naa néhe Vovóhponáhétaneo'o móhma'xemomáta'eotséhevóhe tséhetaevöse. Tséstaame'xóvetse netao'o hová'éhe móxhetósenéststséstóehéhe,<sup>54</sup> móhvá'nenohtsevóohtöhetséhe heva tsésto'seo'óhtó'ánese.

## 12

### Don't be hypocrites!

<sup>1</sup> Vo'éstaneo'o móhvonéstoxéhevóhe, móhma'xenéma'née'toe-hevóhe Jesus, móstshésepévéhe'konéhého'a'óváhtséhevóhe. Jesus mó'ovó'eéstséstovóhevóhe hevovéstomóseono, móstshéhetóhevóhe, "Náhahétséstomova tsé'tóhe Vovóhponáhétaneo'o, tséohkéheše-vovéstomósanévöse, éohkésáa'oné'seómenéhešetanóheo'o."<sup>2</sup>

<sup>3</sup> Eohkevá'nénéhesémaneo'o. A'e nenóveto éohketáho'kóvoeotseo'o.

### Who we should fear

<sup>4</sup> Nésenéhaséstse, nératshéhetatséme: névé'ee'hóvoo'o vo'éstaneo'o, hó'nésekánoméhávésévo'eéhata'óse, naa ma'ésenaése móne-mé'évatónéshéhónéxanaevoo'o.<sup>5</sup> Oha mé'tó'e e'hahtova Ma'heo'o, nea'háanéhe tsého'emáhito neametanénéstovévo, naa máto héva tsésto'setséhe'óhtséhe he'amo'omééno naa máto héva áhtóno'omééno.<sup>6</sup> Nátosévéséhetáohaménoto xamaevé'késeho, ékánomé-sáahová'éhevoeméheo'o, Ma'heo'o ésáavonetanó'tovóheho heva na'estse.<sup>7</sup> Naa oha Ma'heo'o néhehpeméhotaev. Néhéne'enóévo netao'o tséhestávöse. Naa tséhvé'néhehéhoháeméhotaéssé névé'ee'tóhtahéme.

### Telling others about me

<sup>8</sup> Mähvénéhetóse vo'éstaneo'o tsééshéhešenéhe'ovése hápó'e

náhtanéhetoo'o ma'heónéhotse'ono.<sup>9</sup> Naa vé'eétsemése hápó'e néstaévaétsematséme ho'óxeésheeva.<sup>10</sup> Mähvé'eoóoxéhešése, néstseévananóévo Ma'heo'o, naa mé'tó'e mähvé'eoóoxéhetóse Ma'heónemáhta'sóoma móne'me'évatónéshénanóévo Ma'heo'o.<sup>11</sup> Hó'ótóva néstseaéstoméheséváenanéme tséhvé'senéehovéto, néstséhóhta'hané'séhaevoo'o ho'emanéheo'o. Néstsev'e-óetsetanóotséme tséto'séhetóhta'hanése.<sup>12</sup> Ma'heónemáhta'sóoma néstsevéstahémaévo tséto'séhetóhta'hanése."

### A rich fool

<sup>13</sup> Naa na'ěstse hetanóho tsévéšeáahtóese móstséhetaehevóhe Jesus, "Vovéstomósanéhe, hea'ěhamá néme'néheto tséhe'néheto tseonésována tséhetaa'náha'enomovótse tséhnaa'ěse tséhéhétse."<sup>14</sup> Naa móstséhetóhevóhe, "Hová'aháne, násáanéhetohóotanéhe tsésto'senéhešého'emáóhtómo tséheševéestomó'heto."<sup>15</sup> Néhe'še Jesus móstséhetóhevóhe néhe hóséstse tsého'ěhéaahtóese, "E'hahtome háooováhestótse, hó'néshema'xéhoháoováhése néme'vé'séhéhetótaevo'ěstanéhévénovo."<sup>16</sup> Néhe'še hé'tóhe háooováhestótse móhvé'séhetáohaméhéhe: "Na'ěstse énano'ěve'ho'e mó'oseehoháoováhehéhe. Netao'o tséénano'óhto mó'oseepévone'ohanetséhe.<sup>17</sup> Néhe'še móstšéhešetanohéhe, "Táaxa'e, náme'tatónéshémáse? Hé'tóhe tséma'xéhóné'o tósa'e násáa'ěvaénanóhe."<sup>18</sup> Néhe'še móstšéhešetanóotséhéhe, "Náhtaonénexananótse hé'tóhe mo'ěhno'hamémáheonótse naa náhtaévamanéstsenótse tséhehpetótahpe'oo'ěstse naa néhéóhe netao'o hová'ěhe tséá'enómo naa máto tséénano'ohé náhtaéséhéenananótse.<sup>19</sup> Netao'o hová'ěhe náma'xeá'ěna, náhtama'xevé'séháa'ěsepévevo'ěstanéheve, naa náhtseno'eamepévemésehe, hová'ěhe náme'ěvěhéoetsetanó'ta," móxhóové-hešetanohéhe.<sup>20</sup> Néhe'še Ma'heóneva móstséhetaehevóhe, "Néó'osetano, hétsetseha ma'tataa'eve néto'senaa'e. Naa hé'tóhe tséma'xeá'enomo móne'me'évahétonetotse'óhta!" móxhešéhetáohaméhéhe Jesus.<sup>21</sup> Naa néhe'še Jesus móstséhetóhevóhe néhe hóséstse vo'ěstanóho, "Eoné'seómenéheso, hoháoováhestótse éohkésáavé'šea'enevo'ěstanéhevěstovéhane."

### Don't worry!

<sup>22</sup> Néhe'še Jesus móstséhetóhevóhe hevovéstomóseono, "Névé'eoetsetanó'tánovo hová'ěhe, heva méséhestótse naa máto hone'oo'o.<sup>23</sup> Ekánama'énéstse héne oha tséheševo'ěstanéhevěstove éno'kené'ta'e.<sup>24</sup> Hámó'óhtse vé'késeho éohkésáa'ětsetanó'-töhénovo hová'ěhe, Ma'heóneva éohkevovóhnéhešéhaevóho. Néhehpéhoháéméhotaene tséhe'xóveméhótose vé'késeho.<sup>25</sup> Mónéme'tónéshéhénétahévananóvo tséto'séhe'ěševo'ěstanéhévése hó'néshema'xeóetsetanó'tomáse.<sup>26</sup> Naa tséhvé'néhésó, névé'eoetsetanó'tánovo hová'ěhe.<sup>27</sup> Máto hámó'óhtse tóhtó'e tsépévěstséavó'o'ee'ěstse éohkepévenóno'énéstse, ésáataome-néhešépevénóehahtsétóhanehótse. Móho'nó'ohkenéhe'xóve-

pévenooestse Solomon ékánomema'xevéhoneve.<sup>28-29</sup> Héne tsépévéstséavó'o'ee'éstse Ma'heo'o éohkepévenóestsenótse, éohkevá'nennenóvepévenóno'énéstse, naa néhe'se a'e éohkeévanaétónéstse. Ma'heo'o néstsehhehpovovohnéhešéháévo tséhe'xóvevovohnéhešestsése hé'tóhe tsépévéstséavó'o'étsee'éstse. Naa hová'éhe névé'hetóseötsetanó'tánovo, oha ne'étame Ma'heo'o.<sup>30</sup> Vo'éstaneo'o tsésásane'étaméhevose Ma'heónева éohkenéheše-ötsetanoo'o, naa névé'vésenéhešetanómé. Ma'heo'o éohkeéšeáahztse'héne'ena tséo'hémáhé'tomáse naa néstsenéheše-véstahémáévo.<sup>31</sup> Nétatséhetatséme, máhvé'vovóanóse Ma'heo'o, hová'éhe néme'héoetsetanó'tánovo," móxhehéhe Jesus.

### Treasures in Heaven

<sup>32</sup> Naa néhe'se Jesus móstséhetóhevóhe tsénéhe'óese, "Néto'setséhetatséme, némáhehenésoné'tovatséme. Néstsev'éee'tóhtahéotséme ma'o'hémeotsé'tomáse hová'éhe. Hó'nésekánomésáaháestoxéhése, néstsesó'véstahémáévo Ma'heo'o. Naa néstseno'mássetséstóévo he'amo'oméeno. Hénéhéóhe néstsenéhetohótaeveo tsésto'sevésevhonoése.<sup>33</sup> Naa tsésto'sevé'néheso, hová'éhe névé'homátséstánovo. Hohtóva netao'o hová'éhe tséá'enomáse, naa néhe'se héne ma'kaata vé'sevéstahémöhéne tséháo'omenéhese. Nema'kaatáeme éme'héhová'éheve. Oha amemé'etanó'tome Ma'heo'o hová'éhe tséto'semétaése hénéhéóhe he'amo'oméeno. Tséto'seamähése tteaméséeso, éto'sésáatónéshová'áhanéhehane.<sup>34</sup> Névé'hema'heónaménóvo nónhásóháma néshéhová'éhe!

### Watchful slaves

<sup>35</sup> Amepéveéxanene, hó'ótóva éšeava nátó'seéváho'ehne. <sup>36</sup> Otahe, nátó'sétshéhešéhetáohame: Na'éstse hetane móx-háoováhehéhe. Móhvésého'eonóoméháhe tsésto'se-véstöömähätsése vo'estanóho. Móstaoosehháa'éhoma'o'éhanetséhe. Naa oha néhe hestotse'ono móho'nóxhéne'enotséstse tsésto'seéváhe'sého'éhoo'óhtsése, naa oha mó'ametonóomaehévóhe tsétáhe'éséhovánee'éstse.<sup>37-38</sup> Naa nónhásóháma téone'xóvéva ma'eváho'éhoo'óhtséstse néhe hetane, tsevóomóho tséhešemähetonóomaa'ése, néhe'se tsetséhetóho, 'Hétsetseha néstaméséhémáne, mé'tó'e néstáhoxomatséme tséhvé'pévetónoomése.'" Néhe'se Jesus móstséhetóhevóhe tséáahéese, "Naa hápó'e éme'néhešeéxanenéstove tsé'tóhe hetane hestotse'ono tséhešévévose.<sup>39</sup> Naa máto nátó'sétshéhešéhetáohame: Vo'éstane tséhemáheónése éme'ohkepéveéxanéne. Esáahéne'enóhehane tsésto'séhe'sého'éhénomáhtsévose šéenovávé'hó'e.<sup>40</sup> Naa hápó'e tséhnéehovése vésenéhešeéxanéne. Esáahéne'enóhehane tsésto'seéváhe'sého'éhnéto," móxhehéhe Jesus.

### The faithful or the unfaithful slave

<sup>41</sup> Peterhevaho móstséhetaehévóhe, "Tséne'táheto, tséhešéhetáohameto mónénéhešemé tsémáhtóhtóhóhtáhnéšétse (12)

naa móhe netao'o vo'éstaneo'o?" <sup>42</sup> Jesus móstséhetóhevóhe, "Námáhenéhetoo'o vo'éstaneo'o tséáahtátanó'tovóvose Ma'heónava. Né'aahtove, náto'séhósétšehešéhetáohame. <sup>43</sup> Na'éstse hetane móxhoháoováhehéhe. Móstó'seaséhoxovéstaváháhe. Naa na'éstse hestotse'ono mósto'séshéshene'evávoomóhevóhe néhe hotse'ono. Naa máhne'éváho'éhoo'óhtsetséstse, vé'pévitse'oestse néhe tséshéshene'evávóósánéstse, tséhoháepévatséstotse tséá'enaese. <sup>44</sup> Naa tseno'he'ameénanáá'e tséstó'semáheho'emáohto netao'o tséá'éno," móssó'eaméhešéhetáohaméhéhe Jesus. <sup>45</sup> "Naa oha mé'tó'e mássáavé'pévitse'óhééstse, vé'hóovenéhešetanótse, "Éto'sésó'vone'éshéhovánee'e tséá'ená'éstse," naa tséhxóove-néhešetanóse nólásóháma mó'énenésetónetotse'óhehéhe, mó'óhkeno'nonótováshé'óhehéhe, naa mó'óhkeno'ne'enésóhehevóhe néhe hotse'ono. <sup>46</sup> Móho'nóxxaeno'eévamé'etanó'tovótse tséá'enaese. Naa mahne'éváho'éhoo'óhtsetséstse, ma'tavóohtotse tséhetotse'oese tsevé'seomóta'eotsetse. Tsema'xevé'he'eohe, naa tsenovósetshéseméa'tohe áhtóno'omééno tséohkésáa'-oné'seómáhahtáhetsese," móxho'óxéhešéhetáohaméhéhe Jesus. <sup>47</sup> Néhe'še Jesus móxhósétséhetóhevóhe néhe hevovéstomóseono naa néhe vo'éstánóho, "Néhe hetane móhnéshéhéne'enohéhe tséhešene'étamé'too'ese néhe tséá'enaese, naa oha móho'nóh-néhešévestse. Hena'háanetséhe tséssáavé'eaahomónéése, móxhésema'xevé'şevé'he'eohehéhe, móstaomenéhešéhahtséhéhe. <sup>48</sup> Naa nératséhetatséme, tsé'tóhe tsésáapévhéne'enohese tséto'séhetotse'óhévöse tsésáavé'şeháevé'he'eohe'eo. Naa mé'tó'e tsépévhéne'enose hestotse'óhéstovévo nea'háanevóhe tséne'étamé'toevose Ma'heónava. Naa ohkenéhešépévotse'ohe!" móxhehéhe Jesus.

### **Jesus the cause of division**

<sup>49</sup> Naa Jesus móxhósétséhehéhe, "Hétséhéóhe tséhéséhé-ho'éhnéto ho'eva náho'héexanomovo Ma'heo'o mahnéstó'sého'éhoo'hátámótse tséheševo'éstánéhevetsese vo'éstánóho. Momóxeéše-áahatse'hó'keasenéhešeoo'hátámótse, naa oha vovóeto tsetséhesóo-tsetse. <sup>50</sup> Náto'seovóemométséstóvo'eéháne, naa oha héne náhtse-óvóesóhpéhóhta. <sup>51</sup> Naa hea'e néhóovenéhešétanóme tséhéséhé-ho'éhnéto hétséhéóhe ho'eva tséstó'sepévemano'evo'éstánéhevése. Naa héne násáavé'şehého'éhnéhe. Oha ného'éhéme'estoméva-tsénóvo Ma'heo'o. Hóséstse tseáahomóneo'o naa mé'tó'e hóséstse néhe tsenétáhétvetanoo'o. Naa héne tsevé'şeonésovaotsénóvo, <sup>52</sup> émáheno'oemeo'o tséhevóohestóve'továhtsese tséto'seonésovaotsese.

### **Knowing what to do**

<sup>54</sup> Naa Jesus máto móstséhetóhevóhe tséáahtóese, "Vé'ma'xemé'vo'éve'éstse tséhmáhoemoaha, néohkéhéne'enánone tséto'séheséhoo'kohóotse, naa éohkeoné'seómenéhesóotse. <sup>55</sup> Naa máto mé'tó'e néxhéstaa'éstse tsé'óhkéhoháho'ta, néohkenéhešé-

héne'enánone tséto'séhešéhoháho'ta, naa éohkeoné'seómenéheso.  
<sup>56</sup> Néohkekánoméhéne'enánóvo tséto'séhešeéseeve, naa oha  
nésáa'éséháne'enohénóvo tséhésého'méa'tóó'èse Ma'heo'o.  
Nésáa'áahovéhéme, nékánomema'heónetanóme, naa oha  
névá'nénéhesémanéme. <sup>57</sup> Néme'éseáahhtse'héne'enánóvo Ma'heo'o  
tséhešetanóse, naa oha néohkésáa'áahtomónéhéme. <sup>58</sup> Hamó'óhtse  
vo'estane òxho'é'etaése, ohkeonéseeváhóxe'anome  
tséhe'sésáamomáxemanéháse. Mässáavé'néhešévéháse  
néstsenéheto'emaóénéme tsésto'setoo'ehése <sup>59</sup> Néststsésáa'éva-  
énohhéhéme ta'e ma'évaonénéxomevóse néhe tséomáxemaése. Naa  
hétsetseha néhešeéxanéne, áahtova Ma'heo'o komááhe  
néstsésáahpeotséháme mahnèxho'ehého'emaóésánéstse  
Ma'heo'o.

## 13

### Turn back to God

<sup>1</sup> Naa hénéhéóhe tsého'ehéaahtóese vo'estanóho Jesus  
móhnéstóehevóhe, "Néésenéstomónehe? Tséhóna'ovevöhnevéstse  
Pilate móna'hohevóhe tsé'tóhe Galileeans tséhnéšená-  
améháoenatsése hénéhéóhe hotómá'e ma'xema'heónemáheóne.  
Etónéšévésesto naa máto hea'e étaomenéhešéhahtseo'o?" <sup>2</sup> Naa  
Jesus móstséhetóhevóhe, "Esáanéhesóhane, tsé'tóhe Galileeans  
ésáatónéšévéheo'o, naa máto ésáataomenéhešéhahtséheo'o. <sup>3</sup> Naa  
oha mé'tó'e tséhnéehovése mässáavé'eáahtomónéháse  
néstseaseto'eéme, néstsetaomenéhešéhahtséme. <sup>4</sup> Naa máto  
nénéhešéhéne'enánone hénéhéóhe Siloam tsé'ává'o anohónoestótse,  
máhtóhtohóhta na'nohto vo'estaneo'o éahana'oenovo.  
Étaomenéhešéhahtseo'o, hea'e néhóovéhéme. <sup>5</sup> Esáanéhesóhane,  
ésáataomenéhešéhahtséheo'o. Naa oha mé'tó'e tséhnéehovése  
mässáavé'eáahtomónéháse néstsemáhetaomenéhešéhahtséme,"  
móxhehéhe Jesus.

### A story about a fig tree

<sup>6</sup> Naa Jesus móstséhešéhetáohaméhéhe, "Na'estse hetane  
hesto'eva na'estse móxhóne'öhevóhe hoóhtseto, vóhkoohemenótse  
mó'öhkéhoe'tóhanevótse. Naa no'ka ésheeva móstaméhaehé-  
o'enemenáhéhe. Hótáhtse hová'éhe móho'nóxhoe'totse. <sup>7</sup> Néhe'sé  
móstséhetóhevóhe na'estse hestotse'ono, "Naa na'heaa'e  
nátaonéseameo'eneména, naa oha hová'éhe éohkésáatshé'e  
hoe'tóháne, naa éme'néšeé'ohe," móxhetóhevóhe. <sup>8</sup> Naa  
hestotse'ono móstséhetaehevóhe, "Táaxa'e no'keaa'e  
éme'néšeéshósenéé'e, náhtaamevovóhnéhehého. <sup>9</sup> Naa néhe'sé  
hová'éhe mässáavé'hóséhoe'tóhane ma'táho'no'keaénoo'e, néhe'sé  
náhtamónee'ohno," móxhešéhetáohaméhéhe Jesus. Naa hé'tóhe  
tséhešéhetáohamése névé'séháne'enánone Ma'heo'o  
tsésó'hešeméhotaétse naa néohkésó'no'mássetséstóene  
tsésto'sého'ehótótse tsésto'senéhevo'estanéheve'tovótse. Naa oha  
névé'hehpeotséme.

### Healing a woman on the Sabbath

<sup>10</sup> No'ka ma'heóneéšeeva Jesus móhvovéstomósanéhéhe hénéhéhéhe móheeohtsémáheóne. <sup>11</sup> Naa na'éstse he'e móhvéséhoehéhe, mó'oseevóhke'pa'onáhéhe, móho'nó'öhkepévenéhoveóo'éstse. Móstaeášeáhtse'-máhtóhtohóhtähna'nóhtóheaénoo'éhanetséhe tséhe'senéhestáse tséhvé'hone'ovóse hávésévemáhta'sóomaho. <sup>12</sup> Tséstavóomaa'ese Jesusevaho móstséhetaehevóhe, "Nenáaséstse! Hétsetseha tsemáhehová'aháne tséméhaehetomóhtáheto." <sup>13</sup> Tséstató'heše-máxanóse néhe he'óho móstaévamáhepéveotséhevóhe. Néhe'se móstama'xeasevového'ótóhevóhe Ma'heóneva. <sup>14</sup> Naa néhe tséameotsestséstse héne móheehtestótse mó'omáta'eotséhéhe tséstavóóhto Jesus tséhešeévaénomóhtáhé'séóse néhe he'óho tséhvé'ma'heóneéšeevetse. Móstsehetóhevóhe tséhoétsese, "Ma'heóneéšeevee'éstse éohkésáahotse'óhestovéhane. Ma'éšeénema'heóneéšeeve éme'né'öhkemóného'élhevéstáhémáhtsétanóhtove." <sup>15</sup> Móstsehetaehevóhe Jesusevaho, "Esáanéhesóhane. Néohkevá'néhetósenéhesémanéme. Ma'heóneéšeevee'éstse móneohkésáa'onéha'eno'haméhéme tséstó'sése'óoneano'hamése? <sup>16</sup> Tsé'tóhe he'e énélhvéséhéstaha Abraham hemanáhéstóva. Naa oha Heávohóho móxhe'kone-too'etaehevóhe móstaáahotse'máhtóhtohóhtähna'nóhtóhe-aénoo'éhanetséhe tséhe'éséetoo'etaa'ése. Naa Ma'heóneéše-evee'éstse néohkeonéha'eno'haméme naa héa'éháma éssééso tsé'tóhe tsé'évaonéha'enése he'e tséhméhaema'xetoo'etaa'ése Heávohóho?"



móxhetaehevóhe Jesusevaho. <sup>17</sup> Néhe tsépéoataese móhvé'se-tanéheotséhenovóhe tséhetaevóse Jesusevaho. Naa néhe tsésáapéotaehese móspévatséstóhenovóhe, naa máto netao'o

tséohkéhešeénomóhtahé'éstómánèse naa tséohkéheše-ovéstomósánèse héne máto móxhoháepévatséstóhenovóhe.

### A mustard seed and yeast

<sup>18</sup> Naa néhe'še móstséhehéhe Jesus, "Naa nátó'setotóxemoo'o tséhevéhonamese Ma'heónева. Nátó'setséhešéhetáhame.

<sup>19</sup> Vo'éstane tséénano'éstse hó'néšeénana'óhto tséoseekoóhta'etse énano'estótse tsema'xetséhe'éstóne'otse. Enéhésos tséhvéhonoo'ëse Ma'heo'o, éme'kánometóhkomóxeo'o vo'éstaneo'o óhmóneasévoséstse naa néhe'še étaohkeasemanáha'oo'o. <sup>20</sup> Naa máto étséhésos, <sup>21</sup> he'e óhkóhkonóheonaneséstse éohkene'tovana hénéhéóhe pénóheoneva tséto'sevé'şepóho'tátotsetse héne kóhkonóheo'o tséto'séhonóhto. Ekánometšeške'o néhe'še étaohkepóho'tátotse, énhéhésos tséhvéhonoo'ëse Ma'heo'o, éme'kánometóhkomóxeo'o vo'éstaneo'o naa néhe'še étaohkeasemanáha'oo'o," móxhehéhe Jesus.

### The narrow door

<sup>22</sup> Naa tséstásó'eametséhe'ohtsése Jerusalem móstaaméhnéhé-ovéstomósanéhéhe. <sup>23</sup> Tós'a'e hénéhéóhe tsé'ameohtsése, na'éstse vo'éstanóho móstséhetaehevóhe, "Tséne'táheto, nétanéstovátse, móhe oha tóhkomo éto'sevo'éstanévéheo'o?" Móstšeheše-no'éstovóhevóhe tséhoétsése, <sup>24</sup> "Naa névé'eóetsetanó'tánóvo hétsetseha, oha né'áahtove hétsetseha tsétao'séhetatsése, O'tósétáno, éoseetšeške'po'o'ta he'nétoonéhéva, ékánoméhótoanáto éshéhó'keésésóhpéhnéhéne, nétsenéheševo'éstanévéháévo Ma'heo'o. Tséháestóxeo'o vo'éstaneo'o tseonésésóhpéhnétanoo'o naa oha tseéšeáahztse'hehpeotseo'o, tsetaomenéhešehtseo'o. Ma'heo'o tseéšeáahztse'eéváhóona he'nétoo'o. <sup>25</sup> Máhvé'hehpeotsése hó'néshého'éhéko'konóhonése he'nétóonéhéva, naa hó'nésheno'-tséhéses, "Tséne'táheto, nésta'ta'enótse he'nétoo'o!" Néstséhetaevo, "Hová'áháne, néssáahhéne'enóvatséháme." <sup>26</sup> "Naa néhéne'e-novatséme," néstséhóovenó'hetovo, "Néohkeno'vesé'hanámatséme, naa néohkeno'eovéstomeváme, naa hétsetseha nétähóse-néstséstóvatséme, nésta'ta'enótse he'nétoo'o!" <sup>27</sup> Naa néstséhóséhetaevo Ma'heo'o, "Naa néssáaxaehéne'enóvatséháme, némáhehávésévo'eétáhé'heónévéme, hena'háanéhe tsésáahhése'-ónéstananomévatséháme. Naa taanáevaase!" <sup>28-29</sup> Naa ma'taévaasése Ma'heo'o néstsevoo'séhaenovo tséhvéhonoo'ëse. Néstsésóhpe-vóomóvoo'o täháóhe pévéstanao'omééno tséxhóévóse Abraham naa hee'haho Isaacevaho naa néhe máto háesto ma'heónéhóo'xeváheo'o naa máto héovaestse tséhestase vo'éstaneo'o. Naa hé'tóhe néstseoseevé'séhávésévetanóotsénóvo tséssáavé'véséhóéháme hénéhéóhe hotómá'e. Naa tséssáavé'eáahtóváháme héne névé'setaomenéhešehtsénóvo. <sup>30</sup> Hétséhóhe ho'eva tsésáatónetooméheo'o, naa mé'tó'e tsévéhonoemese hétsetseha ma'táho'eohtsévótse tsésáatónetooméheo'o," móxhehéhe Jesus.

## **Jesus and Herod**

<sup>31</sup> Naa néhe'še néhe'xóvéva hósèstse Vovóhponáhétaneo'o móhnéxho'éhétséhetaehevóhe Jesus, "Hétsetseha taanáeva-aseohtséstse, tséma'xevéhonevéstse Herod néna'hátanó'tova."

<sup>32</sup> Naa Jesus móstséhetóhevóhe, "Eee, násáa'e'hóhe. Eoseeó'koméheve. Táhetséheta, 'Jesus nénéstséheta, 'Naa hétsetseha nátó'sésó'eaméhóesta'hamoo'o hávésévemáhta'sóomaho naa nátó'sésó'eameénomóhtahé'éstómáne. Otohpése náeshéto'semá'tanéne.''" <sup>33</sup> Néhe'še Jesus móstséhetóhevóhe hénéhéóhe tsééšeáahsse'hoétsese tséssáa'ésého'éhéeestséstóééese néhe Vovóhponáhétanóho, "Naa tóséé'e nátó'sésó'tséhe'ohtse Jerusalem. Néhéne'enánone, hénéhéóhe háesto ma'heóné-hóo'xeváheo'o tséhešena'hévöse tséhvé'néhe'ovovöse Ma'heónéva. Naa hápó'e návésema'heónéhóo'xeváheve, naa néhéóhe náhtsevésena'hane."

## **Jesus loves Jerusalem**

<sup>34</sup> Néhe'še Jesus móstséhetáhtséhéhe, "Tsémaeve'éstanéhévése hénéhéóhe Jerusalem, nékánomena'hóvoo'o tsé'tóhe ma'heóné-hóo'xeváheo'o, nésó'néseameméhotatséme.

Nésáa'éneméhotatséhéme, néameonéséhótooma'óvatséme naa oha nésáa'amáhtovéhéme. <sup>35</sup> Naa hena'háanéhe Ma'heo'o

tséstso'sésáa'eváhótooma'óéhése tséssáavé'eáahtomónéhése, néstsevé'seaseto'eéme, nésttaomenéhešéhahtséme.

Néme'eváhóséhévooméme ta'e mahne'eváhósého'éhnéto.

Néhe'xóvéva néstsemónemássetséstovéme, néstsetshéhešéme, "Néoseepévého'méa'tova Ma'heo'o!" móxhehéhe Jesus.

## **14**

### **Jesus heals a sick man**

<sup>1</sup> Naa no'ka Ma'heónééseeva Jesus móhmó'otaehevóhe na'éstse Vovóhponáhétanóho, móxhoháene'táhehevóhe. Naa néhe vo'éstanóho tsévéséhoétsese móxxaenéševé'hoeotsé'toehevóhe tséto'séhesévëse Jesus. <sup>2</sup> Néhe'še na'éstse hetanóho móxxaetaemé'néeotsé'toehevóhe, móhma'xemáhepóheotséhéhe.

<sup>3</sup> Jesus móxhésetshéhešenéstséstovóhevóhe néhe Vovóhponáhétanóho naa ma'heónénevovéstomósanéheono tséhoétsese, "Mó'éohkeénomóhtahé'éstómanéstove Ma'heónééseevee'éstse?"

<sup>4</sup> Naa móho'nóhno'éstoo'éstse. Néhe'še Jesus móstamáxanóhevóhe néhe hetanóho, móstató'néšeévpéveotséhéhe. Néhe'še móstaéváhóoseneenáhnóhevóhe. <sup>5</sup> Néhe'še Jesus móstahóssetséhetóhevóhe néhe tséhoétsese, "Otahe, móhe nee'ha naa máto héva na'éstse nésttotóamo máhvé'eéseana'ótse tséhma'xevóxevetse móne'me'sáa'eváhóesta'ó'hoheo'o tséhvé'ma'heónééseeve?" <sup>6</sup> Naa móho'nóstónéshóseno'éstoo'éstse.

### **How to be a guest**

<sup>7</sup> Jesus tséstavóómöse néhe tsémaemó'ohétsese, tséstaohkéxaepopévo'hahtsévöse, móstséhetóhevóhe,

<sup>8</sup> "Ma'óhkemó'otanése nèstseohkevé'popévo'hahtséme. Heva tseonóaxevéseonóome tséhoháene'taestse vo'estane. <sup>9</sup> Néhe tsémó'estse nèstseonáháxeaseneenáheevo tséhméhaeamónoése. Oxése nèstseévaénanaeve. Hea'e hénéhéhéhe éto'sepopévo'he tséhoháene'taestse. Héne nèstsevé'setanéheotsénóvo. <sup>10</sup> Mé'tó'e néhéhéhe ohkeamónoehhéne hestóxemé'one. Nèstseonáháxé-ho'éhétséhetaeve néhe tsémó'estse, "Hóovéhe, tséhoháhe néhxhéhoo'e maeto tséspéva'e!" <sup>11</sup> "Otahe étséhésó, tsévé'pévatamáhtsese mórmé'héhová'éheveo'o, naa mé'tó'e tsé'tóhe tséohkésáa-pévatamáhtséhese tseono'átamaevóho Ma'heónева," móxhetóhevóhe Jesus. <sup>12</sup> Néhe'se Jesus móstséhetóhevóhe néhe tsémó'otaese, "Hóovéhe, máxhósemó'eto nèstsevémó'otoo'o néhe nevéseneo'o naa nevóohestoto naa máto tséhaoováhese. Mähvédnéhešemó'ótóse tsé'tóhe vo'estaneo'o hápó'e nèstseévamó'ó'táá'e. <sup>13</sup> Naa oha éhohamepéra'e mähvédmó'ótóse tséhao'omenéhese naa tsénóhne'káhese naa tséó'o'enese. <sup>14</sup> Naa oha néme'évatónéshéhemo'otáá'e. Naa oha ho'óxeéšeeva mahne'éváho'ehnéstse Ma'heo'o nèstsemónepévo'eeha néhe'xóvéva," móxhetóhevóhe Jesus.

### The Great Banquet

<sup>15</sup> Tséstanéstoo'èse Jesus tséheese, na'estse hénéhéhéhe tsévéseméseestse móstséhetaehévóhe, "Mahnéxho'hévehonoo'estse Ma'heo'o tseoseehohamepéra'etse tsésto'sevése'hanámaa'èse."

<sup>16</sup> "Héehe'e, néhetóme," móxhetóhevóhe, "Naa náto'setshéhešé-hetáohame, Na'estse hetane móhma'xemó'otóhevóhe vo'estanóho."

<sup>17</sup> Naa tséstaésemáheéxanenéstovetse móstséhetóhevóhe na'estse hestotse'ono, "Naa tähnéhéhešenano tsémó'otono ééšeéxanenéstove, néssá'hémesehe!" hetohéne." <sup>18</sup> Hotáhtse vo'estane móho'nóxho'ehnéstse, móhnonó'kenonáho'anéhevóhe tséhméhaeonóomévóse. Na'estse móstséhetaehévóhe, "Náto'sé-hestoméhévé'hoohtánahtóváto." <sup>19</sup> Naa na'estse móstséhetaehévóhe, "Námónéhohtóvanoto nónhónóve vé'ho'éotáo'o tséohkéhetóva'hese. Náto'séhestoméhéhotse'ótoo'o." <sup>20</sup> Naa na'estse máto móstséhetaehévóhe, "Námónéhevésevoone, móname'tónéševésého'ehéméséhéhe." <sup>21</sup> Naa tséstaéváho'ehnetsése néhe tsémó'estse néhe hestotse'ono, móstaóovóhta'háoehevóhe tséhetsése. Naa mó'omáta'eotséhéhe. Móstséhetóhevóhe néhe hestotse'ono, "Naa taonótovetséhe'ooestse totáhóesta nétao'o tséhéhéhe máhoéstóva. Mé'tó'e néhmóheeotséhóóno tséhao'omenéhese naa tsénóhne'káhese naa máto tséó'o'enese, tsetaméséheo'o." <sup>22</sup> Hestotse'ono tséstaéváho'ehnetsése móstséhetaehévóhe, "Tsévéhoneveto, náésemáheho'eotséhoo'o tséhetaa'mó'ótóse naa oha ésó'ma'xepo'o'ta." <sup>23</sup> Néhe'se móstséhetaehévóhe néhe tséhotse'ótaese, "Naa tähóséhénóhtsevóomenano vo'estaneo'o netao'o tséhetóoo'oo'o. Ma'óhkéhósevóomóse vo'estaneo'o néstshéhešeneenáhnóhéne

namáheóne tsenéxhéméséhe'o'o. Naa něšeameonóestanevao'o ta'e ma'o'otómo'ena tsésto'seméséhéstove.<sup>24</sup> Naa ma'éseo'otómo'ena něstaasepéveméséhémáne, naa tsé'tóhe tséméhaevovóemó'ótóno tsésáatóněsemáxóhtohénóvo hová'éhe!" móxhehéhe néhe hetane." Néhe'se Jesus móstséhetóhevóhe hénéhéhéhe tséhoétsese, "Hápó'e něstsevénónáho'anéme. Néameonóomatséme. Né'áahtove komaahe něstsésáavéséhehpeotséhéme," móxhehéhe Jesus.

### **Being a disciple**

<sup>25</sup> Hásto néhe vo'estanóho tsévé'óhtsemaese Jesus móstséhetóhevóhe,<sup>26</sup> "Naa máhvé'hehpeméhoxése tséhe'xóvéméhótose něškevoo'o naa éhevoo'o naa máto tsévestoemósee'e naa máto netao'o nevóohestovevoo'o, naa hópahpa máto tséhe'xóvéméhohtomáse neametanéněstovévo, oha něstó'néhešenéhe'ovéme.

<sup>27</sup> Naa oha máto něstó'néhešenéhe'ovéme óxhávésévetanóhaesee'e vo'estaneo'o naa hó'něšeno'naévomotaxése.<sup>28</sup> Naa néhe'se hésetseha péveoo'hetano hó'něshéhotoanáto tsésto'senéhe'ovése. Nátao'setšéhešéhetáohame tséto'séhešéhotoanáto: Heva na'estse vo'estane vé'to'semáheónáněstse tséto'séhetoemetse, héva tsésáa'-onáxéhohtaméstóhe.<sup>29</sup> Naa máto héva sé'ea'e tseasemanestse hemáheo'o naa tsenovósemá'sema'kaataeme, naa tsésáanóhpa-éxanóhe hemáheo'o. Naa héne tsevé'šetotó'hoseme.

<sup>30</sup> Tseohketséhevóone, "Eee, éasemáheónáne naa oha ésáa'éxanóhe!"

<sup>31</sup> Néhe'se Jesus móxhósétséhehéhe, "Náto'séhósé-téhešéhetáohame, na'estse tséma'xevéhonevěstse máhtóhto vonóéstóněstová móhnéhestóxéhevóhe henótáxéve'ho'amo. Naa máto na'estse tséma'xevéhonevěstse nésó'e vonóéstóněstová móhnéhestóxéhevóhe henótáxéve'ho'amo.

Móst'sea'eotsé'tovóhevóhe tsé'tóhe tsétóhkomoxétsese. Naa néhe tséma'xevéhonevěstse tsétóhkomoxétsese henótáxéve'ho'amo móstšéhešetanóotséhéhe, "Hee, náme'xaehéhó'táhno, éoseehhehpevoněstóxeo'o.<sup>32</sup> Naa mé'tó'e náme'tatšéhešéve, tséhe'šésáaho'ea'eotsé'tóhétse náhtatšéhešeméanoto hósěstse nótáxévé'ho'e tsetáhéséhetovo, "Heá'ěháma tséhe'šésáaase-méoxevaenáhtséhétse néme'nanováhstsémáne nomámé'tó'e?" móxhešéhetáohaméhéhe Jesus. Naa néhe'se móstséhetóhevóhe tséhoétsese, "Naa hápó'e néme'néhešéexanenéme hó'něshéhotoanáto tsésto'senéhe'ovése.<sup>33</sup> Naa máto étšéhešéhotoanáto: máhto'sevé'néhe'ovése hová'éhe něstsevé'hohamátséstánóvo."

### **Salt**

<sup>34</sup> Naa Jesus móxhósétséhešéhetáohaméhéhe, "Eohkepéveéno'ehová'éhe tsévóhpoma'ohtsévane. Naa mé'tó'e tsésáa'evavóhpoma'óhtseéno'ěhane méséhestótse<sup>35</sup> ésáa'évapéveéno'ěhane, éme'néševóho'oehe. Naa ta'se éněhéso hápó'emahne'éváho'ehněstse Ma'heo'o tsevóho'oetóho tsésáanéhe'óhese. Péveáhtome tséhéto," móxhehéhe Jesus.

### A lost sheep

<sup>1</sup> No'ka hoséstse ma'kaataevé'hó'e naa néhe hávésévo'eétahé'-heono móhma'xého'ehéaahtóehevóhe Jesus. <sup>2</sup> Máto móhvésého'ehéaahtóehevóhe Vovóhponáhétanóho naa hóséstse ma'heónnevovéstomósanéheono, naa oha móhno'vá'ného'ehéoo'hátamaehevóhe. Móho'nóspévatséstomevótse Jesus tséhvé'mássetséstovóose hávésévo'eétahé'-heono.



Móstah-pe'ónováhevóhe Jesus-evaho tséstotóxemovóse, "Esáanéhes-óhane, tsé'tóhe Jesus tséohkéheše

mássetséstovóose hávésévo'eétahé'heóno. Naa hópahpa éohkenovése'hanamo," móxhehevóhe. <sup>3</sup> Néhe'se Jesus móstséhetóhevóhe, "Naa táaxa'e, nétatšehešenéstovatséme, <sup>4</sup> Heva na'estse tséhnéehovése vé'eá'enóse no'ka máhtóhtohnó'e kósáne, naa na'estse vé'veoneotséstse, néme'tónéšéve? Mónéme'nootoo'o tsé'tóhe hóséstse tséstaévhénóhtsevóomótse tsé'tóhe tsévoneotséstse?

<sup>5</sup> Náhéne'ena néme'néhešéve ta'e ma'évamé'ovótse tsévoneotséstse. Néme'ne'éváho'o'xéohtsenótse. Naa héne néme've'séhetótaetano.

<sup>6</sup> Naa néhe'se néme'mó'otoo'o nevéseneo'o naa néhe hóséstse a'e tsémae'eevo'estanéhevese. Néme'tséhetoo'o, "Návé'séhetótaetano, náéšeévamé'ovo nakósaeme tséméhaevoneotséstse.

Nétamáhehetótaetanómáne!" <sup>7</sup> Máto Jesus móstséhehéhe, "Naa énélheso, heva na'estse hávésévo'eétahé'heo'o máhvé'ease-néhe'ovótse Ma'heóneva, éohkevé'semáhehetótaetanóhtove he'amo'oméeno. Naa mé'tó'e vo'estaneo'o vé'hóovetséhévótse, "Násáa'oo'o'ósevo'estanéhévéhe," ésáavé'semáhehetótaetanóhtovéhane he'amo'oméeno," móxhehéhe Jesus.

### A lost coin

<sup>8</sup> Naa máto móstséhehéhe, "Heva na'estse he'e éme'máhtóhtóhe-ma'kaataema naa heva na'estse vé'vona'ó'tséstse, éme'tónéšéve? Naa éme'vó'ho'kásáne, néhe'se éme'moxhéhéne ta'e ma'évamé'o hema'kaataeme. <sup>9</sup> Néhe'se éme'onóomóho hevésé'óho naa néhóhe a'e tsémaevo'estanéhevese, éme'tséhetóho, "Nétáhetótaetanoma tsé'évamé'omo nama'kaetáeme tséméhaevona'ó'tséto." <sup>10</sup> Néhe'se Jesus móstséhehéhe, "Hámó'óhtse heva na'estse hávésévo'eétahé'-heo'o vé'easenéhe'ovótse Ma'heóneva, éohkevé'semáhehetótaetanóhtovéhane he'amo'oméeno," móxhehéhe Jesus.

tanóhtove he'amo'omééno," móxhehéhe Jesus.

### A lost son

<sup>11</sup> Naa néhe'še Jesus móxhósetšéhešéhetáohaméhéhe, "Na'éstse hetane móhnéšéhevóhe hee'haho. <sup>12</sup> Hó'ótóva tsétshéhe'kéhahétsese móstséhetaehevóhe, "Ného'e, néhmáhemetséstse hová'éhe tséto'senáha'enómo." Naa móstaasetotáevánöhéhe tséto'séhetaa'-náha'enomévöse néhe hee'haho. <sup>13</sup> Néhe'še a'e néhe tsétséhe'kéhaestse mó'éxanenéhéhe, mó'eto'éhenéhéhe, néhe'še móstaaseohtséhéhe. Móstaaasétséhešéhoxovéstaváhéhe háá'ëše oxése máhoéstóva.

Móhmáhemá'to'eés-tséhéhe hema'kaatáeme.

<sup>14</sup> Hénéhéóhe mó'ase-ovávoonéstovéhanéhe. Mó'oseeháeanáhéhe naa oha vo'ëstanóho móho'nóxhoxomaa'estse.

<sup>15</sup> Móstaaasetotse'ó-hevomotáhohevóhe énano'évé'hó'e. Mó'óhkéhoxomóhevóhe éskóseeséhotáme.

<sup>16</sup> Öhméséhetseséstse mó'óhkého'ahéotséhéhe héne tséméssetsése.

<sup>17</sup> Naa móstséhešé-tanohéhe, "Náévéhétónéshémáse hétséhéóhe? Ného'eehe hestotse'ono éoetáhóme-



méséhe'o naa tséhnéehovéto hová'éhe násáaméséhe. <sup>18</sup> Náhtaévana'ho'öhtsévo ného'eehe. Náhtatséheto, "Ného'e, nénéehove naa Ma'heo'o nénéshávésévo'eéhatséme. <sup>19</sup> Névé'eévanéhesétame tséhešéhee'hahé'toveto. Nétavéséhotse'óhevomotahtse, náhtäheto," móxhešetanohéhe. <sup>20</sup> Móstaaaneévaaséhoo'öhtséhéhe. Naa háá'ëše tséhnéssó'eameohtsése, heho tséstavóomaa'ëse, móstaoseenéshévatamáotsé'toehevóhe, móstaévaotsé'toehevóhe. Tséstaé'kotseváénose móstano'vósévo'omóhevóhe heho. <sup>21</sup> Naa néhe kásováahe móstséhetóhevóhe heho, "Ného'e, nénéehove naa Ma'heo'o nénéshávésévo'eéhatséme. Névé'eévanéhesétame tséhešéhee'hahé'toveto." <sup>22</sup> Naa tséstanéstovéhe hee'haho móstatséhetóhevóhe hestotse'ono, "Nétahévee'sanena, naa tséháoemetsése mo'eško no'eéstanomóvöhéne, naa no'ee'eha'ónohéne! <sup>23</sup> Naa néhe'še tákéna'hohéne tséto'tséséháeoméstse mó'késá'e. Néstamáhehetótaeméséhámáne!

<sup>24</sup> Nae'ha tsétaa'enéhvánee'estse ééšeéváho'ehoo'öhtse,"

móxhehéhe. Mó'osáanemáheéxanóhenovóhe hová'éhe. Néhe'se móhma'xeaséhetótaeméséhehevóhe. Móhnémenéstovéhanéhe naa móhno'ho'sóchevóhe.<sup>25</sup> Naa néhe kásováahé he'neho tséstáho'héenotse'óhetsése tséxhoó'henémenetsése naa tséhno'hoó'heho'sóetsése,<sup>26</sup> móstaonóeoeseomóhevóhe na'éstse heho hestotse'ono. Móstéhetóhevóhe, "Eévetónéshévestove?"<sup>27</sup> "Naa ésemáhe éeváho'hóó'óhtse. Eho nánéhetaene tsésto'sena'hótse tsétó'tséshéháoméstse mó'késá'e. Naa éma'xemó'e. Emáhe-hetótaeméséhéstove," móxhetaehevóhe.<sup>28</sup> Tséstanéstomónése mó'omáta'eotséhéhe, móho'nóstaestséhnéstse. Heho tséstáhéne'enotsése héne móstáxaenéshóséhómomóhtsemaehevóhe, "Néhvéséhémeseestse!" móxhetaehevóhe heho, naa móho'nó'-áahtovótse heho.<sup>29</sup> Móstéhetóhevóhe, "Ného'e, nátó'sésáá'estséhnéhe. Nétaosee'ésháá'eševéstáhemátse. Náohkésáahónétséstáhe. Néohkeameáahtovátse. Heva na'éstse kósáeso nésáa'tséhe'semétséhenótse tsésto'semó'otono néseneo'o.<sup>30</sup> Naa tsé'tóhe nee'ha émáhemá'to'eestse nema'kaatáeme tsé'óhké-ho'éhótose mátáháá'oho. Naa tsé'eváho'éhóó'óhtsése hópahpa néná'ho mó'késá'e tsétó'tséshéháoméstse, naa néma'xeno'mó'e," móxhetóhevóhe heho.<sup>31</sup> Naa móstséhetaehevóhe heho, "Tséhee'hahé'továtse, tséhvé'séséshoeto netao'o hová'éhe tséá'enómo nééšeáahtsé'eá'éna.<sup>32</sup> Naa mé'tó'e tsé'tóhe ésemáhe tséstaa'enéhovánee'ése ééšeéváho'éhóó'óhtse. Naa héne néme'máhevé'séhetótaetanónone!" móxhetaehevóhe heho," móxhešéhetáohaméhéhe Jesus. (Móstéhešetanóhéhe, "Tsé'tóhe vovóhponáhétaneo'o naa ma'heónnevovéstomósanéheono éohkeoseepévatamáhtseo'o, éme'óhkevéséhetótaetanoo'o vo'éstaneo'o tákóseasenéhe'ovóvose Ma'heóneva.")

## 16

### A dishonest manager

<sup>1</sup> Naa Jesus móstéhešéhetáohameéestséstovóhevóhe hevovéstomóseono. "Na'éstse hetane móxháoováhehéhe. Naa na'éstse hestotse'ono mó'óhkemáhene'evávohtohetséhe netao'o hová'éhe hotse'óhestótse. No'ka éseeva nevá'ésesto móxho'éhé-hohta'haóehevóhe, móstséhetaehevóhe, "Néhe tsévéhonotse'oestse ésáapéerotse'óhtóhe nema'kaatáeme."<sup>2</sup> Néhe'se néhe tséháoovaestse móstaonóomóhevóhe tsévéhonotse'óhetsese, móstséhétóhevóhe, "Naa nánéstomóne tsésáahaésepéerotse'óhtóhemo nama'kaatáeme. Néametónetotse'ohe? Táaxa'e, néhvoo'sešéstse tséaméhetotse'óheto, hea'e némöxe'oha. Máhvé'hetómemaneto tséhešésáapéerotse'óheheto néstapó'ého'héstse."<sup>3</sup> Naa néhe tsévéhonotse'oestse móstéhešétanáootséhéhe, "Šeaa, náésemé'eotse! Máhvé'pó'ého'héto, násáahéne'enóhe tséhxáanaotse'óhenove, naa oha náme'éshoháehéhotsénomo'he.<sup>4</sup> Náhtséhešéve kómááhe vo'éstaneo'o náhtsésó'véstahémáá'e

hó'nésepó'ého'henéto. <sup>5</sup> Náhtatóxenéhetoo'o tsé'tóhe tséamáhahtomevóvose tséhotse'ótá'éstse, "Sóvanome tséhetaa'eamáhasenése!" Móstaosáanenónó'kého'éhótóhevóhe néhe tséamáhasenétsese. Tsétavovóeho'éhótose móhnéstovóhevóhe, "Tónetáá'e néamáhahtomévo tséhotse'ótá'éstse?" <sup>6</sup> "Naa no'ka máhtóhtóhnó'e améške tséhvé'hó'ta," móxhetaehevóhe. "Naa nétahévóxe'oohtse nónhónó'e amáhahtséstse tséhetaa'e-amáhaseneto!" <sup>7</sup> Néhe'se na'éstse móstáhósého'éhótóhevóhe, "Tónetáá'e néamáheséne?" móxhetóhevóhe. "Naa no'ka vonoéstónéstóva pénóheo'o nánéhetaa'eamáhasene," móxhetaehevóhe. "Naa nétahévóxe'oohtse na'nohto máhtóhtóhnó'e amáhahtséstse," móxhetóhevóhe. <sup>8</sup> Naa tséstahéne'enotsése tséhotse'ótasee móstséhetaehevóhe, "Mónétaomevovóhnéhešé-hahtséhéhe tséhešévetó." Néhe'se Jesus móstséhetóhevóhe hevovéstomóseono, "Vo'estaneo'o tsésáane'étaméhevose Ma'heónava éohkenéhešetaomevovóhnéhešéhahtseo'o novóse éohkenéheševovóhnéhešéhahtseo'o tsééshene'étamese. <sup>9</sup> Naa nétatséhetatséme, pévotse'óhtome nema'kaataemevo, éohkésá'a'enéhema'kaataeméstovéhane. Vé'sevéstahémósáne nonohpa néstseamáhénóvo hová'éhe tsépéva'e he'amo'omééno. <sup>10</sup> Ma'kaata éohkemá'seotse naa oha mähve'néhesétamanése tséstó'sene'evávoohtomáse héne ma'kaata, pévene'evá-voohtomáhéne nonohpa nonó'hónó'e néstsevé'sene'étamé'tónénóvo hová'éhe tsépéva'e. <sup>11</sup> Naa mässáavé'pévotse'óhtomáhése héne ma'kaata, Ma'heo'o mónéme'héne'étamé'tóévo hová'éhéstónéhéva. <sup>12</sup> Mässáavé'ne'étamé'tónéhése, hová'éhe mónéme'héamáhénóvo he'amo'omééno. <sup>13</sup> Esáaséeshotse'óhevomotáhéheo'o neše tsévéhonevese. Naa énélhéso, hé'tóhe máto néme'tónéshéhema'heónaménóvo ma'kaata naa máto Ma'heo'o séetó'e'se. Oha Ma'heo'o éto'seno'kéhema'heónaméstove," móxhehéhe Jesus.

### **Some sayings of Jesus**

<sup>14</sup> Naa néhe Vovóhponáhétaneo'o móxhoháeméhohtóhenovóhe héne hema'kaataemevo, naa tséstánéstovovóse Jesusevaho tséhestotsése héne ma'kaata móstaasetotó'hosemöhéhevovóhe. <sup>15</sup> Néhe'se Jesus móstséhetóhevóhe, "Nékánomepévatamáhtséme naa oha Ma'heo'o éhéne'ena tséoné'seóméhestávóse. Tséhóovéhohamátséstomáse ésáahová'éhevoestóhe. <sup>16</sup> John Tsée'óestaáhóvátse tséssáá'ěseasema'heónééestséése, Ma'heo'o hesto'emanestótse mó'ohkeno'kenéhe'óhehanetséhé. Naa tséhe'šeasema'heónééestséto háesto vo'estaneo'o éasenéhe'ánóvo. <sup>17</sup> Ma'heo'o hesto'emanestótse ékánomemóxe'ohetse tótseha naa oha tásó'eaméhnétotse, hó'nésekánomevoneotse netao'o hová'éhe ho'eva naa vo'eva," móxhehéhe Jesus. <sup>18</sup> Néhe'se móxhóssetséhehéhe, "Naa tsévéstoemáhtsese he'e naa hetane mähvé'eonésováhévótse naa néhe'se mähvé'eéváhósevéstomóvótse tsénétahétsese móó'ohto'eétáhehevóhe," móxhehéhe Jesus.

### Lazarus and the rich man

<sup>19</sup> Jesus móxhósetšéhešéhetáohaméhéhe, "Na'éstse hetane móxhoháoováhehéhe, tsétó'tšešéhoháométsee'éstse hone'ónótse mó'óhkéhone'óhenótse, naa mó'óhkeno'péve'hanáhéhe. <sup>20</sup> Naa mé'tó'e na'éstse hetane móxhoháo'omenéhehéhe, Lazarus móxheševéhehéhe. Hénéhéóhe tsé'óhkéheseéstsehnéstovetse hemáheóne néhe tséháooovaestse mó'óhkého'eotsétséhaehevóhe Lazarus vo'éstanóho. <sup>21</sup> Néhe Lazarus móhma'xéhemanetáhéhe naa oeškéseho mó'óhkené'omaehévóhe. Mó'óhketšéhešetanónaehéhe, "Táaxa'e, náme'só'hovemésévo tsé'tóhe tséhe'óhto tséoseeháoovaestse." <sup>22</sup> Néhe'še móstanaehéhe Lazarus, móstaaseotséhaehevóhe ma'heónéhotse'ono, móstaénanaehevohe tséhvéhonatamano'etse a'e néhéóhe tséxhoetsése Abrahamevaho. Naa néhe'še hápó'e néhe tséhoháoovaestse móstanaehéhe, mó'áhto'hohehéhe. <sup>23</sup> Naa oha mé'tó'e móstatséhe'óhtséhehéhe áhtóno'omééno. Naa néhéóhe mó'aséto'eehéhe. Tséstahóxeve-tséhetó'o'ose tsé'oseeháá'ého'oéstatse, móstáhoxovevóomóhevóhe Abrahamevaho tséhvéhonatamano'etse. Hotáhtse néhéóhe mó'amónoehéhe Lazarus a'e. <sup>24</sup> Móstahóxovetséhetóhevóhe Abrahamevaho, "Hóovéhe, néhnéševátaméstse! Néhešha Lazarus tsetahéeškóséotse máhpeva naa náhtsenéxhéhe'kóovana navétanove. Hétséhéóhe éoseehoháo'ho'ta." <sup>25</sup> Naa móstséhetaehevóhe Abrahamevaho, "Naa hóovéhe, ésáanéhesóhane. Nésó'héne'enahe tséssó'eametanéneto néhoháoovahe naa mé'tó'e néhe'xóvéva tsé'tóhe Lazarus éhótoanávetano? Naa hétsésetsha mé'tó'e épévestao'omenehe. Naa hétsésetsha hápó'e néévhótoanávetano. <sup>26</sup> Naa máto éma'xeó' xeanóeve, móme'tónéshéhoxovehne tsésto'semanoháta'e tsé'tóhe Lazarus." <sup>27-28</sup> Néhe'še móxhósetsehetaehevóhe néhe tséháoováhétse, "Naa táaxa'e, énóhoneo'o tséhevásémétono. Néme'néheto Lazarus tsetahéoó'haévamóho kómááhe hétséhéóhe tsénéssáavésého'éhóhtohénóvo hótoanávovo'éstanéhevestótse." <sup>29</sup> Néhe'še Abraham móstséhetóhevóhe, "Hová'áhane, éme'óhkéhoéstánóvo ma'heónóxe'estoo'o, tsémóxe'óhomévoséstse Moses naa hóséstse ma'heónéhóo'xeváheo'o. Epévóxe'ohe. Eme'óhkeáahtomóné'tánóvo." <sup>30</sup> Móxhósetséhehéhe néhe tséháooovaestse, "Esáanéhesóháne. Oha tseáahtovovo vo'éstanóho tsééshenaétsese óxho'éheme'éstomóévtse ta'e tsenéhešeasenéhe'ovovo Ma'heóneva." <sup>31</sup> Naa móstséhetaehevóhe Abrahamevaho, "Hová'áháne, ésáanéhesóháne. Tséssáavé'eoné'seómáhahtá'toméhévóse ma'heónóxe'estoo'o, móme'héaahtovovo vo'éstanóho tsééshenaétsese máhvé'ho'éhénéhetaevótse," móxhehéhe Jesus.

### 17

#### Faith and service

<sup>1</sup> Naa Jesus móstséhetóhevóhe hevovéstomóseono, "Eháestóxeo'o tséohkeaméhávésévevonóhóha'ósanese. <sup>2</sup> Naa

vo'éstane máhvé'hávésévevonóhóha'ovótse heva na'éstse tsééše-néhe'oo'étsese tsetaomenéhešéhahztse tsetshéhešeméa'tohe aséto'eéstóva.<sup>3</sup> Naa nèstsev'évésenéheševonóhóha'ósanéme. Naa héva máto na'éstse tsééšenéhé'oo'éstse máxhávésévo'eéhaése váhtomepéveéestséstovohéne naa oha óo'háévámohéne. Naa máhvé'eáahtóvata'e tséhetóse évaa'xaótahséháne.<sup>4</sup> Naa máto néhe vo'éstane hó'nésekánoméhávésévo'eéhata'e vonéstoha, oha máhvé'ho'éhénéhetáta'e tséhešéhávésévo'eéhata'e, évahóse-a'xaótoo'o," móxhehéhe Jesus.<sup>5</sup> Jesus hevovéstomóseono móstshéhešétanóotséhevóhe, "Šeaa, éoseehótoanávó'áne." Néhe'se móstséhetaehevóhe hevovéstomóseono, "Néhvéstáheme kómááhe náhtsenéhešene'etaméme tséheto'áheto."<sup>6</sup> Naa móstséhetohevóhe, "Naa hó'nésekánomeoseetshéke'o nene'etaméstovévo tsévéesto-máse tsenéheso."<sup>7</sup> Naa móxhósetséhehéhe Jesus, "Naa vo'éstane tséhotse'ótötse momónonotse'ono, móme'hémasetsséstovóho máxho'éhénnotse'óhetséstse.<sup>8</sup> Oha mámáhta tséhósétséheto, 'Né'onótovéhémohóhtove, náoseeháéána! Naa ma'taéše-ná'so'enohéto, hápó'e nèstsemóneméséheme.'<sup>9</sup> Naa né'áahtove, nétao'séhósétséhetatséme, momóono éohkeaéstomotse'óheo'o.<sup>10</sup> Naa máxhotse'óhése pévotse'óhéhéne, nèstsev'éhotsévatanóme tséhešévése," móxhehéhe Jesus.

### Ten men with leprosy

<sup>11</sup> Tséstásó'eametséhe'ohtsése Jerusalem, Jesus taesétóve mósta-ameohtséhéhe tséxho'tatse Samaria naa Galilee. <sup>12</sup> Tséstaéshéto'sé-ho'eohtsése na'éstse máhoéstóva, máhotohto hetanóho móhne'amé-héto'e'óehevóhe, naa oha vó'héé'ese móhnéhnéeotséhevóhe, móhma'xemáhehemanetáhevóhe (héne tsévé'şenéhestávose mó'óhkéhoháénahahétséstóhehanetséhe).<sup>13</sup> Naa móstavá'netáhpe'e'hahétséstóhehevóhe, "Jesus, Tséne'táheto, néhnéshéva-tamemeno!" móxhetaehevóhe.<sup>14</sup> Tséstavóómose tséxhemane-táhetsése, móstséhetohevóhe, "Táhévoo'éstómané'tovahtse ma'heónemáheóne tséxhoévose ma'heónevé'ho'e." Tséstaame-néhe'óhtsévose móstáháne'enáotsé'tóhenovóhe tsééšeéváheše-péváhevóse.<sup>15</sup> Naa oha na'éstse hetane móstaéváho'éhéve'hoeo-tsé'tovóhevóhe Jesusevaho, móstaametáhpe'vovéhohevóhe Ma'heóneva.<sup>16</sup> Naa tséstáho'ehé'tovóse Jesusevaho, hópose móstamáxa'ese'tovóhevóhe hénéhéóhe tséhnéetsése. "Néá'eše," móxhetóhevóhe. Mó'ó'xevé'ho'evéhéhe, móhnéhxéstáhehéhe Samaria.<sup>17</sup> Jesus móstséhehéhe, "Ta'se hótáhtse émahtóhtóxeo'o.<sup>18</sup> Hénová'étsénese tsé'tóhe ó'xevé'ho'e tséhéseno'kevového'ótose Ma'heóneva?" móxhehéhe Jesus. (Eohkepéoovo Jews tsé'tóhe ó'xevé'ho'e.)<sup>19</sup> Néhe'se Jesus móstséhetohevóhe néhe hetanóho, "Néhoveó'éstse! Taanáaséstse. Tséhvé'eoné'seómáhahtoveto, néévavé'séenomóhtahe."

### God's kingdom

<sup>20</sup> No'ka hóséstse Vovóhponahétaneo'o móstséhetohevovóhe

Jesusevaho, "Tóné'še énésto'sého'éhévehonoo'e Ma'heo'o?" Naa móstséhetaehevovóhe, "Ma'heo'o ééšeáah'tse'véhonoo'e hétséheno, éssákánomevóoméhanéhetse.<sup>21</sup> Névé'hetósénéhešenöhtsevóomovo! Eéšeáah'tse'véhonoo'e."<sup>22</sup> Naa néhe'še Jesus móstséhetóhevóhe hevovéstomóseono, "A'e nátó'seevaaseohtse. Naa néstseohke-nöhtsevátséstánóvo tsésto'seeváhóséhe'sého'éhnéto, naa oha ésó'háa'xove tsésto'seeváhósého'éhnéto.<sup>23</sup> Hóséstse vo'éstaneo'o tseohketséhevóóne, "Eéšeéváho'ehne." Néstsev'éáahtovóvo'o, tsevá'nénéhevóóne.<sup>25</sup> Otahe, éto'setséhés, hóséstse vo'éstaneo'o a'e náhtseovóeaséstó'eéháá'e naa náhtseno'na'háá'e.<sup>24</sup> Naa oha náhtseévaametanéne. Naa néhe'še náhtseéváhe'ameasétoése. Naa néhe'še taehó'ótóva náhtseéváhósého'ehne, naa néhe'xóvéva náhtsemáhevóomane.<sup>26</sup> Naa máhnéssáa'éšeéváhósého'éhnéhéto vo'éstaneo'o oóxesta tsema'xéhešeaméhávésévevo'éstanéheveo'o hámó'öhtse háko'e tótseha tséheševo'éstanéhevéstove Noah tséssó'vo'éstanéhevése.<sup>27</sup> Oóxesta móxhešeamevo'éstanéhevéhevóhe hóvotse móho'nóxhešetanóvótse ta'e Noahevaho naa hevo'éstanemo tséstaéstséhnetsése ma'xésémónéva, móstamóne-méseeotséhevóhe. Naa néhe'še móstama'xeaséhoo'kóhóhanéhe, móhmáhóovátóhanéhe netao'o, naa néhe vo'éstaneo'o hóvotse tsésáhešetanóhese móhmáheméméstánéhevóhe. Névé'vénéhešetanóme.<sup>28</sup> Naa tótseha máto Lot móhvéséstanovéhéhe hénéhéóhe Sodom. Naa vo'éstaneo'o hénéhéóhe oóxesta móxhešeaméhávésévevo'éstanéhevéhevóhe.<sup>29</sup> Naa néhe'še taehó'ótóva ho'esta móhnéxhósóhanéhe he'amo'omééno, naa néhéhéóhe móstamáhevoneostáho'hehevóhe. Móstamenéhešé-hahtséhevóhe. Néhe Lot naa hevo'éstanemo hóváhno móstó'néshé-vá'néhóméstáhevóhe.<sup>30</sup> Naa hápó'e tsenéheso mahne'eváhósého'éhnéto. Vo'éstaneo'o oóxesta tséhešeamevo'éstanéheveo'o. Naa néhe'še taehó'ótóva náhtseéváhósého'ehne.<sup>31</sup> Eto'seoseeháata-máno'e néhe'xóvéva. Ma'éetónéshévése néhe'xóvéva éneváeno-máhéne, oha néshevevéno'ótanóhéne. Hová'éhe néstavé'eévavenó'oo-hé'tánóvo némáheónévo. Naa máto néstavé'eéváhóotéotséme!<sup>32</sup> Mé'etanóotsé'tovohéne Lot naa hevo'éstanemo. Tsévéstoemose móstavé'eéváhóotéevé'hoeotsé'tohéhe Sodom tséhméhaeveo'éstanéhevévóse móstanóhpavóhpoma'öhtséveotséhéhe.<sup>33</sup> Otahe nétatséhetatséme, hová'éhe néstsev'énéhešeéváhóoté-hohamátséstánóvo néstsenóhpavé'séhovánehhéme, naa mé'tó'e máhvé'hohamátamése néstsea'enevo'éstanéhévéme.<sup>34</sup> Otahe éto'setséhés, mahne'eváhósého'éhnéto hóséstse vo'éstaneo'o tsevonaneo'o naa mé'tó'e hóséstse tsevo'éstanéveo'o, hámó'ötse héva nese vo'éstaneo'o máhvé'néshenaóotsévótse, oha na'éstse tsevo'éstaneve.<sup>35-36</sup> Naa máto néhe he'eo'o tsepénöhemenao'o, oha na'éstse néhe tsevo'éstaneve. Naa hétsetseha éxanéne kómááhe néststsásáanéehovéháme néhe tseto'sevonanéstse!" móxhehéhe Jesus.<sup>37</sup> Néhe'še Jesus hevovéstomóseono móstséhetaehevóhe, "Tósa'e



néto'seévá-  
 hósého'ehne  
 mahne'éváhósé  
 ho'éhneto?"  
 Naa móstséhe-  
 tóhevóhe, "Naa  
 tsemáhe-  
 héne'enohe  
 mahne'évá-  
 ho'éhnéto,  
 náhtsemáhe-  
 vóomane."

## 18

### Persistence in prayer

<sup>1</sup> Néhe'se Jesus móstséhetóhevóhe hevovéstomóseono, "Néstsevénéhnetametanóme, ohkenéšeaméháoénahéne!" <sup>2</sup> Nátao'se-tšehešéhetáohame, "Na'éstse ho'emanéhe hóvotse móho'nó'óhké-hesétámötse Ma'heónева naa máto vo'éstanóho. <sup>3</sup> Naa máto na'éstse hotóxxaa'é'e móstaohkéhetóséhetséhetóhevóhe ae'ta'ého'emanéheho, "Naa ného'éhémomóhtsemátse, ma'táhóhta'hanéto néhvéstahé-meo'o!" <sup>4</sup> Néhe ae'ta'ého'emanéheho móho'nóhnáháxeáahtoo'éstse, néhe'se hó'ótóva móstaetšehešetanóotséhéhe, "Hóvotsé násáakánoméhesétámoo'o Ma'heo'o naa máto vo'éstaneo'o, <sup>5</sup> naa tsé'tóhe he'e tséhetóséhešeamemé'emo'eéhá'éstse, náéshéto'semáhovetanoha, naa náhtanéheševéstahémo tséhešetanóse." <sup>6</sup> Néhe'se Jesus móstséhetóhevóhe hevovéstomóseono, "Néhe ae'ta'ého'emanéhe, toetanó'tomova tséheese. <sup>7</sup> Hápó'e ta'se énáhesotse <sup>8</sup> Ma'heo'o éohkenéheševéstahémo tséohkeaméháoena'toese. Naa hea'éhama mahne'éváho'éhnéto hóséstse vo'éstaneo'o tsésó'eamenéhešéháoenao'o naa máto tsésó'néhešeamene'étamé'tóo'e?" móxhehéhe Jesus.

### A Pharisee and a tax collector

<sup>9</sup> Jesus móstséhetóhta'haovóhevóhe hóséstse vo'éstanóho tséohketaomepévata máhtsétsese, <sup>10</sup> "Néše hetaneo'o móstaéséhéo-haoenáhevóhe ma'heónemáheóne, na'éstse vovóhponáhétane naa néhe na'éstse ma'kaataevé'ho'e. <sup>11</sup> Néhe vovóhponáhétane móstaa'e'senéehéhe. Móstšehešéháoenáháhe, "Ma'heo'o, hahoo, néhetátse, tséssáavéséhávésévo'eétháhe'heónévöheto tséheše-vo'éstanehevése tsé'tóhe ma'kaataevé'ho'e. Naa máto hahoo tsé'ohkésáano'eóe'kéhénótóháno vo'éstaneo'o, naa náohkésáano'nomáhtséhóheo'o, naa máto náohkésáanoosetanó'tovóhe tsévéstoemo. <sup>12</sup> Náohkeno'eávóónéše nexa no'ka ma'heónemáheóne, naa náohkeno'mea'e ma'kaata ma'heónemáheóne," móxhešéháoenáháhe néhe vovóhponáhétane.



<sup>13</sup> Naa mé'tó'e néhe ma'kaataevé'ho'e hénéhéóhe vó'héé'ëse móxháoenáhéhe máto, móhnéševátamónéa'tovóhevóhe Ma'heónева. Moxhe'konemá'késtá'eóehéhe tsénéšenáaméháónéñase. "Ma'heo'o, néhnéševátaméstse, náoseehávésévo'eétahé'heóneve." <sup>14</sup> Néhe'še Jesus móstséhehéhe, "Néhe ma'kaataevé'ho'e nea'háanevóhe Ma'heo'o tséono'átamose. Mähvé'hóoveoseepévatamáhtsése néme'héono'átamaevo Ma'heo'o."

### **Jesus blesses little children**

<sup>15</sup> Naa hóséstse vo'estaneo'o móxho'eotséhohevovóhe henéso-néhevóho tsésto'séháoenavomotáóse Jesus. Naa Jesus hevovéstomóseono móstséhetóhevovóhe néhe vo'estanóho,



"Névé'héme'emo'eéhovo Jesus." <sup>16</sup> Onétáhtse Jesus móstaváhtome-onóomóhevóhe néhe ka'éškóneho, néhe'še móstséhetóhevovóhe hevovéstomóseono, "Névé'easeneenáhnovoo'o tsé'tóhe ka'éškóneho. Netao'o vo'estaneo'o éme'só'hovenéhestao'o tsé'tóhe ka'éškóneho tséhestávóse. Eohkéhéne'enánóvo héhevóho naa heškevóho tséheše-ovóhnéhešéhaevóse. <sup>17</sup> Oha hápó'e mähvé'néhešetanóse néstsenéhešemásetséstóévo Ma'heo'o," móxhehéhe Jesus.

### A rich man's question

<sup>18</sup> Naa na'éstse hetane tsévéhonevéstse hénéhéóhe ma'heónemáheóne, móstséhetóhevóhe Jesusevaho, "Ovéstomósanéhe, tséono'áheto náhtsetónésea'enevo'éstanéheve?" <sup>19</sup> Naa móstséhetaehevóhe, "Néhéna'enánone éno'kepévahe Ma'heo'o. Néhéne'enahe tséhešenéstato? Tséono'aese náhešehe? Nénéhešema'heóno'oxe. Mónénéhešéhéne'ena? <sup>20</sup> Naa néhéne'anátanó'ta tséto'séhesea'enevo'éstanéheveteo. Naa nétamé'éstomevátse. Etséhetóxe'ohe ma'heónóxe'éstoo'o: "Eto'sésáanooseoe'kéh'étováhtséhe'o hetane naa he'e tsévéstoemáhtsese. Máto névé'ne'to'éna'hanéme. Névé'no'eaéstomého'é'e'tovovo vo'éstane. Naa no'eono'átama néskevo naa éhévo." <sup>21</sup> Naa móstséhetaehevóhe néhe hetanóho, "Naa hákó'e náne'éseamenéhešenéhe'amovo héne Ma'heo'o hesto'emanestótse." <sup>22</sup> Naa Jesus móstséhetóhevóhe, "Naa nómónéhe'se, naa oha na'éstse hová'éhe éhe'eotse: tamáhe-héohtovátse tséhetaa'eá'enomo, naa néhe'se héne ma'kaata métóóno tséhoháo'omenéhese. Naa ma'éšenéhešéveteo, néhxénehe'oveo'o. Naa néstsevé'šeamahe a'enevo'éstanéhevestótse he'amo'omééno." <sup>23</sup> Tséstanéstovóse tséhetsése Jesusevaho móstavé'šéhávésévetanóotséhéhe tséhvé'eoseehoháoovaese. <sup>24</sup> Jesus tséstahéne'enovóse tséhešetanóotsetsése, móstséhehéhe, "Eoseehótoanátotse tsé'tóhe tséhoháoováhese tsésto'sevése-néhe'ovovóse Ma'heónева. <sup>25</sup> Ehehpéhe'anátotse tsé'tóhe pa'e'pa'onátahoéstótse tsésto'sésóhpéhnése tséstšéške'po'o'tatse vé'ho'ěskóeve'héstóva, ésáanéhe'xóváhe'anátóhanéhetse tsé'tóhe tséhoháaovalhese tsésto'sevésenéhe'ovovóse Ma'heónева." <sup>26</sup> Néhe vo'éstaneo'o néhéóhe tséhoese tséstanéstomónévóse móstséhehevóhe, "Naa tséhvé'néhešéhótoanáto, heá'ěháma vo'éstane éme'sáatónéšenéhešéhohtaméstóhe a'enevo'éstané-hevestótse." <sup>27</sup> Jesus móstséhetóhevóhe, "Naa vo'éstane tséhóovéhótoanávátsésto, Ma'heónева éohkevéstahémaevóho, éohkésóhpeotséhaevóho hó'néšeoseehótoanátotse." <sup>28</sup> Néhe'se Peterhevaho móstséhetaehevóhe, "Naa náéšenéhešévéme, námáhenoohtánóne netao'o hová'éhe tsé'asenéhe'óvatsése." <sup>29</sup> Jesus móstséhehéhe, "Naa héne náhéne'ena. Naa nétatséhetatséme, tséhohamátámótse Ma'heónева hétsetseha, <sup>30</sup> tséhehpeamáhénóvo hová'éhe hétséhéóhe ho'eva naa máto tseno'ea'enevo'éstanéheveo'o."

### Jesus again tells about his death

<sup>31</sup> Naa néhe'se Jesus mó'a'e'šetséhetóhevóhe hevovéstomóseono, "Tóséé'e nésó'eametséhe'óhtsémáne Jerusalem. Hénéhéóhe náto'senéheto'omenehe netao'o tséhetóxe'ěšemá'evóse ma'heónéhoo'xeváheo'o. <sup>32</sup> Naa hénéhéóhe náhtsého'ěhéeseváenane, náhtsetséhe'otséháá'e tsé'óhkého'emanévóse nótseo'o (móhnéhestóhehevóhe néhe Gentiles). Náhtsetotó'hosemáá'e, naa náhtseno'mométséstóvo'eéháá'e, náhtseohkeoese'haenótáá'e. <sup>33</sup> Naa

ma'ésemá'sene'enéséha'évótse néhe'še náhtsemónena'háá'e, naa  
oha na'héé'èše náhtseeévaametanéne," móxhehéhe Jesus.

<sup>34</sup> Hevovéstomóseono móho'nóstónéshéne'notséstse tsétotóxéstó.

### Jesus heals a blind beggar

<sup>35</sup> Jesus tséstaaéshéto'sého'eohtsése Jericho, na'éstse hetane  
mósta'omónoehéhe méónéva. Mó'öhkéhotsénomó'hehéhe naa  
móhno'eó'o'enéhéhe. <sup>36</sup> Naa tséstanéstóvose tsémásóameohtsésese,  
móstanéstáháhe, "Neváaseo'o tsémásóameohtsese?" <sup>37</sup> "Jesus  
tséhéstaaestse Nazareth éameohtse," móxhestóhehéhe. <sup>38</sup> Néhe'še  
móstatáhpe'e'hahehéhe, "Jesus, tséhéstáheto Davideveno,  
néhnéševátaméstse!" móxhetóhevóhe. <sup>39</sup> Néhe tséamev'öhtsémaese  
Jesus móstséhetaehevóhe, "He'ketoo'éstse!" Onétáhtse  
móstama'xéhósetáhpe'e'hahehéhe, "Tséhéstáheto Davideveno,  
néhnéševátaméstse!" <sup>40</sup> Jesus móstanéeotséháhe, móstséhehéhe,  
"Néstséhe'otseha tsé'tóhe hetane." <sup>41</sup> Tséstáhpe'eotséhovóse  
Jesusevaho móstséhetaehevóhe, "Naa néstatónéševéstáhemátse?"  
Néhe tséó'ó'énéstse móstséhetóhevóhe Jesusevaho, "Tséne'táheto,  
náme'vóósáne." <sup>42</sup> Móstséhetaehevóhe Jesusevaho, "Tséhvé'ne'é-  
tamé'toveto hétsetseha néstseévavóósáne." <sup>43</sup> Hotáhtse a'e  
hénéhéóhe móstaasevóosanéhéhe. Néhe'še móstaase-  
vé'öhtsémóhevóhe Jesusevaho. "Hahóo," móstáhešeame-  
vového'ótóhevóhe Ma'heónéva. Naa néhe hénéhéóhe vo'éstaneo'o  
tsémaevóomaese móstavéseasevového'ótóhevovéhe Ma'heónéva.



móhno'hoháoováhehéhe. <sup>3</sup> Móhno'vóomáatanó'tovóhevóhe Jesus-  
evaho tséhnéstó'seamésóhpeohstsésese. Tséhvé'heómetshéhe'kés-  
taestse móho'nóhpévevóómótse <sup>4</sup> móstatséheto'ahéotséháhe  
hoóhtseto tséhnéetsésese. Móstae'evoneohehéhe hoóhtsetseva  
tséstó'sepévevóómóse Jesusevaho hénéhéóhe tséhnéstó'seamé-  
sóhpeohstséstse. <sup>5</sup> Tséstavóoma'a'ese Jesusevaho tséstáhonoo'ese

### 19

#### Zacchaeus

<sup>1</sup> Jesus  
tséstaaamé-  
sóhpeohstsése  
Jericho,  
<sup>2</sup> na'éstse  
hetane  
hénéhéóhe  
tsévo'éstanéhe-  
véstse,  
Zacchaeus  
móxheševéheh  
éhe. Móhma'-  
kaataevé'ho'é-  
véhéhe, naa

hénéhéóhe, móstáhe'ametséhetaehevóhe, "Zacchaeus, né'évaanóhevoneoestse! Nétao'séhóosevé'öhtsemátse." <sup>6</sup> Zacchaeus móhnéstó'-néséévaanóhevoneohehéhe naa móstaoseemássetséstovóhevóhe Jesusevaho. <sup>7</sup> Néhe vo'éstaneo'o móho'nospévátséstómévtse, móstséhehevóhe, "Ee, tsé'tóhe Zacchaeus éoseehávéséve-vo'éstánéheve, naa Jesus étao'séhóoséhévése'hanamo!" <sup>8</sup> Tsé'éše-éne'hanávóse, Zacchaeus mó'oháeta'öhéhe, móstséhetóhevóhe Jesusevaho, "Tséne'táheto, náhtamétónóvo tséháo'omenéhese o'xe tséhetaa'eá'enómo naa máto tsééveoe'kéhénótóno náhtaéváhehpe-onénéxomevoo'o." <sup>9</sup> Naa Jesusevaho mó'évatséhetaehevóhe, "Hétsetseha tséhnéehóveto naa nevo'éstánemo néono'átamáévo Ma'heo'o hápó'e tséhešeono'átámóse Abrahamevaho tséhnéhxéstáheto. <sup>10</sup> Hena'háanehe tséhésého'mea'tonéto tsésto'senóhtsevóomóno tsésáa'oné' seómáhahtáhese nonohpa náhtsevo'éstánévöhoo'o," móxhehéhe Jesus.

### A story about ten servants

<sup>11</sup> Jesus tséstaéšeto'sého'eohtsése Jerusalem háesto vo'éstánóho móssó'eamevé'öhtsémaehevóhe. Mó'ametséhešetanóhevóhe, "Heá'eháma ééšeto'sého'néhe'xóvetse Ma'heo'o tsésto'sevéhonoo'ëse." Jesusevaho tséhvé'héne'enotsése tséhešemomé'hemetanóvóse, <sup>12</sup> móstséhešéhetáohaméhéhe, "Na'ëstse hetane móstao'sétséhe'öhtséhéhe oxése tsésto'semónévéhonemaneese. Naa néhe'še tsemóneéváho'ëhévehonoo'e.

<sup>13</sup> Tséssáa'ëseaseohtsése tsé'tóhe hetane mó'onóomóhevóhe máhtohto hestotse'ono. Móstséhetóhevóhe, "Náto'senenóvé-hovánee'e. Heta'háanéhe hóséstse ma'kaata. Pévotse'óhtomáhéné ta'e mahne'eváho'eohtséto." <sup>14</sup> Naa néhéóhe tsévo'éstánéhevese móho'nó'öhkého'ähévótse tsé'tóhe hetanóho. Naa tséstaéše-aseohtsetsése móstatshéseméaoohelenovóhe vo'éstánóho hénéhéóhe tséstatséhe'öhtsetsése, móstao'séhetséhehéhe, "Tsé'tóhe násáaho'ähéhénóné tsésto'sevéhonoo'ëse." <sup>15</sup> Naa móstaváhtomevéhonamanéhehéhe. Naa tséhne'eváho'eohtsése móstahóse-onóomóhevóhe néhe hestotse'ono, móstséhetóhevóhe, "Naa nétonéshé'tánóvo héne ma'kaata tsémétatsése?" <sup>16</sup> Naa na'ëstse móstséhetaehevóhe, "Tsévéhoneveto, héne tséhetaa'métseto máhtóhtoha náhehpemanestse." <sup>17</sup> "Naa épéva'e tséhešéveto, máhtohto máhoéstotötse néstsého'emáohtanötse," móxhetóhevóhe.

<sup>18</sup> Naa néhe na'ëstse móstséhetaehevóhe, "Héne tsémétseto náhehpemanestse nónona." <sup>19</sup> "Naa néneehove, néstsého'e-máohtanötse noho máhoéstotötse," móxhetóhevóhe. <sup>20</sup> Naa mé'tó'e na'ëstse móstséhetaehevóhe, "Heta'háanéhe nema'kaatáeme, néeváho'ëhémetátse. Nápévevé'hána, nánéshéhó'tse.

<sup>21</sup> Née'hahtovátse tséhomá'xéhéne'enóvátse. Nétávésáa'-oné' seómáhahtóvatséhe. Naa néohkeno'eaéstoméhestanomevónóvo vo'éstaneo'o hová'ëhe." <sup>22</sup> Néhe'še móstséhetaehevóhe néhe tsévéhonevetsese, "Naa hová'ëhe nésáavéseamáháhe,

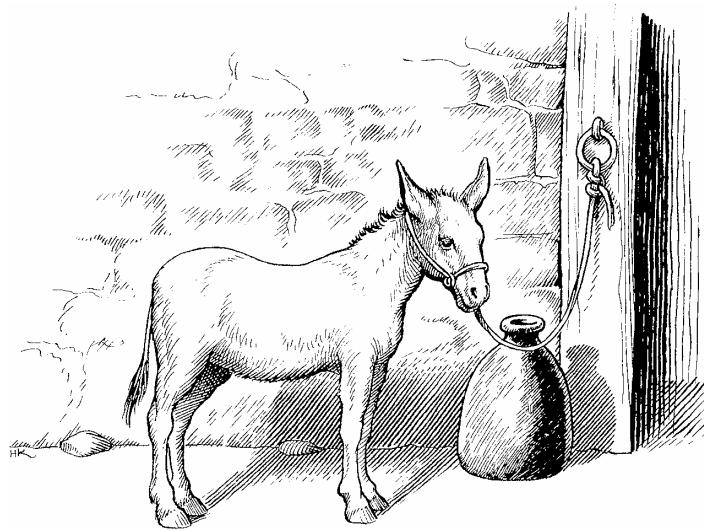
nétaomenéhešéhahtse. Naa tséhvé'héne'enoveto tséhestáto,  
<sup>23</sup> néme'néshéhó'keváhtomeénána hé'tóhe ma'kaata ma'kaatae-máheóné nonohpa émèxhevássemé'to. Naa tséssáavé'péerotse'óh-tóhemé mé'tó'e éto'semetse tsé'tóhe tséhehpemanestséstse máhtóhtoha." <sup>24</sup> Néhe'se móstséhetóhevóhe hóséstse hestotse'ono, "Né'éváhestanomova héne ma'kaata naa mé'tó'e meta tsé'tóhe tséhehpemanestséstse máhtóhtoha!" <sup>25</sup> Néhe'se hestotse'ono móstséhetaehevóhe, "Eéšeáahsé'ma'xéhema'kaataeme." <sup>26</sup> Naa móstséhetóhevóhe, "Naa vo'estaneo'o tséohkepéerotse'óhese tseohkéhóna'oveamáhénóvo hová'éhe, naa mé'tó'e vo'estaneo'o tséohkésáapéerotse'óhese tsemáhevona'o'tsénóvo netao'o hová'éhe. <sup>27</sup> Naa néhe vo'estaneo'o tsésáaho'ahéhese tsésto'sevéhonoéto, néstséhe'otseha komááhe néstavé'hoomatséme ma'tavonanóse," móxhehéhe néhe tsévéhoneyéstse," móxhešéhetáohaméhéhe Jesus. (Móhvé'senéhešéhetáohaméhéhe hó'ótóva mahne'éváho'ehnéstse Ma'heo'o tsemáhevonganóho tsésáa'áahtomónéhétse.)

### **Jesus enters Jerusalem**

<sup>28</sup> Jesus tsé'éšeéneéestséstovóse néhe vo'estanóho tséhoétsese, móstaévhóseaseohtséhéhe. <sup>29</sup> Tséstaésheto'sého'eohtsése Jerusalem, hénéhéóhe Tséxhoóhtsetsévo'omenotse, a'e neše máhoéstotótse Bethphage naa Bethany móstáho'táhanevótse. Hénéhéóhe móstséhetóhevóhe neše hevovéstomóseono, <sup>30</sup> "Tásé'eohtse hétséhéóhe máhoéstóva. Néstsevóomovo a'kéeo'hameso, tsetoo'éhéoo'e, naa onéha'enohéne, naa né'asetoóneanohéne. Móho'nóhkeésetshé'setáhoéstovéstse.

<sup>31</sup> Naa vé'néstoése vo'estane,  
'Hénova'e tsé-héseonéha'enóse?'  
tséhetóhéne,  
'Tséne'taestse  
éto'setáhoénoto.'"

<sup>32</sup> Tséstá-ho'eohtsévóse hénéhéóhe máhoéstóva móstaosáanevóom óhevovóhe néhe a'kéeo'hamesono



tsétoo'éhéoetsese. Móstó'taenéhesóhanetséhe tséhetaévóse Jesusevaho. <sup>33</sup> Naa tsé'onéha'enovóse tséhestotséhese néhe móhnéstóhehevovóhe, "Šeaa! Hénova'e tséhéseonéha'enóse?" <sup>34</sup> Naa móstséhetóhevovóhe, "Tséne'taestse Jesus éto'setáhoénoto." <sup>35</sup> Naa néhe'se móstatséhetoóneanohéhevovóhe tséxhoetsése Jesusevaho. Móstáxéšemóhevovóhe heéstse'henóvevóhe hénéhéóhe néhe

a'kéevó'hamésongo he'pa'one tséstó'sého'ómá'oetsése Jesusevaho. Néhe'sé móhvéstahémóhevovóhe Jesusevaho tséstae'evonéhnetsése.

<sup>36</sup> Naa tséstaaamésóhpetáhoo'ése vo'éstaneo'o móstáséanóhevovóhe hééstse'henóvevóhe tséstó'seметáxetáhoetsése, móhnéhešé-vóo'éstómanéhenovóhe tséhešemásetséstovovóse. <sup>37</sup> Naa tséstaaameanóhetáhoo'ése hénéhéhéhe Tséxhoóhtsetsévo'omenotse vo'éstano'ho tséma'xevé'óhtsémaese móxhetótaevového'ótóhevovóhe Ma'heónava. Mátó "Hahoo," móxhešetanóhevovéhe tséstó'tséshévoohtomévóse Jesusevaho tsé'óhkéhešema'heóné-exo'eétáhetsése. <sup>38</sup> Mó'amepe'pe'éstáhevovéhe, mó'amevovového'ótóhevovóhe Jesusevaho, "Nétamáhevového'ótone tsé'tóhe tséma'xevéhovétsé tsého'eanóheméase Ma'heo'o! Eto'seévamámóhevánóho vo'éstano'ho naa Ma'heónava. Mátó nétano'máhevového'ótone Ma'heo'o!" <sup>39</sup> Naa néhe hóséstse Vovóhponahétaneo'o hénéhéhéhe tséamevé'hahtsese móstséhetóhevovóhe Jesusevaho, "Vovéstomósanéhe, tsé'tóhe tsépe'pe'éstase néhešenano tséhe'kotoeo'o!" <sup>40</sup> Naa móstséhetaehevovóhe, "Tóséé'e éto'senéheso. Hó'néshékánoméhe'kotóévótse tsé'tóhe vo'éstaneo'o, mé'tó'e tsé'tóhe ho'honáeo'o éme'onáháxeasevového'ótovo Ma'heónava." <sup>41</sup> Naa néhe'sé hénéhéhéhe a'e kahkéssé Jerusalem tséstaaésho'táhoo'ése Jesus tséstavovóhto mó'óemetanóotséhéhe. <sup>42</sup> Móstséhahéhe, "Nénéshévatamatséme tséhetaa'vo'éstanéhévéhe hétséhéhéhe Jerusalem. Néohotonésemé'éstomévatsénóvo tséto'séhešeována'xaevo'éstanéhevéstove naa oha tséssáavé'e-áahtóvahéhe nééšeáah'tse'hehpeotséme. <sup>43</sup> Hó'ótóva tsépéotaesee'e oxése tséhéstahéhe néstsho'ea'eotsé'toevoo'o, néstsenéma'o'-néhpá'óevoo'o. <sup>44</sup> Netao'o hová'éhe tsevonanánóvo naa néstseno'-na'haevoo'o. Eto'séhésenéheso tséssáavé'eoné'seómáhahtahéhe



tóhevovóhe Jesusevaho, "Nétamáhevového'ótone tsé'tóhe tséma'xevéhovétsé tsého'eanóheméase Ma'heo'o! Eto'seévamámóhevánóho vo'éstano'ho naa Ma'heónava. Mátó nétano'máhevového'ótone Ma'heo'o!" <sup>39</sup> Naa néhe hóséstse Vovóhponahétaneo'o hénéhéhéhe tséamevé'hahtsese móstséhetóhevovóhe Jesusevaho, "Vovéstomósanéhe, tsé'tóhe tsépe'pe'éstase néhešenano tséhe'kotoeo'o!" <sup>40</sup> Naa móstséhetaehevovóhe, "Tóséé'e éto'senéheso. Hó'néshékánoméhe'kotóévótse tsé'tóhe vo'éstaneo'o, mé'tó'e tsé'tóhe ho'honáeo'o éme'onáháxeasevového'ótovo Ma'heónava." <sup>41</sup> Naa néhe'sé hénéhéhéhe a'e kahkéssé Jerusalem tséstaaésho'táhoo'ése Jesus tséstavovóhto mó'óemetanóotséhéhe. <sup>42</sup> Móstséhahéhe, "Nénéshévatamatséme tséhetaa'vo'éstanéhévéhe hétséhéhéhe Jerusalem. Néohotonésemé'éstomévatsénóvo tséto'séhešeována'xaevo'éstanéhevéstove naa oha tséssáavé'e-áahtóvahéhe nééšeáah'tse'hehpeotséme. <sup>43</sup> Hó'ótóva tsépéotaesee'e oxése tséhéstahéhe néstsho'ea'eotsé'toevoo'o, néstsenéma'o'-néhpá'óevoo'o. <sup>44</sup> Netao'o hová'éhe tsevonanánóvo naa néstseno'-na'haevoo'o. Eto'séhésenéheso tséssáavé'eoné'seómáhahtahéhe

tséxho'éhévo'èstanévéhaése Ma'heo'o," móxhehéhe Jesus.

### **Jesus in the Temple**

<sup>45</sup> Jesus tséstaéshého'eohtsése Jerusalem, móstáhéeestséhnéhéhe hénéhéhéhe ma'xema'heónemáheóne. Vo'èstaneo'o móhma'xé-hohtováhevóhe hénéhéhéhe hotómá'e naa héne móho'nospévástsésto (tséhvé'hohtovávose hotómá'e). Móstahóevo'e'ovóhevóhe tséhohtovatsese. <sup>46</sup> Móstéhetóhevóhe, "Etséhetóxe'ohe ma'heónó-xe'éstó'o, 'Hotómá'e namáheóne oha éto'seohkeno'kéháoenáh-tove,' Ma'heo'o éhevoo'o. Naa tséhéhéhe néhéséhóehohtováme ta'se tsé'ahtoešénáse tséohkéhešeoe'kéhénó'ése," móxhehéhe Jesus.

<sup>47</sup> Oešeeva Jesus mó'óhkevovéstomósanéhéhe hénéhéhéhe ma'xema'heónemáheóne. Naa hóséstse néhe ma'heónevé'hó'e naa ma'heónevovéstomósanéheono naa máto hóséstse tséne'táhese móho'nóxho'ahé'too'éstse, móhna'hátanó'toehevóhe. <sup>48</sup> Naa oha móho'nóstónéšena'haa'éstse, háesto vo'èstanóho tsé'óhkevé'-ho'éhéaahtoo'ése, mó'óhkee'hahtovóhevovóhe néhe vo'èstanóho.

## **20**

### **A question about Jesus' authority**

<sup>1</sup> No'ka Jesus tséhma'heónéestsése hénéhéhéhe ma'xema'heónemáheóne, hóséstse ma'heónevé'hó'e naa ma'heónevovéstomósanéheono naa máto tsémaehéne'enóseonévetsese <sup>2</sup> móhnéxho'éhé-néstóhehevóhe, "Néváeso tsénéhetóhóotáta'e tsé'óhkema'heóné-exo'eétáheto?" <sup>3</sup> Naa móstséhetóhevóhe, "Néétatshéheševovóe-néstóvatséme, <sup>4</sup> nevásóho John tsénéhetóhóotaese tsésto'seohke-e'óestaáhováse, móhe Ma'heóneva naa móhe vá'nevo'èstanóho?"

<sup>5</sup> Néhe hetaneo'o móstatotóxéstóhenovóhe tséhešenéstóévöse Jesusevaho, móstséhehevóhe, "Naa ma'tavé'tséhetótse Ma'heóneva tséhešenéhetóhóotaa'ése, néstseonáháxetséhetaene, "Hénova'e tsésáhéseoné'seómáhahtáhése tséheševovéstomósánese John Tséohkee'óestaáhovátse?" <sup>6</sup> Naa máto héva mé'tó'e ma'tavé'-tséhetótse vá'nevo'èstanóho énáhetóhóotá'a'e, tsé'tóhe háesto vo'èstaneo'o tsene'omáta'eotseo'o, néstsevé'sena'haenone héne, tséxhomá'xenéhešéhéne'enomevöse tséhešenéhetóhóotaa'ése Ma'heóneva John. ("Máhvé'hávésévetotóxeméstse Ma'heo'o héne néstsevé'séhovánee'e," étó'taomenéhetóxe'ohe ma'heónó-xe'éstoo'o.") <sup>7</sup> "Naa násáaxaehéne'enovamóhene tsénéhetóhóotaese," móxhetóhevovóhe Jesusevaho. <sup>8</sup> "Naa hápó'e néststsáamé'estomévatséheme tsénéhxéso nama'heóné-exo'eétáhestötse, tséssáavé'héne'enomáhése tósa'e John tséhxéstánótse tsésto'seohkee'óestaáhováse," Jesus móxhetóhevóhe.

### **The story about the wicked tenants**

<sup>9</sup> Naa máto Jesus móstséhešéhetáhaméhéhe, "Na'éstse hetane mó'ovóeénano'éhéhe naa néhe'se móstanovósenéhetóhevóhe hóséstse néhe vo'èstanóho tsésto'sevovóhnéhešéstsetsése hesto'eo'o. Móstanovóseaséhóxovéstaváhéhe, móstavone'ése-

hováneehehéhe. <sup>10</sup> Tséstáho'néhe'xóvetse tsésto'séhe'še-o'eno'éstovetse móstaévähóoseméahénatóhe na'éstse hestotse'ono, "Tséhetóóno," móxhetóhevóhe. "Tséhotse'ótá'éstse énélhvéésta tséto'séhetaa'ho'ehótaa'ese hé'tóhe énano'estótse." Naa móho'nóxxae'éveáahtoo'éstse. Onétáhtse móhma'xevé'ne'enéséhae-hevóhe, naa pónóhta móstaévähóoseneenáheehevóhe. <sup>11</sup> Naa móssó'eametšéhešéhetáohaméhéhe Jesus, "Naa néhe tséá'eno héne ho'e móstahóseméahénatóhe na'éstse hestotse'ono. Naa néhe máto móhma'xene'enéséhehéhe. Naa néhe máto pónóhta móhne'evähóoseneenáheehevéhe. <sup>12</sup> Naa néhe'še néhe hetane móstaáahtse'-hósetšéhešéméahénatóhe na'éstse hestotse'ono, móstan'a'ha'ónéhevóhe tsé'tóhe. Nehe máto móhma'xene'enéséhehéhe, móstan'o'easevo'e'ovóhevovóhe. <sup>13</sup> Naa móssó'eametšéhešéhetáohaméhéhe Jesus, "Naa néhe tséá'eno héne ho'e móstšéhešetánootséhéhe, "Naa táaxa'e, náme'tatónéšévémáse? Náhtatshéhešéméanótse nae'ha tséhoháeméhoto, tseonáháxeono'átamáá'e, tseáahttóó'e. <sup>14</sup> Naa néhe énano'evé'hó'e tséstavóomóvöse tsé'tóhe hee'haho tséhne'ameohtsetsé, móstséhetáhtséhevóhe, "Ene'ameohtóho hee'haho, tséto'semáhenáha'eno hé'tóhe ho'e. Néstanéšena'hone hétsésetseha kómááhe néstsemáheá'enánone hé'tóhe ho'e." <sup>15</sup> Naa néhe hee'haho móstaasétósemóhevovóhe naa néhéóhe tósa'e móstan'a'hohevovóhe," móxhešéhetáohaméhéhe Jesus. Néhe'še móstséhetóhevóhe hénéhéóhe tsémaeahtóese, "Naa tsetshéhešéve hé'tóhe ho'e tséá'eno: <sup>16</sup> Tsene'eváho'ehóó'óhtse, naa hápó'e tseévana'hóho tsé'tóhe énano'evé'hó'e tséna'hotsese hee'haho. Néhe'še tsénétáhetsese tseévähósemonotse'onanénoto tséto'seohkene'evávoohhtotsé hesto'eo'o," móxhehéhe Jesus. "Šeaa! Eme'sáa'hó'kena'hóhevo!" móxhehevóhe néhe tséáahtóese Jesus. <sup>17</sup> Néhe'še Jesus móstséhetóhevóhe, "Néhetóméme, naa oha nétatséhetatséme, ééšeoné'seómenéheso, étséhetóxe'ohe ma'heónóxe'éstoo'o, "Tsé'tóhe ho'honáeo'o tséohkéhotse'ótovose öhmáheónanéstovee'éstse, na'éstse móhvóho'oehehéhe, naa hétsésetseha néhe ho'honáá'e tséhvóho'ooese móneséhanéhe tsétó'tséšetaene'taestse. Ehešéhetáohaméstove. <sup>18</sup> Mähvé'-vóho'oetóse néhe ho'honáá'e tsétó'tséšetaene'taestse, hápó'e néstsenéheševóho'oetáá'e Ma'heo'o. Hea'e nééshéhéne'enovovo tsé'tóhe ho'honáá'e tsétotóxeméstse ma'heónóxe'éstóonéhéva?" Jesus móxhetóhevóhe tséáahtóese. <sup>19</sup> Naa tséstanéstovovóse Jesusevaho, néhe ma'heónév'hó'e naa ma'heónévovéstomósanéheono móstahéne'enáotsé'tóhenovóhe tséheševé'séhetáohamé'tóevóse. Móhvé'şemomáta'eotséhevóhe naa sé'ea'e móxheseváenátanó'tovóhevovóhe. Naa oha mé'tó'e néhéóhe móstaévae'sévaenóhevovóhe vo'éstanóho, "Náme'né'onáháxe-máhótsé'toeneo'o tsé'tóhe vo'éstaneo'o," móxhešetanóotséhevóhe.

### Paying taxes

<sup>20</sup> Naa néhe tsépótaese Jesus móhnéševene'evávoomaehévóhe.

Naa móstano'néhetóhevovóhe hóséstse hetanóho tsésto'sevá'néhé-peveéestséstovóvöse Jesusevaho, mósto'sevá'nenéhesémanéhevóhe. Móst'o seonésenáha'enomóvöhennovóhe tósa'e vé'eó'óhtó'ánéstse.

Naa héne móstao'sevé'seomáxemaehevóhe néhe tsépéotaese vé'tónéše'o'óhto'anéooestse, mósto'sevá'neno'eaéstomého'é'e-taehevóhe ma'táho'eotséhaa'éstse tséxhoetsése tséhóna'ove-véhonevetsese.<sup>21</sup> Néhe hetaneo'o móstaosáanepévého'éhé-eestséstovóhevovóhe Jesusevaho, "Vovéstomósanéhe, náhéne'ená-nóne tséohkéhešepévevovéstomósaneto naa netao'o vo'éstane néno'pévé'tóvo.<sup>22</sup> Táaxa'e, néhmé'éstomevemeno, névááhe tséme'métótse ma'kaata, móhe tséma'xevéhonevéstse naa móhe oha Ma'heo'o?"<sup>23</sup> Naa Jesusevaho móstahéne'enóehevovóhe tséheševá'nenéhešeoe'kéhémaese, naa móstséhetóhevóhe,<sup>24</sup> "Naa táaxa'e, néhvoo'seše ma'kaata." Néhe'se tséhvoo'séhaa'ëse móstséhetóhevóhe, "Néváeso tsé'tóhe tsémoxe'ešéstse ma'kaataéva?" "Naa néhe tséma'xevéhonevéstse," móxhetaehevóhe.<sup>25</sup> "Naa éme'metse tséhetaa'eá'énó ma'kaata tséma'xevéhonevéstse naa héne hóséstse éme'metse Ma'heo'o ma'kaata," móxhetóhevóhe.<sup>26</sup> Naa néhe hetaneo'o móho'nó'évaóxohévötse, naa oha móxhoháatséstóhenovóhe tséhetaévöse. Hová'éhe móho'nóh-náha'enomevötse tsésto'sevé'seaéstomeomáxemovóse Jesusevaho hénéhéóhe tséhnéšenáamevovéstomósanetsese.

### **Life in the future world**

<sup>27</sup> Hóséstse hetaneo'o móxho'éhótóhevovóhe Jesusevaho, Sadducees mó'óhkéhestóhehevóhe. (Mó'óhkenéhešetanóhevóhe vo'éstane tsééshéhovánee'éstse tsésáa'évaametanénéhe.)

<sup>28</sup> Móstsehetóhevovóhe Jesusevaho, "Vovéstomósanéhe, háko'e totseha Moses tséhmoxe'ohe ma'heóného'emanéstotötse, na'éstse étséhetóxe'ohe, héva hetane tsééshéhevoonéstse vé'naa'éstse naa oha ésáa'ésenésónéhéhe, hevásemo mé'tó'e tsetóevéstoomótsenoto tséméhaevéstoomose. Naa néhe máhvé'henésónéhévötse, néhe tsééshenaétsese tsé'tóhe henésono tséhestohe.

<sup>29</sup> Móxhósétséhehevóhe néhe Sadducees, "Naa táaxa'e, nétatshéhešenéstóvatséme, nátao'sétshéhešéhetáhaméme, heva vé'nésóhtóxévötse tséhevésésóne'továhtsese, naa néhe tséháa'éhaestse vé'táhevésevoonéstse, naa oha ésáa'éshénéhehe'o'otshnnaa'ëse.<sup>30</sup> Naa néhe he'e móstahóse-véstoomóhevóhe hevásemo tséméhaevéstoomótse. Máto móho'nóxhenésónéhévötse. Naa néhe máto móstanaehéhe.<sup>31</sup> Naa néhe'se néhe he'e móstahósevéstoomóhevóhe tséna'ha'ónetsese, máto móho'nóxhenésónéhévötse, naa néhe máto móhnaehéhe. Naa móstaametóeneevéstoomóhevóhe néhe tséhevésésóne'továhtsétsese, naa oha móho'nóhmáhehenésónéhévötse tséhmáhenaévöse.<sup>32</sup> Naa néhe'se móstamónenaehéhe máto néhe he'e.<sup>33</sup> Naa vé'eoné'seómenéheso tsé'tóhe tsééshenaese tsésto'seévaametanénévöse ho'óxeéshéeva, tséheševovéstomósaneto, táaxa'e naa, neváesóho

tsé'tóhe he'e tséme'só'eameoné' seómevestoemose ma'eéva-ametanénévótse?" móxhešenéstséstovóhevovóhe Jesusevaho. <sup>34</sup> Naa móstséhehéhe Jesus, "Naa tséhéóhe ho'eva éohkevéstoemáhtséstove. <sup>35</sup> Naa néhe'xóvéva ho'óxeéseeva ma'eévaametanénévótse tséoné' seómene' étamévoze Ma'heónева tséhová' áháne véstoemáhtséstötse, <sup>36</sup> naa máto hováneehestötse. Máxho'néhe'xóvetse tsé'tóhe tséévaametanénese tseohkésáahévészévoonéhe'o naa máto tseohkésáatshéhe'šenaéhe'o, énéhestao'o ma'heónéhotse'ono. Naa néhe tséévaametanénese tséhetaevóho Ma'heónева, "Tsé'tóhe nanésoneho." <sup>37</sup> Naa néhéne'anánone, hákó'e totseha Moses móhvóohthéhe tsé'éxo'asetse tséhmano'kó'o'etse. Ma'heónева móhnéxhoó'heéestséstóhehevóhe hénéhéóhe tsé'éxo'asetse. Móstsehetaehevóhe, "Nánéehove Abraham, Isaac, naa Jacob tséhema'heónéhamévoze, náohkéháóéná'ttó'e." Moses móxhetóxe'óhehéhe. Néhe'xóvéva néhe na'he hetaneo'o mó'ésé-hováneehéhehevóhe. <sup>38</sup> Máto nénéhešéhéne'enánone, oha tséametanénese éohkéháona'tovovo Ma'heónева. Naa Ma'heónева tséhnhetaa'èse Moses, nétavé'shéhéne'enánone hó'néšeéshkáname-naéstove ésó'eametanénéstove," Jesus móxhetóhehevóhe néhe Sadducees. <sup>39</sup> Naa hénéhéóhe hóséstse ma'heónevovéstomósanéheono tséáhtóese, móstséhetaehevóhe, "Vovéstomósanéhe, népévemé'estomósáne!" <sup>40</sup> Naa néhe'se móstaohkenóhpae'se-néstóehéhe hová'éhe vo'estanóho.

### About David's descendant

<sup>41</sup> Néhe'se Jesus móstséhehéhe, "Enéhenove, 'Tsé'tóhe Vo'éstanevéstómanéhe mónensto'séhéstáhehéhe Tséma'xevéhonevéstse David hemanáhéstóva." <sup>42</sup> Naa nétatséhetatséme, hákó'e totseha David móstséhetóxe'óhnovóhe Vo'éstánévéstómanéheho ma'heónóxe'éstónéhéva, "Ma'heo'o móhnéhetóhevóhe Navo'éstánévéstómanéhamevaho, 'Tséhéóhe véhonoo'éstse <sup>43</sup> ta'e ma'tamáhehó'táhnóno tséhetaa'péotata'óse.'" <sup>44</sup> Néhe'se Jesus móstséhehéhe, "Nééshkánamehéshénene'anánóvo Vo'éstánévéstómanéhe tsénensto'séhéstaease David hemanáhéstóva naa oha nésáa'ésenéhešéhéne'énohénóvo tséto'seno'néehóvetsese hevo'éstánévéstómanéhamo David."

### Jesus and the teachers of the Law of Moses

<sup>45</sup> Tséhnhéšenáameéestséstovóse vo'éstánóho, Jesus móstséhetóhevóhe hevovéstomóseono, <sup>46</sup> "Náhahétséstova hóséstse ma'heónevovéstomósanéhe'o. Eohkéhoháepévenóohétanoo'o tséhxáatanevoo'etse. Naa máto hénéhéóhe tséstó'tshésetaepéva'etse éohkéhóétanoo'o móheeohstséstovetsee'éstse naa máto ma'taméséhéstovetse. <sup>47</sup> Naa éohkeno'vone'éséháoenao'o, éohkenéhešemáhevóomáhtsétanoo'o. Naa oha éohkema'xe-oe'kéhénnotovo hotóxaa'e'o tsé'ohkevá'ného'ahévóse hestoéstovevótse, ónétáhtse éme'ohkevéstahémovo néhe he'óho. Naa tsé'ohkevé'néhešévévóse tsé'tóhe ma'heónevovéstomó-

sanéheono tséhehpeaseto'eeo'o tséto'séhešeaseto'éestovetse ho'óxeéseeva, tsetaomenéhešéhahtseo'o," móxhehéhe Jesus.

**21**

### A widow's offering

<sup>1</sup> Jesus tséhxoo'èse ma'xema'heónemáheóne, móhvé'hoo-móhevóhe tséháoováhétse ma'kaatanéstse.  
<sup>2</sup> Na'estse hotóxaa'é'e, oha neše ma'kema'kaatanéstse móhmáhe-nótse hápó'e. <sup>3</sup> Néhe'se Jesus móstséhehéhe, "Nétamé'estomé-vatséme, tsé'tóhe he'e tséhešeénanenése éono'átséstotse Ma'heónева, naa mé'tó'e tsé'tóhe tséháoováhese tséhešeénane-nevöse ésáahová'éhevéhanéhetse. <sup>4</sup> Esó'eáhtse'háoováheo'o naa oha tsé'tóhe tsémáhehetaa'ho'tsése émaheénána," móxhehéhe Jesus.

### The Temple will be destroyed

<sup>5</sup> Naa néhe hóséstse vo'estaneo'o néhéóhe mó'éemaetotóxéstöheno-vóhe héne ma'xema'heónemáheo'o, "Eoseemo'onáheo'o ho'honáeo'o tsévé'semanéhe, naa máto héne tsémae'ée-méahtóvee'estse," móxhehevóhe. <sup>6</sup> "Héehe'e naa oha hó'ótóva tsemáhehová'aháne," móxhehéhe Jesus. <sup>7</sup> "Vovéstomósanéhe, téne'se éto'sého'néhe'xove? Náhtsetónéshéhéne'enánóne tséto'sého'-néhe'xove?" móxhetaehévóhe néhe vo'estanóho. <sup>8</sup> "Naa néto'se-ó'o'háevamatséme, háesto vo'estaneo'o náhtséhóxe'estséháá'e, tsenéhevóóne, 'Nánéehove nevo'estanévéstómanéhamevo, ééshé-ho'néhe'xove,' néstséhetaevoo'o, naa oha néstsev'eáhtovóvoo'o.  
<sup>9</sup> Tsevovóeaseméotáhtséstove naa éto'sema'xepe'pe'o, naa he'konetanóhéne, naa oha tsésáa'éshého'néhe'xóvöhane. <sup>10</sup> Nonó'-hónó'e tsenéshéveméotáhtséstove. <sup>11</sup> Tsema'xemomó'otse ho'e, naa máto tséhoháomóhtähéstove, naa tseno'eováoonéstove, tséhoháatamáno'e vo'eva. <sup>12</sup> Naa mässáa'éshéhe'seaséháatamano'éhane néstsemométséstovo'eéhanéme tséhvé'ne'étamé'tovése. Máxhese-váenanése néstseaéstometoo'éhééme. Néstséhóhta'hané'séhaevoo'o ho'emanéheo'o. <sup>13</sup> Néhe'xóvëva néstséhóseméme. <sup>14</sup> Naa néstsev'e-ótetsetanó'tánovo tséto'séhetósee'e. <sup>15</sup> Naa néstsev'eóematséme, naa néstsésáa'évaaéstomeóoxóhetanéheme. <sup>16a-b</sup> Néstseno'e-aéstomemomáxemaevoo'o a'e tséhevésenéhe'tovósee'e. <sup>17-16c</sup> Tséhvé'ne'étamé'tovése néstsev'e'sepéotanéme netao'o naa hóséstse tséhnéehovése néstsene'to'éná'haevoo'o. <sup>18-19</sup> O'tósétanóhéne naa néstsésóhpeotséhatséme nonohpa néstsetséhe'otséhatséme he'amomo'oméeno. <sup>20</sup> Måhvoomóse nótáxevé'hó'e máhto'se-ó'oméhomedevótse Jerusalem nétsenéhešéhéne'enánovo móéšeto'sevonanóhenovóhe. <sup>21</sup> Måhvé'vo'estanéhovése hénéhéóhe tséhe'ho-váhéné hoéhoseva, néstsev'sé'eohováme! <sup>22</sup> Eéšeáhtse'néhe-tóxe'ohe Ma'heónemóxe'estóónéhéáva tséto'séhešetaomenéhešé-hahtsévöse tsé'tóhe vo'estaneo'o. <sup>23</sup> Tséhoháenéshévátametanoo'o he'eo'o tséhóse'ese naa máto tsénéstovóhese tsev'hestoma'óevóho henésonéhevóho. Netao'o tsema'xemométséstóvetanóhtove.

<sup>24</sup> Tsene'to'éná'heo'o hóséstse vo'éstaneo'o naa máto hóséstse tsemomónéheveo'o oxése tseévetshéhešemáhtoveo'o. Tséta-néšeame'xóvetse oxése tséhéstáhese tseamemé'emo'eéstsénóvo Jerusalem ta'e Ma'heo'o mánhnéheestse, "Hena'háanéhe, néhetáa'e!"  
<sup>25-26</sup> Éše'he naa taa'eéše'he naa hotóhkeo'o tsema'xeéenétáhé-voéséne, naa tsema'xésééha mahpe tséhoháatamáno'e. Vo'éstaneo'o tsema'xeéená'tsetanoo'o, "Hénová'e tséhéssetséheso?" tséheše-tanoo'o. <sup>27-31</sup> Ma'aséhoháatamáno'e he'konetanohéne, a'e néstseévá-ho'nó'otséhatséme. Náhtsene'évamé'enóohe vo'eva, náhtseno'-vó'ho'ého'hévatamaahe. Nésttsene'éváho'hévo'éstanévéhatséme.  
<sup>32</sup> Né'ésepéveáahtove: hóséstse tséhnéehováe nésttsésó'e-ametanénéme máxho'éhoháatamáno'e hétséheno Jerusalem.  
<sup>33</sup> Netao'o hová'éhe tsemáhehová'áhane naa oha naéestsestótse tsésásatshéhe'séhová'áhanéhehane. <sup>34-35</sup> Toetanó'tomáhéné tséto'séhešeéváho'éhnéto. Névé'hamátséstánóvo hová'éhe, héva manestótse, naa máséháneetanohtótse, naa máto héva óetsetanohtótse. Náhtsésé'hováestómáne mahne'éváho'eanóhehnéto.  
<sup>36</sup> Ó'haatanohéne naa o'toséháóéna nonohpa néstsepévésóhpéhné'tánóvo hová'éhe, naa néstseno'néhešemássetséstóvatséme. Hena'háanéhe," móxhehéhe Jesus. <sup>37</sup> Néhe'xóvéva Jesus mó'ohk-ohtaenéhéhe a'e Tséxhoóhtsetsévo'o'omenotse naa oešeева mó'ohkevovéstomósanéhéhe hénéhéóhe ma'xema'heónemáheóne.  
<sup>38</sup> Naa öhméovóona'ótsee'éstse vo'éstanóho móstaohkemásó-ho'éhéaahtóhehevóhe.

## 22

### A plan to kill Jesus

<sup>1</sup> Mó'éséto'sého'néhe'xóvéhanéhe tsé'ohkémé'etanó'tohe tsé'-o'oméhótáévöse tséssáavésena'haéhévöse ma'heónéhotse'ono naa hákó'e néhe'xóvéva móhne'asenéhesóhanéhe tséhmé'etanó'tohe tséhmano'méséstove káhkoekóhkónóheo'o, Passover mó'ohkéhes-



tóhehanéhe. <sup>2</sup> Naa Jesus móho'nó'ohké-ho'ahé'too'éstse véhonema'heóné-vé'hó'e naa ma'heónevovéstomósanéheho.

Mosto'setónéše-émoosena'haehevóhe. Naa oha mó'e'hah-tovóhehevovóhe vo'éstanóho.

<sup>3</sup> Na'éstse Jesus hevovéstomóseono, Judas Iscariot tséohké-hestoestse,

móhvónóhóha'óehevóhe Heávohóho<sup>4</sup> tsésto'séhešemomáxémöse Jesusevaho. Móstahétotóxéstomevovohéhe néhe véhonema'heónévé'hó'e naa véhonenótáxévé'hó'e hénéhéhéhe ma'xema'heónémáheóné. <sup>5</sup> Móspévatséstöhetséhe naa mósto'seno'eonénéxo-móhehevóhe. <sup>6</sup> Judas móstaosáaneasenóhtsevóohtohéhe tsésto'séhešéheseváenetsése Jesusevaho tósa'e tsésto'sésáaháatane-voo'éhanéhetse.

### **Jesus eats with his disciples**

<sup>7</sup> Naa tséstáho'néhe'xóvetse tsé'ohkeéváhósemé'tanó'tohe Passover, kósáne mó'óhkenna'hehevóhe. <sup>8</sup> Jesus móstatshéheše-méahénotóhe Peter naa Johnevaho, "Tanéstáháexanome tsésto'seméséhétse," móxhetóhehevóhe. <sup>9</sup> "Tósa'e?" móxhetaehevóhe. <sup>10</sup> "Naa hénéhéhéhe Jerusalem. Néstsevóomovo na'éstse hetane, tteamóo-manuhe, taaséhóoséhó'e'ovohéne. <sup>11</sup> Ma'táho'ehóó'óhtséstse hénéhéhéhe, tanéstovohéne tséhotse'ótaese, 'Tsévovéstomóétse énèxhéne'enátanó'ta, tósa'e tsésto'seméséhétse?' <sup>12</sup> Néstsevó'o'sé-haenovo he'amemáheóné tsetáhpe'ene'ho'tatse. Naa néstaéxanomáhéne hénéhéhéhe tsésto'seméséhétse," Jesus móxhetóhehevóhe.

<sup>13</sup> Tséstáho'eohtsevóse Peter naa John, mósto'taemáhenéhesó-hanetséhe tséhetaevóse. Móstaaeéxanóhenovóhe tsésto'se-

méséhévóse.

### **The Last Supper**

<sup>14</sup> Tsé'ésého'néhe'xóvetse Jesus móstséhetóhehevóhe hevovéstomóseno, <sup>15</sup> "Náéeame-mé'etanó'ta tsésto'sého'óxevése'-hanámatsése tséssáahé'se-



asemométséstóvo'eehanéhéto. <sup>16</sup> Mónéme'évatshéhe'séhóséhémáno'e'hanámáne ta'e Ma'heo'o máhne'eváho'éhévehonoo'éstse. Naa néhe'xóvéva néstsemónepévhéne'enánóvo tséxhešetovámano'e'hanátse," móxhehéhe Jesus. <sup>17</sup> Tséhnéšenáno'eóó'ése nomenévetohko, "Hahoo, Ma'heo'o," móxhešéháoenáháhe. Néhe'sé móstséhetóhehevóhe hevovéstomóseono, "Tatóxanome. <sup>18</sup> Mónáme'-eváhóséhémáne hé'tóhe ta'e máhne'eváho'éhévehonoo'éstse Ma'heo'o." <sup>19</sup> Naa néhe'sé móxhóséhestanóháhe kóhkonóheo'o. "Hahoo," móxhóséhešéháoenáháhe. Mó'oo'xanóháhe sétóve, néhe'sé móstséhehéhe, "Táhósétóxanome hé'tóhe. Ta'se náv'e'senéehove. Naa ma'óhkéxo'omése néstseohkemé'etanó'tánóvo tséheše-

naévomotáhatsése," móxhetóhevóhe Jesus. <sup>20</sup> Mó'éváhósé-hestanohéhe héne nomenévetohko, móstséhehéhe, "Hé'tóhe tséto'semanése éhetáhaméstove ta'se náhtsemá'eme tséto'séhé'óóhtse máhna'hanéto. Tsésto'sevé'naévomotáhatsése Ma'heo'o névéstomóénóvo hová'éhe tsémóna'etse, tsésto'sea'ene-ametanénése. <sup>21</sup> Otahe, nétatséhetatséme, hétsetseha návése'hanámo nevá'eséstse tséto'semomáxemá'estse. <sup>22</sup> Náhtsenéhešéhovánee'e tsétó'heto'emanése Ma'heo'o. Naa néhe tséto'semomáxemá'estse tseasésto'é'e, tsetaomenéhešéhahatse," móxhehéhe Jesus. <sup>23</sup> "Šeaa, náme'événéheto'eétáheme," móxhehevóhe hevovéstomóseono.

### An argument about greatness

<sup>24</sup> Néhe'se móstaaseo'evóxevaenáhtséhevóhe, nonámé'tó'e móstséhetáhtséhevóhe, "Hee, náme'vehoneve." <sup>25</sup> Naa Jesus móstséhetóhevóhe, "Névé'néhešetanóme! Oxese tséhéstahese éohkevöhonetanoo'o. <sup>26</sup> Névé'vésenéhešepopá'etanóme, ónétáhtse véstahémahtse tséheševéstahématsése. <sup>27</sup> Hena'hánéhe tséohkéhešeoné'seómevöhonevéstove. <sup>28</sup> Hó'néshéhótovanávetanóto, nésáanéhnetaméheme. <sup>29-30</sup> Mahne'éváho'ěhnéto néstamó'otatséme naa néstseno'mé'néehatséme věhonoéstóva hápó'e tséhetohótá'ese Ma'heo'o Tséhchéto.

### Testing is coming

<sup>31</sup> Peter, Heávohe néto'seonésemáhepe'pe'anaene. <sup>32</sup> Naa néstsemáheéxa'e'óevo. Naa ma'éváhéne'enomo, évaono'eotséhóóno navovéstomóseono. Nénéhešéháoenavomotahtse," móxhetaehevóhe Jesusevaho. <sup>33</sup> "Hee, néme'héno'o'otsé'továtse hó'néshéhésé-tóneto'omenéheto tséhvé'šenéhóveto," móxhehéhe Peter. <sup>34</sup> "Peter, névé'néheve, na'ha néstsenéheve tsésáahašéhéné'enovéheto mässáa'ěšenéstoohéotsééstse hetanékokohéáxa," móxhetaehevóhe Jesusevaho.

### That's enough!

<sup>35</sup> Néhe'se móstséhetóhevóhe hevovéstomóseono, "Tséstaase-tóxema'heoneéestsése, mó-nésáa'o'hémetanohéme?" "Naa hová'äháne," moxhetaehevoho. <sup>36</sup> "Naa néhetóméme, naa hétsetseha néto'seaséhótovanávetanómáne. Exanene naa no'eóo'haetanó'tovahtse!" <sup>37</sup> Eéšeto'sého'néhe'xove tsésto'seaéstoméhese-váenanéto. Ma'heónóxe'éstónéhéra móná'éšeáhtse'néhetóse-manéhéhe tsésto'senéheso," móxhehéhe Jesus. <sup>38</sup> Onétáhtse móxhoháatamaahetanóotséhevóhe hevovéstomóseono. "Naa hé'tóhe náho'tsénonéstse ma'xemótšéškehótse," móxhehevóhe. "Néstsevé'tónéšévéme!" móxhetaehevovóhe Jesus.

### Jesus prays

<sup>39</sup> Jesus tséstahósetséhe'ohtsése Tséhoóhtsetsévo'omeno (Mount of Olives) móhvé'óhtsémaehevóhe hevovéstomóseono. <sup>40</sup> Tséstaho'eohtsévóse móstséhetóhevóhe, "Véstahémáhtsétanó'tova Ma'heo'o komááhe néstsséáa'ěxa'e'óhévo Heávohe." <sup>41</sup> Néhe'se

## Luke

vó'héé'èse móstano'kéhéhaoenáhéhe.<sup>42</sup> "Ného'e Ma'heo'o, hé'tóhe tséto'séheto'omenéhéto momóxéévaasetanomo, naa oha hea'e tóséé'e nénéhešetano, éme'néšenéhésó," móxhešéháoenáhéhe.<sup>43</sup>

<sup>44</sup> Naa tséhnéšenámométséstovóná'tóvose móhnésepévhohpé-ohtsé'tóhhe ma'e. Naa na'éstse ma'heónéhotse'ono móstáho'-héheestáha'oehevóhe.<sup>45</sup> Tséstaéváho'ehótose hevovéstomóseono, móhnaóotséhevóhe, móhvé'šekaneotséhenovóhe tséhvé'e-óyetsetanónavéstahávóse.<sup>46</sup> Móstéhetóhevóhe, "Eme'sáanaóotsés-tovéhane, ónétáhtse éme'vestahémáhtsétanó'tohe Ma'heo'o komááhe néstsésáa'éxa'e'óhehevó Heávohe!"

### **Jesus is arrested**

<sup>47</sup> Tséhnéšenáameéestséstovóse, háesto hetaneo'o móhnéx-ho'eohehevóhe, mó'ovóeohtséháhe Judas, na'éstse Jesus hevovéstomóseono. Naa móhvá'nénéhesémanéhéhe tsé'e'kotse-váenaa'èse.<sup>48</sup> "Mónéto'setshéhešemomáxeme?" móxhetóhevóhe Jesus.<sup>49</sup> Mó'omáta'eotséhevóhe hevovéstomóseono.<sup>50</sup> Naa na'éstse móstapo'e'estávo'ésóhevóhe néhe véhonema'heónnevé'hó'e hestotse'ono.<sup>51</sup> "Névé'néhešévéme!" néhetatséme," móxhetóhevóhe Jesus. Móstáévapéva'ó'tomovohéhe hestovoo'ótse néhe hetanóho.

<sup>52</sup> Néhe'se móstséhetóhevóhe néhe tsého'ehéeseváenaese, "Hénová'e tséhéséheseváenése? Hópahpa névovóhpone-no'átamáhtsénovótse ma'xemótshékehótse naa hetamóheonótse?

<sup>53</sup> Oešeeva nátaokketséhe'ohtse ma'xema'heónemáheóne. Naa néhe'xóvéva hénová'e tsésáahéséheseváenéhése? Naa móhea'e tsé'öhkeóe'kéhévo'eétahése hó'taa'évetse tsé'tóhe Heávohe tsé'öhkevöhnevése," móxhetóhevóhe Jesus.

### **Peter denies Jesus**

<sup>54</sup> Móstánovósetséhe'otséhaehevóhe véhonema'heónnevé'hó'e hemáheónéva. Naa Peter vó'héé'èse móstaaméhó'e'osanéhéhe.

<sup>55</sup> Naa hénéhéhéhe a'e màhéóne tsé'exo'ásetse móhnéma'ó-neohehevóhe. Naa Peter móhvése-amónoehéhe.<sup>56</sup> Móxxaenéše-mé'tséhetaehevóhe na'éstse káse'éeheho, "Tsé'tóhe hetane éohkeamevé'ohtsemo Jesusevaho."

<sup>57</sup> "Hee, tsé'tóhe Jesus násáaxae-nésepévhéne'enovóhe," móxhe-héhe Peter.<sup>58</sup> Néšenenóve'xóvéva nevá'ésesto móxhósetséhetae-hevóhe, "Néhéóhe névá'háhtse."

"Hee! Hová'äháne!" móxhósé-hehéhe.<sup>59</sup> Néšenenóve'xóvéva nevá'ésesto móxhósetséhetaevóhe,



"Mónéséhanévóhe na'éstse Jesus hevovéstomóseono, tséhvé'nétahévenéstsévóse hénéhéhéhe Galilee."

<sup>60</sup> "Násáaxaenéšepévhéne'enóhe tsétotóxéstomo," móxhehéhe Peter. Tséhnéšenáameéestseotsésé hetanékokohéaxóho móxhoó'henéstoo-héotséhevóhe. <sup>61</sup> Xaetaenéhe'xóvéva Peter móhvé'hoeotsé - toehevóhe Jesusevaho, naa Peter móstaévanéhešemé'etanóotsé'tohéhe tséhetaa'ése. <sup>62</sup> Móhne'évaaseohehéhe, héne mó'omómo'eéševaenaehéhe tséhešenetsé'ése.

### Jesus is mistreated

<sup>63</sup> Néhe tséne'evávoomaese Jesus móstotó'hosemaehevóhe naa móhno'métséstómaehevóhe. <sup>64</sup> Tséhnéhp'a'éetovóse móstséhe-tóhevovóhe, "Vé'eoné'seómema'heónaveto, néhéne'enovohe tséoomáta'e?" <sup>65</sup> Naa móhnéšeaméhávéséveóoxóhetaehevóhe.

### Jesus questioned by the Council

<sup>66</sup> Tséhvóona'otse Jesus móstatséhe'otséhehéhe mé'konémáheóne.

<sup>67</sup> "Móné-néehove Vo'èstané-véstóma-néhe?" móxhetae-hevóhe.  
"Naa vé'-mé'èstomé-vatsésé mónéme'-héoné'seómáhahtové-me." <sup>68</sup> Naa vé'néheše-



néstséstóvatsésé "Mónáma'heónave?" néme'héno'èstovéme. <sup>69</sup> Éésé-to'sého'néhe'xove tsésto'séhéro'e tovo Ma'heo'o hevénhonoéstóva," móxhehéhe Jesus. <sup>70</sup> "Mónénéehove Tséhee'hahé'too'ése Ma'heónava?" móxhetaehevóhe. "Naa néhetóméme," móxhetóhevóhe.

<sup>71</sup> "Šeaa, éno'ma'heóno'ótahctse!" móxhehevóhe.

## 23

### Pilate questions Jesus

<sup>1</sup> Néhe'sé néhe mé'kono móstatséhe'otséhohevovóhe Jesusevaho tséxhoetsésé tséhóna'ovevéhonevetsese Pilatevaho. <sup>2</sup> Mó'ase-aéstomemomámexaehevóhe hénéhéhéhe, "Tsé'tóhe hetane éhávésé-vevonóhóha'ósáne, énéhevoo'o tsésto'sésáavovóhpone-onénéxomohéése tsémáho'emanéstse. Naa máto éno'néhevoo'o tséhešenéehovése tséhevéhonamétse tsého'eanóheméase Ma'heo'o," móxhehevóhe. <sup>3</sup> "Mónéhevéhonamé'tóó'e tsé'tóhe Jews?" móxhetaehevóhe Pilatevaho. "Naa hea'e néhetome," móxhetóhevóhe Jesus. <sup>4</sup> "Naa nátshéhešetano ésáaxaehetóméméhe tsé'tóhe hetane," móxhehéhe Pilate. <sup>5</sup> Naa móho'nóhnehtameo-

tsevótse néhe vo'éstaneo'o, "Tsé'tóhe Jesus tséheševovéstomósánese ónétáhtse épe'pe'otse. Evovóeasepe'pe'ana Galileehevenonaa netao'o tséhéóhe Judeaheveno," móxhehevóhe.

### **Jesus before Herod**

<sup>6</sup> "Mó-tsé'tóhe éhéstahe Galilee?" móxhehéhe Pilate. <sup>7</sup> "Héehe'e," móxhetaehevóhe. "Naa tséhvé'hétaese hénéhéóhe hétsetseha ého'eohtse tséhóna'ovevöhnevéstse Galilee, Herod tséheševéese. Hénéhéóhe tatséhe'otseha. Tsetaometónéšé'tovóho," móxhehéhe Pilate. <sup>8</sup> Herod tséhvé'ea'enevómátanó'tovóse Jesusevaho móxhoháepévetanóotséhéhe. Móxhoháevóohztátanó'tohéhe tséohkéhešema'heónéexo'eétáhetsése. <sup>9</sup> Tséstavóómöse Herod móstaase-vovóhpona'ovóhevóhe Jesusevaho, móho'nóhkeno'estoo'estse.

<sup>10</sup> Naa néhe véhonema'heónév'hó'e naa ma'heónevovéstomósánhéono móxhóseaéstomého'é'etóhevovóhe Jesusevaho.

<sup>11</sup> Néhe'se Herod naa henótàxemo móstavéseasetotó'hosemöhevovóhe. Hópahpa móhno'e'seéstse'henáhnóhevovóhe véhone-éstse'heno. Néhe'se hápó'e Herod móstaévhásetshéhešeméahénotóhe Pilateveno. <sup>12</sup> Móhno'nó'ökeméhaeho'ahé'-továhtsévótse Herod naa Pilate, naa oha néhe'xóvéva móhne'aséhevésenéhe'továhtséhevóhe.

### **Jesus is sentenced to death**

<sup>13</sup> Néhe'se Pilate móstamóheévamóhevovóhe néhe véhone-ma'heónév'hó'e naa mé'kono naa hóséstse vo'éstanóho.

<sup>14</sup> Móstséhetóhevovóhe, "Ného'ehémomáxmovo Jesus naa nénéhešéme tséohkéhešepe'pe'ano hová'éhe. Náésepéveoo'hátámo, 'Esáahetóméméhe tséhestoese; móme'tónéshéna'he,' náhešetano.

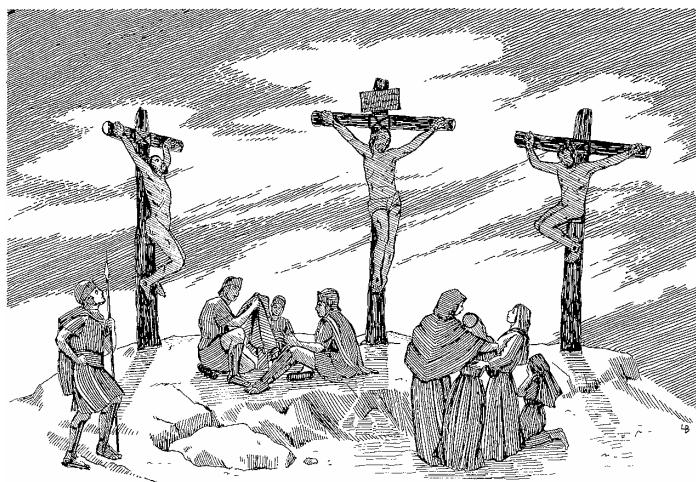
<sup>15</sup> Naa hápó'e Herod mónehešeoo'hátséstöhéhe. Naa hena'háane-tséhe tséévháshého'mea'áse. <sup>16-17</sup> Naa tsetavá'nevé'he'eohe naa tsetaévaénane," móxhehéhe Pilate. <sup>18</sup> Naa néhe vo'éstaneo'o móhváhtomepe'pe'esta'tovóhevovóhe Pilatevaho, "Na'xeha tsé'tóhe Jesus, naa mé'tó'e né'évaénaneha Barabbas," móxhetóhevovóhe Pilatevaho. <sup>19</sup> (Néhe Barabbas móxhehpéhávésévo'eétáhehéhe, móssó'too'ehéhéhe tséhvé'ne'to'éna'hanése naa tséhvé'no'-pe'pe'ano hová'éhe néhéóhe Jerusalem.) <sup>20</sup> Pilate tséhvé'évanáatanó'tovóse Jesusevaho móstahóséhéeestséstovóhevovóhe néhe vo'éstanóho. <sup>21</sup> Naa móho'nóhnéhnetamevótse, "Na'xeha! Hótóxáse'hoheha!" móhváhtoméhešepe'pe'éstáhehevovóhe. <sup>22</sup> Néhe'se Pilate móxhósého'óxetséhetóhevovóhe, "Móme'tónéshéna'he tséssáa've'tónéshávésévo'eétáhéése. Naa tsetavá'nevé'he'eohe naa náhtaévaénano," móxhehéhe. <sup>23</sup> Naa néhe vo'éstaneo'o móxhósema'xené'evepe'pe'esta'tovóhevovóhe Pilatevaho, móho'nóxháhtávótse, <sup>24</sup> naa ta'e mähove'se Pilate móstanéhešévöhéhe tséhešetanotséssé néhe vo'éstanóho. <sup>25</sup> Móstséhetóhevovóhe, "Naa náhtaévaénano tsé'tóhe tséné'to'éna'hanéstse, néhe'se Jesus taometónéšé'tovóhéne."

## Jesus is crucified

<sup>26</sup> Tséstaosáaneaseotséhovóse Jesusevaho néhe nótáxévé'hó'e, móstavóomóhevovóhe na'éstse hetanóho, Simon mó'óhkéhestóhehevovóhe. (Móxhéstáhehéhe máhoéstóva Cyreneveno.) Móstamóného'eéstó'eohtséháhehe Jerusalem. Móstaheseváenahehevovéh mé'tó'e tsésto'seamo'xéóhtsése tsésto'séhótóxáse'hohnovóse Jesusevaho. Mó'améhó'e'ovóhevovéhe Jesusevaho. <sup>27</sup> Naa máto háesto vo'éstaneo'o mó'améhó'e'ovóhevovóhe naa néhe he'eo'o tséamevé'hahtsese móhma'xeéetótahpe'a'xanéhevovéhe. <sup>28</sup> Néhe he'eo'o móxhéstáhehevovéhe Jerusalem. Jesus tséstavóómose, móstséhetóhehevovéhe, "Névé'hésta'xané'tovéme, ónétáhtse hésta'xané'tovahtse," <sup>29</sup> néto'seaséhótoanávetanóme. Mahnèxho'háatamáno'e vo'éstaneo'o tsetséhevoone, 'He'eo'o tséhehpéhe'anátotse tsésáavé'henésónéhéhévovéhe." <sup>30</sup> Vo'éstaneo'o tsetséhe'hovao'o hohéhoseva, tsenaétanoo'o, tsenéhešepe'pe'ésta'tovovo ho'honaa'o,

'Néhxéahto'hóma'ene!' tséhevoone. <sup>31</sup> Naa oha étaome-néhešéhahktseo'o naa tséhnéehovéto náaéstome-mométséstóvo'eéháne," móxhehéhe Jesus.

<sup>32</sup> Hénhéhéhe neše hávésévo'eétahé'heono móstavése-

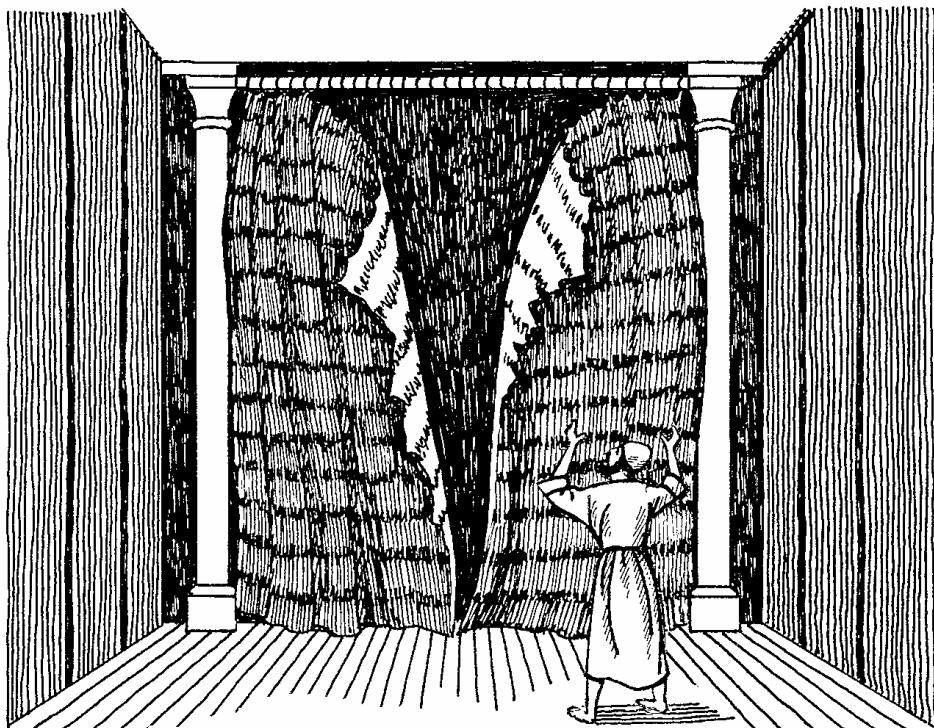


tséhe'otséhehevovéhe Jesus tsésto'séhótóxáse'hoeese. <sup>33</sup> Tséstáho'-eohtsévovéhe hoéhose Séotsémeta'ěskónévéno mó'óhkéhestóhehanetséhe, hénhéhéhe móstahótóxáse'hohehevovéhe. Sétóve móhnéehohevovóhe Jesusevaho. <sup>34</sup> Jesus móstshéhešéháoenáháhe, "Ného'e, néshévátamenano, ésáahéne'enohénóvo tséhešévovéhe." Néhe nótáxévé'hó'e móhноветáhtséhehevovéhe tséto'séhó'tahéváse hestone'ónótse. <sup>35</sup> Hoháesto vo'éstaneo'o móhvé'hoosanéoehevovéhe. Naa néhe véhonema'heónévé'hó'e mó'óhketo'hosemæhevovéhe Jesus, "Heee, vé'eoné'seómema'heónnevéstse éme'taomevo'éstáné-véhahtse," mó'óhkéhetaehevovéhe. <sup>36</sup> Néhe nótáxévé'hó'e máto mósto'hosemæhevovéhe. Móhno'manóhehevovóhe tsévé'óhkeeéno'etse. <sup>37</sup> "Heee, vé'eoné'seóméváhonamé'too'éstse tsé'tóhe Jews, éme'taomevo'éstánéváhahtséstove," móxhétóhevovóhe. <sup>38</sup> Naa Jesus he'ama hemé'kóne móstséhetóxe'óhéhanetséhe, "Tsea'háanevovéhe Jews heváhonamevóho." <sup>39</sup> Na'éstse néhe hávésévo'eétahé'heono, máto mó'asetotó'hosemæhevovéhe, "Vé'eoné'seóménéehovéto

Vo'èstanévéstómanéhe néme'taomevo'èstanévéhahtse naa máto néme'vo'èstanévèshemeno," móxhetaehevóhe.<sup>40</sup> Naa néhe na'èstse móhvé'hoétaehevóhe, "Móho'nóxaevésee'hahtovótse Ma'heo'o! Névéseaséto'eéhanema hápó'e tséhešeaséto'ee'ese.<sup>41</sup> Nétaome momáxéhahtsema tséheto'eéhanétse naa oha tsé'tóhe ésáatónéshávésévo'eétahéhe," móxhehéhe.<sup>42</sup> Néhe'se móstséhetóhevóhe Jesusevaho, "Mahne'éváho'éhévehonoeto, mé'etanó'-tovo'o."<sup>43</sup> "Héehé'e, naa nééseto'séhovánehhémáne naa hétsetseha éseeva néstsevé'öhtseme pávéstánóva," móxhehéhe Jesus.

### The death of Jesus

<sup>44</sup> Tséhnéssétovoésta ta'e tséhna'nóxe'ohe (3 pm) móhmáhe-a'enó'neotséhanéhe netao'o ho'eva.<sup>45</sup> Tséohketa'omoesenatsése ma'xema'heónemáheóne móhma'xeó'xa'öhéhe taesétóve.<sup>46</sup> Naa



néhe'se Jesus móstama'xetahpe'e'hahéotséhéhe, "Ného'e, oha néne'etamé'továtse." Néhe'se móstanaeotséhéhe.<sup>47</sup> Néhe véhonenótáxéve'ho'e tséhvóóhto netao'o tséhesóotsetse, móhnése-péveasénoótóhevóhe Ma'heónева, "Tsé'tóhe móho'nóné'seómé-hávésévo'eétaestse," móxhehéhe.<sup>48</sup> Naa néhe hoháesto vo'èstaneo'o móxhoháatséstóhenovóhe tsémáhehesóotsetse. Tséstaévaaséhóo'öhtsévöse mó'óeometanóhevóhe.<sup>49</sup> Naa Jesus hevésenóho naa néhe máto he'óho tséne'aséhó'e'oese Galilee vó'héé'ese móhnéxhésevé'hoeó'e'oehehevóhe.

### Jesus is buried

<sup>50-51</sup> Na'èstse hetane Joseph móhnéxhéstáhehéhe Arimathea. Mó'onó'evo'èstanéhevéhéhe, naa móstonóohtóhéhe Ma'heónева

tsésto'seéváho'éhévehonoetsése. Móhno've'hahtséháhe hénéhéohe mé'konéstóva, móho'nóxhoto'átsésto tséheto'emaóhetsése Jesusevaho.<sup>52</sup> Móstahého'éhótöhevóhe Pilatevaho "Náme'táháahto'hohno (Jesus)," móxhetöhevóhe.<sup>53</sup> Tsé'ananoše Jesusevaho móhpévevé'hánóhevóhe vó'komekoešé'honónéva naa móstahéenanóhevóhe vóxéva tséssáa'ésetšéhe'šeénanéhetsése vo'èstanóho.<sup>55,24:10a</sup> Naa he'eo'o móstahó'e'ovóhevovóhe Josephevaho, móhvóohtóhenovóhe tséstaéstanotsése Jesusevaho, Mary tséhéstaeestse Magdala, Joanna, naa James heške Maryhevaho, naa hóséstse máto he'eo'o móhvé'hahtséhevóhe.<sup>54,56</sup> Néhe'še néhe he'eo'o móstahóoseháexanóhenovóhe tsésto'sevé'séheo'ke-méanovóse Jesusevaho. Móstšeške'ma'heóneéšeéváhanetséhe, naa Ma'heo'o hesto'emanestötse móhnéhesóhanetséhe móxho'nó'öhké-hotse'öhkestove Tšeške'ma'heóneéšeéva. Naa héne móstavé'sé-he'kotoehenovóhe néhe he'eo'o.

## 24

### **Jesus came back to life**

<sup>1</sup> Tséstaméovóona'otse Ma'heóneéšeéeva, néhe he'eo'o mósta-tséhe'otséstséhenovóhe heo'keméetsestötse henéhéohe tsé'éna-netsése Jesusevaho. <sup>2</sup> Tséméhaevé'senéhpo'anetsése néhe ma'xé-ho'honáá'e mó'ëšeáhtse'-asétanéháhe.

<sup>3</sup> Hotáhtse tséstaésta'-xévóse néhe he'eo'o, Jesus móxhováneehe héhe!<sup>4</sup> Naa móho'nóx-héne'eno-mévötse tséto'sé-hešévehévóse. Néhe'še neše hetanóho



móssó'hovemé'néeotsé'toehevovóhe, móhvó'ho'ëho'hévatamaa-hehevóhe.<sup>5</sup> Móstó'omáehaehevovóhe, móstséhetaehevovóhe, "Tséhóového'éhénóhtsevómóse<sup>6</sup> ésáahoéhe. Mé'etanó'tomova tséhe taése néhéóhe Galilee,<sup>7</sup> 'Náhtsemomáxemane tsésto'sé-hestana'evóse hávésévo'eétahé'heono, náhtséhótóxáse'hohéé'e naa na'héé'ëše náhtseévaametanéne,' néhetaevo Jesus," móxhešemé'avó'semaehevovóhe néhe hetanóho.<sup>8</sup> Naa móstaévanéhešemé'etanóotséhevovóhe.<sup>9,10b</sup> Móstaévaonótové-hénéhetóhta'háoohé'tovóhevovóhe Jesus hevovéstomóseono oha

## Luke

mó'éshéhtähno'káhehevóhe (11), naa máto néhe vo'éstánóho tsévé'öhtsémaese Jesus. <sup>11</sup> Móhnetséstovóhevovóhe, "Heee, tsé'tóhe he'eo'o évá'nénéhevoone," móxhešetanóhevovóhe Jesus hevovéstomóseono. <sup>12</sup> Néhe'še Peter móstáhetséhetóeotséhéhe tséhméhaeénanetsése Jesusevaho. Tsémehaevé'hane se otaxa móxhoehevovóhe. Tséstaévaaseameoese, "Hénová'énese tséévéhésétséhesótse?" móxhešetanóhéhe.

### The walk to Emmaus

<sup>13</sup> Héne éseeva neše hetaneo'o tséohkeméhaevésev'éhtsémovose Jesusevaho móstaametséhe'öhtséhevovóhe Emmaus, a'e móxho'táhanéhe Jerusalem. <sup>14</sup> Mó'éeametotóxéstóhenovóhe tséévéheto'omenéhetsése Jesusevaho. <sup>15</sup> Tséhnéšenáameohtsévóse hotáhtse móssó'hoveamev'éhtsémaehévovóhe Jesusevaho. <sup>16</sup> Naa oha móho'nóhnanovóvtse. <sup>17</sup> "Héná'a'e tsétotóxéstomáse?" móxhetaehevovóhe. Tséxhoónosé'o'taevóse Jesusevaho, móhnéševátamenóohehevovóhe. <sup>18</sup> "Šeaa, móho'nóno'kéhéne'enomo tséévéhésótse Jerusalem!" móxhetóhevovóhe Cleopas tséhestoestse. <sup>19</sup> "Éévetónésótse?" móxhetaehevovóhe. "Náévetotóxemóne Jesus tséhéstastse Nazareth. Tséhvé'ma'heónneváse éohkema'heónne-éxo'eétahe. Eno'eno'átamáá'e Ma'heónneva naa netao'o vo'éstánóho. <sup>20</sup> Naa véhonema'heónnevé'hó'e naa néhe mé'kono móñéheto'áhehevovóhe tséstoséhótóxásé'hooese. <sup>21</sup> 'Hea'e nea'háanéhe tséto'séhó'éhévo'éstánéváhaétse," náhóovéhešetanóme. Éšeáhtse'na'heéno'etse tséhe'šéhovánee'ése. <sup>22</sup> Naa tséhméovóona'otse hóséstse he'eo'o tsévé'hahtsese éotoéstóh-ta'haneo'o. Mótatséhe'öhtséhevovóhe tsé'énanetsése Jesusevaho. <sup>23</sup> Hótáhtse móho'nóéváhoo'éstse. Néhe he'eo'o étséhevoone, "Návóomóneo'o ma'heónéhotse'ono naa nánéhetaeneo'o tsééšeéváhešeametanénése Jesus." <sup>24</sup> Naa máto hóséstse tséhnééhovétse tséstahetséhetóeotsétse násáataomevóomohéne, naa mótsééoné'seómöhta'hanéhevovóhe néhe he'eo'o," móxhetóhevovóhe Jesusevaho. <sup>25</sup> Néhe'še Jesusevaho mótséhetaehevovóhe, "Naa máá'séóhe éshéhéne'enomáse tséhetóxe'ohe ma'heónóxe'éstoo'o! <sup>26</sup> Enéhetóxe'ohe tsé'tóhe Vo'éstánévéstómanéhe éto'seovóe-aséto'ee'e naa néhe'še tsevo'éstánévéstómáne," móxhehéhe Jesus. <sup>27</sup> Móhno'vovóemé'éstomevóhevovóhe tséhetóxe'éstónetsése Mosesevaho naa néhe máto hóséstse ma'heónéhóo'xeváheho. Móhmáhenéhešemé'éstomevóhevovóhe tséhetóxe'ešese Ma'heónóxe'éstóonéhéva. <sup>28</sup> Tséstaéseto'séhó'eohtsévóse Emmaus, Jesus móstao'seo'omeohtséhéhe, <sup>29</sup> "Éme'néhvéséhéohtaanéstove. Eéseto'sétaa'eveotse," néhe neše hetanóho móxhetaehevovóhe. Móstaošáanéhóosev'éhtsémöhéhevovóhe. <sup>30</sup> Tséstoséhéohtaanéstove. Jesus móxhestanóhéhe kóhkonóheo'o, naa móxháoenáhéhe. Tsé'oo'xano héne kóhkonóheo'o móstáhoxomóhevovóhe. <sup>31</sup> Sé'ea'e móstaévanéhešenanovóhevovóhe tséhešenéhóvetsése Jesusevaho. Néhe'še móstáxaetaeévavoneotséhéhe. <sup>32</sup> "Šeaa! Néoseevé'še-

pévetanóotsévonone tsé'ametotóxésto Ma'heónóxe'éstoo'o," móxhetáhtséhevóhe.<sup>33</sup> Naa móstató'néšeévatshéhešeaseohehevóhe Jerusalem. Móstaeváho'eohé'tovóhevovóhe Jesus hevovéstomóseono naa néhe hóséstse.<sup>34</sup> Móstséhetaehevovóhe néhe hevovéstomóseno tséstaeváho'eohévöse, "Jesus ééšeévaametanéne naa éno'vóomaa'e Peterhevaho."<sup>35</sup> "Naa mónáamev'é'óhtsémöhénéhe naa oha násáananovohéne. Naa námóneéavavé'senanovone tséhxoxomaétse kóhkonóheo'o," móxhehevóhe néhe neše hetaneo'o.

### **Jesus appears to his disciples**

<sup>36</sup> Tséhnéšenáametotóxemovöse móxxaetaemé'néeotsé'-toehevóhe Jesusevaho. "Haahe, ována'xaetano!" móxhetóhevóhe.<sup>37</sup> Mó'e'tóhtahéotséhevóhe, "Seo'ótse!" móxhešetanóotséhevóhe.

<sup>38</sup> "Névé'ee'tóhtahéotséme! Náoné'seómenéehove.<sup>39-40</sup> Néhpévé'hoohtome tséstooñeohemevötse na'áhtsenötse naa náhtse'konótse! Náoné'seómenéehove. Násáaséotsévéhe," móxhehéhe.<sup>41</sup> Mó'oseepévetanóotséhevovóhe, naa oha tséhvé'só'távenetséstovovovése móxhósetséhetaehevovóhe,

"Náháéána, náhxoxome!"<sup>42</sup> Néhe'se móxhoxomóhenovóhe nomá'ne.

<sup>43</sup> Naa tséhnéšenámëseese móhvé'hoeoé'toehevóhe.<sup>44-45</sup> Jesus móstséhetóhevóhe, "Naa aose tséstó'nésemóneévepétvéséhe-éestestsévatsése tséto'seévheto'omenéhéto, naa ma'heónóxe'éstoonéhéva nátó'néhetóxe'eše.<sup>46</sup> Enéhetóxe'ohe tséstó'séhešemométséstóvo'eéhanéto, náhtsen'a'há'e, naa oha na'hee'ëše náhtseévaametanéne.<sup>47-48</sup> Mátó énéhetóxe'ohe, náhtsenovovése-tshéshéhósemane netao'o: Tsetséhevoone, 'Máhne'étamése Jesus, néstseasetanomóénóvo néstávésévo'eétahéstovévo,' éhetóxe'ohe. Naa hétséhéhéhe Jerusalem asemé'eméhéne tséhetaa'vóohtomáse.

<sup>49</sup> Naa máto hétséhéhéhe tonóomohéne Ma'heónemáhta'sóoma tsévéstomoése Tséhchéhéto Ma'heo'o. A'e néstsehó'métatsénóvo. Néstsevéstahémaévo," móxhehéhe Jesus.

### **Jesus returns to heaven**

<sup>50</sup> Naa néhe'se móstatséhe'otséhohehevóhe hevovéstomóseono hénéhéhéhe Bethany.<sup>51</sup> Tséhnéšenáaméhaoenavomotáóse móstaévaaséhe'amoésenáháhéhe.<sup>52</sup> Néhe'se tséhxáoena'too'ëše hevovéstomóseono, móstaévatséhe'óhtséhevovéhe Jerusalem. Móxhetótaetanóhevovéhe.<sup>53</sup> Naa oéšeéeva tséstaohketséhe'óhtsévöse ma'xema'heónemáhehéne, mó'ohkevového'ótóhevovóhe Ma'heónéva.

John

**John**

**1**

<sup>1-2</sup> Hákó'e tséssáa'éshéstanovéhane nevá'eséstse mó'éšeáhtse'-héstanovéhéhe, Ma'heónééestséhe, mó'óhkéhestóhehéhe.  
Móhvé'óhtsémóhevóhe Ma'heónева, naa móseestáhevóhe. <sup>3</sup> Netao'o hová'éhe móhmáhemanéstsehéhe, <sup>4</sup> móneño'máhe-ametanéne'séhaehenéhe, naa éno'ho'hévo'ho'kásévatamaahénoto  
<sup>5</sup> tsé'a'enó'neetsese. Naa hó'néšekánomema'xea'enó'néto tseváhtomeamevó'ho'kásévatamaahe. <sup>6</sup> Na'estse hetane oha mó'ovóhe'o'méa'toehevóhe Ma'heónева, John tséohke-e'óestaáhovátse mó'óhkéhestóhehéhe. <sup>7</sup> Móxhésého'méa'toehevóhe tsésto'semé'émóse tsévó'ho'kásévatamaahétsese naa tsésto'sene'étaméstovetsése. <sup>8</sup> Tsé'tóhe tséto'sevó'ho'kásé-vatamaaestse John móho'nóhneehovéstse, móhvá'ného'hé-mé'emóhevóhe. <sup>9</sup> Tsé'tóhe tséto'sého'hnéstse nea'háanéhe tséto'sého'hévo'ho'ého'hótse Ma'heo'o hemeo'o tséto'sevé'sé-amene'eváotséóse netao'o vo'estanóho. <sup>10</sup> Ékánomemanéhóho netao'o vo'estanóho, naa éno'vesto'tsemo, oha hoháesto móho'nóxhéne'enoo'estse, <sup>11</sup> hámó'ótse tséstáho'eohtsé'tóvöse taamááhe héstanéheho, hoháesto móho'nóhmasetséstoo'estse.  
<sup>12</sup> Naa mé'tó'e tsémássetséstóese tséoné'seómáhahtá'toese móhnéhetöhótothevóhe tsésto'séhenésónéhé'tóévöse Ma'heónева.  
<sup>13</sup> Mónéme'vóhponeéváhóséhéstáotsémáne, oha mámáhta néstseoné'seómáhahtá'tovone. <sup>14</sup> Néhe Ma'heónééestséhe móxhestáotséhéhe, ného'hénéševátamaene, naa nésáano'-netsé'e'toehene, névésto'tsémaene, naa néno'vó'o'séhaenone hevó'ho'ého'hévatamaahestötse. Mónéséhané he Ma'heo'o hee'haho, Vo'estanévéstómanéhe.

**3**

<sup>16</sup> Ma'heo'o tséxhoháeméhotaétse hee'haho ného'eanóhe-métaenone. Tséne'étamé'tovótsese hee'haho tsea'eneametanéneo'o.  
<sup>17</sup> Ma'heo'o éhxésenéhehého'méanoto hee'haho tsésto'se-vo'estanéváhaétse. Esáahésého'méahénoto tsésto'sease-to'eéstómánëse, <sup>18</sup> naa oha tsésáane'étaméhese hee'haho tseno'keaseto'eeo'o, tsetaomenéhehéhahtseo'o.

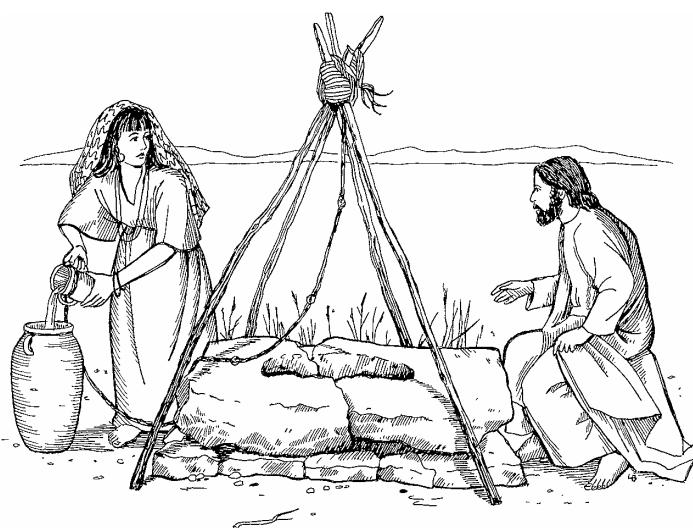
**4**

<sup>1</sup> "John ékánomema'xee'óestaahno vo'estanóho naa oha Jesus éhehpéháe'e'óestaahno vo'estanóho naa éno'néhé'óó'e," móxhetáhtomónéhevóhe Vovóhponáhétaneo'o (Pharisees).  
<sup>2</sup> (Móhvá'nénéhenóvéhanetséhe, ónétáhtse Jesus hevovéstomóseono móneséhanevóhe tséma'xee'e'óestaáhovase.)

**Jesus and the Samaritan Woman**

<sup>3</sup> Jesus tséstáhéne'enótse tséhetáhtomónetsése néhe Vovóhponáhétanóho, móstaévaaseohtséhéhe Judea, mé'tó'e móstaassetséhe'óhtséhéhe Galileeheveno. Móhvé'óhtsémähehevóhe

hevovéstomóseono.<sup>4</sup> Tóséé'e móstao'seamésóhpeohtséhéhe O'xeve'ho'eno (Samaria).<sup>5</sup> Móstáho'eohtséhevóhe máhoéstóva Sychar tsé'óhkéhestóhetse. Hénéhéóhe a'e hákó'e tótseha Jacob móhvósóhehéhe vótáheeno, hénéhéóhe ho'eva tséhmétose hee'haho Josephevaho.<sup>6</sup> Naa hénéhéóhe móssó'ho'táhanéhe héne vótáheenóne. Naa hénéhéóhe Jesus móstáhosotómoehéhe. Vétséno móssétovoéstáhanetséhe.<sup>8</sup> Naa Jesus hevovéstomóseono móstakánomésé'héohtováhenovóhe tséto'semésévóse.<sup>7</sup> Naa Jesus tséhnéšenáamónoo'ése hénéhéóhe vótáheenóne, na'éstse ó'xevé'ho'á'e (Samaritan) móhnéxho'óomanóhehéhe. Jesus móstséhetóhevóhe, "Heá'éháma néme'néhnóohomeve?"<sup>9</sup> "Nooo, né-Jew-heve, naa náó'xevé'ho'á'eve tséhéóhe náhéstah Samaria. Hénova'e tséhésenéststoveto tsésto'senóohomevátse? Nénéhešhéhéne'ena Jews naa O'xevé'ho' (Samaritans) éohkésáaho'ahé'továhtséheo'o," móxhetaehevóhe.<sup>10</sup> Jesus móstséhešeno'éstovóhevóhe, "Nésáa'éséhéne'enóhe Ma'heo'o tséhešetanó'továta'e, naa máto nésáano'héne'enovéhe. Vé'héne'enoveto, mé'tó'e néme'néheše tsésto'senóohomevátse. Néme'manohátse mahpe tsévé'seamestanénéstove."<sup>11</sup> Néhe he'óho móstséhetaehevóhe, "Naa hová'éhe nésáavé'senóohonéhe. Naa hé'tóhe máto éoseeháá'éhotoo'e. Néto'setónéšenóha?<sup>12</sup> Móhvósóhehéhe Jacob hé'tóhe vótáhééno tsésto'seohké-hémanoohtse hestotóamevóho naa hevo'éstane tséhésemanéstse hotse'óhtohetsése. Naa néhéóhe nánéxhéstahe Jacob hemanáhéstóva. Mónéhehpéhoháatamaahé'tóvo Jacob?"<sup>13</sup> Jesus móstséhešeno'éstovóhevóhe, "Naa vo'éstane tséhésemanéstse hétséhéno vótáhéenóne tseéváhósemanétáno."<sup>14</sup> Naa mé'tó'e vo'éstane tsémanéstse mahpe tsémeto tsésáa'eváhósemanétanóhe, naa tseno'a'eneametanéne."<sup>15</sup> Néhe'še néhe he'óho móstséhetaehevóhe, "Héne náho'ahe, néhmanoxéstse!"<sup>16</sup> Jesus móstséhetóhevóhe, "Naa néhnó'otšéseha tsévés-toemótse!"<sup>17</sup> "Naa hovánee'e násáavéstoemóhe," móxhetaehevóhe. "Naa néhetóme, nésáa'a'enóhe hetane."<sup>18</sup> Nééše-



véstoemoo'o noho hetaneo'o, naa hétséstseha tsévéstoemótse né-sáa'oné'seómevéstoémáhtséhéme," móxhetóhevóhe Jesus.<sup>19</sup> "Nóoo,

nétónéshéhéne'ena? Mónéma'heónéhoo'xeváhevéhéhe.<sup>20</sup> Tsé'ó'xe-  
vé'ho'évétse hétséhéhéhe Samaria náohkéheshéhéháoénáme  
hétséhéhéhe tséxhoéhoseve, naa tsés-Jew-hévése néohkenéhéme, oha  
Jerusalem hénéhéhéhe éohkeno'ketshéheshéhéháoenáhtove,"  
móxhetaehevóhe néhe he'óho.<sup>21</sup> Jesus móstséhetóhevóhe, "Otahe,  
nétatséhetátse, énésto'sého'néhe'xove hó'ótóva nóláséháma tósa'e  
tséstó'seohkéháoenáhtove.<sup>22</sup> Tséó'xevé'ho'évése nésáapévé-  
héhé'enovohévo tséohkéháoena'tovóse Ma'heo'o, naa Tsés-Jews-  
hévéte náésemáhehéne'enovone, naa Vo'éstanévestómanéhe  
tsenéhxéstahé tsés-Jews-hévétse.<sup>23</sup> Eéshého'néhe'xove Ma'heóné-  
máhta'sóomaho tséstó'seonó'eotséhaevóse vo'éstaneo'o tséstó'se-  
oné'seóméháoena'tovovóse Ma'heónéva. Enéhešetano Ma'heo'o.  
<sup>24</sup> Eno'keoné'seomema'heónéve. Éohkeno'éstovóho tséháoenatsese  
tséoné'seómáhahtátsese naa tséno'eameonó'eotséhaevóse  
Ma'heónemáhta'sóomaho.<sup>25</sup> Néhe'sé néhe he'óho móstséhetae-  
hevóhe, "Naa náéshéhéne'ena Ma'heo'o énésto'sého'meanoto  
Vo'éstanévestómanéheho. Naa máhnéhx'ehnéstse nátó'se-  
néhmáhemé'éstomóénóne netao'o hová'éhe."<sup>26</sup> "Naa nánéehove,"  
móxhetóhevóhe Jesus.<sup>27</sup> Naa hevovéstomóseono vétséno  
móhne'éváho'héohtováhevóhe. Tséstavóomovovóse Jesusevaho  
tsé'éestséstovotsése néhe he'óho, mó'otóesetséstóhenovóhe.  
(Néhe'xóvéva hetaneo'o móho'nó'ohkeéestséstovovótse he'óho.)  
Naa oha Jesus hevovéstomóseono móho'nóstónéšenéstséstovovótse,  
"Hénová'étsénése tséhésééestséstovové tsé'tóhe he'óho?"  
<sup>28</sup> Néhe'sé néhe he'e móstanonótovéévatséhe'oohehéhe  
tséhmáhoéstovetse, móstatshésepévevonetanoo'tsé'tóhéhe  
tsévé'senóhtoomanoose. Móstséhetóhevóhe néhe tséhetaa'veomose,  
<sup>29</sup> "Otahe, néstséhe'óohe, néhxéve'hooma tsé'tóhe hetane,  
námáhemé'éstomoo'e tséévhetaa'heto'eétahéto. Heá'eháma  
nea'háanéhe Vo'éstanévestómanéhe?"<sup>30</sup> Móstaosáanemáhehé-  
ve'hoeotsé'tovóhevovóhe Jesusevaho.<sup>31</sup> Naa tséssáa'éshé-  
ho'eohehetsése néhe vo'éstanoóho, Jesus hevovéstomóseono  
mó'onéséhoxomahehvóhe.<sup>32</sup> Naa móstatshéhešeno'éstovóhevóhe,  
"Nésáahéne'enohénovo tsésáahéseméséhéhéto."<sup>33</sup> "Hea'eháma  
vo'éstanoóho ééshého'héoxomá'a'e," hevovéstomóseono  
móxhetáhtséhehvóhe.<sup>34</sup> "Otahe, nétatséhetatséme, návovóanomovo  
Ma'heo'o tséhešetanóse ta'e ma'éshéhéexanómo netao'o hová'éhe.  
<sup>35</sup> Naa éohketséhénove, 'Tséhe'séénano'éstove neve éše'heo'o  
étaohkenéhe'xove tséstó'seo'eno'éstove.' Naa névé'néhešetanóme  
nátao'séhe'keamónóéme neve éše'heo'o tséstó'seo'eno'étse.  
Hétsetseha móheevama vo'éstaneo'o, ééshééxaneneo'o, hápó'e  
tséohkéheše'o'eno'éstove.<sup>36</sup> Tsééšeáahztse'eameo'eno'ese  
hétsetseha ééshéamáhénovo tsépéva'etse, naa néhe vo'éstaneo'o  
tsémóheeotséhovose tsea'enevo'éstaneheveo'o. Naa néhe'xóvéva  
ho'óxeéshéeva tsé'tóhe tséénano'éstse naa tséo'eno'éstse  
tsenéshéhetótaetanoo'o.<sup>37</sup> Naa éhetóméstove néhenóvee'éstse,

'Na'éstse éénano'e naa néhe na'éstse éo'eno'e.'<sup>38</sup> Táhéo'eno'e tsé'ešeáhtse'eénano'ese vo'éstane!" Jesus móxhetóhevóhe hevovéstomóseono. Móstšehešéhetáohaméhéhe, "Háesto vo'éstaneo'o éešeéxaneneo'o, táhema'heónéeestséstova!"<sup>39</sup> Jesus tséstaenééestséstovóse hevovéstomóseono, néhe ó'xevé'hó'e móstamásóho'éhéve'hoomaehevóhe. Háesto mó'oné'seómáhahtá'-toehevóhe tséhmé'estomóévóse néhe he'óho netao'o tséhetaa'ese Jesusevaho.<sup>40</sup> Móhmásetséstóhehevóhe néhe ó'xevé'hó'e, "Néhxéhtaane!" móxhetaehevóhe. Nésséé'ese móstáhoehevóhe hénéhéóhe.<sup>41</sup> Naa héne nésséé'ese mó'amema'heónéeestséstovóhe néhe vo'éstánóho. Háesto móstáhóseoné'seómáhah-tá'toehevóhe néhe'xóvéva.<sup>42</sup> Néhe'se néhe vo'éstaneo'o móstséhetóhevovóhe néhe he'óho, "Náaseoné'seómáhahtá'tovone Jesus tséhmé'estomevésé tséhetáta'e. Naa hétsetseha nátáhóséhóna'ovéhéne'enánóne tséhešeoné'seóme-vo'éstánévéstómanéhevésé tséstataomenéstovótse."

**6**

<sup>35</sup> "Nánéehove tséohkemea'átse ametanénestótse. Vo'éstane tséoné'seómáhahtóó'éstse tsésáá'eváháeanáhe, naa máto tseohkésáá'evamanétanóhe.<sup>36</sup> Naa oha tsénéehovése nékánamevóméme, naa oha nésáá'oné'seómáhahtáhémé.<sup>37</sup> Nétséhetatséme, netao'o hová'éhe naa netao'o vo'éstane Ného'éehe Ma'heo'o tsémétá'ese náhtsenáho'óhtséváá'e, náhtsésáá'asetanó'tovóheo'o," móxhehéhe Jesus.

**Jesus forgives an adulterous woman****7**

<sup>53</sup> Netao'o vo'éstaneo'o móstaéváhóó'óhtséhevóhe,

**8**

<sup>1</sup> naa Jesus móstatséhe'óhtséhéhe Tséxhoóhtsetsévo'omenotse.

<sup>2</sup> Tséstaméovóona'otse móstatséhe'óhtséhéhe ma'xema'heónemáheóne. Hénéhéóhe móstaéváhósého'éhotaehéhevóhe vo'éstánóho. Tséstaháméstoo'ese, móstaasema'heónéeestséstovóhehevóhe.

<sup>3</sup> Tséhnéšenáameéestsése, néhe vovóhponáhétaneo'o naa ma'heónemovéstomósanéheono móxho'eohe'tovóhehevovóhe he'óho.

Móxho'náha'enóhehevovóhe tséhnéšenávámóse hetanóho tsénétahétsese. Sétóve móstanéehohehevovóhe.<sup>4</sup> Néhe'se móstséhehevóhe, "Vovéstomósanéhe, tsé'tóhe he'e nánáha'enóné tséhnéšenávámóse tsénétahétsese hetanóho.<sup>5</sup> Naa énéhetóxe'éstóne Moses, tsénéhešévéstse tsevé'séáhanohe ho'honáéva. Naa néme'óxóheve?"<sup>6</sup> Móxhósénehešenéstovóhehevovóhe tsésto'se-onésenáha'enomevóse tséto'sevé'seomáxemóvóse. Móho'nóhno'éstóévótse, ónétáhtse móstaasemóxe'éstónéhéhe ho'eva.

<sup>7</sup> Móho'nóhnéhnetamevótse néhe hetaneo'o, móxhetóse-néstséstovóhehevovóhe éme'hešé'tovovóse néhe he'óho.

Móhne'évanéhoveóeotséhéhe, móstséhetaehevovóhe Jesusevaho,  
"Naa heva na'éstse tséhnéehovése tsésáatshéhe'shè-  
havésévo'eétahéése, éme'vovóevé'seoomónoto ho'honáéva tsé'tóhe  
he'óho." <sup>8</sup> Néhe'shè móstaevhóseasemoxé'éstónéháhe néhéohe  
ho'eva. <sup>9</sup> Nonóna'éstse néhe vo'éstaneo'o móstaevaaséhevovéhe  
tsétó'éhahese móstavovóe'évaaséhevovéhe. Oha Jesus naa néhe he'e  
móhno'késhéshoehevovéhe. <sup>10</sup> Jesus móstaénóxe'éstónéháhe,  
móhne'évanéhoveóeotséhéhe. Móstsehetóhevovéhe néhe he'óho, "Naa  
táasévoone néhe vo'éstaneo'o? Móhovánee'e néstsésaanóhpae-  
omáxemáá'e?" <sup>11</sup> "Nooo, heá'éháma," móxhetóhevovéhe Jesusevaho.  
"Naa néto'sésáa'omáxematséhe. Taanáevaaséstse, néstsevé'e-  
évhóséhavésévo'eétahe!" móxhetóhevovéhe Jesus néhe he'óho.  
<sup>18</sup> "Náohkéhósemahtse naa máto tséhahéto tsého'méá'too'éstse  
náohkéhósema," Jesus móxhetóhevovéhe néhe Vovóhponahétanóho.  
<sup>19</sup> "Eee, tósa'e éhoo'e tséhahéto?" móxhetaehevovéhe. "Naa  
nésáahéne'enovéhéme naa máto nésáahéne'enovohévo Ma'heo'o  
Tséhahéto. Vé'eoné'seóméháne'enovése, néme'no'héne'enovovo  
Tséhahéto," móxheháhe Jesus.

### The truth will set you free

<sup>31</sup> Néhe'shè Jesus móstséhetóhevovéhe néhe Jews tséne'étamé'toesé,  
"Máhvé'eameáahtovése, néstseéšeoné'seómenéhe'ovéme." <sup>32</sup> Naa  
néstseno'héne'enánóvo hetómestötse, héne néstseévavé'se-  
éno'eéhanénóvo." <sup>33</sup> Móstsehetóhevovéhe néhe Jews, "Nánex-  
héstahéme Abrahameveno, naa násáatshéhe'semomóonéhévéhéme.  
Hénová'e tsénéhestomo tséstséheto, "Néstseévavé'se-  
éno'eéhanénóvo"? <sup>34</sup> Néhe'shè Jesus móstséhetóhevovéhe, "Ótahe,  
nétatséhetatséme, netao'o vo'éstaneo'o tséohkéhavésévo'eétahese  
évé'semomóonáotaenovo hestávésévo'eétahéstovévo." <sup>35</sup> Naa ótahe  
náatshéhe'shétáohame, momóono éohkésáa'a'enóehéhe'o  
manáhéstóva, naa oha tséoné'seóméhee'hahéstovéstse tóséé'e  
éohkenéshéhoo'e. <sup>36</sup> Naa Ma'heo'o Hee'haho máhvé'eénanaése  
néstsésáa'évamomóonaotaehénóvo néstávésévo'eétahéstovévo.

### 9

#### Jesus heals a man born blind

<sup>1</sup> Jesus tséhnéšenáamehnése móstavóomóhevovéhe na'éstse  
hetanóho, móhne'ó'o'enéhevovéhe hákó'e tséhxestáotsetsése.  
<sup>2</sup> Hevovéstomóseono móstséhetaehevovéhe, "Vovéstomósanéhe,  
hénová'etótse tséháseó'ó'énése? Mó-étaomenéhe'sháhtse naa móhe  
heške naa heho énáhe'sháá'e?" <sup>3</sup> Mó'évatséhetóhevovéhe, "Naa  
ésáanéhe'sháé'ó'énéhe. Oha mé'tó'e Ma'heónava móhnéhe'setanó'-  
tohevovéhe nonohpa tsésto'seévavóo'sané'séhaa'ëse ma'heón-  
éxo'eétahéstóva. <sup>4</sup> Naa tséhe'éšeamevo'éstánéhévéto hétséháhe  
ho'eva náhtseeamenéhe'sema'heónéexo'eétahe Ma'heo'o tséheše-  
tanóse. Naa hó'ótóva tsemáhehová'äháne nama'heón-  
éxo'eétahéstötse. <sup>5</sup> Naa hétséháhe návó'ho'ëho'hévatamahe

komááhe vo'éstaneo'o tsésto'sevóosanévóse," Jesus móxhetóhevóhe hevovéstomóseono.<sup>6</sup> Tséstaéneéestséstívóse hevovéstomóseono, móstaoese'hanahéhe hénéhéhéhe heše'eva. Tséstaésemá'séhe'kóo-



vano héne héše'ke móstapáhoenomovohéhe néhe tséó'o'enetsese he'zááeno.<sup>7</sup> Móhnovósé-tséhetóhevóhe, "Taévá-hénéše'hóovóhtótse héne héše'ke hénéhéhéhe mahpe tséssééha Siloam mó'ökéstóhehanéhe." Móstaosáaneéváhénéše'hóovóhtséhéhe. Naa tséhne'éváho'ehnésé móssó'hoveévavóosanéhéhe.<sup>8</sup> Néhe vo'éstanoho tséhéne'enóese tséhméhae'-ó'ó'énésé móstséhehevóhe, "Móhe nea'háanéhe tsé'tóhe

hetane tséméhaeó'ó'énéstse?"<sup>9</sup> Hóséstse móhnéhehevóhe, "Naa nea'háanéhe." Mátó hóséstse móhnéhehevóhe, "Hová'äháne, héá'e évá'néséestao'o." Móstséhetaehevovóhe néhe hetanóho, "Nánéehove tséméhaeó'ó'énéstse."<sup>10</sup> "Naa néévatónéševóósáne?" móxhešenéstóhehevóhe.<sup>11</sup> "Naa néhe hetane Jesus tséhestoese éoesé'hána heše'eva, néhe'sé énovósepáhoena héne héše'ke tsé'éshé-he'kóovóhtséhe na'zááeno. Néhe'sé nánovósetséheta, 'Taévá-hénéše'hóovóhtótse máhpeva tséssééha Siloam tséohkéhestohe.' Naa nánéhešéve tséhetá'èse, hotáhtse nátásó'hoveévavóósáne."<sup>12</sup> "Naa tóasévo'o néhe hetane?" móxhetaehevóhe. "Násáahéne'enomovóhe tósa'e tséstatóne'ooese," móxhetóhevóhe.

### The Pharisees try to find out what happened

<sup>3-14</sup> Néhe'sé móstatséhe'otséhaehevóhe tséxhoetséhe Vovóhponáhétanóho (Pharisees). (Móhma'heónééseevéhanetséhe néhe hetane tsé'évavóosané'séhaa'èse Jesusevaho. Móho'nó'ökettónéšévéstove Ma'heónééseevetsee'éstse.)<sup>15</sup> "Naa néévatónéševóósáne?" móxhetaehevóhe néhe Vovóhponáhétanóho. "Naa Jesus éhe'kóovóhtse héše'ke, néhe'sé épáhoena na'zááeno. Naa tséstaévanéše'hóovóhtséto násé'hoveévavóósáne."<sup>16</sup> Hóséstse móhnéhehevóhe, "Naa tsé'tóhe hetane, Jesus, móho'nóhéstaeestse Ma'heónévéstóva hóvtse tséssáavé'hesétséstóése hé'tóhe tséhma'heónééseevetse." Naa mé'tó'e hóséstse móstséhehevóhe, "Vé'hávésévo'eétahé'heónnevëse éme'tónésetshéshema'heónéexo'eétahe?" Naa néhe Vovóhponáhétaneo'o tséstavé'-

nésovaotsévöse tséhešetanóvöse, mó'eváhosenéststséstovóhehevovóhe néhe hetanóho tséévavóosanétsese,<sup>17</sup> "Naa nétónésétámo tsé'tóhe tséévavóosané'séháta'e?" "Naa éma'heónéhoo'xeváheve náhešetano," móxhetóhevóhe.<sup>18</sup> Néhe Vovóhponáhétaneo'o móhnéhešetanóhevóhe, "Heá'e ésáa'oné' seómeó'ó'énéhe, móhkevá'nénéhesémanéhe." Tsésto'sepévhéne'enomévöse móstaonóomóhetsenotóhe heške naa heho.<sup>19</sup> Néhe Vovóhponáhétaneo'o móstséhetóhevovóhe, "Mó-tsé'tóhe nee'hahevo tsénéhetóse hákó'e tséhmónéhestáotsesse éó'ó'énéhe? Naa hétselsetha éévatónéševóósáne?"<sup>20</sup> "Naa náhee'hahénóne nea'háanéhe. Náhéne'enánóne tséhešeó'ó'énése hákó'e tséhmónéhestáotsesse.<sup>21</sup> Naa oha násáahéne'enohénóne, naa máto héva vo'èstanóho tsévéstáhémäese tsésto'seévavóósánese. Naa ééshema'xéhetaneve, taomenéstova, naa néstsemé'éstomóénóvo," móxhetaehevóhe heške naa heho.<sup>22-23</sup> Móhxésenéhešeno'éstóevovóhe néhe Vovóhponáhétaneo'o tsé'e'haevöse. (Móhnéheto'emanéhevóhe néhe Vovóhponáhétaneo'o hovánee'e móho'nóstoseohkevésého'hé-háóénátse hénéhéhe ma'heónemáheóne vé'néhešeoné'seómáhahtá'tovovótse Jesus tséhešeó'méa'too'ëse Ma'heóneva.)<sup>24</sup> Néhe'se néhe Vovóhponáhétaneo'o móstaéváhóse-onóomóhevovóhe néhe hetanóho tséméhae'ó'o'enetsese, móstséhetóhevovóhe, "Naa hétselsetha né'oné'seómémé'éstomeve! Náhéne'enánóne tsé'tóhe Jesus éhávésévo'eétáhé'heóneve. Móhe héne néoné'seómáháhta?"<sup>25</sup> "Naa násáahéne'enovóhe hea'e éhávésévo'eétáhé'heóneve naa oha náhéne'ena náohkéheše-évavóósane," móxhetaehevovóhe.<sup>26</sup> "Naa néévatónéše-vóosané'seha?" néhe Vovóhponáhétaneo'o móxhóséhetóhevovóhe.<sup>27</sup> "Naa néésemé'éstomévatséme, móho'nóxae'áahtóvöse. Hea'e nénéhešetanóme, 'Náme'só'hovevésenéhešepéveáahovo,'"  
móxhetaehevóhe.<sup>28</sup> Néhe'se ónétáhtse mó'asetotó'hosemaehevohe, móstséhetóhevovóhe, "Hea'e néésepévevészaseáahovo tsé'tóhe. Naa oha tséhnéehovétse náohkésó'no'keameáahtomóvónóne Moses tséheese.<sup>29</sup> Náhéne'enánóne Moses émoxe'oha netao'o Ma'heóneva tséhetaa'ëse. Naa tsé'tóhe Jesus násáahéne'enohénóne tséhnéhxéstaeese," móxhehehevóhe.<sup>30</sup> Néhe'se móstséhehéhe néhe hetane, "Šeaa! Náxae'otoésétsésta tséssáahéne'enovöhése tséhxéstaeese tsé'tóhe tséévavóosané'séhá'ëstse.<sup>31</sup> Emáhe-héne'enohe Ma'heo'o éohkésá'aáahtóvöheho tséhávésévo'eé-táhéo'ëstanéhevetse. Eohkeno'keáahtóvöho tséoné'seómé-méhotaese naa tséáahtóese.<sup>32</sup> Násáatšéhe'senéhešéháne'enovóhe vo'ëstane hákó'e tséhmónéhestáotsesse tséó'ó'énéstse tsé'évavóosané'séheese.<sup>33</sup> Nátšéhešetano, oha vo'ëstane tsénéhxéstaeestse Ma'heónévestóva éme'néhešeema'heóné-éxo'eétahe," móxhehéhe néhe hetane.<sup>34</sup> Móhxósétséhetóhevovóhe néhe Vovóhponáhétaneo'o, "Eee, hákó'e tótseha néhnéhxávéséve-vo'ëstanéheve. Naa hétselsetha nénéevá'eve tséhésého'hé-

tšéhemenoto?!" Néhe'še néhe Vovóhponáhétaneo'o móstaaseneená-heehevóhe. Móhnovösetséhetaehevóhe, "Néstsenéhvé'eévavésetšehe'še'ho'héháóéna hétséhéhéhe ma'heónémáheóne!"

### Spiritual blindness

<sup>35</sup> Jesus tséstanéstomónese tséhešé'tovóvöse néhe hetanóho, móstahénöhtsevóomöhevóhe. Tséstamé'óvöse, móstséhetötöhevóhe, "Mó-nééšeoné'seómáhahtá'tóvo Tsého'méase Ma'heo'o?" <sup>36</sup> "Naa néhmé'éstomevéstse néhe kómááhe nahtavéseoné'seómáhahtá'tóvo," móxhetaehevóhe. <sup>37</sup> "Nánéehove, naa hétsetseha nééšeno'vóomo," móxhehéhé Jesus. <sup>38</sup> "Tséne'täheto, hétsetseha nétaéšeoné'seómáhahtá'továtse," móxhehéhé néhe hetane. Néhe'še móxháoena'tovóhevóhe Jesusevaho. <sup>39</sup> Néhe'še Jesus móstséhehéhé, "Náhésého'méá'tóne hétséhéno ho'eva tsésto'seoo'hátamono tséoné'seómáhahtase naa máto tsésáa'oné'seómáhahtáhese. Náhésého'ehne tsésto'seévavóosanévöse tséméhael'ó'o'enese, naa hóséstse ékánomevóosaneo'o naa oha ta'se ésó'ó'o'eneo'o." <sup>40</sup> Hóséstse Vovóhponáhétanóho tséhnéstomónetsése móstséhetaehevóhe, "Eee, mó-náó'o'énéme?" <sup>41</sup> "Naa néohkekánomevóosanéme, naa oha nésó'eó'ó'énéme, nétaoméhetómémáhtséme," móxhehéhé Jesus.

## 10

### Jesus is the good shepherd

<sup>7-9</sup> Jesus móstahósétséhetötöhevóhe, "Nánéehove he'nétoo'o."



<sup>14-15</sup> Ma'heo'o  
Tséhhéhéto  
nánéheše-  
héne'enova  
tséheše-  
héne'enovono  
nakösáemo naa  
tséhvé'še-  
néehovévöse  
náme'néševé'š  
éhésto'ome-  
néhénoto.

## 13

### A new command

<sup>34</sup> Otahe, hé'tóhe émóna'e tséto'semé'éstomévatsése: méhotahtse nonámé'tó'e hápó'e tséhešeméhotatsése. <sup>35</sup> Mähvé'méhotáhtsése tsevé'šenéhešehéhéne'enohe tsééšehešenéhe'ovése.

## Jesus is the way to the Father

<sup>1</sup> Jesus móstséhetóhevóhe hevovéstomóseono,  
"Névé'eóetsetanóme! Ne'étamé'tova Ma'heo'o naa máto



ne'étamé'tove. <sup>2</sup> Ema'xepo'o'ta he'ama tsékhoo'èse Tséhhéheto Ma'heo'o. A'e nátao'seévanáho'óhtsevo. Néstanéstaéxanomévatséme. Náme'vá'neévhénéheve vé'sáa'-oné'seómenéhesóhane. <sup>3</sup> Néstsene'eváho'nó'otséhatséme, naa néhe'se néstseeváhósemano'eémáne. <sup>4</sup> Nééšeáahktse'héne'enánóvo meo'o tsétao'senéhé'ómo," móxhehéhe Jesus. <sup>5</sup> "Tséne'táheto, násáahéne'enohénóné tséstao'sétséhе'óhtseto; náme'tónéshé-héne'enánóné héne meo'o?" móxhetaehevohe Thomasevaho. <sup>6</sup> Jesus móstséhéseno'estovóhevóhe, "Nánéehove meo'o, hetómestótse,



naa ametanénestótse. Hovánee'e ésáaho'éšená'tovóheho

Ma'heónева Tséhéhestovetsese oha tséstó'néšenéehóvevo.

<sup>7</sup> Vé'eéshépévéhéne'enovése néme'no'héne'enovovo Ma'heo'o Tséhéhéto. Naa hétsetseha tséhvoomése, néno'vóomovo Ma'heo'o Tséhéhéto naa nétanéhešéhéne'enovovo tséhvé'senéehóveto," móxhehéhe Jesus. <sup>8</sup> "Naa Tséne'táheto, oha néstó'tséše-vóo'séšemeno Tséhéhestovéstse! Héne oha náho'ahénóne," móxhetaehevóhe Phillipievaho. <sup>9</sup> "Naa néésháá'a'éshév'ohtsématséme, mónésáá'a'ééshépévéhéne'enovéhéme? Tsé'eéshév'eoné'seómevóomése nééshéno'vóomovo Ma'heo'o Tséhéhestovéstse. <sup>10</sup> Mónésáá-héne'enóhénóvo tséhnéehóveto naa Tséhéhéto náno'káhémé? Netao'o tséévéhetatsése násáataomemanéstséhe. Tséhéhéto náohkemé'éstomeva tséto'séheto, naa máto netao'o tséévéhešévéto énèxhésotse tséhnéehovése. <sup>11</sup> Oné'seómáháhta Ma'heo'o Tséhéto naa tséhnéehóveto náno'káhémé. Naa héne másáavé'tónéše-oné'seómáháhtá'tomáhése tséhešeno'káhétse, néhešeoné'seómáháhta tséhešema'heónéveto tsé'ohkevé'ma'heónéexo'eétahéto. <sup>12</sup> Naa nétatséhetatséme, máhvé'eoné'seómene'étamé'tovése hápó'e néstsevésenéhešema'heónéexo'eétahéme. Naa ma'taéšeévana'ho'ohmsevo Ma'heo'o Tséhéhéto néstsema'xeaséhehpema'heónéexo'eétahéme. <sup>13-14</sup> Naa netao'o tsévéestomevése néstsemétatsénovo nonohpa tsevé'sevóoseoneve Tséhéhéto," móxhehéhe Jesus.

### The Holy Spirit is promised

<sup>15</sup> Néhe'se Jesus móstséhetóhevóhe hevovéstomóseono, "Máhvé'méhoxése néstsenéhešévéme netao'o tséhetatsése.

<sup>16</sup> Náhtavéestomevónoto Ma'heo'o Tséhéhestovéstse néstsého'e-anóhemétaenovo Ma'heónemáhta'sóomaho. Néstseohke-véstahémáévo, naa néstsea'enevé'ohtsémáévo. <sup>17</sup> Néhe Ma'heónemáhta'sóoma néstseamevovéstomóénóvo hetómestótse. Tsésáá'oné'seómáháhtáhese ésáa'onemóhevo Ma'heónemáhta'sóomaho tséssáahomá'xéhéne'enovohévóse naa tséssáá'a'ésheno'vóomohévóse. Naa tséhnéehóvóse nééšeáhtse'-héne'enovovo tsé'ohkevé'eameohtsémaése. <sup>18</sup> Mónéme'néše-vátaméhénoo'otséhatséme, néstseéváho'eohtsé'tovatséme. <sup>19</sup> A'e tsésáá'oné'seómáháhtáhese náhtsésáá'a'évavóomahevo'o, naa tséhnéehóvóse néstseéváhósevóoméme. Naa náhtsekánomenaa'e náhtseévaametanéne. Naa tséhvé'néhésó tséhnéehóvóse néstse-a'eneametanénéme. <sup>20</sup> Ma'évaametanénéto néhe'xóvéva néstse-néhešéhéne'enánóvo Ma'heo'o Tséhéhéto naa tséhnéehóveto tséhešeno'káhétse. Naa néstseno'néhešéhéne'enánóvo tséhnéehóveto naa tséhnéehóvóse tséhešeno'kóvahétse. <sup>21</sup> Máhvé'méhoxése néstsenéhešévéme tséhetatsése, naa Ma'heo'o Tséhéhéto néstse-vé'seméhotaenovo, naa máto néstsevé'seméhotatsénovo, naa néstano'váhpevóo'séhatséme tséhestáto. <sup>22</sup> Naa máto néhe na'éstse Jesus hevovéstomóseono, Judasevaho (énétahe tsé'tóhe Judas Iscariot tséhestoestse), móstséhetaehevóhe, "Tséne'táheto, hénová'e tséhésenéhešemenoto tséstó'sevóo'séshemenoto tséhestato, naa

## John

tsésto'sésáavoo'séhohése tsésáa'oné' seómáhahtáhese?"<sup>23</sup> Jesus móstshéhešeno'éstovóhevóhe hevovéstomóseono, "Máhvé'e-oné' seóméméhoxése néstseáahtovéme. Naa máto Ma'heo'o Tséhohéto néstsevé'šeméhotaenovo, naa néstseno'vé'óhtsématséme.

<sup>24</sup> Naa mé'tó'e mässáavé'méhoxéhese mónéme'héahtovéme.

Tséevéhetatsése násáataomenéhéhe, énèxhésotse Ma'heo'o heéestséstóva, tsého'méá'tóó'éstse. <sup>25</sup> Hétsetseha tséssó'-vé'óhtsématsése netao'o hová'éhe nótóemé'éstomévatsénovo. <sup>26</sup> Naa ma'éséhováneehéto mé'tó'e Ma'heo'o tseanóheho'méanoto Ma'heónemáhta'sóomaho. Naa néstseohkevéstahémáévo. Naa néstseohkeno'mé'ovó'semaenovo netao'o hová'éhe tséheše-ovéstomévatsése. <sup>27</sup> Tséhvé'eována'xaetanóhatsése, néstsevé'e-e'tóhtahéme naa máto hová'éhe néstsevé'eóetsetanó'tánovo.

Hová'éhe néme'vé'šenéhešéhována'xaetanóhaenovo. <sup>28</sup> Nééše-néstovéme tséhnéhetatsése néto'senootatséme, naa oha néstseéváho'eohtsé'tovatséme hó'ótóva. Máhvé'méhoxése néstse-pévetanó'tovéme tsésto'seévanáho'óhtsevo Ma'heo'o ného'ééhe, éhehpéhoháatamaahé tséhe'xováhevo nonohpa néstsenéheše-véstahémáevo tsésto'séhehpema'heóneéxo'eétahése. <sup>29</sup> Néhése-mé'éstomévatsénovo hé'tóhe tséssáa'éséhe'šeaseohhéto nonohpa mahnéxho'néhe'xove néstsenéšeamene'étamé'tovéme. <sup>30</sup> Nésáa-tónéšeéváháa'éséeestséstovatséheme ééšeto'sého'néhe'xóvetse Heávohe tsésto'sého'ehnëse. Naa oha náto'sésáatónéšeéxa'e'óéhe,

<sup>31</sup> oha náto'séaahovo Tséhohéto Ma'heo'o, komááhe tsemáhehéné'enohe tséheشمéhoto. Hena'háanéhe, nóheto.

## 15

### **Jesus is the true vine**

<sup>5</sup> No'kene'étamé'tove. Máhvé'háhané'ovése néstsepévhotos'e'óhe-vomitahóvo Ma'heo'o. <sup>6</sup> Naa mé'tó'e mässáavé'háhané'ovéhese Ma'heo'o néstsevonanaévo. <sup>7</sup> Máhvé'eamemé'etanó'tovése naa máhno'eametoetanó'tomáse tséheševovéstomévatsése, hová'éhe máhxaoenavevéstomáse néstsemétaenovo Ma'heo'o. <sup>8</sup> Máhvé'-néhe'ovése naa máto máhvé'no'pévhotos'e'óhevomitahóse Ma'heo'o, néstsevé'ševo'o'éstomanénovo Ma'heo'o Ného'ééhe. <sup>9</sup> Nénéhe'xóve-méhotatséme ného'ééhe tséhe'xoveméhótá'ëse. No'eame-toetanó'tomáhéne tséheشمéhotosé. <sup>10</sup> Ného'ééhe tséhvé'e-áahtovo, návé'šeáméméhota. Naa hápó'e máhvé'eáahtovése, néstsenéhešeáméméhotosé. <sup>11</sup> Hé'tóhe néhémé'éstomé-vatsénovo komaahe hápó'e néstsenéhešehtótaetanóme tséhešehtótaetanóto. <sup>12</sup> Otahe, nétatséhetatséme, nonámé'tó'e néheشمéhotahtse tséheشمéhotosé!

## 18

<sup>33</sup> Néhe'še Pilate tséstaévaéstséhnëse móstaonóomóhevóhe Jesusevaho. "Mónénéhove tséma'xevéhonamévose tsé'tóhe Jews?" móxhetóhevóhe. <sup>34</sup> "Naa móntaoméhéné'enátanó'ta, naa móhe

vo'éstane névá'nemé'éstomeva?" móxhetaehevóhe Jesusevaho.

<sup>35</sup> "Eee, néhéne'ena násáa-Jew-hévéhe. Nétaomého'eotséháá'e nevo'éstanemo néhe Jews, naa máto véhonema'heónnev'hó'e. Nétónéšéve tséhéséháho'eotséhaneto hétséháno?" móxhetóhevóhe Pilate. <sup>36</sup> "Navéhonoestótse ésáahésöháne hétséháno ho'eva. Naa vé'héso hétséháno ho'eva tsé'tóhe tséhó'e'oo'ese náme'hoone-vótáá'e," móxhehéhe Jesus. <sup>37</sup> "Naa mónéoné'seómevöhnevéháhe?" móxhehéhe Pilate. "Naa néhetome. Tséxhésého'héhestáotséto hétséháno ho'eva námé'éstomevónóvo netao'o vo'éstaneo'o hetómestótse. Tséoné'seómáhahtá'tose hetómestótse nááahtóó'e," móxhehéhe Jesus. <sup>38</sup> "Naa hénova'éto hetómestótse?" móxhehéhe Pilate. <sup>39</sup> <sup>40</sup>

## 19

<sup>25</sup> Tséxhotóxáse'hoeese Jesus a'e móhnéehevóhe heške Maryhevaho naa Mary hevésésono, naa Clopas tsévestoemose, Mary, máto móxheševéhéhéhe, naa máto na'éstse Mary móxhéstáhéhéhe Magdala, naa na'éstse hevovéstomóseono tséhoháeméhotose.

<sup>26</sup> Tséstavóómose Jesus móstséhetóhevóhe heške, "Náhko'e, hétsésetseha tsé'tóhe hetane hee'haheo'o." <sup>27</sup> Néhe'še móstséhetóhevóhe néhe na'éstse hevovéstomóseono, "Hétsetseha tsé'tóhe heškeo'o." Néhe'še néhe hetane móstaosáaneasevovóhnéhé-šehevóhe Maryhevaho. <sup>28</sup> Néhe'še Jesus móstahéne'enohéhé tsééshésemáhesóhpéhóhto netao'o hová'éhe, móstséhehéhe, "Námanétáno." Móxhésenéhéhéhe tsé'éšeáhtse'vénéhetóxe'ohe ma'heónoxé'éstoo'o hákó'e évaveto. <sup>29</sup> Hénéhéóhe móxho'táhanéhe hetohko, móhvé'še'otómo'enáhanéhe hová'éhe tsévé'ohkeéno'e. Naa tséstanéstovovóse tséhmanétanotsése móstaéséhe'kóova'ó'-tséhenovóhe hová'éhe hénéhéóhe hetóhkonéhéva, móstanovósého'a'ó'tomovóhenovóhe Jesusevaho hestseneva. <sup>30</sup> Móstšeške'-nénootsé'tohéhe néhe'še móstséhehéhe, "Hétsetseha éésemáhe-néhesotse Ma'heo'o tséhešetanóse." Néhe'še móstama'késtá'éo-tséhéhe, móstanaeotséhéhe.

## 20

### Jesus appears to his disciples

<sup>19</sup> Tsé'éshéahetóvetse Jesus hevovéstomóseono móhmano'éehevóhe. Mó'e'hohevovóhe mé'kono, móhnéhpó'ohenovótse he'nétoonótse. Néhe'še hotáhtse móxxaetaemé'néeotsé'toehevovóhe Jesusevaho. "Haaahe, ována'xaetano!" móxhetaehevovóhe. <sup>20</sup> Móhvóo'séhohenótse he'áhtsenótse naa tséxhe'koeset hetonéshéváhe. <sup>21</sup> "Ována'xaetano!" móxhóséhetóhevóhe. "Ma'heo'o Tséháhéto tséxhésého'méá'tóó'ëse hápó'e nétao'séháseo'omeméa'tovatséme tséstó'setóxe-ma'heónééestsése," móxhehéhe. <sup>22</sup> Néhe'še móstatáxeomotómeo-tséhenotóhe Ma'heónemáhta'sóomaho. <sup>23</sup> Móstšešetóhevovóhe, "Vo'éstaneo'o tsémáheénanose hestávésévo'eétáhéstóvévo

máheasetanomovohéne naa néhe'še tséhetohéne, 'Ma'heo'o nééšeévamáheasétanomoo'o nestávésévo'eétahestótse.' Naa mé'tó'e néhe tsésáa'énanóhese hestávésévo'eétahéstovévo tséhetohéne, 'Ma'heo'o nésáa'éševonanomóéhénóvo nestávésévo'eétahéstovévo.'"

### **Jesus and Thomas**

<sup>24</sup> Néhe'xovéva Thomas, na'estse hevovéstomóseono (Hestahke, tséohkéhestoestse), móho'nóhvéséhoo'estse. <sup>25</sup> Móhmóne-néhetóhta'haoehevóhe néhe hóséstse hevovéstomóseono, "Návóomone Jesus, Tséne'taestse!" "Eee, néme'héoné'seómáhahtovatséme ta'e ma'tataomevóohtomovo he'áhtsenótse naa tséxhe'kose," móxhehéhe Thomas. <sup>26</sup> Tséstaéšeno'ke-ma'heónééseevetse hevovéstomóseono móhxósemamo'eehevóhe, naa néhe'xovéva móhvéséhoehéhe Thomas. He'nétoonótse móhnéhpo'ohenevótse. Néhe'še hotáhtse móxxaetaehóse-mé'néeotsé'toehevovóhe Jesusevaho. "Haaahe, ována'xaetano!" móxhetaehevovóhe. <sup>27</sup> Néhe'še móstséhetóhevovóhe Thomasevaho, "Nenáaséstse, néxhéve'hoohótse na'áhtsenótse, naa tséxhe'kóhee'évöse néhno'máxanótse!" Névé'eévanetsésta, nééšetaomevóome!" <sup>28</sup> "Šeaa, héehe'e, tséhema'heónéhamé'továtse naa néno'ne'tahe!" móxhetóhevovóhe Jesusevaho. <sup>29</sup> "Naa nééšeoné'seómáhahta hétsetseha tsé'éšetaomevóometo. Naa éoseepéva'etse vo'estaneo'o tséoné'seómáhahtase hó'sáanéšekánomevóomá'éhévótse," móxhehéhe Jesus.

## Acts

## 2

**The Holy Spirit came**

<sup>1</sup> Tséstáho'néhe'xóvetse Pentecost tséohkéhestóhetse tséne'é-tamévose Jesusevaho móhmáhemóheeotséhevóhe hénéhéóhe Jerusalem.

<sup>2</sup> Tséhnéšenáhoévóse hénéhéóhe móstamáhe-

néstóhenovóhe ta'se móhne'anóhehoháeoesta'háhanetséhe.

Ma'heónemáhta'sóoma hotáhtse móntéhanéhe.

<sup>3</sup> Néhe'se móstavóohéhenovóhe tsé'exo'asetse móstáhoestáhanetséhe

hovéhno he'ama hemé'konevo.

<sup>4</sup> Néhe'se hénéhéóhe Ma'heónemáhta'sóomáháeva

móhnéhxésema'xe-aseonétahévenéstsé-otséhevóhe.

<sup>5</sup> Naa máto néhe'xóvéva Jews tséma'heónetanose,

netao'o tséhéstahese

móhvésého'móhee-

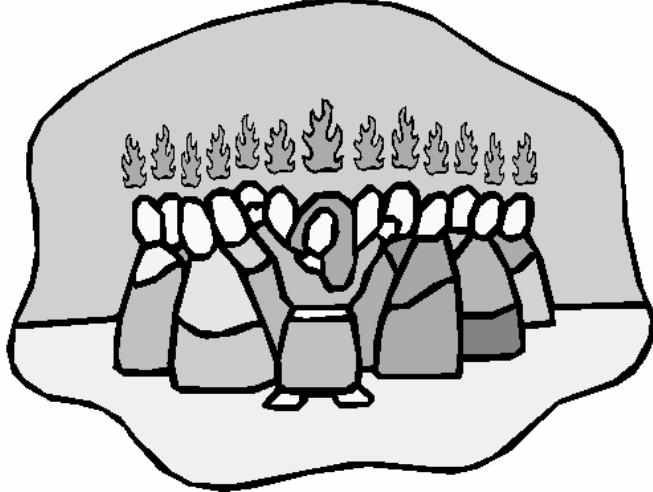
otséhevóhe hénéhéóhe

Jerusalem.

<sup>6</sup> Tséstánestomevóse

tséxhoó'hepe'pe'é-

vonetse móstahé-



séhetéotséhevóhe. Tséstananéahtomevóse tséhe'enéstsévóse, mó'otoesetséstóhenovóhe.

<sup>7</sup> Móstsehehevóhe, "Etónéshévés esto? Tsé'tóhe émáhehéstáheo'o Galilee,

<sup>8</sup> naa oha énéhe'enéstseo'o tséhe'enéstsévótse!

<sup>9</sup> Totáhoesta nánéhxé'ohotséme Parthia, Media, naa Elam.

Naa hóséstse máto éhéstáheo'o Mesopotamia, Judea, Cappadocia, Pontus, Asia,

<sup>10</sup> Phrygia, Pamphylia, Libya a'e Cyreneveno, naa máto

<sup>11</sup> Crete, Arabia, Egypt, naa Rome. Naa oha hóséstse ékánoméhestáotseo'o hétséhéóhe ésáa-Jews-hévéheo'o,

ésáanéhe'ohénóvo Jews hema'heónetanóhtovévo naa oha nenóve'xóvéva námóného'xéseotsé'toeneo'o tsés-Jews-hévévótse.

Naa námáhenéstánóne tséhe'enéstsétse, émé'emetse netao'o

Ma'heo'o hema'heóneéxo'eétáhestótse," móxhehevóhe.

<sup>12</sup> Móhmáhehoháatséstóhenovóhe, "Naa hé'tóhe étónéshetovátónese?"

hóséstse móxhehevóhe.

<sup>13</sup> "Ee, móvá'nenonótovášé'séhevóhe," móxhehevóhe hóséstse.

<sup>14</sup> Naa Jesus hevovéstomóseono móhmáheno'eóehhevóhe hénéhéóhe, néhe'se Peter móhnéhmé'-

tséhetóhevóhe, "Néspéveáah tove!"

<sup>15</sup> Násáanonótovášé'séhéme. Hovánee'e éohkésáaméononótovášé'séhe.

<sup>16</sup> Oha hétsésetseha tséévéhesótse hákó'e tótseha néhe ma'heónéhoo'xeváhe Joel

móhnéhešemé'estóhéhe naa énéhetóxe'ohe

ma'heónòxe'éstóonéhéva.

3

### A lame man is healed

<sup>1</sup> No'ka éseeva Peter naa John móstatséhe'óhtséhevóhe hénéhéóhe ma'xema'heónemáheóne, mó'éseto'sena'nòxe'óhéhanetséhe

néhe'xóvéva mó'óhkéháoenáhtovéhanéhe. <sup>2</sup> Vétséno

móhnèxho'eotséhehevóhe na'estse hetanóho,

tséohkésáaméhnéhetsese hákó'e tséxhestáotsetsése.

Mó'óhkéénanéhéhe a'e He'nétóóne, Tsépévatamano'etse,

mó'óhkéhestóhehanetséhe. Néhestoha éseeva hénéhéóhe

móstaohkéhéenánéhéhe tsésto'seohkéhéhotsénomo'hése

tsé'óhkésóhpéhnéstovetse. <sup>3</sup> Tséstavóómöse Peterhevaho naa

Johnevaho tséstaameéstséhnetsése ma'xema'heónemáheóne,

móstavéestomevöhéhe ma'kaata. <sup>4</sup> Móstavéhóotoe-

vé'hoeotsé'toehevóhe, "Néhvé'hoomemeno!" móxhetaehevóhe.

<sup>5</sup> "He'a e hová'éhe nátosemétaenovo," móxhešetanóotséhéhe.

<sup>6</sup> Peterhevaho móstséhetaehevóhe, "Násáahema'kaataeméhéme, naa

oha néstatséhešenétahévevéstahématséme: Jesus hevhééstóva,

'Né'ohá'a'estse naa né'évano'eamehnéstse!" <sup>7</sup> Peterhevaho

móhvéstahéotsémaehevóhe tséhnéhoveóeotsése.

Móstató'néšeévapéveotséhanetsevótse hestse'konótse. <sup>8</sup> Néhe'še

móhnéshema'xeka'a'xéhéhe. Móstaamekoká'a'xéhéhe,

móstasevó'óhtsémóhevóhe Peterhevaho naa Johnevaho hénéhéóhe

ma'xema'heónemáheóne. Mó'amevového'ótóhevóhe Ma'heónева.

<sup>9</sup> Naa vo'estanóho hénéhéóhe móhmaevóomaehévóhe

tsééváhešeamehnése naa tséno'heševového'ótose Ma'heónева.

<sup>10</sup> Móhnánóehevóhe néhe vo'estanóho, nea'háanehe

tséohkeméhaeta'omónoo'estse He'nétóóne Tsépévatamano'etse,

mó'otóesetséstóhenovóhe tsé'évaaméhnetsése.

4

### Jesus is the only Savior

<sup>12</sup> Netao'o ho'eva Jesus éno'kevo'estanévéstómanéheve.

8

### Philip and an Ethiopian official

<sup>26</sup> Na'estse ma'heónéhotse'ono móstséhetaehevóhe Philip,

"Táhénéhé'óhtse hé'tóhe meo'o tsétatséhe'otse Gaza."

<sup>27</sup> Tséstanéšenáameohtsése tséma'kaataevé'ho'evéstse

móhne'amó'eohtséhéhe. Móhvéhonotse'óhevomotáhohevóhe

véhona'óho, Candace móxheševéhehevóhe, hénéhéóhe Ethiopia.

Móhnéxhé'óhtséhéhe Jerusalem tséstatshéhéháónáse.

<sup>28</sup> Tséstaévaaméhóohtó'eohtsése néhe ma'kaataevé'ho'e

mó'améhoéstóhéhe ma'heónòxe'estoo'o tsémoxe'ohe

ma'heónéhoo'xeváhe Isaiah. <sup>29</sup> Ma'heónemáhta'sóomaho

móstséhetaehevohe Philip, "Tanéheohé'tótse hé'tóhe amó'eneo'o!"

<sup>30</sup> A'e tséstáho'eoesta'xése móstanéstovóhevóhe néhe ma'kaataevé'ho'e, móxhoéstotséhéhe ma'heónéhoo'xeváheho Isaiah tséhetóxe'éstónetsése. Móstánéstovóhevóhe, "Néhéne'enahe tsé-

hoéstomo?"

<sup>31</sup> "Hová'áháne,"

móxhetaehevóhe.

"Násáahéne'enóh

e tséhetóxe'ohe.

Vo'estane náme'-

véstáhema,

náme'péve-

mé'éstomoo'e

tséhetóxe'óhetse

hé'tóhe. Naa

né'e'e-

vonehnéstse!"

<sup>32</sup> Héne tséamé-

hoéstó mó-



tséhetóxe'óhéhanetséhe, 'Ta'se kósáeso tséamóoneanéstse  
óhto'sena'heséstse, hápó'e tsenéhešeamóoneane néhe tséto'se-  
na'héstse. Naa máto tsé'tóhe kósáne ameoo'káxévoséstse éohkésáa-  
pe'pe'estáheo'o, naa hápó'e néhe tséto'sena'héstse tsenéheše-  
he'kotoo'e.<sup>33</sup> Naa tsé'tóhe tséto'sena'héstse tsenéševátamo'eehe,  
tsésáapévöhóhta'hané'shéhe. Mähv'éna'héstse téoneeto  
hevo'estanéhevestótse tséhová'áhanéhetse," móxhetóxe'óhé-  
hanetséhe.<sup>34</sup> Néhe'se néhe ma'kaataevé'ho'e móstséhetóhevóhe  
Philipevaho, "Néhmé'éstomevéstse! Néváesóho tsétotóxemose?  
Tsé'tóhe ma'heónéhoo'xeváhe mó'étaometotóxemahtse naa móhe  
vo'estanóho tsénétahétsese énéhetóho?"<sup>35</sup> Néhe'se Philip  
móhmé'éstomevöhéhevóhe néhe ma'kaataevé'ho'e tséhešétovátotse.  
Móhpévetotóxemöhéhevóhe Jesusevaho. "Jesus nea'háanéhe  
tséna'héstse," móxhehéhe Philip. Naa néhe ma'kaataevé'ho'e  
móstaosáaneoné'seómáhahtovöhéhevóhe Jesusevaho.<sup>36-37</sup> Móstánéše-  
amó'eohtséhevóhe, néhe'se móstáho'ó'ehnëhevóhe mahpe  
mósséeháhanetséhe. Néhe'se néhe ma'kaataevé'ho'e  
móstséhetóhevóhe Philipevaho, "Heta'háanehe mahpe. Heá'eháma  
néme'né'e'óestaahe?"<sup>38</sup> Móstáeno'ehnëhevóhe hénéhéóhe a'e  
mähpeva. Móstáhómevonéhnëhevóhe. Naa hénéhéóhe  
móstaé'óestaáhnöhevóhe.<sup>39</sup> Tséhne'évaonóhnévöse móho'nó'éva-  
vóómötse Philipevaho. Néhe Ma'heónemáhta'sóomaho  
móstaévaaseohé'toehevóhe. Naa néhe ma'kaataevé'ho'e  
móstaévähóseasétó'eohtséhéhe. Móhpévetanöhéhe.<sup>40</sup> Philip  
móstásó'rovéhoehéhe Ashdod. Móstaaametóxema'heóneéestséhéhe  
ta'e tséstáho'eohtsése Caesarea.

### Saul begins to follow Jesus

<sup>1</sup> Néhe'xóvéva Saul mó'ohkeaméhó'xemóhevóhe tséne'étamétsese Jesusevaho, mó'ohkeno'na'hátanó'tovóhevóhe. Móstáho'ehótóhevóhe ma'heónévé'hó'e tséháá'eho'oesenátsese.

<sup>2</sup> Móhvéestomevóhenótse móxe'éstóonótse tsénéhetóxe'ohé-tsee'éstse tséto'seohkéheséváénöse he'óho naa hetanóho tsééshene'étamétsese Jesusevaho naa tséstó'seno'eévatséhe'otséóse Jerusalem. Móstao'setséhe'ohtséhéhe Damascus tséto'semae'-éemóheehtsétsese Jews. Móstó'sevóo'séhohéhe héne móxe'éstóonótse tséstahévééstó. <sup>3</sup> Tséstaéshéto'sého'eohtsése Damascus, móhma'xeanóhevó'ho'káséotséhanetséhe tséhnéšenáameohtsé. <sup>4</sup> Móstapoo'ësemáhtséhóhe ho'eva, néhe'se vo'ëstanóho móhnéxhoó'hevéhaehevóhe, "Saul, Saul, néaméhávéséve'tove!" <sup>5</sup> "Mónénéehove Ma'heo'o?" móxhetóhevóhe. "Jesus nánéehove, néma'xeaméhávésévo'eeše. <sup>6</sup> Evaoháá'éstse, taéstó'eohtséstse tséhéhéhe máhoéstóva! Naa hénéhéhéhe néstsemé'ëstomóne tséto'séhešévetó," móxhetaehevóhe. <sup>7</sup> Néhe hetanóho tsévé'ohtsémaese Saul móhná'taehehevóhe. Móhvésenéstóhenovóhe héne éestsestótse naa oha vo'ëstanóho móho'nóhoomovótse. <sup>8</sup> Tséstaévaohaata'óse Saul móstáhéné'enohéhe tséhešeó'ó'énése. Néhe'se néhe hetanóho móstatséhetóoneanaehevóhe Damascus. <sup>9</sup> Na'hee'ëše mó'o'o'enéhéhe, naa néhestohéé'ëše móho'nóhméseestse. <sup>10</sup> Naa na'ëstse tsééshene'étaméstse Jesusevaho, Ananias mó'ohkéhestóhehéhe. Móhvo'ëstanéhevéhéhe hénéhéhéhe Damascus. Móhvoo'séhaehevóhe Ma'heóneva hová'éhe, "Ananias!" "Hénová'ëto, Tséne'táheto?" móxhehéhe. <sup>11</sup> "Tatséhe'ohtséstse méónéva Tséxanovo tséohkéhestohe. Tatséhe'ohtséstse tséhxoo'ëše Judas. Hénéhéhéhe éhoo'e hetane, éaméháóéna, énélhéstahe Tarsus, Saul éheševéhe. <sup>12</sup> Návoo'seho hová'éhe, névóoma tséhxáoenavomotaose tséstó'seévavóósánëse. Naa hétsetseha nétahésetshéseméa'továtse Judas hemáheónë. Ma'táho'ehneto, tanéstao'o, 'Naa Saul?' hetoo'o Judas," móxhetaehevóhe Ma'heóneva Ananias. <sup>13</sup> "Séaa! Náéshenéstomónenötse tsé'tóhe Saul tséévèhešeaméhávésévo'éeóse tsééšeoné'seómáhahtátsese hénéhéhéhe Jerusalem. <sup>14</sup> Naa náno'néhetáhtomóne hétséhéhéhe móho'eohtséhéhe, éno'eohtsénösestótse móxe'ëstóonótse tsénéhetóxe'ohétsee'ëstse tséstó'seohkéhešéheséváénöse netao'o vo'ëstanóho tséne'étamétsese Jesusevaho," móxhetóhevóhe Ma'heóneva. <sup>15</sup> "Naa tanéševáhtometséhe'ohktseo'o! Nánéhešemonenötse tsé'tóhe Saul tséstó'seohkema'heónééestséstovóse netao'o vo'ëstanóho, heva Jews, naa tsémáhevéhonevetsese, naa máto hópahpa oxëse tséhestahétsese. <sup>16</sup> Naa náhtano'néheševóó'sého tséto'séhešéhávésévo'eese hétsetseha tséhvé'ease-néhevo'ëstanéhévé'tovóse Jesusevaho," móxhetaehevóhe

Ma'heónева Ananias.<sup>17</sup> Ananias móstaosáanenéhe'öhtséhéhe tséxhoetsése Saulhevaho tséstó'séháoenavomotáóse.

Móstsehetóhevóhe Saulhevaho, "Hóovehe, nénéstóvo Jesus tséhne'ameohtseto. Naa hétsetseha hétséhéhéhe nánéstshéhešeneenahe tséstó'séháoenavomotáhátse tséstó'seevavóosaneto naa tséstó'seno'eamáheto Ma'heónemáhta'sóoma."<sup>18</sup> Se'ea'e a'e móstaévavóosanéhéhe. Móstaoháeta'ohéhe, naa móstan'o'e'óestaáhehéhe.<sup>19</sup> Néhe'še móstaévaméséhehéhe, móstaévavé'sepévomóhtáhehéhe.

### **Aeneas is healed**

<sup>32</sup> Peter tsé'ametóxema'heónéeestsése móstáho'eohtséhéhe máhoéstóva Lydda mó'ohkéhestóhehanetséhe. Hénéhéhéhe tsévo'èstanéhevese tsééshene'etamévose Ma'heóneva, móstanáho'öhtsévóhevóhe.<sup>33</sup> Hénéhéhéhe móhvóomóhevóhe hetanóho Aeneas, móxheševéhehevóhe. Mó'éšenanéhehéhe na'nóhtóheaa'e, móxhe'konetó'omáhehéhe.<sup>34</sup> Peter móstséhetóhevóhe, "Aeneas, hétsetseha Jesus néévapévomóhtáhé'seha. Ohaa'èstse, pévánótse nešéešestótse, naa táchoo'otsestséstse!" Móstó'néšenéhešeoháeta'ohéhe.

<sup>35</sup> Lyddaheveno naa a'e Sharonheveno, hénéhéhéhe tsévo'èstanéhevese tséstavóomaa'ése Aeneas tséssáa'évananéhéése móstavéseasene'etaméhenovóhe Ma'heóneva.

### **Dorcas comes back to life**

<sup>36</sup> A'e móxho'táhanéhe máhoestótse Joppa tsé'ohkéhestohe, na'èstse he'e Dorcas móxheševéhehéhe, héne véhestótse Dorcas, Váotseváhé'e, mó'ohkéhestóhehanéhe. Mó'oné'seómené'etaméhenotóhe Ma'heóneva. Mó'ohkeamevéstahémósanéhéhe naa mó'ohkeno'eamepéve'tovóhevóhe tséháo'omenéhetsese.

<sup>37</sup> Néhe'še Dorcas móstáháomóhtáhéotséhéhe, móstanaehéhe. Tséstaešéénhéóxe'anése móstae'eotséhohevovóhe he'amémáheóna.

<sup>38</sup> Tséne'etamese Ma'heóneva hénéhéhéhe Joppa, tséstanéstomónévose tséhešéhoetsése Peterevaho a'e hénéhéhéhe Lydda, neše hetaneo'o móstáháonóeosemóhevovóhe, "Néhvé'ohtseme!" móxhetóhevovóhe Peterhevaho.

<sup>39</sup> Móstaošáaneasevó'oohémaehevovóhe Peterhevaho. Tséstaeváho'eohévóse móstae'eohé'tovóhevovóhe Peterhevaho he'amémáheóna. Háesto hótóxaa'e'eo'o móxhoehevovóhe, móhma'xea'xaaméhevovóhe. Móhvóo'séhaehenótse netao'o hone'ónonótse Dorcasevaho tsémanéstóotáhaevose.<sup>40</sup> Néhe'še Peter móhmáhehóeneenáhnóhevovóhe. Móhnéšenéstanéoehéhe tséhnéšenáháónáse. Móstsehehéhe, "Váotseváhé'e, né'evato'èstse!" Móstó'néšeévatótoeotséhéhe. Tséhvóomaa'ése Peter móhne'evatomóhtónoéotséhéhe.<sup>41</sup> Peter móhvéstahéotsémóhevovóhe tséhne'évanéhoveóeotsetsése. Néhe'še Peter móstaéva-onóomóhevovóhe néhe hótóxaa'e'o naa máto tsééšeoné'seómáhahtase. Móstavóo'séhóhenotóhe tsééšeéváhešeametanénetsése Dorcasevaho.

<sup>42</sup> Naa tséstamáhenéstomónévöse néhe vo'éstaneo'o hénéhéhéhe Joppa, háesto móstaaseoné'seómáhahtáhevóhe. <sup>43</sup> Naa Peter móstanéšenenóvoehéhe hénéhéhéhe Joppa. Mó'á'naehevóhe na'estse hetanóho, Simon, mó'óhkéhestóhehevóhe, mó'óhkého'nénéhevóhe.

## 10

### Peter and Cornelius

<sup>1</sup> Hénéhéhéhe Caesarea tsé'óhkéhestohe móhvo'éstanéhevéhéhe na'estse véhonenótáxéve'ho'e, Cornelius móxheševéhehéhe. Móho'nóh-Jew-hevéstse. Móhvéhoneve'tovóhevóhe nótáxévé'hó'e tséhéstahétsese Italy. <sup>2</sup> Móxhoháema'heónetanó'heónnevéhéhe. Mó'óhkeaméháoenáhevóhe tséhnéehovése naa tsévéséstanovemaese. Mó'óhkema'xemétóhéhe ma'kaata tséháo'omenéhéstese. <sup>3</sup> No'ka éseeva hea'e tséhna'nóxe'óhetse móhvoo'séhehéhe hénová'étsénese. Móxho'éhotaehévóhe na'estse ma'heónéhotse'ono. Hevhéstóva móhnéhvé'sevéhaehevóhe. <sup>4</sup> Cornelius móhná'taehaehevóhe, otaxa móhma'xevé'oomóhevóhe néhe ma'heónéhotse'ono. Néhe'se móhmónetshéhešenéstovóhevóhe, "Hénová'eto tséhésého'éhneto?" Naa móstshéhešeno'estóehevóhe, "Ma'heo'o énésta néstáoenahötse, naa éno'néhešéhéne'ena tséohkéheševéstahémóse tséháo'omenéhese. <sup>5</sup> Naa hétsésetseha tatshéhešemea'estse hóséstse hetaneo'o Joppa tsetanó'otséhovo na'estse hetanóho Simon Peter éheševéhe. <sup>6</sup> Ehoo'e hénéhéhéhe Simon hemáheóne, ého'tatse hemáheo'o a'e tséhmáhoémoehatse." <sup>7</sup> Tsé'éšenéhetaa'ése móstaévanoo'o'tsé'toehevóhe néhe ma'heónéhotse'ono. Cornelius móstaosáaneonóomóhevóhe neše hestotse'ono naa na'estse nótáxévé'hó'e tséohkevéséháona'tovótse Ma'heóneva. <sup>8</sup> Móhmáhemé'estomevóhevóhe netao'o, néhe'se móstaasetshéhešeméahénotóhe Joppa. <sup>9</sup> Tséstavóna'otse tséstaešeto'sésétovoestatse móstaéšeto'sého'eohtséhehevóhe. Vétséno móstae'héhaoenáhéhe Peter hénéhéhéhe he'amémáheóne. <sup>10</sup> Móstaoseeno'háeanáotséhéhe. Vétséno mó'améhomóséstovéhanetséhe, móstavé'naóotséotséhéhe. Ma'heo'o móhvoo'séhaehevóhe hová'éhe. <sup>11</sup> Móstavóohtóhéhe he'amó'omééno tsésta'ta'eohtsetse. Naa móhnéhmé'e-anóhoésenáhéhe koešé'hóno móstoo'éhehéhe. <sup>12</sup> Hénéhéhéhe móstáhoehevóhe netao'o hováhne, hópahpa šé'senovoto, naa heováestse vé'késeho tséhestase. <sup>13</sup> Móstánéstovóhevóhe, "Peter, to'estse! Na'xenano tsé'tóhe naa mévenano!" <sup>14</sup> "Šeaa, Tsé'ne'táheto, hová'áháne, náme'tónéšéhémévoo'o! Tsés-Jew-hévtse náohkésáa-néheše'hanéhéme." <sup>15</sup> Néhe'se móhxósetséhetaehevóhe, "Névé'néheve, Ma'heo'o énéhevoo'o netao'o hová'éhe éto'semáheméséstove!" <sup>16</sup> Na'ha móhnéhestóhehéhe, néhe'se móstaéváhe'amoésenáhéhe néhe koeše'hono. <sup>17</sup> Peter tséssó'-nóhtovetanó'to netao'o tséhešetovátotse, néhe hetaneo'o Cornelius tsétaméase móhne'éšebo'éhnéhevóhe tséxhe'nétoonéhevétse. <sup>18</sup> "Ehoehe Peter?" móxhešenéstáhevóhe. <sup>19</sup> Peter tsessó'néšená-

amenöhtovetanó'to tsévóóhto, Ma'heónemáhta'sóomaho móstséhetaehevóhe, "Na'he hetaneo'o ného'hénöhtsevóomáá'e.

<sup>20</sup> Táhéve'hoomenano, naa tanéševé'óhtsémóóno! Náho'méanoto."

<sup>21</sup> Peter móstaosáaneanóheohehéhe, móstséhetóhevóhe néhe hetanóho, "Nánéehove tsénöhtse'ovóse. Hénová'e tséhésé-ho'éhnése?" <sup>22</sup> Móstšehešeno'éstóehevóhe, "Véhonenótáxéve'ho'e Cornelius, nánéhméa'tóéne. Epévéhetaneve tséohkéháoena'tovótse Ma'heónева. Naa éno'máhepévatamáá'e Jews. Na'estse ma'heónéhotse'ono móhnéhetaehevóhe tsésto'senó'otséhaneto komaahe néto'sevésema'heónééestséstovo." <sup>23</sup> Peter mó'ohaané'séhohevóhe. Tséstavóna'otse Peter naa hóséstse tséoné'seómáhahtase móstavé'óhtsémóhevovóhe néhe hetanóho tséstaéváhóó'óhtsetsése. <sup>24</sup> Tséstahósevóna'otse móstaéváhó'eohtséhevóhe Caesarea. Néhe véhonenótáxévé'ho'e móstonóomaehévóhe. Néhe nótáxéve'ho'e mó'éšeáhtse'e-onóomóhevóhe hevóohestoto naa hevésenóho. <sup>25</sup> Peter tséstahó'eohtsése, néhe véhonenótáxévé'ho'e móhmássetséstóe-hevóhe. Móstanéšenéstanéoeotsé'toehevóhe, móstano'easé-háoena'toehevóhe. <sup>26</sup> Néhe'se Peter móstséhetóhevóhe, "Évaohaa'estse, hápó'e nává'nevéséhetaneve tséhešéhetanéveto."

<sup>27</sup> Tséstaameéstséhnévóse máheóné móssó'eameéestséstovóhevóhe néhe véhonenótáxévé'ho'e. Hotáhtse móxhoháatanéhehevóhe vo'estaneo'o. <sup>28</sup> Peter móstséhetóhevóhe, "NésáaJews-hévéhéme naa nénéhešéhéne'enánóvo tséhešé-Jew-hévéto, naa tsé'tóhe Jews éohkésáavésta'estsémóhevo tsénétáhétse vo'estanóho. Ma'heo'o námónenéhešévoo'seha hováneehóho ésáanétáhévatamóheho. <sup>29</sup> Naa hétséhéóhe náhéséhó'ehne tsésto'seéestséstóvatsése, nákáname-Jew-heve. Naa hénová'e tsétahéseonómése?" <sup>30</sup> Néhe véhonenótáxévé'ho'e (Cornelius) móstséhetaehevóhe, "Névéé'eše étaésenéhe'xove hea'e tséhna'nóxe'ohe tsénéšenáháoénáto tséhéóhe namáheóné, hetane émé'néetse, éma'xevó'ho'ého'hé-vatamahe. <sup>31</sup> Nátséheta, 'Ma'heo'o énésta néstáoenahótse, naa éno'néhešéhéne'ena tséohkéhešévéstáhémóse tséháo'omenéhese.'

<sup>32</sup> Naa náno'tséheta, 'Naa hétsésetseha tatshéhešemea'estse hóséstse hetaneo'o Joppa tsetanó'otséhovo na'estse hetanóho Peter éheševéhe. Ehoo'e hénéhéóhe Simon hemáheóné, ého'tatse hemáheo'o a'e tséhmáhoémoehatse,' náheta néhe hetane.

<sup>33</sup> Móhno'tséhetaehevóhe Cornelius, "Se'ea'e nétaonóeoosemáttse, népévého'eohtse. Hétséhéóhe náma'xema'heónemóheehtséme. Nánéstomónetanó'tomovónóne tséto'séhetaétse Ma'heo'o. Néssá'me'estomeve tséheese!" <sup>34</sup> Peter móstséhetóhevóhe, "Námónenéhešéhéne'ena Ma'heo'o émáheséestátamóho vo'estanóho.

<sup>35</sup> Hó'nésekánoméhéstáhétse oxése, Ma'heo'o émáhešéeše-ono'átomóho tséháoena'toese naa tséno'eonó'evo'estanéhevetsese.

<sup>36</sup> Hé'tóhe éestsestötse éséeso Jesus tséhxéšeéestséstovóse néhe Jews, Ma'heo'o émáheono'átomóho tséháoena'toese naa

tséno'eonó'evo'èstanéhevetsese. Eno'eována'xáavamo.  
Hena'háanéhe Ma'heo'o tséhxésého'mea'ásé Jesusevaho  
tséhešeno'kene'táhetsése.<sup>37</sup> Hea'e nééšenéstomóné'tánóvo tséhéso  
hénéhéóhe Judea. Mótšehešeasétséhesóhanéhe: John  
tséohkee'oéstaáhóvátse móhnéhetóhevóhe netao'o vo'èstanóho  
tsésto'see'oéstaáhetsése.<sup>38</sup> Jesus móstavésého'éhnéhéhe,  
móxhéstáhehéhe Nazareth tséno'oeme Galilee. Naa  
móhnéhxésóhanetséhe Ma'heónévéstóva. Móhno'néheše-  
véstáhémähehevóhe Jesus tséstaohkétóxevéstáhémósánése naa  
tséstaohkeno'hóesta'hamóse hávésévemáhta'sóomaho.<sup>39</sup> Nánéehove  
naa máto hóséstse vo'èstaneo'o nátó've'óhtsémóne Jesus, naa  
náno'vóóhtánóne netao'o tséheto'eétaese Israel naa Jerusalem.  
Ehótóxáse'hohe.<sup>40</sup> Naa oha na'héé'ëše éévaametanéne'séháá'e  
Ma'heónéve. Naa náévhóseoné'seómévóomóne  
tsé'évaametanénése, náno'vésé'hanámóne.<sup>41</sup> Tahta  
ésáamáhevóoméhe, oha tséhetaa'monese Ma'heo'o  
tsésto'setóxemé'emóvöse Jesusevaho.<sup>42</sup> Ma'heo'o náhnéhetaene  
tsésto'sepévemé'èstomevótse vo'èstaneo'o tséhešenéhetóhóotöse  
Jesusevaho tsésto'sého'emaovotsése tsésó'eametanénetse naa  
tsééšenaetsese.<sup>43</sup> Tótseha hákó'e néstóxévöse  
ma'heónéhó'xeváheono éhnéhešemé'èstánóvo tséne'étamese  
Jesusevaho tsemáheasetanomóhénóvo hestávésévo'eéstáhéstóvévo  
hevéhéstóva Jesus.<sup>44</sup> Peter tséhnéšenáameéestsése netao'o néhe  
vo'èstaneo'o hénéhéóhe tséáahtomónese móhnéxho'eohe'-  
toehevovóhe Ma'heónemáhta'sóomaho.<sup>45</sup> Hóséstse néhe Jews  
tsééšeoné'seómáhahtase tsévé'óhtsémaese Peter  
móxhoháe'otóesetséstóhenovóhe tsé'tóhe vo'èstaneo'o  
tséxho'eohe'tóévöse Ma'heónemáhta'sóomaho  
tséssáavé'Jewhévöhévöse.<sup>46</sup> Móstanéstovóhegovóhe tsénétáhéve-  
néstsetsése tséhvového'otovöse Ma'heónéve. <sup>47</sup> Néhe'se Peter  
móstséhetóhevóhe néhe Jews, "Tsé'tóhe vo'èstaneo'o  
évésého'eohe'toevóho Ma'heónemáhta'sóomaho hápó'e  
tséhešého'eohe'tótse. Naa néhe'se tseno'véséee'óestaáheo'o."  
<sup>48</sup> Peter móstaosánanéhehéhe, "Sá'e'óestaaha hévéhéstóva Jesus!"  
Naa móstséhetaehevóhe néhe vo'èstanóho, "Néme'éšenenóvoo'e!"

## 12

### Herod causes trouble for the church

<sup>1</sup> Néhe'xóvéva Tséma'xevéhonevéstse Herod móhnéševáta-  
mo'eéhohehevóhe hóséstse tséne'étamé'tovóvose Jesus. <sup>2</sup> Néhe  
na'èstse Jesus hevovéstomóseono Jamesevaho, John he'neho,  
mó'é'eno'továvo'óhnóhevóhe. <sup>3</sup> Herod tséstanéstomónése néhe Jews  
tséhešepévatséstotsése tséhešévésé, móxhóséheseváenóhevóhe  
Peterhevaho. (Vétséno móxho'néhe'xóvéhanéhe Passover.) <sup>4</sup> Herod  
móstaéstanóhevóhe Peterhevaho too'éhémáheóne.  
Móhnéhetóhevóhe néhe nótáxévé'hó'e, "Ne'eváoomóhéné!"

Móhnévováhehevóhe tséto'sene'evávoomaese. Herodevaho mósto'séhóhta'hané'séhaehevóhe Peter hénéhéóhe tahta ma'éšeénema'heóno'eétahéstovetse Passover.<sup>5</sup> Naa Peter tséhnéšenátoo'eese néhe tsééšeoné'seómáhahtase mó'améháoenavomotáhaehevóhe.

### Peter is rescued

<sup>6</sup> Tsésto'seméohóhta'hané'séhaa'èse Herodevaho, Peter tséhnéšenánaóotsése, néše nótaxévé'hó'e móhne'evávoeóe'-toehevóhe, móstapáhoetoo'éhehevóhe Peter he'áhtseneva. Naa máto neše nótaxévé'hó'e móhne'evávoohóhenovóhe héne he'nétoo'o.

<sup>7</sup> Móssó'hovéxaetaemé'néeotsé'toehevóhe na'èstse ma'heónéhotse'ono hénéhéóhe naa móhma'xevó'ho'káséve-maeotséhanetséhe hénéhéóhe too'éhémáheóne. Naa néhe ma'heónéhotse'ono móstamáxanaehevóhe Peter, móstásé'a'ó'haehevóhe. "Onótoveto'éotséstse! Exa'o'sanéstse!" móxhetaehevóhe. Naa héne tséméhaevé'şepáhonóehese móhnésséšeotséhanetsevótse. <sup>8</sup> Naa néhe ma'heónéhotse'ono móstséhetaehevóhe, "E'éha'óoestse naa e'seéstse'henáotséstse, néhe'sé néxhó'e'ovéstse!" <sup>9</sup> Peter móstaosáanéhóehó'e'ovóhevóhe hénéhéóhe too'éhémáheóne. Móho'nóxhene'eno tséhésenéhesótsetse, "Hea'e nává'neováxe," móxhešetanóhéhe.

<sup>10</sup> Naa hénéhéóhe móstaamésóhpeohé'tovóhevovóhe tséne'evávoosanétsese. Naa tséstáho'éhnévöse he'nétóóne móstataomeónéstaotséhanetséhe. Tséstáhóva'xévöse, móstanéšeameohtséhevóhe. Naa taehó'ótóva néhe ma'heónéhotse'o móstaxaetae'evavoneotséhéhe. <sup>11</sup> "Naa nátaéshéne'ena hé'tóhe éoné'seómo Ma'heo'o móho'méaoohéhenotóhe hestotse'ono. Naa náne'evavo'èstanéveha tséto'seméhaehešé'tóó'èse Herod naa néhe máto vo'èstaneo'o," móxhešetanóotséhéhe. <sup>12</sup> Néhe'sé móstatséhe'öhtséhéhe hénéhéóhe Mary hemáheóne, John Mark heške, néhéóhe móhma'xemóheeohtséhevóhe vo'èstaneo'o móhma'xéháoenáhevóhe. <sup>13</sup> Naa Peter móstakó'konóhenéhéhe, naa na'èstse káse'eeheho tséstáho'eoese he'nétóóne, <sup>14</sup> tséstanáhtovöse Peterhevaho, móstaoseepévetanóotséhéhe. Móstavaevohehéhe, móho'nóstaéšeta'ta'enomevótse.

Móstatséhehéhe, "Peter éamóeoó'e anóséma." <sup>15</sup> "Mónémáséhánee'e," móxhetaehevóhe néhe vo'èstanóho tsémáhehoétsese. Móho'nóhnehnetameotséstse, "Náhetóme," móxhehéhe néhe káse'eehe. "Hea'e Peter hemáhta'sóomaho," móxhóséhehevóhe néhe vo'èstaneo'o. <sup>16</sup> Naa Peter móhnéšeaméhetósekó'konóhenéhéhe. Ta'máhove'sé móstata'ta'énomovóhevovóhe, naa tséstavóomovöse móstaotóesetanóotséhevóhe. <sup>17</sup> Peter móstaévöhóovóhevovóhe tsésto'séhe'kotoetsése. Néhe'sé móhnéhetóhta'haovóhevovóhe tsééváhešéhóeotséhaa'èse Ma'heóneva néhéóhe too'éhémáheóne. "Naa tákéhénéhetóhta'haovóhéne James naa hóséstse tsééšeoné'seómáhahtase," móxhehéhe. Móstavaaséhéhe.

<sup>18</sup> Tséhnéhméovóona'otse móhma'xepe'pe'eotséhevóhe néhe tséohkene'evávoosanese hénéhéóhe too'élémáheóne. "Naa Peter? Éhovánee'e, étónéšéveséstse?" <sup>19</sup> Naa Herod móstséhetóhevóhe taamaahe henótáxemo, "Táhénóhtsevóoma Peter!" Móho'nó'évátónéšemé'ovovótse. Néhe'se Herod móhvovóhpona'ovóhevóhe néhe tséohkene'evávoosanétsese, néhe'se móhnovósenahohé. Néhe'se Herod móstahé'öhtséhéhe Judeaheveno, móstatséhe'öhtséhéhe Caesarea. Móhnonóvoehé.

### **Herod dies**

<sup>20</sup> Hó'ótóva Herod mó'oseemomáta'etanó'tovóhevóhe néhe vo'éstanóho tsévo'éstánéhevetsese Tyre naa Sidon. Néhe vo'éstanóho mósta'o'seonéséhévovéahé'toehevóhe. Tséstáho'élnevóse Herod hemáheóne, móstaéxa'é'ovóhevovóhe néhe hetanóho tsého'eamanétsese hénéhéóhe, Blastus mó'öhkéhestóhehevóhe tséstó'sevéstáhémáévóse ma'taéestséstovovótse Herodevaho. Néhe'se móstaésevé'öhtsémaehevovóhe Blastusevaho tséstáhémáévóse nanováhtsestötse Herodevaho, tséhne'öhkéhésotse hestámévo hénéhéóhe Herod hesto'eva. <sup>21</sup> Tséstáho'néhe'xóvetse Herod móhma'xeé'sésanéhéhe. Móstahonoéhéhe véhonetáxe'séestova. Móhma'xeéestséhéhe. <sup>22</sup> Néhe tséáahtóese mó'asepe'pe'éstáhevóhe, móstséhehevóhe, "Ta'se Ma'heo'o éeveéestse!" <sup>23</sup> Sé'ea'e na'éstse ma'heónéhotse'ono móhnéxho'héhaomóhtahé'séhéraenahevóhe Herod tséhvé'pévátsésto tséévhetaa'ese néhe vo'éstanóho naa tséssáa'onemóése Ma'heónева. Herod móstaméškésónevo-móhtahéotséhéhe, naa héne móstavé'şéhováneéhehéhe. <sup>24</sup> Néhe'se onétáhtse Ma'heo'o heéestsestötse móstama'xéhe'néva'óhanetséhe. <sup>25</sup> Barnabus naa Saul tséstáésemá'sema'heónééestsévóse, móstaévatséhe'öhtséhevóhe Jerusalem. John Markevaho móxho'vé'öhtsémaehevovóhe.

## **16**

### **Paul and Silas in jail**

<sup>22</sup> Ho'emanéheono móhnéheto'emanéhevóhe tséstó'sené'sésané'-hamevóse Paul naa Silasevaho, néhe'se móhvé'he'eohehevóhe. <sup>23</sup> Tsé'ésémá'sevé'he'eoahnovóse móstanovóseéseésemóhehevovóhe too'élémáheóne. Naa nehe tséohkene'evávoosanéstse móstséhetaehevóhe tsého'emanétsese, "He'konepévene'evávooma!" <sup>24</sup> Hákó'e náháóhe hestóxemé'óne mó'a'e'şenéhpohohé. Móhvé'se-tó'hoehehenovóhe ma'kaataeva. <sup>25</sup> Sétóhtaa'eva Paul naa Silas móhvového'ótóhehevovóhe Ma'heónева. Néhe tsévesetoo'èhese mó'áahtóhehevovóhe. <sup>26</sup> Néhe'se ho'e móhma'xemomó'otséhanéhe. Héne he'nétoonótse too'élémáheóne móhmáheta'ta'o'óhanetsevótse. Néhe tséméhaemáhetoo'èhese móhmáhešéšeotséhanetsevótse tséméhaevé'setoo'élémáheóne. <sup>27</sup> Naa néhe tséohkene'evávóósánéstse móstáshé'seo'ha'óehéhe tséhmomó'otsetse ho'e. Tséstavóóhto he'nétoonótse tséhmáheta'ta'eóetse, móxhóhnee-

néhešetanóotséhéhe, "Mótaéšemáhehóesóhp'a'xéhevóhe." Móstášé'xa'hahtséhéhe hemotshéške, mósto'sena'xévaenáhtséhéhe.  
<sup>28</sup> Paulhevaho móstahpe'e'hahétséstóehevóhe, "Névé'néhešéve! Násó'máhehoéme." <sup>29</sup> Néhe'se móxheseváenohéhe vó'ho'kásénahnestótse, móstaéséhetséhetóeotséhéhe too'ehémáheóné. Mó'oseehéhpóheotséhéhe, móspévenonoma'xéhéhe, móstanésenéstanéeoetsé'tovóhevóhe Paul naa Silasevaho.  
<sup>30</sup> Néhe'se tséstaešéhóehé'tovóse móstatshéshéhó'otséhohevóhe hemáheóné. Móstshéhetóhevóhe, "Hápó'e náme'tónéše-vo'èstanévéháne?" <sup>31</sup> "Naa nénéehove naa nevo'èstanemo máhvé'ne'étamése Jesus néstsemáhevo'èstanévéhanéme," móxhetaehevóhe. <sup>32</sup> Néhe'se móstamónemáhepévemé'èstomóe-hevovóhe tséhešetováhetsése Ma'heónéva. <sup>33</sup> Tséssó'taa'èvetse néhe hetane tséhvovóhnéhešéháevóse tséhvé'he'ehévóhe Paul naa Silasevaho, néhe'se tséhnéehovése naa hevo'èstanemo móhmáhe'e'óestaáhehevóhe. <sup>34</sup> Néhe'se móhmónéhoxomaehévovóhe. Tséhnéehovése naa hevo'èstanemo móhvé'séhetótaetanóhehevóhe tséhmóneasene'étamevóse Ma'heónéva.

## 17

### Paul in Athens

<sup>16</sup> Paul tséhnéšenátonóómose Timothy naa Silasevaho hénéhéhéhe ma'xemáhoéve'ho'eno Athens tséhestóhetse, móhvóomóhevóhe háesto aéstomema'heono. Naa héne móhvé'séhávésévetanóotséhéhe.  
<sup>17</sup> Naa móstatséhe'öhtséhéhe tsé'öhkemóheeohstséstovetse tsésto'sema'heónéeestséstovóse néhe Jews naa nónhásöháma vo'èstanóho tsévésého'héháoenatsese. Naa hová'éhe tsé'öhkéhohtováhtovetse hénéhéhéhe máto mó'öhkema'heónéeestséhéhe. <sup>18</sup> Hóséstse néhe móhmano'éehevóhe Epicureans naa Stoics, mó'öhkéhestóhehevóhe. Mó'ohkeóo'evotaehévóhe. "Naa néváeso tsé'tóhe, ta'se tsémáhehéne'eno hová'éhe?" hóséstse mó'öhkéhehevóhe. "Naa tsé'tóhe Jesus tsétotóxemose tsé'tóhe Paul, hea'e na'èstse ma'heo'o oxése tséhéststaestse. Naa éohkeno'totóxesta tsé'évaametanénestovetse," hóséstse mó'öhkéhehevóhe. Naa móhxéne'enátanó'tomóvóhenovóhe héne tsétotóxéstotsése. <sup>19,21</sup> Móstatséhe'otséhohevovóhe Paulhevaho tsé'öhkemóheeohstsése Areopagus tsé'öhkéhestóhese. Néhe vo'èstaneo'o tséhéstahese Athens naa máto oxése tsénéhxé'öhtsese mó'öhkéhetósetotóxéstóhenovóhe hová'éhe tsémónatséstomévóse. "Naa néhmé'èstomevemeno hé'tóhe tséametotóxéstomo! Námónátséstánóné" <sup>20</sup> naa éno'eotóéso. Náhéne'enátanó'tánóné héne tséhešetováto," móxhetaehevóhe.  
<sup>22</sup> Paul móstaosáanemé'néehéhe maeto. Móstshéhetóhevóhe, "Tséhóhe tséhéstahese Athens," <sup>23</sup> tséévéhetaa'vóóhtómo netao'o hétséhéhéhe nemáhoéstovévo, návóomoo'o hoháesto heováestse tséma'heónatséstomáse néháoená'tánóvo. Mónéoseehoháema'heónetanóheméhe. Hópahpa na'èstse étséhetóxe'ohe,

"Tsésáahéne'enóseonévééstse." Esákánoméhéne'enóseonévéhe néohkésó'háoena'tovovo. Naa néhe nétao'semé'èstomévatsénóvo.

<sup>24</sup> Tsé'tóhe nea'háanéhe Ma'heo'o tsémáhemanestsése netao'o hétséhéóhe ho'eva naa he'amo'omééno. Naa éno'máho'emáóhta netao'o hová'éhe. Esáavésevo'èstanéhévéhe máheóne vo'èstane tsévá'nemanestsése. <sup>25</sup> Naa hováneehóho ésáane'étaméhenoto. Onétáhtse néohkene'étaménone. <sup>26</sup> Ma'heo'o tsémanéóhtse na'èstse hetanóho tóoneto hevo'èstanemo évoo'séhóho tóosa'e tsésto'se-vo'èstanéhevetsése naa máto tsésto'sého'néhe'xóvetse. Hámó'óhtse hénéhéóhe mónnénéhvéséhéstáhehemanéhe. <sup>27</sup> Máto Ma'heo'o móhxésenéhešemáheéxanóhéhe tsésto'senóhtséohtsé'toese. Naa ésáahótsemé'öhéhe. A'e móneóhkenée'toehenéhe. <sup>28</sup> Naa énéehove tséametanéne'séhaétse. Névéstáhémaene netao'o hová'éhéstónéhéva. "Néhenésonéhe'toene," ééšeáahtse'-nélhetoxe'èstóneo'o hóséstse nevo'èstanémevoo'o. Naa éhetómeo'o.

<sup>29</sup> Naa tséhvé'henésónéhé'toétse, néme'sáanéhešetanohéme évá'nevé'şemanéhe heóvema'kaeta naa vó'komema'kaetaéva naa máto héva ho'honáéva. Esáavá'nemanéhaeheho vo'èstanóho tséohkéhóovéhešetanóvöse hóséstse. <sup>30</sup> Tótseha Ma'heo'o mó'öhkeo'omóohtöhetséhe néhe vo'èstaneo'o tséssáapévé-héne'enoméhévöse tséohkéhešévévöse. Naa oha hétsétscha ésá'a'évanéhesoháne, netao'o vo'èstane éme'méseeotse, néhetaene Ma'heo'o. <sup>31</sup> Ééšeéxána hó'ótóva éšeéva éto'seéváho'hé-pévého'emaovóho netao'o vo'èstanóho. Énélhéshemonénoto Jesusevaho tsésto'sého'emanetsése. Ma'heo'o néhésenéheševóo'séhaene tsé'évaametanéné'séose Jesusevaho hó'ótóva tsésto'seéváho'hého'emanetsése," móxhetóhevóhe Paul.

<sup>32</sup> Tséhnéstomónévöse hóséstse Jesusevaho tsééváhešeámetanénetsése móhnetséstáhevóhe, naa mé'tó'e hóséstse móhxóna'ovéhéne'enátanó'tóhenovóhe.

**Romans**

1

**Everyone is sinful**

<sup>18</sup> Ma'heo'o éhéseomáta'ehe vo'estaneo'o tséhvé'hetóseamé-hávésévo'eétahévöse naa éno'too'e'ánovo hetómestötse. Ehávéséveoo'hetanoo'o. <sup>19</sup> Ma'heónева móstaomevoo'éstómané'séhae-hevovóhe tséhestáse, naa oha móho'nóstónéšeáahtomónévötse. Naa héne tsevé'seaséto'eéhaenovo Ma'heónева, tsetaomenéhešehahtseo'o. <sup>20</sup> Hákó'e tséhnéhmóneéxane netao'o hová'éhe, móhnéxhéne'enóhehanetséhe Ma'heo'o hema'heónevestötse naa hestoháatamaahestötse. Esáakánomevóoméhanéhetse hema'heónevestötse naa hestoháatamaahestötse, naa oha évé'séhéné'enóhetse tséhvóometse netao'o tséhešeéxano. Naa tséhvé'néhesotse hovánee'e ésáatónéšenonáháxetanóhe.

<sup>21</sup> Vo'estaneo'o ékánameéshéhéne'enovovo Ma'heónева naa oha ésáanéhešema'heóno'ótóhevo, naa hahoo ésáano'hešetanóhe'o. Naa tséhešétanóvöse éma'xepe'pe'otse, éhávéséveoo'hetanóotseo'o.

<sup>22</sup> "Náéšemáhehéné'na netao'o hová'éhe," éohkeno'hevoone, naa oha hová'éhe ésáahhéne'enohénóvo. <sup>23</sup> Eme'óhkéháoena'tovovo Ma'heónева tséa'eneametanénetsese, naa oha ésáanéhešévéhe'o. Eohkeháóéná'tánóvo hová'éhe tsétaomemanéstsévöse, heva vo'estanóho naa máto heováestse vé'késeho naa hováhne tséhestatsése, hópahpa šé'senovoto. <sup>24</sup> Eno'xónetamevo'estanéheve'o, nonámé'tó'e éohkéxónetamo'eéhahtseo'o. Tséhvé'néheševe'o'estanéhévöse héne Ma'heónева móhvé'séénanaehenoVóhe. <sup>25</sup> Tséssáavé'eoné'seómáhahtá'-tovóhëvöse Ma'heónева étaomenetsé'e'továhtseo'o. Esáaháoena'tovóhevo Ma'heónева, oha mé'tó'e éháóéná'tánóvo netao'o hová'éhe tsémanéstsévöse tséhema'heónamevöse. Ma'heo'onea'háanéhe tséto'seno'keamevového'oestse. Naa énöhéso.

<sup>26</sup> Hópahpa néhe he'eo'o móho'nó'ohkeéváho'ahévötse hetanóho, ónétáhtse nonámé'tó'e néhe he'eo'o mó'óhkého'ahé'továhtséhevóhe.

<sup>27</sup> Naa máto néhe hetaneo'o taamááhe móhnéhešého'ahé'-továhtséhevóhe. Móhnéhešéxónetamo'eéhahtséhevóhe. Etaomenéhešeó'óhoto'eéhahtseo'o.

3

**How God accepts people**

<sup>21</sup> Etséhetóxe'ohe Ma'heónóxe'éstóonéhéva tséhešémásetséstóétse Ma'heo'o. Nésáavé'sémásetséstóehénone tséhvá'nénéhe'omovötse hesto'emanestötse. <sup>22</sup> Oha tséno'kemásetséstovose móneséhanevóhe tséne'étamese hee'haho Jesusevaho. <sup>23</sup> Tsé'ohkevé'máhe-ó'óhoto'eétahétse nésáatónéšehe'o'eohtsé'tovóhene Ma'heo'o. <sup>24</sup> Naa oha nésó'néševátamaaene, máhvé'ne'étamévötse hee'haho Jesusevaho néstsemáheasetanomóenone netao'o netávésévo'eétahéstonane naa néstseno'mássetséstóene.

4

**The example of Abraham**

<sup>1</sup> Naa hétsetseha nátó'semé'émó Abraham, tsénèxhéstahétse, tséheševo'éstánévéhaese Ma'heónева. Esáavé'ševo'éstánéváháéhe tséspévéhetanevèse. <sup>3</sup> Onétáhtse móhvé'ševo'éstánévéhaehéhe tséhvé'eoseene'etamé'tovòse Ma'heónева, éhetoxe'ohe Ma'heónoxe'éstoo'o. <sup>2</sup> Naa vé've'ševo'éstánévéhaa'éstse Ma'heónева hepévevo'éstánéhévestóva, héne éméhvé'séhoháatamaahé'tovahtse. Naa Ma'heónева mómàxéaahtoéhe vé'néhešéhoháahé'tovahtsése.

5

**How can we be acceptable to God?**

<sup>1</sup> Névé'şenanóene Ma'heo'o tséxhestanamótse hee'haho Jesusevaho, móné'éšeáhtse'néhešeéxanomótáhaehenéhe tsésto'senaévomotáhaétse Jesus. <sup>2</sup> Naa héne néno'osseevé'şemássetséstóene. Naa nétanéhešehetótaetanoma hó'ótova tsésto'sevésev'hahtsétse Ma'heo'o hema'heónévestóva. <sup>3</sup> Hó'néšékánoméhótoanávetanótse nétabáhtomeamé-hetótaetanómáne, nénéhešehéne'enánone: Hótoanávetanóhtóva nénéhvé'séh'konenéenone, naa tséhvé'eéšehe'konenéétse héne névé'séhotséovo'setanoma. <sup>5</sup> Néhéne'enánone Ma'heo'o óhtóxóheséstse éohkenéheso, naa héne névé'séhésé-hotséovo'setanoma. Néstsenéheševo'éstánéhévémáne Ma'heo'o tséxhone'ó'séhaétse Ma'heónemáhta'sóomaho. Naa néstseno'méhohtáhema tséhvé'hone'ovótse Ma'heónemáhta'sóoma.

6

**What about our sin?**

<sup>1</sup> Naa hea'e néhóovenéhešetanóme, "Náhtanéšéhetóseóo'o'óse-vo'éstánéheve, Ma'heo'o hóhoovaeto náhtseévavonanomoo'e náhtávésévo'eetáhestótse." <sup>2</sup> Naa ésáanéhesóhane! Mähvé'ease-néhevo'éstánéheve'tóheséstse Ma'heo'o éohkésáa'evá-hóotoemé'etanó'tóhehane tséméhaehešeaméhnéstove. Esáanéxa'etanóhtovéhane. <sup>3</sup> Mónésáanéhešehéne'enóhénóvo: Tséméhaeheševo'éstánéhévése ééshemáhehová'áhane. Tsé'asenéhe'ovótse Jesus, hénéhéóhe néstávésévo'eétáhéstónane émáhenaéto. <sup>4</sup> Naa tsé'e'óestaáhétse hápó'e ta'se nétaéva-naévomotáhone Jesus tséxhešenaévomotáhaétse. Naa tsééváhešeametanénése hápó'e nééshenétáhévevo'éstánéhévémáne hétsetseha. Naa néhe'xóvéva nénéhvé'sépévease-vo'éstánéheve'tovone. <sup>12</sup> Néstsevé'vovónanaenovo havése. <sup>13</sup> Naa oha mé'tó'e oné'seómenéhe'ova Ma'heo'o tséhvé'vo'éstánévéhaése. <sup>23</sup> Mähvé'hávésévo'eétáhése néstsevé'séhováneehénóvo, naa oha mé'tó'e mähvé'hestanóse Jesus Vo'éstánévéstómanéhe.

Tséhnaévomotáhaétse Jesus, Ma'heo'o néaéstomemétaenone a'neametanénestótse.

## 8

<sup>14</sup> Vo'éstaneo'o tséohkeameonó'eotséhaevose Ma'heónemáhta'sóomaho, nea'háanevóhe Ma'heo'o henésoneho. <sup>15</sup> Naa néhe Ma'heónemáhta'sóoma néohkéhéstáha'óene nonohpa nésáa'e'höhene Ma'heo'o, némonóohné'toene, hena'háanéhe "Ného'e," tséohkéhéséhetótse. <sup>16</sup> Ma'heónemáhta'sóoma néohkeamemé'ovó'semaene tséhešemonóohné'toétse Ma'heo'o.

<sup>17</sup> Naa tséhvé'eéshéhenésónéhétóétse néstsevéseamáhénone hová'éhe tséto'seamáhevóse néhe hóséstse henésoneho.

<sup>26</sup> Oxhótoanátoo'estse Ma'heónemáhta'sóoma néohkevovóhnéheše-haene. Hámó'öhtse hó'ótóva óxháóénátse néohkésáahéne'enóhenone tséme'hétse, oha néohkeváhtomemomóhtsemóena'tovone Ma'heo'o. Néhe'xóvéva tsé'tóhe Ma'heónemáhta'sóoma mónéohke-éestséstomótáhoehenéhe <sup>27</sup> nonohpa nénéheševe'hoomaene Ma'heo'o. <sup>28</sup> Mähvéd'méhoheséstse Ma'heo'o hová'éhe ésáa'óetsetanó'tóhehane, éohkeévamáhepévána hová'éhe.

## 10

<sup>1</sup> Nésenéhaséstse, náohkeamevzáestomevo Ma'heo'o vo'éstaneo'o tséhxéstahéto tséstosevészévo'éstánéváevóse.

<sup>2</sup> Ekánomema'heónetanoo'o, <sup>3</sup> naa oha ésaahéne'enóhénóvo tséto'séhehého'éhohetsése Ma'heóneva. Eohkéhóovenéhešetanoo'o, "Náéšeamenéhe'omovo Ma'heo'o hesto'emanestótse." <sup>4</sup> Naa oha Jesus éésemáhesóhpéhóhta tséhnaévomotáhaétse tséhešetanotsése Heho Ma'heóneva. Naa néstsenéhešemássetséstóévo mähvéd'né'étamévóse hee'haho Jesusevaho.

## 12

<sup>1</sup> Nésenéhaséstse, tséhomá'xenéhevátamaése Ma'heo'o, nétshéhešemomóhtsematséme: Táaxa'e éme'mähemetse Ma'heo'o nevo'éstánéhévéstóvévo. Mähvéd'néheševe Ma'heo'o néstsevészévo'atamaenovo. <sup>2</sup> Névé'vésenéhešetanómé tséohkéhešetanóvóse tsésáa'áahtóhevóse Ma'heóneva. Onétáhtse véestomeva Ma'heo'o tséstosevészahémaése komaahe néstsepéveoo'hetanómé, naa néstshéhéne'enánóvo tséto'séhešepéve-néhevo'éstánéheve'tovóse Ma'heo'o, tseoseepévetanótse.

<sup>3</sup> Ma'heo'o náoseepéve'tova, nánéhetohóota tséstosemé'éstomévatsése hová'éhe: Névé'pévatamáhtséme, ónétáhtse péveoo'hetanó'tome Ma'heo'o tséhetohóotaése. <sup>4</sup> Tséhnonó'kevétováhétse Ma'heo'o tséhešemanéhaétse, éháestóhnóváto, néhestovoootsema, naa néno'he'áhtsenémáne, néno'hestse'konémáne, naa oha éonétáhévotse'óhé'tohénéstse, hámó'öhtse mähtovoo'öhtse évé'şenéstomónéststove. <sup>5</sup> Hápó'e nééshéháestóxémáne tséhetaa'-néhe'ovótse Jesus, ta'se nétano'kevétováhémáne Jesus tséhnéehovése, naa máto némáhevésésónetováhtsema. <sup>6</sup> Ma'heo'o

nénonó'kenéhetöhóotaene tósa'e tsésto'séhešeoto'xováhévótse.

<sup>7</sup> Hóséstse mónéhetöhóotóhevóhe tsésto'sema'heóné-hóo'xeváhevetsése, tséhe'xóvene'étametsése. Naa hóséstse tséto'seohkevéstähémösanese. Naa hóséstse máto mósto'sema'heónnevovéstomósanéhevéhevóhe. <sup>8</sup> Naa hóséstse mó'öhkeoo'haestoohehevóhe. Naa hóséstse tséhemakaataemese éme've'šéhoto'ahénovo. Naa hóséstse mósto'seohke-ameohtséhohevovóhe, éme'no'eonésemáheó'tosétanoo'o. Naa hóséstse tséto'senéshavátséstähé'heónévévóse, éme'no'másetanoo'o.

### Christian living

<sup>9</sup> Oné'seómémehósáne. Péohtome tséhávéséva'e oha toetanó'tome tsépéva'e. <sup>10</sup> Tséhvé'hevésésóne'továhtsése ma'heónenótáxévéstóva, méhotahtse naa nonámé'tó'e ono'átamahtse.

<sup>11</sup> Névé'néhnetametanóme. Másenhéhevo'éstánéhevo'éstánéheve'ova Ma'heo'o. <sup>12</sup> Másetséstome tséhesétamaése. Måxhótaanávetanóse óehnovetanóhéne, naa máto mämáhta ó'toséaméháóéna.

<sup>13</sup> Véstähema tséoné'seómáhahtase tséo'hémáhese naa no'másetanó'tova nöháséháma vo'éstane. <sup>14-17a</sup> Névé'eéva-no'éstovóvoo'o tséhávésévemaése, ónétáhtse háoenavomotaha.

<sup>15</sup> Vésepévetanó'tomova tsépévetanose naa néshavátmétanó'tova tséhávésévetanose. <sup>16</sup> Pévemano'evo'éstánéheve.

Névé'pévatamáhtséme. Névé'sénetamóvoo'o vo'éstaneo'o oha mátséstova. <sup>17b</sup> Onó'evo'éstánéheve. <sup>18</sup> Evanánóvahtse.

<sup>19</sup> Nésésónéhaséstse, névé'eévhétómo'eéhovoo'o vo'éstaneo'o! Héne énéé'ta Ma'heo'o. Etséhetoxe'ohe ma'heónoxe'éstónéhéva: Ma'heo'o étséhevoo'o, "Náhéne'enovoo'o tséhetómo'eéhaesee'e; tsetaomenéhešéhahtseo'o." <sup>20</sup> Máto étséhetoxe'ohe, "Tsésáaho'ahé'továta'óse vé'háeanávótse, hoxomóóno, naa no'nóohemóvöhéne mahpe! Tsemé'etanóotsé'tánóvo tséheto'eétáhévóse, naa tsevé'setanéheotsénóvo," éhetoxe'ohe.

<sup>21</sup> Néstsev'éexa'e'óénovo tséhávéséva'e, oha mé'tó'e váhtomepévé'tósáne!

## 15

<sup>13</sup> Ma'heo'o tséhvé'senéehovése néhéséhotséovó'setanoma. Néohkenéhešéháoenavomotáhatséme Ma'heo'o tséhnéehovése néto'sevé'séhetótaetanóme naa néto'seno'eována'xaetanóme tséhvé'ne'étamése. Naa máto náohkeno'néhešéháóéna Ma'heónemáhta'sóomáhéra néstsev'é'séhotséovo'setanóme.

**1 Corinthians****2**

<sup>9</sup> Etséhetóxe'ohe Ma'heónóxe'estónéhéva, "Ma'heo'o hová'éhe tsééxanomótáóse tséméhotaese, ésáa'éševóoméhanéhetse, naa máto ésáa'éšenéstomónéstovéhanéhetse, naa oha móoseehoháatamano'éhanetséhe."

**3**

<sup>11</sup> Jesus éno'kenéehove tséto'sene'étaméstovéstse.

**10**

<sup>12</sup> "Náhtsésáa'éxa'e'óéhe vonóhóha'óváhtsestótse," vé'néhešetanóse, péveoo'haetano! <sup>13</sup> Otahe, netao'o vo'estane, máto tséhnéehovése, éohkevonóhóha'oo'e hová'éhe. He'konene'étame Ma'heo'o, néstsepévésóhpnevéstahémáévo vonóhóha'óváhtséstóva.

**12**

<sup>27</sup> Tséhmáhenonó'kevé'továhése néésemáhemanó'áhéme Ma'heónévestóva. <sup>28</sup> Naa néhe'xóvéva Ma'heo'o mó'ovóe-néhetóhóotóhevóhe hóséstse tsésto'setóxema'heónéestsetsé, naa máto hóséstse tsésto'sema'heónéhóo'xeváhevetsé, naa máto hóséstse tsésto'sema'heónnevovéstomósanetsé, naa máto hóséstse móhnéhetóhóotóhevóhe tsésto'sema'heónéexo'eétahetsé, naa máto hóséstse tsésto'seévaénomóhtáhá'éstómanetsé, naa hóséstse tséohkevéstahémósanetsé, naa máto hóséstse tsésto'seohkeameohtséstse hová'éhe, naa máto hóséstse tsésto'seohkema'heónénétahévenéstsvése.

**13****Love**

<sup>4</sup> Vo'estane tséméhohtaestse éoéhnovahe, éhoto'ahe, naa máto éohkésáa'e'hanóhtáháhe. Néhe vo'estane éohkésáaháo'ótáhtséhe, naa máto éohkésáapévatamáhtséhe. <sup>5</sup> Epévoéstomo'he, ésáaháo'emanéhe, ésáatotá'kováháhe. Eohkésáahetóse-mé'etanó'tóhe tséhxávésévo'eeese. <sup>6</sup> Evé'šepévetano tsé'onó'evo'estanéhevéstove. <sup>7</sup> Néhe tséméhohtaestse éo'tosétáno, naa máto étó'néšeamene'étaménoto Ma'heónéva.

<sup>8</sup> Eohkésáanéhnetaméhe.

**15**

<sup>3</sup> Vo'estanévestómanéhe néhésenaévomotáhaene tséhxávésé-vo'eétahéstovétse, étó'néhetóxe'ohe Ma'heónóxe'estónéhéva.

<sup>4</sup> Mó'estanéháhe vóxéva. Mó'évaametanénéháhe na'hee'ëše, éno'néhetóxe'óhe. <sup>58</sup> Nésenéhaséstse, he'konenéé'e, névé'-néhnetaméme! O'toséhotse'óhevomotaha Ma'heo'o, néhéne'enánovo énëhešeono'átsésta.

## 2 Corinthians

### 2 Corinthians

1

<sup>4</sup> Öxhótoanávetanótsee'éstse néohkevéstähémaene Ma'heo'o naa hápó'e tóoneeto nétaohkenéheševéstähémösánémáne.

5

<sup>16</sup> Vo'éstaneo'o náohkéhóovevésétamoo'o, naa hotáhtse móho'nóhnéhésó. Jesus náohkéhóovevésenéhesétámo. <sup>17</sup> Vo'éstane tséoné'seómáhahtovótse Jesusevaho ééshemáhenoohta tséméhaehešeamehnése naa ééšeévanétähévetano. <sup>18</sup> Ma'heo'o mónénéhešeéxanomóehenéhe. <sup>19</sup> Naa tséhvé'naévomotáhaétse Jesus, Ma'heo'o néstseéváhéne'enóene, naa tséhová'aháne tséméhaehešeöhávésévevo'éstanéhevétse. Naa néstsenéheše-tóxemé'éstávonone tséohkéhešeévananóváhtséstovetse. <sup>20</sup> Naa (ta'se) mónéto'seéestséstomótáhohenéhe Jesus. Naa ma'éestsétse hénéhéóhe Ma'heo'o néto'séxaenéšemomóhtsemaeveo tsésto'seévhéne'enovótse. <sup>21</sup> Jesus mó'oseeono'e(?) - o'éstanéhevéháhe. Naa tséhnaévomotáhaétse, Ma'heo'o móhnéheševé'hoomaehevóhe, nonohpa mónéto'se-néshévátamaehenéhe tséhnéehóvetsése Jesusevaho.

6

<sup>17</sup> Ma'heo'o étséhevoo'o, "Névé'vészemovoo'o tsésáa'oné'seómáhahtáhese. Névé'no'vona'éstsehaenovo hová'éhe tséhávéséva'e. Mähvédéáahomáse tséhešeó'háevamatsése, néstsevé'semássetséstóvatsénóvo, naa néstseno'henésonéhétovatséme."

**Galatians**

1

**Background**

Hákó'e tótseha évaveto Ma'heo'o móhmétóhenótse vo'éstánóho Jews tséohkéhestóhetsese ho'emanéstotótse tséto'séheše-vo'éstánéhévévöse, tséto'sevé'šeónó'eohtsévöse. Móhxáestöháhanetsevótse. Na'éstse tséméahtovetse vé'néhe'omévötse mósto'sevé'šepévomóhtáhénovóhe. Móstó' seohkéhe'kotoehevóhe no'ka éšeeva tsésto'séhosótomóévöse. Naa máto móhnéhetaehevovóhe Ma'heónева, "Hóséstse hováhne néstsevémévovoo', ootama éškóseeséhotame." Néhe'xóvéva tsé'tóhe éškóseeséhotame mó'ohkevé'šéhámóhtáhéotséhenovóhe. Naa máto na'éstse ho'emanestótse tsémétaevöse mósto'seohkevéstähémóhevovóhe tséháo'omenéhetsese. "Ma'ohkeo'eno'ése hóséstse ohkenohtomáhéné komaahé tséháo'omenéhese tsého'éhémáheeénenánovo!" Ma'heónева móhno'néheto'emaóehehevóhe tsésto'seohketséhetaxévöse hetaneo'o naa hetanéka'éškóneho komaahé tsevénéhešéhéné'enohénóvo tséheše-Jewish-évévöse. Etséhetóxe'ohe Ma'heónoxe'éstoo'o tséstaešéháestóheaénoo'e móhmé'eméhanhé hé'tóhe ho'emanestótse tséhešetováto. Móstó' sevéstähémaehénovótse Jews tséheševo'éstánéhévévöse. Naa máto énèhetóxe'ohe, "Vé'sáanéhe'omáhése heva na'éstse hé'tóhe ho'emanestótse Ma'heo'o néme'héhová'éhevátamaevo." Naa máto éno'néhetóxe'ohe, "Hé'tóhe ho'emanéstotótse nésáavé'ševo'éstánévéhaehénovótse." Hámó'ohtse Jesus móstséhehéhe, "Nánéehove meo'o. Oha tséstó'néehovéto évé'sésóhpéhne vo'éstane Ma'heónévéstóva."

Etséhetóxe'éstóoheo'o néhe tséoné'seómáhahtase hénéhéóhe tsévo'éstánéhevese Galatia. Paul móstséhetóxe'éstóovóhevóhe, "Néméhae'ésepévenehe'ovovo Jesus. Naa oha hétsetseha néaseáahtovóvo'o tséno'héohtséstomanese. Nénéhetaevoo'o néstseovóhponemáhenéhe'omóvónovo Ma'heo'o hesto'emanestótse tsésto'sevé'ševo'éstánévéhanése naa máto tséhešeema'heónetanóse. Enétahéveoo'hetanoo'o. Ma'heo'o hemeo'o éno'ka'etse tséto'senéhe'omátse tséto'sevé'ševo'éstánévéhaétse. Naa héne meo'o énéehove Jesus Vo'éstánévéstómanéhe. Néme'sáa'-áahtovóheneo'o vo'éstaneo'o tséamého'xéstanose hová'éhe tséto'seheševo'éstánéhévótse. Hóséstse éohkemé'éstánovo tséto'seheševo'éstánévéhanétse heva tséhone'omátse naa máto tséhešeema'heónetanótse. Naa héne néstsev'eáahtánovo. Oha ametoetanó'tova Jesus éno'kenéehove tséto'sevo'éstánévéhaétse.

**Greetings from Paul**

<sup>1</sup> Nánéehove Mákeeta (Paul). Vo'éstaneo'o násáa'onóomaéheo'o tsésto'setóxema'heónééestséto, oha Jesus naa Ma'heónева Heho

náonóomáá'e. (Néhe Jesus nea'háanéhe tséévaametanéne'séhaese Ma'heónева.)<sup>2</sup> Néstoxétse tséma'heónenótàxévétsé hétshéhéhe nétamássetséstovatséme hénéhéhéhe Galatia tsé'óhkemóheeohstsése.<sup>3</sup> Ma'heo'o Tséhémétse naa hee'haho Jesusevaho néme'ována'xae-tanóhaevoo'o naa néstseno'péve'toevoo'o.<sup>4</sup> Jesus néhése-naévomotáhaene tséstso'seasetanomóétse netao'o' tséheshéhavésévo'eétahévótse naa tséstso'seno'eonó'eotséhaétse netao'o hávésévéva.<sup>5</sup> Néme'óhkeamevového'ótone Ma'heo'o néhestoha éseeva. Néhe'se.

### The one gospel

<sup>6</sup> Náhavésévetanóotse tséhnéstomónéto a'e tsééváhešeno'héoohhése. Jesus néhéseonóomaevó tséhméhotaése naa néhe'se néasenéhe'ovovo. Naa oha hétsetseha néévanootovo, tsénéta'e meo'o néévanéhe'ánovo.<sup>7</sup> Néáahtóvovo'o tséohkeno'héohstséstomanese. Naa néno'néhetaevoo'o tséhešeovéstomósanévóse hena'háanetséhe tsépéva'etse. Naa nétanéhetatséme hétsetseha ésáahetóméheo'o. Enétahévanánovo Jesusevaho tséhetósemetsése. Naa héne névé'sepe'pe'e-óetsetanónovo.<sup>8</sup> Heva tséhnéehovéto naa máto héva ma'heónéhotse'o vé'eévanétahévovéstomévatsése tsééshéšeovéstomévatsése héne néme'vé'setshéhešeméa'tonenone áhtóno'oméeno.<sup>9</sup> Naa máto nétatséhetatséme, nöhósäháma vo'éstane vé'nétahévevovéstomóése néhe máto éme'tshéhešeméa'tohe áhtóno'oméeno.<sup>10</sup> Naa énéšekánoma'e vo'éstaneo'o hó'sáanésho'ahhéhovétsé tséheto, naa oha Ma'heo'o éno'kepévátsésta tséhevo naa héne náváé'ta.

### Paul's message comes from Christ

<sup>11</sup> Nésenéhaséstse, tséhešema'heónéeststséstovatsése énèhxéso Ma'heo'o tséhnéehovése.<sup>12</sup> Hovánee'e násáa'ovéstomóéhe. Jesus nátó'néshetaomevoo'séhaa'e.<sup>13</sup> Ná-Jewheve. Néésenéstomóne'-tovéme tséméhaehešeaméhnéto, náhe'konenéhe'omovo tsé'tóhe Jews tséhešeovéstomósanévóse. Náohkenéševátamo'eéhoo'o tséoné'seómáhahtóese Jesus, E'óestaáheo'o tséohkéhestóhese, hópahpa náno'na'hoo'o.<sup>14</sup> Naa tséhetaa'máheséetó'èhahétse nánéehove náno'kéhohámé'enóéstse Jews tséohkéheše-ovéstomósanévóse. Naa náno'máhenéhe'omóvonótse netao'o hesto'emanéststovevótse.<sup>15</sup> Naa tséssáa'éshéhestáotséhevo Ma'heo'o móná'éšeáhtse'néhešemoné'toehéhe tséstso'séhotse'óhevomotaho. Naa oha násáa'éshenéhešéhéne'enóhe néhe'xóvéva.<sup>16</sup> Hotáhtse no'ka Ma'heo'o nástó'néshevoo'séhaenoto hee'haho Jesusevaho nonohpa tséstso'sepévhéne'enóvamo naa tséstso'seno'tóxemé'estomevono tsé'tóhe óxése tséhéstáhese. Hovánee'e násáanéststséstovóhe hová'éhe.<sup>17</sup> Násáano'vóhponetséhe'óhtséhe Jerusalem tséstso'senéststséstovono Jesus hevovéstomóseono hová'éhe. Nátatséhe'ohtse hoháá'éše tóhtoo'e. Hénéhéhéhe nátó'néshetaome-ovéstomeva Ma'heo'o. Néhe'se nátaévatséhe'ohtse Damascus.

<sup>18</sup> Tséstaéšena'heaénoo'e nátamónetséhe'ohtse Jerusalem.  
 Hénéhéóhe náá'ena Peter nexa ma'heóneéšeева. <sup>19</sup> Hénéhéóhe  
 náno'vóómo James, hevásemo Jesus. <sup>20</sup> Nátó'néshetóme  
 tséhetóhta'haovatsése. <sup>21</sup> Néhe'se nátamónetséhe'ohtse Syria naa  
 Cilicia. <sup>22</sup> Néhe'xóvéva tséoné'seómáhahtase hénéhéóhe Judea násáa-  
 héne'enóeheo'o. <sup>23</sup> Nátshéhešenéstomóné'tóó'e, "Tsé'tóhe hetane  
 (Paul) éohkeméhaeamene'to'éná'hóho tséoné'seómáhahtátsese. Naa  
 hétsésetseha évé'seamema'heóneéestsénoto Jesusevaho!" <sup>24</sup> Naa néhe  
 tséoné'seómáhahtase hétsésetseha évé'sepévetanoo'o naa éno'vové-  
 ho'ótovo Ma'heóneva tsé'éshéenéhevo'éstánéheve'tovamo  
 Jesusevaho.

## 2

### **Paul and the other apostles**

<sup>1-2</sup> Tséstaéshemáhtóhtóhóhtähnéveaénoo'e Ma'heo'o návoo'seha  
 tséhešéhešetanó'tóó'ese Jerusalem naa nátaévhósétséhe'ohtse.  
 Náv'é'ohtsémáá'e Barnabus naa Titus. Hénéhéóhe náno'ke-  
 éestséstovoo'o tsého'emanese E'óestaahéstóva. Náohkenéhe-  
 tóhta'haovoo'o tséhešeámétóxepévéestséstovamo tsé'tóhe oxése  
 tséhéstáhétssese naa tséto'séhešeno'eamáhévóse a'ene-  
 vo'éstánéhevestótse. Náno'néhetoo'o netao'o tséhetono,  
 násáavá'nénéhéhe. Eoné'seómo. <sup>3</sup> EsáakánomeJewhévéhe Titus,  
 ésaánéhetaeheho tsé'tóhe tséoné'seómáhahtátsese  
 tsésto'seovóhponeovóetséhetaxése tséohkéhešévévóse Jews. <sup>4</sup> Naa  
 oha hóséstse móhnéhešetanóhevóhe éme'ovóetséhetaxe.  
 Mónéséhanevóhe tsésáa'oné'seómema'heónetanóhese  
 tsénéhéhešetanose. Mó'ohkevá'neaéstomema'heónetanóhevóhe  
 mó'ohkeévanó'héohstsétanó'tovóhevovóhe tsééseméhaeno'ke-  
 ne'étamese Jesusevaho. Tsé'tóhe hetaneo'o mó'ohkeonése-  
 pe'pe'evamóhevovóhe tsééšeoné'seómáhahtátsese,  
 "Néstseovóhponenéhe'ánóvo tsé'tóhe Jews hesto'emanéstovévo!"  
 mó'ohkéhetaehevovóhe. <sup>5</sup> Naa oha nátóo'e'ovóneo'o, násáa'-  
 áahtovóheneo'o, naa násáano'néhešévévóhéne tséhešetanóvóse. Naa  
 náhe'konenéé'tánóne tséhešeovéstamévatsése, tséhešeno'ke-  
 ne'étamé'toeße Jesus. <sup>6</sup> Naa néhe tsééshetaa'oné'seómáhahtase  
 tséameotséhaevose násáa'eveóxóhetaehéneo'o, heva tsésto'séheše-  
 ovéstomósanévótse. (Nátaomenéhesétamoo'o tsé'tóhe móovóeóe-  
 hevóhe. Naa énésékánoma'e tséssáapévhéne'enovóhéno oha  
 Ma'heo'o éno'kéhéne'enóevóhe heva tséoné'seómeovóeóévóse.)  
<sup>7</sup> Sé'ea'e néhe hetaneo'o éhéne'enánóvo Ma'heo'o  
 tséhešenéhesétamá'ese tsésto'séhéma'heóneéestséstovono tsé'tóhe  
 oxése tséhéstáhese, hápó'e Ma'heo'o tséxhešenéhesétamóse  
 Peterhevaho tsésto'séhéma'heóneéestséstovóse Jews.  
<sup>8</sup> Nákánomeéestséstovóne'o tsénétáhese naa oha  
 náséešemé'éstomevónone Jesusevaho. <sup>9</sup> James, Peter, naa John  
 éameotséhovo tséoné'seómáhahtátsese hénéhéóhe Jerusalem.

Tséstáhéné'enáotsé'tomevóse tséhešenéhetöhóotá'ese Ma'heo'o  
tsésto'sema'heónééestséstovono oxése tshéstáhese,  
náa'xaótaeneo'o nánéehove naa Barnabus. Naa nánéhešemámöheve-  
pévátséstánóne tsésto'sema'heónééestséstovótse tsé'tóhe oxése  
tshéstáhese naa hápó'e tséhnéehovévóse tsésto'sema'heóné-  
éestséstovovóse Jews.<sup>10</sup> Oha évéestánóvo na'éstse hová'éhe,  
tsésto'sevéstáhémótse tséháo'omenéhese tséoné'seómáhahtase  
hénéhéóhe Jerusalem. Naa náéšeáhtse'néhešetanóme  
tsésto'senéheševéstáhétse.

### **Paul rebuked Peter at Antioch**

<sup>11</sup> Peter tséhnéxho'náho'óhtséváétse hénéhéóhe Antioch,  
<sup>12</sup> ékánameJewheve, éohkevésé'hanámóho tsé'tóhe  
tséoné'seómáhahtátsese oxése tshéstáhétssese. Néhe'še James  
tséstáho'mea'áse tséoné'seómáhahtátsese, móhJewhévéhevóhe,  
Peter mósta'ehahtátsé'tovóhevóhe. Móho'nó'evavésé'hanámótse  
néhe oxése tshéstáhétssese. Peter ééšenéhešéhéne'ena  
ésáa'ovóhponetséhetáxéhe vo'éstane tséésee'óestaah-  
vo'éstanéhevéstse, naa oha hóséstse tséoné'seómáhahtase  
tséJewhévese éohkésó'néhešetanoo'o. <sup>13</sup> Néhe'še néhe  
tséoné'seómáhahtase tséJewshévese tséstavóomovóse Peterhevaho  
tséhesémanetsése hápó'e móstamáhenéhesémanéhevóhe. Hópahpa  
Barnabus móhvésenéhesémanéhéhe. <sup>14</sup> Tséstavóomono  
tséssáa'evama'heónetanohévóse, hénéhéóhe táhta  
náne'ho'etová'tovo Peter. Nátséhéto, "NékánameJewheve, naa oha  
hétséhéóhe nénéheševe'éstanéheve tsé'tóhe tséheševe'éstané-  
hévévóse oxése tshéstáhese. Névé'eonésenéhešéexa'e'ovoo'o  
tsé'tóhe oxése tshéstáhese tséheševe'éstanéhevetsése Jews!"

### **Jews and Gentiles are both saved by faith**

<sup>15</sup> TsésJewhévétse néohkepéváhtamáhtsema, néohkenéhémáne,  
"Násáavéséhávésévo'eétáhé'heónévéhe tsé'tóhe oxése tshéstáhese  
tséhešéhávésévo'eétáhé'heónévévóse." <sup>16</sup> Néme'sáanéhešetanóhema.  
Onétáhtse nééšenéhešéhéne'enánone Ma'heo'o hee'haho  
Jesusevaho éno'kevo'éstanévéstómáne. Nésáavé'še-  
vo'éstanéváhanéhenone tséhvá'nénéhe'omovótse Ma'heo'o  
hesto'emanestótse tséohkéhešetanótse tsésJewhévétse.

<sup>17</sup> Tsé'éséhomá'xenéhešéhéne'enomátse tséhešeno'ke-  
ne'etaméstovéstse Jesus nésáa'evane'etamévohénonéstse Ma'heo'o  
hesto'emanéstótse. Naa oha tsé'tóhe hóséstse Jews  
nénéhesétamaeneo'o tséhesétamovóse tsé'tóhe oxése  
tshéstáhétssese tséssáa'evavé'ne'etamé'tamovohétse Ma'heo'o  
hesto'emanéstotótse. Naa oha tsé'tóhe Jews éo'ósetanoo'o,  
ésáa'evanéhesóhane. <sup>18</sup> Vé'eévhósene'etamevo Ma'heo'o  
hesto'emanestótse, ta'se náme'eváóhtse. <sup>19</sup> Tséhe'šeasene'etaméto  
Jesus, ta'se náséšeotse tséméhaehešene'etamé'tómo Ma'heo'o  
hesto'emanestótse. Héne ho'emanestótse násáa'evamomóonáotaéhe.  
Jesus tséxhotoxáse'hooese ta'se návésenaa'e néhe'xóvéva. <sup>20</sup> Naa

hétsetseha tsé'asene'étaméto Jesus ta'se náévaametanéne naa  
náno'néhevo'èstanhévé'tóvo tséhvé'méhótá'èse náhése-  
náevomotaha.<sup>21</sup> Násáa'e'séhestanomovóhe Ma'heo'o  
heméhosanestótse. Naa mé'tó'e heva vo'estane tsénéhešetanótse  
"Návé'ševo'èstanévélháne Ma'heo'o hesto'emanestótse," éo'òsetano,  
ta'se Jesus mó'eme'aéstomenaa'e.

**3****Depending on God is the only way**

<sup>1</sup> Néxaemáséhánééme! Mónéáahtovóhevovóhe tséno'héohtsés-  
tomanese. Néésepévemé'èstomévatsénóvo Jesus tséheše-  
naévomotáhaétse. Naa hétsetseha nésáanéhešetanohéme.<sup>2</sup> Otahe  
nétanéstséstovatsénóvo hová'éhe: Mónéamahénóvo  
Ma'heónemáhta'sóoma tséhnéhe'omáse Ma'heo'o

hesto'emanestótse naa móhe oha tsé'oné'seómáhahtá'tovóse Jesus?

<sup>3</sup> Nésáa'evapéveoo'hetanohéme! Ma'heónemáhta'sóomahéva  
néhéseasenéhe'omovónóvo Jesus hemeo'o. Naa hétsetseha  
néévavonetanóme taamááhe nééváhóseametanóme.

<sup>26</sup> Tséhvé'no'kene'étamése Jesus, némáhehenésónéhé'tóévo  
Ma'heo'o.<sup>27</sup> Naa tséhno'e'óestaáhése névé'šeasenéhe'omovónóvo  
hemeo'o Jesus.<sup>28</sup> Némáhemano'ahéme e'óestaáhéstóva. Jesus  
némáheséétátamaene, hó'nésekánomenétahévo'éevátse, naa máto  
hó'nésekánoméhe'évétse naa máto hetanévétse, naa máto  
hó'nésemomóonéhévétse, nésó'máheséétátamaene.

<sup>29</sup> Mähvé'ne'étamése Jesus, néstsenéhvéséhéstahéme  
Abrahameveno, naa néstseno'veseamahénóvo netao'o hová'éhe  
Ma'heo'o tsévestomevöse Abrahamevaho.

**5**

<sup>19</sup> Vé'taomeametanóhtovee'èstse ésáapéva'éhane, móhkeée-  
tšehešehávésévo'eétahéstovéhanéhe:<sup>20</sup> nöhásöháma hová'éhe  
éháoenatohé, heva tsé'ehóomáhtséstove, naa máto  
tséspéotáhtséstove, tsénésétamáhtséstove, naa tsé'ohke-  
e'hanótáhtséstove, tsé'omáta'éhéstove, tséhvénahéškóséstove,  
tséhpe'pe'anováhtove,<sup>21</sup> naa tséhmané'heónnevéstove, naa máto  
tséstaaéexónetamo'eétahéstove. Nétavá'néhósenéheše-  
mé'ovó'sematséme. Mähvé'néheševo'èstanhévése Ma'heo'o  
néme'hémasetstóévo.<sup>22</sup> Naa oha Ma'heónemáhta'sóomahéva  
évé'sepévevo'èstanéhevéstove: évé'şeméhosanéstove,  
éhetotáetanóhtove, éévananóváhtséstove, éóehnováhéstove,  
éhoto'ahéstove, naa tséhne'étamé'továhtséstove,<sup>23</sup> naa  
éno'eována'xaetanóhtove. Mähvé'néheševo'èstanhévése  
néstsésáa'ó'óhto'eétahé'tomovóhénóvo Ma'heo'o  
hesto'emanestótse.<sup>24</sup> Tsééshene'étamese Jesusevaho  
ésáa'évanéhešeaméhnéheo'o tséméhaehešeaméhnévöse.<sup>25</sup> Mähvé'vo'èstanévélháse Ma'heónemáhta'sóoma, tóséé'e  
néstseameonó'eotséhaevo.<sup>26</sup> Névé'pévatamáhtséme, naa

névé'eomáta'eéhahtséme, naa névé'no'ee'hanótáhtséme!

**6**

<sup>1</sup> Nésenéhaséstse tséameotséhaése Ma'heónemáhta'sóoma,  
néspéveáahtove: hóséstse tsééseméhaeoné'seómáhahtase  
éeváhóseaséhávésévo'eétáheo'o. Néhe vo'èstaneo'o  
ována'xae'évaonó'eotseha. Naa oha ována'xaetanó'tovahtse  
komááhe nèstsésáa'évavésenéhešéhávésévo'eétáhhéme.

<sup>2</sup> Véstahémahtse nonámé'tó'e. Hena'háanéhe tséhesétamaése  
Ma'heo'o.

**Ephesians****2****We can't save ourselves**

<sup>8-9</sup> Tséhnéševátamaétse Ma'heo'o névo'éstanevéhaene tsé'oné'seómene'étamétse. Nésáataomevo'éstanevéhahtséhema. Onétahtse néaéstomemétaenone vo'éstanevéhahtsetótse, naa vo'éstane ésáatónéšenéhéhe tséhešetaomevo'éstanevéhahtsése.

<sup>10</sup> Ma'heo'o nénéhešeéxanaene tsésto'seohkepévo'eétahétse.

<sup>19</sup> No'ka néméhaenétahévatamaevoo' Jews, naa oha hétsetseha néševeséhó'xéstahéme Ma'heo'o hemanahéstóva. <sup>20</sup> Ma'heo'o nénéhešeéxanaene tsésto'semano'evo'éstanehévétsese. Naa ma'heónéhóo'xeváheono naa Jesus hevovéstomóseono mó'öhkenéšeametóoneetomé'éstóhenovóhe tséto'séheše-mano'evo'éstanehevéstovetse. Naa hénéhéóhe tóoneeto néševeséhó'xéstahéme. Jesus nea'háanéhe tséne'taestse hétséheno ma'heónemanahéstóva. <sup>21</sup> Tséhvé'ne'étamétse Jesus névé'šemáhemano'ahénone. Jesus nénéhešeéstahémaene tsésto'seamemano'ahétse. Naa néstseno'amenéheše-néhevo'éstaneheve'tovone Ma'heo'o. <sup>22</sup> Naa Ma'heónemáhta'sóoma máto néno'néhešeéstahémaene tsésto'seamemano'ahétse.

**4****Christian unity**

<sup>5</sup> Oha éno'kahe Ma'heo'o Tséne'taestse, naa éno'ka'etse hemeo'o éme'hešenéhe'oese, naa máto éno'ka'e e'óestaáhestotse.

<sup>11</sup> Ma'heo'o nénéhetohóotaene tséhnonó'kev'e'tovahétse tsésto'séhešeéstahémótse vo'éstaneo'o, heva hóséstse énáhetohóotóho tsésto'sevovéstomósanéhévévöse, naa héva máto tsésto'sema'heónéhóo'xevahévévöse, naa máto héva tséohketóxema'heóneéestsese, naa máto hóséstse tsésto'sema'heónevé'ho'évévöse, naa tséohketo'seno'e-ovéstomósanese. <sup>12</sup> Ehésenéhetohóotóho tsé'tóhe vo'éstanooho tsééshene'étamétsese tsésto'séhó'xeehotsëse hóséstse tsééshësene'étamétsese.

**Rules for the new life**

<sup>26</sup> Mähvë'momáta'eotsése néstsevë'hávësévo'eétahéoohéme. Naa mé'tó'e mässáa'ëšeovéšenahése oo'hátséstomahéne tsévé'şemomáta'eotsése naa évavonetanó'tomahéne. <sup>27</sup> Naa mähvë'só'eamemomáta'etanóse Heávohe néstsenéše-evonohóha'óevo naa néstseonaháxetónéshávësévo'eétahéoohéme.

<sup>28</sup> Vé'nomáhtse'heóneveto, énánótse héne! Oha mé'tó'e asého'otse'oestse hová'éhe komááhe néstsevë'sevéstahémónovo tséo'hémeotsese hová'ehéstónéhéhe. <sup>29</sup> Névé'evahávësévo'anéme! Mé'tó'e péveéestséstova vo'éstaneo'o, héne néstsevéstahémaenovo.

<sup>30</sup> Névé'hávësévetanómovo Ma'heónemáhta'sóoma.

Tséhvé'hone'ovóse, néstsevë'sevo'éstanevéhaenovo netao'o

hávésévéva ho'óxeéšeeva.<sup>31</sup> Néstsevénésétamáhtséme,  
néstsevénéoóxóhetáhtséme, névé'táhpe'e'hahétséstováhtséme!  
<sup>32</sup> Mé'tó'e, nonámé'tó'e péve'továhtséhéne, néševátamáhtséhéne,



évananóváhtsé-  
héne, hápó'e  
tsééváhešena-  
nése  
Ma'heo'o  
tséhvénáévom  
otáhaétse  
Jesus.

## 5

<sup>18</sup> Névé'hohamátséstánóvo manestótse, éhávéséva'e, oha  
hohamátama Ma'heónemáhta'sóoma.

### Wives and husbands

<sup>21</sup> Tsé'ohkevénááhtovóse Vo'éstánévéstómanéhe, nonámé'to'e  
ohkeáahtovahtse!  
<sup>22</sup> Tséhe'évése,  
tsé'ohkevénááhtovóse Vo'éstáné-  
véstómanéhe,  
hápó'e  
ohkeáahtova  
tsévéstoemósee'e.  
<sup>25</sup> Jesus tséhxoháé-  
mehotaétse  
néhése-  
naévomotáhaene,  
naa  
tséxhetanévése



hápó'e néme'néhešéméhotovoo'o tsévéstoemósee'e.

## 6

### Children and parents

<sup>1</sup> Ka'éškónéhaséstse, áahtova néškevoo'o naa éhevoo'o, nénéhesé-  
tamáévo Ma'heo'o, naa épéva'e.<sup>2</sup> Naa no'eono'átama,<sup>3</sup> "nonohpa  
néstseháá'éševo'éstánéhévéme hétséheno ho'eva," éhetóxe'ohe  
ma'heónóxe'éstoo'o.<sup>4</sup> Naa tséhéstováse, néstsevénéomáta'eé-  
hovoo'o nenésonéhevoo'o tsenóhpaomáta'eotseo'o. Oha mé'tó'e  
onésepéveéshéhéné naa no'mé'éstomevohéne Ma'heónéva.

### God's armor

<sup>10</sup> Ma'heo'o hestoháatamaahéstóva vé'séhe'konenéé'e!<sup>11</sup> Naa

máhvé'ma'xepéveéxanenése, Heávohe móne'me'tónéshhéexa'e'óévo.  
<sup>12</sup> Heávohe naa hestotse'ono netao'o éeohtseo'o, éohkéhávéséve-  
vonöhóha'ósaneo'o, éhoháatamaaheo'o.<sup>13</sup> Vé'šeeéxanéne Ma'heo'o  
tséhetaa'métaése nonohpa néstsevé'séhe'konenéénovo  
máxhávésévevonöhóha'ónése.<sup>14</sup> Tshéhešeéxanene: hetómestótse  
vé'séhevo'ótane. Naa Ma'heo'o hema'heónestótse hone'ome.  
<sup>15</sup> Naa no'easetóxema'heóneéestse tsésto'seéváheše-  
nanováhtséstove.<sup>16</sup> Måhvé'eoné'seómene'étamése Ma'heo'o,  
néstshéhotooma'óévo ma'éetónéshévonöhóha'oése Heávohe.  
<sup>17</sup> Tséhvé'eéševo'estanévéhaése Ma'heo'o, onó'eoo'hetano.  
Vé'sééestséstovóhéne Ma'heo'o heéestsestótse.<sup>18</sup> Ohkeó'tósé-  
háóena, Ma'heónemáhta'sóoma néstsevestahémaevo. Naa  
ohkeaméháoenavomotáhahtse.

## Philippians

### Philippians

1

#### Greetings

<sup>1</sup> Nánéehovéme Paul naa Timothy. Náhotse'óhevomotáhone Jesus. Némoxe'éstóovatséme tséhetaa'eoné'seómáhahtáse naa máto tséameohtséhaése hénéhéóhe tséhvo'éstanéhévése Philippi.

<sup>2</sup> Nénéhešéháoenavomotáhatséme tsésto'senéševátamaése Ma'heo'o naa tsésto'seno'eována'xaetanóhaése.

#### Paul's prayer

<sup>3</sup> Hó'mé'etanó'tovatsése, "Hahoo," náohkéhéto Ma'heo'o. <sup>4</sup> Naa hó'háoenavomotáhatsése, náohkev'éshetótaetano <sup>5</sup> tséhvéstahémése tsé'öhketóxema'heóneéestséto tséhe'shenéstomóne'tomáse Ma'heo'o heéestsestótse. <sup>6</sup> Ma'heo'o nea'háanéhe tsévéstahémaése tsé'asepévo'eétahése naa tsésto'seno'pévemá'totse'óhése mahne'eváho'ehnéstse Jesus. <sup>7</sup> Náohkepévetano tsé'öhkepéve-mé'etanó'tovése. Némáhepévemano'otse'óhémáne tsé'ame-ma'heóneéestséto, nákánometoo'ehe. <sup>8</sup> Néoseeévahóse-vóomátanó'tovatséme. Nénéhe'xóveméhotatséme Jesus tséhe'xóveméhotaése. <sup>9</sup> Naa máto néno'néhešéháoenavomotáhatséme tósé'e tsésto'seméhosanése naa máto tsésto'séhešepéveoo'hetanóse <sup>10</sup> nonohpa néstsésó'eameonó'evo'éstanéhévéme mahne'eváho'ehnéstse Jesus. <sup>11</sup> Néhe'xóvéva tsemónevóoseoneve tséheševéstahémaése Jesus tséhnéhevo'éstanéheve'tovóse Ma'heo'o, naa néstsenéheševového'ótovo.

#### What life means to Paul

<sup>12</sup> Nésenéhaséstse, nétamé'éstomévatséme, násó'kánometoo'ehe, háesto vo'éstaneo'o'ésó'eamenéstomóné'tánóvo Ma'heo'o heéestsestótse. <sup>13</sup> Háesto vo'éstaneo'o'énéhešéhéne'enánóvo, tséhvé'eammemé'emo Jesus, héne náv'é'setoo'ehe, hópahpa tsé'tóhe tséohkene'evávooma'ese tséhéóhe too'éhémáheóne éno'vésenéhešéhéne'enánóvo. <sup>14</sup> Naa máto tséoné'seómáhahtase évé'sé-héestahánóvo tsésto'sevéseváhtomeamema'heóneéestsévóse.

<sup>15</sup> Hóséstse tsévá'nevésenéhešema'heóneéestsese nává'ne-e'hanótáá'e, naa mé'tó'e hóséstse náoné'seómevéstahématanó'tó'o'e ma'heóneéestséstóva. <sup>16</sup> Naa nea'háanevóhe tséoné'seómé-méhosanese, naa éno'néhešéhéne'enánóvo nákánomésó'too'ehe náto'sésó'eamema'heóneéestse. <sup>17</sup> Naa néhe tsé'e'hanóta'ese ésáa'oné'seómema'heónetanóhe'o. Náváhtoméhávésévetanoháá'e naa oha náto'sésáa'éxa'é'oehe'o. <sup>18</sup> Naa héne ékánoma'e! Oha náv'é'séhetótaetano tósa'e tsé'amema'heóneéestsénove, ékánome-vá'nenéhesémaneo'o hóséstse tséma'heóneéestsese. Naa nánéhešeaméhetótaetano <sup>19</sup> tséhxéne'enómo tséhešeamé-háoenavomotáxése naa máto Ma'heónemáhta'sóoma náhtsevés-táhema tsésto'seeváénoohéto. <sup>20</sup> Nátséhešéhotséovó'setano hová'éhe násáavé'setanéhéhe tsé'amenéhevo'éstanéheve'tovo Jesus.

Naa vo'éstaneo'o náme'néheševóomáá'e tséhešenéhevo'éstaneheveto Jesus, náhtsenéheševóoseonénötse tséssó'eametanénéto naa máto héva hó'néšeéshenaéto.<sup>21</sup> Tséhe'éšeamestanénéto náhtseamenéhevo'éstanehévé'tóvo Jesus, naa máto héva hó'nésekánameéshenaéto<sup>22</sup> héne tséhehpepéva'e,<sup>23</sup> náhtsevéséstanovemo Jesus.<sup>24</sup> Naa máto héva mássó've'eametanénéto néstsésó'eametavéstahématséme.<sup>25</sup> Nátšehešéhotséovó'setano náhtsésó'eametanéne nonohpa néstsenéšeamevéstahématséme komááhe néstséhe'konné'tánovo tséhešene'étamése naa néstsevé'séhetótaetanónovo.<sup>26</sup> Naa ma'eváhósevóomése héne néstsevé'séhetótaetanóotsénovo netao'o tsé'évélheto'omenéhéto.<sup>27</sup> Násáahéne'enóhe heva néstseonáháxeévhósevóoméme naa máto héva náhtseonáháxésó'too'ehe, naa oha váhtomeamenéhe'omóvöhéne Jesus hemeo'o. Nánéstomónetanó'ta tséssó'eamemano'etanóse nonohpa néstsepéveamemé'éstomovónovo Jesus heéestsestótse.<sup>28</sup> Néstsevé'ee'hóvoo'o tséohnetséstóesee'e. Naa máhvé'héhnovetanóse tsevóóhtánovo tséto'séheševo'éstanevéhanévose naa mé'tó'e tsevonanaevóho Ma'heónева. Eto'seoné'seómenéheso.<sup>29</sup> Naa néno'néhetóhóotáévo Ma'heo'o tsésto'sene'étamése naa máto tsésto'sevésto'omenéhévose Jesus.<sup>30</sup> Naa nééshéne'enánovo tséheševésto'omenéhé'tovo Jesus naa násó'néhešeaméhótovanávetano.

## 2

### Genuine humility

<sup>1</sup> Tsé'ohkev'é'héestáha'oétse Jesus naa máto tséhvé'méhotaétse naa tséhvé'néshévátséstaese naa tséhno've'háhane'oétse Ma'heónemáhta'sóoma,<sup>2</sup> mano'etano naa nonámé'tó'e méhotahtse! Máhvé'néhešetanóse náhtsevé'séhetótaetano.<sup>3</sup> Néstsevé'hoháepévatamáhtséme! Onéztáhtse néshévátaameovóhnéhešeha netao'o vo'éstane<sup>4</sup> hápó'e taamááhe tséohkéhešeovóhnéhešéhahtsése.<sup>5</sup> Hámó'ótse mó'ohkenéhešetanóháhe Jesus.<sup>6</sup> Hákó'e tótseha tséssáá'éséhestáotséése mó'éséeahtse'ma'heónnevéháhe he'amo'oméeno. Netao'o hová'éhe hénéháhe móhmáhevó'ho'ého'hévatamano'éhanetséhe.<sup>7</sup> Naa tséhvé'hoháenéshévátséstaese móhnéhmáhenoohtóháhe héne netao'o he'amó'oméeno tsésto'sého'héhestáotséše hétséháno ho'eva, néhoháenéshévátamého'hévestahémaene.<sup>8</sup> Naa tsé'ohkeáahsovóse Heho Ma'heónева tséheto'emaoo'ëse, hópahpa néno'ho'hénaévomotáhaene, móhnéshévátaméhováneehehéhe, mókhótaxáse'óhehéhe.<sup>9</sup> Tséhvé'néhešemáhesóhpéhóhto héne Ma'heónева móstaévhósemé'néehaehevóhe, naa hétséseteha ééšeévhósema'xevóoseoneve.<sup>10-11</sup> Naa máxho'óxeéšeetse néhe'xóvéva netao'o vo'éstaneo'o tsetséhevoone, "Tsea'háanáhe Tséoné'seómma'heónnevéstse!" Tsenéheševového'ótovo Ma'heónева Tséháhestovetsese. Naa hápó'e nérhósetséhetatséme,

"Nonámé'tó'e véstáhémahktse hápó'e Jesus tséheševéstáhémáétse."

**Be known for doing good**

<sup>12</sup> Nésenéhaséstse, tséhméhaevé'öhtsématsésé néohkeame-áahomónéme. Naa hétsetseha tséssáá'evavé'öhtsématséhésé, ótahe, nespéveáahtove tséto'séhetatsésé: o'tósétanohhéne tsééshéheše-vo'éstanévéhaése Ma'heo'o! <sup>13</sup> Naa nea'háanéhe tsévéstáhémáése nonohpa tsésto'sepévenéhevo'éstanéheve'tovóse. <sup>14</sup> Néohkevé'-hetósepe'pe'ónováme naa névé'no'eóo'evotáhtséme <sup>15</sup> komááhe néstsepéveonó'evo'éstanéhévéme. Hó'nésekánomevéstot'sémóse tséhávésévevo'éstanéhevese, tséhéne'enánóvo tséhešenéhe-vo'éstanéheve'tovóse Ma'heo'o naa néstseno'eono'átamaevoo'o. Naa néstseno'vóoseonévéme. <sup>16</sup> Ametoetanó'tomovöhéné Ma'heo'o heéestsestótse, néstsev'ésepévevo'éstanéhévénóvo, naa héne néstsev'éseono'átamatsénóvo Jesus mahne'eváho'ehnéstse. Néhe'xóvéva náhtséhéne'ena tséssáahéseaéstomotse'óhchéheto. <sup>17</sup>

<sup>18</sup> Tséhvé'ne'étamése Ma'heo'o naa tséhno'hotse'óhevomotähóse ta'se nevo'éstanéhévéstovévo néévavé'séenamotähóvo. Naa máhvé'naévomotaho Ma'heo'o hápó'e héne náhtsev'éseéva-énanomótáho navo'éstanéhevestótse. Naa héne néstsemáhevé'sepévetanónone.

**Timothy and Epaphroditus**

<sup>19</sup> Naa Ma'heo'o máhvé'néhešetanó'tóó'éstse, a'e hétsetseha Timothy náhtatshéhešeméanótse hénéhéóhe tsésto'séhéve'hoomaése. Naa néhe'se mahne'eváho'héhohta'haoo'éstse tséhesotse héne náhtsev'éshetótaetano. <sup>20</sup> Naa tsé'tóhe Timothy néohkéhoháevovóhnéhešetanó'tóévo. <sup>21</sup> Naa tsé'tóhe hóséstse hóvotse éohkésáahéšetanóheo'o, naa mé'tó'e Timothy éohkemé'etanó'ta tséhešetanotsése Jesusevaho. <sup>22</sup> Naa nééshéhéne'enovovo Timothy tséhestáse, ta'se náhee'hahenótse tséohkevéstáhémá'éstse tsé'ohkeametóxema'heónééestsevo. <sup>23</sup> Naa ma'taéshéhéne'enómo tséto'séhešé'tónéto hétséhéóhe tséstoo'ehéto, néhe'se náhtamóneméanótse Timothy, <sup>24</sup> naa máto héva hápó'e náhtavésé-ho'eohtse, náhešéhotséovó'setano. Naa náoné'seómenéhešetano Ma'heo'o éto'senéhešeéxána tséstao'sého'héve'hoomatsésé. <sup>25</sup> Naa máto náhtano'eévatshéhešeméanótse Epaphroditus, náhešetano. Nápévéhevésenéhenótse, naa máto éno'néhe'ovóho Ma'heónéva naa éno'hotse'óhevomotähóho. Naa náv'e'sepévetano héne ma'kaata tséxho'eohtsestsése tsémétsésé naa tséhno'ho'hé-vovóhnéhešéhá'ese. <sup>26</sup> Naa hápó'e néoseeéváhósevóomátanó'tóévo Epaphroditus. Év'é'seóétsétáno tséhnéstomóné'tovóse tséhxámóhtaese. <sup>27</sup> No'ka é'oné'seóméhoháomóhtahe, ta'se éto'senaeotse. Naa oha Ma'heónéva éévapévomóhtahé'séháá'e. Mónénéhešenéševátamaehenéhe Ma'heo'o, vé'naa'éstse héne náme'oseevé'séánovetano. <sup>28</sup> Hena'háanéhe tséstao'seéváhésé-tshéhešemáato komaahé néstsepévetanóotséme máhvóomóse naa hová'éhe náhtsésáá'evavé'seóetsetanóhe.

<sup>29</sup> Néhešemásestséstovohéne tséohkéhešemássetséstohévéose tséhotse'óhevomotáhovose Ma'heónева,<sup>30</sup> naa máto tséohtséheše-to'sétó'hovánee'ëse tséhvéstähémá'ëse tséssáatónéšého'hé-véstähéméhése.

### 3

#### Being acceptable to God

<sup>1</sup> Nésenéhaséstse, vé'šéhetótaetano tsé'ëshévésenéhe'ovóse Ma'heo'o. Hé'tóhe tséhetòxe'ëstóovatsése máto nééshenéhetòxe'ëstóovatséme, naa névá'néhósepévemé'ovó'sematséme.

<sup>2</sup> Náhehétséstova tsénétähévevovéstomósanese. Enéheše-ovéstomósaneo'o tsésto'seovóhponetséhetàxénovetse naa néstseno'vé'şemássetséstóénovo Ma'heo'o.<sup>3</sup> Esáanéhesóhane. Tséoné'seómenéhe'ovóvose Jesusevaho naa tséháoenatovóvose Ma'heónева, nea'háanevóhe tséto'semássetséstóevose Ma'heónева. Néhe vo'estaneo'o éohkésáavé'şéháo'ótáhtséhénovo

tséhetaa'sóhpéhóhtomevóse.<sup>4</sup> Naa mé'tó'e hóséstse éohkevé'şéhoháo'ótáhtsénovo, naa tséhnéehóveto éháestoha éme'vé'şéhoháo'ótáhtséto.<sup>5</sup> Hámó'óhtse náoné'seóme-Jewheve. Náoseeoné'seómema'heónetano. Naa tséstó'néshémónéhestáotséto ná'ovóhponetséhetàxéne. Nánéhxéstah Benjamin hemanáhéstóva. Náoné'seómenéhe'omovo Ma'heo'o hesto'emanestótse.

Náno'eovóhponáhétaneve (Pharisee).<sup>6</sup> Ná'óhkeoseeovóhponetano tséhešema'heónetanóto, ná'óhketóxemométséstóvo'eéhoo'o tsé'tóhe tsééšenéhe'oese Jesus.<sup>7</sup> Naa móho'nóxxaefová'ëheve tséohkeméhaeheševovóhponema'heónetanóto, návóo'séhää'e Jesus.

<sup>8</sup> Naa hétsésetseha nátanéhešéhéne'ena tséhnéhe'oese Jesus, móoseehhehpepéva'éhanéhe. Hétsésetseha návovóáno Jesus. Naa tséhe'šeassenéhe'ovo netao'o tséohkeméhaeheševovóhpone-ma'heónetanóto námáhenoohata.<sup>9</sup> Naa hétsésetseha nánéhešéhéne'ena nésháavé'şeve'ëstanéváhanéhenone tséhvá'nénéhe'óhetse Ma'heo'o hesto'emanestótse. Oha éno'ka'etse Ma'heo'o hemeo'o, naa hena'háanéhe tséhne'ëtaméstovése Jesus.<sup>10</sup> Hétsésetseha náhoháahéne'enátanó'tóvo Jesus, oótama tsééváhéséheše-ametanénése. Naa hápó'e náme'néhešeaséto'ëé'e tséheše-aséto'eéhovóvose Jesusevaho tséhnaévomotáhaétse<sup>11</sup> nonohpa hápó'e náhtseévaametanéne tsééváhešeametanénése Jesus.

#### Reaching toward the goal

<sup>12</sup> Jesus tséhešemoné'tóó'ëse násáa'ëshéhohtaméstóhe, naa oha násó'eameo'tósétáno.<sup>13</sup> Hétsésetseha ééshéhová'áhane tséméhaeheševó'ëstanéhéveto, naa oha maeto náhetó'o.

<sup>14</sup> Náhetóoseme ma'heónéhéstánóvéstóva nonohpa náhtsevésého'ëshé'ta.<sup>15</sup> Naa nésenéhaséstse, tsééshetaa'péve-oo'hetanóse néme'vésenéhešetanóme. Naa mähvé'nétahévetanóse, Ma'heo'o néstsevoo'séhaenovo.<sup>16</sup> Névé'no'héohtséme, oha váhtomeametséhe'óhtse tséhma'heónéhéstánove!<sup>17</sup> Nésenéhaséstse,

néhe'ome tséheševo'èstanhévéto, naa máto tséheše-ovéstomévatsése.<sup>18</sup> Naa hétsetseha nétahóseóeomenéhetatséme, "Náhahétséstova tsé'tóhe tsésáaho'ahé'toehese Jesus."

<sup>19</sup> Tsetséhe'ohseo'o heávóheneno. Otaxa éhoháo'póheo'o, naa éohkeno'ménóhkétanó'tánóvo héovaestse tséheshávésé-vo'eétahévéose. Ehohamátséstánóvo netao'o hová'éhe hétséhéno ho'eva.<sup>20</sup> Naa mé'tó'e tséhnéhovétse nééševéseaméšenámáne he'amo'omééno, hénéhéóhe tséhnéstoseéváhésého'ehnésé Jesus, névé'semomé'hetanónone héne.<sup>21</sup> Néhe'xóvéva hestoháa-tamaahéstóva néstsevé'sevó'ho'eho'hévatamaahema háp'o' e tséheševó'ho'eho'hévatamaae, néstseévamáhepéváhémáne. Tseévanó'pévána netao'o hová'éhe.

## 4

### Encouragements

<sup>1</sup> Nésenéhaséstse, néméhotatséme, néhetótaetanóxéme. Néoseevóomátanó'tovatséme. He'koneamenéhe'ova Ma'heo'o!

<sup>2</sup> Euodia naa Syntyche, tséhvé'néshene'étamése Ma'heo'o éme'éneóo'ovotáhtséstove! <sup>3</sup> Hee, hóovéhe, néamevéstotse'óheme, tsé'tóhe neše he'eo'o véstahémenano komááhe tsésáa'éva-óo'ovotáhtséhe'o. Tsé'tóhe neše he'eo'o, Euodia naa Syntynche, náméhaevéstotse'óhémáá'e tsé'ohkeamema'heónééestsevo, máto Clement naa hóséstse náméhaevéstahémáá'e. Hevéhestovevótse



éésemáheaméhanetótse  
Ma'heo'o  
hemóxe'estóonéhéva.  
<sup>4</sup> Tséhvé'ne'étamése  
Ma'heo'o ohkéhetótaetano.  
<sup>5</sup> Hoto'ahe! A'e Jesus  
énéstoseéváho'ehne.  
<sup>6</sup> Névé'eötsetanó'tánóvo  
hová'éhe, oha mámáhta  
ohkéháóéna. Véestomevohéne  
hová'ehéstónéhéva Ma'heo'o  
ma'o'hémeotsése, néhe'sé  
"Hahoo," hetohéne.  
<sup>7</sup> Néstsevé'seována'xae-  
tanoháévo tséhvé'ne'étamése  
Jesus. Nésáa'ésekánomepévé-  
héne'enóhenone hé'tóhe  
ována'xaetanohtótse, naa oha

néonó'eotséhaenone, tséhvé'ne'étamétse Jesus.

**Ohkéhetótaetano!**

<sup>8</sup> Nésenéhaséstse, toetanó'tome tséhetóméto, tsépéva'e, naa netao'o hová'éhe tsépévátsésto Ma'heo'o.<sup>9</sup> Naa tséheše-

vovéstomévatsése naa tséheševo'èstanhévéto, hápó'e  
néheševo'èstanéheve nonohpa Ma'heo'o néstsháhané'óévo, naa  
néstseno'eována'xaetanoháévo.

### Thanks for the gifts

<sup>10</sup> Náhéne'ena tséohkéhešeamemé'etanó'tovése, naa oha  
nésáatónéšenéheševoo'séšhéme. Naa hétsetseha tséxho'métsése  
ma'kaata, nátahéne'ena naa Ma'heo'o "Hahoo," náheto.

<sup>11</sup> Násáatotoxéstóhe tséhxao'omenéhéto. Oha tónetáa'e  
tséhetaa'eá'enómo ééšépéva'e. <sup>12</sup> Náhéne'ena tséhxao'ome-  
néhestove naa máto tsé'ootahémo hová'éhe, naa máto  
óxháeanáhtovee'éstse naa ná'so'enohéstovee'éstse, naa máto  
tséhma'xeá'ene hová'éhe naa máto héva hová'éhe. <sup>13</sup> Ma'heo'o  
tsé'ohkevé'vestahémá'ëse, netao'o náohkéhésenéheševe  
tséheto'ahétséstomoo'ëse. <sup>14</sup> Naa néá'ëšéme tséhvéstahémese  
vétséno náoseehótoanávetano. <sup>15</sup> Naa nésenéhaséstse  
tsévo'èstanhévése Philippi, hea'e nésó'mé'etanó'tánovo  
tsé'asema'heóneéestséto hénéhéóhe Macedonia. Néhe'še oxëse  
tséstahósema'heóneéestséto hénéhéóhe néno'kevéstahémeme  
ma'kaataeva. Népéo'eétahéme. <sup>16</sup> Naa máto a'e hénéhéóhe  
Thessalonica, néamého'métsénovo ma'kaata. <sup>17</sup> Hová'éhe  
nésáa'eevéstomévatséhénóvo, oha nénéhešetanó'tovatséme  
néme'ho'èhotaenovo tséhetaa'péva'e ma'heónévéstóva  
tséxho'méáse ma'kaata. <sup>18</sup> Naa néoseepévo'eëšéme.

Námáhemásétsésta netao'o hová'éhe tsého'eotsestsése Epaphroditus.  
Netao'o tséhetaa'métsése ta'se hápó'e nénéhetaa'métónovo  
Ma'heo'o, naa héne évé'šemásetano. <sup>19</sup> Nánéheševéestomevo  
Ma'heo'o tsésto'semétaése netao'o hová'éhe tséohkého'o-  
tséstovetse, tsé'ohkevé'ne'ëtamése Jesus. <sup>20</sup> Naa nétavového'ótone  
Ma'heo'o Ehane hétsetseha naa a'ene'xóvéva. Hena'háanéhe.

### Final greetings

<sup>21-22</sup> Mähemásétséstova hénéhéóhe tséoné'seómáhahtase. Naa  
hétséhéóhe tsémáheoné'seómáhahtátse, naa máto tsé'tóhe  
tsémáho'emanéstse hóséstse hestotse'ono,  
némáhemásétséstóvatséme. <sup>23</sup> Návéstomevo Jesus  
tsésto'sepéve'toése naa tsésto'seno'pévestao'omenéhése.

## Colossians

### Colossians

1

<sup>15</sup> Ma'heo'o ésáavóoméhe, oha Jesus évóome, naa oha móséestáhevóhe Ma'heo'o naa Jesus. Ma'heo'o éhee'hahénoto Jesusevaho, naa netao'o hová'éhe tséhetaa'manestsése hénéhéóhe Ma'heo'o mó'ovóeoehohevóhe Hee'haho Jesusevaho. <sup>16</sup> Hákó'e tótseha tséssáa'éséhéstánovéhane Ma'heo'o móhotse'ótóhevóhe Jesusevaho tsésto'semáhemanestsése netao'o ho'e naa he'amo'omééno, heva évóometse naa hóséstse ésáavóoméhanéhetse, naa máto tsévéhonevese hóséstse móhvóoméhevóhe naa máto hóséstse móho'nóhvóomévtse. Netao'o tsémanehe éme've'seono'átame Jesus.

3

<sup>12</sup> Ma'heo'o néméhotaeve naa némoné'tóévo tsésto'sé-hevo'éstánémé'tóése. Tséhvé'néhésó néstsenéševátséstáhé-vo'éstánéhévéme, naa néstseohkéhoto'áhéme. Néstseohkevé'-háatamaahétanóme oha ována'xaevo'éstánéheve. <sup>13</sup> Ma'óhkeéetónéstá'továhtsése ohkeo'omóohtome naa ohkeévananóvahtse hápó'e tsééváhešenanóése Ma'heo'o. <sup>14</sup> Naa méhosanestótse éno'kené'ta'e, éohkevé'šepévemano'evo'éstánéhevéstove.

<sup>15</sup> Néstseována'xaetanoháévo Ma'heo'o, néstsenéhešemano'etanóme. Naa "Hahoo," ohkéhetohéne Ma'heo'o. <sup>16</sup> Toetanó'tome Jesus hééestsestótse. Pévevovéstomévahtse naa onó'evamahtse. Asénoota Ma'heo'o. Máhnémeótóse Ma'heo'o, "Hahoo" ohkeno'hetohéne.

<sup>17</sup> Ono'átama Vo'éstánévéstómanéhe netao'o tsééváhešévése naa máto tséhése. Naa tséhvé've'senéehovése, "Hahoo," no'hetamohéne Heho Ma'heónева. <sup>18</sup> Tséhe'évése, áahtova tsévéstoemósee'e, tséhešetanóse Ma'heo'o. <sup>19</sup> Naa tséhetanévése, méhota tsévéstoemósee'e. Névé'hávéséve'tovóvoo'o. <sup>20</sup> Naa ka'ěskónéhaséstse, tséheškésee'e naa tséhöhese'e, áahtova, héne éono'átsésta Ma'heo'o. <sup>21</sup> Naa tséhetaa'henésónéhése, névé'momáta'eehóvoo'o nenésonéhevoo'o, tsenóhpaomáta'eotseo'o, tsésáa'eva'o'tosétanóheo'o.

**1 Thessalonians****4****When Christ returns**

<sup>13</sup> Nésenéhaséstse, nátao'semé'emoo'o tséoné'seómáhahtase tsééshéhováneehese. Névé'hetóséhávéséváhoónosé'otaevoo'o hápó'e ta'se tséohkéhešetanovóse tsésáane'étaméhevose Ma'heóneva.

<sup>14</sup> Néhéne'enánone tséhešenaévomotáhaétse Vo'éstánévéstómanéhe naa éévano'eametanéne. Naa tséhvé'néhešéhéné'enomátse, néno'-néhešéhéné'enánone mahne'éváho'ehnéstse Vo'éstánévéstómanéhe néhe'xóvéva néstseeévavóomóneo'o tséoné'seómáhahtase tsééshéméhaenaese. <sup>15</sup> Naa nétanéheševovéstomévatséme Ma'heo'o



tsééšeáah'tse'hetá'ëse: tséhnéehovétse tsésó'eametanénétse máhne'-éváho'ehnéstse Vo'éstánévéstómanéhe néstse'sá'a'ovéhéto'o'e'ovohene, oha tsé'tóhe tsééshenaese tséoné'seómáhahtase tseovóehneo'o. <sup>16</sup> Néhe'xóvéva Ma'heo'o tsenéhxhésetáhpe'oo'xeva hénéhéóhe he'amo'oméeno, "Nóheto!" Naa véhonema'heónéhotse'o tsenóono'e, néhe'sé ma'xetáhpeno tséhoó'heasévone, néstsemáhe-néstanone. Néhe'sé Vo'éstánévéstómanéhe tsene'éváho'eanohóése. Tsééshenaese tséoné'seómáhahtase tseévamáheametanéneo'o.

<sup>17</sup> Néhe'sé néhe tsééshemáhaenaese naa tséhnéehovétse tsésó'eametanénétse néstsemáhehe'améhéto'o'e'ovone Vo'éstánévéstómanéhe. Naa néhe'sé néstsea'enevéséstanovemone. <sup>18</sup> Naa hétsetseha nonámé'tó'e vé'sevovóešemahtse tséhetatsése, névé'hetósé-hoónésétanóme!

**5**

<sup>15</sup> Ho'néšeéetónéstá'tónése néševáhtomeamepéve'tovohéne vo'éstaneo'o. <sup>16</sup> Ohkéhetótaetanohéne, <sup>17</sup> naa máto ó'tósé-háóénáhéné. <sup>18</sup> Hó'néšetónésótse, "Hahoo," ohkéheta Ma'heo'o, tséhvé'ne'étamése Jesus. Hena'háanetséhe Ma'heo'o tséheto'aese.

## 1 Timothy

### 1 Timothy

#### 2

<sup>4</sup> Ma'heo'o némáhevo' éstanévhátanó'toene, naa néno'néhesétamaene néme'héne'enánone tséoné'seómo. Etšehešemé'eme: <sup>5</sup> Eno'kahe Ma'heo'o naa oha Hee'haho Jesusevaho Vo'éstanévestómanéheho tséstó'néehóvetsése évé'sésóhpého'éhohe Ma'heo'o. Jesus móxhetanévhéhe naa móhvéséstanovéhéhe hétséhéhéhe ho'eva.

<sup>6</sup> Néhmáhenaévomotáhaene. Hákó'e tótseha móho'nóxhéne'enóhetse, naa hétsetseha ého'néhe'xove, nénéheševoo'séhaene Ma'heo'o.

#### 3

### Church officers

<sup>1</sup> Épéva'etse vo'estane tséhma'heónévé'ho'évétánose. <sup>2</sup> Vo'estane tsénéhešetanótse, móto'seována'xaevo'éstanéhevéhéhe, tsepéve-



oo'hetano, naa mato tseono'átame, tsemáse-tséstahé'heóneve. Tsésáa'éenoosetanó'-tovóheho tsévestoemose. Hová'éhe tseohkepémé'esta.

<sup>3</sup> Naa mato tsésáamané'heónévéhe, naa mato tsésáatóxpé'pe'ánováhe, ónétáhtse móto'séhoto'áhehéhe, naa

mato tsésáaháo'pótanóhe. <sup>4</sup> Oha tsepévevovóhnéhešehevo'éstanemo, tsepevevovéstomevóho henésono nonohpatseono'átamáá'e. <sup>5</sup> Mé'tó'e vo'estane tsésáavé'pévevovéstomevóése hevo'éstanemo, móme'tónéshéhépémé'estánoto Ma'heónева. <sup>6</sup> Naa mato tsésáa'éšepévetóxetanóése éohkéhoháahétáno, tsetaomenéhešéhahtse. Néstsevé'monénóvo tsénéhestátse tséstosema'heónévé'ho'evése. <sup>7</sup> Anénó'èse pévenóhtsevóoma tséstosema'heónévé'ho'evése tséstosésáano'héva'e'óehese Heávohóho. Tséono'átaméstse monéhéne, tsevéseono'átamáá'e tsésáaméhotaehese Ma'heo'o.

**2 Timothy****1**

<sup>6</sup> Ma'heo'o tséhetöhóotáta'e tséstáxéhe'oná'o'továtse, nétabá'néhosenéhešemé'ovó'semátse: néšeaméhotse'óhtótse!

<sup>7</sup> Nésáa'e'tóhtahéhema, Ma'heónemáhta'sóomáheva névé'šéhéestáhamá, naa néohkeno've'šeméhosanénone, naa néhe'konenée'tanone. <sup>8</sup> Néstsevé'tanéhétéstóvo Jesus máhma'heóneéestseto, naa máto tséhnéehovéto tséskánometoo'éhéto. Návé'šetoo'ehe tsé'amema'heónemé'emo Jesus. Amevéstähémáhtsetanó'toveha Ma'heo'o komaahe néstsésóhpéhóhta hótoanávetanohtótse. Enésto'séheso tséhéseamema'heóneéestseto, hápó'e tséhešéhótoanávetanóto.

<sup>13</sup> Nééšenéstove tséxanovema'heóneéestséto. Hétsetseha nétanéhetátse, hápó'e néhešepévxanoveéestseo'o! Nééšenéhešeméhóto Jesus naa néno'ne'etamenótse. <sup>14</sup> Ma'heo'o néoseepévhóota tsésto'sema'heóneéestseto, naa oha amevéstähémáhtsetanó'toveha Ma'heónemáhta'sóoma tsésto'séxanovéhetómeeéestseto.

**3**

<sup>16</sup> Netao'o ma'heónoxe'estoo'o énèxhésó taamááhe tséhnéehovése Ma'heo'o. Naa héne névé'ševovéstomónenone, naa néstseno've'šéhéne'enánone tsé'ó'óhto'eétahétse, naa néstseno'eonó'eotséhaenone, <sup>17</sup> naa néstseno've'šéhó'xeehaenone tsésto'sepévhóta'óhevomotahótse Ma'heo'o.

**4**

<sup>6</sup> Eéšekáse'xove tséto'séhe'šenaéto. <sup>7</sup> Násáanéhnetaméhe ékánoméhótoanáto tséhne'amevo'estanéhévéto, námáhenéhetao'otse'ohe tséhesétamá'ëse Ma'heo'o, naa néhešepévhó'manestse.

**Titus**

**Titus**

**3**

**God saved us**

<sup>4</sup> Ma'heo'o tséxhomá'xéhoháenéševátamaétse,  
<sup>5</sup> névo'èstanévéhaene. Hó'néšema'xetónéšepévo'eétähétse, héne  
nésáavé'ševo'èstanévéhaehénone, oha tséhvé'hoháenéševátamaétse.  
Ma'heónemáhta'sóoma néévavovóhetanaene tséhvo'èstanévéhaétse  
Ma'heo'o.

**Hebrews**

1

**God has spoken through his Son**

<sup>1</sup> Hákó'e tótseha háestoha ma'heónéhoo'xeváheono heováestse móxhešemé'éstomevóhenovóhe tóoneeto nevo'éstanémanóho Ma'heóneva heéestsestótse. <sup>2</sup> Ta'e mähove'se Ma'heo'o móxho'-méahénotóhe hee'haho tsésto'setaomemé'éstomóétse Ma'heóneva heéestsestótse. Hákó'e tótseha tséssáa'éšeasevo'éstanéhevéstovéhane, Ma'heo'o mó'éšeáhtse'néhesétamóhevóhe hee'haho tsésto'semáhehemanéstónéhetsése netao'o hová'éhe hétséheno ho'eva naa he'amo'omééno. Naa hó'ótóva tsemáheho'emáóhta netao'o hová'éhe. <sup>3</sup> Ma'heo'o tséhe'xóvo'ho'ého'hévatamaaese máto hee'haho énéhe'xóvo'ho'ého'hévatamaahóho. Émáheséestao'o hová'ehéstónéhéva. Néhe Ma'heo'o hee'haho heéestsestótse éhoháatamano'etse, netao'o tséhetaa'manestsése oóxésta móhešeameohtsétohanetséhe. Tséhnaévomotáhaétse émáheasetana nestávésévo'eétahéstonane, naa hétsetseha évéhonoo'e a'e Heho Ma'heóneva tséheševéhonoetsése he'amo'omééno. <sup>4</sup> Hétsetséha éhehpéhoháatamaahéstove tséhe'xóvéhoháatamaahetsése ma'heónéhotse'ono, naa máto heváhestótse éhehpepéva'etse.

9

**Jesus is the final sacrifice**

<sup>25</sup> Esáa'amenéševátamo'eéhéhe Jesus, oha no'ka móhnéševátamo'eéhéhe. Hámó'öhtse tsé'tóhe Jews tséohkéhóovéhešetanóvóse: néhestóheaa'e na'estse ma'heónév'é'ho'e tséháa'ého'oeséstse máxhéestséhneséstse ma'xema'heónemáheóne. Mó'öhkena'hohevovóhe kósáne komááhe hestávésévo'eé-tahéstovevótse tsésto'seévamáhevonanetse. <sup>26</sup> Naa Jesus vé'naévomotáhaétse néhestóheaa'e, éme'néševátamo'eehe vonéstoha. Naa ésaanéhesóhane. Oha no'ka nénaévomotáhaene, tóséé'e tsenéheso. Naa tséhvé'senéhešenaévomotáxéváse móhmáheasetanóhéhe netao'o néstávésévo'eétahéstonane.

10

**Keep going to church**

<sup>25</sup> Néstsevé'eénemano'eéme ma'heónemáheóne, hóséstse



éohkenéhešéveo'o. Onétáhtse néšeamemano'ee'e naa nonámé'tó'e o'tosévonohóha'óvahtse tséhvé'héne'enomátse tsééshésekáse'xove tsésto'seéváho'ehnese Vo'èstanévéstómanéhe.

11

**What is faith?**

<sup>1</sup> Hé'tóhe oné'seómene'étamestótse hó'sáanéšékáname-voohtomáhétse tséne'étamétse éoné'seómo. Naa neóhkeamáhénone tséheto'ahétse. <sup>2</sup> Hákó'e évaveto ma'hákéseho hé'tóhe heoné'seómene'étamestovevo móhvé'šepévatamaehenovo Ma'heóneva. <sup>3</sup> Hé'tóhe oné'seómene'étamestótse Ma'heo'o heéestséstséstóva móhvé'šemanéhane hé'tóhe héstanova. Esáavé'šemanéhane tsévóoseoneve.

**People who had great faith**

<sup>4</sup> Oné'seómene'étaméstóva Abel tséhxáoenaveóestonemétose Ma'heóneva. Móxhehpéháoeméhanetse tséhe'xóvitse Cain heóestoo'o. Naa hé'tóhe Abel heoné'seómene'étaméstóva móhvé'šehehpepévátséstótse Ma'heóneva. Naa éohtshéhešéhovánee'e heoné'seómene'étamestótse éohkésó'mé'eme.

12

<sup>1b</sup> Hová'éhe tséhávéséva'e tséhestomo'eéhata'e noohtótse kómááhe néstsepévenéhe'omovo Ma'heo'o hemeo'o tsépéva'etse.

**God disciplines those he loves**

<sup>5</sup> Naa ma'ó'óhto'eétáheto Ma'heo'o néstsevóo'seha tséhešeó'óhto'eétáheto, naa oha váhtomeó'tósétanoo'o, oha néstsevé'venémáóhta. <sup>6</sup> Naa mé'tó'e tséméhotaevose Ma'heóneva hó'ótóva éohkene'hó'e'tová'toevóho vé'eó'óhto'eétáhévoséstse.

13

**God will never leave us**

<sup>5b</sup> "Mónéme'tséhe'shéhénootatséme," néohkéhetaene Ma'heo'o.

<sup>6</sup> Tséhvé'néheese, néme'tséhémáne, "Ma'heo'o  
tsé'öhkevé'vestahémá'ëse, náto'sésáa'e'hóheo'o vo'estaneo'o  
tséto'séhesé'too'evöse." <sup>7 8</sup> Vo'estanévestómanéhe  
móho'nóhketséhe'sevésenétahévaestse háko'e évaveto naa  
hétsetseha naa ma'tahóseame'xóvetetse, ooxésta tséséesta.

James

## James

1

<sup>1</sup> Nánéehove James, náhotse'óhevomotaho Ma'heo'o naa máto Jesus. Námoxe'estóovoo'o tséoné'seómáhahtase netao'o ho'eva.

### Faith and wisdom

<sup>2</sup> Nésenéhaséstse, hótoanávetanohtótse hó'néšekánomé-ho'éhóhtomáse, váhtoméhetótaetanohéne, <sup>3</sup> naa máto váhtome-ó'tósétanohéne kómááhe héne néstsevé'séhe'konenéénóvo.

<sup>4</sup> Netao'o tséhótoanáto mähvémá'sésóhpéhné'tomáse héne néstsevé'séhe'konahénóvo. <sup>5</sup> Vé'sáahéne'enomáhese tséto'séhešésóhpéhné'tomáse hótoanávetanohtótse, néstovohéne Ma'heo'o. Néstsevestáhémáévo, émássetséstáhé'heónave. <sup>6</sup> Mähvéméestomevóse hevéstáhémösanestótse, oné'seómenéhešetanohéne, néstsevé'héstovetanóme. <sup>7-8</sup> Mähvéméhestovetanóse, hová'éhe néme'hémetaenovo Ma'heo'o.

### Poor people and rich people

<sup>9</sup> Tséoné'seómáhahtase tséháo'omenéhese éme'óhkenéše-kánomeaméhetótaetanoo'o tséhvé'héne'enomevóse tséheše-ono'átamaevóse Ma'heónave. <sup>10</sup> Naa mé'tó'e tséoné'seómáhahtase tséháoovalhese hestáoovalhéstovévo Ma'heónave ésáa'ono'átsés-tóhetse. Néhéne'enomóvonone hó'ótóva hestáoovalhéstovévo éto'semáhehová'áhanéhetse. Néhe'xóvéva tsemóneono'átamaevóho Ma'heónave. Naa héne tsemónevé'séhetótaetanónóvo. <sup>11</sup> Néhéne'-enánone véhpotótse éohkenoóneohtsénéstse vé'hoháho'taa'éstse. Néhe tséháoovalhese hema'kaataemevo tsenéhešenoóneohtsetse. Móme'éváhéhová'éhevetse.

### Trials and temptations

<sup>12</sup> Vonohóha'óváhtsestótse màssáa'áahtomáhese, néstsevé'sé-ono'átamaenovo Ma'heo'o, naa néstseno'métaenovo pévés-tanovestótse. Enéheševéstomevóho tséhetaa'méhotaese. <sup>13</sup> Ma'heo'o néstsevé'ho'é'etovo mähvonohóha'ónése. Eohkésaanéheše-vonohóha'ósanéhe, naa mé'tó'e máto éohkésáavonohóha'óhéhe.

<sup>14</sup> Taamaahe néohketaoméhávéséevonohóha'óváhtsémáne. <sup>15</sup> Naa mähvégéexa'e'óváhtsétse héne néstsevé'séhávésévo'eétáhénone. Naa mähvégéhetoséhávésévo'eétáhétse héne néstsevé'séhovánee-hénone. <sup>16</sup> Nésenéhaséstse, néstsevé'néhešeno'héohtséhanéme!

<sup>17</sup> Netao'o tséhetaa'péva'etse némétaenone Ma'heo'o. Enéhešeéxanóho néhe hotohkeho naa éše'hóho tsésto'seohke-vó'ho'kásénaétse éshéeva naa taa'eva. Ékánomeonétáháveohtseo'o, oha Ma'heo'o éto'séséesta tóséé'e. <sup>18</sup> Enéhešeéxána tsésto'se-áahtomóvótse heéestsestótse tséoné'seómotse tséto'sevé'se-vo'éstanévéhaétse. Naa héne néstsevé'sémé'enóohénone.

### Hearing and obeying

<sup>19</sup> Nésenéhaséstse, ohkeéepéveáahtomóne, vovóe'oo'hetano tséto'séhése, névé'néhestáháme! <sup>20</sup> Mähvéméhestaháse

néstséhótoanávenéhevo' éstanéheve' tovovo Ma'heo'o.<sup>21</sup> Netao'o tséhavéséva'e nevo' éstanéhevéstovevo noohome! Oha oéhnovéhestanomova Ma'heo'o heéestsestótse, néstsevé'ševo' éstanévéhaenovo.<sup>22</sup> Névé'vá'neáahtomovónovo Ma'heo'o heéestsestótse, oné'seómenéheševo' éstanéheve tséheese.

<sup>23</sup> Mähvéná'neáahtomovósse heéestsestótse<sup>24</sup> néstseévamáhevonetanó'tomovónovo heéestsestótse.<sup>25</sup> Ma'heo'o hesto'emanestótse éno'keoné'seómepéva'etse. Héne néévavé'šenéheševo' éstanévéhaenone. Mähvén'eametoetanó'tomovósse hesto'emanestótse, néstsevé'šenéhešepevo' eéháévo netao'o tsééváhehévése.

<sup>26</sup> "Náéševésema'heónovo' éstanéheve," vé'hešetanóse, naa oha néohkésó'totónetó'anéme, mónévá'neéenéheheméhe tsééshéše-vésema'heónovo' éstanéhévése, héne ésáahová'éhevéhane.

<sup>27</sup> Tséoné'seómema'heónovo' éstanéhevese éohkeáahfovovo Ma'heóneva naa éohkeno'néhevo' éstanéheve' tovovo, éohkeno'-vovóhnéhešéhovo tséhótóxáá'é'evetsese naa tsénéxáhévetse, naa éohkésáano'eéxa'e'óhénovó hová'éhe tséhavéséva'etse.

## 2

### Don't have favorites

<sup>1</sup> Nésenéhaséstse, tséhvéné'e'étamése Jesus tsévéhonoo'éstse, séeto'xóvevéstáhéménano néstoxévöse vo'éstaneo'o.<sup>2</sup> Ta'se hámó'öhtse neše hetaneo'o tsévésého'héhaoenase, na'éstse móxhoháooováhehéhe naa na'éstse móhnéstamenóohéhevéháhe.

<sup>3</sup> Néstsevé'hehpepéve'tovovo néhe tséháoovaestse!<sup>4</sup> Mássáavé'-néhešépéooháhehése néstseó'öhto'eétahéme! Séeše-vovóhnéhešéhoháne!<sup>5</sup> Vovóhnéhešénenano tsénéstamenóohéhevese tséohkéheševovóhnéhešéóse Ma'heo'o. Ehésenéheševovóhnéhešehtséhvéné'e'étamé'too'ëse, naa tseno'meto a'eneametanénestótse, tsévestomevose tséméhotaese.<sup>6</sup> Naa mé'tó'e néohkésáavovóhnéhešéhovoo'o tsénéstamenóohéhevese. Néohkésáamé'emo'eéhaehévoo'o. Mé'tó'e tsé'tóhe tséhoháooováhese néohkéháo'emaóevoo'o, néohkeno'eaéstomeomáxemaevoo'o.<sup>7</sup> Naa éohkeno'totó'hosemovo Ma'heóneva, onétáhtse néohkepéve'-tovóvoo'o. Néohkevé'néhešetanóme!<sup>8</sup> Etséhetóxe'öhetse Ma'heo'o hesto'emanestótse tséne'ta'etse, 'Eto'senéhešeméhoheo'o netao'o vo'éstaneo'o tséhe'xóvatamáhtseto.' Héne néstsevé'šeono'átamáénovó Ma'heo'o.<sup>9</sup> Naa mé'tó'e máhvénéhohamátamóse hóséstse vo'éstaneo'o, néhavésévo'eétahéme, éhetóxe'ohe ma'heónóxe'ëstoo'o.<sup>10</sup> Heva na'éstse Ma'heo'o hesto'emanestótse

vé'vá'neó'öhtanomovótse néstsemáheó'öhtanomóvonone netao'o hesto'emanestótse.<sup>11</sup> Ma'heo'o hesto'emanestótse étséhetóxe'öhetse, "Néstsevénootóvoo'o tsévéstoemósee'e!" naa máto, "Névén'e'to'éná'hanéme!" Naa nésáakánomenootóhevoo'o tsévéstoemósee'e, naa oha néne'to'éná'hanéme, nésó'máhe-ó'öhto'eétahé'tomóvonone netao'o Ma'heo'o hesto'emanestótse.

<sup>12</sup> He'konenéhe'omova Ma'heo'o hesto'emanestótse komaahe néstsésáavéseaséto'eéhéme. <sup>13</sup> Ho'óxeéseeva Ma'heo'o mahnéxho'hého'emanéstse tsésáanéševátamóheho vo'èstanóho tsésáanéševátséstahé'heónnevéhetsese. Néhe'xóvéva oha tsénéševátséstahé'heónnevese tséhetótaetanoo'o.

### Faith and helping

<sup>14</sup> Nésenéhaséstse, vé'néhése, "Náoné'seómáhahtovo Ma'heo'o," naa oha nésáavéstähémósanhéme, mónemé'hého'ésé'tánóvo he'amo'oméé'e! <sup>15</sup> Ótahe, hámó'òhtse, máhvé'voomóse na'èstse tséoné'seómáhahtátse tséháo'omeneestse, <sup>16</sup> néstsev'é'vá'nepéve-éestéstovovo, véstähémohéne! <sup>17</sup> Naa tséoné'seómáhahtóese Ma'heo'o oha ésáavéstähémósanéheo'o, éto'sésáavé'sé-hová'èhevátamaehénóvo Ma'heóneva héne. <sup>18</sup> Naa hea'e vo'èstane tséhóovetséheestse, "Énéšeoné'seómáhahtáhtove hó'saanéše-kánamevéstähémósanéstovéhane." Onátáhtse, nátao'setshéhešemé'èstomevo néhe vo'èstane, "Táaxa'e, néhvoo'sešéstse tséhešeoné'seómáhahtá'tohe hó'saanéšekánamevéstähémósanéheto, naa néstavoo'sehátse hápó'e tséhešeoné'seómáhtáto naa máto tséheševéstähémósanéto!" <sup>19</sup> Naa nénéhešeoné'seómáhahtáme tséhešeno'kaese Ma'heo'o. Naa épéva'e, naa oha nésáa'oné'seómé-néheševo'èstanéhévéheme. Ótahe, nétatséhetatséme, hámó'òhtse Heávohe hestotse'ono ékánomenéhešeoné'seómáhahtao'o tséhešeno'káhetsése Ma'heóneva, naa oha éhéhpóhetanoo'o.

<sup>20</sup> Tséhóovenéhešetanose oha tsé'oné'seómáhahtáhtove tséssáanéšekánamevéstähémósanéstovéhane nea'háanevóhe tsénétahéveoo'hetanose. <sup>21-22</sup> Mé'etanó'tova Abraham tsénéhxéstahétse, móxhoháeoné'seómáhahtá'tovóhevóhe Ma'heóneva, móhvoo'èstómanéhéhe tséhe'xóveoné'seómáhah-tá'tovóse Ma'heóneva tsésto'séháoenaveéxo'ásenóse taamaahe hee'haho Isaacevaho, naa héne móhvé'šeono'átamaehevóhe Ma'heóneva. <sup>23</sup> Étó'taenéhetóxe'ohe ma'heónoxe'èstóonéhéva, "Abraham móxhoháeoné'seómáhahtá'tovóhevóhe Ma'heóneva, naa héne móhvé'šeono'átamaehevóhe." <sup>24</sup> Héne néstsev'é'venetanó'tánóvo Ma'heo'o tséhešeono'átámóse tséoné'seómáhahtátsese naa máto tséáahtóese tséheese. <sup>25</sup> Máto mé'etanó'tova Rahab. Ekánomemátáha'eve, no'ka móhvéstähémóhevóhe hóséstse hetanóho tséhotse'óhevomitáhóvose Ma'heóneva. Móhnó'ootóhevóhe naa oxése móstaévatshéshéhóseneenáhnóhevóhe. Móhvé'še-néhešeono'átamaehevóhe Ma'heóneva. <sup>26</sup> Nétatséhetatséme, otaxa vé'vá'neoné'seómáhahtáse naa nésáavéstähémósanhéme, héne ta'se énëhešétováto tsé'éneómotóméstove éohkenaeotséstove.

### 3

#### Think before you speak

<sup>1</sup> Nésenéhaséstse, néstsevémáhema'heónnevovéstomósané-tanóme. Ho'óxeéseeva néhe ma'heónnevovéstomósanéheo'o tseosee-

péveonémoomaevóho Ma'heónева. <sup>2</sup> Némáheá'enánone o'öhto'eé-táhestötse. Naa oha néme'öhketó'ha'éetähtséme tséhétse. Naa mähvénéhešévtse tséhéné'enohe tséohkéhešeésepéveoo'hetañótse. <sup>3</sup> Hámó'öhtse mo'éhno'hame tsééstöhta'énese éohkeonó'a'éneo'o. <sup>4</sup> Naa máto ma'xésémo évé'seamóo' tséxhoháa'hatse, naa oha héne ma'xésémo tsévé'šeónó'a'eno ésáháape'óhane. <sup>5</sup> Hámó'öhtse ékánoméhoháetšéške'o nevétanovane, nésó'v'é'séhoháo'ótähtsénone. Naa máto hó'vá'netshéške'eéxo'ásene éohkema'xeaseto'áséotse. <sup>6</sup> Enéhešetováto hé'tóhe vétanove néohkevéné'şetotó'öhtó'a-néoohénone nonohpa ta'se éohkeéxo'ásé'o'ösanéto. <sup>7</sup> Heováestse hováhne éohkeována'xaemanéheo'o, <sup>8</sup> naa hé'tóhe vétanove ésáa-néhešetovátóhane. Néohkevéné'šeóoxohéoohénone hová'ehéstónéhéva tsésáapéva'éhane. <sup>9</sup> Naa hé'tóhe vétanove néohkevéné'şevovéhone Ma'heo'o naa néohkeno'v'é'seehómóneo'o vo'ëstaneo'o hemanéstóonéhamo. <sup>10</sup> Ésáanéhešepéva'éhane. <sup>11</sup> Hámó'öhtse tséhávéséva'e naa tsépéva'e ésáahésöhane tséhno'kováto hová'éhe. Naa máto tséhávésévoome naa tsépévoome mahpe énëssáahésöhane oha tséhnó'ka'e ho'háme'e. <sup>12</sup> Naa nétavé'senéhešéhéne'enánone hé'tóhe vétanove éme'sáanéhetotse'óhahane tsésto'séhávésévo'a-néstove oha tsésto'sepéveéestséstove.

### **Wisdom from above**

<sup>13</sup> Mähvénépeveoo'hetañóse néstseonó'evo'ëstanéhévéme, naa néstseno'néshévátséstähé'heónévéme. <sup>14</sup> Naa mé'tó'e mähvéné'e-hanóhtähtsése naa máto mähvénó'kemé'etanó'továhtsése, néohkevéné'ohháo'ótähtséme tséhešema'xéhéné'enováhése, nésáatáo'óhénóvo. <sup>16</sup> E'hanóhtähtséstötse éohkepe'pe'anováto. <sup>15</sup> Ma'heo'o nésáanéhesétamaehene tsésto'senéhešetanóvótse. Enéhxéso Heávohéstóva. <sup>17</sup> Naa mé'tó'e Ma'heo'o nénéhetaene tsésto'séhoto'ähétse, tsésto'senéshévátséstähé'heónévétse, tsésto'seno'péveoo'hetañóse, naa tsésto'seno'véstähémösánétse. <sup>18</sup> Tséována'xaevo'ëstanéhevese tsetóva'óevóho vo'ëstanóho.

## **4**

### **Friendship with the world**

<sup>1</sup> Tséohkéhésepé'pe'ähése netao'o hová'éhe néohkého'ähénóvo. <sup>2</sup> Heovaestse néohkéhešeho'ähénóvo néohkeovóhponeno'v'é'sene'to'éná'hanénóvo naa néohkeno'v'é'seoo'evotähtséme. Nétatséhetatséme, hová'éhe máxho'ähése háoenaveváestomáhéné. <sup>3</sup> Naa hó'ótóva tsévéestomevóse Ma'heo'o néohkésáamétaehénóvo, éohkéhéne'ena tséheševá'neoo'kéhéveestomevóse. <sup>4</sup> Nésáa'oné'seómevovóanohévo Ma'heo'o. Mónésáahéne'enohénóvo hová'éhe mähvéné'ohhamátséstómásse Ma'heo'o néto'sésáa'-ono'ätamaehevo. <sup>5</sup> Naa máto néstsev'é'vonetanó'tánóvo tséhetóxe'ohe Ma'heónóxe'éstoo'o, "Tséhmétanétse Ma'heónemáhta'sóoma, naa néhe néto'sevéstähémaene naa néno'néhesétamaene tsésto'seonó'evo'ëstanéhev'e'tovótse

Ma'heo'o." <sup>6</sup> Ma'heo'o néoseenéševátamaene, étséhetóxe'ohe  
Ma'heónoxe'éstoo'o, "Ma'heo'o ésáa'ono'átamóheho  
tséohkéhoháepévatamáhtsétsese, naa mé'tó'e énéševátamóho  
tséohkésáaháahétanóhetsese." <sup>7</sup> Oha no'kenéhe'ova Ma'heo'o.  
Mássáavé'eéxa'e'óhéhevóse Heávohe, néstseévanootaevó.

<sup>8</sup> Mähvé'háhane'ovóse Ma'heo'o hapo'e néstseháhane'óévo.  
Névé'hetóseameéo'o'ósevo'estanéhévéme! Névé'héstovetanóme,  
oha néhe'ova Ma'heo'o! <sup>9</sup> Vé'séhávésévetano tséhešeameéo'o'óse-  
vo'estanéhévése. <sup>10</sup> Mähvé'néševátamáhétovóse Ma'heo'o  
néstseono'átamáévo.

### Saying cruel things about others

<sup>11</sup> Nésenéhaséstse, névé'hávéséveóxóhetóvo'o vo'estaneo'o!  
Naa mähvénéhésévése ta'se néxaehávésévetotóxéstomovónóvo  
Ma'heo'o hesto'emanestótse, naa nésáano'néhevo'estanéhé'-  
vé'töhénóvo. Ta'se ného'emáohtomovónóvo Ma'heo'o hesto'e-  
manestótse. <sup>12</sup> Naa oha énéehove Ma'heo'o tsého'emaóétse,  
néstseña'haene naa máto héva néstsevo'estanévéhaene. Naa  
névé'hávésévetotóxemovoo'o vo'estaneo'o ta'se ného'e-  
máoevóvoo'o.

### Warning against bragging

<sup>13</sup> Névé'néhéme, "Náhéne'ena tséto'séheso maeto," heva  
tséstshéhešetanóhtove, "Nátao'seaseohtséme. Naa náháóhe  
náto'séhoéme no'keá'a'naa náto'seasétáoováhémé."

<sup>14</sup> Nétatséhetatséme, nésáahéne'enohénóvo tséto'séheso maeto.  
Heva néstsenenóveametanénémáne naa máto héva  
néstsehováneehémáne. <sup>15</sup> Onétáhtse éme'tséhenové, "Naa Ma'heo'o  
mähvétshéhešetanó'tóétse nétao'setshéhešévema maeto." <sup>16</sup> Naa  
néhóovenéhešetanóme néhéne'enánóvo tséto'séheso maeto,  
névé'néhešeoo'hetanóme! Névé'hetósev'ésháo'ótáhtsénóvo  
tséto'séhešévése. <sup>17</sup> Némé'éstomévatséme tséto'séhešeonó'e-  
vo'estanéhévése. Naa mássáavé'eáahtomónéhése éhávéséva'e.

## 5

### Warnings to rich people

<sup>1</sup> Tséháooováhése hésetseha néme'aseóetsetanóme, hó'ótóva  
néto'seaseto'eéme. <sup>2</sup> Néstáooováhéstovévo ééšeaséhávéséveohtse.  
Néststone'ónénéhevótse ééšeasepénroe'tónéstse. <sup>3</sup> Nema'kaataemevo  
ésáa'eváhová'éhevéhane naa néto'sésáa'évanéhešéhová'éhevéhémé  
ho'óxeéseeva. <sup>4</sup> Otahe, nésáa'onénéxomevóhevoo'o tséhotse'ótóse,  
naa hésetseha éésemáhehéne'enohe tséhešésáa'onénéxanéhése.  
Ma'heo'o ééšenéstovóho tsé'tóhe hotse'ono  
tséonénéxoméváhtsétanótsese. <sup>5</sup> Naa otaxa néháo'pohéme,  
néstsev'éshenaenovo. <sup>6</sup> Néne'to'éna'hóvoo'o vo'estaneo'o  
tséxanovevo'estanéhevese, nésáa'évatoo'enaehévoo'o.

### Be patient and kind

<sup>7</sup> Nésehaséstse, váhtomeametonóohtomova Vo'estanévéstómanéhe

tsésto'seéváho'ehnëse. Nátæo'sevé'séhetáohaménoto énano'évé'hó'e. Éhéne'enánovo tséto'séhešéhoo'kóhotse komááhe tséénano'óhtomevóse tsepévone'otse. Naa éno'eóehnovenónóhtánovo héne hoo'kóhohtótse. <sup>8</sup> Hápó'e néme'néheše-óehnovetonóomovo Vo'èstanévéstómanéhe. Névé'néhnetametanóme! Vo'èstanévéstómanéhe énéstø'seoné'seómeéváho'ehne hó'ótóva.

<sup>9</sup> Nésenéhaséstse, màhvé'totóxemáhtsése Ma'heo'o néstsevé'sého'emáóénovo. Naa ééseto'sého'néhe'xóvetse.

<sup>10</sup> Néhe'omova tótseha ma'heónéhoo'xeváheono tséxheše-vo'èstanéhévévóse. Mó'oseeóehnováhehevóhe hó'nésheno'hávésévé'tóhévótse. <sup>11</sup> Eoseeono'átameo'o néhe ma'heónéhoo'xeváheono tséhehpéháo'eéhese, ésáanéhnetamétanóheo'o. Hámó'óhtse nénéstomónénovo Job, tséhešeóehnovaese. Ma'heóneva móhvéstahémaehévóhe, móhnéshévátamaehévóhe. <sup>12</sup> Otahe, néspéveáahtove, névé'totónetó'anéme. Måhvé'néhešévése Ma'heo'o néstsého'emáóévo. <sup>13</sup> Mahvédévetónéšeóetsetanóse, háoénahéne. Naa màhvé'másétanóse, asénootöhéne Ma'heo'o. <sup>14</sup> Naa màxháomóhtähése, éveonóomóhéné ma'heónevé'hó'e, néstséháoenavomotähäevoo'o naa néto'séxo'ëstaanaevoo'o. <sup>15</sup> Naa màhvé'eoné'seóméhahtáse, màxháoenavomotähóse vo'èstane, Ma'heóneva tseévapévomóhtähé'séháá'e. Naa tséhešeó'óhto'eétaese máto tseévamáheasetanotse. <sup>16</sup> Nonámé'tó'e évemé'ëstoméváhtséhéné tséhešeó'óhto'eétähése naa no'háoenavomotähétséhéné nonohpa Ma'heo'o néstseévapévomóhtähé'séháévo. Tsénéhevo'èstanéheve'tovívose Ma'heóneva, tóséé'e vé'háoenavevéestomóheséstse hová'éhe éohkenéhetöhóósáne.

<sup>17</sup> Mé'etanó'tomova Elijah tsé'óhkéhešéháónáse. Hápó'e tséhestávótse móhnéhestähéhe. Mó'óhkéhoháeoné'seómatséstöhéhe hestáoenahahtótse, Ma'heóneva mó'óhkenéhetöhóotaehévóhe tséhešéháónáse. Hámó'óhtse na'heáá'e naa o'xe mó'amenéheše-háoenähéhe tsésto'sésáá'eéhoo'kóhohanéhetse, naa mónéhesóhanetséhe. <sup>18</sup> Naa néhe'se tsé'eváháoenavevéesto hoo'kóhohtótse móhma'xéhoo'kóhóotséhanetséhe naa énano'estótse móstapéveéxoné'óhanéhe. <sup>19</sup> Nésenéhaséstse, vo'èstane tsééšeamahtovótse Ma'heóneva, màhvé'eévano'héóhtséstse, onéseévaonó'a'é'ovoo'o <sup>20</sup> nonohpa néstseévavo'èstanévého naéstóva, naa Ma'heóneva tseévaasetanótsenötse hestávésévo'eétähéstotótse.

# 1 Peter

## 1 Peter

### 1

<sup>1</sup> Nánéehove Ho'honáá'e (Peter). Náhotse'óhevomotaho Vo'estanévestómanéhe (Jesus). Némoxe'estóovatséme tsééshetaa'oné'seómáhahtáse tséméhaevó'estanéhévése Israel, naa hetsetseha totáhoesta névo'estanéhévéme Pontus, Galatia, Cappadocia, Asia, naa Bithynia, tséhestóhee'estse. <sup>2</sup> Hákó'e tótseha Ma'heo'o Tséhéhestovéstse né'éšeáahsse'tséhesétamáévo tséstos'memonóehnétóése, naa tséstos'séh'konéhóxe'anáése Ma'heónemáhta'sóoma. Hena'háanéhe néhéséaahtovovo Vo'estanévestómanéhe, naa néno've'séhóxe'anaenovo hestsemá'eme tséhnaévomotáhaétse. Návéstomevo Ma'heo'o tséstos'sepévé'tóése naa tséstos'seno'eameována'xaetanóhaése.

### Hope

<sup>3</sup> Nétavového'ótone Ma'heo'o, Tséhéhese Nevo'estanévestómanéhamane. Tséhvé'hoháeméhotaétse névo'estanévéhaene. Hee'haho Jesusevaho tséhnaévomotáhaétse naa éno'eéva-ametanéne'séhóho, hena'háanéhe néhéséhotséovó'setanoma tséstos'sea'eneametanénétse, <sup>4</sup> naa hó'ótóva néto'seamáhénóvo tséexanomóése Ma'heo'o hénéhéhéhe he'amo'omééno, tsésáatshéhe'séhová'áhanéhehanéhetse. <sup>5</sup> Tséhvé'eéshene'étamése Ma'heo'o, néstseaméhótooma'óévo ta'e mahnéxho'óxeéseeve. Naa néhe'xóvéva néstseamáhénóvo a'eneametanénestötse. <sup>6</sup> Naa tséstos'sevé'eamáháhese tséoseepéva'e, héne vé'séhetótaetano, hó'néshékánomenenovéhótoanávetanóse. <sup>7</sup> Mähvéd'néšeame-ne'étamése Ma'heo'o tséhxótoanávetanóse, néststséhpeotséháévo. Héne néstsevé'seono'átamaenovo Ma'heo'o naa néstsevé'seno'-néheševoo'éstómané'tóévo mahne'eváho'ehnéstse Jesus.

<sup>8</sup> Néohkésáakánometshéhe'sevóomóhévo Jesus, nénéšeame-ne'étaménóvo naa néno'méhótóvo. Naa névé'sema'xé-hetótaetanónóvo <sup>9</sup> tséhvo'estanévéhanése. <sup>10</sup> Hákó'e tótseha ma'heónéhóo'xeváheono mó'éshenéhešemé'estóhenovóhe tséto'séhešepévé'tóése Ma'heo'o. Naa oha néhe ma'heónéhóo'xeváheono móxhóna'ovéhéne'enátanó'tóhenovóhe tséstos'séhešého'hévo'estanévéhaése. <sup>11</sup> Naa Ma'heónemáhta'sóomaho móhnéheševoo'séhaehevovóhe nehe ma'heónéhóo'xeváheono tséto'séheševovóehótoanávetanotsése néhe Vo'estanévestómanéheho naa néhe'se tsemónema'xevoo'éstómané'tóó'e Ma'heóneva. Néhe ma'heónéhóo'xeváheono móhno'néhešéhéne'enátanó'tóhenovóhe, "Néváeso tsé'tóhe Vo'estanévestómanéhe?" <sup>12</sup> Naa néhe Ma'heónemáhta'sóomaho móhno'néhetaehevovóhe, "Néststséháavésevóomóhévo tsé'tóhe Vo'estanévestómanéhe, néstseéšeáahtsé'naéme, tsemóného'ehne. Naa oha amepévemé'ema hetsetseha komááhe maeto vo'estaneo'o tsevésenéstomónenovo tsé'tóhe Vo'estanévestómanéheho!" Naa

tséhetaa'móxe'éstóovatsése hétsésetseha, nénéehovéme néhe vo'éstaneo'o tsénéhetose Ma'heónemáhta'sóoma hákó'e. Nééše-pévenéstomónenovo Vo'éstánévéstómanéhe. Naa hétsésetseha tséma'heónééestsese ésó'véstahémaevóho Ma'heónemáhta'sóomaho tsého'eanóheméase Ma'heo'o. Nénéstovóvoo'o néhe tséma'heónééestsese tséhmé'emovóse Vo'éstánévéstómanéheho. Nénéehovéme oha néno'kepévhéne'enovovo tsé'tóhe Vo'éstánévéstómanéhe tsétotóxemose Ma'heónemáhta'sóomaho. Mátó ma'heónéhotse'ono hénéhéhéhe he'amo'omééno móho'nóe-sépévenéstomóne'tovovótse Vo'éstánévéstómanéheho, naa oha móxhóna'ovéhéne'enátanó'tóhenovóhe hová'éhe. Nétahóse-néhetatséme, néhe ma'heónéhoo'xeváheono naa ma'heónéhotse'ono móho'nóhpévhéne'enovovótse Vo'éstánévéstómanéheho, naa oha tséhnéehovése hetsetseha néésepévenéhešémé'estomónénovo Vo'éstánévéstómanéhe. Otahe, vé'séhetótaeno!

### Live a holy life

<sup>13</sup> Ameéxanene, naa tonóoma Vo'éstánévéstómanéhe tséhnésto'seéváhósého'ehnésé. Amemé'etanó'tomova Ma'heo'o tséto'séhešépe'tóése néhe'xóvéva. <sup>14</sup> Tséhvé'henésónéhé'tóése ohkeáhtova! Naa néstsev'ééavona'éstsehaenovo hová'éhe tséhméhaehešéhávésévevo'éstánéhévése. <sup>15</sup> Oha mé'tó'e néhevo'éstánéheve'tovohéne Ma'heo'o. Eháanaevo'éstánéheve. Néésenéhešemoné'tóeve hápó'e tséstos'senéhešéháanae-vo'éstánéhévése. <sup>16</sup> Etséhetóxe'ohe ma'heónóxe'estoo'o, "Náháanaema'heónéve, hápó'e néhešéháanaetséhesta!" éhevoo'o Ma'heo'o. <sup>17</sup> Tsé'ohkevénéhetótse Ma'heo'o "Tséhéhe'tovatse-menoto," hó'háóénátse, héne néstsésáavé'séhohamátamaehénone ho'óxeéseeva." Nétatséhetatséme, névé'néhešetanóme! Néhe'xóvéva ho'óxeéseeva Ma'heo'o éto'sésáahohamátamóheho vo'éstánóho, tsemáheséešého'emaoevóho tséévéhešévevo'éstánéhevetsése. Naa tséstos'sevénéheso, hétsésetseha tséssó'eameametanénése, amenéhevo'éstánéheve'tova Ma'heo'o naa no'ee'hahtova.

<sup>18</sup> Néhnéhvo'éstánévéháévo tséhnéhméhaehešeamevo'éstánéhévése. Néxaeméhaeaéstomevo'éstánéhévéme. Énèxhésó tóoneeto tséhéstahése. Ma'heo'o nésáavé'sevo'éstánévéhaehénovo ma'kaata, hó'ótóva ma'kaata éto'semáhehová'áhane. <sup>19</sup> Onétáhtse névé'sevo'éstánévéhaenovo Jesus tséhnaévomotáhaése, hestsemá'eme mó'oseene'ta'éhanetséhe. Ma'heo'o tséstavóómöse tséhnaetsése Jesusevaho, móstatséhesétamóhevóhe, "Tsé'tóhe ésaakánométshéhe'séhávésévo'eétáhéhe, énaévomótáhóho vo'éstánóho." <sup>20</sup> Hákó'e tótseha Ma'heo'o tséssáá'éshemanéstséése hé'tóhe ho'e, mó'éséáhtse'néhešemonéhenotóhe Vo'éstánévéstómanéheho tséstos'sého'hévo'éstánévéstómanetsése. Naa oha móho'nóhnáháxého'ehnéstse, tséstanéšeame'xóvetse móhmóného'éhnéhéhe nonohpa tséstos'senéhešéhéne'enovóse tséhnéehovése. <sup>21</sup> Jesus tsé'éshenaévomotáhaétse Ma'heónéva

mó'évaametanéne'séhaehevóhe, naa móhno'ma'xe-vóo'éstómané'toehevóhe. Tsé'aesoné'seómáhahtovóse Jesus, nénéhešeasene'étaménóvo Ma'heo'o.<sup>22</sup> Naa tséhv'eáahtomáse tséhetóméto, néhésevé'šeóno'evo'éstanéhévénóvo, naa néno'oné'seóméméhotáhtséme nonámé'tó'e, néhešeameméhotahtse!

<sup>23</sup> Tséxhestanomovóse Ma'heo'o heéestsestótse ta'se néévahósevovóhešéhestáotséme. Ma'heo'o heéestsestótse tsea'eneametanénetotse, hó'néšékánomenaéstove. <sup>24</sup> Etséhetòxe'ohe Ma'heónoxe'éstoo'o, "Néohkevá'nenenóveametanénema, hámó'óhtse ta'se hé'tóhe mo'é'éstse, éohkenoóno'eotsénéstse a'e,<sup>25</sup> naa oha Ma'heo'o heéestsestótse tsea'eneaméhnétotse."

Nééšenéhešepévemé'éstomónénóvo.

## 2

### **Jesus is a living stone and you are a chosen people**

<sup>1</sup> Névé'hetósepéosetanóme! Névé'vá'nénéhesémanéme! Névé'hetósee'hánótáhtséme! Naa névé'hávésévetotóxemovo vo'estane! <sup>2</sup> Mé'ěševoto tséohkéhešenénetanovóse hápó'e néme'öhkenéhešeáahtomónetano'tomovónóvo Ma'heo'o heéestsestótse. Héne néstsevé'ševo'éstanévéhaenovo naa néstseno've'šehe'konenéenovo. <sup>3</sup> Nééshéhéne'enánóvo Ma'heo'o tséhešéhoháepévaese. <sup>4</sup> Naa nátatšéhešéhetáohamenótse Jesus. Neaháanéhe ho'honáá'e tséne'taestse tsévé'šemanéhe ma'heónemanáhestótse. Tsé'tóhe ho'honáá'e éametanéne. Ma'heóneva móhnéhešemoné'toehevóhe tsésto'sene'taestse ho'honáéva, naa móxhoháeono'átamaehevóhe. Naa mé'tó'e tséhvésevo'éstanéhevèse hétséhéno ho'eva háesto móho'nóxho'áhé'tovovótse néhe ho'honaa'o, tsénéhestoestse Jesus. Naa nétatséhetatséme, mássetséstova tsé'tóhe ho'honáá'e, Jesus Vo'estanévéstómanéhe! <sup>5</sup> Mähvé'mássetséstovóse néstsenéheše'he'konemano'ähéme, hápó'e ta'se néstsené'eveasého'honáévéme ma'heónemanáhéstóva. Néstseno'néhešema'heónenótáxévéme, naa hénéhéhéhe ma'heónemanáhéstóva Jesus (tséne'taestse ho'honáá'e) néstsevéstahémaëvo tsésto'séhotse'óhevomotáhóse Ma'heo'o, naa héne Ma'heo'o tseoseemásésésta. <sup>6</sup> Etséhetòxe'ohe Ma'heónoxe'éstoo'o, Ma'heo'o étséhevoo'o, "Tséhvéhonoéto, násé'hó'énó ho'honáá'e tséne'taestse, tsé'ohkevé'še-manéstónanéstove. Tsémásetséstovóvose néhe ho'honaa'o tsevé'še'aenepévetanónóvo."<sup>7</sup> Tséhetaa'mássetséstovóse tsé'tóhe ho'honáá'e (Jesus), nééshoháeméhótóvo, naa mé'tó'e, "Tsé'tóhe ho'honáá'e tsésáamonéhevose tsémanéstóonanese, nea'háanéhe tsétó'ne'taestse," éhetòxe'ohe Ma'heónoxe'éstónonéhéva. <sup>8</sup> Naa máto étséhetòxe'ohe Ma'heónoxe'éstoo'o, "Tsésáa'onemóhevose tsé'tóhe ho'honaa'o éohkevé'šeáva'ónovo," éhetòxe'ohe. Éhésenéheše-áva'oo'o tséssáavé'eáahtomohévose Ma'heo'o heéestsestótse. Eto'seaséto'éo'o, naa tsetaomenéhešéhahtseo'o. <sup>9</sup> Ma'heo'o

némonóehn'étóévo naa nénéhešetanó'tóévo tsésto'seonó'e-vo'èstanhévése. Néma'heónenótàxévéme. Néaseotsèhaevo hávésévéva nonohpa néto'séhéne'enomívónóvo hevó'ho'ého'hé-vatamaahestötse. Naa ohkenéhešemé'èstomáhéne tséhešepévé'tóése.

<sup>10</sup> Mátó étséhetòxe'ohe Ma'heónoxe'èstóonéhéva, "No'ka tósa'e nésáaméhaehó'xéstahhéhéme, naa hétsésetseha néhenésónéhé'tóévo Ma'heo'o. Hovánee'e nésáanéševátamaehévo néhe'xóvéva, naa hétsésetseha Ma'heo'o nééševésenéševátamaévo," éhetòxe'ohe.

### Live as God's servants should

<sup>11</sup> Nésenéhaséstse, névá'nenenóvevo'èstanhéhevema hétséhéno ho'eva. Naa tséhvé'néhésó hétsésetseha nétatséhetatséme, hová'éhe néstsevé'hávésévéexá'e'óénóvo! <sup>12</sup> Oha ameváhtomepéve'tova vo'èstaneo'o. Tsékánoméhávésévetotóxemaesee'e

máxho'óxeéšeevetse tsenéheševového'ótovo Ma'heóneva tséhešenéšeamepéve'tovóse. <sup>13</sup> Ma'heo'o nénéhesétamaevo tsésto'seáahtovóse tsévéhonevese, oótama tséma'xevéhonevéstse.

<sup>14</sup> Mátó no'eáahtova tséhóna'ovevéhonevese, énéhetöhóotaevóho tséma'xevéhonevetsese tsésto'sého'emaovovóse hávésévo'eé-táh'éheono. Naa mátó énéhetöhóotaevóho tséma'xevéhonevetsese tsésto'seono'átamovóse vo'èstanóho tséonó'evo'èstanhéhevetsese.

<sup>15</sup> Mátó nénéhesétamaevo Ma'heo'o, máhvé'néhešeonó'e-vo'èstanhévése tséohkemáhtsénanese hová'éhe néme've'šéhénéhešetotóxemaenovo. <sup>16</sup> Néhotse'óhevomotáhovo Ma'heo'o, naa oha nésáamomónéhévéhéhéme. Tséssáavé'kánomemomóonaotaehése Ma'heo'o, váhtomenéhevo'èstanhéheve'tovo Ma'heo'o. <sup>17</sup> Netao'o vo'èstaneo'o ono'átama. Oótama méhota tsééšeoné'seómáhahtase. Ono'átama Ma'heo'o. Mato no'eono'átama tséma'xevéhonevéstse.

### The example of Christ's suffering

<sup>18</sup> Hóséstse tséhnéehovése némomónéhévéme tséhotse'óhése. Hó'néšékánoméhávésévé'tónése, pévitse'ohe naa no'eono'átama tséhotse'ótaesee'e. <sup>19</sup> Ma'heo'o néstsevé'šéhéne'enóénóvo

nékánoméhávésévé'tónéme tséhvé'ne'étamé'tovóse, néstseno've'še-pévé'tóénóvo. <sup>20</sup> Oha hová'éhe nésáavé'šeamáhéméno

tséstaoméhávésévo'eétáháse, néstsetaomenéhešeáhatséme.

Ma'heo'o néstsevé'šéhéne'enóénóvo máhvé'pévitse'óhése hó'néšékánoméhávésévé'tónése. <sup>21</sup> Móhnéhesóhanetséhe Jesus tséhnéševátamo'eéhomotáhaétse éváhtomeamepévo'eétahe.

Ma'heo'o névé'senéhešemoné'tóévo tsésto'sevésenéheše-vo'èstanhévése hó'néšékánoméhótoanávetanóse. <sup>22</sup> Hé'tóhe néstsevé'vonetanó'tánóvo, étséhetòxe'ohe Ma'heónoxe'èstoo'o: "Móho'nóstshé'ševeséhávésévo'eétaestse, móho'nóhno'tshéhe'še-netse'èstse." <sup>23</sup> Tséskánomenéševátamo'eeese móho'nó-

omáta'eotséstse, móho'nóno'évanonó'eváénéstse, naa mátó móho'nó'evano'estötse. Móhváhtomeamene'étamé'tovóhevóhe Ma'heóneva Heho tsésto'sého'hého'emáosanetsése hó'ótóva.

<sup>24</sup> Néstávésévo'eétáhéstónanótse éhéséhótóxáse'hohe nonohpa

néstseonó'evo'èstanéhévémané naa tsésto'sésáa'eváhóseamé-hávésévo'eétáháhevótse. Tséhvé'néhešenéševátamo'eeese ta'se néévavé'šepévomóhtahé'séhaene.<sup>25</sup> Ta'se néméhaekósáhévéme tséohkenonó'keohtsese, naa oha hétsetseha nééšeéváho'éhótovo Ma'heo'o tséohkene'evávoomaése naa tséohkeno'hóoma'oése.

### 3

#### **Wives and husbands**

<sup>1</sup> Naa tséhe'evése tsééshetaa'hevésevoonése, áahtova tsévéstoemósee'e! Hó'néshésáa'éšékánomevésenéhe'ovohévótse Vo'èstanévéstómanéheho, váhtomeameáahtova, komááhe tseonaháxevéseasenéhe'ovovo Vo'èstanévéstómanéheho, máxhéne'enomevóhtse tséhešeáahtovóse naa tséhešepe've'tovóse. Mónéme'vovóhponéhéoxóhetóvoo'o. <sup>2</sup> Tséhéne'enánóvo tséhešene'etamése Vo'èstanévéstómanéhe naa tséhešeonése-onó'evo'èstanéhevetanóse. <sup>3</sup> Nésáavé'šepévenóohéhénóvo hová'éhe tséoseemo'óna'e. <sup>4</sup> Oha pévoéstomó'hestótse naa he'ke-vo'èstanéhevestótse, évé'šea'enepévenóohéstove. Héne Ma'heo'o éoseeono'átsésta tsénéheševo'èstanéhevestovetse. <sup>5</sup> Hámó'óhtse hóséstse he'eo'o totseha tséne'etamése Ma'heónéva naa tséno'eáahtovóvose tsévéstoemóvose, héne móhvé'šepévenóohehenovóhe. <sup>6</sup> Hámó'óhtse, Sarah mó'óhkéhoháe'ée'-áahtovóhehevóhe tsévéstoemose Abrahamevaho, "Navéhoname," mó'óhkéhetóhehevóhe. Naa máhvé'eonó'evo'èstanéhévése naa mássáano'ee'tomáháse hová'éhe, néstsenéhešeaméhnéme Sarah tsé'óhkéhešeamehnése. <sup>7</sup> Naa tséhetanévése tsééshéhevésevoonése, vovóhnéhešeha tsévéstoemósee'e. Ono'átama, éohkésáakánome-néhe'xóváhe'koneotséheo'o tséhe'xóváhe'koneotsévóse hetaneo'o, naa oha tsevéseamáhénóvo a'eneametanénestótse. Máhvé'néheše-pe've'tovóse tsévéstoemósee'e, Ma'heo'o tsenésta néstáoénáhtóvévo.

#### **Suffering when you live right**

<sup>8</sup> Naa hétsetseha, máhemano'etano, méhotahtse, naa no'néše-vátamahtse. Névé'pévatamáhtséme. <sup>9</sup> Máhvé'hávésévé'tónése néstsevé'eévaa'séhávéséve'tovóvoo'o. Váhtomepéve'tovohéne tséhávésévo'eéhaesee'e. Ma'heo'o néhésemoné'tóévo tsésto'se-óehnováháse, naa néstsevé'šepévé'tóénóvo héne. <sup>10</sup> Etséhetòxe'ohe Ma'heónóxe'éstoo'o, "Máhvé'eována'xaevó'èstanéhevetanoto, néstsevé'netse'e, naa néstsevé'hávéséveóoxóhetoo'o vo'èstaneo'o!

<sup>11</sup> Névé'hetóséhávésévevo'èstanéhévéme, oha onó'evo'èstanéheve. Evananova netao'o vo'èstane! <sup>12</sup> Ma'heo'o éohkene'evávoomóho tséonó'evo'èstanéhevetese, naa éohkeno'eáahtotse hestáoénáhtóvévo. Esáane'evávoomóheho tséhávésévevo'èstané-hevetese, "éhetòxe'ohe. <sup>13</sup> "Vo'èstane námé'héonéxana máhvé'-pévo'eétáháeto," néohkéhóovéhešetanóme. <sup>14</sup> Naa hó'nésekánomé-hávésévo'eéhanése tséhnéšenáamepévo'eétáháse Ma'heo'o néstsevé'šepévé'tóénóvo. Névé've'šeóetsetanónóvo vo'èstaneo'o

tséto'séhesévévöse, névé'vé'šéhéhpóhetanónovo. <sup>15</sup> Naa vovóana Jesus! Toetanó'tome tséto'séhešeno'éstovóse vo'éstaneo'o máhnéstöése, "Henáá'e tséhésene'étamése?" <sup>16</sup> Óehnove-mé'éstomevhéne tséhésene'étamése. Vo'éstaneo'o tséhávésévetotóxemaesee'e tsevé'şetanéheotsénovo máhvóohtomevöhtse tséhesenéhevo'éstanéheve'tovóse Vo'éstánévéstómanéhe. <sup>17</sup> Nékánoméhótoanávetanóme tséhnéšenáamepéo'eétahése, Ma'heo'o émáhehéne'ena. Naa mé'tó'e máhvé'hávésévo'eétahése néstsetaomenéhešéhahtséme. <sup>18</sup> Éhésemométséstómo'eehe Jesus tséhnaévomotáhaétse. Móho'nóhvésétshé'šeó'óhto'eétaestse, naa oha némáhevé'še-naévomotáhaenone tséó'óhto'eétahévötse. Oha no'ka énaévomotáxeva tsésto'seamáhéstovetse a'enevo'éstánéhevestötse. Jesus éoné'seómenaa'e. Néhe'xóvéva Jesus hemáhta'sóomaho <sup>19</sup> móstaahtse'ma'heónééestséstáo'tsé'tovóhevóhe tsééšenaétsese. <sup>20</sup> Mónéséhanevóhe néhe vo'éstánóho tsésáa'áahtóehese Noah tsé'amemanestsése ma'xésémo. Néhe'xóvéva Ma'heóneva mó'a'enetonóomahehevovóhe naa oha móho'nóstó'néše-áahtóvovóhtse Noahevaho. Mósto'séhoo'kohóhanéhe névo'ée'ëše, mósto'semáhóovátóhanéhe naa mósto'semémestanéhevóhe vo'éstaneo'o. Naa oha na'nohto vo'éstaneo'o mó'áahtomónéhevóhe. Naa néhe móhno'keéstséhnéhevóhe ma'xésémónéva. Néhe'še móhma'xeaséhoo'kohóhanéhe. <sup>21</sup> Héne hoo'kohómahpe tsémáhesééha évé'şéhetáhaméstove tsé'óhkevé'še'óestaáhénétse tséhvo'éstánéváhanétse. Hé'tóhe e'óestaáhéstóva névé'še-vóo'séhónoneo'o vo'éstaneo'o tsééšéhešeoné'seómáhahtátse. Hé'tóhe mahpe tsévé'še'óestaáhhése nésaáavé'şetoo'haméhénovo. Nénéheševé'ševoó'éstómanénovo Ma'heo'o tséhešéhóxe'anaése naa tséto'senéhešeoné'seómeasenéhevo'éstánéheve'tovóse Jesus. Néno'voo'éstómanénovo tsééšéheševo'éstánéváhaése tsé'oné'seómáhahtáse tsé'eváhešeametanénese Jesus. <sup>22</sup> Néhe'še tsé'eváametanénese, móstaévähoo'óhtséhéhe he'amó'omééno. Naa hétselsetseha hénéhéóhe móvészévhonoehéhe Heho Ma'heóneva tséhvéhonoetsése. Naa netao'o émáho'emane, hópahpa ma'heónéhotse'ono naa netao'o heováestse ma'heono naa tsévéhonetse éno'ho'emaovóho.

#### 4

#### **How to act when you suffer**

<sup>1</sup> Jesus móhnéševátamo'eéhehéhe hétséhéno ho'eva. Naa hétselsetseha tséhnéehovése éxanéne tsésto'senéhešenéševátamo'eéhanése. Mähvé'néševátamo'eéhanése tsenéhešéhéne'enohe tsésáa'eváhešéhávésévevo'éstánéhévéhése, <sup>2</sup> naa néstseno'néhevo'éstánéheve'tovovo Ma'heo'o tséhe'ešeametanénese.

<sup>3</sup> Néméhaeháa'éséhávésévevo'éstánéhévéme tséheševo'éstánéhévévöse vo'éstaneo'o tsésáa'áahtóvóhevose Ma'heóneva.

Néohkeméhaeháemanéme naa máto netao'o tséhávéséva'e néméhaenéheševo'èstanhévéme.<sup>4</sup> Naa néhe tséohkeméhae-hetaa'véstášé'šémóse hétsetséha néohkéhávésévetotóxemaevoo'o.

<sup>5</sup> Naa hó'ótóva mahne'éváho'ehnéstse Ma'heo'o, néhe vo'èstaneo'o tsemáhemé'èstánovo netao'o tséévéhešé'tóése, naa tsev'é'sého'emaóéhénóvo héne.<sup>6</sup> Naa tsééshováneehese tsééšenéstomevöse Ma'heónева heéestsestötse, ma'éšeéné-ho'emaóéhévötse tsea'enevéséstanomevovo Ma'heónева.

<sup>7</sup> Tsésto'sého'óxeéseeve ééseto'sého'néhe'xove. Naa hétsetseha váhtomeaméháóéna.<sup>8</sup> Naa hétsetseha tséoseene'ta'e, oné'seóméméhotahtse nonámé'tó'e! Tséoné'seóméméhosanese éohkeévavonetanó'tánovo tséhéhávésévo'eehévöse.

<sup>9</sup> Máhepéve'tovahtse, néstsev'eomáta'eovóhnéhešéhahtséme!

<sup>10</sup> Tsémáhenéhóvése nénonó'kenéhetöhötáévo Ma'heo'o tósa'e tsésto'seohkevéstähémáhtsése.<sup>11</sup> Hámó'öhtse vé'néhetöhötäáése tsésto'seohkepéveéestsése, pévemé'èstomáhéné heéestsestötse Ma'heo'o! Naa máto héva máhvé'métaáese véstähémósanestötse ó'toséotséhéné, pévevéstähéhéné, hénéhéóhe Ma'heo'o néstsevéstähemaevö. Netao'o pévevéstähémóóno vo'èstaneo'o hápó'e Jesus tséhešepévo'eétaese netao'o. Naa héne vo'èstaneo'o tsev'é'sépévevového'ótovo Ma'heónева. Jesus tseamevó'ho'ého'hé-vatamaahé hétsetseha naa a'ene'xóvéva. Hena'háanéhe.

### **People will be judged for how they live on earth**

<sup>12</sup> Nésenéhaséstse, névé'tónéšetanóme hó'óhkéhávésévé'tónése. Eohkemáhenéhešéhávésévo'eeheo'o tséoné'seómáhahtase.

<sup>13</sup> Onétáhtse, ohkepétano Jesus hápó'e móxhávéséve'tóhehéhe. Naa tsé'ohkev'évéséhávésévé'tónése hó'ótóva néstsev'é'sema'xe-hetótaetanónovo mahne'éváho'ehnéstse Jesus, tsema'xe-vó'ho'ého'hévatamaahé.<sup>14</sup> Máhvé'hávésévetotóxemanése tséhvé'ne'étamááese Jesus, váhtomepévetanohéne, héne tsev'é'sé-héne'enohe Ma'heónemáhta'sóoma tséheševé'óhtsémaáese.

<sup>15</sup> Tséne'to'éná'hane naa tsénomáhtsese naa tsépe'pe'anovase naa máto heováestse tséhešéhávésévo'eétahese tseaseto'éo'o, tsetaomenéhešéhahtseo'o. Névé'vesenéheševo'èstanhévéme!

<sup>16</sup> Névé'tanéhétséstánovo tséhešéhávésévo'eehanááese tséhvé'-ne'étamááese Jesus. Ohkeváhtomeamevového'ótöhéné Ma'heo'o tsé'eshévevó'èstanéváhaáese.<sup>17</sup> Eéshého'néhe'xove Ma'heo'o tsésto'seaséto'emanááese. Tseasého'emaóevóho tsééshene'étamé'toese, naa néhe'se tsésáane'étamé'toehese Ma'heo'o, máxho'emaóéhévötse éto'séhehpéhotoanátotse. Tsetaomenéhešéhahtseo'o.<sup>18</sup> Etséhetóxe'ohe Ma'heónoxe'éstoo'o, "Ehótoanátotse netao'o vo'èstane tsésto'sevo'èstanéveese, hó'néšekánomeéšeónó'evo'èstanhéhévéstse. Éno'kéhehpé-háehótoanátotse tséhávésévo'eétahé'heóneveese, tsésáa-ho'manéststséhénóvo."<sup>19</sup> Naa nétatséhetatséme, hó'néšekánome-vé'séhávésévo'eéhanááese tséhvé'ne'étamááese Ma'heo'o, váhtomeame-

ne'étame naa nésheno'eamepévo'eétahe. Tóséé'e Ma'heo'o  
nénéhesétamaevo tséto'sésóhpeotséhaése tséhxótoanátotse.

## 5

### Helping Christian leaders

<sup>1</sup> Nátó'néshévésevóomo Jesus tséhnéshévátamo'eese. Naa  
náto'setó'néšeévhósevovéomo mahne'eváho'hé-  
vo'ho'eho'hévatamaaestse. Tsé'éshév'háa'ehahéto hétsetseha,  
nétséhetatséme tséésháa'ehahése, <sup>2</sup> pévevovóhnéheshéhóóno  
nema'heónemanáhéstovevoo'o. Névovóeoéme hénéhéhé  
ma'heónemanáhéstóva. Oehnoveameotséhohhéne tséhešetanóse  
Ma'heo'o. Néstsev'hotsévatanóme, néshéváhtomeame-  
másevéstahémöhéné. <sup>3</sup> Néstsev'vá'néhoháo'emanétanóme,  
ónétáhtse vóo'seha tséheševo'estanéhevévóse naa tséhéne'enánovo  
tséhešepéva'etse. <sup>4</sup> Naa máhvé'máhenéhešévése tséhetatsése,  
mahne'eváho'ehnéstse Jesus, néstteamáhénovo vó'ho'eho'hé-  
vatamaahestótse, naa tsésáatshé'séhová'áhanéhehane hé'tóhe  
vó'ho'eho'hévatamaahestótse. <sup>5</sup> Naa tsétshéhe'kéhahése,  
ohkepéveáahtova tsé'tóhe tséésháa'ehahése. Naa tséhmahe-  
néhovése, óehnoveamevéstahémähtse, névé'pévatamáhtséme,  
étséhetòxe'ohe Ma'heónoxe'estoo'o, "Ma'heo'o ésáa'ono'á-  
tamóheho tséohkepévataamtáhtsétsese, naa mé'tó'e éono'átamóho  
tsésáapévatamáhtséhetsese." <sup>6</sup> Naa amenéhešenéshévátamáhétova  
Ma'heo'o, naa hó'ótóva héne néstsev'ševóo'estómané'tóénovo  
tséhe'xóvenéhešetanóse Ma'heo'o. <sup>7</sup> Tsé'ohkev'vovóhnéhešéhaése  
Ma'heo'o, hová'éhe néstsev'eévaötsetanó'tánovo, oha  
améhe'konene'étame Ma'heo'o. <sup>8</sup> Náhahétséstova Heávohe,  
éohkenóhtsenotóho vo'éstanohtsétsese, naa tséhe'kéhahése  
Ma'heo'o, hová'éhe néstsev'eévaötsetanó'tánovo, oha  
améhe'konene'étame Ma'heo'o. <sup>9</sup> Náhahétséstova Heávohe,  
éohkenóhtsenotóho vo'éstanohtsétsese, naa tséhe'kéhahése  
Ma'heo'o, hová'éhe néstsev'eévaötsetanó'tánovo, oha  
améhe'konene'étame Ma'heo'o. <sup>10</sup> Ma'heo'o éhoháenéshévátséstahé'heóneve,  
hó'néšeéveaméhótoanávetanovóse nésttséshéhótaevo netao'o  
hávésévetanóhtóva. <sup>11</sup> Naa tséhe'kéhahése Ma'heo'o  
nétavé'şevového'ótone. Hena'háanéhe.

### Final words

<sup>12</sup> Tshéshéhe' Silas návéstahema tsésto'séhešemóxe'estóovatsése.  
Naa náhéne'enovo tséhešeoseeene'étamése Ma'heóneva.  
Néhésemóxe'estóovatséme tsésto'séhénovevamatsése naa  
tsésto'seno'mé'estomévatsése Ma'heo'o tséhešeoseehoto'aese.  
Héne ametoetanó'tome! <sup>13</sup> Hétséhéóhe Babylon  
tsééšeoné'seómáhahtase névésenéhešemássetséstóevoo'o, naa máto  
Mark névésemássetséstóévo, ta'se náhee'hahenótse náhesétámo.  
<sup>14</sup> A'xaótahtse nonámé'tó'e. Naa tséhmáhenéhovése  
tséhetaa'ne'étamése Jesus, ameována'xaetano!

2 Peter

**2 Peter**

**3**

<sup>9</sup> "Ma'heo'o éoseevone'éhanene; héá'e  
éto'sésáa'évatšéhe'sého'eohtséhe," hóséstse  
mohkéhóovéhešetanóhevóhe. Naa ónétáhtse  
éáahtse'eoéhноветонóсáне tsésto'sene'etaméstovéstse,  
hováneehóho ésáanoosetanó'tovóheho.

**1 John**

1

**The Savior**

<sup>1-2</sup> Nétao'semóxe'éstooovatsénóvo tsé'tóhe Vo'éstanévéstómanéhe, mó'éšeáahhtse'héstáhehéhe hákó'e tséssáa'éšeaséhéstánovéha-néhetse, móhméhaevéséstánomevöhévóhe Ma'heónева Tséhéstovetsese, éno'ea'eneametanénema'heónева. Móhnéhmóného'eanóheméa'toehevóhe nenóveto heho Ma'heónева. Naa nea'háanéhe Jesus, tsého'éhémé'éstomóétse Ma'heónева. Náoné'seómevóomóne, naa náno'néstovóne, naa náno'máxanóne. Eoné'seómevo'éstaneve. Naa nétahésenéhetóxe'éstooovatséme <sup>3</sup> komááhe néstsenéhešemáhemanó'etanómáne. Náéšenéhešemáhemanó'etanó'tovóne Ma'heo'o Tséhéstovéstse naa hee'haho, Vo'éstanévéstómanéhe, Jesus. <sup>4</sup> Naa néhésenéheše-mé'éstomévatséme komááhe néstsevésenéhešehetótaetanóme.

**God is light**

<sup>5</sup> Néitatóemé'éstomévatsénóvo tséhešeovovéstomóó'ése Jesus. Heta'háanéhe: Ma'heo'o évó'ho'kásévatamaahe. <sup>6</sup> Néohkenéhémáne, "Náéševésemáhenéé'tovo Ma'heo'o." Naa hóséstse éohkevá'nenéhevoone, ésó'eaméhávésévevo'éstanéheveo'o. <sup>7</sup> Hápó'e máhvé'néheševó'ho'kásévatamaahétse Ma'heo'o tséheše-vó'ho'kásévatamaaese, néstsevé'šemáhemanó'etanónone, naa Ma'heo'o néstseno'máheasetanomónenone néstavésévo'ee-táhéstónane. Naa éhésenéheso tséhvé'naévomotáhaétse Hee'haho Jesusevaho. <sup>8</sup> Néohkema'xenetsé'ema vé'néhétse, "Náohkésáa'ó'óhto'eétáhéhe." <sup>10</sup> Ma'heo'o nénéhetaene tséhešemáheó'óhto'eétáhétse. Naa máhvé'néhétse, "Násáavéseó'óhto'eétáhéhe," mónénetséstovóhenéhe Ma'heo'o tséhnéhetaétse tséhešemáheó'óhto'eétáhévótse, hóvotse móho'nóhesétséstomovótse heéestsestótse. <sup>9</sup> Tséhvé'eno'aese Ma'heo'o, névéstomónenone tsésto'seévaasetanomóétse netao'o néstavésévo'eétáhéstónane máhvé'mé'éstomevótse tósa'e tsé'ó'óhto'eétáhévótse.

2

**Christ helps us**

<sup>1</sup> Nanésonéhaséstse, néhésenéhetóxe'éstooovatséme nonohpa néstssáa'ó'óhto'eétáhémé. Naa mé'tó'e máhvé'tónéše-ó'óhto'eétáhétse, Jesus néstsevéstáhémáne ma'éestséstovótse Ma'heónева. Éohkeáahtóó'e tséssáa'ó'óhto'eétáhéése Jesus. <sup>2</sup> Naa máto tséhvé'naévomotáhaétse Jesus, Ma'heo'o éasetana netao'o vo'éstanóho hetávésévo'eétáhestótse. <sup>3</sup> Tsééšeáhtóese Ma'heo'o móéséhéné'enóhenovóhe, <sup>4</sup> naa mé'tó'e tséssáa'áahtóehese éohkevá'nénéhevoone tsééšehešéhéné'enovovóse, hóvotse móho'nóhesétséstomovótse Ma'heónева heéestsestótse. <sup>5</sup> Oha néhe tséáahtóese Ma'heo'o móoné'seóméméhotaehévóhe, naa

móno'vé'šenéhešéhéne'enóhehenovóhe héne tsééshéhešé-ho'xéstahévöse ma'heónévéstóva.<sup>6</sup> Vo'estaneo'o tsétséhese, "Náéshého'xéseotsé'tovo Ma'heo'o," éme'tó'néheševo'éstanéheveo'o Jesusevaho tséheševo'éstanéhevetsé. <sup>7</sup> Nésenéhaséstse, méhotahktse nonámé'tó'e! Nééšenéstomóné'tánóvo hé'tóhe méhotahktsestötse, ésáavá'nemónenéhenovéhane. <sup>8</sup> Naa oha némónatséstanone tséhvéseasenéhevo'éstanéheve'tovótse Jesus.<sup>9,11</sup> Vo'estaneo'o tsétséhese, "Náéshévésenéhevo'éstanéhévé'tóvo Jesus," naa oha éohkésó'péotovo hóséstse tsééshenéhe-vo'éstanéheve'tovívöse Jesusevaho, móhkevá'nenéhesémanéhevöhe. Móho'nóné'seómenéhešetanovótse. <sup>10</sup> Naa mé'tó'e tséméhotovose tsénéhevo'éstanéheve'tovívöse Jesusevaho, nea'háanevóhe tsééshené'seómene'étamese. Naa máto oxëse tsésáaheše-vonohóhá'ovóhevo vo'éstanóho. <sup>12,14a</sup> Naa tséhnéehovése, nééšenéhešéhéne'enóvatséme tsééshéhešeoné'seómenéhe'ovóse Ma'heo'o. Nanésonéhaséstse, Ma'heo'o émáheasetana néstávésévo'eétahéstonane tséhnaévomotáhaétse Jesus. Naa máto nééshéhéne'enovovo Ma'heo'o Tséhéstéh. <sup>13,14b</sup> Naa tséhá'a'éhahése, nééšenéhešéhéne'enovovo Vo'estanévéstómanéhe, tótseha móhnéhxéstáhehéhe. Naa tsétshéhe'kéhahése, nééshéhó'táhnóvo Heávohe. <sup>14c</sup> Naa néésheno'he'konenée'tovovo Ma'heo'o. Naa néno'eametoetanó'tomovónóvo heéestsestötse. <sup>15</sup> Naa hétsésetseha nétamáhetséhetatséme, névé'hohamátséstánóvo hová'éhe hétséheno ho'eva. Otahe, mähvé'hohamátséstomáse hová'éhe, móho'nóhméhótöse Ma'heo'o. <sup>16</sup> Hé'tóhe tsévoohtomáse naa tsého'áhése, naa máto tsévé'şepévatamáhtsése énéssáahésöhane Ma'heónévéstóva. Vo'estaneo'o tsénéhešeoo'hetanose móho'nóaahtovovótse Ma'heóneva. <sup>17</sup> Héne netao'o tséhóové-hohamátame ééseaséhová'áhane. Naa mé'tó'e mähvé'hohamá-tamóse Ma'heo'o, néstsevé'šea'enevo'éstanéhévénóvo.

### The enemy of Christ

<sup>18</sup> Nanésonéhaséstse, nééšenéstomónénóvo tséto'sého'ehnéstse, éohnetséstovóho Jesusevaho. Naa hétsésetseha ééšeáahhtse'-háestóxeo'o tséohnetséstóese. Névé'senéhešéhéne'enánone éésekáso tsésto'sého'néhe'xove ho'óxeéseeva. <sup>19</sup> Tsé'tóhe tséohnetséstóese Jesus móhkeméhaevésého'éhemoheehtséhevöhe, naa oha móhohameáahtovóhevovóhe tséohkeno'héoh-tséstomanétsese. Hena'háanéhe tsé'öhkéhésév'éshenéheše-no'héohtsévöse. <sup>20</sup> Naa mé'tó'e hóséstse tséhnéehovése, Ma'heo'o tséhvé'hone'ó'séhaése Ma'heónemáhta'sóomaho, névé'senéhešéhéne'enánóvo tséhetóméto naa máto tsésáahetómetöhane. <sup>21</sup> Nééshéhéne'enánóvo hetómestötse, naa máto néno'héne'enovovo tséhetóme'heónnevéstse éohkésáanetsé'éhe. <sup>22</sup> Naa tséohnetséstóese Jesus étséhevoone, "Jesus ésáavo'éstanévéstómanéhévéhe," éma'xenetsé'eo'o. Mónetséstovóhevovóhe Jesusevaho naa Heho Ma'heóneva. <sup>23</sup> Naa

tséhestanose Jesusevaho máto éno'hestanamovo Heho Ma'heónева.

<sup>24</sup> Mähvē'eamemé'etanó'tomovóse Ma'heo'o heéestsestótse tséhešeovénéstomóné'tomáse, néstsevé'šeaméháhane'óénóvo Ma'heo'o Tséhéhestovéstse naa Hee'haho Jesusevaho. <sup>25</sup> Naa néstsea'eneametanénema, tséheševéstomótse Jesus.

<sup>26</sup> Névé'eáhtovóvoo' tséno'héohstséstomanese. <sup>27</sup> Mé'tó'e áahtova Ma'heónemáhta'sóoma tsémétaése Jesus. Tsé'tóhe Ma'heónemáhta'sóoma néstsevovéstomóévo netao'o hová'éhéstónéhéva, komaahe tsénétáhese vovéstomósanéhe'o néststsásá'aahtóvóhevoo'o. Ma'heónemáhta'sóoma évé'ševovéstomósáne hetómestótse. Eohkésáanetsé'éhe.

### Children of God

<sup>27c, 28</sup> Nanésonéhaséstse, háhane'ova Jesus, tséheše-vovéstomóése Ma'heónemáhta'sóoma, komaahe néststsásá'a'hahtovóhévo Jesus mahne'éváho'ehnéstse.

<sup>29</sup> Néhéne'enovovo Jesus éoseema'xéhóxe'ahe. Naa hápó'e mähvē'néhešéhóxe'ahétse Ma'heo'o nééšeáahktse'henésonéhe'toene.

### 3

<sup>1</sup> Ma'heo'o móneoseehoháeméhotaehenéhe, "Nanésono," néhetaene. Néhe tsésásá'oné'seómáhahtáhese ésáá'ešenanovóhevo Ma'heónева, hena'háanetséhe tséssáavé'šéhésenanóehétse. <sup>2</sup> Naa nésenéhaséstse, néésekánoméhenésonéhe'toene Ma'heo'o, naa oha nésáahéne'enóhenone tséto'séhestátse mahne'éváho'ehnéstse Jesus. Naa oha néésepévhéne'enánone: mähne'éváho'ehnéstse néstsetó'taomevómone tséheševó'ho'ého'hévatamaaese hápó'e néstsenéheševó'ho'ého'hévatamaahémáne. <sup>3</sup> Tséhvé'néhešéhóovo'setanótse hápó'e hóxe'etanó'tovahtse tséhešéhóxe'aese Jesus. <sup>4</sup> Vo'éstane tséhetóseo'o'ósevo'éstanéhevéstse éó'óhto'eétáhét'a Ma'heónева hesto'emanestótse. Hena'háanehe havése tséhestohe: éó'óhto'eétáhét'he Ma'heo'o hesto'emanestótse.

<sup>5</sup> Néhéne'enánovo Jesus tséhésého'ehnëse néto'semáhe-asetanomónenone néstávésévo'eétáhéstónane. Naa máto néno'néhešéháne'enánone Jesus ésáavéséhávésévevo'éstanéhévéhe, <sup>6</sup> naa mähvē'háhané'ovótse hápó'e néststsásáahetósé-hávésévo'eétáhémáne. Naa vo'éstane tséhetóseaméhávésévevo'éstanéhevéstse ésáahéne'enovóheho Jesusevaho.

<sup>7</sup> Nanésonéhaséstse, nétao'setshéhešéhóseo'haávamatséme, néstsevé'eáhtovóvoo' tséonéseno'héohstséhaesee'e, "Nóhásöháma hó'tónéševo'éstanéhévése nésó'pévhéme," néheše-vovéstomóevoo'o. Mé'tó'e, tshéhešeóné'seómáháhta, oha vo'éstane tséxanovevo'éstanéhevéstse néa'háanehe tsééšeóné'seómé-xanovaestse hápó'e tséhešéxanovaese Jesus. <sup>8</sup> Naa vo'éstane tóséé'e tséhávésévevo'éstanéhevéstse móhe'konetoenaehévóhe Heávohóho. Hákó'e totseha tsé'tóhe Heávohe móhne'éšeáahktse'-hávéséváhehéhe, naa Ma'heo'o móxhésého'eanóheméahénotóhe

hee'haho Jesusevaho tsésto'seévamáheasetanomovóse netao'o Heávohóho tséheto'eétahetsése. <sup>9</sup> Naa vo'estaneo'o tséeshéhenésónéhe'toevose Ma'heónева ésáahetóseaméhávésévevo'éstánéhevéheo'o tsé'éshéne'eóneo'o: Tséhávéséve-

<sup>10</sup> Heávohe henésono évé'shéhéne'enóeo'o: Tséhávésévevo'éstánéhévévóse naa tsésáano'méhosanéhévóse. Naa mé'tó'e Ma'heo'o henésono éonó'evo'éstánéheveo'o naa nonámé'tó'e éméhotáhtseo'o.

### Love each other

<sup>11</sup> Tséhmóneasenéhevo'éstánéheve'tovóse Jesus nénéheševovéstomónéme tsésto'semáheméhotáhtsése nonámé'tó'e.

<sup>12</sup> Néstsev'évésenéhestáme Cain tséhestáse, mó'öhkéhoháe'-e'hanótóhevóhe hevásemo Abelhevaho, hena'háanetséhe móhxésev'éshene'to'éná'hohevóhe. Heávohóho móhnéhešéhávésévevonohóha'óhehevóhe. Tséhvé'xanovevo'éstánéhevetsése hevásemo Abelhevaho, móhxésev'éshemásetséstóehevóhe Ma'heónева, naa héne Cain móhxésev'éshéhoháe'hanótóhevóhe, naa mé'tó'e Cain mó'oo'o'ósevo'éstánéhevéhéhe. <sup>13</sup> Nésenéhaséstse, néstsev'sé'hováehanéme máhpéotaése tsésáa'ésene'étaméhese.

<sup>14</sup> Mähvé'méhotáhtsése nonámé'tó'e néstsenéhešéhéne'enánovo tséeshéhešeoné'seómáhahtáse naa tséto'seno'hešeamáhese a'eneametanénestótse. Naa mé'tó'e éto'sésáanéhesóhane nonámé'tó'e mähvé'péotáhtsése. <sup>15</sup> Naa mähvé'hetóseamepéotáhtsétse nonámé'tó'e Ma'heo'o néstsenéhesétamaene ta'se móneamene'to'éná'hanéhemanéhe. Naa nénéhešéhéne'enánone ne'to'éná'haneo'o tsésáavéseamáháhénóvo a'eneametanénestótse, naa oha mähvé'easenéhe'ovovótse Ma'heónева tseváseamáhénóvo a'eneametanénestótse. <sup>16</sup> Jesus tahta névóo'séhaenone one'seómeméhotáhtsestótse tséhnaévomotáhaétse. Hápó'e néme'öhkenéhe'xóveméhotáhtsémáne. <sup>17</sup> Mähvé'eóetohámanomátse hová'éhe, naa mähno'vóomótse na'estse tsééshéseoné'seómetanótse tséo'hémaestse, néto'sevéstahémáne. Nékánomenéhémáne tséhešeméhótótse Ma'heo'o, naa oha nésáavéstahémöhene vo'estane, mónevá'nenehemanéhe. <sup>18</sup> Né'áahtomóne, mähvé'eoné'seómeméhótótse vo'estaneo'o néstsevéstahémoneo'o, móneme'eevá'néhénéhémáne, néstseoné'seómenéhešévema.

<sup>19</sup> Mähvé'méhótótse tsééshéoné'seómetanose héne néstsev'shéhéne'enánone tsééshéhešeoné'seómenéhevo'éstánéheve'tovótse Ma'heo'o, naa héne néstseno've'seována'xaestáha'óene Ma'heo'o.

<sup>20</sup> Naa hó'ótóva néohketshéhešetanómáne, "Hea'éháma násáa'éshevéseoné'seómepévenéhe'ovóhe Ma'heo'o." Naa néhe'xóvéva Ma'heo'o néohkevóo'séhaenone ována'xaetanohtótse. Némáhehéne'enóene tséohkéhešetanovótse, éhéne'ena tsééshéhešeoné'seómenéhe'ovótse. <sup>21</sup> Nésenéhaséstse, mähvé'eována'xaetanó'tovótse Ma'heo'o, néto'sésáa'e'séháoenatovóhene. <sup>22</sup> Tséhvé'néhe'omovótse Ma'heo'o

tséheto'emanése, néstsemétaenone tsévéestomevótse.

<sup>23</sup> Nénéheto'emaóene tsésto'séhešeoné'seómáhahtá'tovótse  
Hee'haho Jesus naa nonámé'tó'e tsésto'seno'méhotáhtsétse.

<sup>24</sup> Mähvē'néhe'omovótse Ma'heo'o tséheto'emaóétse, héne néstsévé'séháhané'oenone. Néhéne'enánone tséhešéháhane'óétse tséhvé'hone'ó'séhaétse Ma'heónemáhta'soomaho.

4

# **God is loving**

<sup>1</sup> Nésenéhaséstse, háesto ééšeno'héohtséstomaneo'o.  
Néstsev'éáahtovóvoo'o néhe vo'estaneo'o tsétséhese,  
"Návé'sééestsenótse Ma'heónemáhta'sóoma." Tsevá'enéhevóóne.  
Oha mé'tó'e ohkepéveoo'hátséstome tséhévöse, heva  
tsé'oné'seómév'ééestsvöse Ma'heónemáhta'sóomáhéra.

<sup>2</sup> Néstsevé'šetšehešhéne'enovóvo'o néhe vo'estaneo'o mähvé'tséhévótse tséhešeoné'seóméhestáotsése Jesus. Nea'háanevóhe tséoné'seómevé'šeéestsese Ma'heónemáhta'sóomaho. <sup>3</sup> Naa vo'estane tsénéheestse Jesus ésáa'oné'seóméhestáotséhe, nea'háanéhe tsésáa'oné'seómevé'šeéestséése Ma'heónemáhta'sóomaho, naa máto éöhnetséstovóho Jesusevaho. Naa nééšeáhtse'néstomónénóvo tsé'tóhe tséto'sého'ehnéstse, éto'setóo'e'ovóho Jesusevaho. Naa nátatšehešeoo'hátsésta, hea'e'ééšeáhtse'ho'ehne hétsetseha.

<sup>4</sup> Nanésonéhaséstse, tsé'éševé'ho'xéseotsé'tovóse Ma'heo'o naa tséhvé'no'hone'ovóse Ma'heónemáhta'sóoma, névé'šéhó'táhnóvoo'o tsé'tóhe tséóhnetséstóese Jesus. Ma'heónemáhta'sóoma tséhone'ovóse éne'öhkema'xéhehpéhoháatamaahe novóse énéhe'xóvatamaahe Heávohe. <sup>5</sup> Naa tsé'tóhe tsésáaho'áhé'toehese Jesus móho'nó'oné'seómého'xéstáhévótse ma'heónévestóva. Naa éno'hoháeáahtóevóho vo'éstanoño tsésáa'oné'seómáhahtáhetsese. Móhkéséešeoo'hetanóhevóhe. <sup>6</sup> Naa mé'tó'e néoné'seómého'xéseotsé'tovone Ma'heo'o. Vo'éstaneo'o tséone'seóméhéne'enovóvose Ma'heóneva néohkeáahtóneo'o. Naa mé'tó'e tsésáahéne'enovóhevose néohkésáa'áahtóhéneo'o. Naa néstsevé'šenéhešéhéne'enovóneo'o heva tséhnetsé'évóse naa máto héva tsé'öhkéhetómévóse. <sup>7</sup> Nésenéhaséstse, Ma'heo'o émehósáne, naa vo'éstane tséoné'seóméméhósánéstse éhenésónéhé'tóó'e Ma'heóneva naa éno'héne'enovóho. Nonámé'tó'e nétanéhešéméhotáhtsémáne. <sup>8</sup> Naa mé'tó'e tsésáa'éseoné'seóméméhosanéhese ésáa'éshéhéne'enovóhevo Ma'heóneva. Naa mé'tó'e tséhnéehovétse tsééshetaa'héne'enovótse Ma'heo'o néhéne'enánone tséhešéméhósánése. <sup>9</sup> Nétšeheševóo'séhaenone tséhešéhoháéméhotaétse tséxho'eanóhemea'áse hee'haho tséstose-vó'éstaneváhaétse. <sup>10</sup> Méhosanestótse étshéhešetováto: Ma'heo'omó'anóheméahénotóhe hee'haho tséstose-senaévomotáhaétse, tséstose-seno'máhevé'šeasetanomóétse havése. <sup>11</sup> Nésenéhaséstse,

tséhešeméhotaétse hápó'e néme'néhešeméhotáhtsémáne.

<sup>12</sup> Esáakánomevóoméhe Ma'heo'o, naa oha mähv'éméhotáhtsétse nonámé'tó'e, néstsev'é'öhtsémaene oešeeva, naa néstseno'-véstähémaene méhosanéstóva. <sup>13</sup> Naa tséhxone'ó'séhaétse Ma'heónemáhta'soomaho, névé'séhéne'enánone tséohkéheše-vé'öhtsémaétse. <sup>14</sup> Ma'heo'o ého'eanóheméanoto hee'haho Jesus tsésto'sevo'éstanévéstómánese, naa náno'taomevóomóne, naa táhta náohkeno'mé'emóne. <sup>15</sup> Vo'estane táhta vé'néheestse Jesus tséhešéhee'hahé'toese Ma'heóneva móv'é'öhtsémaehévóhe (Ma'heóneva). <sup>16</sup> Néhéne'enánone tséhešeméhotaétse Ma'heo'o, hena'háanéhe néohkéhésene'étaménone. Eoné'seóméméhohtahe, naa vo'estane tsénéhešeméhohtaestse móv'é'öhtsémaehévóhe Ma'heóneva. <sup>17</sup> Mähv'é'eamev'é'öhtsémótse Ma'heo'o nonó'hónó'e hápó'e néstsenéhešéhoháeméhohtáhémáne tséhe'xóveméhohtaese Ma'heo'o. Naa néme'no'eéváhéoetsetanó'tanone mahnéstó'se-éváho'éhého'emaótse Ma'heo'o ho'óxeéšeeva. <sup>18</sup> Mähv'é'e-oné'seóméméhosanétse, hová'éhe néme've'séhéoetsetanó'tanone. Naa mé'tó'e mässáa'éševé'méhosanéhétse néstsehápóhe-tanó'tanone ho'óxeéšeeva tséto'séheso. <sup>19</sup> Tséhv'é'eovóeméhotaétse Ma'heo'o, hápó'e néme'néhešeméhosanémáne. <sup>20</sup> "Náméhoto Ma'heo'o," vé'hétse, naa nésáanovóseméhotáhtséhémáne, néstsema'xenetsé'émáne. Vé'sáaméhótöhétse tsévéseoné'seómáhahtase tsé'öhkevóomótse, mónéme'tónéshémehotone Ma'heo'o tsé'öhkésáavé'vóomohétse. <sup>21</sup> "Méhota Ma'heo'o naa no'méhotahtse nonámé'to'e!" néheto'emaóene Ma'heo'o.

## 5

### God's children win

<sup>1-2</sup> Vé'eoné'seómáhahtátse Ma'heo'o tséhešého'eanóhemea'ásse hee'haho Jesusevaho, héne névé'séhenésonéhétse Ma'heo'o. Tséhv'é'méhótötse naa tséhno'eáahtóvtse Ma'heo'o Tséhéhestovéstse, néstsenéheševé'seméhotáhtsémáne tséhešemónéhenésonéhétotse. <sup>3</sup> Névoo'séhónone Ma'heo'o tséhešeméhótötse tséhv'é'néhe'omóvtse hesto'emanéstotötse, ésáahótoanátóhanetötse. <sup>4</sup> Tséhv'é'ne'étamé'too'èse Ma'heo'o henésono, tsemáheovónanánóvo netao'o hová'éhe tséhávéséva'e. <sup>5</sup> Naa néhe tsévovónanovase nea'háanevóhe tséoné'seómáhahtase Jesus tséhešéhee'hahé'toese Ma'heóneva.

### Who Jesus is

<sup>6</sup> Etséhetoxe'ohe Ma'heo hesto'emanestötse éto'sena'nóváto tséto'sevé'seoné'seómáhahtá'tohe hová'éhe tséoné'seómo. Nétamé'éstomévatsénóvo héne tséna'nóváto, Jesus tséheše-oné'seómého'eanóheméa'too'èse Ma'heo'o hétséheno ho'eva tsésto'sevo'éstanéveotsése. Vovoeto mähpeva móhv'é'se-e'óestaáhehéhe Jesus. Naa tsénéxa'ónéto néno'naévomotáhaene tséhna'haa'èse vo'estanóho hestsemá'emeva móhxóovátóhanetséhe

tséxhe'kose. Naa tséna'ha'ónéto, nénéhešemé'éstomóene Ma'heónemáhta'sóoma tséhešeoné'seómevo'éstanéveotsetsése Jesusvaho. <sup>7-8</sup> Héna'hánéhe éna'nóváto, néhe Ma'heóne-máhta'sóomáheva naa màhpeva tséhvé'šee'óestaaese Jesus naa hestsemá'eme tséhvé'šenaévomotáhaétse, émáhevé'šéhéne'enohe tséhešeoné'seómevo'éstanéveotsése Jesus. <sup>9</sup> Vo'éstaneo'o tsépáhoehéne'enose éohkeáahtóheo'o, naa Ma'heo'o tséhetósémöse Hee'haho éme'hehpéhetóméto. <sup>10</sup> Mähvé'eoné'seómáhahtovótse Ma'heo'o Hee'haho, mónééšeáahtomóvóhenonéhe Ma'heo'o tséhétose Hee'haho. Naa mé'tó'e vo'éstane tsésáa'oné'seómáhahtá'tóése Ma'heóneva tséhetotsése Hee'haho, ésáahová'éhevátamóheho Ma'heóneva. <sup>11</sup> Naa hé'tóhe máto éoné'seómo: Ma'heo'o tséhešemétaétse a'eneametanénestötse tséhvé'naévomotáhaétse Hee'haho. <sup>12</sup> Mähvé'ne'étamé'tovótse hee'haho nèstsea'eneametanénémáne, naa mássáavé'ne'étamé'tovohétse hee'haho néto'sésáa'a'eneametanénéhémáne.

### **Knowing about eternal life**

<sup>13</sup> Tséhetaa'eoné'seómáhahtá'tovóse Ma'heo'o Hee'haho, néhésenéhetóxe'éstóovatséme komááhe nèstséhéné'enánóvo tséto'séheše'a'eneametanénése. <sup>14-15</sup> Naa máto néhéne'anánone, mähvé'veestomevótse Ma'heo'o hová'éhe, mähvé'pévátsésto, nèstsemétaenone. <sup>16-17</sup> Mähvé'vóomóse tséoné'seómáhahtatse tséhxávésévo'eétaese, háoenavomotáhöhéne. Ma'heóneva nèstseeévavé'šenéheševo'éstanévéhá'a'e. Naa mé'tó'e mähvé'oseehávésévo'eétaestse héne tsevé'šéhovánee'e néhe tséoné'seómáhahtatse. <sup>18</sup> Naa máto néhéne'enánone vo'éstane tsééshéhenésonéhe'toese Ma'heóneva éto'sésáahetóse-oo'o'osevo'éstanéhévéhe. Hee'haho éhótooma'ósanóho, komááhe tsésáatóneto'eéhaheheho Heávöhöho. <sup>19</sup> Néhéne'enánone tsééshéhenésonéhe'toétse Ma'heo'o naa mé'tó'e tsésáa'éshe-ne'étaméhese ésó'toenaevóho Heávöhöho. <sup>20</sup> Máto néhéne'enánone Ma'heo'o hee'haho tséxhešého'eanóheméa'too'ëse tsésto'sevó'o'éstómánëse Heho Ma'heóneva, tséno'keoné'seóme-ma'heónevetsese. Tsé'éshévéné'ëtsémótse Jesus, máto néno'véné'ëtsémone Heho Ma'heóneva. Naa nèstseno'métaenone a'eneametanénestötse. <sup>21</sup> Nanésonéhaséstse, névé'hema'heónaménóvo nónásöháma hová'éhe.

## Revelation

1

<sup>5</sup> Jesus mó'ovóevovónanohéhe naestótse tsé'évaametanénese. Mó'oné'seóméhetóméhéhe tséhmé'émöse Ma'heónava. Naa móhno'keoné'seómevhonevöhéhe tsétó'hestoxévöse tsévhonevese. Néméhotaene. Tséhxótóxáse'hoeese névé'seasétanomóenone neó'ohto'eétahéstonane. <sup>6</sup> Néhevéhonaménone, naa tséhnéhxhése-véhonoo'ëse nénéhxhéseonóomaene tséstó'senéhevo'ëstanéheve'-tovamótse Heho Ma'heónava. Tséhvé'hevéhonamétse Jesus nétavového'ótone hétsetseha naa a'ene'xóvéva.

3

<sup>20</sup> Ótahe, anose nákó'konoheneóó'e he'nétoonéhéva. Vo'ëstane tsénanéahtóó'ëstse ma'ónéstanomóó'ëstse náhtaéstséhnevo hevénótse naa náhtsevésé'hánamo.

7

<sup>9</sup> Tséstatséhetóó'oto éoseema'xéhoháetanevöhneo'o vo'ëstaneo'o. Netao'o éhéstáheo'o, naa máto heováestse éhe'enéstseo'o. Emáhenóhta'eoetovovo Ma'heónava tsévhonoëtsese naa Hee'haho Kósáeso tséhestóhetsese. Néhe vo'ëstaneo'o tséhvé'eoné'seome-ne'ëtamévöse évó'omenóhéooho'o naa éno'hetótaevého'ótovo Ma'heónava, <sup>10</sup> "Tsé'tóhe néhema'heónáhaménone naa Hee'haho énéševo'ëstanévëstómanéheveo'o," éhevoone.

22

<sup>1</sup> Ma'heónéhotse'ohe návoo'séhaa'e ó'he'e, éohasévoome naa tséno've'seamestanénéstove. Hénéhéohe énèhxésemé'hóe'sevo tsé'ohkevöhonoëvöse Ma'heo'o naa hee'haho, Kósáeso tséhestóhetsese. <sup>16</sup> Nánéehove Jesus. Naa nátaméanótse nama'heónéhotse'o tséstó'semáhemé'ëstomoëse netao'o hová'éhe tséhetòxe'ohe hé'tóhe ma'heónöxe'ëstónéhéva. David hemanahéstóva nánéhxéstahe. Nánéehove Vóohéve tsévó'ho'kásévatamaestse.

22



<sup>1</sup> Ma'heónéhotse'ohe návoo'séhaa'e ó'he'e, éohasévoome naa tsévé'seamestanénéstove. Hénéhéohe énèhmé'hóe'sevo tsé'ohkevöhonoëvöse Ma'heo'o naa hee'haho, Kósáeso tséhestoese. <sup>16</sup> Nánéehove Jesus. Naa nátaméanótse nama'heónéhotse'o tséstó'semáhemé'ëstomoëse netao'o hová'éhe tséhetòxe'ohe hé'tóhe ma'heónöxe'ëstónéhéva. David hemanahéstóva nánéhxéstahe. Nánéehove Vóohéve tsévó'ho'kásévatamaestse.

**Glossary**

aéstomema'heo'o: idol  
 áhtóno'oméé'e: hell  
 a'eneametanénestótse: eternal life  
 Ametanéné'e: Eve  
 e'óestaahé: baptized person  
 e'óestaahenótáxeo'o: church (people)  
 évaametanénestótse: resurrection  
 évananóváhtsestótse: reconciliation  
 évovóhponetséhetaxe: He was circumcised.  
 hávésévemáhta'sóoma: evil spirit, demon  
 hávésévo'eétáhé'heono: sinners, evil doers  
 hávésévo'eétáhestótse: sin, evil doing  
 Heávohe: Devil  
 he'amo'oméé'e: heaven  
 He'kotomaévéno: Jerusalem  
 ho'emanéhe: judge, lawyer  
 hoháatamaahestótse: power  
 Hohátseme'háahe: Isaac  
 Ho'honáá'e: Peter  
 hotáxaa'é'e: widow  
 Hotóhké'e: Esther  
 hótóxáse'hohestótse: cross, crucifixion  
 hoxomóho'hamestótse: manger  
 kósáehetane: shepherd  
 Mákeeta: Paul  
 ma'heóneéestsémahéó'o: church (building)  
 Ma'heóneéšeava: Sabbath, Holy Day  
 ma'heóneéxo'eétáhestótse: miracle  
 ma'heónéhetane: Levite, holy man  
 ma'heónéhotse'ono: angels  
 ma'heónéhóo'xeváhe: prophet  
 ma'heónékóhnóhe'o: holy bread  
 Ma'heónemáhta'sóoma: Holy Spirit  
 Ma'heónenéševátséstasestse: Mark  
 Maheóneome: Tabernacle  
 Ma'heónéševátamaestse: John  
 ma'heónevé'ho'e: priest, pastor  
 ma'heónevéstáhémósanéhe: deacon  
 Ma'heónevéstomóó'hané'e: Elizabeth  
 Ma'heónevo'éstanévéstómánéstse: Isaiah  
 ma'heonevovéstomósanéhe: scribe, Bible teacher  
 Ma'heóno'emanéstse: Daniel  
 Ma'heónóhméa'too'éstse  
 Ma'heónöhne'étaméstse: Ezekial

## Glossary

Ma'heónohnéstoo'éstse: Samuel  
Ma'heónóhtono'átámótse: Timothy  
Ma'heónohvé'šéhe'konaestse: Elijah  
ma'heónóxe'éstoo'o: Bible, Scripture  
Ma'heo'o Hee'haho: God's Son  
Ma'heo'o hesto'emanestótse: God's law  
Ma'heo'o: God  
Ma'heónóhvénó'óhaa'éstse: Elisha  
ma'kaataéve'ho'e: tax collector, banker  
ma'xema'heónemáheo'o: temple  
mé'kono: council  
móheeootsémáhéo'o: synagogue  
momóonotse'o: servant  
Néhpa'ósaného'eva: Egypt  
Néhpa'ósanétane: Egyptian  
Óhméhoestse: David  
Óhtonóvoenéstse: Moses  
Óhtsévaamáhéstovéstse: Joseph  
Óhvéeméstse: Saul  
ó'óhto'eétáhestótse: sin, mistake  
Ó'xevé'ho'e: Samaritan  
Ó'xevé'ho'eveneno: Samaria  
Ono'átaméstse: Titus  
Oo'e'omáhé'héhe: Mary  
Ótaháenóoestse: Abraham  
Ována'xane: Noah  
oxése tséhéstáhese: Gentiles  
Óxháaestse: Herod  
Óxhóetóestséstonanéstse: Jacob  
taohameéestsestótse: parable; illustration  
tóhtoo'e: wilderness  
Tséhetanévéstse: Andrew  
Tsého'eanoheméa'too'éstse Ma'heo'o: Son of Man  
tséhóna'ovevöhonevéstse: governor  
Tséhoóhtsetsévo'omeno: Mount of Olives  
tséhvéhonoo'èse Ma'heo'o: kingdom of God  
tsé'óhkeméséstovetse ma'heónékóhkónóheo'o: Passover  
tsémáhevöhonevéstse: king, emperor  
tsémáho'emanéstse: king, pharaoh  
tséma'xevöhonevéstse: king, emperor  
Tsémonéstovese: Jews  
tséne'étamese Ma'heónева: Christians  
Tséne'taestse: The Important One, Lord  
tséohkee'óestaáhóvátse: baptizer  
tséohketóxema'heónééestses: evangelists  
tséoné'seómáhahtase: believers

tséxheséovóma'o'e: desert  
Véhóná'e: Martha, Sarah  
véhonema'heónnevé'ho'e: chief priest  
véhonenótaxe: officer  
Vého'oestse: Judas  
Vo'estanévéstómanéhe: Savior, Messiah  
vó'ho'èho'hévatamaahestótse: glory  
Vó'néto: Luke  
vovéstomóseono: disciples  
Vovóehetane: Adam  
Vovóhponáhétane: Pharisee  
Xanovátamáhtséhetane: Sadducee  
xo'omestótse: communion